

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Denis Mancevič

Mentor: doc. dr. Milan Brglez

**Energetska diplomacija kot sredstvo zunanje politike Ruske federacije
do držav bližnjega sosedstva in Evropske unije**

Doktorska disertacija

Ljubljana, 2013

Zahvala

*Maksimu in Matiji za inspiracijo,
Jani za podporo in razumevanje,
staršema za priložnost,
Milanu za mentorstvo,
Boštjanu za obsežno pomoč
in dragocene usmeritve*

IZJAVA O AVTORSTVU

POVZETEK

Ruska federacija (RF) je tako s povečanjem proizvodnje osrednjih fosilnih energentov (zemeljskega plina in surove nafte), kot tudi konsolidacijo domačega energetskega trga v zadnjem desetletju ponovno postala največji proizvajalec primarnih energetskega virov na svetu. Slednje se je pričakovano odrazilo tudi v njeni zunanji politiki (ZP) in diplomatskih praksah – RF se je v tem obdobju (po letu 2000) notranje in zunanje politično okrepila, kar je pripeljalo tudi do ponovne krepitve njene vloge in pozicije v mednarodni skupnosti. V ospredju našega raziskovanja so bile osrednje značilnosti energetske diplomacije RF v 21. stoletju, pri čemer smo izhajali iz drugačnih teoretičnih predpostavk, kot prevladujejo znotraj zahodnega diskurza. V skladu z našo konceptualno opredelitvijo energetska diplomacija namreč služi kot sredstvo zunanje (energetske) politike države, pri čemer so prioritetni cilji le-te odvisni od več dejavnikov, med katerimi posebej izstopajo ekonomske (pomen delovanja nacionalnih energetskega transnacionalnih podjetij – TNP), energetske (preskrbljenost z energetskega viri) in politične (predvsem zunanji vidik, odnos država – mednarodno okolje) determinante. Tako smo se v doktorski disertaciji odmaknili od (prevladujočega) (neo)realističnega znanstvenega diskurza, ki se kaže v razumevanju energetske diplomacije predvsem (ali celo izključno) v kontekstu države ter relacij država – država. Ker slednji pogled izključuje možnost večjega vpliva nedržavnih akterjev (predvsem energetskega TNP), ne preseneča, da naj bi bili cilji tako razumljene energetske diplomacije predvsem zagotavljanje nacionalne varnosti države (koncept energetske varnosti, npr. Evropska unija – EU) oz. povečevanje moči države v mednarodni skupnosti (v primeru držav – izvoznic energentov, kar se pogosto označuje z »novim imperializmom« ali uporabo energetskega sredstev kot sredstev prisile, npr. RF). Skozi analizo aktualnih mednarodnih praks pa je mogoče jasno uvideti, da imajo v procesu oblikovanja (vzpostavljanje agende in ciljev) in izvajanja energetske diplomacije pomembno vlogo tudi nedržavni akterji (predvsem energetska TNP). Slednje vpliva na to, da so lahko osrednji cilji energetske diplomacije (posamezne države) zelo različni, saj se v procesu vzpostavljanja osrednjih ciljev zunanje energetske politike prepletajo gospodarski (tako državni, kot zasebni), socialni (predvsem posredno), politični (notranji in zunanji vidiki) in varnostni interesi. Posledično lahko države s pomočjo energetske diplomacije kot sredstva ZP dosežajo tako ekonomske, kot tudi politične ali druge cilje; prav tako se lahko energetska diplomacija kot sredstvo ZP uporablja tako v pozitivnem smislu (prepričevanje), kot tudi negativnem (prisiljevanje, sredstvo prisile). V disertaciji smo predstavili številne praktične primere, ki potrjujejo empirično vrednost tovrstnega pristopa. S pomočjo slednjega lahko namreč koherentno in celostno proučujemo aktualne procese, v katere so vpete tako države na bilateralni (prim. energetskega odnosi med RF in Kitajsko) in multilateralni ravni (prim. proces vzpostavljanja Foruma držav izvoznic zemeljskega plina), kot tudi energetska TNP (prim. interesov ruskih naftnih TNP v evropskem kontekstu).

Pri opredeljevanju ciljev energetske diplomacije RF je potrebno izhajati iz osrednje (koordinacijske) vloge MZZ RF kot nosilca energetske diplomacije, kot tudi osrednjih zunanjepolitičnih in (zunanje)energetskega strategij RF. Slednje se sicer v največji meri nanašajo na doseganje 'pozitivnih' ciljev energetske diplomacije RF (zagotavljanje nemotene dobave energentov porabnikom na eni strani ter stabilnost povpraševanja na drugi strani, krepitev bilateralnega/multilateralnega energetskega in političnega

sodelovanja ipd.). Poleg omenjenih vidikov je nujno potrebno izpostaviti še vidik zaščite interesov in promocije nacionalnih energetskega TNP; slednji je postajal vedno bolj aktualen po letu 2000, kar je povezano predvsem z notranjo dinamiko razvoja ruskega energetskega sektorja in posameznimi fazami internacionalizacije poslovanja ruskih energetskega TNP. Po drugi strani uradni vladni dokumenti RF nikjer ne omenjajo možnosti uporabe energetske diplomacije kot negativnega sredstva (sredstvo prisiljevanja), čeprav nekateri primeri aktualnih praks RF nazorno kažejo na uporabo tovrstnih pristopov: pri tem pa v skladu z našim raziskovanjem v največji meri niti ne gre za odnose z Ukrajino (plinski krizi 2006 in 2009) ali Belorusijo (energetski spori v obdobju 2007–2010), za katere je v prvi vrsti potrebno iskati številne (tudi protislovne) vzroke v notranjepolitičnih razmerah znotraj samih omenjenih državah, temveč za posamezne poskuse uporabe energetske diplomacije kot sredstva prisiljevanja v primeru baltskih držav (predvsem Litve) ter posameznih držav Osrednje Azije (OA; najbolj izrazito v odnosih s Turkmenistanom).

Kot ključne determinante, ki najbolj vplivajo na kvalitativne značilnosti energetske diplomacije RF v posameznih primerih, lahko opredelimo: a) notranje okolje (vloga in pomen TNP v energetskega sektorju); b) bilateralni ali multilateralni vidik delovanja energetske diplomacije; c) spremembe zunanjega okolja (predvsem spremembe ciljnih trgov in omejitve, ki izvirajo iz mednarodnega okolja); ter d) zunanjepolitične prioritete. Tovrstna opredelitev močno odstopa od prevladujočega (neo)realističnega diskurza, ki v prvi vrsti izhaja iz zunanjepolitičnih priorit, ki naj bi v celoti usmerjale osrednje cilje in modalitete delovanja energetske diplomacije RF (slednje tudi ni presenetljivo, saj znotraj omenjenega pristopa drugi, nedržavni akterji, ostajajo izven polja raziskovanja). Poleg dveh osrednjih analiziranih študij primerov (energetska diplomacija RF do EU oz. držav bližnjega sosledstva) smo pomen prepletanja in vsakokratnega usklajevanja omenjenih determinant ponazorili tudi s številnimi drugimi aktualnimi primeri energetske diplomacije RF.

Glede energetske diplomacije RF do EU je uvodoma potrebno izpostaviti pomen raziskovanja treh različnih ravni energetskega odnosov med RF in EU, in sicer: a) odnos RF do EU kot skupnosti držav (pomen Evropske komisije in razvoja notranjega energetskega trga); b) bilateralni odnosi RF s t. i. starimi članicami (EU 15); in c) bilateralni odnosi RF s t. i. novimi članicami (EU 12). Kot smo podrobneje pokazali skozi raziskovanje in analizo aktualnih praks, omenjene tri ravni v določeni meri zaznamujejo različni pristopi energetske diplomacije RF, kar je pogojeno tako z diferenciranimi cilji energetske diplomacije RF, kot tudi z zunanjim okoljem (predvsem nadaljnjim regulativnim razvojem notranjih energetskega trgov EU, npr. sprejetjem 3. energetskega paketa). Poleg nekaterih skupnih ciljev energetske diplomacije RF na vseh treh ravneh (povečanje ali vsaj ohranitev tržnih deležev na trgu ter zaščita interesov nacionalnih TNP) je v primeru odnosov s skupino EU 15 immanenten tudi cilj razvoja bilateralnih odnosov z namenom zagotavljanja potrebnih tujih neposrednih investicij (TNI) in tehnologij za razvoj in modernizacijo ruskega notranjega energetskega trga. V tem kontekstu je mogoče govoriti o vzajemni (simetrični) soodvisnosti, saj prek tovrstnega bilateralnega sodelovanja ruska energetska TNP pridobijo možnost dostopa do trga končnih porabnikov (posledično gre za izkoriščanje sinergijskih učinkov, ki nastajajo iz vertikalne integriranosti podjetij) in povečanja tržnih deležev, medtem ko po drugi strani

nekatera največja evropska energetska TNP pridobijo dostop do ruskega trga proizvodnje (t. i. *upstream* segment) energetskih virov, s čimer povečujejo globalno konkurenco in profitabilnost svojega poslovanja. V primeru odnosa RF do EU (kot skupnosti držav) in skupine EU 12 je mogoče opaziti drugačne tendence, ki so pogojene predvsem z: a) bistveno večjo odvisnostjo omenjene skupine držav od uvoza fosilnih energentov iz RF; b) posledicami plinskih kriz RF z Ukrajino (2006 in 2009); in c) uvedbo 3. energetskega paketa (ključno predvsem za sodelovanje na področju zemeljskega plina). Omenjeni dejavniki so vplivali na to, da je v obdobju po letu 2006 prišlo do povečane politizacije energetskih odnosov, ki se je med drugim odrazila v prevladovanju razumevanja energetske diplomacije RF kot »energetskega imperializma«, katerega edini cilj je izvajanje politike *divide et impera*; čeprav je omenjeni pristop v prvi vrsti prevladoval na področju zemeljskega plina, je kasneje vplival tudi na druga področja energetskega sodelovanja. Pogled »energetskega imperializma« je močno vplival tudi na pripravo številnih politik EU v obdobju 2006–2009, usmerjenih v krepitev energetske varnosti in zunanjo energetske politiko diverzifikacije, katerih cilj naj bi bilo zmanjšanje deleža ruskega plina v celotnem uvozu tega energenta EU. RF je na omenjen razvoj politik EU odgovorila z bolj agresivno energetske diplomacijo, usmerjeno predvsem v: a) ščitenje tržnih deležev svojih energetskih TNP na trgih EU; b) razvijanje novih alternativnih tranzitnih poti in ključnih trgov; in c) poskuse vplivanja na mednarodno (pravno) okolje (npr. ruski umik podpisa Pogodbe o energetski listini ter ruska iniciativa za sklenitev novega univerzalnega sporazuma na področju mednarodnega energetskega sodelovanja). Posledično sta po naši oceni obe strani s svojimi politikami vplivali na to, da so energetske odnosi med EU in RF v obdobju po letu 2006 v večji meri podvrženi političnim dejavnikom, kar nedvomno zavira možnosti poglobljenega širšega sodelovanja in močno vpliva na realizacijo nekaterih novih projektov (npr. izgradnja plinovoda Južni tok). Pomembno je izpostaviti, da v primeru energetske diplomacije RF do EU (ne glede na to, katero od ravni dialoga vzamemo v polje raziskovanja) močno prevladujejo gospodarski vidiki, pogojeni predvsem s tržnimi determinanti in interesi ruskih (državnih in zasebnih) TNP, za katere je evropski trg daleč najpomembnejši končni trg.

Povsem drugačne cilje delovanja energetske diplomacije RF lahko opazimo v primeru držav bližnjega sosedstva. Raziskovanje energetske diplomacije RF do držav Kaspijskega bazena oz. OA (prim. odnosov med RF ter Azerbajdžanom, Turkmenistanom in Kazahstanom) ter nekaterih drugih, predvsem pomembnih tranzitnih držav (Ukrajina, Belorusija) je pokazalo na osrednji pomen naslednjih dejavnikov: a) politike zadrževanja/omejevanja (*restraint policy*), predvsem do držav OA; in b) podrejenost energetske diplomacije zunanjepolitičnim prioritetam, kot so npr. ohranjanje (geo)politične moči na prostoru nekdanje Sovjetske zveze (SZ) (v primeru drugih držav nekdanje SZ). Prav tako je potrebno izpostaviti pomen prepletanja uporabe energetske diplomacije RF kot sredstva prisiljevanja oz. sredstva prepričevanja, pri čemer je kot posebno determinanto potrebno upoštevati časovno perspektivo ter kompleksnost (celovitost) dvostranskih odnosov med RF in posamezno državo t. i. bližnjega sosedstva. V kontekstu energetske diplomacije RF do držav Kaspijskega bazena oz. OA je bilo poleg elementov politike zadrževanja/omejevanja (slednjo lahko opredelimo kot uporabo energetske diplomacije kot sredstva prisiljevanja) sicer mogoče zaslediti tudi elemente sodelovanja (torej sredstvo prepričevanja), vendar v manjšem obsegu. Energetska diplomacija RF v kontekstu omenjenih držav poskuša zasledovati osrednji poglavitni cilj,

in sicer ohranitev nadzora nad osrednjimi tranzitnimi energetske koridorji (predvsem v smeri zahoda). Medtem je potrebno v kontekstu energetske diplomacije RF do dveh najpomembnejših tranzitnih držav, Ukrajine in Belorusije, poleg nekaterih že izpostavljenih vidikov upoštevati še pomen »tranzitne determinante« (določene odvisnosti RF od nemotenega tranzita svojih fosilnih energentov prek teh dveh držav, kar je ključnega pomena za realizacijo pogodbenih obveznosti do evropskih odjemalcev) ter element prehoda energetskega odnosa na tržne modele, kar je bilo povezano predvsem s postopnim povečevanjem cen zemeljskega plina ruskega Gazproma (slednje so bile do leta 2005/2006 bistveno nižje od evropskega povprečja, s čimer je RF *de facto* subvencionirala politične režime tako v Ukrajini in Belorusiji, kot tudi v nekaterih drugih državah bližnjega sosedstva). Prav tako je v omenjenem kontekstu potrebno upoštevati relevantne politične, obrambno-varnostne in druge interese RF, ki so prav tako pomembno vplivali na širše dvostranske odnose RF z omenjenima državama v zadnjem desetletju. Po naši oceni je v fazah oblikovanja ciljev energetske diplomacije RF do Ukrajine in Belorusije prevladoval cilj dostopa ruskih energetske TNP do osrednje tranzitne infrastrukture obeh držav, saj je RF nadaljevanje privilegiranih pogojev dobav zemeljskega plina (element sredstva prepričevanja) povezovala predvsem z možnostjo prevzema ali vsaj skupnega upravljanja s tranzitnimi zmogljivostmi v obeh državah. Širše gledano lahko tovrstni model sodelovanja RF z nekaterimi državami bližnjega sosedstva označimo kot »privilegirano sodelovanje v zameno za strateško partnerstvo«, kar v prvi vrsti na plinskem področju pomeni možnost dostopa do cenejših virov zemeljskega plina (Gazprom) v primeru, da se ruskim energetske TNP omogoči (vsaj delni) nadzor nad osrednjo energetske infrastrukturo (plinovodi in naftovodi) ali večji vstop na notranji trg posameznih držav. Tovrstno prakso lahko poleg že izpostavljenih primerov Ukrajine in Belorusije opazimo tudi pri odnosih RF z nekaterimi drugimi državami bližnjega sosedstva (npr. Armenijo in Gruzijo).

V sklopu izvornih znanstvenih prispevkov doktorske disertacije velja (*inter alia*) posebej izpostaviti prispevke na ravni empiričnega raziskovanja, in sicer: a) pojasnitev ključnih ciljev energetske diplomacije z analizo ekonomskih determinant nedržavnih akterjev (energetske TNP); v tem kontekstu velja posebej izpostaviti doprinos analize energetske diplomacije s pomočjo ekonomskih determinant, saj večina obstoječih raziskav¹ omenjenih determinant niti ne omenja niti jih ne upošteva kot relevantnih pri poskusu tako teoretične operacionalizacije konceptov energetske varnosti in energetske diplomacije, kot tudi pri poskusih znanstvenih razlag aktualnih mednarodnih in diplomatskih praks v 21. stoletju; b) opredelitev in pojasnitev delovanja ruskih TNP na mednarodnih trgih (internacionalizacija poslovanja) in vloga le-teh pri usmerjanju energetske diplomacije RF; ter c) celovita analiza in prikaz energetske diplomacije RF v 21. stoletju, osrednjih subjektov, ciljev in determinant le-te na primeru energetske diplomacije RF do držav bližnjega sosedstva in EU. Do sedaj je kot temeljno delo s področja raziskovanja energetske diplomacije RF veljala študija ruskega avtorja Žiznina (2005), pri čemer je avtor relativno podrobno deskriptivno predstavil subjekte energetske diplomacije RF, medtem ko pa ni uspel koherentno in empirično dovolj trdno prikazati način formiranja energetske diplomacije RF, njene dinamike in predvsem

¹ Prim. Bilecki 2002; Müller – Kraenner 2007; Smith 2007, 2008a in 2008b; Lin 2008; Orban 2008; Škuta 2008; Umbach 2009 idr.

večdimenzionalnosti energetske diplomacije RF z vidika ciljev, sredstev in konteksta (bilateralni oz. multilateralni) samih zunanjepolitičnih in diplomatskih praks. Poleg omenjenih vidikov, ki so bili v ospredju našega raziskovanja, kot dodaten izvorni prispevek k znanstvenemu področju mednarodnih odnosov in diplomacije služi podrobna analiza zunanjepolitičnih in diplomatskih praks zadnjih let (obdobje 2000–2010/2011), ki so po našem mnenju močno vplivale na spremembe vzorcev delovanja energetske diplomacije RF v zadnjem obdobju. Slednje še dodatno prispeva k aktualnosti pričujoče raziskave.

Z doktorsko disertacijo smo obenem prispevali k obogatitvi izvorne znanstvene literature o širšem področju zunanje in energetske politike ter energetske diplomacije RF, kot tudi energetskih odnosov med RF in EU oz. državami bližjega sosedstva. Prav tako smo skozi analizo številnih znanstvenih in strokovnih študij iz rusko govorečega okolja ter uradnih dokumentov v izvorniku pomembneje prispevali k poglobljenemu vpogledu v aktualne razprave ruskih avtorjev s področja raziskovanja. Doktorat predstavlja prvo celovito znanstveno študijo energetske diplomacije RF v slovenskem prostoru.

Ključne besede: zunanja politika, energetska politika, energetska diplomacija, Ruska federacija, EU, države bližnjega sosedstva

ABSTRACT

The Russian Federation (RF) has once again become the largest producer of primary energy resources in the world by increasing production of central fossil fuels (natural gas and crude oil), as well as consolidating the domestic energy market in the last decade. The latter has expectedly reflected in its foreign policy (FP) and diplomatic relations – RF has gained political strength during this period (after 2000) both internally and externally, which has also led to a renewed increase of its role and position in the international community. At the forefront of our research were the main characteristics of the RF energy diplomacy in the 21st century, in which we took different theoretical assumptions than those prevailing within the Western discourse. In accordance with our conceptual definition energy diplomacy is used as a tool of foreign (energy) policy of the state, with priority objectives thereof being dependent of several factors, among which the economic (the importance of multinational enterprises - MNE), energy (provision of energy resources) and political (mostly foreign aspect, the relation state - international environment) determinants stand out. This is how we moved away in the PhD thesis from the (dominant) neo-realistic scientific discourse that results in understanding energy diplomacy primarily (or even exclusively) in the context of the state (as exclusive players) and the relation between states (bilateral aspects). Since the latter view excludes the possibility of a significant influence of non-state actors (mainly energy MNE), it is not surprising that the objectives of such understood energy diplomacy is primarily to ensure national security (the concept of energy security, for example the European Union - EU) or increasing the power of the state in the international community (in the case of energy exporting countries, which is often referred to as "the new imperialism" or with the use of energy resources as a means of coercion, for example RF). Through analysis of current international practices it can clearly be realized that non-state actors (mainly energy MNE) play an important role in the process of creating (building agenda and objectives) and implementation of energy diplomacy. The latter has an effect on central goals of energy diplomacy (of individual states) that can be very different, since the process of establishing central objectives of external energy policy combines economic (both government and private), social (mostly indirect), political (internal and foreign aspects) and security interests. Consequently the states can meet economic as well as political or other goals via the use of energy diplomacy as tool of FP; energy diplomacy can be used in the positive sense (persuasion) as well as negative (coercion, means of coercion). In this thesis we have presented a number of practical examples that confirm the empirical value of this approach. With the help of the latter one can coherently and integrally study current processes in which both countries on a bilateral (cf. energy relations between China and RF) and multilateral (cf. the process of establishing the Gas Exporting Countries Forum), as well as energy MNE (cf. interests of Russian oil MNE in the European context) are embedded.

In defining the objectives of the RF energy diplomacy it is necessary to derive from the central (coordinating) role of the Ministry of Foreign Affairs of RF as a carrier of energy diplomacy, as well as the central foreign policy and (foreign)energy strategies of RF. The latter largely relates in achieving the 'positive' energy diplomacy objectives of RF (ensuring an uninterrupted supply of energy resources to consumers on the one hand and stability of demand on the other, the strengthening of bilateral/multilateral energy and

political participation, etc.). In addition to these aspects it is essential to point out the aspect of the interest protection and the promotion of national energy MNE; the latter has become increasingly significant after the year 2000, which is mostly related to the internal dynamics of the development of the Russian energy sector and individual phases of Russian energy MNE business internationalization. On the other hand official government documents of RF do not mention the possibility of using energy diplomacy as negative assets (means of coercion), although some examples of current practices of RF clearly indicate the use of such approaches: while according to our research these approaches are largely not related to relations with Ukraine (gas crises of 2006 and 2009) or Belarus (energy disputes in the period 2007-2010), for which it is primarily necessary to find a number of (even contradictory) causes in the internal political situation within the mentioned countries, but for individual attempts to use energy diplomacy as a means of coercion in the case of the Baltic States (Lithuania especially) and individual countries of Central Asia (CA; most notably in relations with Turkmenistan).

The key determinants that affect the most qualitative features of RF energy diplomacy in different cases, can be identified as: a) the internal environment (the role and importance of MNE in the energy sector), b) bilateral or multilateral aspect of energy diplomacy, c) changes in the external environment (especially changes of target markets and the limitations resulting from the international environment), and d) foreign policy priorities. Such definition deviates significantly from the dominant (neo)realist discourse, which primarily results from foreign policy priorities that are to be fully guiding the core objectives and modalities of RF energy diplomacy (the latter is not surprising, since within this approach the other, non-state actors, remain outside the field of research). In addition to the two main case studies analyzed (RF energy diplomacy to EU and near abroad states) the interrelation and the coordination of these determinants have been demonstrated also through many other current examples of RF energy diplomacy.

Concerning the RF energy diplomacy to the EU it is necessary needed to highlight the importance of researching the three different levels of energy relations between the RF and the EU, namely: a) the relationship of RF to the EU as a community of states (meaning the European Commission and the development of the internal energy market), b) bilateral relations between RF and so called old member states (EU 15), and c) bilateral relations between RF and so called new member states (EU 12). As it can be seen from detailed research and analysis of current practices, the mentioned three levels are to some extent characterized by different approaches of the RF energy diplomacy, which is determined by both differentiated targets of RF energy diplomacy as well as by the external environment (in particular further regulatory development of internal EU energy markets, for example the adoption of the third energy package). In addition to some common goals of RF energy diplomacy at all three levels (increase or at least maintaining the market shares and protecting the interests of national MNE) in the case of relations with the EU-15 group it is also an immanent goal of developing bilateral relations with a view to providing the necessary foreign direct investment (FDI) and technologies for the development and modernization of Russia's internal energy market. In this context it is possible to talk about mutual (complex) interdependence, since it is through such bilateral cooperation that Russian energy MNE gain access to the market of final consumers (consequently this means exploiting synergy effects arising from vertical

integration) and increasing the market share, while on the other hand some of Europe's largest energy MNE gain access to the Russian production market (so called the upstream segment) of energy sources, thus increasing global competition and profitability of its business. In the case of RF relationship to the EU (as a community of states) and of the EU 12 different tendencies can be seen, which are conditioned mainly by: a) much greater dependence of these countries on imports of fossil energy from RF, b) the effects of RF gas crises with Ukraine (2006 and 2009), and c) the introduction of third energy package (especially crucial for the cooperation in the field of natural gas). These factors have contributed to the fact that in the period after 2006 an increased politicization of energy relations occurred, which among other things resulted in prevailing the understanding of RF energy diplomacy as "energy imperialism" whose only goal is to implement the policy of *divide et impera*, although this approach is primarily dominating in the natural gas sector but has later also affected other areas of energy cooperation. The view of "energy imperialism" had a strong influence on the preparation of a number of EU policies in the period 2006-2009 aimed at enhancing energy security and diversification of external energy policy, the goal of this being to decrease the share of Russian gas in the total EU imports. RF responded to the mentioned development of EU policies with a more aggressive energy diplomacy, mainly aimed at: a) protecting market shares of its energy MNE in the EU markets, b) developing new alternative transit routes and key markets, and c) attempting to influence the international (legal) environment (eg Russian withdrawal of the signing the Energy Charter Treaty and the Russian initiative for a new universal agreement in the field of international energy cooperation). In our opinion both sides have influenced the energy relations between the EU and RF with its policies that were to a greater extent subject to political factors in the period after 2006, which clearly inhibits the possibility of a deeper and wider cooperation and has a significant impact on the realization of some new projects (eg constructing the South stream pipeline). It is important to point out that in the case of RF energy diplomacy towards the EU (no matter which level of dialogue was considered in the field of research) economic factors are strongly dominating, mainly conditioned by market determinants and Russian interests (public and private) MNE, for which the European market is by far the largest and most important.

Completely different goals of RF energy diplomacy can be seen in the case of the near abroad states. Researching the RF energy diplomacy towards the states of the Caspian Sea or CA (eg relations between RF and Azerbaijan, Turkmenistan and Kazakhstan) as well as some others, mainly relevant transit countries (Ukraine, Belarus) demonstrated the vital importance of the following factors: a) the policy of containment/restriction (*restraint policy*), especially to countries of CA and b) the subordination of energy diplomacy to foreign policy priorities, such as preservation of (geo)political power in the area of the former Soviet Union (SU). It is also necessary to highlight the importance of the use of interlaced RF energy diplomacy as a means of coercing or means of persuasion, whereas a special determinant of time perspective and complexity (integrity) of bilateral relations between the RF and individual countries of the so called near abroad states should be considered. In the context of RF energy diplomacy towards the states of the Caspian Sea or CA in addition to elements of containment/restriction policy (*restraint policy*, the latter can be defined as the use of energy diplomacy as a means of coercion) also cooperation elements (ie means of persuasion) can be found, but to a lesser extent.

RF energy diplomacy in the context of the mentioned states tries to pursue core objectives, namely maintaining central control over energy transit corridors (especially towards the West). It is necessary that in the context of RF energy diplomacy towards the two most important transit countries – Ukraine and Belarus, in addition to some already exposed aspects to take into account the importance of "transit determinant" (RF certain dependence on smooth transit of its fossil energy through these two countries, which is crucial for realization of contractual obligations to European customers) and the element of energy relations transition to market models, which was mostly related to the gradual prices increase of Russian natural gas company Gazprom (the latter were up to 2005/2006 significantly lower than the European average, through which the RF *de facto* subsidized political regimes in both Ukraine and Belarus as well as in some other near abroad states). Also in that context relevant political, defense, security and other interests of the RF should be considered, which have also significantly influenced the wider RF bilateral relations with these countries in the last decade. In our estimation the phases of the design goals of RF energy diplomacy towards Ukraine and Belarus were predominated by the goal of Russian energy MNE access to the central transit infrastructure of both countries, since the RF linked the continuance of the privileged conditions of natural gas supply (means of persuasion element) mostly to the possibility of a takeover or at least common management of transit facilities (key energy infrastructure) in both countries. In a more broader view this kind of cooperation model of RF with some of its neighboring countries can be categorized as "privileged cooperation in return for a strategic partnership", which primarily, considering the the field of gas, means accessing cheaper sources of natural gas (Gazprom) in case when Russian energy MNE are provided with (at least partial) control over key energy infrastructure (gas- and oil pipelines) or greater access to the internal market of each country. Besides the mentioned cases of Ukraine and Belarus such practices can also be seen in relations of RF towards other near abroad states (eg Armenia and Georgia).

As part of the original scientific contributions of the doctoral thesis one should (*inter alia*) specifically highlight the contributions at the level of empirical research, namely:

- a) an explanation of the key objectives of energy diplomacy with the analysis of the economic determinants of non-state actors (energy MNE). In this context one should specifically emphasize the contribution of energy diplomacy analysis with the use of economic determinants, as most existing research papers² the mentioned determinants do not even mention nor consider as relevant when trying to theoretically operationalize the concepts of energy security and energy diplomacy, as well as attempts of scientific explanations of current international and diplomatic practices in the 21st century;
- b) the definition and clarification of Russian MNE operation at international markets (internationalization of business) and the role of the latter in directing RF energy diplomacy; and
- c) comprehensive analysis and display of RF energy diplomacy in the 21st century, the core subjects, targets and determinants of these in the case of RF energy diplomacy to its near abroad states and the EU.

² For example: Bilecki 2002; Müller – Kraenner 2007; Smith 2007, 2008a in 2008b; Lin 2008; Orban 2008; Škuta 2008; Umbach 2009 idr.

Until now the work of the Russian author Zhiznin (2005) was considered as a fundamental work in the field of RF energy diplomacy research. The author has managed to describe the subjects of RF energy diplomacy in relatively detailed descriptive way, while he failed to show the way of forming RF energy diplomacy in a coherent and empirical point of view considering its dynamics and in particular the multidimensional features of RF energy diplomacy in terms of objectives, the means and the context (bilateral or multilateral) of foreign policy and diplomatic practice. In addition to these aspects, which have been at the forefront of our research, as an additional original contribution to the scientific field of international relations and diplomacy, our work also features a detailed analysis of foreign policy and diplomatic practice in recent years (the period 2000-2010/2011), which have in our opinion greatly influenced the changes of RF energy diplomacy in the last period. The latter additionally contributes to the relevance of this research.

In this doctoral thesis we have also contributed to the enrichment of original scientific literature on the wider field of foreign and energy policy and energy diplomacy of RF, as well as the energy relations between RF and the EU or near abroad states. Through the analysis of several scientific and professional studies from the Russian-speaking environment and official documents in the original we have also importantly contributed to a deeper insight into the current discussion of Russian authors in the field of research. This thesis represents a first comprehensive scientific study of RF energy diplomacy in Slovenia.

Keywords: foreign policy, energy policy, energy diplomacy, the Russian Federation, the EU, near abroad states

KAZALO:

1	UVOD	20
1.1	Opredelitev področja in raziskovalnega problema	20
1.2	Cilji in omejitve disertacije	26
1.3	Delovne hipoteze	27
1.4	Metodologija	29
1.5	Struktura doktorske disertacije	34
2	OPREDELITEV KLJUČNIH POJMOV IN KONCEPTOV	35
2.1	Energetska diplomacija kot sredstvo zunanje (energetske) politike	35
2.1.1	Cilji in strategije zunanje politike	35
2.1.2	Sredstva zunanje politike	40
2.1.2.1	Politična sredstva zunanje politike – diplomacija in javno mnenje	42
2.1.2.2	Sredstva prisile (vojaška sredstva) zunanje politike	44
2.1.2.3	Ekonomska sredstva zunanje politike	45
2.1.3	Dejavniki in cilji energetske diplomacije – konceptualizacija pojma	49
2.1.3.1	Razmejitev pojma energetska diplomacija od sorodnih pojmov	56
2.1.4	Energetska diplomacija in koncept 'moči'	57
2.1.4.1	(Neo)realizem in relacijska moč	58
2.1.4.2	Mednarodna politična ekonomija in strukturna moč	59
2.1.4.3	Koncept moči v pluralističnih teorijah mednarodnih odnosov	62
2.2	Energetska varnost – osrednji diskurzi in teoretična izhodišča	67
2.2.1	Energetska varnost in delovanje tržnih mehanizmov	70
2.2.2	Večdimenzionalni pristopi	71
2.2.3	Temeljne dimenzije (evropske) energetske varnosti – konceptualizacija pojma	76
2.3	Energetska transnacionalna podjetja kot subjekt energetske diplomacije	85
2.3.1	Osrednje značilnosti delovanja mednarodnih energetskih trgov	85
2.3.1.1	Surova nafta	88
2.3.1.2	Zemeljski plin	94
2.3.2	Razvoj in pomen energetskih transnacionalnih podjetij v sodobni gospodarsko-politični svetovni ureditvi	101
2.3.2.1	Transnacionalna podjetja in tuje neposredne investicije – osrednje značilnosti	101
2.3.2.2	Motivi tujih neposrednih investicij in 'OLI' paradigma	103
2.3.3	Obsegi delovanja transnacionalnih podjetij v zadnjih desetletjih	106
2.3.4	Energetska transnacionalna podjetja in formiranje energetske diplomacije.	109
2.3.4.1	Energetska transnacionalna podjetja – pomen vertikalne integriranosti in zgodovinska perspektiva	109
2.3.4.2	Državna in zasebna energetska transnacionalna podjetja – spremenjena razmerja v zadnjih desetletjih	115
2.3.5	Ekonomski dejavniki in formiranje energetske diplomacije	122
3	ENERGETSKA DIPLOMACIJA RUSKE FEDERACIJE	124
3.1	Vloga Ruske federacije v mednarodni skupnosti, razumevanje nacionalnega interesa in odločanje v zunanji politiki	124
3.1.1	Dojemanje nacionalnega interesa v zunanji politiki Ruske federacije ...	126

3.1.2	Odločanje v zunanji politiki Ruske federacije	132
3.2	Zunanja politika in diplomacija Ruske federacije (1991–2010) – ključne značilnosti	135
3.2.1	Integracija z zahodom (1991–1993/1994)	135
3.2.2	Politika velikodržavnega zadrževanja (1994–1999)	138
3.2.3	Pragmatično sodelovanje z zahodom in boj proti terorizmu (2000–2004)	142
3.2.4	Velikodržavni pragmatizem (2005–2008)	148
3.2.5	Poskus sinteze: velikodržavni pragmatizem II in vzpostavitev strateškega partnerstva z zahodom (2008/2009–2010)	155
3.3	Zunanjepolitični koncept 'bližnjega sosodstva' in pomen regije za Rusko federacijo	161
3.4	Energetski sektor Ruske federacije	171
3.4.1	Reforme in oblikovanje naftnega in plinskega sektorja (1990–2010)	172
3.4.1.1	Oblikovanje oligopolnega naftnega trga in prevlada zasebnih naftnih transnacionalnih podjetij	173
3.4.1.2	Plinski sektor in monopolni položaj Gazproma	180
3.4.2	Strategije in cilji zunanje energetske politike Ruske federacije	186
3.4.2.1	Energetska strategija Ruske federacije	186
3.4.2.2	Strategije zunanjeekonomskega delovanja ruskih energetskih vertikalnih transnacionalnih podjetij	193
3.4.2.3	Interesi in cilji države ter energetskih transnacionalnih podjetij: presečišča in konfliktnost interesov	195
4	POJAVNOSTI ENERGETSKE DIPLOMACIJE RUSKE FEDERACIJE V 21. STOLETJU	199
4.1	Multilateralni vidik	200
4.1.1	OPEC	201
4.1.2	Pogodba o energetske listini	202
4.1.3	Ruski predlog novega univerzalnega sporazuma na področju mednarodnih energetskih odnosov	204
4.1.4	Delovanje Ruske federacije v sklopu Foruma držav izvoznic zemeljskega plina	206
4.2	Razvoj bilateralnih odnosov	208
4.2.1	Bilateralna energetska diplomacija Ruske federacije – splošne značilnosti.	209
4.2.2	Slovensko-ruski bilateralni energetske odnosi	216
4.2.2.1	Pristop Slovenije k projektu Južni tok	217
4.2.2.2	Poskusi povezovanja ruskih naftnih transnacionalnih podjetij in Petrola	220
4.3	Zaščita interesov in promocija energetskih transnacionalnih podjetij	223
5	ANALIZA IZBRANIH PRIMEROV	228
5.1	Energetska diplomacija Ruske federacije do Evropske unije	228
5.1.1	Ključne značilnosti energetskega dialoga Ruske federacije in Evropske unije	229
5.1.1.1	Prednostne usmeritve energetske politike Evropske unije	229
5.1.1.2	Energetska odvisnost Evropske unije	231
5.1.1.3	Deset let energetskega dialoga	236

5.1.1.4	Prevladujoči diskurzi v Evropski uniji glede energetske diplomacije Ruske federacije.....	240
5.1.1.5	Posledice cikličnih energetske kriz in politizacija odnosov (2006–2010)	244
5.1.1.6	Interesi Ruske federacije in ključni energetski projekti.....	246
5.1.2	Ruska federacija in Evropska unija 15: nadaljevanje strateškega partnerstva.....	248
5.1.2.1	Rusko-nemško energetsko sodelovanje	250
5.1.2.2	Italija in Francija: nova stara zaveznitva	258
5.1.3	Ruska federacija in nove države članice Evropske unije (EU 12): posledice cikličnih energetske kriz in politizacije odnosov	267
5.1.3.1	Energetska odvisnost od Ruske federacije.....	268
5.1.3.2	Cilji in strategije energetske diplomacije Ruske federacije v odnosu do držav Evropske unije 12.....	272
5.1.3.3	Delovanje in vpliv ruskih energetske transnacionalnih podjetij.....	274
5.1.3.4	Baltske države.....	275
5.1.3.5	Poljska.....	289
5.1.3.6	Evropska unija 12 in ruska energetska diplomacija: diskurz o energetski varnosti kot <i>modus operandi</i> energetskega dialoga (med tržnimi in političnimi načeli)	303
5.2	Energetska diplomacija Ruske federacije do držav bližnjega sosedstva	306
5.2.1	Države Kaspijskega bazena oz. Osrednje Azije: od tranzitne navezave na Rusko federacijo do »energetske neodvisnosti«	307
5.2.1.1	Tranzit energentov in dostop do ključnih prodajnih trgov.....	309
5.2.1.2	Energetski interesi in cilji Ruske federacije ter njenih transnacionalnih podjetij	314
5.2.1.3	Rusko-azerbajdžanski odnosi.....	316
5.2.1.4	Rusko-turkmenistanski odnosi: vprašanje diverzifikacije izvoznih poti zemeljskega plina.....	319
5.2.1.5	Rusko-kazahstanski odnosi: med strateškim partnerstvom in razmerji konkurenčnosti.....	325
5.2.1.6	Projekt Transkaspijskega plinovoda in interesi Ruske federacije.....	330
5.2.2	Ciklične energetske krize in tranzitna determinanta: Ukrajina in Belorusija	333
5.2.2.1	Energetski interesi in cilji Ruske federacije ter njenih transnacionalnih podjetij	334
5.2.2.2	Drugi ključni interesi Ruske federacije.....	336
5.2.2.3	Rusko-ukrajinski odnosi v primežu »plinskih« sporov	339
5.2.2.4	Rusko-beloruski odnosi: prevladovanje geoekonomskih determinant	349
5.2.3	Države neto uvoznice energentov: privilegirano sodelovanje v zameno za strateško partnerstvo in dostop do notranjih energetske trgov	360
6	SKLEP	362
7	SEZNAM LITERATURE IN VIROV.....	378
8	SEZNAM KRATIC IN OKRAJŠAV	445

SEZNAM TABEL

Tabela 1.1: Prikaz osrednjih komponent obstoječih teoretičnih pristopov in manjkajočih determinant, ki jih je potrebno vključiti v proučevanje energetske diplomacije RF	30
Tabela 1.2: Cilji in strategije družboslovnega raziskovanja	32
Tabela 2.1: Pregled štirih energetskih virov	87
Tabela 2.2: Surova nafta – osrednji trgi in izvoz	89
Tabela 2.3: Evolucija mednarodnih mehanizmov oblikovanja cen surove nafte – osrednje značilnosti	91
Tabela 2.4: Zemeljski plin – osrednji trgi in izvoz	94
Tabela 2.5: Dinamika povečanja vloge TNP v obdobju od 1982 do 2005	107
Tabela 2.6: Dinamika proizvodnje surove nafte in zemeljskega plina v Sovjetski zvezi, 1950–1988	116
Tabela 3.1: Primerjava struktur Konceptije ZP RF iz leta 2000 in 2008	158
Tabela 3.2: BDP (po pokazatelju paritete kupne moči) držav nekdanje SZ leta 2010 ...	163
Tabela 3.3: Osrednji pokazatelji poslovanja največjih ruskih naftnih TNP	176
Tabela 5.1: Odvisnost naftnega trga EU od uvoza iz RF	231
Tabela 5.2: Odvisnost plinskega trga EU od uvoza iz RF	234
Tabela 5.3: Ključni dvostranski projekti nemških in ruskih energetskih TNP	255
Tabela 5.4: Ključni dvostranski projekti italijanskih in ruskih energetskih TNP	260
Tabela 5.5: Ključne izvozne poti ruske surove nafte po sistemu Transnefta (mio ton)..	282
Tabela 5.6: Pomen fosilnih energentov v štirih državah Kaspijskega bazena oz. OA ...	308
Tabela 5.7: Trgovinsko-gospodarsko sodelovanje RF z Ukrajino in Belorusijo	337

SEZNAM SLIKOVNIH PRIKAZOV

Slikovni prikaz 2.1: Odnos med zunanjo in notranjo politiko držav A in B	37
Slikovni prikaz 2.2: Koncept trikotnika zunanje politike	38
Slikovni prikaz 2.3: Konceptualna umestitev energetske diplomacije	52
Slikovni prikaz 2.4: Ključni vidiki energetske varnosti.....	76
Slikovni prikaz 2.5: Trgovinski tokovi surove nafte	91
Slikovni prikaz 2.6: Osrednji trgovinski tokovi z zemeljskim plinom leta 2010	96
Slikovni prikaz 2.7: Delež izvoza zemeljskega plina preko plinovodov (leva stran) in utekočinjenega zemeljskega plina (desna stran) glede na posamezne regije.....	96
Slikovni prikaz 2.8: Padec proizvodnje surove nafte v razvitih državah in rast svetovnega povpraševanja	115
Slikovni prikaz 3.1: Prikaz gibanja osrednji pokazateljev naftnega trga v obdobju 2000–2010.....	180
Slikovni prikaz 4.1: Potek projekta plinovoda Južni tok	218
Slikovni prikaz 5.1: Naftovodni sistem »Družba«.....	233
Slikovni prikaz 5.2: Osrednji plinovodi iz RF v EU.....	235
Slikovni prikaz 5.3: Uvoz surove nafte posameznih držav EU 15 iz RF	249
Slikovni prikaz 5.4: Uvoz zemeljskega plina posameznih držav EU 15 iz RF	250
Slikovni prikaz 5.5: Potek plinovoda Severni tok in priključitev na plinovoda OPAL in NEL.....	253
Slikovni prikaz 5.6: Delež uvoza naftnih derivatov iz RF v celotnem uvozu posameznih držav EU 12 leta 2009.....	269
Slikovni prikaz 5.7: Delež uvoza surove nafte iz RF v celotnem uvozu surove nafte posameznih držav EU 12 leta 2009	270
Slikovni prikaz 5.8: Delež uvoza zemeljskega plina iz RF v celotnem uvozu zemeljskega plina posameznih držav EU 12 leta 2009	270
Slikovni prikaz 5.9: Delež uvoza surove nafte in zemeljskega plina iz RF v celotnem uvozu obeh energentov v posameznih držav EU 12	271
Slikovni prikaz 5.10: Osrednje izvozne severne poti ruske surove nafte in naftnih derivatov	281
Slikovni prikaz 5.11: Potek naftovoda Odessa – Brody in načrtovana povezava do Plocka	297
Slikovni prikaz 5.12: Osrednji naftovodi in plinovodi v državah regije.....	309
Slikovni prikaz 5.13: Sprememba v proizvodnji surove nafte v obdobju 2000 in 2010 v državah regije.....	310
Slikovni prikaz 5.14: Sprememba v proizvodnji zemeljskega plina v obdobju 2000 in 2010 v državah regije.....	311

SEZNAM PRIMEROV

Primer 2.1: Uporaba različnih sredstev v primeru rusko-gruzijskih odnosov (2005–2008)	47
Primer 2.2: Preplet elementov 'prisiljevanja' in 'prepričevanja' v primeru rusko-beloruskega naftnega spora leta 2010	48
Primer 2.3: Oblikovanje Mednarodne energetske agencije (IEA) kot odgovor na embargo držav-članic OPEC leta 1973/1974.....	55
Primer 2.4: Oblikovanje Pogodbe o energetske listini kot primer uporabe strukturne moči v energetske diplomaciji evropskih držav	61
Primer 2.5: Iran in mednarodno energetske sodelovanje.....	63
Primer 2.6: Energetske sodelovanje Turkmenistana in Kitajske kot primer uporabe mehke moči.....	65
Primer 2.7: Projekt Severni tok in različni vidiki energetske varnosti	83
Primer 2.8: Vertikalna integriranost angleškega energetskega podjetja BP	110
Primer 2.9: Poslovanje kitajskih državnih energetske TNP	117
Primer 3.1: Konsolidacija naftnega sektorja in podžavljanje Jukosa (2004–2006)	175
Primer 3.2: Razvoj projekta Sahalin-2 in vstop Gazproma v projekt.....	191
Primer 4.1: Strateško (energetske) partnerstvo RF s Srbijo	210
Primer 4.2: Bilateralni energetske odnosi RF s Kitajsko.....	213
Primer 4.3: Surgutneftegaz in lastniški spor z madžarskim naftnim podjetjem MOL ...	225
Primer 5.1: Napoved prevzema britanskega podjetja Centrica s strani Gazproma.....	241
Primer 5.2: Nakup 50 % deleža v nemškem podjetju Ruhr Oel s strani Rosnefti	257
Primer 5.3: Cenovna politika Gazproma v baltskih državah in uvajanje pravil 3. energetskega paketa v obdobju 2010–2011	279
Primer 5.4: Vprašanje lastniškega nadzora nad rafinerijo Mazeikiu in ekonomski (energetske) pritiski	283
Primer 5.5: Postopno zmanjšanje izvoznih obsegov ruske surove nafte preko latvijskega pristanišča Ventspils	284
Primer 5.6: Upravljanje s poljskim delom plinovoda Jamal-Evropa (2009–2010)	293
Primer 5.7: Uporaba energetske diplomacije RF kot sredstva prepričevanja v kontekstu rusko-azerbajdžanskih odnosov na področju dobav zemeljskega plina	317
Primer 5.8: Eksplozija na plinovodu Centralna Azija – Evropa (CAC) leta 2009 in srednjeročne posledice	322
Primer 5.9: Projekt »Kaspijski naftovodni konzorcij«	328
Primer 5.10: Podpis t. i. Harkovskih sporazumov	338
Primer 5.11: Ponovna rusko-ukrajinska plinska kriza januarja 2009 - vzroki in interesi.....	345
Primer 5.12: Plinski spor leta 2007 - vzroki in posledice	353
Primer 5.13: Belorusija uvaja »povračilne« ukrepe – naftna kriza 2007.....	355

1 UVOD

V uvodnem poglavju doktorske disertacije podrobneje opredeljujemo področje raziskovanja in izpostavljammo raziskovalni problem (podpoglavje 1.1), nato predstavljamo cilje in omejitve disertacije (podpoglavje 1.2), navajamo osrednje raziskovalne delovne hipoteze (podpoglavje 1.3) in uporabljeno metodologijo (podpoglavje 1.4). V zaključnem podpoglavju (1.5) predstavljamo strukturo doktorske disertacije.

1.1 Opredelitev področja in raziskovalnega problema

Čeprav so energetska vprašanja sestavni del mednarodnih odnosov (MO) več kot stoletje³ (vprašanja dobav in dostopa do drugih surovin pa so okupirala zunanje odnose držav že pred več stoletji; več v O'Brien in Williams 2004, 43–69), se zdi, da je omenjena tematika šele v obdobju zadnjih nekaj desetletij postala v celoti integriran del zunanjepolitičnih strategij in posledično tudi diplomatskih praks (Rogoža 2010, 183). To je še posebej evidentno v Evropi, ki je v precejšnji meri odvisna od uvoza fosilnih goriv (surova nafta in zemeljski plin), ki predstavljajo kar dve tretjini celotne končne porabe energije v Evropski uniji (EU, tudi Unija) (IEA 2009). Znotraj tega je v zadnjem desetletju poseben poudarek usmerjen v vprašanja energetske varnosti,⁴ predvidljive dobave fosilnih energentov ipd. Slednje je (*inter alia*) mogoče pojasniti z več dejavniki, med katerimi sami izpostavljammo naslednje:

³ Vsaj od začetkov mednarodnega trgovanja s surovo nafto ob prelomu 19. in 20. stoletja (Kapustin in Marganija 2010, 62).

⁴ Energetska varnost avtorji (prim. Müller – Kraenner 2007) največkrat opredeljujejo kot katero koli tveganje, ki je povezano z dobavo nekega energetskega vira ali dobavitelja oz. kot varnost zadostnih dobav energentov po ekonomsko sprejemljivih cenah iz različnih in razpršenih virov in tranzitnih poti (Bielecki 2002; Grošelj 2008, 133; idr.). Ocenjujemo, da predstavlja takšna opredelitev močno poenostavitev, saj ne upošteva številnih vidikov, ki po našem mnenju predstavljajo imanentni del koncepta energetske varnosti: vprašanje pravnega okvirja, vidikov držav izvoznic (predvidljivost in stabilnost povpraševanja), tehničnih in političnih vidikov ipd. Kot opozarja Chester (2009), je poljudnoznanstveni in strokovni diskurz glede tega koncepta pogosto »nejasen, zamegljen in parcialen«. Prav zato je eden izmed ciljev disertacije tudi celovita opredelitev pojma energetske varnosti. Pri poskusu konceptualizacije energetske varnosti se bomo opirali predvsem na prispevke avtorjev, ki izpostavljajo večdimenzionalnost tega koncepta in se poleg varnosti oskrbe dotikajo tudi drugih dimenzij/stebrov energetske varnosti (Barton idr. 2005; Correlje in van der Lind 2006; Spanjer 2007; Elkind 2010; ipd.).

a) energetski viri igrajo najpomembnejšo vlogo v procesu ustvarjanja primernih pogojev za družbeni in gospodarski razvoj vsake države ne glede na to, ali gre za državo, ki energetske vire poseduje oz. jih proizvaja in izvažja, ali pa gre za državo, gospodarstvo katere je v največji meri odvisno od nemotenega dostopa (dobave) energetskih virov (Mironov 2003, 8; Entin 2009, 496; Safonova 2010, 7);

b) hiter gospodarski razvoj razvijajočih se držav skupine BRICS⁵ in še nekaterih drugih držav v zadnjem desetletju močno posega v dosedanja razmerja povpraševanja po energentih, saj se delež omenjenih držav v skupnem globalnem povpraševanju po osrednjih energetskih nosilcih (premog, surova nafta in zemeljski plin) hitro povečuje, kar v delovanje mednarodnih energetskih tokov in MO vnaša element konkurenčnosti osrednjih globalnih gospodarskih centrov (Združene države Amerike – ZDA, EU, Kitajska,⁶ Indija ipd.) za (dolgoročen) dostop do energentov, ki so geografsko omejeni (OPEC 2009; Perovic 2009, 1; Adeli 2010, 67–8; Leung 2011);

c) globalna gospodarska kriza 2008–2009 je v širše MO vnesla številne nove spremenljivke, med drugim tudi na področju evropske porabe energentov, kar močno vpliva tako na politično-gospodarske strategije EU in posamezne države članice,⁷ kot tudi na države osrednje izvoznice energentov v EU (RF, Norveška, zalivske države itd.) (Loskot – Strachota 2009). Dodatno so k volatilnosti mednarodnih energetskih trgov leta

⁵ S tem pojmom označujemo skupino hitrorastočih držav, ki jo sestavljajo Brazilija, Rusija, Indija, Kitajska in Južnoafriška republika, gospodarstva katerih predstavljajo okrog 25 % svetovnega bruto domačega proizvoda (BDP) (Goldman Sachs 2010). Zunanji minister Ruske federacije (RF) Sergej Lavrov ustanovitev BRICS razume kot »enega najpomembnejših geopolitičnih dogodkov začetka novega /21./ stoletja« (Lavrov 2012, 1). Poleg omenjene skupine držav velja izpostaviti še t. i. skupino *Next-11* (slednjo sestavljajo Bangladeš, Egipt, Indonezija, Iran, Mehika, Nigerija, Pakistan, Filipini, Turčija, Južna Koreja in Vietnam), ki jo Goldman Sachs (2011) opredeljuje kot skupino držav, ki bodo močno prispevale k globalni gospodarski rasti v naslednjih desetletjih.

⁶ Še pred koncem 21. stoletja bo Kitajska postala ne zgolj največje gospodarstvo, temveč vodilno gospodarstvo sveta – ključni izvoznik, uvoznik in osrednji generator inovacij in trendov (Agtmael 2007, 21).

⁷ IEA (2009) kljub globalni gospodarski krizi 2008/2009 ocenjuje, da se bo povpraševanje po fosilnih energentih v nekaj letih vrnilo na predkrizno raven in se bo do leta 2030 povečalo za 20 do 30 %. Podobno naj bi veljalo za evropski plinski trg, velikost katerega naj bi se do leta 2030 povečala celo za 50 % (IEA 2007).

2011 močno prispevale tudi nesreča v jedrski elektrarni Fukušima na Japonskem⁸ in destabilizacija notranjepolitičnih razmer na Bližnjem vzhodu in v Severni Afriki;⁹

d) vse od prve naftne krize leta 1973/1974¹⁰ je bilo zaslediti (postopno) povečano »politizacijo« mednarodnih energetskega tokov in odnosov, pri čemer se je vprašanjem nemotenega dostopa do virov surove nafte, ki so prevladovala do prehoda v novo stoletje, v zadnjem desetletju pridružilo še »plinsko vprašanje« (Bielecki 2002, 247–8). Le-to je doživelo vrh v energetskih (plinskih) krizah v Evropi, ki so sledile motnjam dobave zemeljskega plina iz RF v letih 2006 in 2009 (Finnon in Locatelli 2009, 424);

e) spoznanje o potrebi po komplementarni obravnavi problema klimatskih sprememb in energetskih politik. EU je npr. v svojem 2. strateškem energetskem pregledu (EU Second Strategic Energy Review 2008) leta 2008 jasno zapisala, da si bo prek večjega deleža energije iz obnovljivih virov energije (OVE) prizadevala ne zgolj implementirati določene vidike okoljske politike (predvsem zmanjšanje toplogrednih izpustov), temveč bo s tem tudi povečala svojo energetske varnost, saj se bo posredno zmanjšal uvoz fosilnih energentov (prim. Barton idr. 2005; Brown in Hillard 2008; Jun, Kim in Chang 2009).

Omenjeni dejavniki so vplivali na to, da so države EU (kot tudi številne druge) vprašanja mednarodne energetske ureditve integrirala v delovanje svojih zunanjih politik (ZP), kar je med drugim razvidno skozi ustanavljanje posebnih organizacijskih enot na ministrstvih

⁸ Zaradi posledic uničujočega potresa in nesreče v jedrski elektrarni Fukušima marca 2011 je Japonska dolgoročno izgubila kar 6.800 megawatov (MW) proizvedene električne energije, ki jih bo morala v relativno kratkem času nadomestiti s proizvodnjo električne energije iz drugih virov (predvsem zemeljskega plina) (Klare 2011).

⁹ Od konca leta 2010 so Bližnji vzhod in posamezne države Severne Afrike pretresali valovi notranjepolitičnih nestabilnosti, ki so že v prvih mesecih 2011 pripeljali do spremembe režimov v Tuniziji, Libiji, Egiptu in Jemnu, vojaškega spopada in posredovanja zahodnih sil v Libiji ter številnih nemirov v drugih državah (najbolj izrazito v Siriji, ki se je znašla na pragu državljanske vojne in mednarodne izolacije). Upoštevajoč pomembnost regije za zagotavljanje likvidnosti mednarodnih energetskih trgov – gre predvsem za surovo nafto in zemeljski plin, ki jo omenjene države dobavljajo pretežno EU, je nestabilnost močno vplivala na spremembo v dojemanju evropske energetske varnosti. Zgolj proizvodnja surove nafte v Libiji je spomladi 2011 upadla za 1,6 mio sodov dnevno (od tega je Libija okrog 1,3 mio sodov izvažala) (Macswan 2011; Shaha 2011).

¹⁰ Arabske države so zaradi nasprotovanja podpore zahodnih držav Izraelu v času arabsko-izraelskega konflikta zmanjšale proizvodnjo surove nafte in zaustavile (embargo) izvoz nafte v ZDA in številne države Zahodne Evrope (Jun, Kim in Chang 2008). Barton idr. (2005, 3–5) in Slater (2011, 19) z naftno krizo 1973/1974 označujejo začetek nove dobe mednarodnih energetskih odnosov.

za zunanje zadeve (MZZ), ki se ukvarjajo z omenjenimi področji,¹¹ oz. skozi agendo EU srečanj na najvišjem nivoju ter srečanj v formatu G8¹² (Šumilin 2008, 13).

Ker je EU kot skupnost držav v precejšnji meri odvisna od uvoza energentov iz RF (z uvozom iz RF Unija pokrije okrog 30 % svojega povpraševanja po plinu in surovi nafti (Energy Dependency 2008)),¹³ je razumevanje zunanjeenergetske politike in energetske diplomacije RF ključno za izgradnjo koherentne in učinkovite skupne energetske, kot tudi ZP EU. Od tod izhaja potreba po opredelitvi osrednjih determinant energetske diplomacije RF v 21. stoletju, razumevanju ciljev le-te in umestitvi energetske diplomacije v celotno delovanje RF v mednarodni skupnosti.

V predlagani doktorski disertaciji želimo raziskati pomen energetske diplomacije kot sredstva ZP RF v 21. stoletju. Ocenjujemo namreč, da je energetska komponenta eden osrednjih faktorjev ruske ZP predvsem v zadnjih letih (zlasti po letu 2000), ko je RF po eni strani konsolidirala svoj energetski sektor in zabeležila občutno gospodarsko rast (Vinhas de Souza 2008), po drugi strani pa se tudi notranje in zunanje politično okrepila, kar je v ZP pripeljalo do ponovne krepitve vloge in pozicije RF v mednarodni skupnosti (Itoh 2008; Mancevič 2008; Rar 2008; Grib 2009; Udovič in Mancevič 2009; idr.). Pri omenjeni opredelitvi energetske diplomacije kot enega najpomembnejših sredstev ZP RF se opiramo predvsem na prispevke Šumilina (2008, 13–16) in Žiznina (2002a, 2002b in

¹¹ Številne države EU so v zadnjem desetletju ustanovile posebne organizacijske enote (največkrat sektorje ali oddelke, prim. Estonija, Litva, Slovaška, Romunija) ali imenovale posebne odposlance, ki so odgovorni za omenjena vprašanja (prim. Bolgarija, Češka itd.). V Sloveniji je bila leta 2008 na MZZ ustanovljena posebna Projekta skupina za energetiko in infrastrukturo, poleti 2009 pa še sektor za globalne izzive (obe organizacijski enoti sta ostali v strukturi MZZ tudi po spremembi vlade v začetku leta 2012). V RF deluje znotraj strukture MZZ posebni odposlanec za mednarodno energetsko varnost (*Upolnomočenij po delam mednarodnoj energetičeskoj bezopasnosti*), medtem ko imajo ZDA posebnega odposlanca ZDA za energetska vprašanja (uradni naziv katerega je posebni odposlanec za evroazijsko energetsko sodelovanje, *Special Envoy for Eurasian Energy*), poleg tega pa so znotraj *State Departmenta* poleti 2011 oblikovali posebni oddelek (pisarno), ki se bo ukvarjal izključno z mednarodno-energetskimi vprašanji (*Office of the Coordinator for International energy affairs*) (US Department of State 2012).

¹² Na srečanju G8 leta 2006 v St. Peterburgu je bila sprejeta posebna izjava o globalni energetske varnosti, ki sta ji nato sledili leta 2007 na srečanju v Nemčiji iniciativa za učinkovito rabo energije in 2008 na srečanju na Japonskem še iniciativa za ustanovitev mednarodnega partnerstva za sodelovanje na področju energetske učinkovitosti (G8 Summit St. Peterburg 2006; G8 Summit Heilingendam 2007; G8 Summit Hokkaido Toyako 2008; Kuzmin in Kagramanov 2009, 61).

¹³ Izpostavljenost uvozu energentov iz RF ni enakomerno porazdeljena med državami članicami EU, saj so vzhodne (baltske države, Poljska, Slovaška, Češka, Madžarska in Slovenija) in jugovzhodne članice Unije (predvsem Bolgarija in Romunija) precej bolj izpostavljene, kot pa zahodnoevropske (Aalto 2009).

2005), ki v svojih raziskavah ugotavljata, da je energetska diplomacija opredeljena kot ena izmed prioritetenih usmeritev delovanja MZZ RF.¹⁴

Upoštevajoč energetski potencial RF je navezava ZP RF na energetske komponente še toliko pomembnejša: RF poseduje največje zaloge zemeljskega plina na svetu, druge največje zaloge premoga in sedme največje zaloge surove nafte. Je največji svetovni izvoznik zemeljskega plina in od leta 2009 tudi surove nafte. Dobave ruskih energentov predstavljajo 30 % celotne porabe EU v primeru surove nafte in 25 % v primeru zemeljskega plina (BP 2011).

Ker se številni avtorji, ki v svojih analizah (ne)posredno raziskujejo in proučujejo sodobne prakse energetske diplomacije posameznih držav, konceptualnim definicijam polja raziskovanja izogonejo in teoretično ne opredelijo/razmejijo posamezne koncepte, vključno z energetske diplomacije (prim. Müller – Kraenner 2007; Lin 2008; Lough 2011; Smith 2008a in 2008b; Blank 2009; Umbach 2009; idr.), se pri konceptualizaciji energetske diplomacije opiramo predvsem na definicije Žiznina (2005, 65) ter Adelija (2010, 59–60), ki jih v sklopu raziskovanja še dodatno razširjamo na podlagi lastne raziskave (Mancevič 2012).

Energetsko diplomacijo (kot sredstvo ZP) razumemo večdimenzionalno, saj v disertaciji izpostavljamo, da je potrebno v raziskovalni okvir vzeti tudi delovanje in interese energetskih transnacionalnih podjetij (TNP),¹⁵ ki lahko pomembno (so)oblikujejo predvsem cilje energetske diplomacije posamezne države. Omenjeni pristop tako odstopa od prevladujočega diskurza, ki izpostavlja uporabo energetske diplomacije zgolj kot

¹⁴ Takšna vloga MZZ RF (in posledično diplomatske mreže) je prav tako manifestno razvidna iz Konceptije ZP RF (*Koncepcija zunanje politike Rossijske Federacije*), ki v 4. poglavju opredeljuje osrednje cilje RF pri mednarodnem energetskem sodelovanju, v zaključnem, 10. poglavju pa izpostavi, da je osrednja vloga koordinacije izvrševanja nalog in ključnih ciljev strategije ZP dodeljena MZZ RF.

¹⁵ Energetske družbe pogosto služijo kot vzorčen primer vertikalnih TNP (Caves 1992, 148–9), saj sama narava dejavnosti največkrat zahteva čim večjo stopnjo vertikalne integriranosti (obvladovanje treh osrednjih segmentov – *upstream*, *midstream* in *downstream*), kar pogojuje globalno delovanje takšnih podjetij, saj proizvodni dejavniki in viri niso globalno enakomerno porazdeljeni (surovine so geografsko neenakomerno porazdeljene, surovinski viri pa so največkrat precej oddaljeni od ključnih tržišč).

sredstva prisile/prisiljevanja¹⁶ v ZP (prim. Müller – Kraenner 2007; Smith 2007, 2008a in 2008b; Lin 2008; Orban 2008; Umbach 2009; idr.)¹⁷ in skozi takšno prizmo poskuša razložiti tudi nekatere pojavnosti sodobne ruske ZP/vloge RF v mednarodni skupnosti.¹⁸ Za razliko od prevladujočega diskurza izhajamo iz **teze**, da je na **energetsko diplomacijo RF potrebno gledati tudi skozi prizmo varovanja (povsem legitimnih) interesov gospodarskih subjektov RF, ki niso a priori podvržene enostranskemu vplivu uradnih ruskih oblasti** (zanima nas torej tudi notranje okolje, npr. razmerje država – energetska TNP).¹⁹ Ob tem se prav tako izpostavlja potreba po kritičnem razmisleku o konceptu moči v kontekstu razumevanja energetske diplomacije RF, pri čemer je potrebno v raziskovalni okvir vzeti ne zgolj relacijsko moč,²⁰ ki (latentno) prevladuje v prevladujočem znanstvenem diskurzu, temveč tudi strukturno moč, kot jo opredeljuje Strange (1995), oz. 'mehko' moč, kot jo razume Nye (1990, 2004 in 2011).

V disertaciji zagovarjamo tezo, da je energetsko diplomacijo RF potrebno razumeti (tudi) skozi prizmo delovanja energetskih TNP, ki sicer delujejo v določenem državnem okolju, vendar pa pri svojem delovanju zasledujejo v prvi vrsti ekonomske (korporativne/poslovne) koristi, za katere ni nujno, da se skladajo z zunanjepolitičnimi prioritetami RF.²¹ V skladu z omenjenim pogledom ruska energetska TNP nastopajo kot pomembni sooblikovalci ciljev zunanje (energetske) politike RF in posledično vplivajo na izvajanje le-te (prek energetske diplomacije RF kot njenega osrednjega sredstva).

¹⁶ Benko (1997, 269) sredstva prisile opredeljuje kot tista sredstva, ki imajo »skrajnostni in najdaljnosežnejši namen takrat, ko skušajo /države/ z njimi doseči vojaško ali politično zmago nad nasprotnikom, celo njegovo uničenje«.

¹⁷ Kar avtorji največkrat označujejo z novim ruskim (energetskim) »imperializmom« (Lin 2008; Smith 2008a; Blank 2009; idr.). Posledično se izvajanje energetske diplomacije RF razume kot igro z ničelno vsoto (*zero-sum game*) (Lukas 2009, 223), s katero poskuša RF povečati svojo moč na račun zmanjšanja vpliva in moči drugih igralcev (gre za razumevanje energetske diplomacije kot sredstva prisile).

¹⁸ Kot npr. energetske krize (prekinitve dobave v EU) v zadnjih letih.

¹⁹ Celovita opredelitev koncepta »energetske diplomacije« bo podrobneje predstavljena v podpoglavju 2.1.

²⁰ Gre za moč, ki jo ima A nad B v tolikšni meri, kolikor lahko prisili B, da ta stori nekaj, česar sicer ne bi, pri čemer mora nujno obstajati konflikt interesov (Dahl 1957).

²¹ Kot primer nam lahko služi rusko-beloruski naftni spor v januarju 2010, ko je zvezna ruska vlada zahtevala povečanje izvozne carine na rusko nafto, ki jo uvozi Belorusija, kar pa ni bilo v interesih Belorusije niti v interesih nekaterih ruskih naftnih TNP (predvsem Lukoil in Surgutneftegaz), ki s svojo nafto oskrbujejo nekatere beloruske rafinerije, v katerih imajo pomembne strateške lastniške deleže.

Pričujoča disertacija je posebej aktualna v luči cikličnih energetske (plinskih) kriz v letih 2004–2009, ki so pripeljale do začasnih prekinitev dobav ruskih fosilnih energentov (v prvi vrsti zemeljskega plina) državam članicam EU²² in negativno vplivale na odnose med zahodnimi državami in RF. Glede na prej predstavljen prevladujoč (strokovni in znanstveni) diskurz niti ni presenetljivo, da je zahodna skupnost omenjene plinske krize razumela predvsem kot ruski »energetski ekspanzionizem« oz. odraz t. i. »nove ruske imperialistične politike« (Šumilin 2008; Paškovskaja 2010).

1.2 Cilji in omejitve disertacije

Osrednji cilji doktorske disertacije so:

- ugotoviti dinamiko razvoja energetske trgov v zadnjih dveh stoletjih ter pomen energentov (predvsem fosilnih) kot virov in dejavnikov v ZP in diplomaciji držav v 20. in 21. stoletju;
- kvalitativno opredeliti in ugotoviti (določiti osrednje značilnosti in pojavnosti) koncept držav bližnjega sosredstva, s katerim RF v 21. stoletju opredeljuje države bližnje okolice, ki jih šteje v sfero svojega vpliva (Skupnost neodvisnih držav, SND);
- teoretično opredeliti in umestiti v strukturo MO energetske diplomacije kot posebno sredstvo ZP držav;
- teoretično opredeliti in predstaviti pojem energetske varnosti kot enega izmed osrednjih konceptov energetske diplomacije;
- pojasniti vlogo in pomen energetske varnosti v sodobni mednarodni skupnosti;
- pozicionirati energetske diplomacije kot usmerjeno in institucionalno opredeljeno sredstvo sodobne ZP RF;²³
- predstaviti osrednje značilnosti, determinante in subjekte energetske diplomacije RF v 21. stoletju;

²² Ker je Slovenija kot polnopravna članica EU močno vpeta v institucionalne, politične, gospodarske (energetske) in druge odnose med EU in RF, je področje analize izjemno aktualno tudi za slovenski prostor; prav tako v kontekstu Nacionalnega energetskega programa (ter predhodno pripravljene Zelene knjige za Nacionalni energetski program Slovenije) oz. izvajanja ključnih prioritete ZP Republike Slovenije (RS) na gospodarskem področju.

²³ V tem kontekstu prav tako oceniti časovno komponento omenjenega sredstva, kar je povezano z vprašanjem, kako dolgo bo lahko RF omenjeno sredstvo še izkoriščala.

- prikazati in ugotoviti vlogo ter pomen ruskih energetskega TNP kot pomembnih subjektov ruske energetske diplomacije 21. stoletja;
- raziskati in predstaviti skupne značilnosti in različnosti energetske diplomacije RF do držav t. i. bližnjega sosedstva na eni in EU na drugi strani.

Omejitve doktorske disertacije

Z vidika omejitev disertacije velja izpostaviti naslednje:

- časovna dimenzija: v raziskovalni okvir bomo vzeli predvsem obdobje 2000–2011, čeprav bomo prikazali tako zgodovinsko perspektivo formiranja energetske diplomacije (širše), kot tudi obdobje zadnjega desetletja 20. stoletja, ki je pomembno predvsem z vidika formiranja ruskega energetskega trga in posledično tudi energetske diplomacije RF v zadnjem desetletju;
- v disertaciji se bomo osredotočili na raziskovanje aktualnih praks energetske diplomacije kot sredstva ZP RF do EU in držav bližnjega sosedstva, čeprav energetska diplomacija RF nedvomno posega tudi v druge globalne regije (posebej izstopa Bližnji vzhod in države afriške celine). Teh praks – zaradi objektivnih omejitev – v disertaciji ne bomo posebej analizirali, čeprav bodo lahko na posameznih mestih posredno omenjene.

1.3 Delovne hipoteze

- 1) Energetska diplomacija predstavlja posebno sredstvo ZP RF, katere cilji so lahko tako pozitivni (zagotavljanje nemotene dobave energentov porabnikom na eni strani in stabilnost povpraševanja na drugi strani, krepitev bilateralnega/multilateralnega gospodarskega in političnega sodelovanja ipd.), kot tudi negativni (uporaba energetske diplomacije kot sredstva prisile – embargo ipd. ukrepi).
- 2) Ključne determinante (kontekst), ki določajo kvalitativne značilnosti energetske diplomacije RF v posameznih primerih, so naslednje: a) notranje okolje (vloga in

pomen TNP v energetskega sektorju);²⁴ b) bilateralni ali multilateralni vidik delovanja energetske diplomacije; c) spremembe zunanjega okolja (predvsem ciljnih trgov in omejitve, ki izvirajo iz mednarodnega okolja);²⁵ in d) zunanjepolitične prioritete. Od prepletov teh determinant bo odvisno, katere cilje bo energetska diplomacija zasledovala v posameznem primeru.

- 3) Osrednja determinanta energetske diplomacije RF do EU je vzajemna soodvisnost, saj je RF (predvsem na področju zemeljskega plina) v precejšnji meri odvisna od trga EU, medtem ko so na drugi strani številne države EU energetske odvisne od uvoza iz RF. EU je – kot odgovor na plinske krize v obdobju 2006–2009 – v zadnjem obdobju pričela izvajati politiko diverzifikacije virov energentov,²⁶ kar so osrednji subjekti ruske energetske diplomacije razumeli predvsem kot omejevanje dostopa do ključnih trgov. Energetska diplomacija RF je na te izzive odgovorila z večjo politizacijo energetske diplomacije in politiko krepitve bilateralnih energetskega odnosov s posameznimi državami EU. Posledično sta obe strani s svojimi politikami vplivali na to, da so energetske odnosi med EU in RF v obdobju po letu 2006 v večji meri podvrženi političnim dejavnikom (Mancevič 2012).
- 4) Predpostavljamo, da so osrednje značilnosti energetske diplomacije RF do držav bližnjega sosedstva:²⁷ a) politika zadrževanja/omejevanja (*restraint policy*, predvsem do držav OA); in b) podrejenost energetske diplomacije zunanjepolitičnim prioriteta, kot so npr. ohranjanje (geo)politične moči na prostoru nekdanje Sovjetske zveze (SZ) (Kortunov 2009; Zvjagel'skaja 2009). V primeru odnosov RF do držav bližnjega sosedstva lahko zasledimo veliko primerov prepletanja uporabe energetske diplomacije RF kot sredstva

²⁴ Pri tem je pomembna delitev na državna (s pretežnim državnim lastniškim deležem) in zasebna ruska energetska TNP, ki jo bomo v disertaciji tudi upoštevali.

²⁵ Npr. razvoj mednarodnopravnega okolja, ki določa (omejuje) delovanje energetskega TNP na posameznih trgih (npr. 3. energetskega paket EU, ki omejuje delovanje vertikalno integriranih energetskega TNP na trgu EU).

²⁶ Na spremenjeno agendo EU je prav tako močno vplivala širitev leta 2004, saj so nove članice iz Vzhodne Evrope (posebej baltske države in Poljska) z vstopom v Unijo »vnesle« tudi svoje bilateralne spore in agende z RF (tudi na področju oskrbe z energenti, saj so vzhodnoevropske članice EU gledano relativno v bistveno večji meri odvisne od dobav ruskih energentov, kot je to v primeru 15 starih članic).

²⁷ Gre za skupno 14 držav, med katerimi so države Osrednje Azije (OA) (Kazahstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Tadžikistan in Kirgizija), Severnega Kavkaza (Armenija, Gruzija in Azerbajdžan), baltske države (Litva, Latvija, Estonija) ter Ukrajina, Belorusija in Moldavija.

prisiljevanja oz. sredstva prepričevanja,²⁸ pri čemer je kot posebno determinanto potrebno upoštevati časovno perspektivo ter kompleksnost (celovitost) dvostranskih odnosov med RF in posamezno državo t. i. bližnjega sosedstva.

1.4 Metodologija

Teoretična izhodišča

V disertaciji izhajamo iz predpostavke, da nam temeljni koncepti/izhodišča klasične realistične teorije MO (Morgenthau 1989, Aron 2003 idr.) in neo-realističnih pristopov (t. i. strukturni realizem; Waltz 1962), ki prevladujejo med raziskovalci energetske diplomacije RF in energetske varnosti v 21. stoletju, ne omogočajo niti celostno zaobjeti niti konsistentno ter metodološko preverljivo raziskovati objekt proučevanja. Omenjen pristop namreč delno ali v celoti zanemarja (izpostavljam zgolj osrednje komponente):

- a. pomen in vpliv nedržavnih akterjev (predvsem energetskih TNP) pri oblikovanju energetske diplomacije RF;
- b. cilje, ki jih države skozi energetske diplomacije zasledujejo (avtorji v ospredje postavljajo izključno politične – ter občasno tudi varnostne oz. geopolitične – državne interese);
- c. različno dinamiko interakcij osrednjih subjektov energetske diplomacije RF;
- d. kvalitativni značaj odnosov RF do držav odjemalcev (obstoječi pristopi omenjene odnose označujejo izključno kot odnose enostranske odvisnosti držav odjemalcev od dobav iz RF, medtem ko sami ocenjujemo, da so odnosi bistveno bolj kompleksni in imajo značaj kompleksne soodvisnosti);
- e. ekonomske determinante energetske diplomacije RF (v skladu s temeljnimi izhodišči klasičnega realizma avtorji povsem ločijo ekonomske in politične dejavnike, pri čemer prvi pri vzpostavljanju energetske diplomacije RF naj ne bi imeli nikakršnega pomena).

²⁸ Kar za aktualno mednarodno prakso ne bi predstavljalo nekaj povsem neobičajnega, saj Petrič (2010, 362) izpostavlja, da se v istem sredstvu ZP pogosto lahko prepletajo vidiki prisiljevanja in prepričevanja oz. da je meja med obema vidikoma sredstev ZP pogosto zbrisana.

Tabela 1.1: Prikaz osrednjih komponent obstoječih teoretičnih pristopov in manjkajočih determinant, ki jih je potrebno vključiti v proučevanje energetske diplomacije RF

	Obstoječi pristopi	Manjkajoči vidiki/elementi
Subjekti/enota analize/pristop	Država \longrightarrow (makro)	Nedržavni akterji (energetska TNP) (makro in mikro)
Osrednji dejavniki	Politični (vpliv političnega sistema), ki so ekskluzivni \longrightarrow	Ekonomski in politični (pristop mednarodne politične ekonomije)
Osrednji cilji	Politični (nacionalni interes), povečanje državne moči \longrightarrow	Ekonomski (maksimizacija profita, diverzifikacija ključnih trgov ipd.)
Koncept moči	Relacijska moč \longrightarrow	Strukturna moč, 'mehka' moč
Kvalitativne značilnosti odnosov:		
Dinamika	Statična \longrightarrow	Dinamična
Odvisnost	Izrazito enostranska \longrightarrow	Kompleksna soodvisnost

Vir: lasten prikaz.

Posledično je doktorska disertacija zastavljena izrazito interdisciplinarno, saj posega (in povezuje) znanstvena področja MO, mednarodne politične ekonomije, mednarodnega poslovanja in diplomatskih študij.

Iz omenjenega izhaja nujna potreba po proučevanju področja disertacije z vidikov neoliberalističnih pristopov (predvsem institucionalnega neoliberalizma (Moravcsik 2003) in teorije kompleksne soodvisnosti, kot sta jo opredelila Keohane in Nye 1989), mednarodne politične ekonomije (Gilpin 1987 in 2003; Strange 1992 in 1995; idr.), sodobne neomarksistične šole (Wallerstein 2002 in 2005) in t. i. socioloških oz.

alternativnih teorij MO, predvsem konstruktivizma (pomen norm, vrednot, diskurzivnih praks – Katzenstein 1996 idr.). Ocenjujemo namreč, da je vključitev v raziskovanje višje omenjenih teoretičnih pristopov/konceptov nujno potrebna za koherentno proučevanje osrednjih značilnosti sodobne energetske diplomacije RF, ki jo – kot že izpostavljeno – razumemo večplastno in večdimenzionalno, s čimer se oddaljujemo od prevladujočega (predvsem transatlantskega) analitičnega in znanstvenega diskurza.

Raziskovalna metodologija

V doktorski disertaciji želimo s pomočjo metode analitične indukcije²⁹ ter sinteze teoretičnih dognanj in praktičnih aplikacij proučiti osrednje značilnosti energetske diplomacije kot sredstva zunanje politike RF v 21. stoletju, in sicer s pomočjo analize dveh večjih študij primerov (*case study*), tj. energetske diplomacije RF do EU in držav t. i. bližnjega sosledstva (zunanjepolitičnega koncepta, ki ga bomo v disertaciji tudi podrobneje predstavili).

Zaradi samega objekta (RF) in področja (energetska diplomacija) proučevanja bodo osrednje znanstvene metode, uporabljene v disertaciji, prvenstveno kvalitativne. V teoretičnem delu disertacije se bomo tako predvsem osredotočili na kvalitativno analizo primarnih (prim. mednarodne pogodbe in zakonodajni akti; analiza samih besedil, pa tudi namenov sprejetja le-teh) in sekundarnih virov (obstoječe študije in raziskave, drugi relevantni viri), pri čemer bo posebni poudarek namenjen konceptualni analizi in razvijanju (novih) pojmov ter iskanju možnih sinergijskih učinkov med obstoječimi **interdisciplinarnimi teoretičnimi pristopi**³⁰ s ciljem celovite opredelitve osrednjih teoretičnih konceptov doktorske disertacije (energetska diplomacija, energetska varnost

²⁹ »Analitična indukcija omogoča recipročno razjasnjevanje pojmov in kategorij, kar je ključna značilnost kvalitativnega raziskovanja. /.../ V bistvu tehnika zadeva iskanje relevantnih podobnosti med pojavnimi oblikami (konkretnimi primeri) neke kategorije in nato njihovo povezovanje, da bi prečistili podobo /.../« (Ragin 2007, 109).

³⁰ Ocenjujemo namreč, da je za izgradnjo celovitejših teoretičnih konceptov, kot sta npr. energetska diplomacija in energetska varnost, potrebno poleg pogosto uporabljenih teoretičnih izhodišč političnih znanosti uporabiti tudi teoretične pristope drugih znanosti – predvsem s področja mednarodne politične ekonomije in mednarodnega poslovanja. V kolikor namreč v analizo energetske diplomacije kot enote proučevanja vključimo tudi TNP, nam lahko ti teoretični koncepti bistveno pomagajo pri koherentnem razumevanju sodobnih procesov, ki so v ospredju našega zanimanja.

ipd.). Posledično bodo nova teoretična dognanja, do katerih bomo prišli v teoretičnem delu disertacije, opredelila tudi osrednja področja raziskovanja (objekt proučevanja, dinamika, kvalitativne značilnosti itd.) v praktičnem delu.

Tabela 1.2: Cilji in strategije družboslovnega raziskovanja

	Kvalitativno raziskovanje	Primerjalno raziskovanje	Kvantitativno raziskovanje
1. prepoznavanje splošnih vzorcev	/	Sekundarno	Primarno
2. preverjanje/izpopolnjevanje teorij	Sekundarno	Sekundarno	Primarno
3. napovedovanje	Primarno	Sekundarno	Primarno
4. interpretacija pomembnosti	Primarno	Sekundarno	/
5. raziskovanje raznolikosti	Sekundarno	Primarno	Sekundarno
6. dajanje besede	Primarno	/	/
7. razvijanje novih teorij	Primarno	Primarno	Sekundarno

Vir: Ragin 2007: 67.

Izhajajoč iz osrednjih ciljev družboslovnega raziskovanja bo v ospredju doktorske disertacije (Sarantakos 2005, 47; Ragin 2007, 67):

- a. prepoznavanje splošnih vzorcev in povezav (predvsem analiza aktualnih praks in politik s področja energetske diplomacije RF in drugih subjektov mednarodne skupnosti);
- b. preverjanje in izpopolnjevanje teorij (kot že izpostavljeno, so številne aktualne razlagalne teorije in paradigme o energetske diplomaciji kot sredstvu ZP RF enodimenzionalne in jih je zatoj potrebno podvreči kritičnemu pregledu);
- c. interpretiranje kulturno ali zgodovinsko pomembnih pojavov (opredelitev energetske diplomacije in energetske varnosti skozi prizmo sodobnih globalizacijskih tokov in sprememb v svetovni mednarodni agendi);
- d. raziskovanje raznolikosti (predvsem skozi ugotavljanje skupnih značilnosti in razlik med dvema proučevanima primeroma energetske diplomacije RF);
- e. razvijanje novih teorij (sinteza teoretičnih in empiričnih ugotovitev).

Empirični del doktorske disertacije bo temeljil na kvalitativni metodologiji, in sicer na analizi dveh študij primerov energetske diplomacije kot sredstva zunanjih odnosov RF (v ospredje empiričnega raziskovanja je zatorej postavljena predvsem analiza aktualnih zunanjepolitičnih in diplomatskih praks). Za kvalitativno raziskovanje naj bi bilo značilno proučevanje manjšega števila enot (primerov), ki pa imajo veliko posameznih značilnosti oz. spremenljivk, med katerimi so razmerja pogosto izrazito kompleksna in niso podvrženi enostranskim korelacijam. Ravno zato naj bi bil cilj kvalitativnih metod proučevanja pridobivanje poglobljenega, podrobnega vedenja o primerih, vključujoč poznavanje notranjih korelacij med dejavniki in spremenljivkami (Ragin 1989, 42–3; Flick 2007, 2; Ragin 2007, 65).

Cilj študij primerov naj bi bila čim popolnejša razlaga proučevanega/ih primera/ov ter ugotovitev skupnih značilnosti in/ali razlik med posameznimi primeri (če je proučevanih primerov več) oz. razlaga sprememb, ki so se zgodile v nekem časovnem obdobju (časovna perspektiva). Prav tako je cilj študije primera identifikacija vzrokov, ki so pripeljali do določenih sprememb (proučevanega primera), ali vsaj opredelitev tistih okoliščin, ki bi lahko vplivali na spremembo določenega stanja (Neuman 2006, 158; Pennings, Keman in Kleinnijenhuis 2006, 137). Študije primerov so najbolj celovite takrat, ko je uporabljena t. i. metoda triangulacije (Silverman 2003; Flick 2007). Osrednja značilnost omenjene metode je uporaba različnih načinov zbiranja podatkov, s pomočjo katerih lahko dobimo pogled na objekt proučevanja z različnih »zornih kotov« (Neuman 2006, 149; Creswell 2009). Zato se pri študiji primera običajno uporabljajo naslednje temeljne metode zbiranja informacij (Silverman 2003): a) neposredno opazovanje; b) spraševanje (intervjuji); c) analiziranje dokumentov; in d) sodelovanje pri osrednjih dogodkih v izbranem kontekstu. Poleg višje prikazanih kvalitativnih raziskovalnih metod bo v empiričnem delu disertacije uporabljena tudi kvantitativna metodologija, in sicer predvsem pri analizi pomena energetskega sektorja RF oz. ruskih energetskih TNP pri (so)oblikovanju zunanje (energetske) politike RF in izvajanju energetske diplomacije.

1.5 Struktura doktorske disertacije

Doktorska disertacija je sestavljena iz osmih poglavij ter dveh večjih tematskih sklopov. V prvem, teoretičnem sklopu disertacije izpostavljamo osrednje cilje, hipoteze in metodologijo (1. poglavje) ter konceptualno opredeljujemo raziskovalno področje, kar v prvi vrsti pomeni konceptualizacijo energetske diplomacije kot posebnega sredstva ZP, pregled pristopov k razumevanju koncepta energetske varnosti ter opredelitev pomena energetskih TNP in osrednjih vidikov delovanja mednarodnih energetskih tokov (2. poglavje).

V drugem, empiričnem sklopu disertacije uvodoma (3. poglavje) analiziramo ZP RF s poudarkom na postopkih odločanja v ZP, ključnih značilnosti ZP in diplomacije RF v zadnjih 20. letih ter sistematično predstavljamo razvoj energetskega sektorja RF in zunanjeenergetske strategije. V 4. poglavju opredeljujemo aktualne pojavnosti energetske diplomacije RF v 21. stoletju, pri čemer posebej izpostavljamo bilateralni in multilateralni vidik. Analizo izbranih primerov (5. poglavje) začinjamo z raziskovanjem energetske diplomacije RF do EU skozi tri ravni: multilateralno (odnos RF do EU kot skupnosti) ter bilateralno na ravni skupin držav EU 15 (t. i. stare države članice) in EU 12 (t. i. nove države članice). V drugem delu poglavja analiziramo odnos RF do držav t. i. bližnjega sosedstva, pri čemer nas posebej zanimajo prakse energetske diplomacije RF do držav OA oz. kaspijske regije na eni strani (poglavje 5.2.1) ter pomembnih tranzitnih držav na drugi strani (poglavje 5.2.2). Zaključek naloge ponuja povzetek raziskovanih primerov in preverjanje hipotez (6. poglavje), seznam literature in virov (7. poglavje) ter seznam kratic in okrajšav (8. poglavje).

2 OPREDELITEV KLJUČNIH POJMOV IN KONCEPTOV

2.1 Energetska diplomacija kot sredstvo zunanje (energetske) politike

V uvodnem podpoglavju (2.1) bomo celovito predstavili pojem energetske diplomacije kot sredstva zunanje (energetske) politike posameznih držav, pri čemer bomo sprva predstavili ključne teoretične pristope do razumevanja strategij in ciljev ZP (2.1.1) ter sredstev ZP (2.1.2). V nadaljevanju bomo pojem energetska diplomacija teoretično konceptualizirali in opozorili na razlikovanje z nekaterimi sorodnimi pojmi (2.1.3) ter predstavili razmerje energetske diplomacije do različnih koncepcij 'moči' (2.1.4). Cilj celotnega podpoglavja 2.1 je celovito predstaviti in teoretično opredeliti pojem energetske diplomacije kot sredstva ZP.

Opozoriti velja, da v uvodnih podpoglavjih (2.1.1 in 2.1.2) ne bomo podrobneje analizirali in prikazovali vseh vidikov in elementov ZP, ciljev in strategij ipd., saj to ni osrednji raziskovalni problem disertacije. Opredelitev konceptov nam bo služila predvsem za operacionalizacijo in konceptualizacijo pojma 'energetska diplomacija' v podpoglavju 2.1.3.

2.1.1 Cilji in strategije zunanje politike

Pri opredelitvi strategij in ciljev ZP moramo uvodoma opredeliti, kaj je ZP ter predvsem predstaviti razmerje zunanja – notranja politika. Cygankov (2004, 28) ZP opredeli kot tisto dejavnost, ki predstavlja temeljna načela in usmeritve mednarodne politike (torej delovanja v mednarodnem okolju) določene države v mednarodni skupnosti. Benko (1997a, 221) v še večji meri izpostavlja, da je ZP predvsem proces in sistem akcij, ki jih »določena, v državi organizirana, družba opravlja nasproti širšemu in ožjemu mednarodnemu okolju z namenom uresničevati svoje materialne in nematerialne interese« (*Ibid.*). Podobno ZP definirata tudi Russett in Starr (1996, 279), ki ZP opredelita kot razmerje različnih procesov (oblikovanje odločitev, odločanje in izvajanje odločitev), namen katerih je vplivati na ravnanje drugih subjektov, Holsti (1995, 83) pa tej definiciji

dodaja še nedržavni vidik, saj izpostavlja, da določena država izvaja ZP z namenom vplivanja na pospeševanje sprememb posameznih politik, vedenj ali akcij tako drugih držav, kot tudi nedržavnih akterjev. Petrič (2010, 20) opredeljuje ZP skozi dve ključni perspektivi: a) ZP je dejavnost države, prek katere posamezne države oz. njeni organi uveljavljajo ali ščitijo svoje interese (ki so nujno soočeni z interesi drugih držav); in b) ZP je kontinuiran proces dvosmerne komunikacije, v kateri države uveljavljajo svoje pobude in se obenem odzivajo na pobude drugih subjektov MO.

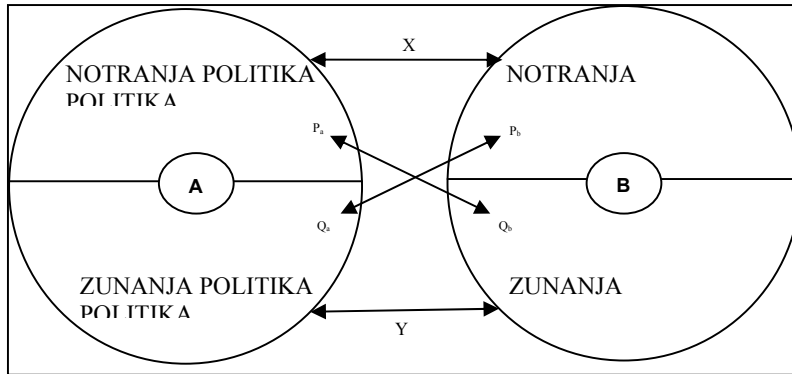
Z vidika osrednjega raziskovalnega problema te disertacije je na tem mestu potrebno izpostaviti ugotovitve avtorjev (Russett in Starr 1996; Benko 1997a; Cygankov 2004; Devin 2008; Udovič 2009) o tem, da je ZP katere koli države tesno povezana z notranjo politiko oz. notranjimi dejavniki posamezne družbe.³¹ S tega vidika Petrič (2010, 20) ugotavlja, da je »/ZP/ katere koli države odvisna od njenega geopolitičnega položaja, njene moči, njene notranje ureditve in stabilnosti, od javnega mnenja in raznih skupin pritiska in njihovih interesov«; z vidika aplikativne ravni to pomeni, da pri analizi ZP pojavnosti ne zadošča zgolj analiza zunanjih vidikov njenih dejavnosti, temveč da je potrebna analiza notranjih (vključno z ekonomsko-gospodarskimi) razmer v posamezni državi (Benko 1997a, 222).

Omenjena odvisnost oz. navezava ZP od notranjega okolja je posebej razvidna v strategijah in ciljih ZP posameznih držav, saj jih (pričakovano) države opredeljujejo predvsem na podlagi številnih lastnih (notranjih) objektivnih (velikost države – ozemlje, prebivalstvo, razpoložljivost naravnih virov ipd.) ali subjektivnih (kot npr. razumevanja in dojetanja zunanjih varnostnih tveganj) značilnosti. Medtem ko Russett in Starr (1996, 283) poenostavljeno ugotavljata, da so cilji ZP posamezne države tiste stvari, ki jih kot prednostne opredeljujejo voditelji držav, pa Cygankov (2004, 255) ravno nasprotno opozarja, da je potrebno jasno ločiti med napovedanimi/deklariranimi cilji ter med končnim rezultatom. Avtor (*Ibid.*) namreč opozarja, da je k analizi ciljev ZP posamezne

³¹ Cygankov (2004, 36) poudarja razmerje zunanja – notranja politika v še večji meri, saj ugotavlja, da so sodobne razmere vplivale na to, da je pogosto nemogoče zarisati mejo med notranjo in zunanjo politiko, da sta posledično področji izjemno prepleteni oz. 'prehajata ena v drugo'. Medtem Petrič (2010, 269) opozarja na določene poenostavitve, do katerih lahko pride, v kolikor ZP enostavno razumemo kot podaljšanje oz. nadaljevanje notranje.

države potrebno pristopiti skozi raziskovanje končnega rezultata/posledic (delovanja) države v mednarodnem okolju, saj bo mogoče le na podlagi takšne analize znanstveno relevantno ugotoviti realne interese posameznega subjekta MO.

Slikovni prikaz 2.1: Odnos med zunanjo in notranjo politiko držav A in B

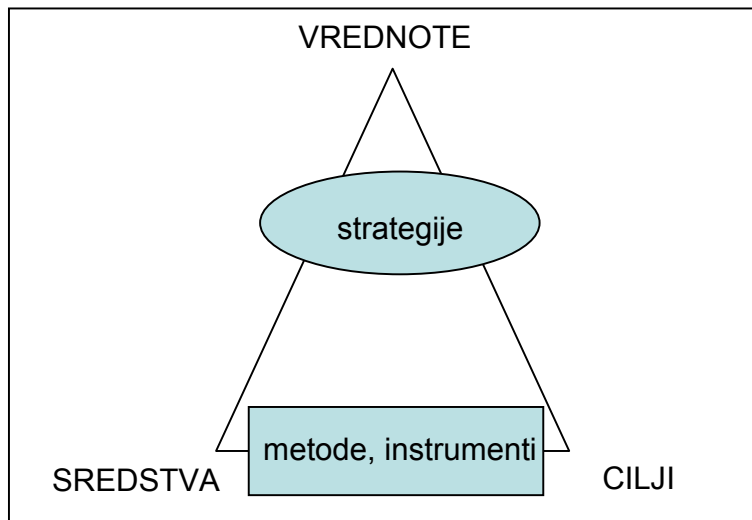

Vir: Udovič 2009, 22.

Slikovni prikaz 2.1 nazorno prikazuje možne oblike vplivanja oz. odnosa med zunanjo in notranjo politiko v primeru dveh držav. Ne glede na to, da je prikaz statičen in kot tak ne upošteva predvsem vplivov zunanjega okolja (tj. mednarodne skupnosti), je za naše razumevanje pomembno predvsem razumevanje možnih kombinacij vpliva ZP ene države na notranjo politiko druge države in obratno (Udovič 2009, 22).

Na tem mestu velja na kratko izpostaviti koncept t. i. trikotnika zunanje politike (slikovni prikaz 2.2), ki prikazuje povezavo osrednjih »vsebinskih elementov« le-te.

Slikovni prikaz 2.2: Koncept trikotnika zunanje politike

Vir: prirejeno po Udovič 2009.

Predstavljeni model (slikovni prikaz 2.2) nakazuje pomen vrednot, ki pomembno sooblikujejo vrednostni sistem ter izhajajo iz državnega normativnega sistema.³² Iz vrednot izhaja oblikovanje ciljev ZP, ki jim naj bi sledila sredstva za doseg omenjenih ciljev. V nadaljevanju bomo podrobneje razdelali predvsem cilje in sredstva ZP ter razmerje med omenjenimi kategorijami.

Z vidika dihotomije zunanjepolitičnih ciljev posamezne države lahko le-te razdelimo po nekaterih kriterijih, ki jih bomo predstavili v nadaljevanju.

- a) Razdelitev ciljev ZP glede na pomen za obstoj/delovanje posamezne družbe (države)

S tega vidika je mogoče cilje ZP razdeliti na primarne (najpomembnejše), od realizacije katerih je odvisen obstoj posamezne države – zagotavljanje suverenosti in varnosti države, ter sekundarne cilje, od izpolnitve katerih obstoj države ni neposredno odvisen (Vukadinović 1981, 121; Cygankov 2004, 256). Deutsch (1988, 97) v omenjeni drugi sklop uvršča predvsem zasledovanje in zaščito gospodarskih interesov posamezne države.

- b) Razdelitev ciljev ZP glede na časovno dimenzijo

³² Največkrat je normativni sistem določen v temeljnih dokumentih posamezne države, med katere največkrat prištevamo ustavo, ustavne zakone in deklaracije (Benko 1999a, 223).

Svoje zunanjepolitične cilje lahko države razdelijo tudi glede na časovno dimenzijo, kar pomeni, da govorimo o kratkoročnih, srednjeročnih in dolgoročnih ciljeh (Cygankov 2004, 256). Omejeno dimenzijo Petrič (2010, 248) povezuje s samo opredelitvijo cilja, saj izpostavlja, da bo v odvisnosti od tega, za kakšen cilj gre, določena tudi časovna dimenzija njegovega uresničevanja.

c) Razdelitev ciljev ZP glede na posamezna področja družbene dejavnosti

Pri omenjeni razdelitvi govorimo o zunanjepolitičnih ciljeh posameznih področij družbene dejavnosti, kot so npr. varnostni cilji, cilj zagotavljanja gospodarskega blagostanja in razvoja države, cilji s področja kulture in izobraževanja ipd. (Cygankov 2004, 256; Petrič 2010, 249).

V kolikor višje ugotovitve in dihotomijo apliciramo na RF, lahko vidimo, da je mogoče različne ravni ciljev ZP razbrati tudi iz Konceptije ZP RF iz leta 2000 oz. njene nadgradnje iz leta 2008. Namreč ne glede na to, da nekateri avtorji (npr. Kortunov 2009) izpostavljajo predvsem kontinuiteto osrednjih ciljev v Konceptiji iz leta 2008, je potrebno izpostaviti tudi določene razlike, ki kažejo na (vsaj deklarativno) spremembo prioritet in ciljev, kot npr. večji pomen mednarodnega prava ter vloge in pomena Organizacije združenih narodov (OZN).

V kolikor lahko v primeru osrednjih/primarnih ciljev ZP govorimo o obstoju določenih objektivnih dejavnikov,³³ ki oblikujejo tovrstne cilje, pa je v primeru sekundarnih ciljev ZP (s področja gospodarstva, kulture, varstva okolja ipd.) potrebno izpostaviti, da gre za cilje, ki v še večji meri nosijo subjektivni karakter in ki (v večini držav)³⁴ nastajajo kot rezultat interakcije večjega števila akterjev³⁵ – poleg države oz. državnega aparata

³³ Petrič (2010, 248, 261–2) v tem primeru govori o 'nacionalnem interesu' kot o »spletu najpomembnejših dolgoročnih interesov in zunanjepolitičnih ciljev vsake države«. Gre za interese, ki so dolgoročnega in strateškega pomena za obstoj posamezne države, njene varnosti in blagostanja. Ne glede na to pa avtor (*Ibid.*, 263) na drugem mestu izpostavlja, da gre tudi v primeru 'objektivnih' ciljev (ki se v največji meri odražajo v nacionalnem interesu) za subjektivno dojetje teh ciljev kot takih s strani odločevalcev. Posledično se elementi 'objektivnega' in 'subjektivnega' v konceptu nacionalni interes prepletajo.

³⁴ Izvzete so države, ki imajo avtarktično (zaprto) gospodarstvo in totalitarno družbeno-politično ureditev.

³⁵ V znanstveni literaturi zasledimo različne opredelitve pojmov 'akter' oz. 'agent' (prim. Vukadinović 1981; Hill 2003; Kajnc 2008; Udovič 2009; Petrič 2010; ipd.), pri čemer se takšne ali drugačne opredelitve razlikujejo predvsem glede na uporabljen pristop analize zunanjepolitičnih pojavnosti (predvsem dihotomija agent – struktura), kot tudi glede na razdelitev subjektov na tiste, ki vplivajo na oblikovanje

(posameznih resorjev) namreč na opredelitev posameznih ciljev močnejše vplivajo mednarodne vladne organizacije (MVO), TNP (področje gospodarstva, trgovinske in investicijske politike), mednarodne nevladne organizacije (MNVO), civilna družba, interesne skupine itd. (Lancova in Ačkasova 2005, 268; Devin 2008, 27). Posledično ne preseneča, da lahko v primeru različnih ciljev prihaja do neusklajenosti med njimi (Petrič 2010, 248) ali celo dejanskega nasprotja (konfliktnosti).

Kot izpostavlja Udovič (2009, 30), obstaja v znanstvenem diskurzu o MO določena nejasnost med tem, ali so strategije ZP predpogoj za oblikovanje ciljev,³⁶ ali pa gre za jasno opredelitev večjega števila ciljev (skupek ciljev) ter jasno opredelitev, katera sredstva bo država uporabila za doseg omenjenih ciljev. Žagar (1992, 97) strategije ZP opredeljuje kot tiste dolgoročne usmeritve ZP neke države, ki »so pogojene s temeljnimi nacionalnimi interesi, z geografskim in strateškim položajem /.../, z ekonomsko, vojaško in politično močjo neke države«. Posledično naj bi učinkovite strategije ZP omogočile stabilnost, predvidljivost in kontinuiteto ZP (*Ibid.*). V kolikor izhajamo iz tovrstne opredelitve ter iz ugotovitve, da gre v primeru strategij ZP za tesen preplet ciljev in možnosti (torej sredstev) za realizacijo teh ciljev (Holsti 1995; Udovič 2009; Petrič 2010; idr.), moramo za celostno razumevanje procesov izvajanja ciljev ZP v nadaljevanju predstaviti osrednja sredstva ZP, kar je tudi namen naslednjega podpoglavja.

2.1.2 Sredstva zunanje politike

Sredstva ZP bi lahko širše opredelili kot tista dejanja, ki jih države uporabljajo za doseg/realizacijo svojih predhodno opredeljenih ciljev oz. uveljavitev ali ubranitev interesov lastne države v odnosih z drugimi državami. Specifične lastnosti sredstev ZP so odvisne od številnih kvalitativnih (npr. položaj države v mednarodni skupnosti) in kvantitativnih (npr. gospodarski potencial in ekonomska moč) značilnosti posamezne države. Noben, niti še tako jasen in 'realno dosegljiv' cilj ZP ne more biti dosežen brez

ciljev ZP, tiste, ki sprejemajo odločitve, in tiste, ki jih nato izvajajo. Mi 'akterje' razumemo kot tiste subjekte, ki delujejo v mednarodni skupnosti (poleg držav torej tudi MNVO, TNP, interesne skupine ipd.).

³⁶ V kolikor gre za analizo zunanjepolitičnih ciljev in/ali sredstev skozi preliminarno raziskovanje strategij posamezne države (širše razumevanje), je po mnenju Cygankova (2004) nujno potrebno izhajati iz vpliva posameznih osrednjih teorij MO na oblikovanje tovrstnih strategij. Več v Cygankov 2004, 262–4.

uporabe takšnega ali drugačnega sredstva ZP; posledično izhajamo iz tega, da bi morale države pri izbiri uporabljenih sredstev ZP jasno izhajali iz konkretnih ciljev, ki jih želijo z uporabo sredstev doseči (Holsti 1995; Cygankov 2004, 258–9; Udovič 2009, 32; Petrič 2010, 34). Glede na to, da vse države ne razpolagajo z enakimi viri,³⁷ je po mnenju Petriča (1996, 889; 2010, 250) še toliko pomembneje, da države izberejo takšna sredstva, s pomočjo katerih bodo lahko zastavljene cilje tudi uresničila (izbrana sredstva morajo biti ustrezna, primerna in tudi dosegljiva), saj bo v nasprotnem primeru cilj ostal neuresničen, namesto zunanjepolitičnega uspeha pa bo država doživela poraz. Pomembnost izbire ustreznih sredstev za doseg posameznih ciljev ZP prav tako eksplicitno izpostavlja Kortunov (2009, 138), ko pravi, da je uravnoteženost ciljev in sredstev ključno načelo ZP.

Sredstva ZP lahko razdelimo v tri večje kategorije, in sicer: a) politična sredstva (diplomacija in javno mnenje); b) vojaška sredstva oz. sredstva prisile; in c) ekonomska sredstva (Vukadinović 1981; Holsti 1995; Benko 1997; White 2005; idr.). Izpostaviti želimo tudi nekatere druge aktualne razdelitve sredstev ZP, kot ji opredeljuje Petrič (2010): a) razdelitev sredstev ZP na posredna in neposredna; ter b) razdelitev sredstev ZP glede na namen, ki naj bi jih posamezno sredstvo imelo – tj. delitev sredstev na sredstva prisiljevanja in sredstva prepričevanja. Pri prvem vidiku Petrič (2010, 344–5) izpostavlja, da se posredna sredstva ZP v teoriji o MO omenjajo manjkrat kot neposredna sredstva, čeprav so tudi posredna sredstva (h katerim npr. prišteva mednarodni status, članstvo v mednarodnih organizacijah idr.) pomembna z vidika doseganja dolgoročnih ciljev posamezne države. Za našo raziskovanje je še bolj aktualna razdelitev sredstev ZP glede na namen, ki jih naj bi posamezno sredstvo imelo – v tem kontekstu govorimo o sredstvih prisiljevanja in sredstvih prepričevanja. Omenjeni (pozitivni ali negativni) karakter posameznega sredstva ZP je namreč potrebno ločiti od vojaških sredstev oz. sredstev prisile, v okviru katerih največkrat govorimo o grožnji s silo oz. vojaškemu posegu. Prav tako sredstva prisiljevanja ali prepričevanja niso domena zgolj ekonomskih sredstev (znotraj katerih, kot bomo videli kasneje, se najpogosteje izpostavlja 'pozitivna' ali

³⁷ Slednje Nikonov (2004, 712–13) deli na materialne in nematerialne. Med prve prišteva geografske, demografske, gospodarske in vojaške vire, med nematerialne pa politične, socialne, ugled države, ideološke in kulturne, informacijske ter znanstveno-tehnične in izobraževalne.

'negativna' narava posameznih ukrepov), temveč se lahko tovrstno načelo uporablja tudi pri drugih sredstvih ZP. Dodatno velja izpostaviti, da aktualne mednarodnopolitične in diplomatske prakse nazorno kažejo na močan preplet vseh sredstev, saj se po eni strani v enem in istem sredstvu ZP lahko prepleta vidik prisiljevanja in prepričevanja, po drugi strani pa države pogosto za doseg istega cilja uporabljajo tudi več sredstev hkrati (Petrič 2010, 362).

2.1.2.1 Politična sredstva zunanje politike – diplomacija in javno mnenje

Politična sredstva se največkrat delijo na dva dela: na diplomacijo kot najbolj razvito in največkrat uporabljeno politično sredstvo ZP; ter na propagando oz. javno mnenje, katerega pomen se povečuje v zadnjem obdobju. V nadaljevanju nas bo v večji meri zanimala konceptualna opredelitev diplomacije kot sredstva ZP.

Čeprav White (2005, 388) ugotavlja, da predstavlja diplomacija dokaj kompleksen in nejasen koncept (predvsem v odnosu do ZP), obstajajo tudi drugačni pogledi in teoretični pristopi, ki nam omogočajo, da lahko pojem 'diplomacija' podrobneje predstavimo in konceptualno razmejimo (od drugih pojmov). Na tem mestu želimo izpostaviti jasno razmejitev in določitev diplomacije, ki jo avtorji (Jonsson in Hall 2005, 2–3; Leguey – Feilleux 2009) največkrat razumejo skozi naslednje perspektive:

- a) diplomacija kot (klasično politično) sredstvo ZP (npr. Benko 1997a);
- b) diplomacija kot veščina/tehnika (vezano predvsem na tehnike pogajanj in protokol); in
- c) diplomacija kot institucija mednarodne skupnosti.³⁸

V disertaciji razumemo diplomacijo kot sredstvo ZP, pri čemer se strinjamo z Udovičem (2009, 37), ki izpostavlja, da diplomacije kot sredstva ZP ne smemo omejiti zgolj na subjekte mednarodnega prava.³⁹ Posebej namreč velja izpostaviti dinamiko razvoja

³⁸ Proces institucionalizacije diplomacije je v prvi vrsti potekal skozi kodifikacijo splošnih načel, praks in norm v Dunajski konvenciji o diplomatskih odnosih (1961) in Dunajski konvenciji o konzularnih odnosih (1963). Več o tem v Brglez (1999) ter Jonsson in Hall (2005, 25–38).

³⁹ Brglez (1998, 61) namreč v kontekstu razumevanja delovanja mehanizmov mednarodnega prava (in ne celotne mednarodne skupnosti) definira diplomacijo kot instrument miroljubnega posredovanja med

sodobnih diplomatskih praks, saj je diplomacija v zadnjih desetletjih pridobivala vse več značilnosti oz. začela pokrivati vse več področij delovanja (Udovič 2009, 38), kar je pogojeno z razvojem mednarodnega okolja (konec bipolarne delitve, globalizacijski dejavniki, prevlada neoliberalističnega modela gospodarske ureditve, pomen okoljske problematike ipd.), ki se mu mora večina diplomacij prilagajati oz. posamezne vsebine (*agende*) upoštevati pri svojem diplomatskem delovanju (Leguey – Feilleux 2009, 2). Podobno ugotavljata tudi Saner in Yiu (2003), ko izpostavljata značilnosti sodobne, t. i. postmoderne diplomacije, za katero naj bi bilo značilno širjenje diplomatskih pristojnosti tudi na druge akterje, pri čemer avtorja posebej izpostavljata pomen TNP in MNVO ter ekonomsko diplomacijo. V ta sklop novih področij, ki vstopajo v ospredje diplomatskega delovanja in posledično postajajo del sodobnih diplomatskih praks, lahko nedvomno prištevamo tudi področje mednarodnega energetskega sodelovanja oz. mednarodne energetske varnosti, na kar smo že opozorili v uvodnem poglavju disertacije. Navkljub omenjenemu dinamičnemu razvoju diplomatskih praks v zadnjih desetletjih družboslovna znanost ni uspela celostno konceptualizirati kvalitativnih sprememb, kar Jonsson in Hall (2005, 12–13) pripisujeta predvsem dejstvu, da znanost o MO (ki največkrat »prevladuje« nad poskusi teoretičnega osmišljanja diplomatskih praks) v večini primerov (v večini prevladujočih teorij) temelji na pristopu ustvarjanja (*bottom-up*), znotraj katerega je država izvorni nosilec in ključni akter MO. Na pomanjkljivosti številnih analiz diplomatskih praks, ki kot predmet proučevanja upoštevajo izključno države, opozarja tudi Šabič (2011, 563), ki v tem sklopu izpostavlja kompleksnosti, ki jih v delovanje mednarodne skupnosti vnašajo globalizacijski procesi (še posebej intenzivno po padcu berlinskega zidu).⁴⁰

Med ključne instrumente diplomacije kot sredstva ZP Udovič (2009, 40) prišteva pogajanja in prepričevanja, protokol, obveščanje/vohunjenje, diplomatsko korespondenco in druge instrumente, ki jim velja dodati še nekatere druge, ki jih Petrič (2010, 395–441)

subjekti mednarodnega prava. Takšna opredelitev ne zajema nekaterih pomembnih akterjev sodobnih diplomatskih praks, kot npr. TNP, interesne skupine ipd.

⁴⁰ Ob tem velja opozoriti tudi na aktualni poskus problematizacije pojma 'diplomacija' s strani Lovca (2012, 3–4), ki izpostavlja potrebo po razmejitvi razumevanja diplomacije kot neodvisne (diplomacija v širšem smislu; prevladujejo predstavniška funkcija, pogajanja in komunikacija) oz. odvisne spremenljivke (diplomacija v ožjem smislu, pri čemer razumevanje slednje kot predpogoj predpostavlja ekskluzivno vlogo državnih akterjev in anarhično mednarodno okolje).

sicer uvršča med 'samostojna' sredstva ZP (s čimer jim nedvomno pripisuje večji pomen), a dejansko gre za instrumente diplomacije: gre za mednarodno pravo in mirno reševanje sporov, odpoklic in prekinitvev diplomatskih odnosov.

2.1.2.2 Sredstva prisile (vojaška sredstva) zunanje politike

Vojaška sredstva so med sredstvi ZP nedvomno prevladovala vsaj do obdobja po drugi svetovni vojni,⁴¹ ko se začne drastično povečevati pomen drugih sredstev ZP (Haukkala 2010, 44); to dejstvo ni presenetljivo, saj je bila dolgoletna zgodovina MO tudi zgodovina vojaških konfliktov, v katerih so nastopale suverene države kot osrednji subjekt MO. S pomočjo uporabe vojaške sile so suverene države ne zgolj dosegale svoje zunanjepolitične (pogosto ozemeljske, imperialistične ipd.) cilje, temveč tudi ohranjale ravnotežje oz. *status quo* v določenem zgodovinskem obdobju (Morgenthau 1948/1995; Cygankov 2004, 277–8).

Med najpogostejše instrumente vojaške sile kot sredstva ZP avtorji (Holsti 1995; Udovič 2009; Petrič 2010; idr.) umeščajo oborožene vojaške konflikte/intervencije, tajne vojaške operacije, podpiranje upornikov (tudi državna podpora terorističnim skupinam), vojaške blokade, grožnje ali pretnje uporabe sile, demonstracija vojaške moči itd.⁴² Kot poudarja Petrič (2010, 365), je »uporaba sredstev prisile tvegana, saj praviloma povzroči daljnosežne protiukrepe tistih, zoper katere so uporabljena pa tudi ukrepe mednarodne skupnosti. Zlasti države s skromno močjo se izpostavljajo velikim tveganjem in protiukrepom, če se odločijo za uporabo kateregakoli sredstva prisile«. ⁴³ Medtem ko nekateri avtorji, ki se oddaljujejo od (neo)realističnega razumevanja strukture MO (npr. Nye 1990), izpostavljajo, da vojaška sredstva v sodobnem svetu izgubljajo na pomenu, pa drugi (Hassner 1999; Cygankov 2004) ugotavljajo, da se uporaba vojaških sredstev ni

⁴¹ Saj so države razumele pravico do vojne (*ius ad bellum*) kot svojo suvereno pravico in legitimno sredstvo ZP (Petrič 2010, 366).

⁴² Za podrobno opredelitev posameznih instrumentov vojaških sredstev ZP glej Cygankov (2004).

⁴³ Kot tovrstni primer iz nedavne zgodovine služi rusko-gruzijska vojna avgusta 2008, ko je ruska vojska s polno vojaško silo odgovorila na vojaško operacijo Gruzije na ozemlju samooklicane neodvisne republike Južne Osetije. Že 10. avgusta (2 dni po začetku oboroženega konflikta) je bila Gruzija prisiljena enostransko razglasiti prekinitvev ognja, saj so se ruske oborožene sile nevarno približale prestolnici Tbilisi. Več o oboroženem konfliktu ter posledicah v Mikhelidze (2009), Roberts (2009) ter Udovič in Mancevič (2009).

'izpraznila', temveč je preprosto postala manj prepoznavna, težje oprijemljiva in napovedljiva.

Nekateri primeri aktualnih praks potrjujejo zadnjo ugotovitev: namreč ne glede na to, da naj bi bila uporaba vojaških sredstev ZP močno omejena s strani mednarodnega prava,⁴⁴ pa imamo primere, ki kažejo, da lahko še posebej velike sile takšne omejitve 'zaobidejo' in poskušajo doseči svoje cilje tudi z vojaškimi sredstvi, čeprav za to nimajo 'mandata' mednarodne skupnosti.⁴⁵ Obenem ne gre zanemariti tudi možne uporabe vojaških sredstev v kontekstu 'preprečevanja' (torej s pozitivnim predznakom), v okvir katerega lahko npr. štejejo vojaško-tehnično pomoč, zagotavljanje urjenja oboroženih sil, vojaško pomoč v civilne namene ipd. (Russet in Starr 1996, 255–6).

2.1.2.3 Ekonomska sredstva zunanje politike

Številni dejavniki, med katerimi lahko posebej izpostavimo globalizacijo, povečanje vpliva TNP, občutno povečanje finančnih in investicijskih tokov ipd., so po drugi svetovni vojni vplivali na to, da se v zadnjih desetletjih tudi v teoriji o MO vedno več pozornosti posveča ekonomskim sredstvom ZP (Degterev 2010, 3). Pomen ekonomskih sredstev ZP je velik – razvoj gospodarskega potenciala in dvostranskega sodelovanja naj bi namreč prispeval k blagostanju vsakega naroda, iz česar izhaja, da gre pri uporabi ekonomskih sredstev (tudi, a ne izključno) za dosego enega ključnih nacionalnih interesov (Petrič 2010, 374). Vendar pa ekonomskih sredstev ZP ne moremo omejiti zgolj na promocijo pospeševanja gospodarskega sodelovanja med državami, saj se lahko tovrstna sredstva uporabljajo tudi s ciljem prisiljevanja, torej v negativnem smislu (*Ibid.*).

Ekonomska sredstva ZP bi lahko definirali kot »katere koli ekonomske zmogljivosti, institucije, tehnike ali pa politiko, ki jih uporabljajo države za to, da uresničujejo cilje v

⁴⁴ Ustanovna listina Združenih narodov npr. v 2. členu izrecno prepoveduje vojno (izjema so primeri samoobrambe, 51. člen). Uporaba sile je dovoljena le v izjemnih primerih, ko Varnostni svet OZN presodi, da določeno dejanje predstavlja kršitev mednarodnega miru in varnosti (poglavje VII. Ustanovne listine). Več o mednarodnopravnih omejitvah uporabe vojaških sredstev v Türk (2007) in Petrič (2010, 365–8).

⁴⁵ Vojaška intervencija Organizacije severnoatlantskega sporazuma (*North Atlantic Treaty Organization*, NATO) v Jugoslaviji (1999) oz. vojaška intervencija ZDA in drugih zaveznih sil v Iraku (2003).

svoji /ZP/ ali pa imajo pomembne mednarodne posledice« (Benko 1997a, 263). Kot kaže, je ravno omenjena izrazita dvojna 'narava' ekonomskih sredstev (uporaba sredstva tako v pozitivne – v smislu nagrajevanja, kot negativne namene – v smislu kaznovanja) ter možnost hitre uvedbe takšnih sredstev vplivala na razširjeno prakso uporabe ekonomskih sredstev ZP v zadnjih desetletjih, ali kot zapiše Vukadinović (1989, 196): »V današnjem svetu /.../ dobivajo ekonomska sredstva na pomenu, saj se jih lažje in hitreje uporabi pri doseganju zunanjepolitičnih ciljev, kajti so, za razliko od političnih sredstev /ZP/ – diplomacije, usmerjena na širše področje in zadevajo vse pore družbene življenja«. Potrditev temu lahko vidimo v uporabi različnih sredstev ZP s strani RF v rusko-gruzijskem konfliktu (primer 2.1), v okviru katerega so ekonomska sredstva igrala osrednjo vlogo in so bila uporabljena bistveno daljše časovno obdobje kot druga (npr. vojaška) sredstva ZP, kot tudi v številnih primerih uporabe negativnih ekonomskih sredstev (predvsem embargo)⁴⁶ s strani ZDA in nekaterih zahodnih zaveznic v primeru Irana. Poleg embarga med prevladujoče negativna ekonomska sredstva ZP sodijo še uvedba/povišanje uvoznih ali uvoznih carin, zamrznitev/odvzem premoženja, dumping, manipulacije z dodeljevanjem licenc oz. drugih dovoljenj ter drugi ukrepi.⁴⁷

Z vidika uporabe ekonomskih sredstev ZP Petrič (2010, 376) izpostavlja, da morajo države pri sprejemanju tovrstnih ukrepov paziti na možne učinke za lastno gospodarstvo, ki od vzpostavitve tovrstnih ukrepov naj ne bi bilo prizadeto (slednje velja tako za makro, kot tudi mikro raven). Zaradi dejstva, da lahko uporaba 'negativnih' ekonomskih sredstev pripelje tudi do nezaželenih protiukrepov (tako s strani tistih držav, zoper katere so bili ukrepi prvotno vzpostavljeni, kot tudi s strani tretjih držav ali mednarodnih organizacij), morajo države še posebno paziti pri izbiri ekonomskega sredstva. Še posebej previdnost velja za države, ki so v določenem kontekstu v večji meri odvisne od posameznih oblik

⁴⁶ Bozyk (2006, 82) ocenjuje, da gre pri embargu za najbolj restriktivno obliko trgovinskih (necarinskih) omejitev, saj le-ta pomeni popolno omejitev pretoka določenega blaga in/ali storitev. Embargo je lahko vzpostavljen tako s strani ene posamezne države proti eni ali več državam, kot tudi s strani več držav (primer kolektivnega embarga so ekonomske sankcije pod okriljem OZN).

⁴⁷ Med temi velja izpostaviti šikaniranje, ki ga Babin in Isačenko (2006) označujeta kot vpeljavo in uporabo pogosto nelogičnih in ne dovolj eksplicitnih administrativnih pravil, ki dovoljujejo fleksibilno tolmačenje in s tem stalno menjavo 'pravil igre'. Obenem se akterji v takšnem sistemu ne morejo zanesti na uporabo sodnih mehanizmov, administrativne oblasti pa ne nosijo finančne in administrativne odgovornosti za svoje (neučinkovito in/ali nelegitimno) delovanje. Posebej značilni naj bi bili tovrstni ukrepi za delovanje držav v tranziciji. Več o pozitivnih in negativnih ekonomskih sredstvih ZP v Baldwin (1985) ter Udovič (2009).

mednarodnega gospodarskega sodelovanja (bodisi v obliki izvoza posameznih skupin proizvodov, tujih neposrednih investicij – TNI ipd.), saj jih lahko uporaba 'negativnih' ekonomskih sredstev drugih subjektov (držav) prizadene v večji meri. S tega vidika Petrič (*Ibid.*) opozarja, da je za takšne države nujen premislek, kako se izogniti situacijam, v katerih bi lahko druge države (zaradi prvotno neekonomskih ciljev ali meddržavnih problemov in sporov) uporabile njihova ekonomska sredstva kot sredstva prisiljevanja.

Kot smo v uvodu že izpostavili, države pri svojem delovanju – zasledovanju določenega zunanjepolitičnega cilja, pogosto uporabljajo kombinacijo različnih sredstev ZP, poleg tega je meja med elementi prisiljevanja in prepričevanja pogosto zamegljena in odvisna od vsakokratnega konteksta (posameznega primera). S pomočjo primerov 2.1 in 2.2 predstavljamo tovrstno prakso in povezanost sredstev ZP.

Primer 2.1: Uporaba različnih sredstev v primeru rusko-gruzijskih odnosov (2005–2008)

Po t. i. žametni revoluciji konec leta 2003 je v Gruziji prišla na oblast bistveno bolj prozahodna politična elita (na čelu s predsednikom Saakašvilijem), ki je močno spremenila osrednje zunanjepolitične (npr. usmeritev v transatlantsko integracijo, navezanost na RF) in notranjepolitične prioritete države (predvsem ureditev razmer v separatističnih pokrajinah Južne Osetije in Abhazije). RF je dokaj hitro odgovorila na spremenjene razmere v območju njenega 'strateškega interesa'⁴⁸ in že leta 2005 začela z uvedbo številnih ekonomskih sredstev ZP, cilj katerih je bil prisiliti Gruzijo k spremembi novih (kot jih je razumela RF, protiruskih) zunanjepolitičnih usmeritev. Upoštevajoč osrednje značilnosti gospodarskega sistema Gruzije ne preseneča, da je bila večina ukrepov RF usmerjena v tiste gospodarske panoge, od katerih je odvisen gruzijski izvoz (npr. izvoz vin, mineralne vode ipd.) oz. v katerih ima RF neposredne elemente vplivanja (odvisnost od uvoza zemeljskega plina iz RF). Negativnim ekonomskim sredstvom so se leta 2006 pridružili še negativni administrativni ukrepi (prisilne

⁴⁸ Predsednik države Vladimir Putin je na posvetu z ruskimi veleposlaniki v povezavi s t. i. 'barvnimi revolucijami' izjavil, da Rusija opaža primere »številnih držav Skupnosti / SND/, kjer se poskusi ignoriranja več stoletij izgrajujočih se povezav med narodi spreminjajo v grožnjo pojavnosti nesamostojnih, šibkih in odvisnih državnih tvorbo« (Urad predsednika RF 2006).

deportacije gruzijskih državljanov iz RF). Spor je leta 2008 prerasel ekonomska in diplomatska sredstva ZP in se končal z oboroženim konfliktom (vojaško intervencijo),⁴⁹ po kateri sta separatistični pokrajini Južna Osetija in Abhazija razglasili neodvisnost, ki jo je RF tudi prva priznala. Obenem se je RF zavezala zagotavljati varnost obema entitetama. Mednarodna skupnost je sicer obsodila oboroženi konflikt, vendar je bil ta odziv bistveno bolj medel, kot bi si tega želele posamezne države. Še največje posledice konflikta je bilo zaslediti znotraj dialoga in odnosov RF z zvezo NATO, saj so zunanji ministri članic zavezništva nekaj dni po koncu oboroženega konflikta sprejeli odločitev o zamrznitvi delovanja Sveta NATO – Rusija.

Vir: Udovič in Mancevič 2009, 91–6, Roberts 2011.

Primer 2.2: Preplet elementov prisiljevanja in prepričevanja v primeru rusko-beloruskega naftnega spora leta 2010⁵⁰

RF je v obdobju med letoma 1994 (ko je na oblast v Belorusiji prišel Aleksander Lukašenko) in 2006 dokaj brezpogojno politično in gospodarsko podpirala beloruski politični režim. Gospodarska podpora se je med drugim izražala v dobavi poceni energentov (surova nafta in zemeljski plin), kar je Belorusija izkoriščala tako za nižanje stroškov poslovanja svoje industrije (nižji vhodni stroški), kot tudi za povečanje rente v primeru predelave surove nafte in nadaljnje prodaje naftnih derivatov na mednarodnih trgih. Belorusija je med drugim kupovala cenejšo surovo nafto na podlagi vladne odločitve RF o ukinitvi izvozne carine, ki jo drugače zaračunava pri izvozu na druge mednarodne trge (januarja 2010 je slednja znašala 263,8 USD za tono surove nafte). Medtem ko strani konec leta 2009 nista zmogli uskladiti novega sporazuma o dobavi in tranzitu surove nafte, je vlada RF sprejela odločitev o ponovnem zaračunavanju izvozne carine za Belorusijo, vendar zgolj za obseg, ki presega notranje potrebe same Belorusije. Glede na to, da je Belorusija leta 2010 načrtovala uvoz 21,5 mio ton surove nafte, od katerih ji za pokritje domačih potreb zadostuje zgolj 6,3 mio ton, bi RF s takšnim

⁴⁹ Po oceni zunanjega ministra RF Lavrova bi lahko delovanje RF v omenjenem konfliktu označili »za zmernega, saj Rusija ni zasledovala drugih ciljev, razen sprejetja ustreznih ukrepov zoper ponovitve oborožene agresije Gruzije zoper Abhazijo in Južno Osetijo« (Lavrov 2011a, 76).

⁵⁰ Primer bo podrobneje predstavljen in analiziran v raziskovalnem delu disertacije. Na tem mestu ga bomo zgolj povzeli in izpostavili tiste elemente, ki posebej nazorno kažejo na preplet elementov prisiljevanja in prepričevanja pri uporabi enega in istega ekonomskega sredstva ZP.

ukrepom povečala svoje neposredne proračunske prihodke iz naslova carin v višini nekaj manj kot 4 mrd USD (okrog 0,25 % ruskega BDP leta 2010). Posledično je bila Belorusija z uvedbo ukrepa prikrajšana za enak prihodek, ki bi ga sicer dobila prek povečanja rente od predelave in naknadne prodaje naftnih derivatov. Zaradi bistvenih razlik v velikosti obeh gospodarstev je takšen ukrep relativno v bistveno večji meri prizadel prihodke Belorusije (enak znesek predstavlja okrog 5 % beloruskega BDP leta 2010). O natančnih finančnih posledicah uvedbe ukrepa ne moremo govoriti, saj je Belorusija kot odgovor na to odločitev drastično zmanjšala nabavne količine ruske nafte in je poskušala vire iskati drugje (dobava surove nafte iz Venezuele in nato še iz Azerbajdžana). Sprejetje tovrstnega ukrepa – ukinitve preferenčnega režima carinskega sodelovanja kot instrumenta ekonomskega sredstva ZP – sta strani razlagali po svoje: RF je izpostavljala, da želi z ukrepom zgolj zaščititi svoja nacionalna podjetja (ki v manjšem obsegu tekmujejo na mednarodnih – predvsem evropskem – trgih z beloruskimi) in tudi zagotoviti učinkovitejše izvajanje zvezne proračunske politike (ne smemo pozabiti, da je RF leta 2010 zabeležila proračunski primanjkljaj v višini 4 % BDP). Medtem je belorusko vodstvo poudarjalo, da gre za negativen ukrep s strani RF, s katerim želi RF prisiliti Belorusijo k odprodaji svojega državnega premoženja ruskim podjetjem, in je celo vložilo tožbo zoper RF pri arbitražnem sodišču EvrAzEs.⁵¹

Viri: Mancevič 2008, Garbe idr. 2011.

2.1.3 Dejavniki in cilji energetske diplomacije – konceptualizacija pojma

Namen tega podpoglavja je celovito predstaviti pojem 'energetske diplomacije', opredeliti ključne dejavnike in cilje energetske diplomacije, kot tudi sam pojem teoretično razmejiti

⁵¹ EvrAzEs – Evrazijska ekonomska skupnost (*Evrazijskoe ekonomičeskoe soobščestvo*) je nastala leta 2000 na podlagi predhodno ustanovljene Carinske unije petih držav SND (RF, Belorusije, Kazahstana, Tadžikistana in Kirgizije), ki pa v praksi ni nikoli zaživela (šlo je bolj za integracijski proces). Članice EvrAzEs so postale omenjene države, ki so se jim kasneje kot opazovalke pridružile še Moldavija, Ukrajina, Armenija in Uzbekistan (slednji je leta 2008 izstopil iz organizacije). EvrAzEs predstavlja medvladno mednarodno organizacijo, katere osrednji cilj je oblikovati proces vzpostavitve carinske unije (prva faza) in skupnega gospodarskega prostora (druga faza) v državah članicah. Na osnovi delovanja EvrAzEs je bila leta 2007 sprejeta odločitev o oblikovanju Carinske unije RF, Belorusije in Kazahstana, ki je *de facto* začela delovati julija 2010. Omenjene tri države tudi tvorijo jedro gospodarskih integracijskih procesov v okviru EvrAzEs, kar je razumljivo upoštevajoč precejšnje razlike v gospodarski razvitosti preostalih dveh članov skupnosti (Tadžikistan in Kirgizija) (Alčinov 2010, 207–9; EvrAzEs 2011).

od nekaterih sorodnih pojmov, predvsem 'ekonomske diplomacije' in 'diplomacije virov'. Uvodoma smo zapisali, da energetska diplomacijo v tej disertaciji razumemo večdimenzionalno, pri čemer se ta večdimenzionalnost kaže na več ravneh, ki smo jih (na primeru RF) na kratko tudi predstavili v tabeli 1.1 Sedaj bomo tovrstne ugotovitve podrobneje predstavili.

Kot izpostavlja Žiznin (2005, 63–4), obstaja pri znanstveni definiciji pojma energetska diplomacija določen primanjkljaj, saj naj bi teoretična konceptualizacija močno zaostajala za sodobno mednarodno diplomatsko prakso,⁵² iz katere jasno vidimo, da so energetska vprašanja postala pomembna mednarodnopolitična in diplomatska vprašanja 21. stoletja. To je sicer povsem razumljivo, saj številne države izvoznice energentov svoje zunanjepolitične strategije razumejo znotraj okvirja energetskega sodelovanja z drugimi državami,⁵³ medtem ko si države neto uvoznice močno prizadevajo za nemoten dostop do virov energije (predvidljive in zadostne dobave energentov), čim večjo razpršitev virov energentov (diverzifikacija virov) ter čim večje uravnoteženje med notranjimi zmogljivostmi (viri znotraj države), uvozom in sodobnimi okoljskimi politikami (Žiznin 2005; Entin 2009, 502, 506). Posledično tudi ne preseneča, da morajo diplomatske mreže številnih držav vedno večjo pozornost posvečati vprašanjem energetskega sodelovanja in energetske varnosti ter podpori svojim energetskim TNP pri njihovem delovanju na zunanjih trgih ipd.

Ne glede na omenjeno pa se številni avtorji, ki v svojih analizah (ne)posredno raziskujejo in proučujejo sodobne (diplomatske) prakse posameznih držav, ki jih mi označujemo s pojmom 'energetska diplomacija', konceptualnim definicijam samega polja raziskovanja izognejo in teoretično ne opredelijo/razmejijo posamezne koncepte, vključno z energetska diplomacijo (prim. Müller – Kraenner 2007; Lin 2008; Smith 2008a in 2008b; Blank 2009; Umbach 2009; Lough 2011).

⁵² Slednje ne preseneča povsem, saj npr. Udovič idr. (2012, 5) za širše področje znanstvenega proučevanja diplomatskih praks ugotavljajo, da »diplomatske študije, če jih jemljemo kot interdisciplinarno celoto akademskega proučevanja, pravzaprav nimajo razvite zgodovine«.

⁵³ Tako npr. minister za zunanje zadeve Azerbajdžana Elmar Mammadyarov postavlja enačaj med azerbajdžansko ZP in energetska diplomacijo svoje države (nastop E. Mammadyarova na konferenci Azerbaijan in Global Politics: Crafting Foreign Policy, Baku, 8. julij 2009).

Pri poskusu konceptualizacije energetske diplomacije se lahko opremo predvsem na definicije Žiznina (2005, 65) ter Adeli (2010, 59–60), za katere smatramo, da so še najbolj celovite. Medtem ko Žiznin (2005, 65) opredeljuje energetske diplomacije kot praktično dejavnost zunanjepolitičnih, zunanjeekonomskih in energetskih resorjev, pogosto tudi v sodelovanju z energetskimi družbami, ki je usmerjena v doseganje ciljev in nalog zunanje (energetske) politike, pa Adeli (2010, 59–60) izpostavlja, da je energetska diplomacija sestavljena iz strategij in politik posameznih držav, ki s pomočjo mednarodne interakcije poskušajo doseči najmanj dva osnovna cilja:

- a) zagotoviti doseganje ciljev energetskega sektorja, ki so opredeljeni v posameznih nacionalnih strategijah; ter
- b) zagotoviti boljšo nacionalno in zunanjo varnost države prek povečanja vpliva države v mednarodni skupnosti.

Adeli (*Ibid.*) prav tako eksplicitno izpostavlja kompleksnost (prepletenost politik, strategij in ciljev), večnivojskost (državni in nedržavni akterji) in dinamičnost (hitre spremembe, pomen zunanjega okolja) samega koncepta energetske diplomacije.

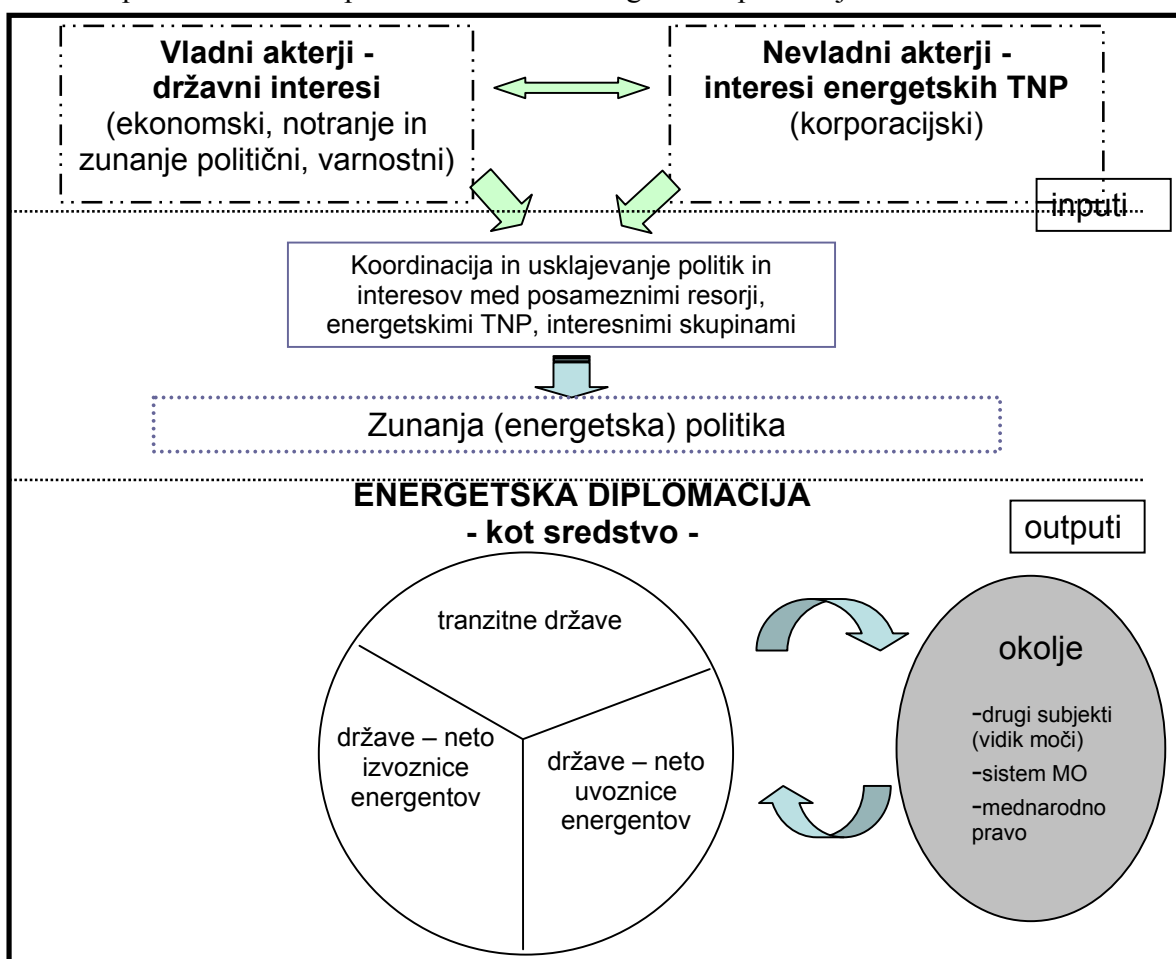
Na tem mestu lahko izpostavimo še dve definiciji, za katere pa menimo, da sta v večji meri parcialni. Tako Goltz in White (2010, 28) energetske diplomacije definirata kot uporabo ZP s ciljem zagotovitve dostopa do virov dobav energentov doma ter promocije (največkrat na bilateralni ravni) mednarodnega sodelovanja na mednarodni ravni. Kot torej vidimo, avtorja v prvi vrsti izhajata iz držav neto uvoznic energentov, saj eksplicitno izpostavljata varno oskrbo (dostop do virov) z energenti. Medtem Degterev (2010, 7) energetske diplomacije opredeljuje kot zunanjepolitično dejavnost, cilj katere je zaščita državnih interesov v sklopu delovanja mednarodnih energetskih odnosov.

V kolikor omenjene definicije razširimo (pri čemer se v največji meri naslanjamo na ugotovitve Žiznina (2005) in Adeli (2010) ter podrobneje razdelamo, vidimo, da lahko energetske diplomacije definiramo kot:

- »sredstvo zunanje (energetske) politike države, usmerjene v kar se da učinkovitejšo doseganje zastavljenih ciljev. Prioritetni cilji ter vloga (prevladovanje posameznih

interesov) države in energetskih TNP v energetske diplomaciji posamezne države so odvisni od več dejavnikov, predvsem pa od: preskrbljenosti z energetskimi viri (ali gre za tranzitno državo, neto izvoznika ali neto uvoznika energentov), položajem energetskih TNP na domačem in tujih trgih ter oblikovanega modela (gospodarskega in političnega) razvoja države (notranjim okoljem). Nobena država ne more izvajati povsem samostojne ali izolirane (avtarkične) ter od drugih subjektov in od okolja neodvisne energetske diplomacije, saj zunanji dejavniki (zunanje okolje)⁵⁴ močno vplivajo na spremembe kvalitativnih inputov oblikovanja energetske diplomacije.

Slikovni prikaz 2.3: Konceptualna umestitev energetske diplomacije

Vir: lasten prikaz.

⁵⁴ Več o razumevanju omejitev zunanjega okolja na oblikovanje in izvajanje posameznih strategij držav v liberalističnih teorijah mednarodnih odnosov v Moravcsik (2003).

Predstavljeno definicijo in shematski prikaz je potrebno podrobneje pojasniti. V našem poskusu konceptualizacije se odmikamo (od prevladujočega) (neo)realističnega pogleda, ki se kaže v razumevanju energetske diplomacije predvsem v kontekstu države ter relacij država – država. Glede na to, da takšen pogled izključuje večji vpliv drugih, nedržavnih akterjev, ne preseneča, da naj bi bili cilji (tako razumljene) energetske diplomacije predvsem zagotavljanje nacionalne varnosti države (koncept energetske varnosti oz. varnosti oskrbe v primeru držav neto uvoznic energentov, npr. EU) oz. povečevanje moči države v mednarodni skupnosti (v primeru držav izvoznic energentov, kar se pogosto označuje z »novim imperializmom« ali uporabo energetske sredstev kot sredstev prisile, npr. v primeru RF).

Nasprotno pa mi ocenjujemo, da je potrebno način oblikovanja energetske diplomacije katere koli države obravnavati (tudi) skozi razmerja državni – nedržavni akterji (faza formiranja energetske diplomacije, slikovni prikaz 2.3), kar vpliva na to, da so lahko osrednji cilji energetske diplomacije (posamezne države) zelo različni, saj se v procesu vzpostavljanja osrednjih ciljev zunanje energetske politike mešajo gospodarski (tako državni, kot zasebni), socialni (predvsem posredno), politični (notranji in zunanji vidiki) in varnostni interesi.⁵⁵ Izhajajoč iz tega se lahko energetska diplomacija kot sredstvo ZP uporablja tako v pozitivnem smislu (varovanje interesov, spodbujanje sodelovanja ipd.), kot tudi negativnem (sredstvo prisile).⁵⁶ Proces usklajevanja omenjenih interesov⁵⁷ (ki so

⁵⁵ To je izjemno pomemben element koncepta energetske diplomacije, saj eksplicitno pomeni, da lahko s pomočjo energetske diplomacije kot sredstva ZP države dosegajo tako ekonomske, kot tudi politične ali druge cilje.

⁵⁶ Prim. že omenjenega embarga držav Organizacije držav izvoznic nafte (*Organization of the Petroleum Exporting Countries*, OPEC) leta 1973/1974. Iz novejšega časa lahko navedemo obraten primer – uporabo embarga s strani držav neto uvoznic energentov: gre za vzpostavitev embarga na uvoz sirijske surove nafte (okrog 370.000 sodov/dnevno ali okrog 0,5 % svetovne proizvodnje), ki ga je EU uvedla v začetku septembra 2011 kot odgovor na povečano nasilje vladnih sil proti protestnikom v tej državi. Največjo škodo so poleg režima predsednika Bašarja al Asada utrpeli Nemčija, Italija in Francija oz. energetska TNP teh držav, na katerega je odpadel največji delež izvoza sirijske surove nafte. Izvoz surove nafte je pred uvedbo embarga predstavljal okrog 28 % celotnega izvoza države ter okrog 50 % celotne blagovne menjave z EU (Kravčenko 2011, 3).

⁵⁷ Tovrstni pristop k analizi praks energetske diplomacije Kitajske uberejo Andrews – Speed idr. (2002), ki sprva analizirajo faze oblikovanja energetske diplomacije (skozi analizo ključnih akterjev, njihovih preferenc in ciljev), nato pa ugotovitve podkrepijo z analizo posameznih študij primerov.

lahko tudi nasprotujoči) v največji meri vpliva na to, kateri interesi bodo v fazi izvrševanja zunanje (energetske) politike prevladovali.⁵⁸

V tem kontekstu nas posebej zanima vloga energetske TNP,⁵⁹ saj menimo, da takšna podjetja pomembno (so)oblikujejo posamezne *agende* energetske diplomacije, še posebej v kolikor za izhodišče vzamemo (neo)liberalistične koncepte ZP, ki (med drugim) izpostavljajo pomembnost ekonomskih dejavnikov in determinant v procesu (so)oblikovanja zunanjih (energetskih) politik (Goldthau 2008).

Ob tem nikakor ne predpostavljamo, da energetska TNP delujejo povsem avtonomno ter izven političnega okolja, vendar zagovarjamo stališče, da lahko v določenih primerih energetska TNP izjemno pomembno (so)oblikujejo osrednje cilje energetske diplomacije države, še posebej v primeru držav neto izvoznic energentov, kot je to RF. V tem primeru je lahko energetska diplomacija posamezne države usmerjena tudi (a ne izključno) v varovanje (z vidika politične ekonomije povsem legitimnih) interesov gospodarskih subjektov (energetskih TNP), ki jim država prek delovanja svoje energetske diplomacije pomaga ščititi njihove interese, omogočiti lažji dostop do ključnih trgov ter ob tem (posredno) zasledovati tudi državne (npr. ekonomske) interese (v tem kontekstu lahko govorimo o t. i. »mehki moči«, kot jo razume Nye (2004)).

Pomen zunanjega okolja v našem konceptualnem razumevanju energetske diplomacije gre jemati predvsem z vidika omejitev, ki jih nosilec energetske diplomacije predstavlja mednarodnopravni okvir, oblikovan sistem MO oz. delovanje drugih držav pri izvajanju njihove energetske diplomacije. Države se namreč pri izvajanju svoje energetske diplomacije nujno srečajo z interesi drugih držav ali regionalnih organizacij (prim. EU), osrednji cilji katerih se lahko razlikujejo (primer 2.3). Posledično nobena država ne more izvajati povsem samostojne ali izolirane (avtarkične) ter od drugih subjektov in okolja

⁵⁸ V kolikor potegnemo paralele s terminologijo Petriča (2010), bi lahko rekli, da se lahko pojavnosti energetske diplomacije kot sredstva ZP odražajo tako v smislu prisiljevanja, kot tudi prepričevanja.

⁵⁹ Strange (1992, 61, 67) izpostavlja pomen TNP ne zgolj kot pomembnih dejavnikov sodobnih MO, temveč tudi kot akterjev diplomatskih praks (zaradi same narave modernih gospodarskih odnosov morajo namreč države svoje diplomatske odnose vedno bolj graditi ne zgolj na relaciji država – država, temveč tudi na relaciji država – TNP).

neodvisne energetske diplomacije, saj zunanji dejavniki okolja močno vplivajo na spremembe kvalitativnih inputov oblikovanja energetske diplomacije.

Primer 2.3: Oblikovanje Mednarodne energetske agencije (*International Energy Agency, IEA*)⁶⁰ kot odgovor na embargo držav-članic OPEC leta 1973/1974

Po tem, ko so se države članice OPEC leta 1973/1974 kot odgovor na podporo zahodnih sil v arabsko-izraelski vojni sprva odločile bistveno zvišati svoje cene surove nafte, nato pa še vzpostaviti embargo na izvoz surove nafte ZDA in nekaterim zahodnim državam (npr. Nizozemski, ki je zaradi pristanišča v Rotterdamu služila kot nekakšno 'vozlišče' za trgovanje s surovo nafto), so se zahodne države – članice OECD (*Organization for Economic Co-operation and Development*) na pobudo ZDA odločile vzpostaviti forum držav neto uvoznic energentov, ki bi služil kot protiutež državam OPEC in bi lahko s kolektivnimi ukrepi ublažil škodo, ki bi jih države lahko imele ob podobnih ukrepih v prihodnosti, oz. okrepil pogajalska izhodišča zahodnih držav nasproti OPEC. Kot eden osrednjih instrumentov za doseg takšnega cilja je bil naknadno sprejet dogovor o oblikovanju strateških rezerv surove nafte v državah članicah IEA (v obsegu 90-dnevnega neto uvoza surove nafte v preteklem letu), ki jih lahko države ob neravnotežjih na mednarodnih energetskih trgih sprostijo in posledično vplivajo na ponudbe. Mehanizem je bil v kolektivnem obsegu do poletja 2011 uporabljen zgolj trikrat (ob invaziji Iraka na Kuvajt 1990/1991, opustošenju po orkanu Katrina v ZDA leta 2005 in junija 2011 po tem, ko v razmerah visokih cen surove nafte države članice OPEC zaradi notranjih nesoglasij niso mogle sprejeti odločitve o povečanju kvot za proizvodnjo surove nafte).

Vir: Costantini in Graceva 2004, Žiznin 2005, IEA 2011, Slater 2011.

⁶⁰ Mednarodna energetska agencija (*International Energy Agency*, <http://www.iea.org/index.asp>, 9. september 2011) je bila kot forum najrazvitejših držav, pretežno neto uvoznic energentov (predvsem surove nafte) oblikovana leta 1974 kot odgovor zahodnih držav na embargo držav – članic OPEC zoper ZDA in druge zahodne države. Članstvo je omejeno na države članice Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj (*Organization for Economic Co-operation and Development*, OECD, <http://www.oecd.org>, 9. september 2011).

Ko smo pojem energetska diplomacija konceptualno opredelili, je potrebno na kratko predstaviti še razlike/razmejitve do drugih, na prvi pogled sorodnih pojmov 'ekonomske diplomacije' in 'diplomacije virov'.

2.1.3.1 Razmejitev pojma energetska diplomacija od sorodnih pojmov

Z vidika metodološkega razumevanja ekonomske diplomacije izpostavljam prispevek Udoviča (2009), ki ugotavlja, da gre pri ekonomski diplomaciji za združitev dveh sredstev v okviru ZP (in sicer diplomacije kot političnega sredstva in ekonomije kot ekonomskega sredstva ZP). Posledično Udovič (2009, 124) obravnava ekonomsko diplomacijo sintetično in jo opredeli kot

»dejavnost v /MO/, ki poteka vzporedno s (politično) diplomacijo in ji daje legitimiteto ter se oblikuje skladno z navodili vladnih in nevladnih organizacij (je torej izraz sredstev pritiska interesnih skupin). Zanj velja, da se pojavlja v različnih oblikah, a vedno z enakim ciljem – doseči čim večjo ekonomsko aktivnost države pošiljateljice v državi sprejemnici.« (Udovič 2009, 124)

Ruski avtor in praktik Degtarev (2010, 9–10) pa ekonomsko diplomacijo sprva deli na mikroekonomsko diplomacijo (le-ta naj bi delovala predvsem kot podpora delovanju nacionalnih gospodarskih subjektov na mednarodnih trgih)⁶¹ in makroekonomsko diplomacijo (zasledovanje širših interesov nacionalnega gospodarstva), obenem pa prav tako kot Udovič (2009) v definiciji izpostavlja le uporabo ekonomske diplomacije kot sredstva ZP zgolj za doseg ekonomskih ciljev. Podobne opredelitve ekonomske diplomacije najdemo tudi pri Carriere (2003), Vetrovu (2003) in Lihačevu (2006).

Za razliko od energetske diplomacije, ki smo jo opredelili v prejšnjem podpoglavju, gre torej pri ekonomski diplomaciji predvsem za 'pozitivno' sredstvo ZP, ki ga države uporabljajo pretežno z namenom zasledovanja svojih ekonomskih ciljev. Ponovno eksplicitno izpostavljam, da gre v našem razumevanju energetske diplomacije sicer

⁶¹ Tovrstno delovanje Udovič (2009, 133, 141) imenuje gospodarska diplomacija, ki jo opredeljuje kot diplomacijo na ravni držav ali na ravni država – podjetje, namenjeno promociji gospodarstva nacionalne države.

podobno za preplet uporabe energetske in političnih (diplomatskih) sredstev, vendar pa je lahko namen uporabe tovrstnega sredstva različen (od prepričevanja do prisiljevanja), odvisno od strategij in ciljev,⁶² ki naj bi jih uporaba energetske diplomacije kot sredstva ZP v posameznem primeru zasledovala.

Pojem energetske diplomacije moramo razmejiti tudi od pojma diplomacije virov, ki bi ga lahko opredelili kot širši koncept, saj gre pri tovrstni 'podvrsti' diplomacije za politične (diplomatske) aktivnosti, usmerjene v razširitev sodelovanja in dostop do najrazličnejših virov, pri čemer avtorji k tovrstnim virom prištevajo tako energetske, kot tudi vodne vire, dostop do znanja in tehnologij ipd. Ruski avtor Torkunov idr. (2008, 9) se v navezavi na opredelitev pojma diplomacije virov v sodobnem času retorično sprašuje, ali je potreba po dostopu do poceni delovne sile in surovin presežena in si države ter drugi subjekti MO prek delovanja svojih nacionalnih diplomacij poskušajo pridobiti predvsem dostop do ciljnih trgov, tehnologij in znanja. Ne glede na to, da lahko tovrstni trditvi oporekamo, če pogledamo aktualne prakse kitajske diplomacije v Afriki v zadnjem desetletju (Andrews – Speed idr. 2002), pa lahko na splošno zapišemo, da je cilj diplomacije virov predvsem dostop posamezne države do določenih virov izven nacionalnega teritorialnega območja (Torkunov idr. 2005).

2.1.4 Energetska diplomacija in koncept 'moči'

Pri opredelitvi definicije pojma energetska diplomacija smo poudarili, da prevladujoči (neo)realistični znanstveni diskurz izpostavlja uporabo energetske diplomacije izključno kot negativnega sredstva, s pomočjo katerega države (neto izvoznice energentov) povečujejo svojo moč nasproti drugim subjektom MO. Za razliko od tovrstnega pristopa pa mi izpostavljam tudi druge vidike uporabe energetske diplomacije kot sredstva ZP, ki jih povezujemo s konceptom t. i. mehke moči, kot jo opredeljuje Nye (2004). Kot torej vidimo, je koncept 'moči' tesno povezan s pojmom energetske diplomacije, zato ga je

⁶² Ob tem velja izpostaviti stališče Brgleza (2011), ki je z vidika gospodarske diplomacije zapisal, da mora biti ustrezna strategija le-te umeščena v zunanjepolitično strategijo države, ta pa v širšo strategijo razvoja države (slednja naj bi odražala tudi ustavno ureditev in temeljna načela posamezne družbe).

potrebno podrobneje predstaviti ter predvsem izpostaviti razlike med razumevanjem koncepta skozi različne paradigme MO.

2.1.4.1 (Neo)realizem in relacijska moč

V sklopu klasičnega realističnega razumevanja MO ima koncept 'moči' eno najpomembnejših vlog, kar je razumljivo, saj je v ospredju raziskovanja suverena država (kot homogena enota), cilj katere je predvsem zagotavljati nacionalno varnost, kar država v prvi vrsti počne prek povečanja svoje moči in ugleda v mednarodni skupnosti (Brown 1997, 87; Benko 2000, 56; Cygankov 2004, 111). Najeminentnejši predstavnik klasičnega realizma Morgenthau v svojem delu *Politika med narodi* (1945/1995, 66) opredeli naslednje ključne elemente moči: geografski položaj države, posedovanje naravnih virov, industrijske zmogljivosti, vojaška pripravljenost, številčnost prebivalstva, nacionalni značaj, nacionalna morala in stabilnost političnega sistema. Kot vidimo, v njegovi definiciji (pričakovano) prevladujejo kvantitativni (objektivni) kazalniki, iz katerih lahko država črpa svojo moč predvsem za vsiljevanje svojih interesov drugim državam. Vojaško komponento v konceptu moči v še večji meri izpostavlja Schwarzenberger (v Cygankov 2004, 112), ki govori o tem, da si država zagotavlja oblast s pomočjo vojaških zmogljivosti (ki jih avtor razume kot nadaljevanje politike s sredstvi nasilja) in diplomacije.

Podobno razumevanje koncepta moči vidimo pri avtorjih, ki predstavljajo neorealistično smer: med temi velja posebej izpostaviti Waltza, ki je klasični realistični diskurz dopolnil predvsem z vpeljavo kategorije 'sistema', prek katere razlaga spremenjene razmere v svetu po drugi svetovni vojni. Vezano na pojem moči Waltz (1979, 131) izpostavlja vire moči, ki po njegovem izvirajo iz razpoložljivih sredstev (*capabilities*); slednje avtor (*Ibid.*) deli na številčnost prebivalstva, ekonomske kapacitete, vojaško moč in politično stabilnost. Kot poudarja Benko (2000, 56), je pri tovrstnem razumevanju pomemben predvsem pomen, ki ga Waltz pripisuje ekonomskim elementom (virom) moči, kar

njegovo razumevanje približuje definicijam avtorjev politične ekonomije in t. i. transnacionalistom.⁶³

Ne glede na manjše razlike v razumevanju koncepta moči med realisti in neorealisti pa lahko na splošno poudarimo, da gre pri tovrstnem razumevanju koncepta za t. i. relacijsko moč, ki jo behaviorist Dahl (1957) razlaga kot moč, ki jo ima A nad B v tolikšni meri, kolikor lahko prisili B, da ta stori nekaj, česar sicer ne bi, pri čemer mora nujno obstajati konflikt interesov. Brown (1997, 90) uporabo tovrstnega modela moči v analizi aktualnih mednarodnopolitičnih in diplomatskih praks kritizira zaradi zapostavljanja dveh pomembnih perspektiv: konteksta in asimetričnosti. Obe perspektivi sta zelo pomembni, saj v sodobnih praksah redko vidimo (izolirano) razmerje dveh akterjev, pri čemer bi bilo delovanje enostransko (vpliv subjekta A na subjekt B). V kolikor uporabimo ekonomsko terminologijo, bi lahko rekli, da gre za pogoje *ceteris paribus*, ki pa jih danes v globalizacijskem svetu ne vidimo več.

Z vidika praktičnega razumevanja energetske diplomacije in posameznih praks držav se tovrstno (relacijsko) razumevanje moči pojavlja v tistih analizah in raziskavah, ki izpostavljajo energetske diplomacije izključno kot negativno sredstvo (sredstvo prisiljevanja), ki naj bi ga uporabljale energetske bogate države nasproti drugim državam. Kot primer tovrstnega razumevanja služi že prikazan primer naftnega embarga s strani držav članic OPEC leta 1973/1974.

2.1.4.2 Mednarodna politična ekonomija in strukturna moč

V sklopu svojega razmišljanja o delovanju mednarodne skupnosti in posameznih subjektov MO Susan Strange (1995, 30) opredeljuje dve vrsti moči v politični ekonomiji:⁶⁴ strukturno (ki postaja po mnenju avtorice vedno pomembnejša) in relacijsko moč. Za razliko od relacijske moči pa strukturna moč vpliva na vsebino (oblikovanje,

⁶³ Ne glede na to Benko (2000, 58) oba pristopa kritizira z vidika prevelike poenostavljenosti in zanemarjanja vprašanja razmerja med elementi oz. viri moči.

⁶⁴ To v skladu s tradicijo liberalistične usmeritve politične ekonomije razumemo kot samostojno družboslovno vedo, ki zagovarja proučevanje sodobnih mednarodnih fenomenov izključno skozi prepletanost političnih in ekonomskih dejavnikov (Cygankov 2004, 142–3).

opredeljevanje) globalne politične ekonomije, saj »pomeni moč odločanja o tem, kako se opravlja določene stvari, moč oblikovati okvire, znotraj katerih se vzpostavljajo odnosi med državami, ljudmi ali podjetji« (Strange 1995, 31). Med osrednje vire strukturne moči avtorica (*Ibid.*, 32) prišteva: a) nadzor nad varnostjo; b) nadzor nad proizvodnjo; c) nadzor nad posojili; in d) nadzor nad znanjem, prepričanji in idejami. Pri tem je izjemno pomembno, da omenjeni elementi/viri ne nastopajo ločeno eden od drugega, temveč so med seboj v tesni interakciji in povezavi, ki nato vpliva na razmerje moči in trga (Cygankov 2004, 146).

Izhajajoč iz razumevanja strukturne moči Strange (1996) opredeljuje tudi mednarodni sistem kot rezultat borbe, pogajanj in kompromisov različnih virov oblasti, ki poskušajo vplivati na izbrane strategije druga druge. Za naše raziskovanje so pomembni predvsem trije vidiki razumevanje strukturne moči, kot jih definira Strangova (1995). Prvič, avtorica (*Ibid.*) pomembno vlogo pri oblikovanju moči posamezne države pripisuje ekonomskim determinantam, kar pojasnjuje predvsem s povečanimi vplivi tržnih mehanizmov v sodobnem svetu. Drugič, oblikovanje moči interpretira dinamično, kot rezultat interakcije posameznih subjektov (sama npr. posebej izpostavlja pomen TNP) in posameznih virov moči. Posledično takšen model ne predpostavlja obstoja že *a priori* določene vrste moči (kot jo predpostavljajo realisti oz. neorealisti), temveč ta nastaja kot posledica vsakokratnih interakcij. Tretjič, Strangeva (*Ibid.*) velik pomen pripisuje tudi 'mehkim' vidikom oblikovanja moči, tj. predvsem moči vplivanja na vsebino in na okvire, znotraj katerih nato poteka interakcija med različnimi akterji.⁶⁵

Aktualnost omenjenega pristopa razumevanja koncepta moči za naše raziskovanje bomo prikazali skozi primer 2.4.

⁶⁵ Kot bomo videli v nadaljevanju (praktični del disertacije), je razumevanje omenjenih 'mehkih' vidikov izjemno aktualno v primeru energetske diplomacije RF v multilateralnem kontekstu, npr. v okviru odnosov z državami članicami OPEC ali v sklopu Forumu držav izvoznic zemeljskega plina.

Primer 2.4: Oblikovanje Pogodbe o energetske listini kot primer uporabe strukturne moči v energetske diplomaciji evropskih držav

Leta 1991 je 44 držav na konferenci v Haagu sprejelo politično deklaracijo o mednarodnem (evropskem) sodelovanju na področju energetike. Politični proces se je nadaljeval z leta 1994 sprejeto Pogodbo o energetske listini (*Energy Charter Treaty, ECT*),⁶⁶ ki je stopila v veljavo aprila 1998 (po tem, ko je sporazum ratificiralo 30 držav podpisnic). Politični proces, ki je na koncu privedel do oblikovanja Pogodbe o energetske listini, ki predstavlja ključen multilateralni pravni okvir za sodelovanju na področju energije v Evropi,⁶⁷ je bil jasno vzpostavljen v kontekstu razpada blokvske delitve, oblikovanja novih držav v Evropi ter težnje zahodnih držav po pridobitvi dostopa do energetske virov v državah nekdanje Zveze sovjetske socialistične republik (ZSSR). Ključno načelo sodelovanja naj bi predstavljale investicije zahodnih podjetij v proizvodne sektorje v surovinsko bogatih državah (s tem bi seveda zahodne države lahko zagotovile bolj stabilen dostop do energentov in tudi diverzificirale svoje dobave), ki bi po drugi strani slednjim zagotovile zadostni (tehnološki) razvoj svojih surovinskih sektorjev, omogočile dostop do tehnologij, znanja ipd. Področja, ki jih pogodba pokriva, je mogoče razdeliti na štiri osrednje sklope, in sicer investicije, trgovino in tranzit, energetske učinkovitost in mehanizme mirnega reševanja sporov. Osrednje področje predstavljajo investicije (5., 10.–17. člen): vsaka država pogodbenica naj bi subjektom druge države pogodbenice zagotavljala enakopravno, odprto, transparentno in stabilno okolje za investiranje, pri čemer ECT *de iure* posebej ne omenja, v katere energetske sektorje naj bi bili mehanizmi za zaščito investicij posebej usmerjeni, medtem ko *de facto* številni analitiki v tej povezavi vidijo investicije v sektor proizvodnje energentov (*upstream*), predvsem proizvodnjo surove nafte in zemeljskega plina. Takšna razmerja do držav proizvajalk energentov se naj bi tudi odražala v državah pogodbenicah ECT, med katerimi ni treh največjih izvoznice (fosilnih) energentov v EU – RF, Norveške in Alžirije. Ne glede na kritiko, ki največkrat prihaja iz držav-proizvajalk energentov (predvsem s strani RF), ostaja ECT edini mednarodni sporazum s

⁶⁶ Pogodba o energetske listini. 1994 Dostopno prek: http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/EN.pdf#page=211 (11. september 2011).

⁶⁷ Ne glede na to, da so k sporazumu pristopile tudi države izven geografskega območja Evrope, je sporazum pomemben predvsem z vidika energetskega sodelovanja na evropskem kontinentu.

področja urejanja mednarodnih energetskega odnosov, ki je dobil veliko podporo suverenih držav (46 držav je sporazum ratificiralo, še štiri države so ga podpisale, vendar ga niso ratificirale; kot opazovalke v organizaciji ECT nastopa 23 držav in 10 mednarodnih organizacij).

Primer oblikovanja procesa vzpostavitve ECT kaže, kako so predvsem zahodne države (po večini neto uvoznice) energentov vzpodbudile oblikovanje pravnega okvira, znotraj katerega bi se lahko vzpostavila skupna pravila in norme sodelovanja na energetskega področju v spremenjenih razmerah (razpad blokvske delitve v začetku 90. let prejšnjega stoletja).

Vir: Bielecki 2002; Kuzmin in Kagramanov 2009, 184–5; Energy Charter 2011.

2.1.4.3 Koncept moči v pluralističnih teorijah mednarodnih odnosov

Ne glede na to, da v primeru t. i. pluralističnih teorij MO (kot jih razume Benko 2000, 57) ne gre za homogene paradigme, ki bi jih lahko primerjali s klasičnimi teoretičnimi pristopi realizma ali liberalizma, temveč za dokaj raznorodne teoretične pristope in 'šole' proučevanja mednarodnih praks, je za nas pomembna ugotovitev, da nam lahko tovrstni pristopi ponudijo zanimive in (po našem mnenju) aktualne teoretične okvire za razumevanje koncepta moči v navezavi na osrednje raziskovalno področje disertacije. Zato bomo v nadaljevanju predstavili razumevanje moči pri Keohaneju in Nyeju (1989), ki moč opredeljujeta v sklopu svoje paradigme 'kompleksne soodvisnosti',⁶⁸ in Nyeju (1990, 2004 in 2011), ki izpostavlja pomen t. i. 'mehke moči' (*soft power*) ter postopen prehod na 'pametno moč' (*smart power*).

⁶⁸ Keohane in Nye (1989) sta s svojo teorijo kompleksne soodvisnosti želela ustvariti alternativno paradigmo v proučevanju MO (v razmerju do prevladujoče realistične paradigme; Benko 2000, 123), v ospredje katere sta postavila prepletenost subjektov, kanalov in narave njihove interakcije, kot tudi odsotnost jasne hierarhije v smislu ciljev in agende sodobne mednarodne skupnosti. Kot izpostavlja Brown (1997, 43), so se države vedno nahajale v stanju določene soodvisnosti, čeprav je bila ta izražena predvsem skozi (vojaško) moč posameznih držav in vprašanje ravnotežja moči. Koncept kompleksne soodvisnosti izpostavlja drugačno soodvisnost – soodvisnost subjektov MO (ne zgolj držav) na najrazličnejših področjih (varnostnem, finančnem ipd.). V sklopu koncepta kompleksne soodvisnosti je pomembno razlikovanje med elementi občutljivosti (*sensibility*) in ranljivosti (*vulnerability*): gre za razumevanje razmerij skozi oceno stroškovnih učinkov, saj gre v primeru občutljivosti za sposobnost prilagajanja zunanji vplivom (ki ne povzročajo večjih stroškov), medtem ko gre v primeru ranljivosti za večji negativen vpliv določenega subjekta na drugega (še vedno v sklopu njenega razmerja kompleksne soodvisnosti), ki slednjemu povzroča večje stroške (Keohane in Nye 1989; Benko 2000, 121–2).

Keohane in Nye (1989) uvajata pomembno razdelitev moči na dva segmenta, in sicer v prvi vrsti govorita o moči kot o »nadzoru nad viri« ter nato še o moči kot o »nadzoru nad izidi«. Kot vire moči avtorja (*Ibid.*) razumeta številčnost prebivalstva, ekonomske vire, vojaško moč ipd. Z vidika samih virov moči se njun pristop torej ne razlikuje bistveno od razumevanja moči pri (neo)realistih; bistvene razlike pa nastopijo pri razumevanju drugega segmenta moči, torej pri razumevanju moči kot »nadzora nad izidi«. Ta vidik velja podrobneje pojasniti. Kot poudarjata avtorja (*Ibid.*), lahko nadzor nad viri (v našem primeru npr. energentov)⁶⁹ že pomeni potencialno moč, vendar pa bo ta vir imel učinke le, če bo pravilno uporabljen (v skladu z zastavljenimi cilji in omejitvami; primer 2.5). Kot izpostavljata Brown (1997, 87, 94) in Benko (2000, 120), je vrednost tovrstnega razlikovanja zelo velika in za empirično raziskovanje pomembna, saj nas od samega vira moči usmerja k rezultatu in posledično do procesa uporabe moči. Moč je sicer opredeljena kot konkretna, merljiva in oprijemljiva, a vendar sama po sebi nezadostna, saj je ne moremo poenostavljeno enačiti z doseganjem zelenih izidov. Izhajajoč iz opredelitve Keohaneja in Nyeja (1989) v nadaljevanju kot primer možnosti empirične uporabe koncepta moči predstavljamo primer Irana in delovanja te države na mednarodnih energetskih trgih.

Primer 2.5: Iran in mednarodno energetska sodelovanje

Iran ima eno največjih dokazanih zalog dveh najpomembnejših fosilnih energentov zadnjih desetletij na svetu – surove nafte⁷⁰ in zemeljskega plina.⁷¹ S tem Iran, izhajajoč iz (neo)realističnega razumevanja moči, poseduje pomemben vir moči; do podobne ugotovitve pridemo izhajajoč iz prvega dela opredelitve moči pri Keohaneju in Nyeju (1989). Vendar kljub omenjenim zalogam Iran v zadnjem desetletju nima ene najpomembnejših vlog v mednarodnih energetskih odnosih in posledično ne more svojih izhodiščnih virov (posedovanje velikih količin surovin) učinkovito pretvoriti v moč v MO. To dejstvo nam lahko pomaga pojasniti drugi del opredelitve Keohaneja in Nyeja

⁶⁹ Nye (2011, 62) npr. ugotavlja, da se preskrbljenost z naravnimi viri pogosto enači z ekonomsko močjo, kar pa je poenostavljanje, saj je tovrstni odnos kompleksnejši.

⁷⁰ Po podatkih IEA (2009) ima Iran pete največje rezerve surove nafte na svetu (okrog 150 mrd sodov).

⁷¹ Iran naj bi imel druge največje rezerve zemeljskega plina na svetu (29.000 mrd m³).

(moč kot nadzor nad izidi): Iran namreč zavoljo svojih notranje- in zunanjepolitičnih prioritet ter položaja v mednarodni skupnosti ne more računati na sodelovanje z zahodom, ki je zaskrbljen zaradi iranskega jedrskega programa (obstaja veliko politično tveganje, kot izpostavlja poročilo IEA 2009). Posledično Iran ne more v celoti realizirati in izkoristiti svojega energetskega potenciala, saj po eni strani ne poseduje niti dovolj tehnološkega znanja in niti finančnih virov, da bi lahko drastično povečal proizvodnjo fosilnih energentov,⁷² po drugi strani pa (iz političnih razlogov) nima zagotovljenega dostopa do osrednjih porabniških trgov (slednje velja za zemeljski plin in vprašanje/problematičnost sodelovanja Irana v projektu Nabucco).⁷³ Medtem predstavlja na področju surove nafte pomembno omejitev iransko članstvo v organizaciji OPEC, ki narekuje potrebo po upoštevanju skupnega doseženega konsenza vseh držav članic naftnega kartela in omejuje povsem neodvisno delovanje Irana (predvsem z vidika povečanja proizvodnih obsegov surove nafte izven določenih kvot OPEC).

Vir: IEA 2009; Mancevič 2009a, 4.

Na tem mestu velja izpostaviti še konceptualno zanimive in aktualne opredelitve moči, kot jo razume Nye (1990, 2004 in 2011). Za razumevanje koncepta moči pri Nyeju (2011) je uvidoma potrebno predstaviti njegovo razumevanje treh konceptualnih ravni ali faz oblikovanja moči, saj jih avtor v svojem raziskovanju nadgrajuje in iz njih nato izpelje opredelitve 'mehke moči' (*soft power*) in 'pametne moči' (*smart power*). Kot prvo raven Nye (2011, 11) navaja ukazno moč, ki jo lahko konceptualno primerjamo z Dahlovo (1957) opredelitvijo relacijske moči; drugo raven predstavlja nadgradnja Bachrachta in Baratza (1963), ki sta Dahlovo definicijo dopolnila z opredelitvijo moči kot zmožnostjo vplivanja na oblikovanje agende drugega s ciljem vplivanja na pričakovanja tega, kaj je legitimno ali dosegljivo. Pri tem je pomembno, da se tovrstne moči drug subjekt lahko zaveda ali pa tudi ne. Tretjo raven moči pa je v 70. letih 20. stoletja vpeljal sociolog Lukes (2005), ki izpostavlja pomen idej in prepričanj, s pomočjo oblikovanja katerih lahko subjekt A vpliva na oblikovanje inicialnih preferenc subjekta B. Gre za

⁷² Ne glede na to, da ima Iran druge največje zaloge zemeljskega plina, je *de facto* neto uvoznik zemeljskega plina, saj celotna proizvodnja (okrog 150 mrd m³ letno) zadošča zgolj za pokritje potreb notranjega povpraševanja (IEA 2009).

⁷³ Več na <http://naturalgasforeurope.com/geopolitics-iran-and-nabucco.htm> (2. november 2011).

vpliv na percepcije drugega, kaj drugi sploh dojema kot zaželeno ali sprejemljivo in na podlagi tega določa svoje cilje, prioritete in strategije.

Prvo raven (ukazno moč) Nye (2011) v svojem modelu oblikovanja moči enači s t. i. trdo močjo (*hard power*), v osnovi katere ležijo predvsem oprijemljiva sredstva, kot so vojaška moč, surovinski viri ipd. Medtem druga in tretja raven ležita v osnovi mehke moči, ključen element katere je pritegnitvena moč (*co-optive power*). Posledično lahko mehko moč definiramo kot zmožnost vplivanja na druge s pomočjo pritegnitvenih sredstev za formiranje agende, prepričanij in želenega stanja, s ciljem, doseči pričakovane rezultate. Z drugimi besedami: mehka moč predstavlja delovanje države, prek katerega slednja doseže svoje cilje, ker drugi subjekti MO sledijo njenim vrednotam, ciljem ipd.

Za naše razumevanje je pomembno, da Nye (2011, 21, 84) ne glede na to, da med osrednja sredstva mehke moči šteje predvsem tri osnovne kategorije: kulturo, politične vrednote in zunanjepolitične usmeritve, po drugi strani eksplicitno izpostavlja, da so lahko tudi določeni elementi t. i. trde moči (npr. ekonomska sredstva) uporabljeni kot sredstva mehke moči. Posledično pridemo do situacije, v kateri lahko določena država zasleduje svoje cilje z uporabo tako elementov (virov) mehke, kot tudi trde moči, kar je med drugim pogojeno tudi s tem, da v sodobnih mednarodnih razmerah težko govorimo o enosmernem vplivanju subjekta A na subjekt B (tovrstno razmerje je pogojeno z dvosmerno interakcijo in prepletenostjo, kar Keohane in Nye (1989) opredeljujeta kot vzajemno soodvisnost).

Primer 2.6: Energetsko sodelovanje Turkmenistana in Kitajske kot primer uporabe mehke moči

Turkmenistan naj bi imel velike dokazane zaloge zemeljskega plina (po nekaterih ocenah celo četrte na svetu), vendar pa je energetski potencial težko izkoriščal predvsem zaradi omejenih možnosti izvoza (brez dostopa do odprtega morja, vezanost na tranzit prek tretjih držav), pa tudi slabih geoloških raziskav ter pomanjkanja ustrezne infrastrukture. Vse do decembra 2009 je bil Turkmenistan v celoti vezan na izvoz zemeljskega plina prek RF (plinovodni sistem iz časov SZ, t. i. OA – center oz. *Central*

Asia – Center, CAC), kar je močno omejevalo energetske razvoj države. Stanje se je drastično spremenilo decembra 2009, ko je začel operativno delovati nov plinovod OA – Kitajska, ki naj bi (ob optimalnih zmogljivostih leta 2016) Kitajski dobavljal okrog 40 mrd m³ zemeljskega plina letno večinoma iz Turkmenistana, pa tudi iz Kazahstana in Uzbekistana (okrog 10 mrd m³). Realizacija projekta v relativno kratkem času (dokončen sporazum je bil podpisan leta 2006, gradnja pa se je začela avgusta 2007) je bila mogoča tudi zaradi občutnega financiranja s strani Kitajske. Ob realizaciji projekta sta obe strani izpolnili svoje cilje, ki so se v kitajskem primeru nanašali predvsem na diverzifikacijo dobavnih virov za svoje hitro rastoče gospodarstvo, po drugi strani pa je projekt državam OA (predvsem Turkmenistanu) omogočil večjo diverzifikacijo svojih izvoznih poti, posledično pa tudi povečanje proizvodnje zemeljskega plina in doseganje drugih multiplikativnih (ekonomskih) učinkov. Težko si je predstavljati realizacijo tako velikega projekta brez občutne politične podpore in (postranskih) političnih ciljev, ki se izražajo tudi v tem, da želi Kitajska po eni strani povečati svojo prisotnost in vpliv v regiji, po drugi strani pa Turkmenistan zaradi narave svojega političnega režima (ki ga lahko označimo za totalitarne) išče politične zaveznike v regiji, sodelovanje s katerimi bi potekalo predvsem na podlagi pragmatičnih interesov (in kitajsko politično vodstvo se tega jasno zaveda). Posledično lahko ugotovimo, da pri tovrstnem sodelovanju igrajo pomembno vlogo ne zgolj ekonomski oz. energetske faktorji, temveč tudi narava političnega sistema in zunanjepolitične usmeritve, torej dejavniki, ki jih Nye (2011) uvršča med ključne elemente svojega koncepta mehke moči.

Vir: Andrews – Speed idr. 2002; Grigoriev 2011; Milov 2011.

Kot nadgradnjo svojega razumevanja mehke moči je Nye (2004, 2011) leta 2004 uvedel koncept t. i. pametne moči (*smart power*), ki jo opredeljuje kot zmožnost kombinacije trde in mehke moči, združene v učinkovitih, t. i. pametnih strategijah. Za razliko od koncepta mehke moči, ki jo Nye (2011) razume izključno deskriptivno, pa naj bi bil koncept pametne moči tako deskriptiven kot normativen. Koncept pametne moči naj bi tako v še večji meri poudarjal fazo pretvorbe virov (trde ali mehke) moči v dejanski želeni rezultat, saj Nye (2011, 23) izhaja iz tega, da v svetu globalizacije (posebej npr. izpostavlja pomen informacijskih tehnologij) niti velike sile ne morejo več

poenostavljeno uporabljati svojih virov moči za doseg ciljev, temveč morajo sredstva ciljno usmerjeno in pametno uporabljati, pri čemer v ospredje vstopajo predvsem elementi mehke moči. Kot primer tovrstnega delovanja supersil navaja ZDA in Kitajsko, ki s sredstvi mehke moči vzdržujeta svoj ugled in pomen v mednarodni skupnosti (npr. ZDA) ali pa ga hitro pridobivata (npr. Kitajska v posameznih delih sveta).⁷⁴

2.2 Energetska varnost – osrednji diskurzi in teoretična izhodišča

Kot opozarja Chester (2009), je poljudnoznanstveni in strokovni diskurz glede tega koncepta pogosto »nejasen, zamegljen in parcialen«.⁷⁵ Energetska varnost namreč avtorji (prim. Bielecki 2002; Müller – Kraenner 2007; Grošelj 2008 in 2010; Markandya in Pemberton 2009; Umbach 2009; idr.) in tudi mednarodne organizacije (IEA; Evropska komisija – EK)⁷⁶ pogosto opredeljujejo kot katero koli tveganje, ki je povezano z dobavo nekega energetskega vira ali dobavitelja oz. kot varnost zadostnih dobav energentov po ekonomsko sprejemljivih cenah iz različnih in razpršenih virov ter tranzitnih poti. Do takšne opredelitve smo lahko kritični, saj tovrstni pristop po večini izenačuje energetska varnost z varnostjo oskrbe (*security of supply*), za katerega menimo, da je poenostavljen, saj ne upošteva številnih vidikov, ki predstavljajo imanentni del energetske varnosti. Gre za elemente pravnega okvirja, vidikov držav izvoznic (predvidljivost in stabilnost povpraševanja), razlikovanje med tehničnimi, ekonomskimi, varnostnimi in energetske vidiki energetske varnosti ipd. (Barton idr. 2005; Correlje in van der Lind 2006; Spanjer 2007; Chester 2009). Predpostavljamo lahko, da takšna parcialna in terminološko nedosledna raba pojma energetske varnosti lahko služi posameznim političnim ciljem (v primeru javnega, političnega diskurza) oz. parcialnemu iskanju ključnih značilnosti ZP in diplomatskih praks predvsem držav neto izvoznic energentov (v primeru znanstveno-

⁷⁴ Več v Nye 2011.

⁷⁵ Podobno ugotavljajo Bušuev idr. (1998, 25) ko pravijo, da je »energetska varnost dokaj zahteven, kompleksen in večpomenski pojem«.

⁷⁶ Mednarodna energetska agencija (IEA 2011b) opredeljuje energetska varnost kot fizično dostopnost energentov po dosegljivi ceni ter pri upoštevanju okoljevarstvenih vidikov; EK (2000) pa kot zagotavljanje razpršenosti energetske virov glede na različne oblike energije, pri čemer se kot ključni dejavniki tveganja in odvisnosti izpostavljajo države dobaviteljice in tranzitne/dobavne poti. Poleg tega EK (*Ibid.*) izpostavlja, da varnost oskrbe ni usmerjena v zagotavljanje samozadostnosti ali zmanjševanja odvisnosti od dobaviteljev, temveč v zmanjševanje tveganj, ki izhajajo iz tovrstne odvisnosti.

strokovnega diskurza).⁷⁷ Uvodoma se zatorej postavlja ključno vprašanje, kako pojem energetske varnosti celostno (z upoštevanjem omenjenih manjkajočih elementov) teoretično opredeliti ter ga nato še smiselno umestiti v širše raziskovalno polje energetske diplomacije?

Zgodovinsko gledano se je pojem energetska varnost vse do časa po letu 2000 vezal predvsem na vprašanja varne dobave surove nafte, kar ni presenetljivo, saj je surova nafta bila in še naprej ostaja najpomembnejši vir primarne energije.⁷⁸ Po drugi strani pa so države po prvi naftni krizi (1973/1974, primer 2.3) začele bistveno večjo pozornost posvečati vprašanjem delovanja mednarodnih energetskih trgov, vključno z vprašanjem varnosti dobav (gledano s strani neto uvoznic surove nafte) in diverzifikacije virov energije (Bielecki 2002; Mironov 2003; Krut idr. 2009, 2167).⁷⁹ Tovrstni pogled je dobil novo dinamiko v zadnjih dveh desetletjih, saj so nekateri avtorji (Bohi in Toman 1993; Jansen idr. 2004; Chevalier 2006; idr.) začeli izpostavljati tudi druge vidike energetske varnosti - v kolikor je pred tem prevladoval tehnični vidik, so kasneje začeli v ospredje prihajati tudi politični, ekonomski, okoljevarstveni in drugi vidiki. Prav tako so se razprave začele v večji meri usmerjati v pomen zemeljskega plina kot energenta, kar je zaradi specifičnih naravnih značilnosti slednjega v znanstveni in strokovni diskurz o energetske varnosti vneslo nove elemente. Diskurz o plinski varnosti je postopoma postal še toliko pomembnejši za Evropo (več v Weisser 2007), predvsem v luči zmanjšanja lastne proizvodnje v državah članicah EU in posledičnega povečanja uvoza ter cikličnih energetskih (plinskih) kriz 2006–2009.

Z vidika obravnave energetske varnosti je uvodoma nujno potrebno izpostaviti razlike med zagotavljanjem dobav surove nafte na eni strani in zemeljskega plina na drugi. Medtem ko lahko o nafti dejansko govorimo kot o relativno lahko dobavljivi surovini (z vidika logističnih verig), kar med drugim tudi omogoča učinkovito delovanje svetovnega

⁷⁷ Entin (2009) poudarja, da se diskurz o energetske varnosti pogosto obravnava izven širšega konteksta, brez upoštevanja večpolarnosti interesov posameznih deležnikov.

⁷⁸ Surova nafta namreč ostaja najpomembnejši vir primarne energije in predstavlja okrog 40 % svetovne energetske porabe (BP 2011).

⁷⁹ Kot namreč izpostavlja Bielecki (2002, 236), so naftne krize 1973/1974 in 1979/1980 jasno pokazale na povezanost varnih neprekinjenih dobav surove nafte (in cenovne stabilnosti) z nekaterimi ključnimi makroekonomskimi kazalci držav, kot sta inflacija in gospodarska rast.

trga, pa je povsem drugače pri zemeljskem plinu (Kapustkin in Marganija 2010, 53). Tega je bilo namreč še do pred kratkim (do vpeljave tehnologije utekočinjenega zemeljskega plina – *Liquefied Natural Gas*, LNG) mogoče učinkovito dobavljati zgolj prek plinovodov, ki fizično povezujejo dobavitelja in odjemalce (Mironov 2003, 4–5).⁸⁰ Ta razlika pomembno vpliva na zanesljivost dobav in dostopnost do obeh energentov (v primeru zemeljskega plina namreč govorimo o obstoju in delovanju regionalnih trgov in ne globalnega, kot je to v primeru surove nafte), kot tudi politike, ki jih EU poskuša implementirati za zagotovitev čim večje varnosti dobav obeh energentov (Energy Charter Secretariat 2007).

V začetku obravnave smo izpostavili, da se znanstveni in strokovni diskurz o energetske varnosti pogosto omejuje na vidik varnosti dobav (*security of supply*) oz. postavlja enačaj med omenjenima konceptoma (prim. Bielecki 2002; Müller – Kraenner 2007; Grošelj 2008; Markandya in Pemberton 2009; Umbach 2009; idr.). Poleg tovrstnih (po naši oceni parcialnih)⁸¹ poskusov opredelitve energetske varnosti lahko izpostavimo še dva druga pristopa, in sicer: a) opredelitev energetske varnosti skozi ekonomske oz. tržne determinante; in b) večdimenzionalne oz. polisemične opredelitve. V nadaljevanju bomo na kratko povzeli primere t. i. tržnih pristopov, nato pa podrobneje predstavili nekatere večdimenzionalne opredelitve pojma energetske varnosti, ki nam bodo služili kot osnova za konceptualizacijo pojma (kot ga mi razumemo v disertaciji) v naslednjem podpoglavju.

⁸⁰ Guillet (2011) v svoji raziskavi poudarja preveliko poenostavljanje številnih analiz, ki izgradnjo plinovodov neposredno povezujejo s političnimi dejavniki in cilji (npr. vzpostavljanje razmerij enostranske odvisnosti v primeru odnosov med RF in EU. Po oceni avtorja (*Ibid.*, 59) je plinovod mogoče uporabiti kot »energetsko orožje« (npr. za izsiljevanje) zgolj v izjemnih primerih izrazite enostranske odvisnosti države uvoznice od enega samega vira, kar pa ne velja niti za energetske (plinske) odnose med RF in EU niti za rusko-ukrajinske ali rusko-beloruske odnose. V primeru prekinitev dobave izgubijo vsi, tako odjemalci, kot tudi dobavitelji, zato prekinitev ni v interesu nobene od strani.

⁸¹ Dodajmo, da avtorji (Kruyt idr. 2009; Elikind 2010), ki prav tako izhajajo iz razumevanja energetske varnosti kot varnosti oskrbe, slednjo najpogosteje opredeljujejo skozi naslednje dimenzije: razpoložljivost energetskih virov, dostopnost virov, cenovna sprejemljivost in okoljska sprejemljivost (Kruyt idr. 2009) oz. razpoložljivost virov, zanesljivost virov, cenovna dostopnost virov in trajnostni vidik (Elikind 2010).

2.2.1 Energetska varnost in delovanje tržnih mehanizmov

Avtorji, ki v svojih raziskavah koncept energetske varnosti opredelijo na temelju tržnih mehanizmov (*market-oriented approaches*), izhajajo iz skupne predpostavke, da je vprašanje energetske varnosti povezano s tveganjem ali nevarnostjo izgube gospodarskih koristi kot posledico sprememb cen energentov ali njihove razpoložljivosti (Chester 2009: 3). Posledično je osnovni namen strategij energetske varnosti oz. implementacije politik s tega področja preseči situacije, ko trgi ne delujejo v skladu s pričakovanimi tržnimi mehanizmi; le-ti po drugi strani postajajo vedno pomembnejši, saj se energetski trgi liberalizirajo in kot taki neposredno vplivajo na energetske varnost (Bohi in Toman 1993; podobne opredelitve najdemo v Asif in Muneer 2005; Jun idr. 2009; Krut idr. 2009; ter Löschel idr. 2010).

Druga skupna značilnost tovrstnih pristopov je zajeta v poskusih 'operacionalizacije' tveganj energetske varnosti, kar je logična posledica izhodišče opredelitve. V tem kontekstu avtorji (*Ibid.*) opredeljujejo različne kvantitativne indikatorje, ki naj bi z upoštevanjem določenih spremenljivk pokazali na takšno ali drugačno vrednost energetske varnosti. Gre torej za poskuse kvantitativnih meritev posameznih vrednosti energetske varnosti, na podlagi katerih naj bi odločevalci dobili koristne informacije o delovanju energetskih trgov. Kot najpogostejši indikatorji večje ali manjše energetske varnosti so upoštevane cene posameznih energetskih virov, pomen uvoza (delež uvoza posameznega energenta v skupni porabi primarne energije), pa tudi politična stabilnost (predvsem z vidika držav neto izvoznic energentov). Tovrstni pristopi so bili predmet kritične ocene posameznih avtorjev (Mane – Estrada 2006, Chester 2009 idr.), ki poudarjajo pomanjkljivost pristopov, saj izhajajo izključno iz neoliberalnih tržnih predpostavk (delovanje prostega trga) in zapostavljajo vlogo države pri reguliranju energetskih trgov. Z omenjeno kritiko se lahko strinjamo; tržno usmerjeni pristopi so zanimivi predvsem z vidika poskusov operacionalizacije energetske varnosti, vendar pa imajo za naše raziskovanje manjšo analitično vrednost, saj prek izpostavljanja izključno tržnih mehanizmov zapostavljajo druge vidike/ravni energetske varnosti.

2.2.2 Večdimenzionalni pristopi

V nadaljevanju bomo podrobneje predstavili poskuse večdimenzionalne opredelitve energetske varnosti (Mironov 2003; Correlje in Linde 2006; Chester 2009), na katerih temelji naše razumevanje tega koncepta.

Correlje in Linde (2006) v svojem proučevanju evropske energetske varnosti sicer izhajata predvsem z vidika varne oskrbe (torej vidika odjemalcev, v tem primeru EU), vendar obenem poudarjata tudi druge vidike energetske varnosti, kot npr. pomen ustrezne investicijske klime vzdolž celotne dobavne verige (od proizvodnje, tranzita do distribucije in shranjevanja energentov), potrebo po ustreznem sprejemanju vidikov dobaviteljev (torej predvsem varnost povpraševanja),⁸² obstoj ustreznih pravnih okvirov za delovanje državnih in zasebnih akterjev, pomen tranzita ipd. Posledično avtorja (*Ibid.*, 541–2) ugotavljata, da bi odjemalci energentov (v njunem primeru EU) imeli pozitivne koristi od sodelovanja z največjimi dobavitelji, kot tudi od multilateralnega sodelovanja odjemalcev in proizvajalcev v okvirih Mednarodnega energetskega foruma.⁸³ Drugi pomemben vidik v njunem raziskovanju predstavlja opredelitev 'instrumentov' (*instruments*) energetske varnosti, torej tistih elementov, s pomočjo katerih lahko države povečajo svojo energetske varnost. V tem kontekstu avtorja (*Ibid.*, 539–41) govorita o štirih instrumentih, in sicer:

- a. preventivno ukrepanje (*prevention*) – gre predvsem za krepitev institucionalnega sodelovanja na bilateralni in multilateralni ravni s ciljem povečanja zaupanja in izgrajevanja skupnih mehanizmov med posameznimi subjekti;
- b. odvračanje (*deterrence*) – zmožnosti, ki jih imajo države izhajajoč iz sodelovanja v regionalnih organizacijah (npr. EU ali OPEC), kot prav tako imanentnih lastnosti energetskega delovanja mednarodnih energetske trgov (npr. rezervne zmogljivosti v primeru držav članic IEA);

⁸² Pri varnosti povpraševanja (*security of demand*) gre za vidik energetske varnosti, ki ga pristopi, ki energetske varnost izenačujejo z varno oskrbo v celoti, zaobidejo.

⁸³ Mednarodni energetski forum (*International Energy Forum*) – gre za neformalno medvladno platformo, v kateri sodeluje 87 držav, ki predstavljajo okoli 90 % svetovne proizvodnje in porabe energetske vire. Delovanje foruma usmerja sekretariat, ki je bil ustanovljen na 8. letnem Mednarodnem energetske forumu leta 2002 v Osaki (International Energy Forum 2011).

- c. zadrževanje (*containment*) – instrumenti, kot so večja diverzifikacija virov in tranzitnih poti, obstoj možnosti zagotovitve prostih energetske kapacitete na t. i. *spot* trgih ipd.;⁸⁴
- d. krizni management (*crisis management*) – obstoj instrumentov, ki omogočajo učinkovito reagiranje v primeru nepredvidljivih prekinitev dobav.

Ne glede na to, da je osrednja pozornost Correlje in Linde (2006) usmerjena v proučevanje energetske varnosti zgolj z vidikov neto uvoznikov energentov, pa njuno raziskovanje vseeno prinaša dodano vrednost k diskurzu o energetske varnosti; posebej velja izpostaviti opredelitev osrednjih elementov za doseganje večje energetske varnosti, ki jih avtorja (*Ibid.*) sicer opredeljujeta kot orodja (*tools*), čeprav bi bilo po našem mnenju bolj umestno govoriti o strategijah, ki jih lahko posamezne države uporabijo za doseganje večje energetske varnosti.

Drugačen poskus bolj celovite opredelitve energetske varnosti najdemo pri Chesterju (2009, 891), ki že uvodoma izpostavlja polisemično naravo samega koncepta, ki se kaže tako skozi različne možne definicije (odvisno od tega, ali je v ospredju politični, ekonomski, varnostni ali kateri drugi vidik), kot tudi skozi umestitev koncepta v širše raziskovalno področje mednarodnih (energetskih) odnosov (ali gre za posamezno politiko držav – torej *policy* vidik, sredstvo energetske diplomacije ali za teoretični koncept). Chester (*Ibid.*, 892–3) na podlagi obstoječih diskurzov opredeljuje naslednje osrednje vidike energetske varnosti:

- a) Krizno upravljanje – podobno kot Correlje in Linde (2006) avtor ugotavlja, da gre pri energetske varnosti za učinkovito upravljanje s tveganji.⁸⁵ Med temi našteva tveganje prekinitve dobav (npr. kratkoročni ali srednjeročni vidik),⁸⁶ tveganje

⁸⁴ Promptni trgi (*spot markets*) – trgi, na katerih se trguje na podlagi kratkoročnih pogodb, ki običajno predvidevajo kratkoročno dobavo/odkup dogovorjenih obsegov (Energy Charter Sekretariat 2007, 235). V nadaljevanju disertacije bomo za omenjene trge uporabljali mednarodno uveljavljen izraz 'spot trgi'.

⁸⁵ Npr. s pomočjo zagotovitve ustreznih mehanizmov zgodnjega opozarjanja, zadostnih prostih strateških rezerv ipd.

⁸⁶ Prim. motnje dobave v EU v obdobju 2006–2009 kot posledica bilateralnih sporov RF z Ukrajino in Belorusijo.

- nedostopnosti energentov (dolgoročni vidik),⁸⁷ tveganje nezmožnosti ponudbe, da zadovolji prihodnje povpraševanje,⁸⁸ tveganje visokih cenovnih nihanj ipd.;
- b) Energetska varnost kot strategija države (ali regije), izhajajoča iz energetske bilance (*energy mix*; razpoložljivosti različnih virov energije, delež uvoza v skupni porabi, odvisnost od manjšega števila zunanjih virov energije ipd.), pri čemer v prvi vrsti govorimo o neto uvoznih energentov;⁸⁹
 - c) Energetska varnost kot koncept, ki ima pomemben strateški značaj. Države uporabljajo posamezna sredstva za doseg večje energetske varnosti (ne glede na to, kako jo vsaka država zase opredeljuje), pri čemer igrajo v zadnjem času vedno večjo vlogo tržni instrumenti (liberalizacija energetskih trgov), vzpostavitev institucionalnih in regulacijskih režimov (podobno kot Correlje in Linde 2006) ter geopolitični pristopi (Youngs 2007). Slednji vidik se jasno kaže skozi agendo številnih mednarodnih forumov (G8, G20) in političnih vrhov v zadnjih letih, na katerih so bila vprašanja energetske varnosti v ospredju;⁹⁰
 - d) Časovna dimenzija – koncept energetske varnosti se razlikuje glede na to, ali govorimo o kratkoročni, srednjeročni ali dolgoročni energetske varnosti. Medtem ko je v ospredju kratkoročne varnosti predvsem vprašanje zanesljivosti in kontinuiteta obstoječih dobavnih verig, pa je dolgoročna energetska varnost odvisna predvsem od zmožnosti ponudbe, da zadovolji povpraševanje (vidik odjemalcev); oz. ustreznih zagotovil za zadostno povpraševanje, od katerih so odvisne investicije v proizvodnjo, razvoj novih tehnologij ipd. (vidik proizvajalcev);
 - e) Razlike med posameznimi energetskimi trgi – dojemanje energetske varnosti se razlikuje v primeru posameznih energetskih trgov, pri čemer avtor (*Ibid.*) govori o naftnem, plinskem in jedrskem trgu ter trgu električne energije. Omenjeni trgi se namreč (kot smo že opozorili pri primerjavi plinskega in naftnega trga) razlikujejo

⁸⁷ Npr. izčrpanje določenega energetskega vira (linearno zmanjševanje proizvodnje zemeljskega plina in surove nafte v državah EU, kar povečuje odvisnost od uvoza iz tretjih držav/regij).

⁸⁸ Vprašanje zadostnih investicij v nove proizvodne zmogljivosti v državah neto izvoznih energentov, ki bi lahko zadovoljile bodoče (predvideno) povpraševanja ključnih trgov.

⁸⁹ Prim. EU in Zelena knjiga o Evropski strategiji za trajnostno, konkurenčno in varno energijo (EU Green Paper: A European strategy for sustainable, competitive and secure energy, 2006).

⁹⁰ Npr. že omenjeni vrh G8 v St. Peterburgu leta 2006.

glede na infrastrukturo, pomen tranzita, specifičnosti oblikovanja cenovnih politik, regijskega pomena ipd.;

- f) Različno dojetje energetske varnosti in predvsem ključnih prioritet v odvisnosti od subjektov energetske varnosti, med katerimi avtor (*Ibid.*) našteva države – proizvajalke energentov, države – manjše ali večje porabnice energentov, razvite države in države v razvoju, energetska podjetja, ključne odločevalce idr.

Chester (2009) nam sicer ne ponudi holistične teoretične opredelitve energetske varnosti, vendar v svojem raziskovanju opozori na številne pomembne elemente in vidike energetske varnosti, ki predhodno niso bili predstavljeni ali dovolj jasno opredeljeni.

Pomemben prispevek k konceptualizaciji energetske varnosti je vnesel ruski avtor Mironov (2003), ki je vprašanje mednarodne energetske varnosti proučeval skozi dve dimenziji, in sicer skozi ključne vidike energetske varnosti ter subjekte. Med ključne vidike energetske varnosti Mironov (2003, 10–14) šteje naslednje:

- a) Vojaško-politični vidik: upoštevati ga je potrebno zaradi dejstva, da so energetski viri neenakomerno porazdeljeni po svetu, iz česar izhaja po eni strani bipolarna delitev na države proizvajalke in razvite države (ki so po večini neto uvoznice energentov), po drugi strani pa se svet srečuje tudi z vprašanjem dostopa do energije v nerazvitih in razvijajočih se državah. Omenjena neravnotežja lahko povzročajo vojaško-politična tveganja, ki smo jim že bili priča (npr. embargo zalivskih držav leta 1973/1974, napad Iraka na Kuvajt leta 1990 ipd.);
- b) Finančno-ekonomski vidik: izhajajoč iz politično-ekonomskih pristopov ta vidik Mironov (*Ibid.*) povezuje predvsem s hegemonijo ZDA na globalnem finančnem trgu, ki prek navezave USD na cene surove nafte omogoča ZDA vpliv nad globalnim naftnim trgom;
- c) Okoljevarstveni/ekološki vidik: proizvodnja, predelava, transport in končna poraba energije močno vpliva na ekologijo, saj gre tako za vprašanje onesnaženosti in uničenja zemeljskih plasti (npr. pri proizvodnji surove nafte in zemeljskega plina), kot tudi posrednega onesnaževanja (npr. vprašanje odlaganja jedrskih odpadkov) in izpustov emisij ogljikovega dioksida (CO₂);

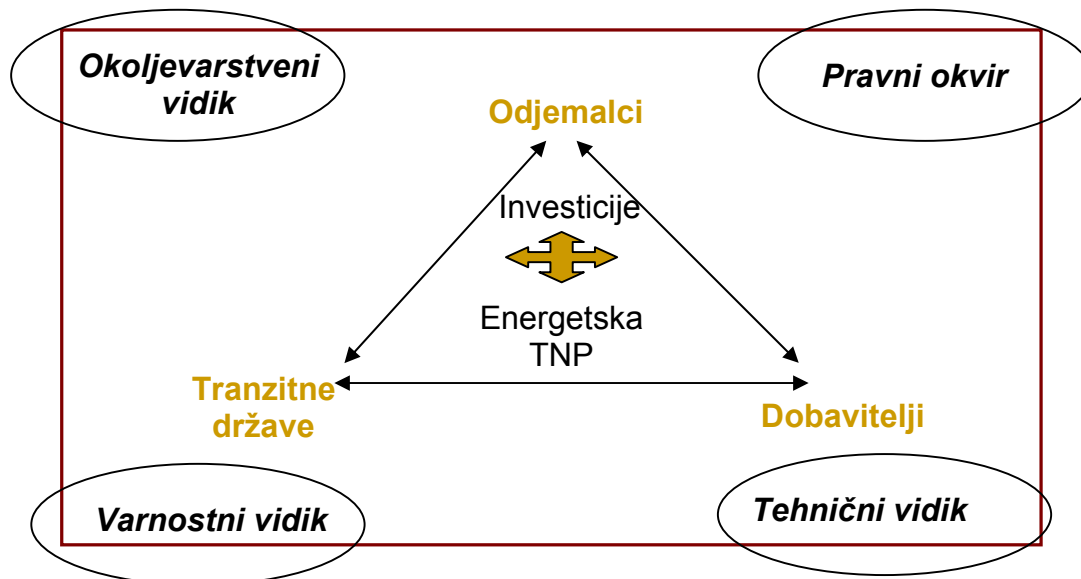
- d) Tehnični vidik: ta vidik je tesno povezan z okoljevarstvenim, saj se tukaj postavlja vprašanje, kako s tehničnega vidika zagotoviti predvsem varno proizvodnjo in transport energentov od proizvajalca do končnega uporabnika.

Na ravni subjektov energetske varnosti Mironov (2003, 28–30) izpostavlja tri večje skupine akterjev, in sicer: a) najrazvitejše države članice IEA; b) države članice OPEC; in c) energetska TNP. Po naši oceni bi bilo potrebno omenjeno klasifikacijo dopolniti z naslednjimi akterji: d) razvijajoče se države neto uvoznice energentov (iz skupine BRICS predvsem Kitajsko in Indijo), e) države – proizvajalke energentov izven OPEC (predvsem RF) ter f) tranzitne države (predvsem v primeru plinskih trgov v Evropi). Ne glede na omenjeni manko pa je pomembna ugotovitev Mironova (2003, 28), da so vsi ključni subjekti energetske varnosti zainteresirani za »vzdrževanje stabilnosti na trgih surove nafte in zemeljskega plina ter odsotnost večjih nihanj, povezanih s prekinitvami dobav ali občutnimi nihanjem cen obeh energentov«. Slednje je povezano s finančno in ekonomsko povezanostjo svetovnih trgov: drastično in nenadno povišanje povprečnih cen ključnih energentov (predvsem surove nafte) bo zaradi pomembnega deleža energentov v BDP negativno vplivalo na gospodarsko rast, jo upočasnilo (ali v kombinaciji z drugimi faktorji celo pahnilo v recesijo), kar se bo odrazilo v znižanju povpraševanja po virih energije in posledično tudi v znižanju cen energentov (Mironov 2003: 29). Tovrstni dinamiki smo bili priča leta 2008, ko so se svetovne cene surove nafte povzpele na rekordno raven 140 USD za sod, čez manj kot pet mesecev pa padle pod 40 USD za sod. Čeprav na prvi pogled tovrstna gibanja (predvsem nenadne rasti cen) ustrezajo državam proizvajalkam, je potrebno opozoriti na težave, ki jih takšna nihanja povzročijo za načrtovanje in realizacijo investicijskih ciklov, ki v energetiki trajajo najmanj 20–30 let (Kapustin in Marganija 2010, 53, 99). V tem skupnem interesu je videti presečišče interesov posameznih subjektov, ki je pogosto spregledano, saj mnogi avtorji (posamezne primere smo že navajali) predvsem pri obravnavi evropske energetske varnosti in enačenju tega koncepta z varnostjo oskrbe *a priori* izhajajo iz predpostavke o konfliktnosti odnosov večjih dobaviteljev (v našem kontekstu predvsem RF) in EU.

2.2.3 Temeljne dimenzije (evropske) energetske varnosti – konceptualizacija pojma

V kolikor prikazane večdimenzionalne pristope k razumevanju energetske varnosti med seboj povežemo in jih nadgradimo, ugotovimo, da lahko energetska varnost opredelimo kot enega pomembnejših nacionalnih ciljev vsake države, ki je povezan tako z notranje- (energetskimi, političnimi, varnostnimi ipd.), kot tudi zunanjepolitičnimi determinantami (delovanje mednarodnih energetskih trgov, delovanje drugih subjektov ipd.); v sodobnem globaliziranem okolju so determinante notranjega in zunanjega okolja med seboj še posebej tesno prepletene, kar pomeni, da morajo vse države (ne glede na to, ali gre za neto proizvajalke ali neto uvoznice energentov) pri opredeljevanju svoje (notranje) energetske varnosti nujno upoštevati tudi zunanje dejavnike. Shematično so ključni vidiki (subjekti, razmerja, zunanji dejavniki) predstavljeni v nadaljevanju.

Slikovni prikaz 2.4: Ključni vidiki energetske varnosti

Vir: lasten prikaz.

V skladu z našim razumevanjem energetske varnosti, v sklopu katerega posebej izpostavljamo pomen zunanjih dejavnikov (ki so tudi v ospredju našega raziskovalnega interesa), lahko med ključne subjekte štejemo države neto izvoznice energentov (dobavitelji), države neto uvoznice energentov (odjemalci), tranzitne države (ki v primeru

Evrope največkrat nastopajo tudi kot odjemalci)⁹¹ in energetska TNP. Njihovo delovanje vpliva na oblikovanje in delovanje energetskih trgov posameznih držav, kot tudi na regijske (npr. EU) in globalne energetske tokove (predvsem na področju surove nafte). Ekonomski vidik dodatno izpostavljam skozi investicije, ki imajo izjemno velik pomen prav v vseh segmentih dobavne verige (proizvodnja, predelava, transport, shranjevanje, dobava končnim odjemalcem) in brez katerih države ne morejo uspešno realizirati svojih nacionalnih energetske-varnostnih strategij. Glede na to, da pri investicijah v ključno infrastrukturo pogosto sodelujejo državni (neposredno država, t. i. državni naravni monopolisti) in nedržavni subjekti (zasebna energetska TNP, mednarodne finančne institucije),⁹² je omenjeno področje močno prepleteno in odvisno od večjega števila dejavnikov. Kot primer nam lahko služijo prizadevanja baltskih držav za zmanjšanje plinske navezanosti na en vir (RF oz. plin, ki ga dobavlja ruski Gazprom) prek vzpostavitve t. i. Baltskega energetskega povezovalnega načrta (*Baltic Energy Market Interconnection Plan*, BEMIP), ki med drugim predpostavlja izgradnjo enega ali dveh terminalov za razplinjevanje utekočinjenega plina (t. i. LNG terminali), prek katerih bi lahko omenjene države diverzificirale svoje dobavne vire (Maigre 2010, 7).⁹³ Kljub temu da je bila pobuda sprožena že leta 2008, do konca leta 2011 ni bilo doseženega večjega napredka, in sicer predvsem ker države niso zmoгле najti ustreznega poslovnega načrta (virov financiranja) za realizacijo tovrstnega projekta (gre za večmilijardne investicije). Kritiko na račun počasne realizacije projekta je julija 2011 celo javno izrazila predsednica Litve Dalia Grybauskaitė, ki je izpostavila, da »je izgradnja regijskega (skupnega) LNG terminala politično nesmiselna, saj države potrebujejo rešitve, ki bodo hitro pripeljale do znižanja dobavnih cen zemeljskega plina« (The Lithuanian Tribune, 12. julij 2011).

Poleg ekonomskega (pomen investicij) med ključne vidike energetske varnosti prav tako prištevamo pravni okvir, okoljevarstveni vidik, varnostni vidik in tehnični vidik:

⁹¹ Pričakovano je, da bodo omenjene tri skupine držav različno opredeljevale prioritete svoje energetske varnosti.

⁹² Kot npr. Evropska banka za obnovo in razvoj (*European Bank for Reconstruction and Development*, EBRD), Mednarodni denarni sklad (*International Monetary Fund*, IMF) ipd.

⁹³ Evropska komisija. 2011a. BEMIP – Baltic Energy Market Interconnection Plan. Več na: http://ec.europa.eu/energy/infrastructure/bemip_en.htm (20. oktober 2011).

- a) Pomena pravnega okvirja ne razumemo zgolj z vidika domačega okolja (torej posamezne nacionalne zakonodaje), temveč tudi (oz. v našem primeru predvsem) z zunanjega vidika, torej kot element mednarodnega prava. Gre tako za bilateralne sporazume, ki naj bi opredeljevali ključne elemente dvostranskega sodelovanja na področju energije (dobave, tranzita, obdavčitve ipd.), kot tudi za multilateralne dogovore. Kot primer tovrstnega pravnega vidika smo že izpostavili Pogodbo o Energetski listini, med primeri pa prav tako velja izpostaviti dogovor o vzpostavitvi t. i. mehanizmov zgodnjega opozarjanja med EU in RF,⁹⁴ ki je nastal kot posledica cikličnih energetskih kriz v obdobju 2006–2009 in ki predvideva boljše sodelovanje obeh strani v primeru ugotovitve razmer, ki bi lahko privedle k motenju ali prekinitvi dobav surove nafte, zemeljskega plina ali električne energije (Memorandum 2009).
- b) Okoljevarstveni vidik smo že izpostavili pri prikazu opredelitve (oz. razdelitvi posameznih elementov) energetske varnosti pri Mironovu (2003), zato ga na tem mestu ne bomo ponovno opredeljevali. Izpostaviti velja le, da se pomen omenjenega vidika v zadnjem času povečuje (več v Brown in Huntington 2008), na kar vpliva tako večje zavedanje mednarodne skupnosti o pomenu vplivov (tudi energetskega sektorja) na onesnaževanje okolja (kar vidimo skozi Kjotski protokol oz. skozi širšo globalno agendo o potrebi po zmanjšanju izpustov CO₂), kot tudi možne širše (izven nacionalnega okvira) posledice nesreč, povezanih z energetske infrastrukturo (npr. nesreča na jedrskih objektih v Fukušimi spomladi 2011).
- c) Varnostni vidik prevladuje v nekaterih študijah, ki razumejo energetske varnost predvsem (ali izključno) kot element varnostne politike posamezne države – drugi vidiki so v ozadju ali podrejeni varnostnemu (kot najbolj nazoren primer lahko navedemo študijo varnostnih vplivov projekta *Nord Stream* Larssona (2007), kot tudi študiji Grošlja (2010), Stepiena in Zawisza (2011), Barana (2006) ter deloma Maigre (2010)). Varnostni vidik je potrebno razumeti tako z notranjega (npr. varovanje energetske infrastrukture znotraj posamezne države),⁹⁵ kot tudi z

⁹⁴ *Memorandum on an Early Warning Mechanism in the Energy Sector within the Framework of the EU-Russia Energy Dialog*, podpisan 16. novembra 2009.

⁹⁵ Primer nesreče na naftni ploščadi podjetja BP v Mehiškem zalivu spomladi 2010.

zunanjega vidika (npr. vplivi mednarodnega terorizma na mednarodne tranzitne poti). Primer slednjega vidimo skozi delovanje pomembnega t. i. južno-kavkaškega tranzitnega energetskega koridorja, ki je sestavljen iz naftovoda Baku – Tbilisi – Ceyhan (BTC) in plinovoda Baku – Tbilisi – Erzurum (BTE),⁹⁶ skozi katerega Azerbajdžan dobavlja svojo surovo nafto in zemeljski plin na mednarodne trge. Ne glede na to, da je tehnični upravitelj naftovoda podjetje BP izjavilo, da je bil naftovod v času avgustovskega vojaškega konflikta med RF in Gruzijo (leta 2008) zaustavljen zaradi tehničnih del na turškem delu naftovoda, so gruzijske oblasti zatrjevale, da so ruske oborožene sile poskušale napasti tudi energetske infrastrukturo (Pannier 2008).⁹⁷ Zaradi tovrstnih in še nekaterih drugih tveganj Grošelj (2010, 32) varnostni vidik (natančneje zaščito energetske infrastrukture) opredeljuje kot »eno temeljnih, če že ne ključnih podmen energetske varnosti«, Baran (2006, 1) pa eksplicitno izpostavlja, da vprašanje energetske varnosti zadeva nacionalno varnost.

- d) Tehnični vidik – če povzamemo po Mironovu (2003), gre za vidik, ki je tesno povezan z okoljevarstvenim (tukaj lahko dodamo, da tudi z varnostnim), saj je ključno vprašanje, kako s tehničnega vidika zagotoviti predvsem varno proizvodnjo in transport energentov od proizvajalca do končnega uporabnika. V kolikor kritično ocenimo tovrstno opredelitev tehničnega dejavnika, vidimo, da Mironov (*Ibid.*) s pomočjo tovrstne opredelitve opisuje predvsem kratkoročne vidike, medtem ko njegova definicija ne zajema dolgoročnih vidikov (ki jih npr. izpostavlja Chester 2009). Medtem ko bodo omenjeno razlikovanje energetske varnosti glede na časovno dimenzijo podrobneje izpostavili v nadaljevanju, je na tem mestu potrebno dodati, da lahko z vidika dolgoročne energetske varnosti in vprašanja tehničnega vidika poudarimo tudi pomen razvoja tehnologij za dostop

⁹⁶ Naftovod BTC povezuje naftna nahajališča v Azerbajdžanu s pristaniščem Ceyhan v Turčiji. Naftovod deluje od maja 2006 in ima izjemen geopolitični značaj za regijo. Delno vzporedno z naftovodom poteka tudi plinovod BTE, ki je začel operativno obratovati prav tako leta 2006 (Masuda 2007). Izgradnjo tranzitnega koridorja azerbajdžanske oblasti označujejo za »projekt tisočletja« (Petersen in Ismailzade 2009).

⁹⁷ Tudi Umbach (2011, 32) izpostavlja, da je bil cilj rusko-gruzijskega vojaškega konflikta leta 2008 diskreditacija Gruije kot zanesljive tranzitne države.

do (trenutno) še nedostopnih energetskega virov, kar močno vpliva na pričakovane proizvodne obsege in posledično tudi strategije energetske varnosti.⁹⁸

Poleg omenjenih vidikov je potrebno podrobneje izpostaviti še dva pomembna elementa energetske varnosti, ki sta že bila omenjena in ki ju je sedaj potrebno smiselno umestiti v naše konceptualno razumevanje energetske varnosti: gre za časovno dimenzijo in razlikovanje pristopov v odvisnosti od energetskih trgov (Chester 2009).

Kot že izpostavljeno, Chester (2009, 890), pa tudi nekateri drugi avtorji (Mironov 2003, 25–30; Žiznin 2005, 47) izpostavljajo, da se energetska varnost razlikuje v odvisnosti od časovne dimenzije. V kolikor časovno dimenzijo inkorporiramo v naše razumevanje energetske varnosti kot pomembnega cilja posameznih držav, lahko govorimo o tem, da se bodo cilji energetske varnosti razlikovali glede na to, ali govorimo o kratkoročni, srednjeročni ali dolgoročni energetske varnosti. Chester (2009, 888) izpostavlja, da je v ospredju kratkoročne varnosti predvsem vprašanje zanesljivosti in kontinuiteta obstoječih dobavnih verig, medtem ko je dolgoročna energetska varnost odvisna predvsem od zmožnosti ponudbe, da zadovolji povpraševanje (vidik odjemalcev) oz. ustreznih zagotovil za zadostno povpraševanje, od katerih so odvisne investicije v proizvodnjo, razvoj novih tehnologij ipd. (vidik proizvajalcev). Naš konceptualni model (slikovni prikaz 3) omogoča učinkovito analizo posameznih energetske-varnostnih strategij tudi skozi časovno dimenzijo, saj bodo lahko v odvisnosti od te dimenzije posamezni vidiki energetske varnosti prevladovali oz. imeli večji pomen (v primeru kratkoročne energetske varnosti bodo npr. v ospredju tehnični vidiki, ki so ključni za nemoteno delovanje dobavnih verig), čeprav bodo ostali vidiki kljub temu pomembni. V primeru dolgoročne energetske varnosti bodo tako prevladovali ekonomski vidiki (napovedi razvoja energetskih trgov v dolgoročni perspektivi, vprašanje zagotovitve zadostnih investicij v

⁹⁸ Kot odlični primer za prikaz pomena tehničnega vidika lahko služi razvoj sektorja pridobivanja zemeljskega plina iz alternativnih virov (t. i. *unconventional gas*), med katerimi posebej izstopa plin, pridobljen iz plasti skrilavca (t. i. *shale gas*). Omenjena tehnologija se je v zadnjih letih še posebej aktivno razvijala v ZDA in je leta 2009 vplivala na to, da se je proizvodnja zemeljskega plina iz skrilavca povečala na občutnih 52 mrd m³ plina (9,3 % skupne proizvodnje v ZDA); omenjena »tehnična revolucija« je v obdobju 2009–2010 tudi vplivala na to, da je ameriški trg postal samozadosten in ni več potreboval večjih količin uvoženega zemeljskega plina (LNG). Presežena ponudba (predvsem iz zalivskih držav) je močno vplivala na spremembo ravnotežja ponudbe in povpraševanja v Evropi (Kuhn in Umbach 2011).

produkcijo in tranzitno infrastrukturo) in pravni okvir (vprašanje obstoja ustreznega pravnega okolja in zakonodajnih podlag, ki bodo omogočale subjektom realizacijo večjih energetskega projektov), pa tudi seveda politični vidiki, ki se kažejo skozi delovanje posameznih subjektov energetske varnosti.

Podobno lahko naš pristop smiselno apliciramo na delovanje različnih energetskega trgov, med katerimi Chester (2009) navaja trg s surovo nafto (in naftnimi derivati), zemeljskim plinom, jedrsko tehnologijo in električno energijo. Na tem mestu se ne bomo spuščali v podrobno predstavitev posameznih tehničnih, fizičnih in kemičnih značilnosti posameznih energetskega virov, saj to ni namen disertacije (več v Olejnov 2008, 24–73). Izpostavili bomo zgolj ključne vidike posameznih energetskega trgov, ki vplivajo na različne percepcije energetske varnosti, pri čemer bomo smiselno uporabili našo konceptualno opredelitev energetske varnosti ter osrednjo pozornost namenili evropskemu kontekstu.

Najprej je potrebno izpostaviti, da v strokovni in znanstveni literaturi (prim. Bielecki 2002; Correlje in Linde 2006; Chester 2009; Elkind 2010; idr.), kot tudi v javnem (in političnem) diskurzu o evropski energetskega varnosti močno prevladujeta dva energetskega trga (dva fosilna energenta), in sicer trg surove nafte in trg zemeljskega plina. To je tudi razumljivo, saj omenjena energenta v kontekstu EU predstavljata skupaj okrog 60 % porabe primarne energije EU (delež surove nafte je okrog 36 % in zemeljskega plina okrog 23 %),⁹⁹ še bolj pa je tovrstno navezanost mogoče pojasniti skozi podatek o deležu uvoza v skupni porabi obeh energentov, ki v primeru surove nafte dosega 82,6 %, v primeru zemeljskega plina pa 60,3 % (EU Energy and Transport in Figures 2010). Posledično vidimo, da v kolikor v primeru trga z električno energijo lahko govorimo o *de facto* samozadostnem trgu EU (EU 27 je leta 2007 uvozila za zgolj 0,9 Mtoe¹⁰⁰ električne energije, kar primerjalno predstavlja le 0,09 % vse uvožene primarne energije istega leta),

⁹⁹ Primarno energijo razumemo kot tisto energijo, ki je »skrita« v nosilcih energije (energentih). Med tovrstne vire energije prištevamo surovo nafto, zemeljski plin, premog, les, uran, veter, sonce in vodne vire. Po pretvorbi energije iz primarnih virov pridobimo sekundarno energijo, med katero štejemo električno energijo, prevozna goriva ipd. (Olejnov 2008, 13; Agencija za učinkovito rabo energije 2011).

¹⁰⁰ Oznaka za mio ton naftnega ekvivalenta (mednarodno dogovorjeno enoto za preračun vrst energije na skupen imenovalce). 1 mio ton naftnega ekvivalenta predstavlja 10.034 Mcal (Geoplin 2011a).

pa je v primeru naftnega in plinskega trga močno prisotna zunanja determinanta (v obliki pomena uvoza) (*Ibid.*). Posledično lahko ugotovimo, da bo v primeru električne energije zunanja dimenzija energetske varnosti (npr. v kontekstu EU) igrala bistveno manjšo vlogo, kot pa v primeru naftnega ali plinskega trga. V primeru trga električne energije bodo v ospredje vstopali drugi vidiki, predvsem vprašanje liberalizacije trga (torej ekonomski vidiki) in nadaljnjih investicij v proizvodne in transportne zmogljivosti (znotraj Unije), kot tudi okoljevarstveni vidiki (zmanjševanje obremenitev in škodljivih vplivov na okolje, že omenjeni izpusti CO₂).¹⁰¹

Povsem drugačno sliko dobimo v primeru naftnega in plinskega trga, kjer je EU v precejšnjem obsegu odvisna od uvoza, kar povečuje pomen interakcije držav EU z neto izvoznici in tranzitnimi državami (predvsem na območju nekdanje SZ). EU namreč precejšen del svojega uvoza surove nafte (okrog 33 %) in zemeljskega plina (38,8 %) pokrije z uvozom iz RF; slednji pa je ključno povezan z uvozom prek naftovodov (prim. magistralni naftovod *Družba*) in plinovodov (predvsem *Jamal – Evropa*) (Evropska komisija 2011b). Tovrstno stanje zahteva učinkovito sodelovanje subjektov v trikotniku dobavitelj (RF) – tranzitna država (Ukrajina) – odjemalec (EU), saj sta tako dobavitelj, kot tudi odjemalec lahko v določenem primeru »talca« tranzitne države (Kuzmin in Kagramanov 2009), ki s pomočjo prenosnih zmogljivosti prek svojega ozemlja pridobi tako ekonomske (v obliki plačila za tranzit energentov), kot tudi geopolitične prednosti. Kot primer pomena tranzitnih držav (več v Kuzmin in Kagramanov (2009) in Mironov (2003)) oz. razmerij subjektov v omenjenem trikotniku služijo ravno ciklične energetske krize v obdobju 2006–2009, ki so bile v prvi vrsti tranzitne krize (Hartman 2010) in so nastajale (predvsem) zaradi sporov med državo dobaviteljico (RF) in tranzitnimi državami (Ukrajina, Belorusija) ter občutneje vplivale na države EU (Mancevič 2012).

Konceptualno opredelitev energetske varnosti ter predvsem preplet posameznih subjektov, vidikov in dimenzij, predstavljenih v tem podpoglavju, lahko ponazorimo s pomočjo primera projekta *Nord Stream* (Severni tok).

¹⁰¹ Kot primer lahko služi tudi Osnutek predloga Nacionalnega energetskega programa Republike Slovenije za obdobje do leta 2030: »aktivno ravnanje z energijo« (2011).

Primer 2.7: Projekt Severni tok in različni vidiki energetske varnosti

Splošne informacije¹⁰²

Severni tok bo konec leta 2012 (ko bo zgrajena še druga linija plinovoda, skupna dolžina plinovoda je 1.222 km) dobavljal 55 mrd m³ ruskega zemeljskega plina zahodnoevropskim odjemalcem (ključen je nemški trg). Projekt financira in z njim upravlja mednarodni konzorcij podjetij Nord Stream AG, ki ga nadzoruje pet energetskih TNP (ruski Gazprom – 51 %, nemška Wintershall – 15,5 % in E. On Ruhrgas – 15,5 %, nizozemski Gasunie – 9 % in francoski GDF Suez – 9 %). Vrednost projekta je ocenjena na med 7,4 in 8,8 mrd evrov, pri čemer konzorcij financira 30 % iz lastnih sredstev, ostalih 70 % predstavlja zunanje financiranje.

Akceptiranje projekta posameznih držav z vidika energetske varnosti

Medtem ko sta RF in Nemčija kot ključna partnerja pri tem projektu izpostavljala, da bo realizacija projekta pomembno in pozitivno prispevala k povečanju energetske varnosti obeh partnerjev (RF zaradi diverzifikacije tranzitnih poti za izvoz svojega zemeljskega plina, EU pa zaradi diverzifikacije uvoznih poti in zmanjšanja tveganja tranzita prek tretjih držav), so nekatere baltske države (predvsem Poljska, Estonija, Litva in Latvija) izpostavljale, da projekt dejansko ogroža njihovo energetske varnost (takratni poljski obrambni minister Radek Sikorski je npr. projekt Severni tok primerjal z nemško-sovjetskim paktom o razdelitvi Vzhodne Evrope iz leta 1939).¹⁰³ Številne druge baltske države, skozi ekonomske cone katerih poteka plinovod (npr. Danska, Finska, Švedska), so izpostavljale pomen okoljevarstvenih standardov, ki morajo biti upoštevani pri

¹⁰² Grafično je projekt prikazan v slikovnem prikazu 5.5.

¹⁰³ Posamezni avtorji, ki so sprejemali tovrstna politična stališča (npr. Ciziunas 2008; Maigre 2010), so po večini ponujali strokovne in znanstvene obrazložitve, ki jih je mogoče kritično zavreči: Maigre (2010, 8) npr. izpostavlja, da bo po začetku delovanja Severnega toka RF imela dodatno možnost neposrednih dobav zemeljskega plina »ključnim trgov«, pri čemer bo lahko »po potrebi prekinjala dobave baltskim državam« (*Ibid.*). Tovrstna obrazložitev je močno poenostavljena in temelji na napačnih predpostavkah: tovrstni model delovanja RF (Gazproma) bi namreč bil mogoč le v primeru, če bi baltske države še pred začetkom obratovanja Severnega toka imele pomembno tranzitno vlogo pri dobavi ruskega zemeljskega plina v Evropo (in bi posledično tovrstno vlogo izgubile po začetku obratovanja plinovoda). Realne razmere pa so bistveno drugačne: dobava ruskega zemeljskega plina v baltske države ne poteka po tranzitnih (t. i. magistralnih) plinovodih, ampak po manjših stranskih plinovodih (IAEA 2007). Medtem Baran (2006, 12), ki prav tako izpostavlja pomen ogrožanja energetske varnosti baltskih držav zaradi projekta Severni tok, kot argument nasprotovanju realizaciji projekta navaja izgubo potencialnih ekonomskih koristi zaradi poteka plinovoda mimo ozemlja baltskih držav.

izgradnji plinovoda (s tega vidika je konzorcij moral pridobiti pozitivna mnenja držav, na katere lahko vplivajo čezmejni učinki plinovoda – v skladu s Konvencijo o presoji čezmejnih vplivov na okolje (*The Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context*, t. i. Espoo konvencija) o čezmejnih okoljevarstvenih vplivih).

Drugi vidiki energetske varnosti

Pomemben vidik predstavlja pravni okvir, saj je projekt moral predhodno pridobiti odobritev EK, kar se je zgodilo že leta 2000 (in bilo kasneje potrjeno leta 2006), ko je EK projekt uvrstila na seznam prednostnih trans-evropskih energetskih projektov (t. i. TEN-E). S tehničnega vidika gre prav tako za tehnično zahteven projekt, saj gre za najdaljši podvodni plinovod, zgrajen do sedaj, obenem bo plinovod izpostavljen izjemnim pritiskom, saj bo ob trasi delovala zgolj ena kompresorska postaja (ob začetku morskega dela plinovoda, v ruskem Vyborgu). Tehnični vidik je povezan tudi z varnostnim, saj so se ob realizaciji projekta pojavljali dvomi v tehnične zmogljivosti in možne varnostne posledice v primeru tehničnih okvar na plinovodu. Varnosti vidik so javno izpostavljali tudi visoki predstavniki Švedske in Finske, in sicer v povezavi z možno povečano prisotnostjo ruske severnomorske flote na Baltiku (švedski minister za obrambo Mikael Odenberg je npr. izjavil, da bo plinovod povečal varnostno tveganje vohunjenja s strani RF). Geopolitični pomen Severnega toka sta (v negativnem smislu) izpostavljala tudi visoka predstavnika Belorusije in Poljske; tako je predsednik Belorusije Lukašenko projekt označil »za najbolj neumen ruski projekt«, nekdanji poljski predsedniški kandidat in predsednik vlade Jaroslav Kascinski pa je sam sebe označil za sovražnika Severnega toka.

Vir: Bakst 2006; Castle 2006; Larsson 2007; Šanšieva 2010; Expert 2011; Nord Stream AG 2011a.

Kot smo poudarili v uvodu tega podpoglavja, energetska varnost razumemo kot pomemben notranji in zunanjepolitični cilj posamezne države, na oblikovanje katerega vplivajo različni subjekti in vidiki, ki smo jih podrobneje predstavili. Izhajajoč iz tovrstne opredelitve energetske varnosti lahko zapišemo, da lahko države za dosego (zunanjih vidikov) tega cilja uporabljajo najrazličnejša sredstva ZP, pri čemer v našem kontekstu izpostavljamo predvsem energetska diplomacija. Posledično vidimo, da lahko energetska

diplomacija služi kot najpomembnejše sredstvo za doseganje cilja zagotavljanja večje energetske varnosti posamezne države. Tovrstna opredelitev ima pomembno vrednost za naše empirično raziskovanje, saj bomo v proučevanju posameznih primerov energetske diplomacije RF pozorni tudi na tiste cilje posameznih subjektov, ki izhajajo iz razumevanja/zagotavljanja energetske varnosti posamezne države.

2.3 Energetska transnacionalna podjetja kot subjekt energetske diplomacije

V uvodnem poglavju, pa tudi pri konceptualizaciji energetske diplomacije, smo posebno pozornost namenili energetskim TNP, saj ta po našem mnenju močno vplivajo na vhodne determinante, ki oblikujejo energetske diplomacije posamezne države. S tega vidika je smiselno to poglavje začeti s predstavitvijo ključnih elementov delovanja mednarodnih energetskih trgov (podpoglavje 2.3.1), saj je razumevanje in tudi razlikovanje med posameznimi energetskimi trgi zelo pomembno z vidika nadaljnje analize delovanja energetskih TNP; nato bomo podrobneje opredelili razvoj in pomen energetskih TNP v sodobni gospodarsko-politični ureditvi (podpoglavje 2.3.2) ter proučili pomen ekonomskih dejavnikov (ki se v prvi vrsti odražajo skozi vpliv in delovanje TNP) pri oblikovanju energetske diplomacije (podpoglavja 2.3.3 – 2.3.5).

2.3.1 Osrednje značilnosti delovanja mednarodnih energetskih trgov

Do začetka 20. stoletja je bil les osrednji primarni energetski vir, ki ga je sprva nadomestil premog (predvsem v prvi polovici 20. stoletja) ter nato nafta. Dejansko lahko o pravem razvoju mednarodnih energetskih trgov govorimo v obdobju po drugi svetovni vojni, ko se je drastično povečala uporaba (in proizvodnja) surove nafte, v bistveno večji meri se je začel uporabljati zemeljski plin, prav tako pa so države od 60. let 20. stoletja začele razvijati jedrske programe za civilno uporabo (proizvodnjo električne energije). V obdobju po drugi svetovni vojni vse do naftne krize 1973/1974 je neproporcionalno hitro naraščala poraba surove nafte, medtem ko je kriza povzročila hitrejši prehod ter razvoj trga zemeljskega plina in jedrske energije. Medtem je obdobje zadnjih 15 let zaznamovala predvsem cenovna volatilitnost naftnega trga (zlasti hitra rast in padec cen

leta 2008), povečanje deleža zemeljskega plina ter t. i. renesansa jedrske tehnologije, ki pa je trajala zgolj do spomladi 2011, ko so številne države (predvsem v Evropi) v luči posledic nesreče v jedrske elektrarni Fukušima (Japonska) napovedale zaprtje svojih civilnih jedrskih programov (najbolj odločno npr. Nemčija).¹⁰⁴ Ne glede na hiter razvoj tudi alternativnih (predvsem obnovljivih) virov energije (sonce, veter, voda) v zadnjem obdobju so trije fosilni energenti (surova nafta, zemeljski plin in premog) leta 2006 še vedno predstavljali kar 88 % svetovne porabe primarne energije (Olejnov 2008, 18–20).

V tabeli 2.1 vidimo, da so energetske viri z vidika zalog zelo neenakomerno porazdeljeni po svetu, pri čemer posebej izstopata surova nafta in zemeljski plin. V primeru slednjih vidimo, da v najbolj razvitih državah (skupina OECD) najdemo dokaj malo dokazanih zalog (6,6 % v primeru surove nafte in 9,1 % v primeru zemeljskega plina), čeprav so po drugi strani omenjene države največje porabnice omenjenih dveh energentov (podatek o porabi za leto 2010). To povsem pričakovano ustvarja pogoje za poostreno tekmovanje razvitih držav za dostop do zadostnih virov omenjenih energentov, ki pa se jim v zadnjem desetletju pridružujejo še nekatere razvijajoče se države, med katerimi posebej izstopata Kitajska in Indija (ki sedaj npr. skupaj uvozita že več kot 20 % svetovnega izvoza surove nafte, tabela 2.2). Nekoliko drugačno sliko dobimo v primeru premoga, zaloge katerega so v večji meri bolj enakomerno porazdeljene (v kolikor vzamemo najbolj razvite države in ostali svet); to nedvomno vpliva na to, da je mednarodne trgovine s premogom manj, kot v primeru surove nafte, saj so številne regije samozadostne (z vidika preskrbljenosti). V primeru urana (kot osnovnega energenta v ciklu jedrske dobavne verige) sploh vidimo, da največje zaloge posedujeta dve članici OECD, Avstralija in Kanada.

¹⁰⁴ Zvezna republike Nemčija je sicer že pred omenjeno jedrsko nesrečo napovedala postopno opuščanje svojega civilnega jedrskega programa, vendar je po nesreči na Japonskem ta proces še pospešila: zvezna vlada je nemudoma po nesreči na Japonskem zaustavila delovanje 7 najstarejših reaktorjev, 30. maja 2011 pa sprejela odločitev o zaprtju preostalih 17 reaktorjev do leta 2022 (The Independent 2011).

Tabela 2.1: Pregled štirih energetskega virov

Energetski trgi/ ključne značilnosti	Surova nafta	Zemeljski plin	Premog	Uran (jedrska tehnologija)
Skupne dokazane zaloga in groba svetovna porazdelitev (2010)	Skupne dokazane zaloge: 188 mrd ton <u>Porazdelitev:</u> OECD – 6,6 % OPEC – 77,2 % EU – 0,5 % Nekdanja SZ – 9,1 %	Skupne dokazane zaloge: 187 milijona m ³ <u>Porazdelitev:</u> OECD – 9,1 % Izven OECD – 90,9 % EU – 1,3 % Nekdanja SZ – 31,3 %	Skupne dokazane zaloge: 860 mrd ton <u>Porazdelitev:</u> OECD – 44 % Izven OECD – 56 % EU – 6,5 % Nekdanja SZ – 26,5 %	Skupne dokazane zaloge: 4 mio ton <u>Porazdelitev:</u> Avstralija – 23 % Kanada – 11,7 % Kazahstan – 10 % RF – 7,9 %
Poraba (2010)	Skupna poraba: 4.028 mio ton <u>Porazdelitev:</u> OECD – 52,5 % Izven OECD – 47,5 % EU – 16,4 % Nekdanja SZ – 5 %	Skupna poraba: 3,1 milijona m ³ <u>Porazdelitev:</u> OECD – 48,9 % Izven OECD – 51,1 % EU – 15,5 % Nekdanja SZ – 18,8 %	Skupna poraba: 3.555 Mtoe <u>Porazdelitev:</u> OECD – 31 % Izven OECD – 69 % EU – 7,6 % Nekdanja SZ – 4,8 %	Skupna poraba: 626 Mtoe <u>Porazdelitev:</u> OECD – 83,2 % Izven OECD – 16,8 % EU – 33 % Nekdanja SZ – 9,5 %
Opredelitev trga	Globalni, tržni	Pretežno regionalni z elementi globalnega (LNG), tržni	Globalni, tržni	Oligopolni, močno reguliran

Vir: Olejnov 2008, 24–70; BP 2011a.

Med največje države neto izvoznice energetskih virov (razlika med proizvodnjo primarne energije in bruto porabo) sodijo RF (ki je v zadnjih letih postala največja proizvajalka zemeljskega plina in surove nafte), Savdska Arabija, Avstralija, Norveška, Kanada itd. (Gazprom 2011e).

Z vidika strukture svetovne porabe primarne energije se predvidevanja (v obdobju 2010–2030) gibajo v smeri povečanja deleža porabe v hitro razvijajočih se državah (azijske države naj bi prevzele 40-odstoten delež napovedane skupne rasti porabe primarne energije do leta 2025), z vidika samih energetskih virov se napoveduje nadaljnja rast deleža zemeljskega plina, rahla rast ali celo padec deleža jedrske energije ter bolj ali manj nespremenjen delež surove nafte (International Energy Agency 2009).

2.3.1.1 Surova nafta

O hitri globalni rasti povpraševanja po surovi nafti po drugi svetovni vojni smo že pisali: po podatkih podjetja BP¹⁰⁵ so se dokazane zaloge surove nafte v obdobju 1960–2005 povečale za štirikrat, medtem ko se je proizvodnja »črnega zlata« v enakem obdobju povečala za 3,8-krat. V zadnjih letih se je svetovna proizvodnja surove nafte ustalila pri 3.800–3.9.000 mio ton (okrog 81–82 mio sodov dnevno).¹⁰⁶ Kot vidimo v tabeli 2.2, večji del proizvodnje odpade na države OPEC (41,5 %), katerim sledijo države OECD (22,1 %, med slednjimi izstopajo ZDA, ki so tretji največji proizvajalec surove nafte) in države nekdanje SZ.

¹⁰⁵ Statistični podatki angleške energetske družbe BP veljajo za najbolj kredibilne v panogi in najpogosteje služijo kot vir statističnih podatkov ter napovedi.

¹⁰⁶ En sod (*barrel*) surove nafte vsebuje 158,9 litra surove nafte.

Tabela 2.2: Surova nafta – osrednji trgi in izvoz

	Surova nafta
Proizvodnja (2010)	Skupna proizvodnja: 3.913 mio ton <u>Porazdelitev</u> : OECD – 22,1 %, OPEC – 41,5 %, EU - 2,4 % Nekdanja SZ – 16,8 %
Skupen izvoz (svet, 2010)	1.875 mio ton oz. 47,9 % celotne proizvedene sirove nafte
Struktura svetovnega izvoza	Bližnji vzhod – 44 %, nekdanja SZ – 16 %, Zah. Afrika – 11 %, Južna in Osrednja Amerika – 6,9 %
Struktura svetovnega uvoza	EU – 24,8 %, ZDA – 24 %, Kitajska – 12,4 %, Japonska – 9,8 %, Indija – 8,6 %

Vir: Olejnov 2008, 24–70; BP 2011a; Gazprom 2011e, 273–4.

Velik pomen je v razpravah o delovanju svetovnega naftnega trga (prim. Roberts 2005; Slater 2011) posvečenih vprašanju, kdaj bodo pošle zaloge surove nafte oz. kdaj bo svetovna proizvodnja surove nafte doživela svoj vrh (t. i. *oil peak*) in bo odtlej postopno stagnirala. Poleg številnih ocen mednarodnih agencij (IEA, OECD ipd.) ter posameznih podjetij (npr. BP) je potrebno po mnenju Olejnova (2008, 29) upoštevati, da ima pri tem vprašanju pomembno vlogo srednje- in dolgoročno gibanje svetovnih cen surove nafte, saj pri visokih cenah (ki jih npr. opazujemo od leta 2008) postaja dobičkonosna tudi proizvodnja iz slabše dostopnih naftnih nahajališč (ali takšnih, v katerih je surova nafta slabše kvalitete) oz. t. i. nekonvencionalnih nahajališč (npr. peščena nahajališča v Kanadi). Po nekaterih ocenah bi lahko zgolj zaloge surove nafte iz nekonvencionalnih nahajališč znašale med 600 in 700 mrd ton.

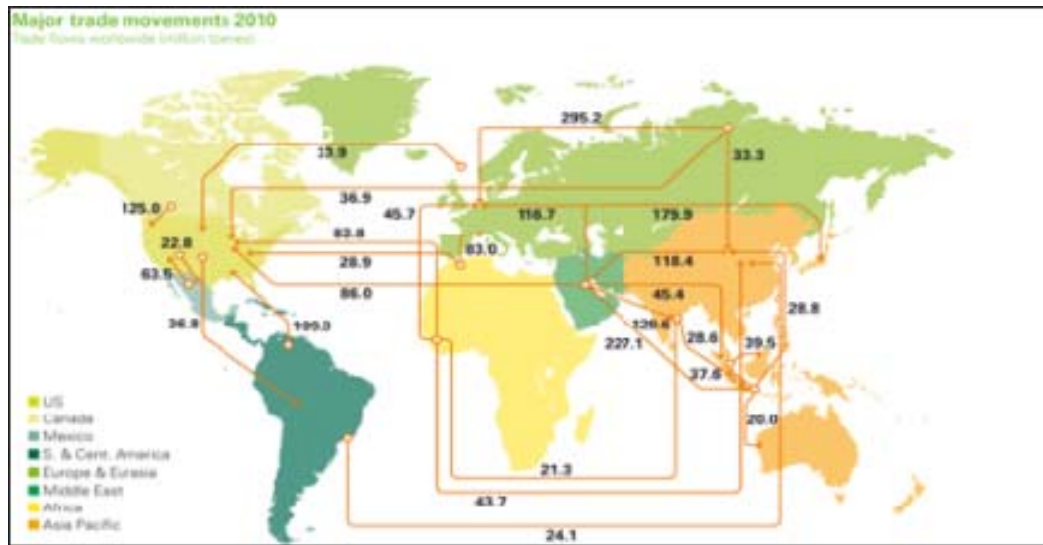
Za naše raziskovanje sta še posebej pomembni dve značilnosti mednarodnega naftnega trga: pomen predelave (t. i. *midstream* segment) in likvidnost mednarodnega trga s tem energetskega virom. Segment predelave surove nafte je izjemnega pomena za učinkovito delovanje trga, saj se okrog 85 % proizvedene surove nafte predela v naftne derivate (pogonska goriva, kurilno olje ipd.). Praviloma državna in zasebna energetska TNP iščejo

učinkovite dobavne verige, s pomočjo katerih bi lahko nadzorovala oba segmenta (proizvodnjo in predelavo),¹⁰⁷ čeprav obstajajo tudi primeri držav, ki svojo »naftno rento« služijo izključno prek izvoza surove nafte in ne vstopajo v nadaljnje faze proizvodne verige (predvsem zalivske države).¹⁰⁸ Največje predelovalne zmogljivosti se nahajajo v regijah, ki so tudi največje porabnice naftnih derivatov (EU, ZDA in azijske države). Za našo analizo je zanimiv podatek, da na RF odpade zgolj okrog 6,3 % svetovnih predelovalnih zmogljivosti (leta 2006), ob dejstvu, da je RF že dalj časa (z npr. okrog 13-odstotnim deležem istega leta) ena največjih držav-proizvajalk surove nafte. Upoštevajoč bližino evropskega trga nam tovrstna diskrepanca lahko pokaže nekatere razloge za interes ruskih energetskega TNP za vstop (TNI) na evropski trg predelave (*midstream*) in maloprodaje (*downstream*) naftnih derivatov. Kot izpostavljajo strokovnjaki Sekretariata energetske listine (Energy Charter Secretariat 2007, 65), velja surova nafta za »unikatno dobrino«, k čemur poleg pomena surove nafte za gospodarstva posameznih držav prispeva tudi globalna narava mednarodne trgovine s to surovino. Kot namreč vidimo iz slikovnega prikaza 2.5, je mednarodna trgovina s surovo nafto izjemno (geografsko) razpršena, saj se kar okrog 50 % letno proizvedene surove nafte izvozi. Glede na to, da je surova nafta relativno lahko dobavljiva surovina (možen transport prek naftovodov, z ladijskim prevozom – tankerji, po železnici ipd.), ni večjih omejitev za zadovoljitev dodatnega povpraševanja v posameznih svetovnih regijah (Gulen 1999).

¹⁰⁷ Ki sta oba tudi izjemno kapitalno intenzivna (Morse 1999, 2).

¹⁰⁸ Savdska Arabija, Združeni arabski emirati, Katar, Kuvajt, Bahrain in Oman.

Slikovni prikaz 2.5: Trgovinski tokovi surove nafte

Vir: BP 211a.

Na velikost mednarodnega trga surove nafte (poleg obstoječih proizvodnih zmogljivosti ter geografske strukture in obsega povpraševanja in ponudbe) vpliva tudi model oblikovanja cen, ki se je vzpostavil v zadnjih 50. letih. Osrednje značilnosti in tri osrednja obdobja so prikazana v tabeli 2.3.

Tabela 2.3: Evolucija mednarodnih mehanizmov oblikovanja cen surove nafte – osrednje značilnosti

Obdobja/ značilnosti	1928–1947 in 1947– 1971	1971–1985/1986	1986 do danes
Načela oblikovanja cen in ključni akterji	Oligopolna določitev odkupnih in prodajnih cen s strani »7 sester«	Oligopolna določitev cen s strani 13 držav OPEC (dolgoročne pogodbe) ter naknaden prehod na uporabo cen spot trga, katere so nato države OPEC uporabljale za določitev lastnih cen	Cene določene na prostem trgu s strani naftnih trgovcev
Konkurenčne točke	Samo trg končne porabe	Trg končne porabe in trg naftnih derivatov	Vsi segmenti dobavne verige
Trendi v	Stabilna rast	Rast/kratkotrajni padec	Počasna rast

povpraševanju			
Trendi v ponudbi (ključni dejavniki dinamike)	Prehod na večja nahajališča, opuščanje manjših	Prehod na manjša nahajališča, povečanje proizvodnje na račun tehničnega napredka	Povečanje proizvodnje na račun tehničnega napredka
Cene (trendi in ravni) v USD/sod	Okrog 2 USD/sod	Od 2 USD/sod do 40 USD/sod (1981), 30 USD/sod 1985, 10 USD/sod 1986	V razponu 10–30 USD/sod med 1987–2004, porast nad 50 USD/sod v obdobju 2005–2007, izrazita volatilnost (razpon 40–130 USD/sod med 2008–2011), stabilizacija v letu 2011 – 100–110 USD/sod
Ključne vrste surove nafte	West Texas, nato Light Arabian	Light Arabian, West Texas	West Texas Intermediate (NYMEX), Brent (IPE), Dubai itd.
Prevladujoča oblika sporazumov	Dolgoročni: obsegi + cene	Dolgoročni obsegi + spot cene	Spot (obsegi) + dolgoročni (obsegi) + tržni/borzni (cene)
Tip trga	Fizični mednarodni trg (fizična dobava nafte prevladujoča komponenta trga)		»Papirni trg« – na trgu prevladujejo t. i. »naftni finančni derivati«. ¹⁰⁹

¹⁰⁹ Finančni obseg mednarodne trgovine s surovo nafto za okrog sedemkrat presega dejansko vrednost fizičnih dobav. Cena se oblikuje na podlagi špekulativnih borznih mehanizmov (Energy Charter Secretariat 2007).

Vir: Prirejeno po Konopljanik 2004, 105; Energy Charter Secretariat 2007, 56; Kapustkin in Marganija 2010, 65–80.

Iz zgoraj prikazanih značilnosti delovanja mednarodnega naftnega trga velja posebej izpostaviti dejstvo, da je trg vse do leta 1986 deloval po načelu oligopolnega trga, saj so do 70. let 20. stoletja osrednjo vlogo igrala energetska (anglosaksonska) TNP («sedem sester»),¹¹⁰ nato pa je njihovo vlogo prevzel OPEC oz. države članice naftnega kartela. Šele v zadnjih dveh desetletjih se je trg ponudbe nekoliko diverzificiral, kar je povezano tudi s pojavom nekaterih novih držav proizvajalk surove nafte (npr. Singapur, Mehika) oz. z naraščanjem proizvodnje v nekaterih državah, ki niso članice OPEC (predvsem RF).

Na tem mestu velja izpostaviti še prevladujočo obliko sporazumov, ki se je oblikovala v zadnjih desetletjih. Medtem ko je jasna tendenca prehoda od dolgoročnih sporazumov (tako po obsegu, kot tudi glede cen) h kratkoročnim, t. i. spot cenam, pa je zanimivo, da so ne glede na to, da trg surove nafte velja za izjemno likvidnega, še vedno v precejšnji meri prisotne dobavne pogodbe, v katerih se cena oblikuje na trgu, medtem ko so obsegi dolgoročno opredeljeni. Po najrazličnejših podatkih je okrog 50 % vseh dobavnih pogodb z vidika obsegov dolgoročnih, pri čemer gre za vsaj enoletne dogovorjene obsege (kot prim. služijo države OPEC in RF). Tovrstna praksa ima povsem jasno ekonomsko logiko: z dolgoročno opredeljenimi obsegi dobijo proizvajalci zagotovila za stabilno povpraševanje (na podlagi tega lahko tudi realizirajo investicije v proizvodnjo), medtem ko lahko sektor predelave (rafinerije) in odjemalci povečajo varnost neprekinjene oskrbe s tem energentom. Poleg tega lahko rafinerije tovrstno prakso nadgrajujejo z dokupom manjkajočih obsegov (v primeru povečanega povpraševanja) na spot trgih in tako optimizirajo svoje poslovanje (Energy Charter Secretariat 2007, 72). Omenjena (dolgoročna) značilnost delovanja mednarodnega naftnega trga je pomembna z vidika razumevanja specifik delovanja plinskega trga, ki bo predstavljen v nadaljevanju, kot tudi z vidika našega empiričnega raziskovanja.

¹¹⁰ Več o energetskih TNP v naslednjem podpoglavju.

2.3.1.2 Zemeljski plin

Kljub temu da se je pomen zemeljskega plina, kot smo že omenili, v skupni svetovni primarni energetske porabi v zadnjih dveh desetletjih bistveno povečal (delež zemeljskega plina se je s 16 % leta 1973 povečal na 21 % leta 2008), pa še vedno ne moremo govoriti o obstoju enega mednarodnega trga z zemeljskim plinom, kot je to v primeru surove nafte (IEA 2010, 6). Največji razlog za to je kemična in fizikalna značilnost samega energetskega vira, ki močno vpliva (omejuje) na zmožnosti transporta in shranjevanja zemeljskega plina.¹¹¹ Posledično so se v zadnjih desetletjih oblikovali štirje osrednji regionalni trgi z zemeljskim plinom, in sicer severnoameriški, britanski, evropski – celinski in azijski (Foss 2005; Energy Charter Secretariat 2007, 101).

Tabela 2.4: Zemeljski plin – osrednji trgi in izvoz

	Zemeljski plin
Proizvodnja (2010)	Skupna proizvodnja: 3.100 mrd m ³ <u>Porazdelitev</u> : OECD – 36,5 %, izven OECD – 63,5 %, EU – 5,5 %, nekdanja SZ – 23,7 %
Skupen izvoz (svet), 2010	975,2 mrd m ³ oz. 31% celotnega proizvedenega zemeljskega plina Izvoz prek plinovodov – 677 mrd m ³ (70 % skupnega izvoza) Izvoz prek LNG – 297 mrd m ³ (30 % skupnega izvoza)
Struktura svetovnega izvoza	RF – 20 %, Norveška – 10 %, Katar – 9,7 %, Alžirija – 5 %, Indonezija – 4,2 %
Struktura svetovnega uvoza	Japonska – 9,5 %, Nemčija – 9,5 %, Italija – 7,7 %, Francija – 5%, Južna Koreja – 4,5 %

Vir: Olejnov 2008, 24–70; BP 2011a; Gazprom 2011e, 116, 181.

¹¹¹ V kolikor namreč vzamemo zemeljski plin v naravnem stanju (pri temperaturi 15 stopinj Celzija in tlaku 1,012 bara, kar predstavlja izhodišče za določitev standardnega m³, osnovne enote za izračun količine zemeljskega plina), le-ta zavzema veliko prostornine in ne omogoča (ekonomsko) učinkovitega transporta ali shranjevanja v večjih količinah. S ciljem zmanjšanja prostornine se zemeljski plin lahko shranjuje pod pritiskom (t. i. stisnjeni zemeljski plin, ki se uporablja predvsem kot pogonsko gorivo) ali pa v tekočem stanju (utekočinjeni zemeljski plin, ki se vzdržuje pri temperaturi -161,6 stopinj Celzija in ki zajema okrog 600-krat manjšo prostornino kot v plinastem stanju) (Geoplin 2011a).

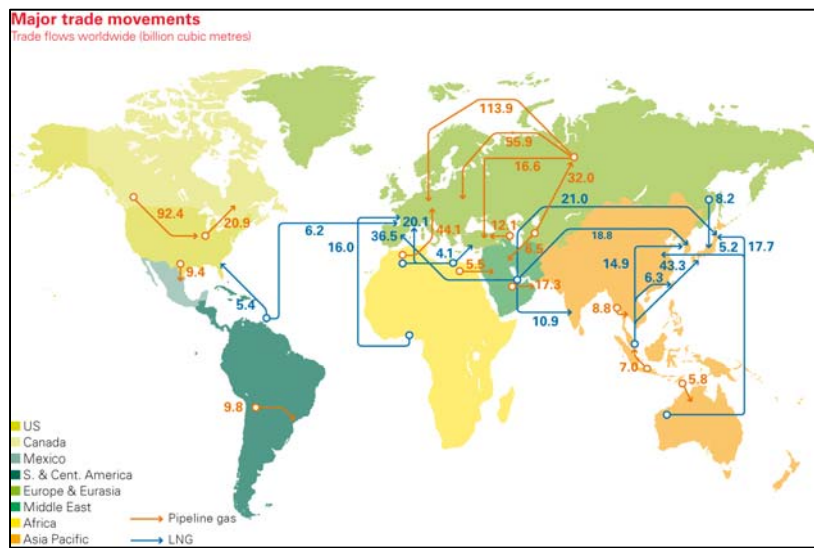
Omenjena značilnost trga z zemeljskim plinom se kaže tudi skozi podatek o deležu izvoza zemeljskega plina (v primerjavi s skupno proizvodnjo), ki je leta 2010 dosegel okrog 31 % in tako precej zaostaja za enakim razmerjem v primeru naftnega trga. Pri tem je potrebno posebej izpostaviti, da je okrog 70 % izvoza realiziranega prek plinovodov, ostali del pa prek transporta utekočinjenega zemeljskega plina s posebnimi tankerji.¹¹² Osrednji trgovinski tokovi so prikazani v slikovnem prikazu 2.6, pri čemer oranžne puščice kažejo na izvoz zemeljskega plina prek plinovodov, modre pa na izvoz utekočinjenega zemeljskega plina. Kot vidimo, izvoz prek plinovodov močno prevladuje v primeru delovanja severnoameriškega in evropskega – celinskega trga, medtem ko je izvoz prek utekočinjenega zemeljskega plina razširjen v primeru azijskega trga (ter nastajajočega pacifiškega trga).

V strukturi svetovnega izvoza močno prevladuje RF, na katero odpade kar okrog 20 % svetovnega izvoza (okrog 180 mrd m³ leta 2010), sledijo ji Norveška (katere proizvodnja sicer upada), Katar, Alžirija itd. (tabela 2.4); v strukturi uvoza pa prevladujejo Japonska in največja gospodarstva EU (Nemčija, Francija, Italija).

Omenili smo že oblikovanje štirih osrednjih regionalnih energetskega trgov, med katerimi bomo v nadaljevanju predstavili skupne značilnosti severnoameriškega in britanskega trga (obravnavali ju bomo skupaj, saj imata številne skupne značilnosti) ter na drugi strani evropskega – celinskega trga.

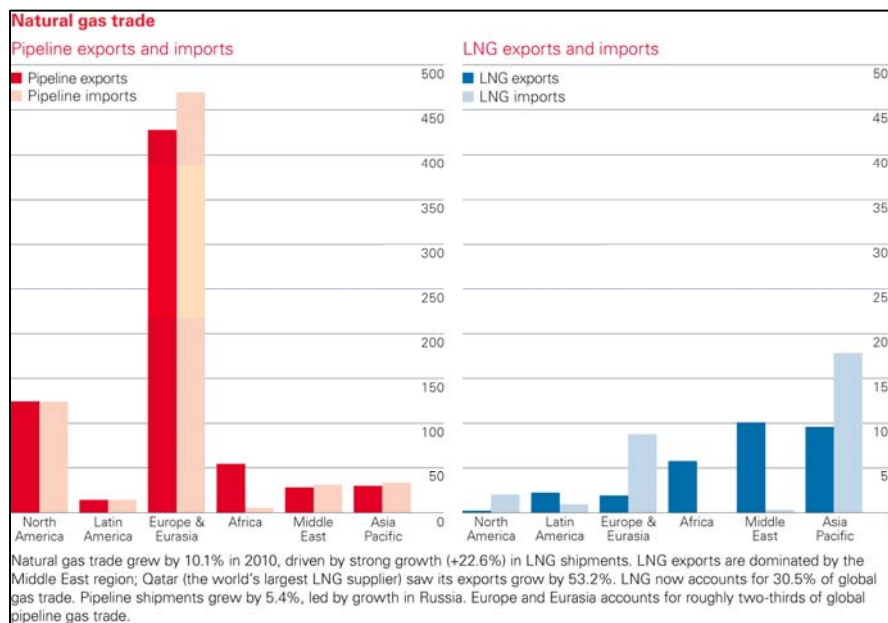
¹¹² Transport zemeljskega plina v utekočinjenem stanju (LNG) s pomočjo posebnih tankerjev naj bi bil cenovno bolj privlačen v primeru daljših razdalj (več kot 3.000–3.300 km). V primeru transporta na krajših razdaljah je cenovno bolj ugoden transport preko plinovodov (Cornot – Gandolphe idr. 2003). Prav tako je potrebno upoštevati, da transport preko plinovodov omogoča bistveno večje prenosne količine (torej je količinsko bolj fleksibilen, kot v primeru utekočinjenega zemeljskega plina) (Olejnove 2008, 49–50).

Slikovni prikaz 2.6: Osrednji trgovinski tokovi z zemeljskim plinom leta 2010

Vir: BP 2011a, 29.

Slikovni prikaz 2.7: Delež izvoza zemeljskega plina prek plinovodov (leva stran) in utekočinjenega zemeljskega plina (desna stran) glede na posamezne regije

Vir: BP 2011a, 29.

Severnoameriški¹¹³ in (v nekoliko manjšem obsegu) britanski plinski trg veljata za precej liberalizirana in konkurenčna, saj se z zemeljskim plinom trguje na prostem trgu, cene pa so plavajoče (t. i. *free float prices*). Na trgu deluje večje število ponudnikov zemeljskega plina (to še posebej velja za ZDA, kjer zemeljski plin – tako iz tradicionalnih, kot tudi nekonvencionalnih virov proizvaja več deset zasebnih energetskega podjetij) in neodvisnih plinskih operaterjev,¹¹⁴ ki upravljajo s plinovodi (v ZDA in Kanadi dolžina plinovodov presega 400.000 km). Cene se določajo na t. i. plinskih vozliščih (*gas hubs*), od katerih je na severnoameriškem trgu največji Henry's Hub (zvezna država Luisiana, na območju se križa devet plinovodov), na britanskem pa deluje 'virtualno' vozlišče NBP (*National Balancing Point*), nekakšna specializirana borza za trgovino z zemeljskim plinom. Zanimivo je, da sta bila oba trga dokaj dolgo obdobje relativno močno regulirana, saj so se najpomembnejši procesi liberalizacije dogajali v 80. (severnoameriški) in 90. letih 20. stoletja (britanski) (MacAvoy 2000). Čeprav naj bi v obeh primerih šlo za konkurenčni trg »plin–proti–plinu« (kar je še posebej veljalo za obdobje presežne ponudbe), kar z drugimi besedami pomeni, da cene zemeljskega plina niso vezane na nobeno drugo dobrino (npr. surovo nafto), pa to ne drži povsem. Drastično povečanje povpraševanja po zemeljskem plinu v ZDA pozimi 2000/2001 je pokazalo, da se je trg v trenutku nepričakovanega šoka začel ozirati na cene surove nafte kot alternativnega vira energije (posledično podatki gibanja povprečnih cen na vozlišču Henry's Hub po letu 2000/2001 razkrivajo zelo podobno dinamiko gibanj kot cene surove nafte na ameriškem trgu) (Energy Charter Sekretariat 2007, 103–26).

Pomemben element severnoameriškega in britanskega modela, ki pa se pogosto posebej ne izpostavlja, je dejstvo, da se je tovrstni, liberaliziran in konkurenčen trg oblikoval kot posledica dokajšnje samozadostnosti obeh trgov (regij) (Energy Charter Sekretariat 2007, 142): ZDA so namreč dalj časa (vse do občutnega povečanja povpraševanja po letu 2000) z lahkoto zagotavljale zadostno ponudbo prek uvoza iz Kanade, poleg tega so večji del povpraševanja ZDA pokrivalo z lastno proizvodnjo; v zadnjem desetletju so namreč

¹¹³ Podrobneje o reguliranosti severnoameriškega trga z zemeljskim plinom v MacAvoy (2000).

¹¹⁴ Pomemben element trga predstavlja t. i. pravilo dostopa tretje strani (*third party access*), ki je pomembno predvsem pri zagotovitvi prenosnih zmogljivosti za neodvisne proizvajalce zemeljskega plina.

poleg RF ZDA največja proizvajalka zemeljskega plina.¹¹⁵ Podobno velja za britanski trg, ki je bil dalj časa samozadosten (Velika Britanija je zemeljski plin celo izvažala, proizvodnja pa se je zaradi izčrpanosti nahajališč v Severnem morju občutno zmanjšala po letu 2003), sedaj pa je dobro povezan predvsem z norveškimi nahajališči (gre za dobave prek morskih plinovodov).¹¹⁶ Posledično ne smemo zanemariti dejstva, da je pri oblikovanju obeh trgov pomemben element odigrala dokajšnja (notranja) preskrbljenost z energentom, kar pomeni, da dejansko gre za vzpostavitev učinkovitega prostega notranjega trga, ki je le v manjšem obsegu odvisen od uvoza (v primeru britanskega trga se je ta odvisnost v zadnjih letih nekoliko povečala). Kot ugotavlja Simonov (2011, 13) lahko učinkovit spot trg z zemeljskim plinom cenovno ugodno deluje zgolj v primeru presežne ponudbe, medtem ko v primeru motenj z dobavo (in posledičnih nenadnih padcev ponudbe) ali permanentnega stanja presežnega povpraševanja tovrstni model ne deluje v prid cenovne stabilnosti, temveč ravno obratno, vzpodbudi lahko povečano tekmovanje porabnikov in špekulativni dvig cen (kar je še posebej občutljivo, saj gre v primeru večine energentov za dokaj neelastično ponudbo in povpraševanje).

Kot bomo videli v nadaljevanju, gre v primeru evropskega (celinskega) modela za povsem drugačen model, kar je tudi pričakovano, saj imamo za razliko od relativne notranje samozadostnosti na eni strani velike države proizvajalke in neto izvoznice zemeljskega plina (RF, Norveška, Alžirija), na drugi strani pa številne države neto uvoznice, ki prek uvoza zadostijo okrog 60 % svojega skupnega povpraševanja. Torej govorimo o vzpostavitvi meddržavnega trga z velikim številom državnih in nedržavnih akterjev, kar že samo po sebi vzpostavlja številne specifične zahteve (vprašanje infrastrukturne povezanosti trga, pravna zagotovila – vzpostavitev ustreznega mednarodnopravnega sistema tako na bilateralni, kot tudi multilateralni ravni, vprašanje tranzita čez tretje države ipd.).

¹¹⁵ Po podatkih BP (2011) so ZDA leta 2010 proizvedle 611 mrd m³ zemeljskega plina, medtem ko RF 592 mrd m³ plina. Rast domače proizvodnje zemeljskega plina v ZDA v obdobju 2006–2010 (od 524 mrd m³ do 611 mrd m³) je posledica že omenjenega tehnološkega napredka pri proizvodnji zemeljskega plina iz nekonvencionalnih virov.

¹¹⁶ Največji med katerimi je plinovod Langeled (tudi znan kot Britpipe), preko katerega Norveška dobavlja okrog 25 mrd m³ zemeljskega plina britanskim odjemalcem. Do začetka obratovanja Severnega toka je šlo za najdaljši morski plinovod (1.166 km). S plinovod upravlja norveški državni nacionalni operater Gassco (skupna dolžina plinovodov v upravljanju 7.800 km) (Gassco 2011).

Tudi kot posledica omenjenih specifičnih značilnosti se je v celinski Evropi oblikoval trg, kjer prevladujejo dolgoročne pogodbe za dobave, v katerih so (največkrat) določeni obvezni minimalni zakupni obsegi (t. i. pravilo *take-or-pay*), medtem ko so cene vezane na gibanje cene košarice naftnih derivatov z določenim (tri, šest ali devet mesečnim) časovnim zamikom. Na trgu (tako s strani dobaviteljev, kot tudi odjemalcev) delujejo večji monopolisti (pogosto z občutnim državnim lastništvom) in nacionalni operaterji prenosnega omrežja. Tako oblikovan trg Helm (2007, 15) označuje kot rigiden, delujoč pod nadzorom monopolnih in oligopolnih struktur, ki se upirajo liberalizaciji trga. Kot bomo videli v nadaljevanju, lahko iz podrobnejše analize modela sklepamo, da gre pri oceni Helma (*Ibid.*) za parcialno poenostavitev.

Upoštevajoč dejstvo, da celinski model oblikovanja plinskega trga temelji (poleg že omenjenih dejavnikov) tudi na zagotovitvi dobav iz večjih plinskih nahajališč (t. i. *super-giant gas fields*, katerih rezerve presegajo 850 mrd m³ zemeljskega plina), za raziskovanje in proizvodnjo katerih morajo države proizvajalke nameniti precejšnje investicije, gre v primeru modela dolgoročnih pogodb za delitev tveganj med dobavitelji in porabniki: dobavitelji (oz. izvozniki) prevzamejo tveganje visokih investicij, ki naj bi se povrnile skozi stabilno povpraševanje, medtem ko porabniki (uvozniki) prevzamejo tveganje cenovnih gibanj in morebitnih večjih sprememb povpraševanja (predvsem v primeru padca povpraševanja pod minimalno dogovorjeni obseg) (Finon 2007, 6; Guillet 2011). Posledično naj bi institut (takšnih ali drugačnih) dolgoročnih pogodb (z določili *take-or-pay*) predstavljal nekakšno presečišče interesov dobaviteljev in odjemalcev ter zagotavljal stabilno (prevedljivo) delovanje (gibanje ponudbe in povpraševanja) trga. Posledično ne preseneča, da so zaradi dolgoročnega karakterja pogodb cene tako ali drugače vezane na gibanje košarice cen naftnih derivatov, ki služijo kot referenčna točka (Energy Charter Sekretariat 2007, 143–4). Nedvomno je v zadnjem desetletju mogoče opaziti trend »globalizacije« plinskega trga, ki se odraža v povečanem deležu trgovanja na spot trgih, vendar pa slednje, kot poudarja Mazighi (2006), ne bo nujno zagotovilo

večje energetske varnosti (kot slednje razumejo evropske države) državam neto porabnicam zemeljskega plina.¹¹⁷

Kot vzorčni model za dobavo zemeljskega plina prek dolgoročnih pogodb je služil nizozemski primer iz 60. let 20. stoletja, ko je Nizozemska odkrila nahajališče Groningen (takrat eno največjih nahajališč zemeljskega plina na svetu, rezerve 2.800 mrd m³ plina). Zanimivo je, da je tovrstni model (dolgoročne pogodbe, navezava cene na gibanje cene surove nafte/košarice naftnih derivatov) nizozemski vladi predlagal konzorcij NAM, ki je pridobil licenco za upravljanje z nahajališčem ter ki sta ga upravljala Shell in Standard Oil Company of New Jersey (Exxon) (Correlje in Westerwoudt 2003, 30). Leta 1962 je nizozemska vlada sprejela predlog zasebnega konzorcija in do takrat prevladujoč model oblikovanja cene zemeljskega plina (t. i. model stroški proizvodnje plus renta) spremenila v model navezave na gibanje alternativnih energetskih virov (surova nafta). Z vpeljavo tovrstnega modela je nizozemska vlada računala na povečanje svoje surovinske rente (presežnih prihodkov državnega proračuna v primeru visokih cen energentov); po drugi strani naj bi odjemalci pri tovrstnem modelu oblikovanja cene dobili možnost plačevanja »primerljive« cene za zemeljski plin in se izognili možnosti, da bi za zemeljski plin plačevali relativno več, kot za alternativne energetske vire (npr. v primeru nizkih cen surove nafte). Na tovrstnih predpostavkah so nato temeljile druge dolgoročne dobavne pogodbe: od prvih dobav SZ v 70. letih 20. stoletja (t. i. barterske pogodbe plin za cevi), do dobav iz Alžirije, Norveške (z nekoliko spremenjeno formulo), Libije idr. V skladu s tovrstnim modelom delovanja trga evropske države neto uvoznice zemeljskega plina vsako leto uvozijo okrog 250 mrd m³ zemeljskega plina (Energy Charter Sekretariat 2007, 143–7).

¹¹⁷ Za države proizvajalke zemeljskega plina pa bi popoln prehod na trgovanje na spot trgih pomenil povečanje tako cenovnih, kot tudi količinskih (prodajni obseg) tveganj (Mazighi 2006).

2.3.2 Razvoj in pomen energetskih transnacionalnih podjetij v sodobni gospodarsko-politični svetovni ureditvi

V zadnjih nekaj desetletjih (še posebej intenzivno po razpadu dvopolne svetovne ureditve) se je dokončno utrdilo spoznanje, da države niso več edini subjekt MO,¹¹⁸ saj se je bistveno povečala vloga in pomen t. i. nedržavnih subjektov, med katere prištevamo mednarodne (vladne in nevladne) organizacije,¹¹⁹ TNP, neformalne forume (G7, G8, G20 ipd.), mednarodne parlamentarne institucije itd. (Sullivan 1990; Svetličič 2011, 605—6; Šabič 2011, 564). V kontekstu našega raziskovanja nas bodo v nadaljevanju najbolj zanimala TNP in njihova vloga v sodobni gospodarsko-politični svetovni ureditvi.

2.3.2.1 Transnacionalna podjetja in tuje neposredne investicije – osrednje značilnosti

Skozi globalizacijo in procese,¹²⁰ ki so povezani z globalizacijo (na področju financ in gospodarstva lahko govorimo o občutnem razvoju mednarodnih finančnih trgov, internacionalizaciji mednarodnega poslovanja itd.), prihaja do vse večjega prepleta držav in TNP v svetovni gospodarski ureditvi, pri čemer se vloga TNP hitro veča, k čemur v zadnjem desetletju še posebej aktivno prispevajo TNP iz hitro razvijajočih se držav (skupina BRICS) in tranzicijskih držav (Agtmael 2007; Svetličič 2011, 607). V

¹¹⁸ Šabič (2011, 563) govori o državah kot zgolj o enem izmed subjektov, ki sodelujejo v globalnem vladanju (*global governance*).

¹¹⁹ Za primerjavo: pred letom 1815 je delovalo zgolj pet MVO, leta 1920 zgolj 75 in leta 1960 okrog 175. Že leta 1990 je število MVO naraslo na več kot 350 ter se nato samo še povečevalo (Sullivan 1990, 23). Za več o MVO glej Šabič (2007). Še hitreje je raslo število MNVO, ki jih je bilo leta 1905 zgolj 134, leta 1958 že okrog 1.000, ob koncu 80. let 20. stoletja pa že več kot 4.000 (Cygankov 2004, 244).

¹²⁰ Globalizacijski procesi (na najrazličnejših področjih družbenega življenja) se naj bi ločili od dinamike istih odnosov v predglobalizacijskem obdobju po tem, da sedaj ti procesi ne poznajo nikakršnih teritorialnih ali pravnih ovir, kar pomeni, da z lahkoto premagujejo državne meje in vplivajo na katero koli skupnost (Cygankov 2004, 215). V globalizacijskih procesih imajo poseben pomen najnovejše komunikacijske in informacijske tehnologije, ki omogočajo hiter prenos človeških, kapitalskih idr. virov z enega konca sveta na drugega (Veber 2009). V znanstveni literaturi obstajajo različni pogledi predvsem na posledice nekaterih globalizacijskih procesov (predvsem finančnih in gospodarskih) v kontekstu razvoja držav v razvoju (odnos Sever – Jug), vloge TNP (vprašanje pravične trgovine) itd. Več o teh vidikih v Stiglitz (2002 in 2007), Svetličič (2004 in 2008), Veber (1999) idr.

nadaljevanju je najprej potrebno predstaviti definicije in specifične značilnosti delovanja TNP, pa tudi nekatere osrednje značilnosti TNI in motivov zanje.¹²¹

TNP lahko širše opredelimo kot podjetja, ki prek lastništva nadzorujejo dobavno verigo v več kot eni državi. Gre za izjemno široko definicijo, saj se TNP razlikujejo med seboj, kar se odraža skozi število držav, v katerih so TNP prisotna (največja svetovna TNP so prisotna tudi v več kot polovici držav sveta), skozi obseg prodaje, dobiček ter število zaposlenih, skozi organizacijsko strukturo (ki se odraža predvsem skozi načine nadzora poslovnih procesov v podružnicah), lastništvo (zasebna, (para)državna),¹²² itd. (Dunning in Lundan 2008, 3–5). Celovitejšo opredelitev TNP najdemo pri Svetličiču (1985, 165–6), ki TNP definira kot »celovit ekonomski sistem več navzven pravno samostojnih podjetij (enot) s področja proizvodnje in drugih dejavnosti iz različnih držav (sedežev, pravnih sistemov), ki so medsebojno povezana (odvisna) z lastninskimi ali pogodbenimi odnosi in predstavljajo enotnost kapitala ali skupno strategijo« (*Ibid.*).

TNP so osrednji vir TNI, ki jih lahko opredelimo kot vrsto kapitalskih mednarodnih naložb, pri katerih gospodarski subjekt – rezident ene države (gospodarstva) pridobi trajen večji lastniški delež gospodarskega subjekta v drugi državi s ciljem aktivnega učinkovitega upravljanja.¹²³ Ob tem trajen lastniški delež nakazuje pomen dolgotrajnega odnosa in delovanja poslovnega subjekta – investitorja na tujem trgu (OECD 1999, 7–8; IMF Manual v Jaklič 2004, 5).

Obstaja več delitev TNI; avtorji jih najpogosteje razvrščajo glede na smer investiranja (vhodne, izhodne), glede na izvedbo/strukturo (izgradnja novih obratov – t. i. *greenfield* investicije, nakup večinskega deleža ali združitvev podjetij, skupna vlaganja) ter glede na

¹²¹ Podrobnejša predstavitev motivov, determinant in učinkov TNI ne bo predmet posebne obravnave, saj to ni namen te disertacije. Več o omenjenih konceptih v Dunning (1994), Rojec (1994), Svetličič (1996), Salvatore (1998), Kenda (2001), Dunning in Lundan (2008) idr.

¹²² Tovrstno razlikovanje bo v kontekstu energetskih TNP podrobneje predstavljeno v nadaljevanju.

¹²³ Pri tem je potrebno TNI ločiti od t. i. portfolio naložb. Le-te namreč prav tako predstavljajo nakup določenega deleža (običajno manjšinskega; pod 10 ali 25 % lastniškega deleža) podjetja v drugi državi in prav tako spadajo v kategorijo investiranja kapitala v tujino s spremenljivim donosom, vendar pa pri portfolio naložbah ne gre za obsežnejši aktivni prenos lastništva (ter prenos poslovnih procesov, tehnologij, drugega znanja ipd.), temveč običajno zgolj za (pasiven) kapitalski transfer s ciljem pridobitve kapitalskih donosov brez aktivnega upravljanja (Dunning 1993, 5; Kenda 2001, 204–5).

cilj investiranja (horizontalne, vertikalne)¹²⁴ (Kenda 2001, 209–12; Hill 2005, 190–9). Kot poudarja Hill (2005, 197), so zgodovinsko prevladovale vertikalne TNI, saj so si v obdobju večjega pomena delovno intenzivnih in industrijskih panog podjetja s to vrsto TNI poskušala zagotoviti poceni dostopne vhodne surovine (premog, surova nafta in zemeljski plin, rudnine ipd.). Velja izpostaviti še razdelitev Kojime (1978, 84–6), ki TNI razvršča na:

- a. surovinsko naravnane;
- b. tržno usmerjene (iskanje trgov);
- c. TNI, ki so usmerjene v delovno silo (razpoložljiva in cenejša delovna sila);
- d. integracijsko naravnane; tj. TNP bodo prek TNI vzpostavile vertikalno ali horizontalno integracijo.

2.3.2.2 Motivi tujih neposrednih investicij in 'OLI' paradigma

Pomemben element v razumevanju delovanja TNP predstavljajo motivi za TNI, saj nam razkrivajo, kateri so tisti motivi in vzgibi, ki vplivajo na to, da TNP aktivno investirajo v podjetja v drugih državah (Rojec 1994, 31). Med najpogostejšimi subjektivnimi motivi/razlogi za izvajanje TNI, kot jih vidijo ekonomski subjekti Senjur (1993, 234–5), Salvatore (1999, 371–2) in Kenda (2001, 207–9), so naslednji:

- ohranitev tržnega deleža oz. zaščita domačega trga;
- pridobitev oz. ohranitev dostopa do cenejših virov dobav in s tem znižanje proizvodnih stroškov;
- razvoj in vzdrževanje odnosa matičnega podjetja in podružnice;
- komplementacija druge, morebitne vzporedne investicije;
- povečanje prodaje in donosov;
- pridobivanje tehnološkega, upravljaljskega in trženjskega znanja;
- utrjevanje ekonomskih blokov.

¹²⁴ Vertikalne TNI (*vertical foreign direct investment*) so investicije v drugo panogo, in sicer bodisi v panogo, ki večinoma zagotavlja vstopne vire (prim. surovine, energetika; *backward vertical FDI*), ali v panogo, ki zagotavlja dostop do končnega porabnika (*forward vertical FDI*).

Višje omenjene motive (ter še številne druge, ki bi jih lahko navedli kot podskupine oz. podmotive višje naštetih) lahko združimo v štiri osrednje skupine, kot jih opredeljujeta Dunning in Lundan (2008, 63–74).

a) Iskanje virov oz. proizvodnih dejavnikov

Do motivov po iskanju virov in proizvodnih dejavnikov prihaja zaradi dejstva, da proizvodni dejavniki po svetu niso enakomerno porazdeljeni, ampak so podvrženi najrazličnejšim vplivom, med drugim tudi geografskim. Do TNI zato prihaja, ker želijo podjetja v tuji državi pridobiti bodisi cenejše bodisi večje količine proizvodnih dejavnikov (surovine, delo, tehnologije). V skladu s tem motivom obstajajo tri vrste virov, ki jih podjetja poskušajo pridobiti s TNI, in sicer: a) naravni viri (rudnine, minerali, kmetijski proizvodi, surovine itd.; z iskanjem teh virov poskušajo TNP pridobiti t. i. lokacijske prednosti, ki pa niso neskončne, ampak omejene tako količinsko, kot geografsko); b) delo oz. delovna sila (kvalificirana ali nekvalificirana, po TNI s ciljem pridobitve dostopa do nekvalificirane delovne sile povprašujejo predvsem podjetja iz delovno intenzivnih panog, ki so izvozno naravnana); in c) obvladovanje tehnologije (ta vir danes vedno bolj stopa v ospredje in postaja vedno pomembnejši, še posebej v storitvenem sektorju in delovno manj intenzivnih panogah).

b) Iskanje trgov

V primeru tega motiva gre za podjetja, ki investirajo v tuje države s ciljem pridobitve trgov te in/ali sosednjih držav. Vsaj praviloma je podjetje, ki investira s tem namenom, prej že izvajalo določene zunanjetrgovinske dejavnosti (izvoz, partnerska razmerja ipd.) v drugi državi ter si s tem pridobilo določena tržna znanja za obvladovanje tržišča. Za takšno obliko vstopa se podjetja pogosto odločajo zaradi zaščite obstoječih trgov ter osvojitve novih, zmanjšanja transportnih stroškov (kot recimo nadaljnji izvoz v sosednje države ali regije), večje konkurenčnosti itd. Poleg tega lahko med osrednje razloge za tovrstni motiv TNI prištevamo sledenje svojim (strateškim) partnerjem, prilagajanje proizvodov lokalnim potrebam, zahtevam, okusom ipd., zmanjševanje transakcijskih in proizvodnih stroškov itd.

c) Doseganje učinkovitosti

Cilj tovrstnih TNI je racionalizacija poslovanja znotraj skupine na račun izkoriščanja prednosti enotnega in celovitega obvladovanja geografsko razpršenih aktivnosti, poenotnih poslovnih procesov in vodenja, poenotenja organizacijskih poslovnih enot ipd. Ker takšne naložbe izhajajo iz ekonomij obsega, ekonomij sinergij in razpršitve tveganj, jih običajno uporabljajo večja, visoko integrirana TNP, ki proizvajajo določen nabor standardiziranih proizvodov. Znotraj te skupine obstajata dve vrsti investicij, ki omogočata povečanje učinkovitosti: a) investicije, ki izkoriščajo prednosti razlik v dostopnosti proizvodnih dejavnikov in v stroških tradicionalne razpršenosti v dveh različnih državah; ter b) investicije, ki locirajo svojo proizvodnjo v državah s podobnimi ekonomskimi značilnostmi in ravnmi dohodkov ter tako izkoriščajo ekonomijo obsega, sinergije in sorodno povpraševanje.

d) Strateške prednosti in slabosti

Omenjen motiv je običajno v ospredju pri tistih podjetjih, ki želijo s pomočjo realizacije dolgoročnih strateških ciljev obdržati ali celo okrepiti svojo mednarodno konkurenčnost. Zato to velja tako za visoko integrirana TNP kot tudi za tista podjetja, ki se prvič podajajo na nek tuj trg, da bi si zagotovila (občutno) strateško prednost. Največkrat podjetja s takšno strategijo povečujejo svoje premoženje (prevzemi), ki jim dolgoročno lahko prinese večjo konkurenčnost ali zmanjša konkurenčne prednosti tekmecev, prinese nove sinergije, vpliva na zmanjšanje administrativnih in transakcijskih stroškov ipd.

Poleg osrednjih motivov za TNI je potrebno izpostaviti še t. i. 'OLI' paradigmo, ki predstavlja ključni element eklektične teorije Dunninga (1993); na tem mestu zavestno ne bomo izpostavljali še drugih determinant TNI,¹²⁵ saj to ni osrednji namen disertacije.¹²⁶

Eklektična teorija oz. 'OLI' paradigma Dunning (1993) poskuša povezati tri osnovne (sodobne) pristope k razumevanju TNI in komponente le-teh (internacionalizacija poslovanja, specifične lastniške in lokacijske prednosti), saj zagovarja, da je sodobne

¹²⁵ Determinante TNI razumemo kot objektivne dejavnike, ki opredeljujejo neposredno investiranje v tujino (Lall in Streeten 1990, 28).

¹²⁶ Več v Svetličič (1985), Dunning (1993), Rojec (1994), Dunning in Lundan (2008) itd.

tokove TNI nemogoče razumeti skozi posamezne, parcialne pristope, ampak zgolj skozi celostno upoštevanje večjih vidikov TNI. V osnovi 'teorije' ležijo specifične lastniške prednosti, ki pa jih je za investiranje v tujino moč izkoristiti zgolj pri obstoju specifičnih lokacijskih prednosti in internacionalizacije poslovanja (Svetličič 1996, 266). Ravno v tem se tudi teorija najbolj razlikuje od predhodnih poskusov razlag TNI, ki so v ospredje postavljale zgolj specifične podjetniške prednosti, saj zagovarja, da zgolj posedovanje takšnih prednosti ne bo pripeljalo do TNI, ampak je za to potrebna prisotnost tudi drugih faktorjev. Ker morajo podjetja za izvajanje tujih investicij torej posedovati vse tri prej omenjene primerjalne prednosti, teorijo imenujemo tudi 'OLI' teorija.¹²⁷

2.3.3 Obsegi delovanja transnacionalnih podjetij v zadnjih desetletjih

Največja svetovna TNP imajo danes izjemno veliko ekonomsko moč, saj se kapitalski tokovi, s katerimi kot rezultat svojega poslovanja upravljajo TNP, lahko primerjajo ne zgolj z ekonomsko močjo malih, temveč tudi srednjih ali v nekaterih primerih celo velikih držav,¹²⁸ kar seveda državam postavlja nove izzive (tako z vidika urejanja svojih odnosov s TNP, kot tudi z vidika svoje ZP do drugih subjektov MO). Tovrstna ekonomska moč TNP se pričakovano izraža tudi v politični sferi (Aljošina 2008), saj TNP ne delujejo v vakuumu, temveč v določenem politično-gospodarskem okolju,¹²⁹ ki se razlikuje glede na posamezne države ali regije. Posledično ni presenetljivo, da nekateri avtorji (Cygankov 2004, Stiglitz 2007, 187–8) izpostavljajo protislovnost (posledic) delovanja TNP, ki imajo lahko po eni strani in v določenem obsegu pozitivne učinke na socialno-gospodarski razvoj držav, kjer TNP izvajajo svoje aktivnosti; le-ti se npr. tako v

¹²⁷ Imenovanje izhaja iz opredelitve treh ključnih primerjalnih prednosti: O – *ownership*, L – *location* in I – *internationalization*. V slovenski terminologiji bi bil ekvivalentni izraz LaLI paradigma.

¹²⁸ Skupni obseg vseh prihodkov ameriške energetske družbe Exxon je npr. že v sredini 70. let 20. stoletja presegel raven 30 mrd USD letno, kar je bilo več kot celoten BDP Švice in primerljivo z BDP Mehike (Cygankov 2004, 246).

¹²⁹ Aljošina (2008, 117–18) eksplicitno izpostavlja, da se delovanje TNP odraža ne le v politični sferi držav gostiteljic TNI, temveč tudi v politični moči domačih držav. Avtorica (*Ibid.*) tako poudarja, da je delovanje domačih TNP usmerjenih tudi v povečanje izvoza (čeprav to seveda ni nujno) in krepitvijo mednarodnega ekonomskega sodelovanja, od katerega imajo koristi prebivalstvo domače države in posledično država (vladajoča elita) sama. Slednje naj bi celo odločilno vplivalo na mednarodno konkurenčnost in mednarodni ugled držav. Čeprav smo lahko do tovrstnega pristopa kritični, saj ne upošteva možnih aplikacij delovanja TNP v smer ukinitve delovnih mest in/ali odtoka kapitala iz domače države (več o tem v Dunning in Lundan 2008), pa omenjeni pogled lepo ponazarja pomen delovanja/uspešnosti TNP, ki ga naj bi domače države razvijale.

teoriji, kot tudi v številnih praktičnih primerih kažejo skozi prenos tehnologij, povečanje zaposlenosti itd. Po drugi strani pa se skozi delovanje TNP (še posebej naj bi to veljalo za delovanje zahodnih TNP v državah v razvoju) vzpostavljajo novi odnosi odvisnosti in izkoriščenja, ki imajo (z vidika držav gostiteljic TNI) bistveno več negativnih, kot pa pozitivnih učinkov.

V zvezi s tem Dunning in Lundan (2008, 295) izpostavljata, da pri tem vprašanju odgovor ne more biti enoznačen, saj imamo veliko empiričnih primerov, ki potrjujejo oba zorna kota. Rezultati delovanja TNP (za državo gostiteljico) so tako odvisni od številnih determinant, kot so panoga delovanja TNP, vrsta TNI, časovna komponenta, socialno-gospodarski in politični sistem države gostiteljice ipd.¹³⁰ Ob tem ne smemo zanemariti nekakšnih dvojnih standardov TNP (Aljošina 2008, 112–13), ki po eni strani navzven (v odnosih do svojih domačih držav in celotne mednarodne skupnosti) zagovarjajo nadaljnjo liberalizacijo trgovinskih tokov, po drugi strani pa »od znotraj« delujejo prav proti svojim načelom: primerjalne prednosti namreč dosegajo prek transfernih cen, ki največkrat niso tržne.

Tabela 2.5: Dinamika povečanja vloge TNP v obdobju od 1982 do 2005

	Vrednost v tekočih cenah (mrd USD)				Povprečna letna sprememba/rast v posameznem obdobju (%)		
	1982	1990	2000	2005	1986– 1990	1991– 1995	1996–2000
Vhodne TNI	59	102	1.271	916	21,7	21,8	40,0
Izhodne TNI	28	230	1.150	779	24,6	17,1	36,5
Skupni obseg vhodnih TNI	647	1.789	6.314	10.130	16,8	9,3	17,3
Skupni obseg izhodnih TNI	600	1.791	5.976	10.672	18	10,7	18,9
Prodaja tujih podružnic	2.620	6.045	15.680	22.171	25,9	24	51,5

¹³⁰ Več o tem v Veber (1999), Stiglitz (2002 in 2007), Svetličič (2004), Dunning in Lundan (2008) idr. Več o razmerju med državo gostiteljico in energetskimi TNP v Bucheli in Aguilera (2010).

Skupna vrednost tujih podružnic	2.108	5.956	21.102	45.564	18,1	13,8	21,0
Izvoz tujih podružnic	647	1.366	3.572	4.214	14,3	8,4	4,8
Zaposlovanje tujih podružnic (v 1.000)	19.537	24.551	45.587	62.095	5,4	3,2	11,0

Prirejeno po: Dunning in Lundan 2008, 19.

S pomočjo tabele 2.5 ponazarjamo občutno povečanje obsega poslovanja TNP v zadnjih dveh desetletjih: v kolikor so vhodne in izhodne TNI (kot ključen pokazatelj dinamike delovanja TNP) leta 1982 predstavljale skromnih nekaj deset mrd USD, pa so že na prelomu tisočletja dosegle več kot 1.000 mrd USD letno. Takšna rast je pripeljala do tega, da lahko po letu 2000 govorimo o delovanju okrog 77.000 TNP po celem svetu, pri čemer osrednjo vlogo še vedno igrajo TNP iz treh geografskih regij: ZDA (oz. Severna Amerika), EU in Japonska (Cygankov 2004, 246). Ne glede na to pa se predvsem od leta 2000 naprej povečuje pomen TNP (in TNI) tudi iz držav v razvoju oz. hitro razvijajočih se trgov (predvsem Kitajska in Indija), ki so bili sprva predmet izhodnega investiranja TNP iz zahodnega sveta (investicije predvsem s ciljem dostopa do poceni delovne sile in izjemno velikega trga), nato pa so (kot bomo videli kasneje tudi na energetskega področju) postale eni pomembnejših akterjev izhodnih TNI.

Razvoj TNP v zadnjih desetletjih, ki poleg absolutne rasti števila takšnih podjetij in tokov TNI predstavlja tudi kvalitativen prehod od investicij v pretežno surovinske vire k delovanju TNP tudi na podlagi drugih motivov, lahko pojasnimo tudi s spremenjenimi pogoji tekmovanja in viri konkurenčnosti, ki so se od 60. let 20. stoletja občutneje spremenili (Jaklič in Svetličič 2005, 9):

- pred letom 1960 so podjetja iskala predvsem lokacijsko specifične prednosti (razpolaganje s poceni surovinami in energenti);
- po letu 1960 so postajale vedno pomembnejše prednosti dostopa do poceni delovne sile;
- v 70. letih 20. stoletja so postajale pomembnejše ekonomije obsega in posledično kapitalska intenzivnost;
- od 80. let 20. stoletja pa postaja osrednji vir konkurenčnosti dostop do tehnologij, znanja in informacij.

2.3.4 Energetska transnacionalna podjetja in formiranje energetske diplomacije

V tem podpoglavju bomo poskusili dosedanje teoretične ugotovitve o osrednjih značilnostih delovanja mednarodnih energetskih trgov (podpoglavje 2.3.1) ter ključnih značilnosti TNP in TNI (podpoglavje 2.3.2) smiselno aplicirati na delovanje energetskih TNP (tudi skozi zgodovinsko perspektivo) ter na koncu posebej izpostaviti pomen ekonomskih dejavnikov (ki se odražajo skozi delovanje energetskih TNP) pri formiranju energetske diplomacije.

2.3.4.1 Energetska transnacionalna podjetja – pomen vertikalne integriranosti in zgodovinska perspektiva

V prejšnjem poglavju smo že izpostavili, da lahko energetska podjetja služijo kot vzorčen primer vertikalnih TNP (Caves 1992, 148–9), saj sama narava dejavnosti največkrat pogojuje globalno delovanje takšnih podjetij, kar je povezano s tem, da po eni strani podjetja težijo k maksimizaciji profita in obvladovanju kar se da največjega dela dobavne verige, po drugi strani pa sami energetski viri (iz katerih tudi izhajajo precejšnje lastniške prednosti) niso globalno enakomerno porazdeljeni (Morse 1999, 4), na kar smo že opozorili v podpoglavju 2.3.1.¹³¹ Z vidika motivov energetskih TNP za TNI lahko izstavimo, da se tovrstni motivi pri delovanju večine energetskih TNP prepletajo, pri čemer to v največji meri velja za zasebna energetska TNP podjetja iz držav neto uvoznic energentov (kot državna podjetja so le-ta v večji meri vertikalno integrirana). Državna energetska TNP namreč v primeru držav neto izvoznic energentov (npr. zalivske države) v prvi vrsti zasledujejo cilja iskanja trgov in strateških prednosti (prim. Heinrich 2008) ter v nekoliko manjšem obsegu doseganje učinkovitosti, kar je pogojeno s tem, da po navadi sami nadzorujejo občutne vire energentov. Medtem številna zasebna energetska TNP aktivneje investirajo praktično v vse elemente dobavne verige (in sicer po celem

¹³¹ Poleg teh dveh ključnih dejavnikov Kraemer in Tulder (2009, 140) izpostavljata še specifičnost lastniških prednosti, informacijsko nesimetričnost (npr. javno dosegljive informacije o kvaliteti surovinskih virov) in precejšnjo volatilnost trgov, ki prav tako pomembneje vplivajo na pomen vertikalne integriranosti energetskih TNP.

svetu), s čimer poskušajo doseči maksimizacijo profita, povečanje učinkovitosti delovanja, dostop do novih tehnologij itd. (Kraemer in Tulder 2009, 138) (primer 2.8.).

Primer 2.8: Vertikalna integriranost angleškega energetskega podjetja BP

Angleški British Petroleum (BP) je eno največjih svetovnih energetskega TNP, ki je leta 2008 realiziral za več kot 300 mrd USD prodaje ob konsolidiranem dobičku v višini 26 mrd USD. Podjetje deluje (upoštevajoč vse segmente dobavne verige) v 80 državah sveta, zaposluje okrog 80.000 ljudi in ima v lasti kar 20.000 bencinskih črpalk.

Okrog 68 % vseh investicij BP odpade na države OECD (predvsem predelovalne zmogljivosti in marketing), 42 % na ZDA in 20 % na evropske države. BP ima investicije v proizvodne zmogljivosti (proizvodnja surove nafte in/ali zemeljskega plina) v 29 državah sveta, med drugim tudi v RF, Azerbajdžanu, Iraku, Angoli, Avstraliji, ZDA itd. V segmentu predelave (*midstream*) in prodaje/marketinga (*downstream*) podjetje deluje kar v 70 državah sveta, pri čemer sta v ospredju regiji ZDA in EU (BP je v Nemčiji leta 2010 nadzoroval 7 rafinerij). Poleg tega v skladu z leta 2000 sprejeto strategijo BP namenja precejšnja sredstva za razvoj projektov na področju alternativnih virov energije in OVE (v obdobju 2011–2015 namerava podjetje investirati okrog 8 mrd USD v omenjeni sektor), kar poskuša podjetje podkrepiti tudi skozi marketinško kampanjo, ki poudarja ekološko naravnost podjetja (BP se v skladu z novim konceptom predstavlja ne več kot 'BP', temveč '*beyond petroleum*' ali onkraj nafte).

Na ruskem trgu je BP prisoten od začetka 90. let 20. stoletja; pomemben korak k večji prisotnosti na trgu je bil narejen leta 2003, ko je prišlo do združitve (ustanovitve skupnega podjetja) BP Russia (v 100 % lasti britanskega BP) in Access/Renova Group ter Alfe Group iz Rusije, rezultat katere je bila ustanovitev naftne družbe TNK-BP. Vse strani so se z delniškim sporazumom zavezale prenesti vse svoje dosedanje hčerinske družbe na krovni holding, in sicer na podlagi paritetnih pogojev, saj je lastništvo holdinga razdeljeno 50/50 med BP in ruskim konzorcijem (AAR). Kot ocenjujejo nekateri ruski analitiki, je bil osrednji interes BP ob združitvi z ruskim konzorcijem s pomočjo mešanega lastništva izogniti se morebitnim pritiskom s strani ruskih oblasti (primer Jukos) (več v Mancevič 2009c).

Vir: Beder 2002; BP 2011b.

Ne glede na to, da je bilo že obdobje sredine 19. stoletja zaznamovano z industrijsko revolucijo in liberalizacijo svetovne trgovine (posebej obdobje 1830–1870) (Carriere 2003, 56; Udovič 2009, 82), pa lahko o nastanku prvih energetske TNP govorimo šele od konca 19. stoletja. Za potrebe našega raziskovanja energetska TNP opredeljujemo kot tista TNP, katerih osrednje aktivnosti so vezane na dobavne verige predvsem v naftni in plinski industriji. Zato se v tem podpoglavju ne bomo ukvarjali s tistimi podjetji, ki so (predvsem v obdobju do 20. stoletja) vodilnim svetovnim velesilam zagotavljala zadostne obsege surovin, kot so kovine, minerali, premog, drevesni kavčuk ipd.

Države so v obdobju industrijskega razcveta v drugi polovici 19. stoletja svoje potrebe po surovinah pokrivala bodisi s proizvodnjo doma oz. v bližnjih regijah (ZDA) bodisi prek uvoza iz svojih kolonij (evropske velesile) (Dunning in Lundan 2008, 163–4). Obenem je to obdobje, ko se je pridobivanje surove nafte kot ključnega energenta 20. stoletja šele začinjalo,¹³² večji (strateški) pomen pa je pridobilo šele s povečano industrijsko uporabo ob prehodu z 19. v 20. stoletje (Slater 2011, 24).

Med prvimi energetske TNP lahko v omenjenem obdobju izpostavimo Standard Oil v ZDA (prvotno Ohio Corporation, ustanovljen 1870, največji lastnik in ustanovitelj John Rockefeller), Royal Dutch Shell (skupno angleško-nizozemsko podjetje je bilo ustanovljeno leta 1907 z združitvijo angleškega Shella, ki se je ukvarjal predvsem s trgovino in transportom, ter nizozemske naftne družbe Royal Dutch Petroleum Company) in rusko podjetje bratov Nobel Tovarišestvo neftenega proizvodstva bratjev Nobel (ali krajše Branobel). Med temi podjetji je bilo več razlik kot skupnih značilnosti: med slednjimi velja izpostaviti zgolj zasebno lastništvo, medtem ko so se podjetja občutneje razlikovala glede osrednjih ciljev svojega poslovanja (in motivov svojih investicij v tujini).

¹³² Surova nafta se je ob začetku pridobivanja (sredina 19. stoletja) uporabljala predvsem kot industrijsko mazivo ali kot gorivo za svetilke (nadomestilo za takrat razširjeno kitovo mast) (Slater 2011, 24).

Za razliko od prevladujočega vzorca delovanja vodilnih supersil 19. stoletja, ki so predvsem prek svojih kolonij zagotavljale dobave zadostnih obsegov surovin (minerale, kovine, premog itd.), je ameriški Standard oil vse do prvih desetletij 20. stoletja na mednarodnih trgih deloval predvsem s ciljem iskanja trgov za svoje proizvode (predvsem surovo nafto kot industrijsko mazivo, katere proizvodnja in pridelava je potekala v ZDA). Šele v začetku 20. stoletja, ko se je uporaba nafte močno razširila (razvoj motorjev z notranjim izgorevanjem, dizelski motor; široka uporaba nafte kot pogonskega goriva), se je Standard oil začel širiti na mednarodne trge tudi s ciljem dostopa do samega vira (Mehiko, Kanada, Peru in Romunija). Podjetje se je izjemno agresivno širilo in je imelo leta 1907 že 55 tujih podružnic (Dunning in Lundan 2008, 165–6).

Drugačno strategijo so ubrali bratje Nobel, ki so leta 1879 v Bakuju ustanovili podjetje Branobel, ki se je ukvarjalo tako s pridobivanjem in predelavo surove nafte, kot tudi transportom in prodajo na drugih trgih. Ob koncu 19. stoletja je podjetje že imelo svojo floto tankerjev,¹³³ upravljalo z naftovodi¹³⁴ in prodajalo svoje proizvode po celotni carski Rusiji in na severu Evrope. Tovrstna širitev poslovanja podjetja je bila mogoča tako zaradi številnih zelo pomembnih strateških odločitev vodstva podjetja (bratov Nobel), kot tudi zaradi razvoja transportnih povezav v Rusiji v tistem obdobju (gradnja transibirske železniške povezave, transport naftnih derivatov po Volgi) (Aliev 2003, 69–70; Neftegaz 2011).

Pojav evropskih energetskega TNP – v prvi vrsti Royal Dutch Shell v začetku 20. stoletja – je bil vezan predvsem na tekmovanje evropskih velesil z ZDA (oz. njenimi energetskega TNP), saj je ameriški Standard oil s ciljem iskanja novih virov začel posegati na tista geografska območja, kjer so evropske velesile imele svoje kolonije (predvsem Jugovzhodna (JV) Azija). Med prvimi večjimi investicijami Royal Dutch Shella je bila osvojitvev naftnih nahajališč v takratni koloniji Nizozemska vzhodna Indija (sedaj Indonezija) (Dunning in Lundan 2008, 168–9).

¹³³ Prvi tovrstni tanker (poimenovan Zoroastr) je bil zgrajen leta 1879 po naročilu bratov Nobel. Tanker je imel nosilnost 400 ton, poganjal pa ga je motor na notranje izgorevanje (Neftegaz 2011).

¹³⁴ Leta 1880 je podjetje Branobel izgradilo tudi prvi naftovod v Rusiji, ki je v dolžini 10 km povezoval nahajališča surove nafte s predelovalno tovarno. Takrat je to za regijo pomenilo pravo revolucijo, saj so do tedaj nafto na krajših razdaljah tovorili s pomočjo uporabe sodov (Aliev 2003, 69).

V prvem desetletju 20. stoletja je Standard oil pridobil tolikšno moč, da se je vlada ZDA odločila, da je potrebno trg liberalizirati;¹³⁵ Ministrstvo za pravosodje ZDA je leta 1909 na podlagi antimonopolne zakonodaje (t. i. *Sherman Antitrust Act* iz leta 1890) sprožilo sodni spor zoper Standard oil. Vrhovno sodišče ZDA je dve leti kasneje razsodilo v prid vladi in zahtevalo reorganizacijo in razdrobitev podjetja na manjša neodvisna (zasebna) podjetja. Nastalo je 34 energetskih podjetij, največja od katerih (Exxon, Mobil, Conoco) so čez desetletje – prek prevzemov in združitvev – predstavljala jedro največjih energetskih (naftnih) TNP, imenovanih tudi »sedem sester« (Jones 1921; Sampson 1991). »Sedem sester« (med njimi je bilo 5 podjetij iz ZDA ter eno iz Anglije in eno angleško-nizozemsko) je v obdobju 1911–1960 popolnoma obvladovalo svetovni naftni trg, katerega struktura je bila oligopolna. Kot izpostavlja Slater (1991), se je lahko moč »sedmih sester« brez težav primerjala z močjo posameznih držav, saj so lahko energetska TNP prek nadzora nad tehnologijami, kapitalskimi tokovi ter tudi trgi končne porabe narekovala pogoje poslovanja tudi državam, v katerih so imele proizvodne zmogljivosti (npr. v Iranu, kjer je delovala Anglo-Persian Oil Company) (Sampson 1991; Slater 2011). Medtem so bila vsa neodvisna zasebna energetska podjetja, ki so delovala na ozemlju carske Rusije (prim. Branobel), po oktobrski revoluciji nacionalizirana; vse do razpada SZ leta 1991 so dobavne verige fosilnih energentov (surove nafte in zemeljskega plina) nadzorovala posamezna resorna ministrstva.

Novo obdobje v mednarodnih energetskih odnosih (ki so bila v sredini 20. stoletja še vedno zaznamovana predvsem s surovo nafto kot ključnim fosilnim energentom) je nastopilo v 60. letih 20. stoletja, ko je bil leta 1960 ustanovljen OPEC, nato pa so istega leta sledili še primeri nacionalizacije naftnih podjetij, kar je postopoma spremenilo do tedaj – skoraj petdeset let dolgo – prevladujočo vlogo »sedmih sester«. Ustanovne članice OPEC so Venezuela, Irak, Iran, Kuvajt in Savdska Arabija, kasneje pa so se kartelu pridružili še Katar, Indonezija (izstopila leta 2008), Libija, Združeni arabski emirati, Alžirija, Nigerija in Angola (2007). Poleg Indonezije sta v 90. letih 20. stoletja iz

¹³⁵ Standard oil je leta 1904 nadzoroval okrog 91 % proizvodnje in 85 % končne prodaje surove nafte in naftnih derivatov v ZDA (Slater 2011, 26).

organizacije izstopila tudi Ekvador (1992) in Gabon (1995). Osrednji cilj delovanja OPEC ostaja tudi po petdesetih letih bolj ali manj enak: koordinacija naftnih politik držav članic (predvsem količine načrpane surove nafte, kar se regulira s pomočjo razdelitve kvot posameznim članicam) s ciljem vzdrževanja ustrezne ravni ponudbe in povpraševanja na mednarodnem naftnem trgu in seveda ščitenje interesov držav članic (Kapustin in Marganija 2010, 69–71).

Pod vplivom novih razmer na mednarodnem naftnem trgu (oblikovanje OPEC) so ob koncu 60. in v prvi polovici 70. let 20. stoletja številne države članice OPEC nacionalizirale do tedaj neodvisna energetska TNP, ki so se v teh državah ukvarjala pretežno s pridobivanjem surove nafte. Proces se je začel z napovedjo nacionalizacije energetskih podjetij v Venezueli in Libiji, nato je leta 1971 Alžirija nacionalizirala okrog 51 % koncesij za upravljanje s plinskimi in naftnimi nahajališči, ki so do tedaj pripadala francoskim podjetjem, leto kasneje pa je sledila še podobna nacionalizacija v Iraku (Kapustin in Marganija 2010, 71–3; Slater 2011, 32–3). Rezultat omenjenih procesov je bilo oblikovanje novih nacionalnih ali državnih energetskih podjetij v državah, ki so pomembne neto izvoznice energentov in ki po večini delujejo še danes (prim. PDVSA v Venezueli, ARAMCO v Savdski Arabiji, NOC v Libiji ipd.). Kot poudarja Morse (1999, 4), je imel proces nacionalizacije energetskih podjetij izjemen vpliv na strukturo globalnih energetskih trgov, saj je pretrgal vertikalno strukturirane dobavne verige zasebnih energetskih TNP, prek katerih so le-ta dolga leta uravnoteževala vplive (volatilnost) trgov in si seveda tudi zagotavljala precejšnje konkurenčne prednosti.

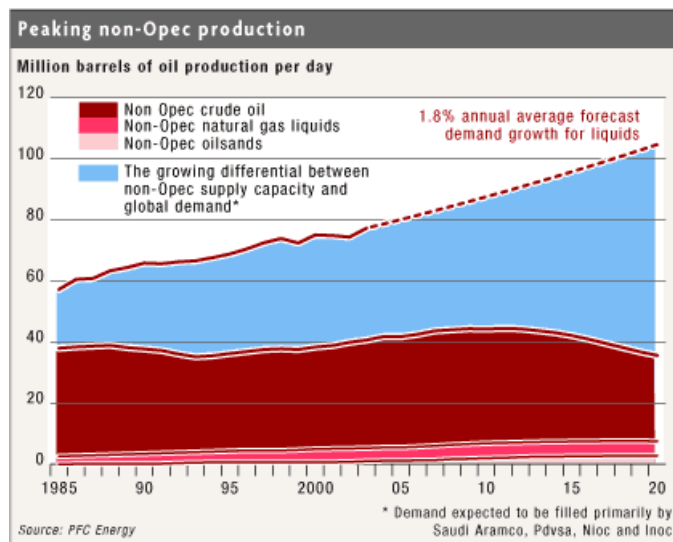
Omenjeni procesi so potekali vzporedno s hitrim povečevanjem povpraševanja po surovi nafti v najbolj razvitih državah sveta, pri čemer je bila v ospredju svetovna velesila ZDA. Proces ustanovitve OPEC, izguba nadzora nad številnimi koncesijami za pridobivanje surove nafte in podjetji v z nafto bogatih državah (proces nacionalizacije) ter naftni embargo 1973/1974 so boleče vplivali na dožemanje energetske preskrbljenosti v ZDA, ki so leta 1970 postale neto uvoznica surove nafte. Omenjeni procesi, pa tudi naraščanje cen energentov in postopna liberalizacija naftnega trga (tabela 5) so vplivali na to, da je v zadnjih desetletjih v ZDA potekal proces ponovne konsolidacije energetskih (naftnih)

podjetij, ki so se prvotno oblikovale po reorganizaciji Standard oil leta 1911 (Hoyos 2007; Slater 2011). Prek prevzemov in združitvev danes največja ameriška energetska TNP predstavljajo predvsem tri podjetja: Exxon Mobile, Chevron in ConocoPhillips.

2.3.4.2 Državna in zasebna energetska transnacionalna podjetja – spremenjena razmerja v zadnjih desetletjih

Determinante, ki so vplivale na oblikovanje energetskih TNP po letu 1960 in ki smo jih predstavili v prejšnjem podpoglavju, so se z nekoliko drugačno dinamiko ohranile tudi v obdobju zadnjih dveh desetletij. V obdobju praktično linearnega povečanja povpraševanja po surovi nafti in zemeljskem plinu s strani razvitih držav (ki ga je spremljala tudi rast cen) se je dokončno izkazalo, da zahodne države, največje neto porabnice fosilnih energentov, z domačo proizvodnjo ne morejo pokrivati svojih potreb in zadovoljevati svetovne rasti povpraševanja (slikovni prikaz 2.8).

Slikovni prikaz 2.8: Padec proizvodnje surove nafte v razvitih državah in rast svetovnega povpraševanja

Vir: PFC Energy v Hoyos 2007.

Posledično je pomen nacionalnih energetskih TNP v zadnjih dveh desetletjih le še naraščal. Državam OPEC in njihovim nacionalnim energetskim TNP se je v 70. in 80.

letih 20. stoletja kot pomembni igralec pridružila še takratna SZ (tabela 2.6), ki je v tem obdobju drastično povečala svojo proizvodnjo obeh najpomembnejših energentov. Po razpadu SZ so nastala številna državna¹³⁶ in zasebna energetska TNP, ki tudi danes pomembno vplivajo na oblikovanje mednarodnih energetskega tokov (Hoyos 2007).

Tabela 2.6: Dinamika proizvodnje surove nafte in zemeljskega plina v Sovjetski zvezi, 1950–1988

	Proizvodnja surove nafte (mio ton)	Proizvodnja zemeljskega plina (mrd m3)
1950	38	6
1954	60	/
1960	148	45
1965	243	128
1970	328	289
1975	491	435
1980	603	686
1988	624	770

Vir: Žiznin 2005, 139.

Zaradi hitre gospodarske rasti in posledične rasti povpraševanja po osrednjih energentih se je v zadnjih desetletjih prav tako povečal vpliv in pomen državnih energetskega TNP iz razvijajočih se trgov, med katerimi posebej izstopata Kitajska in Indija. Ne preseneča, da sta dve največji državi sveta (po prebivalstvu), ki v zadnjih desetih letih dosegata bistveno hitrejšo gospodarsko rast kot zahodni svet, izoblikovali tudi svoja nacionalna energetska TNP, osrednji cilj katerih je zagotavljati nemoten dostop obeh držav do nujno potrebnih energetskega virov. Tako sta se na Kitajskem oblikovali dve največji energetskega družbi, China National Petroleum Company (CNPC) in China Petroleum and Chemical Corporation Limited (Sinopec) (primer 2.9). V Indiji je bilo že leta 1964 ustanovljeno podjetje Indian Oil Corporation Limited, ki je največje indijsko podjetje (podjetje

¹³⁶ Prim. Gazprom in Rosneft v RF, SOCAR v Azerbajdžanu, Kazmunaigas v Kazahstanu itd. Več o energetskega TNP v RF v naslednjem poglavju.

nadzoruje več kot polovico indijskega trga naftnih derivatov in zaposluje več kot 30.000 ljudi).

Primer 2.9: Poslovanje kitajskih državnih energetskega TNP

Poleg CNPC in Sinopeca sodi med največja energetska TNP Kitajske China National Offshore Oil Corporation (CNOOC). Vsa podjetja so državna, čeprav predstavljajo pomemben element njihove hčerinske delniške družbe, katerih delnice kotirajo na svetovnih borzah (PetroChina v primeru CNPC, Sinopec Corp. v primeru Sinopeca in CNOOC Ltd. v primeru CNOOC). Gre za velika vertikalno integrirana energetska TNP, saj posluje zgolj CNPC (preoblikovan iz Ministrstva za nafto leta 1988) v 29 državah sveta (predvsem v Aziji, Afriki, Bližnjem vzhodu in Južni Ameriki), ima letne prihodke v višini 160–170 mrd USD in poseduje 3,7 mrd sodov naftnega ekvivalenta dokazanih rezerv. Še nekoliko večje podjetje (po obsegu prodaje) je Sinopec, ki je vključen v manjše število mednarodnih projektov, vendar nadzoruje pomemben delež naftne predelave in končnega trga na Kitajskem (prihodki podjetja leta 2009 196 mrd USD, čisti dobiček 9,0 mrd USD).

CNPC je začel svojo mednarodno širitev kmalu po ustanovitvi, saj je podjetje leta 1993 prevzelo lokalna podjetja v Peruju in Sudanu, čez nekaj let pa še v Kazahstanu in Venezueli. Tudi do sedaj največja investicija kitajskih energetskega TNP je povezana s Kazahstanom – prevzem PetrolKazahstana leta 2005 za 4,18 mrd USD.

V segmentu pridobivanja surove nafte in zemeljskega plina (*upstream*) predstavljajo največji delež hčerinske podružnice v Kazahstanu in Sudanu (po 30 %), Indoneziji (okrog 9 %), Rusiji (7 %), itd.

Vir.: Downs 2010; CNPC 2011; Sinopec 2011.

Omenjene spremembe v zadnjih dveh desetletjih so pripeljale do razprav o tem, ali (pretežno) zasebna energetska TNP še vedno ostajajo osrednji akter sodobnih mednarodnih energetskega tokov ali pa so njihovo mesto postopno zavzela državna energetska podjetja, tako iz držav največjih neto izvoznikov fosilnih energentov,¹³⁷ kot tudi

¹³⁷ Pleines (2009, 71) povsem objektivno ugotavlja, da se je večina držav-največjih proizvajalk surove nafte odločila za državni nadzor energetskega sektorja.

iz tistih držav, ki v zadnjem obdobju predstavljajo največji delež rasti povpraševanja po energentih (razvijajoči se trgi). Kot poudarja Hoyos (2007), je odgovor enoznačen: državna podjetja so v zadnjem desetletju skoncentrirala izjemno moč v obliki posedovanja energentov in dostopov do trgov ter tako prevzele primat nad zasebnimi energetske družbami. Gre za opredelitev t. i. »novih sedmih sester«, ki naj bi jih predstavljale Saudi Aramco (Savdska Arabija), Gazprom (RF), CNPC (Kitajska), NIOC (Iran), PDVSA (Venezuela), Petrobras (Brazilija) in Petronas (Malezija). Omenjenih sedem energetske TNP podjetij nadzoruje več kot tretjino letne proizvodnje surove nafte in zemeljskega plina, kot tudi več kot 50 % vseh dokazanih zalog obeh energentov (za primerjavo, štiri največja zasebna energetska podjetja nadzorujejo okrog 10 % svetovne proizvodnje surove nafte in zemeljskega plina ter zgolj okrog 3 % svetovnih zalog surove nafte) (Austin 2008).

Po drugi strani pa je potrebno upoštevati (Kraener in Tulder 2009), da nekatera največja zasebna energetska TNP (med njimi še posebej ExxonMobil in Chevron iz ZDA ter evropska BP in Royal Dutch Shell) še vedno posedujejo precejšnjo moč in igrajo pomembno vlogo na mednarodnih energetske trgih, le da so se sedaj njihove konkurenčne primerjalne prednosti premaknile iz nadzorovanja samih virov energentov na področja posedovanja tehnoloških znanj (nadzor nad tehnologijami, npr. na področju globokovodnega vrtanja ali raziskovanja) in neoprijemljivih znanj (upravljanje s tveganji, obvladovanje likvidnosti mednarodnih energetske trgov ipd.). Prav tako ostaja pomemben element moči zasebnih energetske TNP nadzor nad segmentom predelave (*midstream*) in prodaje/marketinga (*downstream*), kar se še posebej izrazito kaže v primeru trgov naftnih derivatov. Posedovanje navedenih konkurenčnih prednosti omenjenim podjetjem omogoča, da kljub predstavljenim spremenjenim razmeram še vedno dosegajo velike prodajne obsege, generirajo profite in na posameznih področjih uspešno konkurirajo državnim energetske TNP.¹³⁸ To potrjujejo številni primeri mednarodnih razpisov za upravljanje z nahajališči v državah neto izvoznicah fosilnih

¹³⁸ Kumulativni profiti treh največjih zasebnih energetske TNP (ExxonMobil, Chevron in Royal Dutch Shell) so leta 2010 znašali 70 mrd USD.

energentov¹³⁹ – kot najbolj razširjeni praksi se namreč pojavljata:¹⁴⁰ a) oblikovanje skupnega projektnega konzorcija domačega državnega podjetja s tujimi podjetji;¹⁴¹ ali b) dodelitev posameznih blokov nahajališča tujemu podjetju/konzorciju podjetja. Pomembno je, da v obeh primerih pridobljena surova nafta ali zemeljski plin pripada državi (oz. domačemu državnemu podjetju), medtem ko pridobijo podjetja, ki z nahajališčem upravljajo, pravico do rente za opravljeno storitev (največkrat v obliki deleža pridobljenega energenta ali pavšal plačila).¹⁴² Pomen navedenih primerjalnih prednosti ni nezanemarljiv, še posebej upoštevajoč tendence upadanja pridobivanja fosilnih energentov iz lažje dostopnih nahajališč; slednje namreč generira potrebo po raziskovanju in komercialni rabi vedno težje dostopnih nahajališč (na velikih globinah, v Arktiki ipd.), za kar pa so potrebne velike investicije ter predvsem posedovanje znanj in tehnologij, ki ga posedujejo predvsem največja zasebna energetska TNP.

V razpravi o pomenu državnih energetskih TNP v zadnjih desetletjih je potrebno izpostaviti še en vidik, in sicer razmerje med državnimi (ekonomskimi, političnimi in drugimi) interesi ter tržnimi zakonitostmi delovanja teh podjetij. Med osrednjimi hipotezami se tako pojavlja vprašanje (prim. Austin 2008; Kraemer in Tulder 2009), ali je vpliv države (predvsem izvršnih organov) v primeru državnih energetskih TNP podjetij (npr. iz Kitajske, Indije in Rusije) enosmeren in energetska TNP služijo zgolj kot 'podaljšek roke' političnim oblastem teh držav (predvsem v kontekstu mednarodnega delovanja)?

¹³⁹ S tega vidika (primerjalno-historična) raziskava Buchelija in Aguilere (2010) kaže, da razmerje med večjimi energetskimi (zahodnimi) TNP in razvijajočimi se državami – neto izvoznicami energentov ni enosmerno, temveč je v prvi vrsti odvisno od izbranega politično-socialnega modela/strategije razvoja države gostiteljice, kot tudi od širših (geopolitičnih) prioritet domače države.

¹⁴⁰ Številni primeri v Iraku in drugih bližnjevzhodnih državah, Venezueli ipd.

¹⁴¹ Tako je bil npr. oblikovan konzorcij v Azerbajdžanu, ki upravlja s plinskimi nahajališči Shah Deniz – 1 in Shah Deniz – 2 (v konzorciju poleg državnega SOCAR sodelujejo še BP, norveški Statoil, Total, LukAgip (skupno podjetje ruskega Lukoila in italijanskega Agipa) in Turkish Petroleum Overseas Company Limited (Statoil 2011).

¹⁴² Gre za t. i. Pogodbe o razdelitvi proizvedenih obsegov (*Product Sharing Agreement, PSA*), pri katerih večino tveganj pri financiranju raziskovanju prevzame podjetje (konzorcij podjetij), medtem ko so dobički, doseženi po pokritju investicijskih stroškov (t. i. *profit oil*), razdeljeni po pogodbeni formuli. Več o tovrstnih pogodbah v Fenton – Krysiak (2007).

V kontekstu delovanja energetske TNP v RF smo takšen pogled v uvodnem poglavju disertacije že označili kot pomanjkljiv, saj gre za poenostavljanje in popolno zapostavljanje ekonomskih (tržnih) determinant delovanja (tudi državnih) energetske TNP. Podobno ugotavlja v svojih analizah kitajskih energetske TNP tudi Downs (2008 in 2010). Z vidika samega nadzora vlade nad delovanjem državnih energetske TNP sicer potrjuje (*Ibid.*), da ima kitajska komunistična partija več vzvodov izvrševanja nadzora nad delovanjem svojih treh največjih energetske TNP (država namreč nadzoruje imenovanje vodstva podjetij, kar je tudi primarni instrument nadzora), vendar pa to *a priori* ne pomeni, da je vpliv povsem enostranski. Ravno obratno: s pomočjo analize številnih primerov delovanja treh največjih kitajskih energetske TNP ugotavlja, da imajo podjetja svoje interese v domačem in mednarodnem okolju ter da kot taka nastopajo kot »relativno avtonomni in močni subjekti« (Downs 2010, 74). Pomembna je tudi ugotovitev, da se interesi energetske TNP pogosto razlikujejo od interesov države, kar izhaja tudi iz dejstva, da so številne podružnice državnih podjetij organizirane kot javne delniške družbe, katerih delnice kotirajo na svetovnih borzah. Posledično naj bi bilo vodstvo takšnih podjetij prisiljeno uravnoteževati interese države in zasebnih lastnikov (Downs 2010, 76). Poleg neposrednega nadzora nad imenovanji vodstev državnih energetske TNP lahko država (neposredno) izvršuje svoj vpliv tudi prek nadzora nad viri financiranja, čeprav se ta vidik zmanjšuje, saj lahko podjetja iščejo vire financiranja tudi na mednarodnih trgih (v tem primeru lahko država nadzor izvaja prek potrjevanja investicijskih načrtov). V svoji analizi Downs (2010) eksplicitno navaja številne primere, ki pričajo o »konfliktnosti interesov« oz. celo izvrševanju moči državnih energetske TNP nasproti vladi prek manipuliranja s trgom (ustvarjanje virtualnega zmanjšanja ponudbe na trgu naftnih derivatov ipd.), pri čemer naj bi podjetja sledila predvsem svojim korporativnim interesom (povečanje profita).¹⁴³

¹⁴³ Podobne primere najdemo tudi na drugih trgih, na katerih delujejo močna energetska TNP. Kot primer takšnih odnosov nam lahko služijo tožbe Zvezne antimonopolne agencije RF (FAS – *Federal'naja antimonopol'naja služba*) proti štirim največjim ruskim naftnim TNP (Rosneft, Lukoil, TNK-BP in Gazpromneft), ki jih je FAS obtožila kartelnega dogovarjanja o cenah naftnih derivatov v obdobju 2007–2009. TNK-BP je državnemu proračunu že moral nakazati kazen v višini 27 mio evrov, medtem ko druga naftna podjetja v primeru podobnih sodb čaka še za (skupno) 1 mrd evrov kazni. Poudariti velja, da sta dve od štirih obtoženih podjetij (Rosneft in Gazpromneft) v večinskem državnem lastništvu (Vedomosti, 2010).

Downs (2010, 78–9) podobno zavrača tudi enosmerno povezavo med delovanjem kitajskih državnih energetskega TNP na mednarodnih trgih in zunanjepolitičnimi interesi kitajskih oblasti. Nedvomno se vsi vpleteni akterji (vlada, vodstva državnih podjetij) zavedajo pomena, ki ga imajo državna energetska podjetja za zagotavljanje energetske varnosti Kitajske (ki je, kot smo že izpostavili, soočena z izjemno hitro rastjo povpraševanja po fosilnih energentih, ki ga lahko zadovoljuje predvsem prek povečanja uvoza), vendar pa to ne pomeni, da mednarodna ekspanzija kitajskih energetskega TNP nima tudi povsem ekonomskih (tržnih) determinant. Upoštevajoč dejstvo, da gre pri energetskega trgih za veliko stopnjo internacionalizacije poslovanja (posebej to velja za globalni naftni trg, v vedno večji meri – prek LNG tehnologij – pa tudi za plinski trg), se morajo kitajska državna energetska TNP hitro širiti in osvajati nove trge (posebej v sektorju proizvodnje, ki je bil zgodovinsko najbolj donosen), v kolikor želijo uspešno tekmovati z drugimi mednarodnimi TNP. Poleg tega je mednarodno delovanje povezano tudi z dostopom do najbolj naprednih tehnologij in znanj, brez katerih bodo podjetja (dolgoročno) obsojena na stagniranje.

V razpravi o ekonomskih determinantah delovanja državnih energetskega TNP in razmerju do drugih (predvsem političnih) interesov je prav tako potrebno upoštevati, da gre v primeru številnih držav in njihovih (para)državnih energetskega podjetij za obojestranski interes za doseganje maksimalno učinkovitih poslovnih rezultatov podjetij, saj je njihovo poslovanje (tudi konkurenčnost na mednarodnih trgih) izjemnega pomena za gospodarski in javnofinančni sistem posameznih držav (Morse 1999). Slednje še posebej velja v primeru držav neto izvoznice energentov, ki so praviloma 'odvisne' od učinkovitega delovanja energetskega sektorja in tako zelo občutljive na vstopanje tujih TNP na njihove trge (Ghemawat 2011); Austin (2008, 18) npr. povzema statistične podatke številnih nacionalnih in mednarodnih virov in ugotavlja, da je izvoz v omenjenih državah v med 60- in 90-odstotnim deležem sestavljen iz fosilnih energentov, le-ti pa prek posrednih in neposrednih davkov ter davščin prispevajo med 40 in 70 % vladnih prihodkov (prihodkovni del proračunov). Takšna navezava gospodarske stabilnosti na učinkovito delovanje energetskega sektorja in državnih energetskega TNP nedvomno predstavlja izziv za vlade teh držav, ki morajo paziti na učinkovito uravnoteženost svojih politik na

področju (mednarodnega) energetskega delovanja. Poleg tega je potrebno upoštevati, da pri vprašanju učinkovitosti delovanja državnih ali zasebnih energetskega TNP ni enoznačnega odgovora, saj obstajajo primeri držav (npr. Norveška), v katerih državna energetska TNP delujejo izjemno učinkovito in pregledno. Po oceni Pleinesa (2009, 72) je pri tem vprašanju bolj kot samo (državno ali zasebno) lastništvo pomembno učinkovito delovanje tržnega okolja, v katerem podjetje deluje.

2.3.5 Ekonomski dejavniki in formiranje energetske diplomacije

Ob konceptualizaciji pojma energetska diplomacija smo na kratko že izpostavili pomen, ki ga imajo po našem mnenju ekonomski dejavniki (tudi skozi delovanje energetskega TNP) pri oblikovanju osrednjih determinant energetske diplomacije vsake države. V nadaljevanju bomo podrobneje predstavili osrednje značilnosti mednarodnih energetskega trgov ter naravo (in motive) delovanja energetskega TNP, s čimer bomo naše predhodne opredelitve nadgradili.

Upoštevajoč predstavljene ugotovitve o splošni naravi delovanja TNP (npr. motivov za investiranje na tujih trgih) in specifičnih značilnosti delovanja energetskega TNP (pomen vertikalne integriranosti, razlike med državnimi in zasebnimi podjetji) lahko ponovno izpostavimo, da je potrebno energetska TNP (tako državna, kot tudi zasebna) obravnavati kot pomembne (in relativno avtonomne) subjekte mednarodnih energetskega odnosov (Downs 2010), s čimer utrjujemo naše izhodiščno razumevanje pomena ekonomskih dejavnikov in vloge energetskega TNP pri formiranju osrednjih ciljev energetske diplomacije. Pomembno izhodišče pri tem je, da lahko na razmerje med državo (oz. njenimi interesi) in energetskimi TNP gledamo tudi skozi matrico dveh osrednjih vrst razmerij:

– razmerja konfliktnosti interesov. Tovrstna razmerja so še najbolj pogosta v primerih, ko želijo države s pomočjo energetske diplomacije dosegati predvsem neekonomske cilje, ki močno vplivajo na tržne mehanizme delovanja energetskega TNP.¹⁴⁴ Prav tako se

¹⁴⁴ Prim. naftni embargo 1973/1974, uporaba energetske diplomacije kot sredstva prisile v primeru delovanja RF v obdobju 2005–2010 predvsem na postsovjetskem območju (Woehrel 2009).

pojavnjajo tovrstna razmerja v primerih delovanja energetske TNP na domačih trgih (kar pa se v pomembnem delu odraža tudi na mednarodnih vidikih poslovanja podjetij), pri čemer je zanimivo, da je konfliktnost interesov prisotna tako v primeru zasebnih, kot tudi državnih podjetij (posamezni primeri v podpoglavju 2.3.4.2.);

– razmerja sodelovanja in skladnosti interesov. Tovrstna razmerja prevladujejo predvsem v primerih, ko poskušajo države prek izvajanja energetske diplomacije dosegati predvsem ekonomske cilje: tako korporativne – v obliki podpore delovanju svojih energetske TNP na tujih trgih, kot tudi makroekonomske (upoštevajoč pomen energetske virov za gospodarsko in makroekonomsko stabilnost). Seveda je pričakovano, da države prek tovrstnega delovanja (podpore svojim energetskim TNP) poskušajo doseči tudi druge cilje: a) povečati svoj ugled in moč v regionalnem ali mednarodnem okolju (npr. v primeru držav neto izvoznice energentov) ali b) zagotoviti pomembne strateške in razvojne prednosti (npr. z vidika dostopa do tehnologij ipd.); vendar pa so tovrstni cilji komplementarni primarnim korporativnim ciljem energetske TNP.

Ob tem nikakor ne predpostavljamo, da so tovrstna razmerja statična (tako z vidika časovne, kot tudi kvalitativne dimenzije), temveč ravno obratno; upoštevajoč globalizacijske dejavnike, multipolarnost v sodobnih MO in diplomatskih praksah, ključne značilnosti delovanja mednarodnih energetske trgov itd. so tovrstna razmerja izjemno dinamična in podvržena številnim dejavnikom, ki pomembno vplivajo na delovanje obeh skupin subjektov (držav in energetske TNP). Posledično moramo aktualne prakse energetske diplomacije analizirati skozi omenjeno večpolarnost interesov in tudi vsakokratnega konteksta, ki pomembno vpliva na oblikovanje osrednjih ciljev energetske diplomacije posameznih držav.

3 ENERGETSKA DIPLOMACIJA RUSKE FEDERACIJE

Energetske diplomacije RF ne moremo koherentno in celostno proučevati, ne da bi predhodno jasno opredelili in tudi analizirali dve širši področji, in sicer a) diplomacijo oz. ZP RF po letu 1991 ter b) prioritete (zunanje) energetske politike RF v obdobju 1991–2010. Zato bomo v tem poglavju uvodoma predstavili vlogo in pomen, ki ga ima RF v sodobni mednarodni skupnosti, kot tudi procese odločanje v ZP RF (poglavje 3.1), kot tudi ključne značilnosti (usmeritve, cilje, prioritete ipd.) ZP in diplomacije RF v obdobju po razpadu SZ (poglavje 3.2). Upoštevajoč, da nas v okviru naše raziskave posebej zanima energetska diplomacija RF do držav 'bližnjega sosedstva', bomo predstavili tudi osrednje modalitete tega pojma (poglavje 3.3). Poglavje bomo sklenili z analizo energetskega sektorja RF (poglavje 3.4) in v tem kontekstu predstavili osrednje strategije, cilje in subjekte, ki opredeljujejo (predvsem zunanjo dimenzijo) delovanja energetskega sektorja.

3.1 Vloga Ruske federacije v mednarodni skupnosti, razumevanje nacionalnega interesa in odločanje v zunanji politiki

Razpad SZ (decembra 1991)¹⁴⁵ je drastično spremenil geostrateški položaj RF, kar je posledično zahtevalo spremembo njene celotne ZP (spremembe zunanjepolitičnih prioritet, ciljev in strategij ter razumljivo tudi sredstev ZP) (Nikonov 2004, 712). Na tem mestu nas bodo v prvi vrsti zanimale tiste (zunanje in notranje) determinante, ki so odločilno vplivale na formiranje nove ZP RF po letu 1991, kot tudi cilji in prioritete ZP.

¹⁴⁵ SZ je uradno razpadla 8. decembra 1991, ko so predsedniki treh (takrat še sovjetskih) republik – Rusije (Boris Jelcin), Ukrajine (Leonid Kravčuk) in Belorusije (Stanislav Šuškevič) – podpisali sporazum o razpustitvi SZ in s tem končali več let trajajočo politično nestabilnost in nekaj mesecev trajajočo popolno politično blokado. Vse od prihoda Mihaila Gorbačova na položaj generalnega sekretarja Komunistične partije SZ (11. marca 1985) so namreč v državi potekali močni politični boji, tako med različnimi usmeritvami znotraj partije, kot tudi med centrom (Moskva) in pridruženimi republikami. Spori o predlaganih gospodarskih in političnih reformah (t. i. *perestrojka*), o demokratizaciji (t. i. *glasnost'*), o pristojnostih posameznih republik in centra ter številna druga odprta vprašanja so pripeljala do globoke krize poleti 1991, ko se je v državi pripravljala vojaški udar (v katerem so sodelovali predvsem nekateri visoki predstavniki političnih in vojaških struktur SZ). Kljub temu da poskus ni uspel, je postalo jasno, da skupna država ne bo več mogla dolgo obstajati na enakih temeljih. Odločitvi ukrajinskega vodstva o postopnem izstopu iz SZ in razglasitvi samostojne države (konec avgusta) so sledile še druge republike (Nevers 1994, 8–9; Zhurkin 1997, 4; Seleznjov 2001, 11–18; Munčaevev in Ustinov 2002, 575–85).

Omenjena področja bodo predstavljena s širše perspektive, saj bodo posamezni elementi (npr. ZP do novo nastalih držav po razpadu SZ ali pomen energetskega sektorja) podrobneje analizirani v naslednjih podpoglavjih. Razumljivo se ne bomo spuščali v podrobnejšo analizo bilateralnih odnosov in zunanjepolitičnega delovanja RF v multilateralnem kontekstu, saj to ni cilj našega raziskovanja (prav tako bomo manjši poudarek namenili varnostnim in obrambnim vidikom ZP RF v proučevanem obdobju (več o teh vidikih v Belobrov 2010, Štol' 2010 idr.). Pri proučevanju vloge RF v mednarodni skupnosti in predvsem ključnih značilnosti ZP ter diplomacije RF (obdobje 1991–2010) se bomo v največji meri naslanjali na obstoječe raziskave Cygankova (2008), Kortunova (2009), Lancove in Ačkasove (2005), obsežni zbornik »Vnešnjaja politika i diplomatija Rossijskoj Federacii« (2010) idr., kot tudi na analizo primarnih virov (npr. normativnih dokumentov, v katerih so opredeljene ključne zunanjepolitične prioritete RF).¹⁴⁶

RF je v obdobju zadnjih dveh desetletij z vidika ZP prehodila zelo turbulentno pot od razpada SZ in posledičnega konca blokvske delitve sveta (1989–1991), prek občutnih finančnih in gospodarskih kriz (1992, 1998), do ponovne vzpostavitve »močne države« (velesile) v obdobju po letu 2004/2005, ki ga številni avtorji (Cygankov 2008; Kortunov 2009; idr.) označujejo tudi kot vrnitev RF na mednarodno prizorišče. Dejansko RF tudi v 90. letih 20. stoletja, navkljub številnim notranjepolitičnim in gospodarskim težavam, ni izgubila statusa velike države, saj je kot naslednica SZ npr. ohranila sedež v Varnostnem svetu OZN, leta 1994 pa se celo pridružila G8, forumu najbolj razvitih držav sveta. A kljub temu je ZP RF z začetka 90. let 20. stoletja povsem neprimerljiva z ZP RF leta 2010, kot se prav tako vpliv sodobne RF močno razlikuje od pozicij v mednarodnem okolju po razpadu SZ. Čeprav se je začela vloga RF v mednarodnem okolju krepiti že kmalu po letu 2000, ko je njena ZP postajala vedno bolj pragmatična, se je občutnejši prelom zgodil v obdobju 2004/2005, torej v začetku drugega predsedniškega mandata Putina. Najbolj izrazito se je nova podoba ruske ZP pojavila leta 2007, ko je predsednik države Vladimir Putin v svojem nastopu na varnostni konferenci v Münchnu nastopil z ostro kritiko enopolarnosti in hegemonije ZDA, kot tudi napovedal bistveno bolj samozavestno ZP RF

¹⁴⁶ Npr. »Konceptyja vnešnej politiki Rossijskoj Federacii« iz leta 2000 in 2008.

nasproti zahodu (Bulin 2008, 51; Konferencyja po voprosam politiki i bezopasnosti 2007). Slednje je sprožilo številna ugibanja o tem, ali se približujemo novi hladni vojni (prim. Sakwa 2008; Stent 2008; Lucas 2009 idr.). Nove spremembe v samodojemanju svoje vloge v Evropi (in širše) s strani RF, kot tudi objektivne prerazporeditve moči v regiji (npr. posledice t. i. barvnih revolucij v Gruziji, Ukrajini in Kirgiziji, o katerih bo več govora v nadaljevanju) so se še posebej odrazile v vojaškem konfliktu RF in Gruzije avgusta 2008. RF je namreč v tem oboroženem spopadu prvič uporabila vojaško silo zunaj svojega ozemlja po koncu okupacije Afganistana s strani SZ (1979–1989) in s tem tudi simbolno zelo jasno pokazala na svojo novo moč v svetovni ureditvi v začetku 21. stoletja (Udovič in Mancevič 2009).

Medtem ko si je večina avtorjev o vprašanju povečane vloge RF v mednarodni skupnosti po letu 2000 enotna,¹⁴⁷ pa se pojavljajo številne različne ocene in analize, kakšne so ključne kvalitativne značilnosti sodobne ZP RF (ali npr. le-ta ustreza spremembam v strukturi mednarodne skupnosti in novemu ravnotežju moči oz. ali gre za nov ekspanzionizem ali celo imperializem),¹⁴⁸ pa tudi, skozi katere perspektive in determinante lahko ocenjujemo oblikovanje sodobne ZP RF. Mi bomo poskušali proučiti ključne značilnosti ZP in diplomatske prakse RF skozi notranje dejavnike, ki naj bi odločujoče vplivali na oblikovanje ZP RF.

3.1.1 Dojemanje nacionalnega interesa v zunanji politiki Ruske federacije

Ob predstavitvi ZP ter ciljev in sredstev ZP smo posebej izpostavili ugotovitve (Benko 1997a; Cygankov 2004; Devin 2008; Petrič 2010; idr.), da je ZP katere koli države tesno povezana s posameznimi notranjimi determinantami. S tega vidika je potrebno na tem

¹⁴⁷ Gre namreč za sprejemanje nekaterih bolj ali manj objektivnih dejstev, kot je povečana gospodarska moč RF, intenziviteta političnih in gospodarskih integracij v Osrednji in Jugovzhodni Aziji (npr. ustanovitev Šanghajske organizacije za sodelovanje (2001) ali Euroazijskega gospodarskega prostora (EvrAzEs 2001) ipd.).

¹⁴⁸ Prim. Mansourov 2005; Lucas 2009; Ševcova 2010; idr.

mestu izpostaviti opredelitev tistih determinant, ki so po oceni Cygankova (2008)¹⁴⁹ odločujoče vplivale na formiranje ZP in diplomacije RF v zadnjih dveh desetletjih.

Avtor (*Ibid.*) pri tem izhaja iz nacionalnega interesa kot tistega koncepta, ki ključno vpliva na formiranje ZP RF. Pri tem znotraj opredelitve nacionalnega interesa izpostavlja tri področja: a) sprejemanje vloge RF v svetu v povezavi z delovanjem političnih elit; b) splošne gospodarske razmere (znotraj tega igra posebej pomembno vlogo energetski sektor); in c) dojemanje odnosa do t. i. »drugega«, ki je v primeru RF zahod (Neumann 1996). Pri analizi ZP skozi opredelitev ključnih determinant nacionalnega interesa (Cygankov 2008) seveda ne gre za posebno novo obliko empiričnega raziskovanja ZP RF, saj izhajajo tudi številni drugi avtorji (ne)posredno iz nacionalnega interesa, a obenem pogosto le-tega dojemajo kot dokaj statičnega in ne dopuščajo večjih kvalitativnih sprememb v določenem časovnem obdobju; slednje je posledica dejstva, da omenjeni pristopi največkrat temeljijo na enem, osrednjem (težiščnem) teoretično-konceptualnem izhodišču razumevanja nacionalnega interesa RF. Tako npr. Lancova in Ačkasova (2005, 289–90) sicer izpostavljata, da je za opredelitev zunanjepolitične strategije RF ključno razumevanje njenih »nacionalno-državnih interesov« (2005, 289–90), a obenem v nadaljevanju eksplicitno poudarjata, da je pri vprašanju opredelitve osrednjih nacionalnih interesov ključen in prevladujoč geopolitični dejavnik (posledično avtorici v večji meri zapostavljata pomen drugih dejavnikov, npr. gospodarskega razvoja, saj v prvi vrsti izhajata iz političnih ciljev).¹⁵⁰ Na drugačen način ZP RF 21. stoletja raziskuje Ševcova (2010), ki sicer ZP razume kot nadaljevanje notranje, vendar pa izhaja

¹⁴⁹ Cygankov (2008) v svojem delu *Vnešnjaja politika Rosii – ot Gorbačeva do Putina* s pomočjo pristopa socialnega konstruktivizma po našem mnenju ponuja najbolj koherentno analizo osrednjih determinant, ki opredeljujejo formiranje ZP RF. Analiza avtorja (*Ibid.*) gre namreč onkraj tako prevladujočih realističnih analiz ZP RF (predvsem zahodni avtorji, prim. MacFarlane 1999 in Lynch 2001), kot tudi nekaterih parcialnih raziskav ruskih avtorjev (prim. Lancova in Ačkasova 2005; Ševcova 2010; idr.), ki poskušajo osrednje značilnosti ZP razlagati zgolj skozi razmerja (vojaške, politične ali ekonomske) moči ali osebne značilnosti posameznih političnih voditeljev (prim. Morozov 2008; Grib 2009) ter pri tem v večji meri zanemarjajo pomen vrednot in zgodovinskega spomina, kot tudi polisemičnost posameznih determinant in interesnih skupin. Za razliko od tovrstnih pristopov Cygankov (2008, 245) eksplicitno poudarja, da je v ospredju njegovega zanimanja nacionalni interes, ki je rezultat zahtevnih prepletov zunanjih in notranjih dejavnikov, med katerimi posebej izpostavlja (samo)dojemanje vloge RF v svetu, gospodarske dejavnike in odnos do »drugega«. Podobno tudi Kortunov (2009) pri analizi ZP RF izhaja iz socioloških in politoloških opredelitve nacionalnega interesa, vendar je za razliko od Cygankova (2008) manj sistematičen.

¹⁵⁰ Osrednji cilj ZP RF naj bi bil »ohranitev svoje globalne geopolitične funkcije kot združevalne in stabilizacijske sile v Evropi« (Lancova in Ačkasova 2005, 290).

v analizi ZP RF predvsem z vidika integracije RF z zahodom, od uspešnosti katerega je v največji meri odvisna uspešnost celotne ZP RF.¹⁵¹

Ne glede na občutne spremembe v strukturi mednarodne skupnosti v zadnjem stoletju je mogoče z vidika dojetja nacionalnega interesa in opredelitve vloge RF tudi v sodobnem kontekstu izhajati iz treh osrednjih teoretičnih pristopov, ki v daljšem časovnem obdobju različno razumejo in razlagajo ključne značilnosti nacionalnega interesa RF. Gre za pristope zahodnjakov, državocentrikov in pripadnikov t. i. civilizacijske šole (Cygankov 2008, 19–30).¹⁵²

Zahodnjaki poudarjajo pripadnost Rusije evropski civilizaciji, zahodnemu svetu in posledično zagovarjajo tudi večje zблиžanje Rusije z zahodnimi državami. Zgodovinsko se je pristop/šola oblikoval v času vladavine Petra I (Velikega),¹⁵³ medtem ko se v sodobnih razmerah kaže skozi zagovarjanje odprte in prozahodne ZP, cilj katere naj bi bil predvsem politično, gospodarsko, tehnološko ipd. zблиžanje z vodilnimi zahodnimi državami (v kontekstu zadnjih 20. let predvsem EU). Pripadniki t. i. liberalne linije znotraj tega pogleda (med njimi tudi prvi predsednik samostojne RF Boris Jelcin in zunanji minister RF v obdobju 1990–1996 Andrej Kozyrev) so zagovarjali sodelovanje RF z zahodnimi državami na podlagi skupnih liberalnih vrednot, kot so npr. privrženost demokratični ureditvi, spoštovanju človekovih pravic, tržni liberalizaciji ipd.

Drugače nacionalni interes razumejo t. i. državocentriki (alternativno bi jih lahko poimenovali kot realisti, saj v največji meri izhajajo iz realističnega razumevanja mednarodne skupnosti in vloge RF), saj se po njihovem mnenju nacionalni interes RF oblikuje na načelih stabilnosti (politične in gospodarske), samozadostnosti (opiranje

¹⁵¹ Povsem tretji pristop ubere Nikonov (2004), ki ZP RF proučuje skozi možnost (in uspešnost) uporabe teh ali onih sredstev ZP.

¹⁵² Podoben pristop pri analizi ZP RF v 90. letih 20. stoletja uporabi tudi Bažanov (2010, 13–40) s to razliko, da osrednje teoretične pristope k razumevanju nacionalnega interesa in vloge RF v svetu v tem obdobju razdeli na štiri skupine: prozahodni, antizahodni, nacionalistični in uravnoteženi. Glede na to, da Cygankov (2008) v svoji opredelitvi osrednjih pristopov/šol izhaja iz zgodovinske perspektive in izpostavlja kontinuiteto, bomo uporabili njegov metodološki okvir.

¹⁵³ Peter I. (vladal 1682–1725) je bil navdušen nad zahodnimi civilizacijami predvsem zaradi tehnološke naprednosti in je v sodelovanju z zahodnimi velesilami videl predvsem sredstvo modernizacije carske Rusije. Več o zgodovinskih pojavnostih te usmeritve v Cygankov (2008, 19–20).

predvsem na lastne – človeške, gospodarske ipd. – vire), krepitve moči in suverenosti (tako notranje, kot tudi v mednarodnem okolju).¹⁵⁴ Ta šola daje prednost omenjenim kategorijam pred vrednotami, ki jih zagovarjajo zahodnjaki, čeprav pripadniki te usmeritve *a priori* niso nujno tudi antizahodnjaki. Z vidika odnosa do zahoda tovrstni pogled zagovarja pragmatizem in vzpostavljanje odnosov na podlagi enakopravnosti in suverenosti, ki pa predpostavlja tudi močan element tekmovalnosti oz. v določenih primerih tudi politiko »zadrževanja« (npr. v času SZ, ko je bil eden osrednjih ciljev ZP ideološki boj proti kapitalistični ureditvi in medblokovska ureditev sveta). Liberalni državocentriki obdobja po razpadu SZ so se sicer zavedali pomena gospodarskih (prehod v tržno ekonomijo) in političnih reform (razpad enopartijskega političnega sistema), a so izpostavljali, da morajo biti omenjene reforme usmerjene v krepitev (in ne slabitev) vloge države.

Tretjo usmeritev predstavlja t. i. civilizacijska šola, ki zagovarja posebne vrednote ruske družbe (govorijo o Rusiji kot o ločeni civilizaciji),¹⁵⁵ ki naj bi se bistveno razlikovale tako od vrednot zahodnih družb, kot tudi (oz. v še večji meri) od vzhodnih civilizacij. Posledično se nacionalni interes Rusije oblikuje predvsem skozi ideološka in varnostna nasprotovanja drugim večjim civilizacijam (v odnosu do zahoda gre pri tem pogledu za bistveno bolj drastična nasprotovanja, kot v primeru državnikov). Zgodovinsko se je pogled oblikoval skozi vladavino Ivana Groznega in formiranje politično-religiozne paradigme »Moskva – Tretji Rim«¹⁵⁶ ter ključno vplival na imperializem carske Rusije v obdobju od 17. do 19. stoletja. V času SZ je tovrstno razumevanje nacionalnega interesa prevladovalo predvsem v obdobju neposredno po oktobrski revoluciji (doktrina svetovne revolucije, ki sta jo zagovarjala Lev Trocki in Vladimir Lenin). V obdobju po razpadu SZ

¹⁵⁴ Zgodovinsko naj bi se tovrstni pogledi oblikovali še v času tatara-mongolske prevlade na današnjem ozemlju Vzhodne Evrope (13./14. stoletje), kasneje pa se še dodatno okrepilo v obdobju številnih vojn, ki jih je carska Rusija bila za prevlado na širšem evro-azijskem območju (rusko-turške vojne, Velika litvanska kneževina itd.). Številne vojne, kot tudi bližina drugih civilizacij (posebej Kitajske) naj bi vplivale na oblikovanje mentalitete, po kateri se mora Rusija razvijati opirajoč se na lastne zmogljivosti, v skladu z lastnim modelom (Cygankov 2008, 20–1; Kortunov 2009, 90; Opjonkin 2011).

¹⁵⁵ Zgolj deloma se tovrstna šola navezuje na idejo 'panslavizma', ki zagovarja najpomembnejšo vlogo Rusije kot centra slovanskega sveta. Tudi Kortunov (2009) izpostavlja omenjeno usmeritev (imenuje jo »posebna pot«) kot pomembno pri oblikovanju nacionalnega interesa v RF.

¹⁵⁶ Gre za politično-religiozni koncept, ki naj bi predstavljal prevlado Moskvske kneževine (16. stoletje) oz. nato carske Rusije kot naslednice Rimskega imperija (»prvi Rim«) in nato Konstantinopola (»drugi Rim«) (Sinicyna 1998).

je pogled izgubil pomen, čeprav določene interesne skupine (predvsem avtorji in politiki nacionalistične usmeritve, ki nacionalni interes opredeljujejo prvenstveno skozi geopolitične kategorije, prim. Dugin 1997; Mitrofanov 1998; idr.) še vedno zagovarjajo, da bi morala RF graditi svojo ZP predvsem kot »celinski imperij« (gre v prvi vrsti za prevlado na območju nekdanje SZ), čeprav ni povsem jasno, s katerimi sredstvi naj bi RF tovrstno politiko vodila.¹⁵⁷

Skozi pregled treh ključnih teoretičnih pristopov/šol k razumevanju formiranja nacionalnega interesa RF vidimo, da ima pri formiranju ruskega nacionalnega značaja in pozicioniranja v mednarodni skupnosti pomembno vlogo razmerje do t. i. »drugega«, vlogo katerega ima po mnenju Cygankova (2008, 35–9) zahod. Pri tej opredelitvi Cygankov (*Ibid.*) izhaja iz mnenja enega najvidnejših avtorjev teorije socialnega konstruktivizma v MO Alexandra Vendta (1999), ki med drugim poudarja pomen 'identitete' posameznega subjekta MO (tudi razumevanje svoje identitete je razumljivo v skladu s tovrstnimi pogledi rezultat socialnih interakcij in družbenih konstruktov).¹⁵⁸ Posledično Cygankov (2008, 35–7) izpostavlja, da je razumevanje tudi sodobne ZP RF nemogoče brez predhodnega razumevanja vloge zahoda (predvsem evropskih družb), na podlagi katerega se v precejšnji meri formira razumevanje lastne ruske 'identitete' oz. »jaza«. ¹⁵⁹ S pomočjo tovrstnega konceptualnega modela lahko razlagamo tako ZP SZ, ki je bila – ne glede na prevladujoč element socialistične ideologije – tudi odraz dogajanja v širšem evropskem prostoru (npr. postavitve Berlinskega zidu 1961), kot v še večji meri oblikovanje nacionalnega interesa in ZP že od leta 1985, ko je Gorbačov začel s postopno uvedbo političnih reform, usmerjenih tudi v zблиžanje takratne SZ z zahodnoevropskimi

¹⁵⁷ Tako npr. eden izmed nosilcev ruske gospodarske liberalizacije začetka 90. let 20. stoletja Anatolij Čubajs ob razmišljanju o vlogi RF v 21. stoletju poudarja, da bi moral biti eden izmed osrednjih ciljev ruske ZP krepitev vloge RF na ozemlju nekdanje SZ s pomočjo postopne izgraditve »liberalnega imperija« (Čubajs 2003).

¹⁵⁸ (Socialnega) konstruktivizma (podobno kot tudi drugih teorij MO) ne sestavlja ena prevladujoča paradigma, temveč več pristopov (neo-idealizem, sociološki institucionalizem, postmodernizem itd.), med katerimi pa lahko kot skupne značilnosti opredelimo: a) usmeritev raziskovanja na države in njihove notranje dejavnike; b) ključni dejavniki v strukturi delovanja mednarodnega okolja so intersubjektivni in ne objektivno dani (npr. za razliko od realističnih pogledov); ter c) razumevanje lastne identitete in interesov posameznih držav je odvisno od družbenega konstrukta in ne eksogenih (zunanjih) sil (Cygankov 2004, 161). Več v Wendt (1999), Brglez (2001), Adler (2002), Fearon in Wendt (2002) idr.

¹⁵⁹ Drugače pomen identitete (še posebej v navezavi na formiranje nacionalnega interesa in ZP RF v prvi polovici 90. let 20 stoletja) razume Kortunov (2009, 81–2), ki slednjo razlaga z odnosom do obdobja pred oktobrsko revolucijo (1917) oz. obdobjem sovjetske komunistične ureditve, ki je temu sledila.

državami. Zaradi drastičnih družbenih reform in postopne decentralizacije je pomen Evrope kot »drugega« še posebej pridobil na pomenu v prvi polovici 90. let 20. stoletja. Kot bomo podrobneje videli v nadaljevanju, je namreč RF v prvih letih po razpadu SZ svojo ZP izvajala v skladu z opredelitvijo nacionalnega interesa, bistveni del katerega je predstavljalo ravno brezpogojno (politično, gospodarsko ipd.) sodelovanje oz. celo sledenje zahodu. Po drugi strani pa je ravno razočaranje nad rezultati tovrstne usmeritve in politike že v sredini 90. let 20. stoletja pripeljalo do pomembnih sprememb v dojemanju lastnega nacionalnega interesa, ki od takrat naprej ni bil več izključno vezan na sodelovanje z zahodom (Lancova in Ačkasova 2005, 317–19; Cygankov 2008, 36–9; Bažanov 2010a, 25).

Kot tretji pomemben element, ki po oceni Cygankova (2008) predstavlja imanenten del oblikovanja nacionalnega interesa RF, nastopa gospodarska situacija oz. notranje gospodarske razmere (med katere v širšem smislu prištevamo še razmere na finančnih trgih, ki v sodobnih razmerah nastopajo kot neodtujljiv del makroekonomske stabilnosti vsake države). To ni presenetljivo, saj se v sodobnih globalizacijskih razmerah pomen in moč držav meri in opredeljuje tudi prek gospodarske moči (Stiglitz 2007),¹⁶⁰ ki pomembno oblikuje ne zgolj cilje ZP (npr. prizadevanje za hitrejši gospodarski razvoj in gospodarsko blaginjo), temveč tudi sredstva ZP. Kot bomo videli v nadaljevanju, so tudi v RF notranje gospodarske razmere v obdobju po razpadu SZ močno vplivale na oblikovanje nacionalnega interesa in posledično osrednjih prioritet ZP države, pri čemer pa je potrebno ločiti med obdobji, ko je gospodarski razvoj predstavljal enega izmed ciljev ZP (npr. najbolj izrazito obdobje 1991–1994/1995) ter obdobja, ko so gospodarske razmere po eni strani že omogočale učinkovito uporabo ekonomskih sredstev v ZP (npr. energetske diplomacije), po drugi pa je gospodarski razvoj še naprej ostajal eden izmed ciljev ZP (npr. najbolj izrazito v obdobju po letu 2004/2005).

¹⁶⁰ Npr. za razliko od 19. stoletja, ko se je ravnotežje sil v MO oblikovalo pretežno prek vojaških zmogljivosti posameznih držav (Nye 2011).

3.1.2 Odločanje v zunanji politiki Ruske federacije

Ker smo se dotaknili vprašanja postopkov formiranja ZP, je potrebno izpostaviti še normativne faze/postopke zunanjepolitičnega odločanja oz. razdelitev pristojnosti med posameznimi vejami oblasti v RF.

Po sprejetju ustave leta 1993 se je v RF dokončno oblikoval močan predsedniški politični sistem, v katerem je predsednik neposredno voljen in je njen najvišji predstavnik (Ustava RF, 80.1 člen), zato ni presenetljivo, da ima predsednik tudi največja pooblastila na področju ZP RF. Predsednik določa osrednje usmeritve ZP (Ustava RF, poglavje 80.3) in predstavlja RF v MO (Ustava RF, poglavje 80.4). Glede na to, da predsednik tudi imenuje in razrešuje zvezno vlado RF (Ustava RF, poglavje 83), je predsednik tudi najvišji predstavnik izvršilne oblasti. Pomembno vlogo v procesu sprejemanja zunanjepolitičnih usmeritev in odločitev naj bi tudi imela spodnji (*Gosudarstvenaja Duma*) in zgornji dom (*Sovet federacij*) zveznega parlamenta RF (Konceptija zunanje politike RF iz leta 2008, poglavje V.),¹⁶¹ vendar je praksa v zadnjih 10–15 letih pokazala, da zakonodajna veja oblasti te funkcije ni izvajala preveč učinkovito (Kortunov 2009, 164). Eden izmed razlogov za tovrstno stanje gre najbrž iskati tudi v dejstvu, da je ruski politični sistem – še posebej po letu 2000 – v precejšnji meri konsolidiran in centraliziran, kar v prvi vrsti pomeni politično podrejenost zakonodajne veje (parlamentarne večine) izvršni veji (Kortunov 2009, 168). Posledično Lancova in Ačkasova (2005, 293) ugotavljata, da je zakonodajna veja oblasti po letu 2000 povsem izgubila svojo nadzorno vlogo nad delovanjem izvršne veje oblasti na področju ZP.

Kot pomemben subjekt zunanjepolitične dejavnosti RF nastopu tudi že omenjeni Varnostni svet Ruske federacije (*Sovet bezopasnost Rossijskoj federacii*) (Kondrašova 2008, 31; Haukkala 2010, 60), ki pripravlja predloge odločitev na področju zagotavljanja mednarodne varnosti ter njenega izvrševanja (Konceptija zunanje politike RF iz leta 2008, poglavje V.). Gre za posvetovalni organ v strukturi izvršne oblasti RF, ki ga vodi

¹⁶¹ Predvsem se omenjena vloga kaže na področju ratifikacije mednarodnih sporazumov, kar je v pristojnosti obeh domov ruskega parlamenta (kar je tudi mednarodna razširjena praksa).

aktualni predsednik, ima stalne (ministri t. i. državotvornih resorjev, direktorji osrednjih varnostnoobveščevalnih služb) in nestalne člane (ki jih imenuje in razrešuje predsednik) (Varnostni svet RF 2011).

Ključno koordinacijsko vlogo na področju ZP ima *Ministerstvo inostrannyh del Rossijskoj Federacii* (MZZ RF), ki neposredno skrbi za izvrševanje zunanje-političnih usmeritev, določenih s strani predsednika RF, ter skrbi za usklajenost usmeritev na najrazličnejših področjih v sklopu zunanje-političnega delovanja RF. Omenjena osrednja koordinacijska vloga MZZ RF je določena v Ukazu predsednika RF št. 375 (z dne 12. marca 1996): »O koordinacijski vlogi Ministrstva za zunanje zadeve Ruske federacije pri izvajanju skupne zunanje-politične usmeritve Ruske federacije«. ¹⁶² Ne glede na to, da gre za relativno kratek predsedniški ukaz (zgolj 9 členov), pa zelo pomembno opredeljuje pristojnosti posameznih izvršnih in zakonodajnih organov RF ter predvsem omejuje zvezna ministrstva, predstavnike regijskih oblasti (subjektov RF) ter zakonodajno vejo oblasti pri njihovem zunanje-političnem delovanju (vključno s stiki med posameznimi resorji dveh držav). Ukaz tako eksplicitno vzpostavlja razmerje, v katerem je MZZ RF osrednji organ z vidika oblikovanja in izvajanja (delno tudi nadzorovanja) ZP in diplomacije RF; slednje je pojasnjeno s tem, da naj bi tovrstna ureditev zagotovila izvajanje ZP v skladu z »načelom enotnosti /ZP/ in izpolnjevanja obveznosti /RF/« (Ukaz, poglavje 1.). Ukaz drugim organom izvršne in zakonodajne veje oblasti nalaga:

- da predhodno z MZZ RF usklajujejo vsa potovanja, konzultacije, pogovore, podpise sporazumov ali drugih dokumentov (z drugimi državami ali mednarodnimi organizacijami);
- da vse morebitne predloge za sklenitev medresorskih sporazumov pred posredovanjem v odločanje zvezni vladi in predsedniku RF obvezno uskladijo z MZZ RF;
- da Administracija predsednika in vlada RF ne smeta sprejemati kakršnih koli odločitev, vezanih na delovanje posameznih resorjev vlade RF v MO, v kolikor le-ta niso bila predhodno usklajena z MZZ RF;

¹⁶² Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii ot 12. marta 1996 N. 375 »O koordinirujuščej roli Ministerstva inostrannyh del Rossijskoj federacii v provedenii edinoj vnešnepolitičeskoj linii Rossijskoj Federacii«.

- da veleposlaniki RF v državah akreditacije in pri mednarodnih organizacijah neposredno koordinirajo delovanje drugih morebitnih (kulturnih, gospodarskih, znanstvenih ipd.) predstavništva RF;
- da lahko uradne izjave ali pobude v zvezi z zunanjepolitičnim delovanjem RF podajajo izključno predsednik, predsednik vlade in minister za zunanje zadeve RF. Vsi ostali predstavniki RF lahko tovrstna dejanja izvršujejo zgolj po predhodnem pooblastilu.

Razumevanje prikazane ureditve je zelo pomembno za naše raziskovanje, saj eksplicitno poudarja, kako pomembno vlogo ima MZZ RF (tako notranja služba, kot tudi diplomatsko-konzularna mreža) pri delovanju RF v mednarodnem okolju na najrazličnejših področjih, med drugim tudi na energetske. ¹⁶³ Kot bomo namreč videli v nadaljevanju, ima MZZ RF ključno vlogo pri koordinaciji zunanjepolitičnih in (zunanje)energetskih interesov in ciljev RF ter je osrednji nosilec energetske diplomacije RF.

Ne glede na zakonodajno – pravno jasnost ureditve pristojnosti v postopkih sprejemanja zunanjepolitičnih odločitev pa Kortunov (2009, 164–5) kritično ugotavlja, da so v praksi omenjene pristojnosti pogosto zamegljene oz. na procese odločanja pomembneje vplivajo tudi drugi organi, kar sicer pravno ni predvideno in v procese zunanjepolitičnega odločanja vnaša element nesistemskega; med tovrstnimi organi v sestavi izvršilne oblasti avtor (*Ibid.*) omenja predvsem Administracijo predsednika RF¹⁶⁴ oz. Upravo za vprašanja ZP in Upravo protokola predsednika, ki delujeta znotraj predsedniške administracije. Ne glede na omenjeno kritiko pa Kortunov (2009, 170) le priznava, da se je v obdobju po letu 2000 pomembneje in pozitivno spremenilo discipliniranje številnih organov izvršne

¹⁶³ Omenjena osrednja koordinacijska vloga MZZ RF se tudi povsem imanentno kaže na praktični ravni, saj MZZ RF usklajuje tudi tekoče delovanje ruskih resorjev (zveznih ministrstev), državnih agencij in subjektov RF na mednarodnem področju. Praktično vsak obisk visokih predstavnikov omenjenih institucij v tujino mora biti predhodno usklajen z (ali vsaj posredovan v vednost) MZZ RF.

¹⁶⁴ Gre za organ v strukturi zvezne izvršne oblasti RF, katerega osrednji namen je zagotavljanje pogojev za učinkovito delovanje in izvrševanje svojih pristojnosti predsednika RF. Organ je bil oblikovan 19. julija 1991, njegova notranjepolitična teža pa se je razlikovala tako od posameznega predsednika, kot tudi od vodstva Administracije. Največji pomen je Administracija imela v času predsedniških mandatov Vladimirja Putina (2000–2008), ko je s svojimi 15 osrednjimi organizacijskimi enotami (posameznimi upravami) dejansko predstavljala alternativo zvezni vladi RF.

oblasti na zvezni in regijski ravni, ki so v času prvega predsednika Jelcina pogosto delovali samostojno ter brez predhodnega usklajevanja z MZZ RF.

3.2 Zunanja politika in diplomacija Ruske federacije (1991–2010) – ključne značilnosti

V obdobju 1991–2010 lahko v ZP in diplomaciji (kot osrednjega sredstva ZP) RF opredelimo pet osrednjih obdobj, ki jih bomo v nadaljevanju podrobneje razdelali: a) 1991–1993/1994; b) 1994–1999; c) 2000–2004; d) 2005–2008; in e) 2008–2010. Pri tem bomo, kot že izpostavljeno, izhajali v prvi vrsti iz predstavljenih osrednjih determinant oblikovanja nacionalnega interesa in ZP.

3.2.1 Integracija z zahodom (1991–1993/1994)

Nova politična elita, ki je ob procesu razpada SZ (leta 1991) prevzela oblast v RF, je oblikovala ključne prioritete ZP skozi model sodelovanja z zahodom, saj je v tovrstni navezavi videla možnosti za hitrejše gospodarsko okrevanje države¹⁶⁵ in realizacijo številnih političnih (in gospodarskih) liberalnih reform. Vodilni ruski politiki tega obdobja (predsednik Boris Jelcin, zunanji minister Andrej Kozyrev, podpredsednik vlade Anatolij Čubajs in drugi) so kot pripadniki zahodnjaške tradicije razumevanja vloge Rusije v svetu razumeli »novo Rusijo« kot del zahodne civilizacije, kot identiteto, ki ji je bila »ukradena v času SZ« (Cygankov 2008, 75). RF je potrebovala sodelovanje z zahodnimi velesilami in mednarodnimi organizacijami,¹⁶⁶ ne zgolj zaradi potrebe po podpori za izvedbo notranjih reform (Bogaturov 2007, 14; Bažanov 2010a, 14), temveč tudi zaradi lastnega pozicioniranja in opredelitve nacionalnega interesa, ki se je po

¹⁶⁵ V primerjavi z relativno stabilnostjo zahodnih gospodarstev se je BDP RF v obdobju 1985–1993 zmanjšal za 60 % (Gordon in Fridman 1995).

¹⁶⁶ Integracija RF v mednarodne organizacije (med temi sta imela še posebej pomembno vlogo IMF in Svetovna banka) je predstavljala pomemben cilj ZP tega obdobja. Zagovorniki prozahodne usmeritve so namreč predvidevali, da se bo lahko RF s pomočjo uspešne integracije v vodilne mednarodne organizacije izognila morebitni izoliranosti v spremenjenih razmerah v svetu (Cygankov 2008, 78) ter lažje reševala svoje težave, ker bo »del civiliziranih držav« (Kozyrev 1992). Poseben pomen, ki ga je MZZ pod vodstvom Kozyreva pripisoval delovanju RF v mednarodnih organizacijah, ni presenetljiv, saj je sam zunanji minister v letih 1974–1990 deloval v Upravi za mednarodne organizacije znotraj MZZ RF. Več o sodelovanju RF z IMF v Gould – Davis in Woods (1999) ter Stiglitz (2002).

mnenju takratnega zunanjega ministra Kozyreva (1993) oblikoval v »prehodu Rusije v svobodno, neodvisno državo, formiranju demokratičnih institucij in učinkovitega tržnega gospodarstva ter zagotavljanju človekovih pravic in svoboščin vsem državljanom«. V skladu z novim konceptom ZP je bil zahod razumljen ne zgolj kot partner, temveč celo zaveznik (Jelcin 1992).¹⁶⁷

Na samo izvajanje ZP in uporabo posameznih sredstev so v tem obdobju močno vplivale notranjepolitične in gospodarske razmere, ki so se odražale skozi procese oblikovanja novega političnega sistema in šibkost vladajoče politične elite (Afanas'ev 2006) (kar se je najbolj drastično pokazalo v poskusu državnega prevrata 1993, ki ga je Jelcin zajezil s silo)¹⁶⁸ ter splošnim obubožanjem prebivalstva in gospodarsko depresijo.¹⁶⁹ Kot poudarja Bažanov (2010a, 21—2), je v teh okoliščinah zunanjepolitični aparat RF (MZZ s svojo mrežo diplomatsko-konzularnih predstavništev) deloval pogosto neenotno in neučinkovito, primanjkovalo je centralizirane koordinacije zunanjepolitičnih aktivnosti z drugimi resorji v RF, prav tako so se dogajali primeri, ko so bili v zadnjih trenutkih odpovedani obiski na visoki ravni in prekinjena pogajanja. Ravno zaradi nezmožnosti (učinkovite) uporabe različnih sredstev ZP in »brezpogojnega« sodelovanja z zahodom Kortunov (2009, 152) ZP tega obdobja označuje kot »pasivno«, saj je lahko le sledila spremembam zunanjih razmer in agendi zahodnih držav.

¹⁶⁷ Nastop Borisa Jelcina na zasedanju Varnostnega sveta OZN 1 februarja 1992.

¹⁶⁸ Ker so bili rezultati sprejetih gospodarskih reform katastrofalni (Stiglitz 2002, 133), je opozicija sprva od predsednika zahtevala ukinitvev predlaganih reform (prva polovica leta 1992), nato pa celo odstop s položaja predsednika (jeseni 1992). Politična konfrontacija med izvršno in zakonodajno vejo oblasti, ki je sledila v naslednjih mesecih, je pripeljala do poskusa državnega udara septembra/oktobra 1993, ki se je krvavo končal z obstreljevanjem poslopja *Verhovnogo soveta* (t. i. *belyj dom*). Iz politične krize je kot zmagovalec 'izšel' predsednik Jelcin, ki je razpustil narodno skupščino in razpisal nove parlamentarne volitve (ter istočasno referendum o novi ustavi) (Nevers 1994, 9; McFaul 2001, 185–91; Seleznjov 2001, 43–52).

¹⁶⁹ Kot posledica številnih liberalnih ukrepov (»šok terapija«) se je življenjska raven v letu 1992 zmanjšala za (povprečno) več kot 70 % oz. povedano drugače – 113 mio prebivalcev je živelo v revščini, saj njihovi osebni prihodki niso zagotavljali življenjskega minimuma. Gospodarska rast se je (v primerjavi z letom 1991) zmanjšala za 19 %, zabeležena letna inflacija pa je bila 676 % (Orlowski 1995, 185; Stiglitz 2002, 142; Potjomkin 2004, 3).

V skladu s prozahodno opredelitvijo ZP je leta 1993 nastala tudi Konceptija ZP RF (1993; v Kortunov 2009),¹⁷⁰ ki je bila pripravljena pod močnim vplivom delovanja Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) in t. i. Helsinškega procesa.¹⁷¹ Konceptija je prav tako odražala zgoraj navedena načela in cilje delovanja ZP, pri čemer Cygankov (2008, 79) posebej izpostavlja, da »nikoli prej ni rusko politično vodstvo s takšnim zanosom podpiralo rušenje lastnih zgodovinskih imperialnih ambicij /.../ in bilo tako zaupljivo do zahodnih idej«. Med osrednje cilje ZP konceptija prišteva tudi zaščito zunanjeekonomskih interesov RF v fazi integracije v svetovne gospodarske tokove.

Pri vprašanju uporabe sredstev za doseg zunanjepolitičnih ciljev v začetnih letih po razpadu SZ je bila RF močno omejena, saj dejansko ni razpolagala z učinkovitimi ekonomskimi sredstvi (na račun gospodarskih posledic razpada SZ in liberalnih reform), pa tudi ne z bivšo vojaško močjo (ne glede na to, da je RF ostala jedrska velesila), ki je bila močnejše prizadeta že z umikom vojske iz Afganistana (1989). Posledično se je lahko ZP RF izvajala predvsem prek uporabe političnih sredstev, torej diplomacije, ki pa je bila – ravno zaradi notranjih težav – prav tako v številnih primerih neučinkovita.¹⁷² Na področju ZP do držav nekdanje SZ je RF v tem obdobju vodila (na prvi pogled dokaj presenetljivo) izolacijsko politiko, saj ni kazala posebnega interesa za to geografsko območje.¹⁷³ Razlogi za tovrstno politiko so bili ekonomski, politični in kulturni (Cygankov 2008, 100); rusko vodstvo ni želelo večje gospodarske povezanosti zaradi strahu, da bo ponovno (kot je to bilo v času SZ) nosilo gospodarsko breme razvoja

¹⁷⁰ Zanimivo je, da izvirne (polne) različice omenjene konceptije praktično ne navaja nobena sodobna ruska monografija ali učbenik s področja ZP ali diplomacije RF. Slednje naj bi bilo po mnenju Nikonova (2004, 730) povezano s tem, da je bila konceptija preprosto preobsežna (z vidika ciljev, ki naj bi jih ZP RF v tistem času zasledovala) in s kasnejšega zornega kota ni več ustrezala »duhu časa«.

¹⁷¹ S tem pojmom označujemo politični proces, ki se je začel na srečanju vodij evropskih držav na mednarodni konferenci od 30. julija do 1. avgusta 1975, po zaključku katere je 35 predsednikov držav oz. vlad v Helsinkih podpisalo sklepno listino. Z njenim podpisom so se države dogovorile za nadaljevanje s konferenco začete multilateralne procesa. Helsinška sklepna listina potrjuje deset načel miroljubnega sožitja, s katerimi so bili vzpostavljeni temeljni standardi o odnosih med državami ter standardi ravnanja držav do svojih državljanov. Vzpostavljene so bile tudi tri dimenzije sodelovanja: zaščita in promocija človekovih pravic in temeljnih svoboščin, sodelovanje na ekonomskem in okoljevarstvenem področju ter politično-vojaška vprašanja (OVSE 2011).

¹⁷² Kombinacija (brezpogojne) prozahodne usmeritve na eni strani in šibkosti političnih sredstev na drugi se je npr. odrazila tudi v tem, da RF ni mogla učinkovito nasprotovati intervencijam (uvedbi embarga s strani OZN idr.) zahodnih držav zoper Zvezno republiko Jugoslavijo (čeprav je slednja ostajala pomembna zaveznica RF).

¹⁷³ Več o teh vidikih v poglavju o konceptu 'bližnjega sosodstva'.

novonastalih držav, medtem ko so se politični razlogi skrivali v težnji poskusa izoblikovanja anti-imperialistične politike integracije.

Prozahodna usmeritev je že leta 1993 začela dobivati številne kritike tako s strani (notranjepolitičnih) nasprotnikov,¹⁷⁴ kot tudi ruskega javnega mnenja (Bažanov 2010b, 27).¹⁷⁵ Slednje je bilo povezano s štirimi dejavniki (Nikonov 2004, 731; Cygankov 2008, 80–81): padcem zanimanja zahodnih velesil za RF,¹⁷⁶ poraznimi rezultati liberalnih reform, povečanjem nestabilnosti na ozemlju nekdanje SZ in šibkimi institucionalnimi kanali prozahodno usmerjene elite. Dokončen poraz je prozahodna usmeritev doživela na parlamentarnih volitvah decembra 1993, na katerih so nepričakovano zmagale politične stranke, v jedru programov katerih leži opredelitev nacionalnega interesa kot nacionalistične kategorije (Liberalno-demokratska stranka Žirinovskega) oz. kot kategorije razrednega boja (Komunistična stranka) (Seleznjov 2001, 54). Posledično je bilo že ob koncu leta 1993 in začetku leta 1994 jasno, da je prozahodna usmeritev doživela poraz.

3.2.2 Politika velikodržavnega zadrževanja (1994–1999)

V spremenjenih notranjepolitičnih razmerah se je postopoma izoblikovala močna elita, ki je nacionalni interes opredeljevala na podlagi kategorij suverenosti in (krepitve) lastne moči,¹⁷⁷ v odnosu do zahoda pa zagovarjala politiko zmerne konfrontacije¹⁷⁸ in

¹⁷⁴ Zbranih okrog Komunistične stranke pod vodstvom Zjuganova in Liberalno-demokratske stranke Žirinovskega, ki pa je izrazito nacionalistično usmerjena. Oba tabora sta dojemala osrednje zunanjepolitične prioritete RF kot *a priori* antizahodne.

¹⁷⁵ Javna podpora zbliževanja RF z ZDA je npr. z 32 % leta 1990 padla na zgolj 13 % že do konca leta 1992 (Cygankov 2008, 83).

¹⁷⁶ Slednje se je odrazilo skozi postopno priključitev RF forumu G8 (kar se je ne glede na predhodne obljube zgodilo šele julija 1994), neuspešne poskuse vzpostavitve učinkovitega dialoga z OVSE in v še večji meri z NATO ipd. Na podlagi tovrstnih neuspehov so nekateri (predvsem) realistični misleci začeli govoriti o »prehitrem partnerstvu z Rusijo« (prim. Brzezinski 1994).

¹⁷⁷ Kritika državocentrikov se je med drugim nanašala tudi na to, da je rusko politično vodstvo v obdobju 1992–1993 prvič dopustilo, da je vprašanje notranjepolitične ureditve v RF postalo predmet mednarodnih pogajanj (*appeasement policy*; Bogaturov 2007, 16); slednje se je npr. zgodilo v odnosih med RF in ZDA, ko sta državi leta 1992 podpisali Listino rusko-ameriškega partnerstva in prijateljstva, ki že uvodoma govori o načelih, katerim bo RF sledila v svojem nadaljnjem razvoju (med drugim je govora o demokraciji, svobodi, zaščiti človekovih pravic ipd.) (Hartija 1992).

¹⁷⁸ Bogaturov (2007, 20) nekoliko drugače ocenjuje omenjeno obdobje ter novo zunanjepolitično usmeritev označuje s »ciljno/izbrano partnerstvo«, saj poudarja, da se Primakov ni *a priori* odrekel sodelovanju z

zadrževanja,¹⁷⁹ saj je RF sama videla kot močno suvereno državo, cilj katere mora biti povrnitev ugleda v mednarodni skupnosti in povrnitev statusa velesile.¹⁸⁰ Tovrstni državocentričen pogled se je postopoma krepil že v letu 1994 ne glede na to, da je zunanji minister še vedno ostajal prozahodno usmerjeni Kozyrev, ki pa je (skupaj z Jelcinom) po porazu na parlamentarnih volitvah decembra 1993 že bil prisiljen nekoliko korigirati predhodne zunanjepolitične prioritete (Nikonov 2004, 733).¹⁸¹

Pomen državocentričnega pogleda se je hitro povečeval tudi zaradi močnih institucionalnih kanalov (skupin vpliva)¹⁸² (Cygankov 2008, 85), ki so prispevali k temu, da lahko dejansko lahko že od leta 1995 govorimo o izoblikovanju nove zunanjepolitične paradigme: politike velikodržavnega zadrževanja. Slednja se je dokončno utrdila kot prevladujoča po tem, ko je nov minister za zunanje zadeve januarja 1996 postal Evgenij Primakov,¹⁸³ dotedanji vodja Zunanje obveščevalne službe RF. Že sama zamenjava zunanjega ministra in prihod Primakova na to mesto (ki je bil že do tedaj znan kot pristaš realističnega oz. državocentričnega pristopa k razumevanju nacionalnega interesa RF)¹⁸⁴ je predstavljal simbolni prelom z dotedanjo prozahodno politiko (Bogaturov 2007, 18–19).

zahodom, vendar je bilo slednje pragmatično (utemeljeno izključno na lastnih interesih RF) in je vključevalo »vrnitev«¹⁷⁹ RF v regije, ki so bile v prvih letih 90. let 20. stoletja zapostavljene (npr. Azija).

¹⁷⁹ Predvsem do ZDA, ki naj bi po razpadu blokovske delitve ostala edini hegemon v svetovni politični ureditvi.

¹⁸⁰ Kortunov (2009, 77) izpostavlja, da je rusko politično vodstvo v obdobju 1993/1994 sprevidelo, da se Rusija ne more odreči svoji pretekli (sovjetski) zgodovini, saj bo v tem primeru preprosto izgubila svojo identiteto in subjektiviteto.

¹⁸¹ Oba sta tovrstno spremembo v razumevanju odnosa do zahoda tudi javno izpostavljala, saj je npr. Kozyrev v začetku leta 1993 dejal, da je obdobja romantičnega odnosa z zahodom konec, Jelcin pa, da je Rusija evrazijska država, kar pomeni, da morajo biti tudi zunanje politični interesi uravnoteženi (Cygankov 2008, 87).

¹⁸² Med temi velja izpostaviti *Verhovnyj sovet* (zakonodajni organ), katerega zunanjepolitičnemu odboru je predsedoval eden najbolj vidnih predstavnikov šole »razsvetljenega imperializma«¹⁸² E. Ambarcumov, ter Administracijo predsednika RF in Varnostni Svet RF (*Sovet bezopasnost Rossijskoj federacii*), v katerih so bili prav tako nekateri zelo vplivni pristaši državocentrične usmeritve (Cygankov 2008, 85–6).

¹⁸³ Primakov je omenjen položaj zasedal več kot 2 leti, do septembra 1998, ko je bil imenovan za predsednika vlade. Na tem položaju pa ni ostal dolgo, saj ga je (takrat že politično zelo šibek) predsednik Jelcin odstavil maja 1999.

¹⁸⁴ Primakov je npr. leta 1992 izjavil, da je »Rusija del Evrope in Azije in takšen geopolitični položaj še naprej igra izjemno pomembno vlogo pri formiranju njene zunanje politike. /.../ Geopolitične vrednote so stalnica in ne morejo biti ukinjene prek zgodovinskih dogodkov«¹⁸⁴ (Primakov v Cygankov 2008, 113).

Politika velikodržavnega zadrževanja (ki jo Cygankov (2008, 116) primerja z realistično politiko evropskih velesil v 19. stoletju) se je, kot smo že nakazali, izoblikovala na podlagi razočaranja ruskih političnih elit in javnosti¹⁸⁵ nad skupkom gospodarskih liberalnih reform in politike brezpogojnega sodelovanja z zahodom, ki se je že v letih 1993/1994 pokazala kot neučinkovita. RF se je namreč tudi še v sredini 90. let 20. stoletja borila s številnimi notranjimi problemi,¹⁸⁶ ki so nastali po razpadu SZ, po drugi strani pa si na zunanjepolitičnem področju ni uspela pridobiti večjega ugleda v mednarodni skupnosti in predvsem skleniti strateškega zavezništva z vodilnimi zahodnimi državami (Bažanov 2010b, 27–8; Cygankov 2010, 110).¹⁸⁷

Ključne usmeritve v ZP iz obdobja 1994–1999 lahko opredelimo na sledeči način (Bogaturov 2007, 18–19; Cygankov 2008, 114–24; Lancova in Ačkasova 2008, 306–7):

- ključni cilji ZP so se oblikovali izhajajoč iz paradigme »Rusije kot velike države«, ki mora vzdrževati mednarodno ravnovesje sil in parirati hegemoniji zahodnih velesil (v prvi vrsti ZDA);¹⁸⁸
- interesi RF (v ZP) niso več izključno oz. prednostno vezani na sodelovanje ali celo integracijo z zahodom (pogled zahodnjakov v prvih letih po razpadu SZ), temveč na razvoju lastnih, imanentnih (tudi geopolitičnih) interesov RF.¹⁸⁹ Slednji so povezani tudi z »vrnitvijo« Rusije oz. povečanjem vpliva na ozemlju nekdanje SZ,¹⁹⁰

¹⁸⁵ Odstotek tistih, ki so v ZDA videli grožnjo, se je namreč v obdobju 1993–1995 povečal s 26 % na 44 % (Kortunov 2009, 89).

¹⁸⁶ Ki so na gospodarskem področju proti koncu 90. let prejšnjega stoletja celo naraščali in se odrazili v zlomu kapitalskih trgov in finančni krizi leta 1998. Medtem ko se je na notranjepolitičnem področju Rusija sredi 90. let prejšnjega stoletja ponovno srečala s separatističnimi težnjami v posameznih subjektih RF (prva vojna v Čečeniji, 1994–1996).

¹⁸⁷ Kot eden večjih uspehov politike zблиževanja in izgrajevanja strateškega partnerstva je bil podpis Sporazuma o partnerstvu in sodelovanju med Evropskimi skupnostmi in RF (sporazum stopil v veljavo šele leta 1997; Uradni list Evropskih skupnosti 1997), ki predstavlja pomemben splošen pogodbeni okvir za razvoj sodelovanja na številnih (tudi gospodarskem) področjih. Kot poudarja Zvereva (2010a, 286), je sporazum pomenil pomembno spodbudo za razvoj (širšega) sodelovanja med RF in EU.

¹⁸⁸ Ponovna vzpostavitev *Pax Americana* (Solovjov 2010, 68). Več o ruskem razumevanju vzpostavitve enopolarne ureditve in hegemonije ZDA v Kortunov (2009, 32–40) ter Bažanov in Bažanova (2011).

¹⁸⁹ Pričakovano se v tem obdobju pri opredeljevanju in tudi izvrševanju ZP pogosto pojavlja terminologija geopolitičnih pristopov (Cygankov 2008, 115).

¹⁹⁰ V tem obdobju se je tudi rodilo sodobno poimenovanje širše regije (države nekdanje SZ) kot ruske interesne sfere, t. i. paradigma 'bližnjega sosodstva'.

- omenjeni usmeritvi sta posledično od RF zahtevali, da bistveno razširi svojo mednarodno prisotnost in ponovno intenzivira dvostranske odnose tudi s ključnimi državami Azije, Afrike in Južne Amerike,¹⁹¹ kot tudi da večji pomen vlogi OZN. Zaradi tega avtorji (npr. Bažanov 2010b) to obdobje ocenjujejo tudi kot obdobje uravnotežene in večvektorske ZP, vendar pa pri tem izhajajo predvsem iz razumevanja uravnoteženosti kot geografske razpršenosti;

Ne glede na to, da se – kot smo že omenili – notranjepolitične (vidik stabilnosti)¹⁹² in gospodarske razmere¹⁹³ v RF v drugi polovici 90. let 20. stoletja niso drastično spremenile od prvih let po razpadu SZ, se je v uporabi sredstev ZP zgodil pomembnejši premik: poleg političnih (diplomacija) se je RF v tem obdobju ponovno vrnila k uporabi vojaških sredstev za realizacijo svojih zunanjepolitičnih ciljev. Omenjeni prehod je mogoče pojasniti s tem, da se je državocentrična strategija oblikovala okrog elit (središče katerih je bila nevladna organizacija *Sovet po vnešnej i oboronnoj politike*; Svet za zunanjo in obrambno politiko), med katerimi so pomembno vlogo igrali tudi represivni organi oz. številne varnostne in obveščevalne službe ter državna obrambna podjetja. Te elite so opozarjale na izpuščene priložnosti v prvih letih po razpadu SZ, ko se omenjenemu področju ni posvečalo tolikšne pozornosti, ter pričakovano vplivale na to, da bi se tovrstna praksa spremenila. Spremembe so bile vidne in občutne: RF je v letih 1995–1999 bistveno povečala vojaško-obrambno sodelovanje s številnimi državami sveta, kar se je na praktični ravni odrazilo tudi v drastičnem povečanju prihodkov od prodaje orožja. Ne glede na to, da je Primakov napovedal, da bo RF aktivno uporabljala tudi

¹⁹¹ »Geopolitični interesi Rusije vključujejo tudi /odnose s/ Kitajsko, Indijo in Japonsko, in ne zgolj /ZDA/ ali Evropo. Prav tako se omenjeni interesi dotikajo Bližnjega vzhoda in /držav/ tretjega sveta« (Primakov v Cygankov 2008, 119).

¹⁹² Prva vojna v Čečeniji (1994–1996), politično 'brezvladje' od marca 1998 do avgusta 1999, ko je predsednik Jelcin zamenjal kar sedem predsednikov vlad, postopna politična prevlada zgolj ene politične elite, t. i. 'širše Jelcinove družine', ki so jo sestavljali nekateri najbolj prepoznavni ruski oligarhi, kot sta Gusinski in Berezovski.

¹⁹³ Ruski državni dolg se je namreč med 90. leti 20. stoletja konstantno povečeval in ko so cene nafte (na izvozu katere je temeljil precejšen del ruskega gospodarstva, vključno z vladnimi prihodki z naslova carin) na svetovnih trgih v začetku leta 1998 začele padati, je bilo poslabšanje ekonomskega položaja neizbežno. Povečevali so se inflacijski pritiski, kar je vplivalo na to, da je leta 1998 zaupanje v rubelj dokončno izginilo (obrestne mere so poskočile vse do 50 %, saj je kapitalski in finančni trg pričakoval 'zlom' nacionalne valute). Ruska vlada je 17. avgusta 1998 (tri tedne po odobritvi 17-milijardnega kredita s strani IMF) razglasila nezmožnost odplačevanja dolga in devalvirala rubelj; rubelj je od julija 1998 do januarja 1999 izgubil 45 % vrednosti, ruski dolg pa je še bolj narasel (Seleznjov 2001, 79–80; Stiglitz 2002, 146–51).

ekonomska sredstva, se to ni zgodilo (izvzevši omenjeno trgovino z orožjem); ravno obratno, kot izpostavljajo nekateri avtorji (npr. Puškov 1999; Gray in Cox 2002), je šibek gospodarski (in finančni položaj) zmanjšal tudi politično moč RF v MO, kar se je najbolj videlo skozi nemoč RF pri vojaški intervenciji NATO v Jugoslaviji leta 1999.¹⁹⁴

Podobno kot prozahodna usmeritev v začetku 90. let 20. stoletja se je tudi izoblikovan državocentrični model ruske ZP iz druge polovice 90. let 20. stoletja po nekaj letih izpel, kar je bilo predvsem posledica relativne neuspešnosti tovrstne usmeritve. Politika zadrževanja zahodnih velesil (in predvsem hegemonije ZDA) se je dokončno pokazala kot neuspešna ob vojaški intervenciji NATO v Jugoslaviji v sredini leta 1999, ki je RF – kot smo pokazali – ni mogla zaustaviti (Bogaturov 2007, 22). Prav tako državocentrična paradigma ni prispevala h gospodarski stabilizaciji razmer doma in izboljšanju socialnih razmer (finančna kriza leta 1998 je pokazala ne zgolj na šibek značaj ruskega gospodarskega in finančnega sistema, temveč tudi odvisnost od zahodne pomoči, predvsem v obliki virov financiranja). Med večjimi rezultati ZP usmeritve tega obdobja so dosežki na obrambnem področju, kar je bila posledica že izpostavljene povečane uporabe vojaških sredstev ZP oz. močne domače podpore s strani vojaško-obrambnih elit in javnosti, kot tudi postopna vrnitev/povečan vpliv RF v državah nekdanje SZ (Cygankov 2008, 148–53).¹⁹⁵

3.2.3 Pragmatično sodelovanje z zahodom in boj proti terorizmu (2000–2004)

Novo obdobje v razumevanju nacionalnega interesa in opredelitvi osrednjih zunanjepolitičnih prioritet RF je nastopilo s prihodom Vladimirja Putina na oblast, ki je

¹⁹⁴ RF je namreč ostro nasprotovala omenjeni intervenciji brez odobritve/resolucije Varnostnega sveta OZN: ko je Primakov izvedel za začetek vojaške operacije, je svoje letalo (bil je namenjen v ZDA na pogajanja z IMF) nemudoma usmeril nazaj v RF, svoj obisk pa odpovedal (Rar 2008, 42). RF je v naslednjih dneh odpoklicala svoje diplomatske predstavnike pri NATO ter predstavnike NATO v RF razglasila za *persono non grato*. Ne glede na omenjeno ostro rusko reakcijo naj bi bilo rusko politično vodstvo prisiljeno nekoliko popustiti v začetku junija 1999, kar je bilo neposredno povezano s težkimi gospodarskimi razmerami doma in ponovnimi pogovori z mednarodnimi finančnimi institucijami o novih kreditih (Cygankov 2008, 131; Šmelev 2010, 447–50). Več o stališčih RF do krize v nekdanji Jugoslaviji v Šmelev (2010).

¹⁹⁵ S pomočjo posredovanja RF je bilo doseženo premirje oz. stabilizacija razmer v Moldaviji in Tadžikistanu, podpisan je bil pomembni strateški sporazum z Ukrajino, ki je uredil vprašanje sodelovanja dveh največjih držav nekdanje SZ na področju varnosti ipd.

bil na položaj predsednika RF izvoljen 7. maja 2000.¹⁹⁶ Ne glede na to, da je novi predsednik v prvem obdobju (leta 2000) še v večji meri sledil zunanjepolitičnim prioritetam Primakova (Nikonov 2004, 735) in v odnosu do zahodnih velesil (predvsem ZDA) gojil dokajšnjo mero nezaupanja (posledica vojaške intervencije zveze NATO v Jugoslaviji), pa je moč že od leta 2001 dalje zaslediti pomembnejše premike v razumevanju nacionalnega interesa RF. Kot najpomembnejši element nacionalnega interesa je novi predsednik opredelil modernizacijo Rusije in povečanje gospodarske moči, kar je bilo povezano s tem, da je nova elita razumela sodobne MO v kontekstu geoekonomije¹⁹⁷ in ne geopolitike; posledično je prioriteta ZP postal ravno (vsestranski) gospodarski razvoj RF, ki bi lahko tudi pomembneje vplival na povečano uporabo ekonomskih sredstev v ZP (Cygankov 2008, 160; Kortunov 2009, 153–4).

Izhajajoč iz tovrstnega razumevanja je bilo osrednje vodilo pri delovanju RF v mednarodnem okolju pragmatično delovanje in ne *a priori* politika zadrževanja (proti zahodnim velesilam) iz obdobja druge polovice 90. let 20. stoletja. Z vidika razumevanja identitete RF in vloge Rusije v svetu je nov pogled še vedno baziral na Rusiji kot »veliki državi«,¹⁹⁸ le da se je samo razumevanje poti do tega cilja občutneje spremenilo (Cygankov 2008, 174; Laptev 2010, 254). V skladu z novo opredelitvijo nacionalnega interesa je bila RF v prvih letih 21. stoletja pripravljena pragmatično razvijati dvostranske in multilateralne odnose tako z razvitimi (zahodnimi),¹⁹⁹ kot tudi razvijajočimi se državami (predvsem s Kitajsko in Indijo na področjih, kot so energetska politika – jedrska energija, dobava fosilnih energentov, transport ipd.), kar se je še posebej okrepilo po terorističnih napadih na ZDA 11. septembra 2001 (Lancova in Ačkasova 2005, 298–9, 308–9).

¹⁹⁶ Pred tem je Putin od avgusta do 30. decembra 1999 zasedal pozicijo predsednika vlade, od 31. decembra 1999 pa po nepričakovanem novoletnem odstopu dotedanjega predsednika Jelcina v. d. predsednika države.

¹⁹⁷ »V mednarodnem okolju in sodobnem svetu je norma ostro tekmovalstvo – za trge, investicije, politični in gospodarski vpliv /.../ in nihče nam pri tem ne hiti na pomoč. Sami si moramo izboriti mesto pod ekonomskim soncem« (Putin 2002a).

¹⁹⁸ »Za Ruse močna država ne predstavlja anomalije, ki bi se je morali bati. Ravno obratno, oni vidijo v njej vir in garancijo stabilnosti, kot jo tudi štejejo za iniciatorja pozitivnih sprememb« (Putin 1999).

¹⁹⁹ Priznani nemški analitik in politolog Aleksander Rar je v svojem delu »*Rossija žmet na gaz*« (2008) zapisal, da je Putin v pogovoru z evropskimi voditelji večkrat izrazil privrženost Rusije Evropi, saj naj bi po njegovem Rusija duhovno in geografsko spadala v Evropo. Obenem pa naj bi Putin jasno dal vedeti, da bo Rusija prisiljena sprejeti ustrezne protiukrepe, v kolikor bodo drugi poskušali RF iz tega prostora iztisniti oz. ne bodo pripravljene upoštevati njenih interesov (Rar 2008, 37).

Na novo opredelitev nacionalnega interesa in posledično zunanjepolitičnih prioritet so *inter alia* pomembno vplivale naslednje okoliščine (Nikonov 2004, 738–40; Bogaturov 2007, 24–5; Cygankov 2008, 156–7):

- a) razumevanje napak predhodnih zunanjepolitičnih strategij, tako prozahodne politike iz prve polovice 90., kot tudi velikodržavnega pragmatizma iz druge polovice 90. let 20. stoletja. Oba pristopa, kot smo že omenili, namreč nista uspela rešiti ključnih gospodarskih in političnih ciljev;
- b) razmah mednarodnega terorizma (omenjen teroristični napad na ZDA 11. septembra 2001), odgovor mednarodne skupnosti (vojna v Afganistanu), kot tudi boj proti islamskemu radikalizmu v RF (druga čečenska vojna, ki se je začela avgusta 1999);
- c) postopna stabilizacija gospodarskih razmer v RF (po finančni krizi 1999), ki je prešla v hitro in občutno gospodarsko rast po letu 2001.²⁰⁰ Znotraj gospodarskega okrevanja je imel še posebno pomembno vlogo surovinski sektor, ki je bil večinoma izvozno orientiran (Sitarjan 2003, 6–7).

Še posebej po 11. septembru 2001 in jasno izraženi podpori ZDA in zaveznikov v boju zoper mednarodni terorizem²⁰¹ je Putinu uspelo pridobiti na svojo stran tudi zagovornike drugih zunanjepolitičnih paradigem: prozahodnjake in državocentrike oz. pripadnike civilizacijske šole. Medtem ko so prvi odločno podprli sodelovanje RF v mednarodnem boju zoper terorizem in celo zahtevali prehod od taktičnega/pragmatičnega sodelovanja z

²⁰⁰ Ob iskanju glavnih razlogov za takšen pozitiven trend razvoja ruskega gospodarstva je potrebno izpostaviti drastično povečanje proizvodnje surove nafte in zemeljskega plina (rast proizvodnje surove nafte in zemeljskega plina je prispevala kar 54 % rasti celotne industrijske rasti leta 2001), ki je časovno sovpadalo z rastjo cen teh energentov na svetovnih trgih (Solovjov 2010, 70). Posledično je to pomenilo zelo ugodne pogoje trgovanja (*terms of trade*), saj je od uvoza omenjenih najpomembnejših surovin odvisen precejšen del vsakega gospodarstva, kar je Rusijo postavilo v unikaten položaj glede na druge države (Vinhaz de Souza 2008, 26–7). RF je tudi do leta 2004/2005 uspelo v celoti poplačati svoj zunanji dolg, kar je povečalo pogajalsko moč (in državno suverenost) v pogovorih z zahodnimi državami in mednarodnimi institucijami (Perovic 2009, 1). Ne glede na številne prikazane ugodne zunanje okoliščine (svetovna konjunktura) tudi nekateri liberalni raziskovalci (npr. Guriev in Cyvinskij 2011, 36–7) izpostavljajo pomen Putinovih reform, ki so prav tako pomembno vplivale sprva na stabilizacijo ter nato na gospodarsko rast. Med slednjimi velja posebej izpostaviti davčno reformo (2001), liberalizacijo registracij, poslovanja in postopkov licenciranja gospodarskih subjektov (2004) ter konzervativno makroekonomsko politiko.

²⁰¹ RF je bila pripravljena z ZDA deliti obveščevalne informacije, dovolila je prelete zavezniških letal čez svoje ozemlje, uporabo vojaških baz v posameznih državah OA, kot tudi jasno izrazila podporo ZDA v boju zoper Talibane (Belobrov 2010, 93).

zahodom na strateško partnerstvo,²⁰² pa so drugi deloma novo usmeritev podprli, čeprav so izpostavljali tudi tveganja tovrstnega sodelovanja z zahodom za državno varnost RF (Cygankov 2008, 162–5).²⁰³

Na območju nekdanje SZ je takšen pragmatičen pristop v prvi vrsti pomenil razvijanje političnih in gospodarskih odnosov z državami regije do te mere, dokler so ustrezale višje navedenim (tudi dolgoročnim geoekonomskim) interesom RF. Pomen geoekonomskih vidikov je rusko politično vodstvo razlagalo s »posebnim pomenom, ki naj bi ga postsovjetsko evrazijsko območje imelo v svetovni gospodarski ureditvi« (Putin 2002b), kar je z drugimi besedami pomenilo, da je Putin v ponovnem intenziviranju (v prvi vrsti gospodarskih) odnosov v regiji videl pomemben element širše opredelitve nacionalnega interesa RF, v centru katerega je bil – kot že izpostavljeno – vsestranski gospodarski razvoj RF in povečanje gospodarskega vpliva v svetu.

Vse omenjene spremembe v razumevanju nacionalnega interesa in ključnih interesov RF v ZP so se odrazile že v Konepciji ZP RF, sprejete 28. junija 2000 (od tu dalje Koncepcija 2000).²⁰⁴ V uvodnem poglavju Koncepcije (2000) so imanentno prikazani razlogi za potrebo po revidiranju dotedanjih ZP usmeritev (Koncepcija, 1. poglavje, splošne razmere):

Mednarodne razmere, ki so se oblikovale v začetku 21. stoletja, zahtevajo ponovno osmišljanje širših razmer okrog /RF/, prioritet /ZP/ in možnosti za uporabo sredstev za njeno izvajanje. Poleg določene krepitve mednarodnega položaja /RF/ so se pojavile tudi negativne tendence. Nekatere predpostavke, povezane z ustvarjanjem novih, enakopravnih, vzajemno koristnih, partnerskih odnosov Rusije s svetom /.../ niso bile uresničene.

²⁰² Med temi npr. vodja liberalne stranke »Jabolko« Grigorij Javlinski, ki je ostro kritiziral politiko Putina (Javlinski 2002).

²⁰³ Tako je npr. nekdanji zunanji minister RF Primakov leta 2002 opozarjal, da je politika zbliževanja z ZDA ter vstop slednje v prostor OA sicer strateško utemeljena, a obenem zelo tvegana (Primakov 2002).

²⁰⁴ *Koncepcija zunanje politike Rossijskoj Federaciji* (Koncepcija ZP RF 2000).

Med osrednjimi cilji ZP RF koncepcija opredeljuje (Koncepcija 2000):

- zagotovitev varnosti države, ohranitev in krepitev njene suverenosti in ozemeljske celovitosti, trdnih in avtoritativnih pozicij v mednarodni skupnosti, ki v največji meri ustrezajo interesom RF kot velike države in ki so potrebni za zagotovitev njenega političnega, gospodarskega in intelektualnega razvoja;
- vpliv na delovanje mednarodne skupnosti, vzdrževanje mednarodnega miru in varnosti izključno na načelih in mehanizmih delovanja OZN;
- ustvarjanje pozitivnih zunanjih okoliščin za trajnostni razvoj Rusije, dvig njenega gospodarstva, povišanja življenjske ravni;
- oblikovanje pasu prijateljskih držav ob mejah RF, delovanje v smeri preprečevanja morebitnih novih konfliktov in odstranitvi trenutnih konfliktov.

V drugem poglavju koncepcije (2000) so omenjena tudi sredstva, ki jih naj bi RF uporabljala za doseg omenjenih ciljev: v širšem smislu je ključna izgradnja centraliziranega političnega sistema ter konsolidacija gospodarstva in civilne družbe. Šele takšna, »močna« država (notranji vidik) bi namreč lahko zagotovila izvajanje ZP, temelječe na načelih »vzajemno koristnega pragmatizma« (Koncepcija 2000, 2. poglavje). Med osrednjimi prioritetami ZP (3. poglavje Koncepcije 2000) so naštet: a) formiranje novega mednarodnega reda; b) krepitev mednarodne varnosti; c) mednarodni ekonomski odnosi; d) človekove pravice in MO; ter e) informacijska podpora zunanjepolitičnemu delovanju. Medtem ko prvi dve prioriteti nazorno kažeta na to, da želi RF v mednarodni skupnosti nastopati kot pomemben, enakopraven akter, pa tretji sklop (mednarodni ekonomski odnosi) nakazuje, katera sredstva bodo v ospredju nove zunanjepolitične usmeritve. Kot že omenjeno, se je v obdobju po letu 2000 zgodil prehod z vidika uporabe ekonomskih sredstev ZP, ki so takrat postala eno izmed najpomembnejših sredstev: »Rusija mora biti pripravljena na uporabo vseh njej dostopnih ekonomskih virov in sredstev za zaščito svojih nacionalnih interesov« (Koncepcija 2000, poglavje 3, razdelek 3).

Znotraj regijskih prioriteta strategija prav tako jasno nakazuje na spremembo dotedanjih paradigem: na prvo mesto je jasno postavljeno območje nekdanje SZ,²⁰⁵ ki ji sledi sodelovanje z evropskimi državami (bilateralni vidik) in EU (multilateralni vidik) ter šele nato odnosi z ZDA. Gre za jasen in nedvoumen preskok v razumevanju (vprašanje identitete) lastnega ruskega pozicioniranja v svetu in odnosov s posameznimi regijami.

Večina avtorjev (Lancova in Ačkasova 2005; Cygankov 2008, 169; idr.) dokaj enotno ocenjuje uspešnost nove zunanjepolitične paradigme Putina, še posebej po 11. septembru 2011: po eni strani je RF namreč začela gospodarsko rasti in pridobivati samozavest ter ugled v mednarodni skupnosti, po drugi strani pa je mednarodni boj zoper terorizem (kot skupni imenovalec) omogočal učinkovito izvajanje politike pragmatičnega partnerstva z zahodom, ki je tudi kazalo praktične rezultate.²⁰⁶ Ne glede na določena odprta vprašanja, ki jih RF v tem obdobju s posameznimi evropskimi silami oz. EU ni uspela razrešiti (med temi so prevladovala vprašanja oborožitve²⁰⁷ in delovanja zveze NATO,²⁰⁸ urejanja t. i. »zamrznjenih konfliktov«, kot tudi vprašanja človekovih pravic), je bil v primerjavi s prejšnjim obdobjem narejen velik rez in kvalitativen preskok.

Obdobje pragmatičnega sodelovanja z zahodom se je končalo leta 2004/2005, kar je sicer časovno sovpadalo s koncem prvega (2000–2004) in začetkom drugega (2004–2008) Putinovega predsedniškega mandata, vendar pa ni bilo v prvi vrsti povezano z notranjimi, temveč zunanji dejavniki. Med temi so na napoved novega razumevanja

²⁰⁵ »Prioritetna usmeritev /ZP/ Rusije je zagotovitev ustreznega večstranskega in dvostranskega sodelovanja z državami članicami SND, ki bo skladno s cilji nacionalne varnosti države« (Strategija 2000, poglavje 4.).

²⁰⁶ Maja 2002 sta npr. predsednika Putin in Bush v Moskvi podpisala skupno deklaracijo o novi ravni odnosov, ki med drugim omenja celo strateško partnerstvo in sodelovanje na energetskega področju, ki naj bi omogočalo postopen prihod ruskih energetskih (predvsem naftnih) podjetij na ameriški trg (Joint Declaration 2002). Liberalni tednik *The Economist* je sklepe omenjenega srečanja podkrepil z zapisom, da »so odnosi med ZDA in Rusijo boljši kot kadar koli doslej od konca druge svetovne vojne in se še naprej krepijo« (*The Economist* 2002).

²⁰⁷ Ne glede na kritiko zahodnih držav je npr. RF nadaljevala oz. celo povečala sodelovanje na področju dobave orožja in jedrskih tehnologij z Iranom. Rusko politično vodstvo je vztrajalo, da tovrstno sodelovanje ne predstavlja tveganja za mednarodni mir in varnost ter da z nasprotovanjem zahodne sile dejansko želijo škodovati komercialnim/tržnim interesom Rusije (Cygankov 2008, 176).

²⁰⁸ Npr. razširitev zveze NATO in pristop novih članic – držav Srednje in JV Evrope, ki je bila realizirana leta 2004 (vstop Bolgarije, Estonije, Latvije, Litve, Romunije, Slovaške in Slovenije).

zunanjepolitičnih prioritet RF vplivale začetek vojne ZDA in zavezniških sil proti Iraku²⁰⁹ ter predvsem spremembe na postsovjetskem območju, t. i. »barvni revoluciji« v Gruziji (2003/2004), Ukrajini (2004/2005) in destabilizacija razmer v državah OA (revolucija v Kirgiziji leta 2005, množični protesti, ki so bili s silo zatrti v Uzbekistanu leta 2005), ki so pomembneje spremenile razmerje sil v širši regiji in tako močno vplivale na dojetje zunanjepolitičnih prioritet RF tako v regiji (razumevanje regije postsovjetskih držav kot interesne sfere RF), kot tudi odnosov napram zahodnim velesilam (Cygankov 2008, 190–4).

3.2.4 Velikodržavni pragmatizem (2005–2008)

Čeprav obdobje velikodržavnega pragmatizma²¹⁰ ne predstavlja tako ostrega preloma v ZP RF z začetka 21. stoletja, pa le vsebuje nekatere pomembne nove elemente, razumevanje katerih nam omogoča opredelitev novih skupnih značilnosti in razlik do preteklega obdobja. Obdobje sicer predstavlja kontinuiteto izgrajevanja velikodržavnega pristopa k razumevanju vloge RF v MO (tudi osrednji cilji ZP tega obdobja se niso bistveno razlikovali od tistih, ki jih je Putin opredelil leta 1999²¹¹ ali ki so bili potrjeni leto kasneje v Konceptiji ZP RF), vendar pa obdobju 2000–2004 dodaja element progresivnosti oz. še večje angažiranosti virov in sredstev ZP za doseganje zastavljenih ciljev. Omenjene spremembe, kot tudi nekateri ključni zunanjepolitični dogodki tega obdobja (npr. znamenit nastop Putina na varnostni konferenci v Münchnu v začetku leta 2007) so nekatere avtorje (Licas 2009; Sakwa 2008; Stent 2008; idr.) napeljali na to, da se svet pogreza v »drugo hladno vojno«, kar naj bi jo sprovcirala prav RF.²¹² Sami

²⁰⁹ Vojaške operacije so se začele 20. marca 2003, brez predhodne odobritve uporabe sredstev prisile s strani VS OZN (7. poglavje Ustanovne listine OZN). Več o vlogi RF pri vprašanju iraške vojne v Prozoreva (2010).

²¹⁰ Kot je zapisal zunanji minister RF Lavrov: »Dovolj je, da pogledamo vzroke za to, da je Rusija v zadnjih štirih letih /2000–2004/ vidno izboljšala svoj ugled odgovornega igralca v mednarodni skupnosti. Ni dvomov v to, da je to bilo doseženo s pomočjo pragmatične politike, podrejene v prvi vrsti interesom notranjega razvoja in usmerjene v razvoj dialoga in sodelovanja z zunanjim svetom« (Lavrov 2011c, 13).

²¹¹ Politični »manifest« Putina, izražen v članku »*Rossija na rubeže tysjačiletij*« (1999).

²¹² V tej zvezi nastopajo tudi ciklične energetske krize 2006–2010, v katere se je s sosednjimi državami zapletla RF in ki jih bomo podrobneje analizirali v naslednjem poglavju (študije primerov oz. empirično raziskovanje).

ocenjujemo, da gre za poenostavljanje, saj so vzroki za spremembo ZP RF v smeri še večje (velikodržavne pragmatične) angažiranosti drugje.

Kot smo že nakazali, so ključen vzrok za spremembo zunanjepolitične paradigme po letu 2004 predstavljale spremembe na postsovjetskem območju: spremembe režimov v Gruziji, Ukrajini in Kirgiziji je RF videla kot resno grožnjo svoji nacionalni varnosti (tako neposredno, kot tudi posredno – preko zmanjšanja svojega vpliva v teh državah)²¹³ in destabilizaciji razmer na širšem območju (predvsem grožnje razraščanja separatističnih gibanj, npr. v državah OA) (Cygankov 2008, 202). Obenem RF ni skrivala nelagodja in odkritega nasprotovanja temu, da so nekatere zahodne velesile (predvsem ZDA) zelo aktivno sodelovale v omenjenih procesih in pripomogle k zamenjavi prejšnjih (po večini, a ne izključno) proruskih režimov (Batjuk 2011, 63).²¹⁴ Pričakovano so omenjeni procesi (poleg le-teh tudi nadaljevanje širitve zveze NATO na države Srednje in Vzhodne Evrope) zmanjšali privlačnost strategije (pragmatičnega) sodelovanja z zahodom, ki se je vzpostavilo v prvih letih 21. stoletja (predvsem po terorističnih napadih 11. septembra).

Politična (državocentrična) elita je poskušala odgovore na nastale razmere iskati v še večji konsolidaciji političnega sistema,²¹⁵ hitrejši krepitvi gospodarskih potencialov in ekonomskih sredstev ZP, pri čemer se je v tem obdobju začel energetski sektor še posebej pogosto pojavljati kot tisti sektor ruskega gospodarstva,²¹⁶ ki ne bo le omogočil širše gospodarske rasti in krepitve, temveč tudi uporabo energetskih sredstev v ZP (energetske diplomacije) (Bogaturov 2007, 28).²¹⁷ Kot izpostavlja Cygankov (2008, 201), je v

²¹³ »Pri tem opažamo primere številnih držav Skupnosti /SND/, kjer se poskusi ignoriranja več stoletij izgrajujočih se povezav med narodi spreminjajo v grožnjo pojavnosti nesamostojnih, šibkih in odvisnih državnih tvorb« (Putin, 27. junij 2006).

²¹⁴ Več o vzorcih in mehanizmih pomoči ZDA protivladnim skupinam v nekaterih državah, v katerih so se v obdobju 2000–2005 zgodile zamenjave političnih režimov, v Naročnickaja (2008).

²¹⁵ Npr. decembra 2004 je stopil v veljavo nov Zvezni zakon RF o novih pravilih izvolitve vodij subjektov RF, ki je ukinitel neposredne volitve voditeljev posameznih ruskih regij in s tem občutno povečal pristojnosti izvršne zvezne oblasti (v konkretnem primeru predvsem predsednika).

²¹⁶ Istočasno je namreč potekal tudi latenten proces konsolidacije ruskega energetskega (predvsem naftnega) sektorja, skoncentriran okrog primera podržavljanja do tedaj največje ruske naftne družbe Jukos (Mancevič 2012). Več o teh vidikih v Boussena in Locatelli (2005), Woehrel (2009) in Sixsmith (2010).

²¹⁷ »Povedal bom kar naravnost: niso bili vsi pripravljeni na to, da si bo Rusija tako hitro povrnila ekonomsko zdravje in položaj na svetovnem trgu. Nekateri nas gledajo skozi prizmo preteklosti /.../ in vidijo grožnjo v močni in prerojeni Rusiji. Marsikdo nas je pripravljen obtožiti »neoimperialističnih

omenjenem obdobju »potrebno govoriti o poskusih izkoriščanja gospodarske rasti in energetske konkurenčnosti s ciljem krepitve pozicij na zahodnih trgih pri hkratni ohranitvi politične stabilnosti in varnosti pred zunanjimi tveganji«. ²¹⁸

Z vidika razumevanja nacionalnega interesa in razmerij med posameznimi družbenimi elitami je potrebno izpostaviti, da je s primerom Jukos (2004) liberalno-oligarhična elita (zbrana okrog največjih ruskih oligarhov, ki so imeli še posebej v drugi polovici 90. let 20. in prvih letih 21. stoletja ogromen vpliv) doživela dokončen poraz. Namesto njih je vse večji pomen pridobivala varnostna-obveščevalna elita (t. i. *siloviki*). Ne glede na to, da so slednji zasedali številne pomembne administrativno-upravne pozicije, kot tudi nadzorovali (preko upravnih in/ali nadzornih odborov) državna podjetja, pa so trditve, da omenjena elita povsem nadzoruje državo (prim. Kryshtanovskaya in White 2003; Treisman 2007), prenašljive. V širši politični eliti so namreč vidne pozicije še vedno zasedali nekateri vplivni posamezniki (med njimi npr. finančni minister in podpredsednik vlade Aleksej Kudrin, predsednik največje ruske banke Sberbank German Gref, predsednik največjega distributerja električne energije, energetskega holdinga OAO RAO ES Anatolij Čubajs idr.), pripadniki liberalne in prozahodne usmeritve, ki so posledično predstavljali ravnotežje prej omenjeni skupini (Cygankov 2008, 206). ²¹⁹ Medtem ko so t. i. *siloviki* pričakovano zagovarjali še bolj agresivno ZP RF, usmerjeno v povečanje moči Rusije v svetu, ²²⁰ pa so liberalci zagovarjali postopnost in izvajanje (pa čeprav pragmatične in velikodržavne) ZP na načelih »normalne države«, pri čemer se je pridevnik »normalna« nanašal predvsem na civilizacijske podobnosti in vrednote zahoda (Cygankov 2008, 211).

ambicij« in ti so si celo, kot smo lahko pred kratkim slišali, izmislili termin »ekonomsko šikaniranje« (Vladimir Putin, 27. junij 2006).

²¹⁸ Pri tem naj bi se želel sam Putin izogniti rabi besedne zveze »energetska velesila«, temveč je leta 2006 na srečanju s predstavniki medijev dejal, da Rusija ni energetska velesila, temveč da ima le večje možnosti (na omenjenem področju) kot druge države (Putin v Kortunov 2009, 122).

²¹⁹ Tovrstna uravnoteženost je tudi očitno razvidna iz primerjalne raziskave socialnih omrežij v ruski politični eliti leta 2000 in 2011 v navezavi na povezanost vplivnih posameznikov na predsednika Putina. Ne glede na časovno spremenljivko je iz raziskave razvidno, da so poleg vidnih pripadnikov vojaško-obveščevalnih krogov (npr. vodja administracije predsednika vlade in nato tudi predsedniške administracije Sergej Naryškin) v vseh desetih letih najmočnejše in najbolj trdne povezave s Putinom imeli tudi pomembni predstavniki liberalne usmeritve, med njimi predvsem že omenjena Kudrin in Gref (Djatlikovič in Čapkovskij 2011).

²²⁰ Takratni obrambni minister Sergej Ivanov je leta 2006 izjavil, da je »Rusija v celoti obnovila status velike države, ki nosi odgovornost za razmere v svetu in prihodnost človeške civilizacije« (Ivanov 2006).

Pojavnosti nove paradigme velikodržavnega pragmatizma lahko še posebej izrazito najdemo v odnosih med RF in ZDA ter RF in evropskimi državami oz. EU. RF in ZDA sta tudi v obdobju po letu 2005 na določenih področjih ohranili tesno sodelovanje, kar se je povsem skladalo s pragmatično politiko sodelovanja v tistih sferah, kjer imata obe državi enake ali podobne interese oz. stališča: eno takšnih področij je bilo nadaljevanje boja zoper mednarodni terorizem, in sicer tako v primeru tretjih držav (npr. Afganistan), kot tudi na dvostranskem področju (npr. izmenjava pomembnih obveščevalnih podatkov, ki so imeli tudi pomembne praktične učinke).²²¹ Obenem pa sta imeli državi tudi večja raznoglasja in nasprotovanja, ki jih je mogoče strniti v pet področij (Cygankov 2008, 218–21; Laptev 2010, 254–5):

a) Iran in vprašanje razvijanja jedrskega oborožitvenega programa

Medtem ko so si ZDA (skupaj z zavezniki iz evropskih držav) dalj časa prizadevale za poostreitev mednarodnih sankcij zoper Iran (ker naj bi slednji razvijal jedrski program v vojaške namene), pa je RF sistematično vztrajala na tem, da je jedrsko sodelovanje med državama (RF je namreč nastopala kot glavni partner in dobavitelj opreme za izgradnjo prve jedrske elektrarne v Busheru)²²² namenjeno izključno civilni rabi in da dodatne sankcije niso upravičene.

b) Prodaja orožja na mednarodnih trgih

Glede na to, da je RF v obdobju po letu 2000 sistematično in občutno povečevala obsege prodaje svojega orožja tretjim državam (predvsem na račun razširitev dobav na trge Latinske Amerike, Severne Afrike in Bližnjega vzhoda), med katerimi so bili tudi države z antiameriški režimi (Chavezov režim v Venezueli, Assadov režim v Siriji ipd.), so ZDA tovrstni praksi nasprotovale.

c) Odnosi s Kitajsko

Vežano na sodelovanje s Kitajsko so med ZDA in RF nastajale napetosti, saj je RF želela povečati dvostransko sodelovanje z azijsko velesilo na številnih področjih, med drugim tudi vojaškem (sodelovanje pri dobavi orožja) oz. obrambnem (sodelovanje v okviru Šanghajske organizacije za sodelovanje) in energetskega (potekali so pogovori o dobavi

²²¹ Tajnoobveščevalni podatki ZDA naj bi pripomogli k temu, da so ruske oblasti preprečile večje teroristične napade v moskovskem metroju leta 2006 (Cygankov 2008, 218).

²²² Slednja je tudi začela z operativnim obratovanjem septembra 2011.

surove nafte in zemeljskega plina po cevovodih v Kitajsko,²²³ katere povpraševanje po energentih je neprestano raslo). ZDA pričakovano preveč poglobljeno sodelovanje RF in Kitajske (do katerega sicer ni prišlo) ni bilo v interesu, saj bi predstavljajo preveliko grožnjo lastnim interesom v svetu in predvsem OA.

d) Uporaba energetskih virov v ZP (energetska diplomacija)

Številne primere uporabe energetske diplomacije RF v obdobju po letu 2005 (energetske krize z državami nekdanje SZ, širitev poslovanja ruskih energetskih TNP v Evropi in tretjih državah, omenjeno energetske sodelovanje s Kitajsko ipd.) so uradni predstavniki ZDA razlagali kot »energetske neoimperialistične politike RF«, ki služi izključno neekonomskim ciljem.²²⁴ RF je aktivno uporabo energetske diplomacije pojasnjevala s tržnimi razmerami in ekonomskimi cilji, bistvo katerih naj bi bila krepitev deležev svojih (nacionalnih in zasebnih) energetskih TNP na tujih trgih, izvajanje politike liberalizacije cen na energente za države nekdanje SZ ter želja po zagotovitvi večje energetske varnosti dobav svojih energentov (izgradnja novih plinovodov in naftovodov, diverzifikacija dobavnih poti in končnih trgov).

e) Širitev ameriške (vojaške) prisotnosti ob mejah RF

Omenjeno področje je predstavljajo nekakšno križišče višje prikazanih interesnih sfer, saj se dotika tako vprašanja vojaške prisotnosti in sodelovanja obeh držav v regiji OA kot tudi prizadevanja za dostop in nadzor nad energetskimi viri idr., poleg tega pa še področja zagovarjanja politike »širitve demokratičnih vrednot« ZDA, ki se je najbolj imanentno izrazila prav skozi spremembe političnih režimov v Gruziji in Ukrajini. Poleg tega se je po letu 2006 omenjenim temam pridružilo še vprašanje morebitne priključitve nekaterih držav nekdanje SZ (Gruzija, Ukrajina) zvezi NATO.

Z vidika sodelovanja RF z evropskimi državami oz. EU je bilo v tem obdobju sicer narejenih nekaj pomembnejših pozitivnih korakov v smeri poglobljanja gospodarskega sodelovanja, čeprav je daleč največjo pozornost pritegnilo vprašanje nadaljnega

²²³ Aprila 2006 se je začela izgradnja kar 3.530 km dolgega naftovoda iz Vzhodne Sibirije do Kitajske (t. i. ESPO naftovod; *East Siberia – Pacific Ocean*), ki je začel obratovati januarja 2011 in prek katerega naj bi RF v naslednjih letih Kitajski dobavljala okrog 30 mio ton surove nafte (okrog 6 % celotne ruske proizvodnje).

²²⁴ Ameriški senator (republikanec) Richard Lugar naj bi na vrhu zveze NATO leta 2006 v Rigi celo predlagal, da postane vprašanje energetske varnosti imanenten del agende zaveznitva (Socor 2006).

energetskega sodelovanja med EU in RF. Ker bo to področje podrobneje analizirano v naslednjem, empiričnem poglavju disertacije (študije primerov), se bomo na tem mestu omejili zgolj s komentarjem, da je tovrstno sodelovanje pokazalo na določene razlike med politiko RF do posameznih evropskih držav (še posebej največjih, ki so tudi najpomembnejše trgovinske partnerice RF) na eni strani in EU na drugi. Poleg tega vidika je v obdobju 2004–2008 pomembno vlogo odigrala tudi širitev EU na novih 10 vzhodnoevropskih članic (2004), kar je v dvostranske odnose med EU in RF vneslo novo agendo (Lancova in Ačkasova 2005, 337–8; Zvereva 2010a, 296).

ZP velikodržavnega pragmatizma se je na postsovjetskem območju razvijala skozi dve v večji meri nasprotujoči si tendenci: po eni strani se je RF v obdobju 2004–2008 soočila s spremembami režimov, na katere ni našla ustreznega odgovora, in se posledično tudi vpletla v širše gospodarske in politične spore, ki so na koncu pripeljali do energetske krize (npr. v Ukrajini pozimi 2005/2006) ali celo splošnega zaostrovanja razmer (z Gruzijo 2006–2008).²²⁵ Po drugi strani je RF nadaljevala s pragmatično politiko privabljanja posameznih držav SND (integracija več hitrosti) v poglobljene gospodarske integracije (v tem obdobju se je povečala dinamika procesa vzpostavljanja Carinske unije RF, Belorusije in Kazahstana,²²⁶ nadaljeval se je proces povezovanja v okviru Evrazijske ekonomske skupnosti), pri čemer je RF tovrstno povezovanje pojasnjevala predvsem s skupnimi koristmi vseh udeleženih držav. Pomemben element sodelovanja RF z drugimi državami SND je vedno bolj predstavljalo energetske sodelovanje, ki je služilo kot nekakšno presečišče dveh zgoraj prikazanih tendenc: RF je namreč energetske diplomacijo uporabljala tako kot sredstvo prisile (v negativnem smislu), kot tudi sredstvo prepričevanja (v pozitivnem smislu), odvisno od posameznega konteksta in širšega (predvsem) dvostranskega okvira sodelovanja in interesov posameznih držav. Na tem področju obstajata dve dihotomni skupini razlag tovrstni praks RF, in sicer: a) poskusi pojasnjevanja uporabe energetske diplomacije izključno na podlagi ekonomskih interesov

²²⁵ RF je leta 2006 vzpostavila več omejevalnih administrativnih ukrepov na najbolj razširjene gruzijske izdelke, ki jih ta izvažata v RF, in sicer vina, žgane pijače in mineralno vodo. S tem je želela prizadeti gruzijsko gospodarstvo in prisiliti oblasti v Tbilisiju, da bi prenehale z vodenjem prozahodne politike. Sočasno (jeseni 2006) je RF tudi prekinila vse zračne, poštno, železniške in cestne povezave z Gruzijo. Razmere so se zaostrovale vse do leta 2008, dokler niso eskalirale v oborožene spopade avgusta 2008 (Udovič in Mancevič 2009, 92–3).

²²⁶ Carinska unija je *de facto* začela operativno delovati 6. julija 2010.

ali celo obveznosti RF do mednarodnih institucij (npr. STO) (Cygankov 2008, 232–3; Kuzmin in Kagramanov 2009); in b) razlage delovanja RF izključno na podlagi neekonomskih interesov, uporabe energetske diplomacije kot sredstva prisile, neodvisno od posameznega konteksta. Skozi naše empirično raziskovanje in analizo študij primerov uporabe energetske diplomacije kot sredstva ZP do držav 'bližnjega sosredstva' bomo poskušali omenjeno dihotomijo preseči, saj nam ne omogoča, da znanstveno koherentno in celovito analiziramo aktualne diplomatske prakse vpletenih akterjev.

Putinova ZP velikodržavnega pragmatizma (2004–2008) je v večji meri ustrezala (notranjemu) razvoju RF v tem obdobju: gospodarska krepitev in močan (konsolidiran) energetski sektor sta omogočala aktivnejšo uporabo ekonomskih sredstev ZP. A kljub temu ocene uspešnosti ZP RF v tem obdobju niso enoznačne niti med ruskimi analitiki/avtorji. Tovrstna politika je bila po mnenju nekaterih avtorjev (npr. Bogaturov 2007; Cygankov 2008; Bažanov in Bažanova 2011; idr.) učinkovita tako z vidika ciljev krepitve pozicij RF v mednarodni skupnosti (zunanji cilji), kot tudi z vidika notranjega gospodarskega razvoja RF.²²⁷ Predvsem je tovrstna zunanjepolitična usmeritev jasno pokazala, da je RF pripravljena zagovarjati in ščititi svoje pozicije in cilje tudi v primeru, ko drugi pomembni akterji mednarodne skupnosti (npr. zahodne velesile) zagovarjajo drugačno politiko. Tovrstno oceno najboljšje ponazarja komentar Cygankova (2008, 235), ko pravi, da »Rusija najbrž ni pridobila novih prijateljev, še posebej ne med tistimi državami, ki so postale žrtve njene zunanjepolitične usmeritve; ampak poleg tega pa se tudi niso pojavila nova tveganja, Rusija je celo uspela realizirati niz pomembnih nacionalnih ciljev«. Gre za razlago, ki izhaja iz makiavelistične sintagme, da »cilj opravičuje sredstva«, saj predpostavlja, da je poslabšanje odnosov z nekaterimi državami SND, kot tudi (na posameznih področjih) z ZDA in drugimi zahodnimi državami bilo upravičeno, dokler je ustrezalo razumevanju nacionalnega interesa in zunanjepolitičnih prioritet ter ciljev RF. Po drugi strani nekateri avtorji (prim. Kortunov 2009; Ševcova 2010; Trenin 2011; idr.) izpostavljajo alternativno razlago, in sicer da je politika

²²⁷ Tovrstna politika je med drugim pripomogla tudi k temu, da je RF do leta 2008 uspelo oblikovati občutne tuje valutne rezerve (več kot 500 mrd USD) in velik stabilizacijski sklad (več sto mrd USD), ki sta pomembno vlogo odigrala v letih 2008/2009, ko je RF lahko omenjena sredstva uporabljala za blažitev negativnih učinkov svetovne gospodarsko-finančne krize in stabilizacijo makroekonomskih razmer v državi.

velikodržavnega pragmatizma postopoma pripeljala do vojne z Gruzijo avgusta 2008 in do »osamitve« RF, do katere naj bi prišlo po tem. Tovrstne razlage poudarjajo, da je bila ruska ZP v tem obdobju preveč agresivna, v prvi vrsti do držav nekdanje SZ (energetski spori, uporaba energetske diplomacije kot sredstva prisile) oz. preveč nepopustljiva ali celo konfliktna v primeru odnosov do pomembnih vprašanj mednarodne skupnosti (že omenjena področja vprašanja iranskega jedrskega vprašanja, delovanja in širitve zveze NATO ipd.).²²⁸ Rezultat omenjene konfliktnosti naj bi bila vojna v Gruziji in dejstvo, da je večina zahodnih držav (kot tudi javno mnenje v le-teh) vsaj v prvem obdobju oborožen konflikt dojemala kot vojaško agresijo RF. Podobno izpostavljajo tudi Mel'vil' idr. (2009, 18), ki so s pomočjo anketiranja ruskih analitikov s področja ZP ugotavljali povprečno oceno ZP RF v obdobju 2000–2007. Ugotovili so, da večina analitikov ocenjuje ZP RF kot ne dovolj sistematično, premalo dodelano z vidika jasnih strategij ter slabo povezavo med postavljenimi cilji in konkretnimi sredstvi.

3.2.5 Poskus sinteze: velikodržavni pragmatizem II in vzpostavitev strateškega partnerstva z zahodom (2008/2009–2010)

Predsedniške volitve v RF leta 2008 (2. aprila) ter zmaga provladnega predsedniškega kandidata Dmitrija Medvedjeva²²⁹ sprva niso prinesle večjih sprememb pri opredelitvi osrednjih zunanjepolitičnih prioritet RF, saj je slednji sledil predhodno zastavljeni politiki velikodržavnega pragmatizma Vladimirja Putina. Kot že omenjeno, je tovrstna usmeritev doživela kulminacijo v avgustovski vojni z Gruzijo, ki jo je RF opravičevala z vojaško agresijo gruzijskih sil na ozemlju nepriznanih pokrajin Južne Osetije in Abhazije ter

²²⁸ »V obdobju zadnjih dveh let /2007–2009/ rusko politično vodstvo ni naredilo ničesar, da bi preprečilo naraščanje krize v odnosih z zahodom. Moskva je ravno nasprotno delala vse, da bi omenjeno krizo poglobila in se odločila za odkrito politično konfrontacijo z ZDA ter odkrito ignoriranje Evrope. Proti koncu mandata Putina /drugega mandata, ki se je končal leta 2008/ se je v odnosih med Rusijo in zahodom nabralo najbrž več nezaupanja, kot v obdobju s konca /SZ/« (Ševcova 2010, 6).

²²⁹ Dne 17. decembra 2007 je največja parlamentarna stranka Združena Rusija za predsedniškega kandidata predlagala Dmitrija Medvedjeva, ki je takrat zasedal položaj prvega namestnika predsednika vlade (kandidaturo je podprl tedanji predsednik Putin, pa tudi nekatere parlamentarne in zunajparlamentarne politične stranke). Analitiki niso dvomili v zmago provladnega (pro-kremeljskega) kandidata (raziskave javnega mnenja so mu s 60- do 70-odstotno volilno podporo že mesec dni pred volitvami napovedovali gladko zmago v prvem krogu), kar se je na volitvah tudi potrdilo, saj je Medvedjev dobil 70,2 % glasov volivcev in tako postal tretji predsednik RF (z mandatom do maja 2012). Takoj po inavguraciji je novi predsednik za predsednika vlade imenoval Vladimirja Putina.

potrebo po zaščiti lastnih državljanov na omenjenih ozemljih.²³⁰ Kot je ob tretji obletnici dogajanj (5. avgusta 2011) novinarjem pojasnjeval Medvedjev,²³¹ je odločitev o uporabi vojaške sile sprejel sam po predhodnem posvetovanju z Varnostnim svetom RF, s čimer naj bi pokazal suverenost v sprejemanju zunanjepolitičnih in varnostnih odločitev, ki po ustavi RF pripada izključno predsedniku. Pomembnejše spremembe so nastopile po avgustovskem vojaškem konfliktu; sprva so namreč zahodne države obtožile RF, da je sama začela konflikt in okupirala gruzijska ozemlja (posledice so bile ohladitev odnosov predvsem z ZDA in zvezo NATO).²³² Do postopne otoplitve odnosov je prišlo šele po izvolitvi demokrata Baracka Obame na mesto predsednika ZDA (januar 2009), ki je skupaj z novim ruskim predsednikom postopoma začel razvijati t. i. politiko »re-starta«, torej ponovnega zagona rednega političnega dialoga in iskanja možnih stičnih točk sodelovanja. Ključni dosežek omenjene politike v obdobju 2009–2010 je postal podpis Sporazuma o zmanjšanju strateške (jedrske) oborožitve (t. i. START-3 ali *new-START*),²³³ ki je na novo opredelil omejitve obeh držav pri razpolaganju s strateško (jedrsko) oborožitvijo (tako jedrskimi konicami, kot tudi nosilci jedrskih konic – raketami dolgega dometa).

Če je v primeru odnosov z ZDA prevladovalo področje varnostno-oborožitvenega sodelovanja,²³⁴ je sodelovanje RF z EU zaznamovalo predvsem t. i. Partnerstvo za modernizacijo. Inicijativo je podal Medvedjev, pri čemer naj bi šlo za projekt, s pomočjo katerega bi lahko RF tako v multilateralnem (v odnosih z EU), kot tudi v bilateralnem (v odnosih s posameznimi državami članicami)²³⁵ razvila strateško partnerstvo z namenom

²³⁰ Številni prebivalci Južne Osetije in Abhazije so imeli namreč dvojna državljanstva.

²³¹ Dostopno na: http://vsyarossiya.ucoz.ru/news/intervju_dmitrija_medvedeva_video/2011-08-05-207 (23. 7. 2011).

²³² Že omenjena zamrznitev sodelovanja v okviru Sveta NATO – RF.

²³³ START – *Strategic Arms Reduction Treaty* je bil podpisan julija 1991 in je opredeljeval omejitve v razpolaganju s strateško (jedrsko) oborožitvijo SZ (nato RF) in ZDA. START II je nasledil START I, podpisan januarja 1993.

²³⁴ Poleg omenjenega Sporazuma o zmanjšanju strateške (jedrske) oborožitve so sodelovanje zaznamovale tudi številne dvostranske razprave in pogajanja na temo postavitve sistemov protizračne raketne obrambe ZDA v Vzhodni Evropi, ki pa jih za časa mandata Medvedjeva ni uspelo učinkovito razrešiti. Ne glede na to Solovjov (2012) ocenjuje, da je bil največji zunanjepolitični uspeh predsednikovanja Medvedjeva (2008–2012) prav vzpostavitev odličnega dialoga z ZDA, kar je bilo predvsem posledica toplih in prijateljskih odnosov med obema predsednikoma.

²³⁵ V sklopu dvostranskega sodelovanja je RF v obdobju 2010–2011 podpisala več kot 10 dvostranskih dokumentov (v večini primerov gre za nepogodbene akte, npr. deklaracije ali memorandumne o

modernizacije lastnega gospodarskega sistema (osrednji cilj), kot tudi nekaterih drugih družbenih podsistemov (npr. področja trajnostnega razvoja, reform sodne veje oblasti ipd.). Partnerstvo je na ravni RF – EU uradno zaživelo na 25. vrhu EU – RF, ki je potekal 31. maja – 1. junija 2010 v Rostovu na Donu (Evropski svet 2010). Dialog je nedvomno pripomogel k premostitvi nezaupanja, ki se je oblikovalo predvsem po dogodkih avgusta 2008, kot tudi k hitrejšemu sodelovanju med EU in RF na drugih področjih (eno izmed njih je npr. vizumski dialog, usmerjen v določitev pogoja k postopni liberalizaciji vizumskega sodelovanja).

RF je v obdobju 2008–2010 v še večji meri začela uporabljati dostopna sredstva ZP, saj je poleg političnih in ekonomskih sredstev preko sodelovanja v vojni z Gruzijo aktivno uporabila tudi vojaška sredstva, z uporabo katerih je nadaljevala tudi po končanju konflikta (v obliki vojaško-obrambnega sodelovanja s samooklicanimi republikami Abhazijo in Južno Osetijo). Poleg tega je RF zaradi ostrih reakcij številnih zahodnih držav na vojaški konflikt z Gruzijo morala v večji meri uporabljati propagando oz. javno diplomacijo, saj se je v obdobju od druge polovice leta 2008 do leta 2010 soočala s kritiko svojega zunanjepolitičnega in vojaškega ravnanja v primeru Gruzije, čemur je RF poskušala nasprotovati s pomočjo povečane aktivnosti svoje javne diplomacije.

Nekatere omenjene značilnosti zunanjepolitične usmeritve RF v tem obdobju (tako tiste, ki predstavljajo kontinuiteto s preteklim obdobjem, kot tudi tiste, ki vnašajo nekatere nove elemente) so se odrazile v novi zunanjepolitični koncepciji RF, sprejeti 12. julija 2008 (*Koncepcija zunanje politike Rossijske federacije 2008*) (od tu dalje Koncepcija). Nova Koncepcija, za katero Kortunov (2009, 106) kritično ugotavlja, da zgolj nadgrajuje koncepcijo iz leta 2000 in ne prinaša nobenih novih elementov, kar je razvidno že iz primerjave strukture poglavij obeh Koncepcij (tabela 3.1). S tem nova Koncepcija kaže na kontinuiteto osrednjih zunanjepolitičnih usmeritev, vzpostavljenih za časa prvega in drugega Putinovega predsedniškega mandata (2000–2008).

sodelovanju) na področju sodelovanja v okvirih partnerstva za modernizacijo. RS je podpisala Deklaracijo o partnerstvu za modernizacijo z RF novembra 2010 ob uradnem obisku predsednika RS dr. Danila Türka v RF; področja sodelovanja (predvsem na gospodarskem področju) pa so bila podrobneje opredeljena v medvladnem Memorandumu o pomembnejših projektih za povečanje gospodarskega sodelovanja (podpisan prav tako ob uradnem obisku predsednika RS v RF novembra 2010).

Tabela 3.1: Primerjava struktur Konceptije ZP RF iz leta 2000 in 2008

Konceptija ZP RF 2000	Konceptija ZP RF 2008
I. Splošna določila (uvod)	I. Splošna določila (uvod)
II. Sodobni svet in ZP RF	II. Sodobni svet in ZP RF
III. Prioritete RF pri reševanju globalnih problemov	III. Prioritete RF pri reševanju globalnih problemov
1. Formiranje novega svetovnega reda	1. Formiranje novega svetovnega reda
2. Krepitev mednarodne varnosti	2. Vladavina prava v MO
3. Mednarodni gospodarski odnosi	3. Krepitev mednarodne varnosti
4. Človekove pravice in MO	4. Mednarodno gospodarsko in ekološko sodelovanje
5. Informacijska podpora zunanje-politični dejavnosti	5. Mednarodno humanitarno sodelovanje in človekove pravice
	6. Informacijska podpora zunanje-politični dejavnosti
IV. Regijske prioritete	IV. Regijske prioritete
- SND	- SND
- EU	- Evropske države/EU
- NATO	- posamezne evropske države
- posamezne evropske države	- NATO
- ZDA	- ZDA
- Azija	- Azija/Pacifik
- druge države/regije	- druge države/regije
V. Formiranje in realizacija ZP RF	V. Formiranje in realizacija ZP RF

Vir: lasten prikaz.

Če podrobneje pogledamo novo koncepcijo (2008) in jo vsebinsko primerjamo s prejšnjo (iz leta 2000), potem navkljub predhodno omenjeni kontinuiteti vidimo nekatere nove poudarke: slednji se dotikajo predvsem področja mednarodnega prava ter vloge in pomena OZN. Kot je razvidno iz tabele 3.1, je področje mednarodnega prava eksplicitno izpostavljeno v ločenem poglavju, pri čemer naj bi poglobljeno sodelovanje v tej smeri omogočilo tako mirno sodelovanje držav v mednarodni skupnosti, kot tudi zagotovilo zaščito interesov RF (torej v tem delu koncepcija razume mednarodno pravo kot eno izmed sredstev ZP). Na omenjeno področje se navezuje tudi pomen OZN, saj je v novi koncepciji izpostavljena osrednja vloga OZN pri vprašanju ureditve MO (poseben pomen

OZN je v novi koncepciji izpostavljen na 22 mestih).²³⁶ Do obeh izpostavljenih področij je Kortunov (2009, 108–9) izjemno kritičen, saj poudarja, da absolutno naslanjanje na vladavino prava in osrednjo vlogo OZN morebiti ustreza nekaterim bolj liberalnim pogledom na svetovno ureditev, da pa ne ustreza realnim razmeram (sil) v svetu. Slednje naj bi po mnenju avtorja (*Ibid.*) kazalo na neustrezno oceno razmer v svetu v 21. stoletju. Dogajanje avgusta 2008 delno potrjuje tovrstno oceno Kortunova: zgolj mesec dni po sprejetju nove koncepcije je RF prvič po okupaciji Afganistana v 80. letih 20. stoletja uporabila vojaško silo izven svojega ozemlja, pri čemer je bil tako mehanizem mednarodnega prava kot sredstva mirnega reševanja sporov, kot tudi vloga OZN močno zapostavljena, če ne celo diskreditirana.²³⁷

Poleg oboroženega konflikta z Gruzijo je na opredelitev nacionalnega interesa in zunanjepolitičnih prioritet v obdobju 2008–2010 močno vplivala tudi svetovna finančno-gospodarska kriza. Po padcu svetovnih borznih indeksov, upočasnitvi oz. zaustavitvi gospodarske rasti v najbolj razvitih državah sveta in drastičnemu padcu svetovnih cen surovin jeseni 2008²³⁸ je namreč tudi rusko gospodarstvo leta 2009 padlo v recesijo (v tem letu je RF zabeležila negativno gospodarsko rast v višini 8 % BDP).²³⁹ Posledično je svetovna gospodarska kriza RF (gledano izključno s strani osrednjih makroekonomskih kazalcev) prizadela najbolj izmed vseh držav G20. Slednje je posledica močne odvisnosti celotnega ruskega gospodarskega sistema od proizvodnje in izvoza surovin (predvsem zemeljskega plina in surove nafte)²⁴⁰ ter posledično od gibanja svetovnih cen te skupine proizvodov. V kolikor bi bila ta odvisnost manjša, bi svetovna kriza najverjetneje še

²³⁶ »Center urejanja /MO/ in koordinacije mednarodne politike v 21. stoletju mora ostati OZN, ki je dokazala svoj pomen in ki ima veliko legitimiteto. Rusija podpira prizadevanja za krepitev njene centralne in koordinacijske vloge« (Koncepcija 2008, I. poglavje).

²³⁷ Kortunov (2009, 109) poudarja, da je RF pred avgustom 2008 poskušala prepričati Varnostni svet OZN o potrebi po razpravi o razmerah v Gruziji oz. Južni Osetiji in Abhaziji, vendar pri tem ni bila uspešna. Po drugi strani tudi vojaško posredovanje v Južni Osetiji s strani ruskih vojaških sil seveda ni bilo predhodno odobreno s strani Varnostnega sveta OZN. Varnostni svet OZN je leta 2008 v zvezi z razmerami v Gruziji oz. odnosi med Gruzijo in Južno Osetijo sprejel le eno resolucijo (15. aprila, Resolucija 1808 (2008)), ki vse strani poziva k nadaljevanju mirnega dialoga in izogibanju uporabe sile.

²³⁸ Cena surove nafte je v obdobju od julija do decembra 2008 padla z 147 USD za sod na zgolj 33 USD za sod.

²³⁹ Istega leta so osrednji ruski borzni indeksi izgubili v povprečju 80 % vrednosti (Guriev in Cyvinskij 2011, 31).

²⁴⁰ Guriev in Cyvinskij (2011, 43) sta izračunala, da padec svetovne cene surove nafte za 10 USD/sod povzroči padec gospodarske rasti RF v višini 3 %.

vedno povzročila drastične padce borznih indeksov (kot posledica umika investorjev in panične razprodaje premoženja), vendar pa bi bil padec gospodarske aktivnosti bistveno manjši. Zgolj konzervativna makroekonomska in predvsem javnofinančna politika v obdobju 2001–2008 je RF rešila pred hujšimi posledicami svetovne krize, saj je vlada lahko v najbolj kriznem obdobju (2009) uporabila svoje občutne valutne rezerve in tudi sredstva posebnega stabilizacijskega sklada, ki se je oblikoval v obdobju od leta 2006 in je pred krizo znašal okrog 130 mrd USD (Guriev in Cyvinskij 2011, 33–46).²⁴¹

Svetovna gospodarska kriza in omenjene negativne posledice so nedvomno vplivale na zunanjepolitične prioritete RF: iz aktualne diplomatske prakse RF v obdobju 2009–2010 vidimo, da se je RF v novonastalih razmerah ponovno obrnila k sodelovanju z zahodom; omenili smo že začetek procesa Partnerstva za modernizacijo med RF in EU ter politiko »re-starta« z ZDA. Poleg teh je ruska diplomacija preko iniciativ predsednika Medvedjeva v tem obdobju začela v bistveno večji meri poudarjati pomen/potrebo po novi »globalni finančno-gospodarski ureditvi«,²⁴² ki bi ustrezala spremenjenim razmeram v svetu (npr. povečani vlogi razvijajočih se držav, skupine BRICS ipd.) in v okvirih katere bi seveda RF igrala eno najpomembnejših vlog. V to smer je šlo tudi prizadevanje oz. javna pobuda Medvedjeva po razvoju Moskve v mednarodni finančni center,²⁴³ ki bi predstavljal osrednjo finančno platformo v Srednji in Vzhodni Evropi, kot tudi državah SND.

Z današnje časovne perspektive je še težko dajati oceno zunanjepolitične usmeritve RF iz obdobja 2010/2011, saj se dejansko ta faza še ni zaključila. Če ne glede na to poskusimo strniti dosedanje ugotovitve, vidimo, da gre po eni strani za kontinuiteto osrednje zunanjepolitične usmeritve velikodržavnega pragmatizma obdobja predsednikovanja

²⁴¹ Po raznih ocenah je RF za stabilizacijo makroekonomskih razmer v letu 2009 porabila okrog 200 mrd USD sredstev (gre tako za sredstva valutnih rezerv Centralne banke, kot tudi Stabilizacijskega sklada) (Guriev in Cyvinskij 2011, 46).

²⁴² Npr. Ekonomski forum v St. Peterburgu (osrednji mednarodni gospodarsko-poslovni forum v RF) je leta 2010 potekal pod naslovom »Ustvarjanje pogojev za prihodnost«, v sklopu katerega so razprave potekale predvsem na temo, kako zagotoviti bolj pravično in uravnoteženo svetovno gospodarsko rast v post-kriznem obdobju.

²⁴³ Pobuda je sicer nastala že novembra 2008 v sklopu nove vladne Konceptcije dolgoročnega socialno-gospodarskega razvoja RF za obdobje do leta 2020 (Pahomov 2009), vendar je bila prvič v občutnejšem obsegu na mednarodni ravni promovirana šele leta 2010/2011.

Putina (še posebej drugega predsedniškega mandata), ki pa mu je bil dodan element ponovnega poskusa bolj poglobljenega sodelovanja z zahodom. Kot smo pokazali, so po naši oceni na to v največji meri vplivali zunanji dejavniki (kot npr. svetovna gospodarsko-finančna kriza), ki so pred RF postavili nove izzive, ki jih ne more uspešno rešiti sama. Posledično lahko obdobje ruske ZP 2008–2010 označimo kot poskus sinteze politike velikodržavnega pragmatizma (obdobje 2004/2005–2008) in strateškega partnerstva z zahodom (2000–2004), za katerega pa še ne moremo podati celovite ocene o njegovi uspešnosti.

3.3 Zunanjepolitični koncept 'bližnjega sosodstva' in pomen regije za Rusko federacijo

Skozi analizo osrednjih značilnosti ZP in diplomacije RF v obdobju 1991–2010 smo se že dotaknili vprašanja opredelitve strategij RF do držav nekdanje SZ; dane ugotovitve je sedaj potrebno nekoliko razširiti in celostno prikazati zunanjepolitični koncept 'bližnjega sosodstva'. Zanimali nas bodo predvsem različni razlogi za posebne interese RF v regiji, cilji, ki jih RF želi v regiji dosegati, in specifične značilnosti diplomatskih odnosov RF do držav nekdanje SZ.

Konceptualno lahko 'bližnje sosodstvo' opredelimo kot geografsko območje držav nekdanje SZ, ki se je oblikovalo po razpadu SZ decembra 1991 in ki ga RF opredeljuje kot območje svoje interesne sfere. Omenjeno izvira iz kulturnih oz. etničnih,²⁴⁴ varnostnih, gospodarskih idr. dejavnikov (Lancova in Ačkasova 2005, 345–6; Kortunov 2009, 205). Ne glede na to pa se je – kot bomo videli v nadaljevanju – pomen 'bližnjega sosodstva' za RF v obdobju zadnjih 20. let spreminjal.

Ugotovili smo že, da najbrž v nasprotju s pričakovanjem države nekdanje SZ niso predstavljale strateškega interesa (kot take niso bile opredeljene v nacionalnem interesu)

²⁴⁴ Na območju držav nekdanje SZ naj bi prebivalo okrog 25 mio etničnih Rusov. Prebivalci novonastalih držav, ki se opredeljujejo kot pripadnike ruske narodnosti, naj bi po najrazličnejših podatkih v novonastalih državah predstavljali okrog 30 % prebivalstva (Zevelev 2001, 175). Za oceno ZP RF na področju zaščite interesov etničnih Rusov, ki so po razpadu SZ ostali izven RF, glej Kortunov (2009, 232–9).

za ZP RF v prvih letih po razpadu SZ (1991–1993/1994).²⁴⁵ Ustanovitev SND²⁴⁶ kmalu ob razpadu SZ ne moremo razumeti kot poskus RF za vzpostavitev ponovnega vpliva na območju, ravno obratno: decembra 1991 je bil z ustanovitvijo SND narejen poskus mirnega²⁴⁷ in kar se da najbolj (predvsem gospodarsko) učinkovitega²⁴⁸ prehoda iz administrativne politične ureditve SZ do novonastalih geopolitičnih razmer (Russell 1995; Kuznetsova 2005; Lancova in Ačkasova 2005, 345–6).²⁴⁹ Glede SND, ki je bila s sprejetjem Ustave leta 1993 spremenjena v mednarodno medvladno organizacijo, velja izpostaviti, da navkljub (kasnejšim) poskusom oživitve organizacije in tudi sprejetjem številnih normativnih aktov skupnost ni nikoli postala pomemben povezovalni dejavnik na območju nekdanje SZ ali v še manjšem obsegu institucionalni kanal vpliva RF na druge države regije (Šutov 2010, 186; Hrustalev 2011, 307).²⁵⁰ Dvajset let po ustanovitvi

²⁴⁵ Rywkin (2003) nasprotno ugotavlja, da je bližnja soseščina predstavljala interes za ZP RF tudi za časa predsedovanja Borisa Jelcina (torej tudi v prvi polovici 90. let 20. stoletja), le da je RF želela novonastale države politično sicer vezati nase, a se obenem znebiti finančnega bremena. Omenjen interes Rywkin (*Ibid.*) pojasnjuje prav z ustanovitvijo SND. Nasprotno poudarja Bisenbaev (2011), ki glede ZP RF do držav OA ugotavlja, da se je želelo novo rusko politično vodstvo »čim hitreje znebiti bremena osrednjeazijskih držav«, ki so po njihovem mnenju predstavljale oviro na poti k prozahodni usmeritvi RF.

²⁴⁶ Do dokončnega razpada SZ je prišlo 8. decembra 1991, ko so predsedniki Rusije, Ukrajine in Belorusije podpisali sporazum o ustanovitvi SND, kar je *de facto* pomenilo razpad SZ na petnajst neodvisnih držav. 24. decembra 1991 je RF postala uradna naslednica SZ, saj je zasedla mesto v Varnostnem svetu OZN, dan kasneje pa je Mihail Gorbačov odstopil s položaja generalnega sekretarja partije SZ (Šutov 2010, 169–71).

²⁴⁷ Zadnja faza razpada SZ (december 1991) se je dejansko zgodila mirno, medtem ko je bil sam proces postopnega razpadanja dokaj krvav, saj je politični center s silo zatrl prizadevanja za vzpostavitev neodvisnosti v baltskih državah še pred uradnim razpadom SZ (npr. zatrtje s silo protestov v Vilni januarja 1991, ko je bilo ubitih 13 oseb in več kot 160 ranjenih) (Seleznjov 2001, 13–14). Poleg tega je potrebno upoštevati, da so se v obdobju procesa razpadanja SZ dogajali številni vojaški konflikti (predvsem na medetnični osnovi), ki so po nekaterih ocenah terjali vsaj 100.000 življenj. Nekateri izmed teh so ostali »zamrznjeni« (nerešeni) še 20 let po razpadu SZ (npr. Gorski Karabah, status samooklicane neodvisne republike Pridnesterje ipd.) (Ivanov 2011).

²⁴⁸ Gospodarske posledice razpada so bile namreč (zaradi centralizirane in planske narave sovjetskega gospodarstva) zelo občutne, saj so temeljile na razdrobitvi posameznih proizvodnih enot v proizvodni verigi (tovarne so bile po večini specializirane za proizvodnjo posameznih sestavnih delov, ki so jih nato iz različnih republik SZ dostavljali v zbirne centre). Takšen sistem je ob razpadu SZ pomenil dodaten udarec za industrijsko proizvodnjo (ki je bil osrednji generator BDP), saj se novonastale države niso srečale zgolj z upadom povpraševanja, (hiper)inflacijo in drugimi gospodarskimi posledicami, ki običajno spremljajo družbenopolitične krize, temveč tudi z nezmožnostjo proizvodnje oz. pomanjkanjem kapacitet in osrednjih proizvodnih dejavnikov, saj so bile centralizirano vodene vezi med posameznimi razpršenimi enotami povsem prekinjene (Šutov 2010, 178–9).

²⁴⁹ Slednje potrjuje tudi dejstvo, da so države SND (izjema je bila Gruzija) še leto po razpadu SZ nastopale pod skupno ekipo na poletnih Olimpijskih igrah leta 1992 v Barceloni. Večina novih neodvisnih držav, kot kaže, preprosto ni bila (organizacijsko, finančno ipd.) zmožna samostojno organizirati nastopov svojih športnikov.

²⁵⁰ Nekateri organi organizacije, ustanovljeni v prvi polovici 90. let 20. stoletja (kot npr. Gospodarsko sodišče), so bili naknadno ukinjeni, saj preprosto niso imele nobenega pomena ali vpliva (Lancova in Ačkasova 2005, 347).

SND je slednja (p)ostala zgolj politični forum,²⁵¹ v okviru katerega se redno (običajno dvakrat letno) srečujejo vodje držav članic (Kortunov 2009, 214), medtem ko so se na območju držav SND oblikovali modeli prostega formiranja skupin glede na posebne (tudi časovno omejene) interese, subjekti katerih so se menjali (Hrustalev 2011, 307).

Razlogi za to so večplastni in so povezani s tem, da imajo novonastale države (ne glede na skupno preteklost) različne zgodovinske spomine, nahajajo se na različnih stopnjah gospodarskega razvoja (tabela 3.2), so kulturno in etično izjemno raznolike in različno dojemajo svoje nacionalne interese²⁵² in zunanjepolitične prioritete²⁵³ (Lancova in Ačkasova 2005, 347; Šutov 2010, 186).²⁵⁴ Posledično, kot ugotavlja Suzdal'cev (2007), za bolj poglobljeno (politično in gospodarsko) (re)integracijo preprosto ni bilo osnovnih pogojev.

Tabela 3.2: BDP (po pokazatelju paritete kupne moči) držav nekdanje SZ leta 2010

	BDP, mrd USD	BDP <i>per capita</i>, tisoč USD
Estonija	26,8	20,6
RF	2.812	19,8
Litva	60,3	18,3
Latvija	36,6	16,3
Belorusija	134,5	13,9
Kazahstan	196,6	12,1
Azerbajdžan	89,2	9,9

²⁵¹ Devet držav lahko štejemo za polnopravne članice SND, saj so ratificirale Ustavo organizacije (RF, Belorusija, Azerbajdžan, Armenija, Kazahstan, Kirgizija, Moldavija, Tadžikistan in Uzbekistan), Ukrajina je članica, vendar Ustave ni nikoli ratificirala, medtem ko je Gruzija po vojaškem konfliktu z Rusijo leta 2009 iz organizacije tudi uradno izstopila.

²⁵² Slednje se vidi npr. skozi opredelitev prioritet na področju integracije v regionalne politične in gospodarske organizacije oz. pobude. Kot poudarja Bisendaev (2011, 170–1), niti pet držav OA nima enakih pogledov na integracijske procese, kaj šele, da bi vse države SND podobno videle razvoj.

²⁵³ Ukrajinsko politično vodstvo delovanje svoje države v okviru SND ni videlo kot mehanizem krepitev skupnosti, temveč kot sredstvo, ki bo omogočilo učinkovit prehod (tranzicijo) iz sovjetske gospodarsko-politične ureditve v polno suverenost (Šutov 2010, 184). Več o ukrajinsko – ruskih odnosih v 90. letih 20. stoletja v Afanas'ev (2006, 123–30) in Žiljcov (2010, 225–33).

²⁵⁴ Več o nacionalni identiteti ter skupnih značilnostih in razlikah držav OA v Zvjagel'skaja (2009).

Turkmenistan	39,4	8,2
Ukrajina	305,4	6,7
Armenija	16,5	5,4
Gruzija	22,4	5,0
Kirgizija	12,1	2,2
Uzbekistan	87,0	3,1
Moldova	10,9	3,1
Tadžikistan	14,7	2,1

Vir: prirejeno po World Bank 2012.

Kot kaže, so ruske politične elite, ki so usmerjale opredelitev ruskega nacionalnega interesa na postsovjetskem območju po letu 2000, to (deloma) tudi razumele, saj vse od tega obdobja naprej poteka postopna, bolj intenzivna ciljna (predvsem gospodarska) integracija posameznih držav (t. i. integracija več hitrosti), v kateri pa osrednjo vlogo nedvomno igra RF. Preden bomo prešli na analizo aktualnih razmer, pogledjmo, kako se je v RF izoblikovala tovrstna strategija. Kot smo že nakazali, se je interes za delovanje RF na postsovjetskem območju začel povečevati šele po letu 1993/1994: takratni predsednik Odbora za zunanje zadeve Vrhovnega soveta Evgenij Ambarcumov (pripadnik državocentričnega pristopa) je npr. glede kritike tedanje ZP Jelcina in zunanjega ministra Kozyreva poudarjal idejo »razsvetljenega imperializma« na ozemlju nekdanje SZ, v skladu s katero je celotno ozemlje nekdanje SZ opredeljeno kot področje »posebnih, življenjskih interesov RF«.²⁵⁵ Nekoliko kasneje (po parlamentarnih volitvah decembra 1993, na katerih so zmagale stranke z nacionalistično usmeritvijo) je tudi zunanji minister Kozyrev napovedal spremembo zunanjepolitičnih prioritet RF, in sicer v smeri (tudi vojaške) vrnitve RF v tiste regije, v katerih je bila njena vloga tradicionalno dominantna. V prvi vrsti govorimo seveda o državah nekdanje SZ (Cygankov 2008, 85, 99).

Vrnitev RF na ozemlje nekdanje SZ se je v večji meri začela dogajati s spremembo zunanjepolitičnih prioritet leta 1995/1996 in prihodom na položaj zunanjega ministra

²⁵⁵ Tukaj lahko potegnemo vzporednice s t. i. Monroeovo doktrino ZDA iz 19. stoletja, ki je opredeljevala interesna področja ZDA predvsem kot odgovor kolonialni politiki evropskih velesil (Herring 2008).

Primakova. Septembra 1995 je tako predsednik Jelcin podpisal Ukaz št. 940 o »Strateški usmeritvi Rusije v odnosih z državami članicami /SND/«,²⁵⁶ v katerem je področje SND prvič (uradno) opredeljeno kot interesno območje RF, osrednji cilj politike RF na tem območju pa naj bi bila gospodarska in politična integracija omenjenih držav, ki bi lahko igrala pomembnejšo vlogo v mednarodni skupnosti (Strategičeskij kurs 1995). Kot osrednji mehanizem izvrševanja ciljev ZP RF na tem območju in tudi ključen integracijski mehanizem nastopa prav gospodarsko povezovanje, ki mu je posvečeno celotno 2. poglavje strategije;²⁵⁷ šele nato je govora o nacionalni varnosti in drugih dejavnikih. Slednje kaže, kako velik pomen je politična elita RF že leta 1995 pripisovala prav gospodarskim dejavnikom – kar ni presenetljivo, če upoštevamo občutne negativne gospodarske posledice razpada SZ, o katerih smo že govorili.

Zunanji minister Primakov je omenjeno strategijo vključil v novo opredelitev širših zunanjepolitičnih prioritet RF, v največji meri usmerjenih v politiko zadrževanja zahoda. V poglobljenem sodelovanju RF z državami nekdanje SZ oz. povečanju vpliva RF na postsovjetskem območju je Primakov videl učinkovito sredstvo doseganja novih zunanjepolitičnih ciljev, kar bi lahko RF dosegla s pomočjo (Cygankov 2008, 137): a) ohranitve vojaške prisotnosti RF v regiji (slednje je bilo povezano tudi z zaskrbljenostjo RF glede povečanja separatističnih in terorističnih gibanj v regiji); b) zaščito statusa ruskih etničnih manjšin; in c) pridobitvijo pomembnejših gospodarskih projektov oz. povečani ruski gospodarski prisotnosti v regiji. Kot bomo videli v nadaljevanju, so se omenjene tri skupine ciljev RF na območju 'bližnjega sosodstva' ohranile tudi v 21. stoletju, le da se je za časa predsedovanja Putina bistveno povečala gospodarska (energetska) komponenta in pragmatičen pristop.

Velja izpostaviti, da so v obdobju 1996–1998 tako rusko javno mnenje, kot tudi širše politično-gospodarske elite RF tovrstno novo politiko RF do držav nekdanje SZ močno podprle: javno mnenje je bilo leta 1997 bistveno bolj naklonjeno ponovnim poskusom

²⁵⁶ *Strategičeskij kurs Rossii s gosudarstvami – učasnikami Sodružestva nazavisimyh gosudarstv*, ukaz predsednika RF št. 940, 14. september 1995.

²⁵⁷ Omenjeno poglavje se začne z odstavkom: »Na vzajemno koristno gospodarsko sodelovanje je potrebno gledati kot na osrednji predpogoj za rešitev celotnega kompleksa vprašanj sodelovanja z državami SND« (Strategičeskij kurs, poglavje 2.1).

integracijskih procesov kot leta 1993 (61 proti 33 %), pri čemer se je več kot polovica državljanov opredeljevala za mirno reševanje novih konfliktnih situacij na postsovjetskem območju (predvsem državljanska vojna v Tadžikistanu²⁵⁸ in Gruziji, vojaški konflikt med Azerbajdžanom in Armenijo glede Gorskega Karabaha itd.). Medtem ko so bili zunanjepolitični ukrepi RF do držav Kavkaza in OA usmerjeni predvsem v povečanje vojaške prisotnosti in posledičnega zagotavljanja stabilnosti razmer, kot tudi povečanja vpliva RF, pa je bila politika do Ukrajine in Belorusije drugačna. V primeru obeh držav je bila RF zainteresirana za normalizacijo odnosov in po možnosti vzpostavitev strateškega partnerstva (Šutov 2010). Medtem ko ji je to v beloruskem primeru tudi uspelo (leta 1996 je bil podpisan Sporazum o ustanovitvi Skupnosti Rusije in Belorusije,²⁵⁹ ki naj bi nekoč preraslo v formiranje skupne države), se je morala RF v primeru Ukrajine »zadovoljiti« z vzpostavitvijo strateškega partnerstva, k čemur je v največji meri pripomogel podpis t. i. Velikega sporazuma iz leta 1997,²⁶⁰ v katerem sta državi uredili tako vprašanje nadaljnjega statusa ruske črnomske flote (bazirane v ukrajinskem pristanišču Sevastopolj), kot tudi delimitacijo državne meje (Cygankov 2008, 137–40).

Oprelitev 'bližnjega sosedstva' kot osrednje interesne sfere RF je dokončno utrdil Putin v času svojega prvega predsedniškega mandata (2000–2004), ki je pomen regije razumel predvsem v kontekstu »geoekonomske vloge Evrazije v globalnem gospodarskem prostoru« (Putin 2002b). Omenjeno razumevanje 'bližnjega sosedstva' po eni strani kot prostora posebnih (geoekonomskih) interesov RF ter skupnega gospodarskega prostora v širšem globalnem prostoru na drugi se je odrazilo v večjem poudarku na ciljni gospodarski integraciji s posameznimi državami regije ter postopnem odmiku od poskusov širše gospodarsko-politične integracije (prostor celotne SND).²⁶¹ S tega vidika

²⁵⁸ Ruske varnostne sile so npr. *de facto* več kot desetletje nadzorovale zunanje meje Tadžikistana.

²⁵⁹ *Dogovor ob obrazovanii Soobščestva Rossii i Belorussii* (Sporazum o oblikovanju Skupnosti Rusije in Belorusije, 2. april 1996), ki mu je eno leto kasneje sledil še Sporazum o ustanovitvi Zveze Rusije in Belorusije (*Dogovor o sozdanii Sojuza Rossii i Belorussii*, 2. aprila 1997).

²⁶⁰ Sporazum o prijateljstvu, sodelovanju in partnerstvu med RF in Ukrajino, podpisan 31. maja 1997, v veljavo stopil 1. aprila 1999.

²⁶¹ Putin je npr. marca 2005 v Jerevanu dejal: »Če je kdorkoli od SND pričakoval neke posebne dosežke, recimo na področju gospodarstva, političnega in vojaškega sodelovanja in podobno, se to seveda ni moglo zgoditi. Deklarirani so morebiti bili eni cilji, čeprav je bil dejanski razlog za ustanovitev SND ta, da bi procesi razpada SZ potekali na kar se da civiliziran način. /.../ Veste, če so v Evropi države Evropskih skupnosti delovale v smeri združevanja, se je SND ustvarjala za civilizacijsko ločitev. V tem je razlika. Vse ostalo so politične izmišljotine in neumnosti« (Putin v Morozov 2008, 70).

ne preseneča, da se je prav od leta 1999/2000 začel proces vzpostavitve Carinske unije, ki naj bi v srednjeročni perspektivi prerasla v skupen gospodarski prostor (ekonomsko unijo), vendar pa ne bi vključevala vseh držav SND. Pri tem seveda ni šlo za nikakršno enostransko gospodarsko pomoč RF drugim državam, saj je RF tudi preko mehanizma gospodarskega povezovanja iskala oz. utrjevala strateška zaveznitva²⁶² in poleg gospodarskih interesov zasledovala tudi druge cilje.²⁶³ Tovrstna strategija je tudi v večji meri (kot npr. v drugi polovici 90. let 20. stoletja) predvidevala sodelovanje zasebnega sektorja, kar je posledica krepitve stališč predstavnikov prozahodnih elit (tako gospodarskih, kot tudi političnih), ki so zahtevali bolj poglobljeno pragmatično sodelovanje z državami SND na tržnih načelih in umik od ideje splošne/širše podpore proruskim režimom za vsakršno ceno (številne subvencije RF v obliki dobav poceni energentov, predvsem zemeljskega plina, državam Severnega Kavkaza ter Ukrajini in Belorusiji) (Cygankov 2008, 178–9). Potrditev omenjene usmeritve v obdobju 2000–2004 najdemo v izjavah nekaterih vidnih predstavnikov politične elite tega obdobja: sekretar Sveta varnosti Sergej Ivanov je februarja 2001 izjavil, da »so bili pretekli poskusi združevanja SND precej dragi in da se mora RF odpovedati projektu integracije v smeri pragmatične graditve dvostranskih odnosov« (Kasaev 2001), namestnik predsednika vlade Viktor Hristenko pa je istega leta potrdil, da se »bistvo politike RF do držav nekdanje SZ skriva v dvostranskem sodelovanju, ki mora biti pragmatično in upoštevati interese vpletenih strani« (Tesemnikova 2001).

Praktične rezultate Putinove ZP do držav 'bližnjega sosedstva' najdemo v številnih primerih poglobitve dvostranskega (v prvi vrsti) gospodarskega sodelovanja, ki se je praktično v vseh primerih odrazilo v povečani prisotnosti ruskih gospodarskih subjektov (tako državnih, kot tudi zasebnih) v državah SND. V prvi vrsti se je to nanašalo na energetska sodelovanja, kar se je skladalo s širšim Putinovim pogledom na sredstva, ki jih RF lahko uporabi za doseg svojih zunanje-političnih ciljev: v tem obdobju je RF pridobila pomembne deleže v energetskih sektorjih Gruzije (proizvodnja in distribucija električne energije), Armenije (nadzor nad jedrsko elektrarno Metsamour, ki zagotavlja

²⁶² Še posebej intenzivno se je to odražalo v odnosih z Belorusijo, Ukrajino in Armenijo.

²⁶³ Kot npr. zagotavljanje vojaškega in obrambnega sodelovanja, zaščita pravic lastne manjšine ipd. v mnogih državah OA.

okrog 40 % armenske električne energije), Turkmenistana (podpis sporazuma o odkupu zemeljskega plina) ipd. Deloma je RF s tovrstnim pristopom poskušala odgovarjati tudi na razširitev prisotnosti zahodnih transnacionalnih podjetij v (predvsem kaspjski) regiji, ki so svoje delovanje intenzivirali po zblizanju sodelovanja ZDA²⁶⁴ in drugih zahodnih držav z režimi v kaspjski regiji in OA po terorističnem napadu 11. septembra 2001 in začetku vojaške operacije v Afganistanu (Šumilin 2008, 98–9).²⁶⁵ Drugo pomembno področje dvostranskega sodelovanja med RF in posameznimi državami je predstavljalo vojaško-obrambno sodelovanje,²⁶⁶ saj je RF s posameznimi (avtoritarnimi in totalitarnimi) režimi (predvsem OA in Belorusije) (Lunev 2007) nadaljevala vojaško sodelovanje (dobave orožja, podpora notranjepolitični ureditvi in borbi zoper opozicijske ali separatistične skupine), ki je vplivalo na vzdrževanje *statusa quo*: nadaljnje preživetje omenjenih političnih režimov (najbolj izrazito v Turkmenistanu, Uzbekistanu, Kazahstanu, Tadžikistanu in Belorusiji) in ohranitev vojaške prisotnosti RF v teh državah (Cygankov 2008, 182–3).

Povsem novo obdobje v dojemanju lastnega vpliva na območju 'bližnjega sosedstva' je nastalo po t. i. 'barvnih revolucijah' v Gruziji, Ukrajini in Kirgiziji (ki je sovpadalo s koncem prvega in začetkom drugega predsedniškega mandata Putina): kot smo že izpostavili, so omenjene geopolitične spremembe v posameznih državah SND močno vplivale ne le na spremembo zunanjepolitičnih prioritet na območju 'bližnjega sosedstva', temveč tudi na opredelitev nacionalnega interesa in ZP. ZP RF do držav 'bližnjega

²⁶⁴ Zanimiv pogled na razvoj regije OA in »tekmovanje« RF in ZDA po letu 2000 za prevlado ponujata Troickij in Čapan (2011, 3), ki izpostavljata, da tekmovanje med obema državama po eni strani »krha« proces vzpostavljanja zaupanja po 11. septembru 2001, po drugi strani pa tudi režimi držav OA v takšnem okolju poskušajo izveliči maksimalne koristi in se v manjši meri osredotočajo na lasten gospodarski in socialni razvoj.

²⁶⁵ Ravno v obdobju 2002–2005 je npr. potekala zaključna faza projekta izgradnje naftovoda BTC. Prek nadzora nad naftnimi in plinskimi nahajališči v Azerbajdžanu so zahodna energetska TNP v tem obdobju že nadzorovala okrog 27 % naftnih zalog in 35–40 % zalog zemeljskega plina v Kaspiskem bazenu (Šumilin 2008, 98–9).

²⁶⁶ Med drugim tudi v sklopu Sporazuma o kolektivni varnosti (organizacija ustanovljena maja 1992, članice so postale vse države SND razen Ukrajine, Moldavije in Turkmenistana), ki se je leta 2002 preoblikovala v Organizacijo sporazuma o kolektivni varnosti (OSKV). Članice so RF, Belorusija, Kazahstan, Armenija, Kirgizija, Tadžikistan in Uzbekistan (slednji od leta 2006). OSKV predstavlja osrednjo varnostno-obrambno organizacijo na območju SND; prioritete delovanja organizacije naj bi bile usmerjene v boj zoper mednarodni terorizem, trgovanje z mamili, organizirani kriminal ipd. RF financira okrog 50 % delovanja organizacije (Šutov 2010, 191; OSKV 2011). Več o mehanizmih delovanja OSKV v Vorobjov (2010).

sosedstva' je v naslednjih letih (obdobje 2005–2010) sicer še vedno ostala pragmatična, vendar je bila v večji meri agresivna (v dvostranskih odnosih izpostavljanje dihotomije, ki naj bi posamezne države SND silila k izboru poglobljenega sodelovanja z RF na eni strani ali pa odmik in izgubo nekaterih preferenc na drugi)²⁶⁷ (Kortunov 2009, 230). Tovrstni pristop je bil izbran po tem, ko je RF ugotovila, da niti politika (ciljnega) strateškega partnerstva in gospodarskega sodelovanja v obdobju 2000–2004 ni prinesla želenih rezultatov. Še več: rusko politično vodstvo je 'barvne revolucije' razumelo kot izgubljanje svojega vpliva v posameznih državah 'bližnjega sosredstva' (Udovič in Mancevič 2009), na kar je odgovorilo s še bolj agresivno uporabo ekonomskih sredstev (že prikazan primer Gruzije v obdobju 2005–2008) in stopnjevanjem procesov gospodarske integracije s posameznimi državami (prim. Carinska unija RF, Belorusije in Kazahstana). Rezultati omenjene ZP niso enoznačni (Sherr 2008). Po eni strani so se tiste države, ki so v tem obdobju lahko »občutile« moč ruskih sredstev ZP in odnosi s katerimi so se poslabšali (najbolj izrazito Gruzija in Ukrajina v obdobju predsedniškega mandata Juščenko), začele voditi pospešeno politiko v smeri integracije s transatlantskimi organizacijami (npr. vprašanje vstopa Gruzije in Ukrajine v zvezo NATO) (Batjuk 2011, 65),²⁶⁸ medtem ko so nekatere države OA (najbolj izrazito Kazahstan in Turkmenistan) začele voditi bolj večstransko ZP in se v večji meri navezovati predvsem na Kitajsko kot strateško partnerico (Bisenbaev 2011, 189–90). Celo Belorusija, ki je daljše obdobje veljala za največjo zaveznico RF (državi sta *de iure* še vedno sodelovali v skupni uniji, čeprav ta integracijski proces *de facto* ni napredoval od prvih let 21. stoletja), je po letu 2007/2008 začela z navezovanjem intenzivnejših stikov tako z zahodnimi državami (predvsem evropskimi), kot tudi iskati strateška partnerstva v Aziji (Kitajska), Bližnjem vzhodu (Iran) in Južni Ameriki (Venezuela) (Kortunov 2009, 217).

²⁶⁷ Predvsem (posrednih) subvencij v obliki poceni energentov (surove nafte in zemeljskega plina), ki ga je RF več let dobavljala državam SND. Od tovrstne prakse sta imeli največ gospodarskih (in posledično tudi političnih) koristi Ukrajina in Belorusija, saj so omenjene subvencije po najrazličnejših izračunih v obdobju 2000–2005 znašale okrog 2 do 3 mrd USD za vsako državo letno (Kortunov 2009, 208, 210).

²⁶⁸ Na Vrhu v Jalti (Ukrajina) je bila leta 2001 ustanovljena Organizacija za demokracijo in gospodarski razvoj GUAM, članice katere so postale Gruzija, Ukrajina, Armenija in Moldavija (opazovalki Turčija in Latvija). Delovanje organizacije se je pospešilo prav v obdobju 2005/2006 (23. maja 2006 je bil v Kijevu podpisan statut organizacije) (Šutov 2010, 191; GUAM 2011).

Posledično številni tako zahodni (Ciziunas 2008 idr.), kot tudi ruski avtorji (Kortunov 2009; Mel'vil' idr. 2009; Ševcova 2010; Bisenbaev 2011; idr.) ugotavljajo, da so nekateri zunanji dejavniki (najbolj izrazito boj zoper terorizem, povečana prisotnost ZDA v regiji in 'barvne revolucije'), kot tudi sama ZP RF do držav 'bližnjega sosedstva' vplivali na to, da se je vpliv RF v regiji vse od leta 2000 zmanjšal, da RF dejansko ne more več učinkovito vplivati na (politične, gospodarske, varnostne idr.) procese v državah SND in da je bila ZP RF do držav 'bližnjega sosedstva' neučinkovita.²⁶⁹

Če povzamemo, opredelitev koncepta 'bližnjega sosedstva' kot regije, ki jo RF označuje kot svojo interesno sfero, izvira iz treh osrednjih zunanjepolitičnih kategorij/skupin interesov RF (Lancova in Ačkasova 2005; Šutov 2010, 195):

- a) Razširitev in poglobitev gospodarskega sodelovanja, tako v dvostranskih odnosih (povečanje prisotnosti ruskih podjetij v državah SND), kot tudi v regionalnem/multilateralnem kontekstu (poglobljena integracija – ustanovitev Carinske unije in EvrAzEs). RF želi delovati kot vodilna sila, ki je zmožna voditi in usmerjati omenjene procese, ki naj bi izhajali iz skupnih interesov sodelujočih držav;
- b) Vojaško-obrambno sodelovanje: poglobljanje vojaško-obrambnega sodelovanja naj bi RF omogočalo predvsem izvrševanje nacionalne varnostne politike, med drugim tudi s pomočjo zagotavljanja miru in stabilnosti v regiji;
- c) Zaščita ruskih manjšin in njihovih pravic: to vprašanje je za RF posebej aktualno v primeru baltskih držav (ki pričakovano niso bile del integracijskih procesov na območju SND, saj so takoj ob razpadu SZ izbrale prozahodno usmeritev), posameznih držav OA in Ukrajine.²⁷⁰

²⁶⁹ Kortunov (2009, 102) gre celo še dlje in trdi, da je bil »politika RF do držav SND preprosto porazna, saj RF po eni strani ni uspelo doseči zastavljenih ciljev, po drugi strani pa je celo morala popuščati pri vrsti pomembnih vprašanj« (predvsem subvencij v obliki dobave poceni energentov). Posledično avtor (2009, 214, 229) poudarja, da bi se ZP RF na območju SND morala odpovedati širšim ambicijam; edini cilj ZP RF bi moral biti ustvarjanje »pasu prijateljskih držav« (kar bi pomagalo reševati vprašanje zagotavljanje lastne varnosti) in zagotavljanje ustreznih pravic svojih manjšin v drugih državah SND.

²⁷⁰ Številne omenjene države so npr. po razpadu SZ postopoma ukinjale status ruščine kot uradnega jezika, s čimer so bile prizadete pravice ruskih manjšin.

3.4 Energetski sektor Ruske federacije

Energetski (predvsem plinski in naftni) sektor predstavlja steber ruskega gospodarskega sistema, saj generira več kot 60 % celotnega ruskega izvoza, predstavlja okrog 30 % ruskega BDP ter med 45 in 50 % vseh vladnih (zveznih) proračunskih prihodkov (Nurtdinova, 2010; Kolpakova 2011, 14–15). Predvsem slednji pokazatelj je za delovanje ruskega gospodarsko-političnega sistema ključen: državni aparat preko prihodkov iz naftno-plinskega sektorja (v največji meri so to davki na pridobivanje energentov, izvozne carine, druge dajatve in posredni davki) financira številne druge družbene (pod)sisteme, kot so socialni, obrambni ipd.²⁷¹ Kot tudi že omenjeno, so ravno visoke svetovne cene surovin v obdobju 2002–2008 RF omogočile, da je beležila povprečno več kot 6 % letno gospodarsko rast (Vinhas de Souza 2008). RF se posledično (če gledamo zgolj državne interese na zvezni ravni) močno zavzema za stabilno delovanje mednarodnih energetskih trgov, stabilnost povpraševanja in širitev mednarodnega delovanja svojih energetskih TNP (državnih in zasebnih), saj je od omenjenih razmer v največji meri odvisno, v kolikšnem obsegu bo politična elita lahko izvajala svoje politične, socialne idr. projekte ter projekte, povezane z modernizacijo gospodarstva in strukturnimi reformami (Hanson 2009, 26–8).²⁷²

S tega vidika gre ponovno izpostaviti dejstvo, da večina študij in raziskav ruske (energetske) ZP in energetske diplomacije energetskih TNP sploh ne jemlje v okvir raziskave (prim. Kokošin, 2006; Müller – Kraenner, 2007; idr.), oz. izhaja iz predpostavke, da je ruski energetski sektor povsem homogen in popolnoma podrejen politični eliti (prim. Umbach 2009; idr.). Takšno razumevanje je potrebno podvreči kritični presoji, saj praksa (še posebej) zadnjega obdobja (obdobje 2000–2010) kaže, da ruski energetski sektor nikakor ni povsem homogen in da igrajo poleg državnih tudi

²⁷¹ V skladu z zveznim zakonom RF »O zveznem proračunu za leto 2010 in planiranim obdobjem 2011 in 2012« naj bi zvezni proračunski prihodki iz naslova plinsko-naftnega sektorja leta 2010 znašali 3,1 bilijona rubljev oz. 46 % vseh vladnih proračunskih prihodkov (Federal'nyj zakon 2009).

²⁷² Pomen sektorja se je prav tako močno pokazal v obdobju svetovne gospodarske krize 2009/2010, saj je RF lahko svojo gospodarsko stabilnost (ključna je bila predvsem stabilizacija javnih financ) v okolju negativne svetovne konjunktore zagotavljala predvsem s pomočjo občutnih (valutnih) rezerv in že omenjenega Stabilizacijskega sklada, ki se je oblikoval v letih pred tem ravno na račun povečanih vladnih prihodkov z naslova proizvodnje in izvoza fosilnih energentov (Rogoža 2010, 161).

zasebna energetska TNP pomembno vlogo v celotnem sektorju (Rogoža 2010; Kolpakova 2011).

Posledično bomo v nadaljevanju analizirali energetskega sektorja RF skozi zgodovinsko perspektivo (zanimalo nas bosta predvsem obdobji oblikovanja postsovjetskega ruskega energetskega sektorja v 90. letih 20. stoletja ter aktualne razmere v 21. stoletju) ter subjekte (pomen vertikalno integriranih energetskih TNP, delitev na državna in zasebna TNP), strategije in cilje osrednjih subjektov tega sektorja. V ospredju našega zanimanja bosta predvsem plinski in naftni sektor, saj v omenjenih sektorjih izvozna determinanta (pomen izvoza energetskih virov) nastopa najbolj izrazito.²⁷³

3.4.1 Reforme in oblikovanje naftnega in plinskega sektorja (1990–2010)

Energetski trg RF se je v 90. letih 20. stoletja razvijal v širših pogojih socialno-političnega eksperimenta (Rogoža 2010, 235), težkega tranzicijskega obdobja in poskusov hitrega prehoda v kapitalistično gospodarsko ureditev (širše vidike le-tega smo predstavili v podpoglavju 3.2). Država je v začetku 90. let sicer poskušala reformirati naftni in plinski trg s ciljem vzpostavitve konkurenčnega in dokaj liberalnega trga, vendar pa pri tem ni bila posebej učinkovita in uspešna. Na to je vplivalo več dejavnikov, med drugim tudi politični vpliv gospodarsko-političnih elit, ki so bile blizu takratnemu predsedniku Jelcinu, kot tudi nesistemske in počasne sprejemanja ustrezne zakonodaje, ki bi omenjena področja regulirala.

²⁷³ Slednje je še posebej izrazito v naftnem sektorju, saj RF v zadnjih letih izvozi kar 73–75 % celotne proizvedene surove nafte in naftnih derivatov. Delež izvoza je manjši v plinskem sektorju (izvoz predstavlja okrog 35 % neto proizvodnje zemeljskega plina v RF) in pri premogu (29 % delež izvoza) (BP 2011; Kolpakova 2011). Ne glede na to je kot posledica cikličnih plinskih kriz s sosedi (Ukrajina, Belorusija) ravno plinski sektor oz. Gazprom v zadnjih letih pritegnil največ pozornosti mednarodne javnosti in analitikov.

3.4.1.1 Oblikovanje oligopolnega naftnega trga in prevlada zasebnih naftnih transnacionalnih podjetij

Reforma naftnega trga se je pričela z reorganizacijo resornega ministrstva (februarja 1991 je bilo ustanovljeno Ministrstvo za gorivo in energetiko RF) in sprejemom Ukaza predsednika RF z dne 17. novembra 1992 »O posebnostih privatizacije in preoblikovanja v delniške družbe državnih podjetij, proizvodnih in znanstveno-proizvodnih združenj naftnega in naftno-predelovalnega sektorja ter sektorja zagotavljanja oskrbe z naftnimi derivati«. Ukaz je predvidel dvofazni postopek reformiranja naftnega sektorja: v prvi fazi (do konca decembra 1992) se je moralo 6 (do tedaj) največjih ruskih podjetij naftnega sektorja preoblikovati v odprte delniške družbe (Rosneft, Lukoil, Jukos, Surgutneftegaz, Transneft in Transnefteprodukt), na katere se v celoti prenesejo tudi državni deleži skupno 332 proizvodnih podjetij/enot po celotni RF. V drugi fazi (ki časovno ni bila striktno razmejena) se naj bi omenjene odprte delniške družbe privatizirale. Država naj bi v obdobju 3 let zadržala med 38 % in 49 % vseh delnic omenjenih družb, preostali (večinski deleži) pa bi morali biti privatizirani; 20 % delnic bi morale biti prodane po nominalni vrednosti preko odkupa privatizacijskih kuponov (t. i. vavčerjev).²⁷⁴ Takoj je bila vzpostavljena omejitev TNI v omenjenem procesu: slednje ne smejo presežati 15 % vseh delnic. Kot poudarja Rogoža (2010, 84), je bil (srednjeročni) cilj tovrstne politike oblikovanje največ 6–7 močnih vertikalno integriranih naftnih podjetij, ki bodo lahko uspešno konkurirale svetovnim energetske (naftnim) podjetjem na svetovnem trgu in v katerih bo imela (vsaj po glasovalnih pravicah) večinski delež država. Kot bomo videli v nadaljevanju, je bila omenjena strategija realizirana le deloma: na trgu se je dejansko

²⁷⁴ Zavedajoč se strmega padanja življenjskega standarda se je vlada jeseni 1992 odločila pospešiti proces privatizacije in razdelila prebivalcem brezimenske vrednostne papirje. To naj bi vsakemu izmed 150 mio ruskih državljanov omogočilo pridobitev solastniškega deleža v največjih državnih podjetjih. Postopek razdeljevanja t. i. vavčerjev se je začel 1. oktobra, nominalna cena enega vavčerja pa je bila 10.000 rubljev (24 USD). Ob tem velja poudariti, da je bila omenjena cena izračunana na podlagi bilanc iz leta 1990 in torej ni upoštevala hiperinflacije leta 1992. Hkrati ruska vlada ni predvidela, da prebivalstvo (zaradi življenjske stiske in nepoznavanja tržnih mehanizmov) ne bo videlo (predvidenih) dolgoročnih pozitivnih koristi omenjenega procesa in je zato v precejšnjem obsegu omenjene vavčerje prodajalo za gotovino. Posledica tega je bila, da je ozek krog ljudi v nekaj letih s pomočjo odkupa omenjenih vavčerjev (Boris Berezovski, eden najbolj znanih ruskih oligarhov, je npr. pridobil 51 % naftne družbe Sibneft za 600 mio ruskih rubljev oz. približno 1,5 mio USD) pridobil izredno bogastvo in ustvaril novo rusko oligarhijo, ki zaradi institucionalne šibkosti državne uprave praktično ni plačevala nobenih davkov (Seleznov 2001, 41–2; Gaddy in Ickes 2002, 116; Stiglitz 2002, 144–5).

oblikovalo 5-6 močnih naftnih TNP, vendar s prevladujočim zasebnim (in ne državnim) lastništvom (Šnyrev 2004, 195–6; Kuznir in Pleines 2008, 31–2).

Glede na to, da so se že v sredini 90. let 20. stoletja izoblikovala močna zasebna naftna podjetja (med katerimi sta bili največji Lukoil in Jukos), ne preseneča, da se je v tem obdobju začel postopek konsolidacije naftnega sektorja (naftna podjetja so prevzemala posamezne proizvodne enote in druga podjetja, predvsem v sektorjih proizvodnje in predelave),²⁷⁵ po drugi strani pa je država izgubljala nadzor nad delovanjem trga (Rogoža 2010, 94–5). Slednje je bilo še posebej razvidno skozi konfliktnost zasebnih lastnikov in države na davčnem področju: v tem obdobju je namreč država preko neposrednih in posrednih davkov naftnega sektorja zagotavljala kar okrog 70 % vseh davčnih prihodkov proračuna, kar je po mnenju naftnega lobija zaviralo modernizacijo (predvsem investicije v nove proizvodne in predelovalne zmogljivosti) celotnega sektorja. Slednje potrjuje tudi statistika: medtem ko se je delež prihodkov zveznega proračuna iz naslova naftnega sektorja v obdobju 1994–1998 povečal za 3,5-krat, se je proizvodnja surove nafte zmanjšala za 5 % (Rogoža 2010, 29).

Država je poskušala delovanje trga poleg regulacijskega delovanja (omenjena davčna zakonodaja, zahteve po modernizaciji predvsem predelovalnega segmenta, ki pa niso bile upoštevane) nadzorovati tudi neposredno – preko lastništva posameznih naftnih družb (Rogoža 2010, 132). Kljub temu, da je država tudi še v začetku 21. stoletja obdržala manjše lastniške deleže v praktično vseh večjih ruskih naftnih družbah, pa Krjukov idr. (2003, 34) ugotavljajo, da njen dejanski vpliv ni bil sorazmeren z lastniškim deležem (bil je namreč manjši). Država je v obdobju 1995–2005 lahko delni nadzor nad delovanjem trga izvajala predvsem preko državne naftne družbe Rosneft in podjetja Transneft, naravnega monopolista, ki upravlja z večino naftovodi (vključno z vsemi magistralnimi) v RF.²⁷⁶ Po letu 2005 je država preko oblikovanja podjetja Gazprom Neft (posredno)

²⁷⁵ Podjetja so se začela preoblikovati v vertikalno integrirana naftna TNP, kar je bilo pogojeno z vprašanjem optimizacije poslovanja in konsolidacije dobičkov.

²⁷⁶ Transneft, ki je bil prav tako oblikovan leta 1992 (pripojenih mu je bilo 20 regijskih podjetij – operaterjev osrednjih naftovodov), je bil izvzet iz privatizacijskih načrtov. Država se je tako že izhodiščno odločila, da sektor transporta (vključno z izvozom) ne bo prepustila zasebnim investitorjem. Monopolni položaj Transnefta je dokončno uredil zvezni zakon RF št. 147-FZ »O naravnih monopolih« z dne 17.

pridobila nadzor nad še eno naftno družbo, vendar je vpliv države na delovanje omenjenega podjetja močno omejen (med drugim tudi zaradi zgolj posrednega lastništva).

Pomembnejše spremembe je naftni trg doživel v obdobju 2004–2006, ko je *de facto* potekal latenten poskus državne konsolidacije naftnega trga (Kusznir in Pleines 2008, 33),²⁷⁷ ki je v zaključku sicer pripeljal do povečanega pomena državnih naftnih družb (v katerih ima država neposredno ali posredno več kot 50 % vseh delnic) na trgu, čeprav so osrednjo vlogo še vedno zadržala zasebna naftna TNP podjetja (Perovic in Orttung 2007; Mancevič 2011). Osrednjo vlogo v omenjenem procesu je imel proces zoper ruskega oligarha Mihaila Hodorkovskega, osrednjega lastnika do tedaj drugega največjega ruskega naftnega podjetja Jukos (primer 3.1).

Primer 3.1: Konsolidacija naftnega sektorja in podržavljanje Jukosa (2004–2006)

Omenjena družba je bila sprva leta 2003 obtožena davčne utaje v višini 2,8 mrd evrov, največji lastniki, med njimi tudi do takrat eden najbogatejših Rusov Mihail Hodorkovski, pa so se znašli pred ruskimi organi pregona. Za poplačilo svojih davčnih obveznosti je bilo podjetje prisiljeno prodati večji del svojega premoženja, med drugim tudi najdonosnejši del holdinga, družbo Juganskneftegaz (ki je do tedaj dnevno načrpala kar za en mio sodov nafte dnevno), in sicer za 8,5 mrd evrov. Med ponudniki je zmagala do tedaj neznana družba Baikal Finance Group, ki pa jo je zgolj tri dni po dražbi kupil državni Rosneft in tako pridobil tudi nadzor nad Juganskneftegazom. Takšen razplet dogodkov je bil za mnoge analitike le še dokaz več, da so bili v ozadju sodnega preganjanja Hodorkovskega in davčnih postopkov zoper Jukos državni interesi s ciljem renacionalizacije drugega največjega ruskega podjetja in konsolidacije naftnega sektorja, česar uradne ruske oblasti niti niso skrivale, saj je predsednik Putin omenjeno podržavljanje Jukosa označil za »povsem legitimen način zaščite nacionalnih interesov na energetske področju«.

Vir: Putin 2004; Novaja gazeta 2006; Sixsmith 2011.

avgusta 1995, ki področje transporta surove nafte in naftnih derivatov po magistralnih naftovodih opredeljuje kot izključno predmet državne regulacije (Rogoža 2010, 116–17).

²⁷⁷ Rogoža (2010, 177) omenjeni proces opisuje kot povečanje vloge države v naftno-plinskem sektorju /.../, ki se je začel po začetku predsednikovanja Vladimirja Putina.

Poleg primera Jukos (kot prikazano, je od procesa v ekonomskem smislu največ pridobil državni Rosneft, ki je drastično povečal svojo konsolidirano operativno poslovanje) je na povečanje državnih interesov vplival še primer prevzema naftnega podjetja Sibneft,²⁷⁸ ki ga je leta 2005 od ruskega oligarha Romana Abramoviča odkupil državni Gazprom in v postopku konsolidacije preoblikoval v Gazprom Neft (Pleines 2009, 78).

Kot posledica zgoraj prikazanih tendenc razvoja (med temi posebej izpostavljamo fazo privatizacije naftnih družb v obdobju 1993–1996 ter poskus obratnega procesa in konsolidacije naftnega trga v obdobju 2004–2006) se je v RF oblikoval oligopolni naftni trg, delovanje katerega nadzoruje pet največjih naftnih vertikalno integriranih družb, pri čemer so v prevladujočem položaju neodvisne (zasebne) naftne družbe (tabela 3.3).

Tabela 3.3: Osrednji pokazatelji poslovanja največjih ruskih naftnih TNP

Podatki za leto	Rosneft	Lukoil ²⁷⁹	TNK-BP	Surgutneft egaz ²⁸⁰	Gazprom Neft	RF skupaj
2010						
Proizvodnja surove nafte, mio sodov/dnevno	2,3	1,9	1,7	1,2	0,98	10,2
Dokazane rezerve, mrd	13,7	13,3	8,7	/	7,5	77,4

²⁷⁸ Sibneft je v obdobju 1995–2005 predstavljal eno največjih zasebnih naftnih podjetij. Lastniki Sibnefta in Jukosa so kar dvakrat poskušali izpeljati združitev podjetij (leta 1998 in 2003), vendar sta bila oba poskusa neuspešna. Še najbližje je bila združitev leta 2003 (ne dolgo pred začetkom sodnih procesov zoper Hodorkovskega), vendar je bila leta 2004 nato odpovedana, saj so se lastniki Sibnefta zaradi prevelikih tveganj, povezanih s sodnimi postopki zoper Jukos, premislili. S procesom zoper Jukos posledično ni bilo le razprodano premoženje Jukosa, temveč tudi prekinjen proces združitve Jukosa in Sibnefta, v primeru katerega uspešnosti bi nastalo največje rusko naftno TNP (Sixsmith 2011, 178–9).

²⁷⁹ Lukoil v ruski in mednarodni javnosti velja za najbolj odprto in pregledno naftno oz. energetska TNP v RF. Pomemben element v mednarodnem poslovanju je predstavljalo strateško partnerstvo z ameriškim energetska TNP ConocoPhillips, ki je leta 2004/2005 pridobilo 20-odstoten lastniški delež Lukoila, slednji pa je prevzel verigo bencinskih črpalk v ZDA (več kot 1.000 črpalk). Strateško partnerstvo se je zaključilo leta 2010/2011, ko je ConocoPhillips omenjeni delež prodal.

²⁸⁰ Surgutneftegaz edini izmed največjih ruskih naftnih podjetij ne objavlja finančnih poročil v skladu z mednarodnimi standardi, zato posamezni kazalci poslovanja (predvsem finančni) niso povsem primerljivi s poročili drugih prikazanih naftnih TNP.

sodov						
Predelava/proizvodnja naftnih derivatov, mio ton	47,89	66,2	53,5	21,3	35,6	249
Prodaja, mrd USD	64,0	104,9	44,6	597 mrd rubljev (okrog 19,9 mrd USD)	32,77	/
Čisti dobiček	10,6	9,0	5,8	128,3 mrd rubljev (okrog 4,2 mrd USD)	3,3	/
Izvoz surove nafte, mio ton	60,8	40,5	36,6	29,1	18,9	247
Izvoz naftnih derivatov, mio ton	25,81	25,8	23,1	18,0	16,7	102
Lastniška struktura	75,16 % država	30 % nadzoruje država, ostalo na prostem trgu	50 % angleški BP, 50 % konzorcij ruskih zasebnih investitorje v AAR	100 % zasebno lastništvo	90,01 % Gazprom, še 5,67 % Gazprom Financ B.V.	/

Vir: Prilagojeno po BP 2011; Gazprom Neft 2011a; Lukoil 2011; Rosneft 2011a in 2011b; Surgutneftegaz 2011; TNK-BP 2011.

Prikazani podatki v tabeli 3.3 nazorno potrjujejo omenjene strukturne značilnosti naftnega trga: pet največ naftnih TNP namreč pokriva 80 % celotne proizvodnje surove nafte, kar 90 % proizvodnje naftnih derivatov ter okrog 75 % izvoza surove nafte. Delež državnih podjetij (Rosneft in Gazprom Neft) se znotraj posameznih segmentov trga giblje

med 32 in 41 % (32 % v primeru proizvodnje surove nafte, 33 % v primeru predelave naftnih derivatov, 32 % v primeru izvoza surove nafte ter 41 % v primeru izvoza naftnih derivatov). Posledično ne preseneča, da med ruskimi naftnimi TNP obstaja konkurenca tako na domačem (ruskem) trgu, kot tudi na mednarodnem (predvsem evropskem) trgu (Goldthau 2008). Interesi (državnih in neodvisnih) naftnih družb in države se pogosto razhajajo, saj se s ciljem zaščite domačega trga in maksimizacije profita naftna podjetja povezujejo v neformalne kartele in poskušajo nadzorovati cene surove nafte in naftnih derivatov.²⁸¹

Glede vzpostavitve naftnega trga v 90. letih 20. stoletja smo na kratko že izpostavili pomen davčne ureditve tega področja. Ta vidik ne le pomembno vpliva na finančno poslovanje ruskih naftnih TNP in javne prihodke državne blagajne (Kolpakova 2011), temveč tudi posredno podjetja vzpodbuja k povečanemu izvozu in zunanjeekonomski dejavnosti, zato si ga velja podrobneje pogledati. V RF na področju naftnega (kot tudi plinskega) sektorja obstajata dva ključna davka/dajatvi, preko katerih država dobiva največji delež »naftnih rent«: gre za neposreden, t. i. davek na proizvodnjo fosilnih energentov²⁸² in drugih surovin ter za izvozno carino. Usklajevanje obeh je v pristojnosti zvezne vlade, ki lahko preko upravljanja z omenjenima dajatvama dokaj učinkovito vpliva na delovanje trga (npr. na profitabilnost izkoriščenja novih nahajališč, saj lahko vlada začasno spremeni davčni režim za posamezno skupino nahajališč).²⁸³ V obdobju julij–december 2011 je davek na proizvodnjo surove nafte znašal 419 rubljev (okrog 10 evrov) na 1 tona proizvedene surove nafte (poleg nominalnega zneska je uveden še posebni koeficient, ki se razlikuje glede na gibanje svetovnih cen surove nafte). Medtem je izvozna carina na surovo nafto v enakem obdobju znašala 411,4 USD za tona. Če omenjena davka/dajatvi prevedemo v delež končne cene surove nafte na svetovnih trgih, vidimo, da država z neposrednimi davki obdavči kar 65 do 70 % izvožene surove nafte

²⁸¹ O konfliktnosti interesov ter praktičnih primerih bo več govora v nadaljevanju.

²⁸² Omenjen davek velja za veliko število posameznih surovin, od mineralov, črnih in barvnih kovin, pa do surove nafte in zemeljskega plina.

²⁸³ Kot je npr. zvezna vlada naredila v primeru nahajališča Vankor v Vzhodni Sibiriji, s katerim upravlja državni Rosneft. Gre za pomembno nahajališče, saj je eno največjih (do sedaj odkritih) v Vzhodni Sibiriji (zaloge 1.500 mio sodov). S ciljem spodbujanja hitrejšega izkoriščenja potencialov nahajališča je zvezna vlada leta 2010 za nahajališče začasno ukinila tako davek na proizvodnjo surove nafte, kot tudi izvozno carino. S tem se je drastično povečala profitabilnost celotnega projekta.

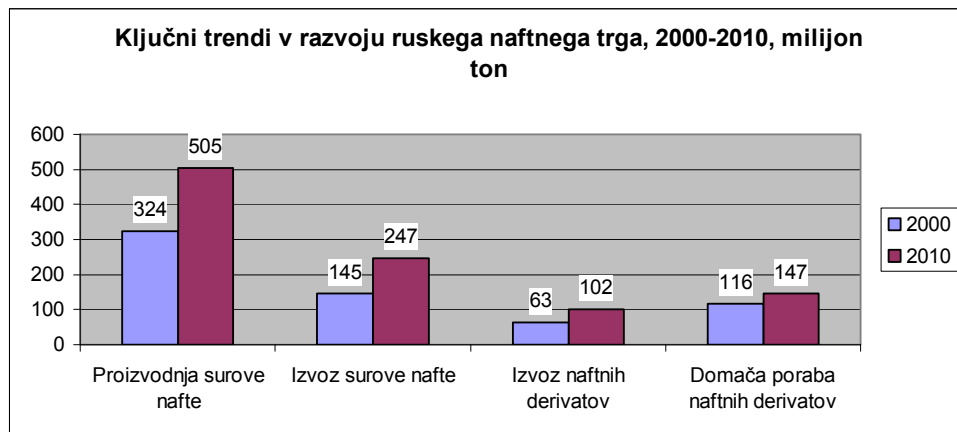
(poročilo Lukoila za leto 2010 navaja podatek, da so leta 2008 pri povprečni svetovni ceni surove nafte znamke Urals v višini 94,8 USD/sod pobrani državni davki znašali okrog 66,7 USD/sod oz. 70,4 % končne cene) (Lukoil 2011, 14).²⁸⁴

Kot vidimo, je še posebej izvozna carina ključna pri vprašanju obdavčitve naftnega sektorja. V primeru izvoza naftnih derivatov se namreč izvozna carina razlikuje v primeru t. i. temnih naftnih derivatov (npr. mazuta, nizka stopnja predelave surove nafte) ali svetlih naftnih derivatov (dizel, bencini). V začetku 21. stoletja se je v RF oblikovala zakonodaja, v skladu s katero izvozna carina na svetle naftne derivate znaša 90 % vrednosti izvozne carine na surovo nafto ter 60 % v primeru temnih naftnih derivatov. S tovrstno ureditvijo je želela zvezna vlada stimulirati naftne družbe k investiranju v predelovalne zmogljivosti v RF, s čimer bi se dvignila raven predelave surove nafte v RF ter zmanjšal (relativni) delež izvoza surove nafte. Kot je pokazala praksa (slikovni prikaz 3.1), je bil učinek ravno nasproten. Ruska naftna TNP so v obdobju 2000–2010 s pridom izkoristila omenjeno davčno ureditev in drastično povečala izvoz naftnih derivatov, znotraj katerih pa močno prevladuje prav mazut, izvoz katerega je najnižje obdavčen (60 % vrednosti izvozne carine na surovo nafto). Delež mazuta v celotnem izvozu naftnih derivatov iz RF se je v obdobju 2001 do 2008/2009 povečal s 32 % na 53 % (Neftegazovaja vertikal' 2010). Ta ugotovitev je zelo pomembna za naše raziskovanje, saj nam pomaga razumeti možne vzgibe/motive ruskih naftnih TNP za investiranje v predelovalne zmogljivosti (rafinerije) v tujini, predvsem v Evropi. Preko tovrstne prakse bi namreč naftna podjetja lahko po eni strani optimizirala svoje poslovanje (vertikalna integriranost, izkoriščanje transfernih cen) ter čim večje obsege končnih proizvodov (naftnih derivatov) približala osrednjim maloprodajnim trgov, po drugi strani pa še dosegala optimizacijo na davčnem področju, saj bi preko izvoza mazuta plačevala nižje izvozne carine. Čeprav je povsem jasno, da se politična elita in vlada RF omenjenega problema zavedata, pa navkljub številnim poskusom tovrstne prakse nista uspeli spremeniti, kar nekateri ruski avtorji (npr. Rogoža 2010; Kolpakova 2011; itd.) povezujejo z močnimi vplivi in pogajalskimi pozicijami (pomislimo samo na omenjen

²⁸⁴ Enostaven izračun pokaže, da je zvezni proračun RF zgolj z naslova obdavčitve izvoza surove nafte leta 2008 pridobil 107 mrd USD čistih prihodkov, kar je predstavljalo okrog 6,44 % celotnega nominalnega BDP RF v istem letu.

obseg obdavčenja izvoza in davčne prihodke iz tega naslova) energetskega sektorja na sprejemanje odločitev v RF.

Slikovni prikaz 3.1: Prikaz gibanja osrednjih pokazateljev naftnega trga v obdobju 2000–2010

Vir: BP 2011.

3.4.1.2 Plinski sektor in monopolni položaj Gazproma

Plinski sektor se je v zadnjih 20. letih oblikoval povsem drugače kot naftni, kar je potrebno upoštevati pri proučevanju širših vidikov zunanje (energetske) politike RF in energetske diplomacije. V 60. in 70. letih 20. stoletja so bila v Zahodni Sibiriji odkrita številna velika nahajališča zemeljskega plina, ki so pomembneje spremenila ne zgolj notranjo gospodarsko (energetsko) ureditev, temveč tudi odnose med SZ in evropskimi državami.²⁸⁵ Reforma sovjetskega plinskega sistema se je začela že leta 1989, ko je bilo dotedanje Ministrstvo za plinsko industrijo predvsem na zahtevo Viktorja Černomirdina²⁸⁶ reorganizirano v državno podjetje Gazprom (Žiznin 2005, 502). V

²⁸⁵ SZ je namreč že leta 1968 začela dobavljati zemeljski plin sprva Avstriji, nato od leta 1974 tudi Italiji. Slednja je dolgo časa veljala za največji posamičen trg za sovjetski/ruski zemeljski plin, saj je SZ/RF od leta 1974 do 2005 dobavila kar 360 mrd m³ plina. V obdobju 60. in 70. let 20. stoletja je šlo med SZ in evropskimi državami za sodelovanje znotraj t. i. dogovora »zemeljski plin za cevi«, saj je SZ kot plačilo za dobavo zemeljskega plina od evropskih partnerjev uvažala cevi in drugo tehnično opremo za svoj energetske sektor (Žiznin 2005, 311; Generalni direktorat Evropske komisije za energetiko 2011).

²⁸⁶ Viktor Černomirdin je v obdobju februar 1985 – junij 1989 vodil Ministrstvo za plinski sektor, po reorganizaciji ministrstva in ustanovitvi Gazproma je postal predsednik slednjega. Nato je bil kar 6 let, od 1992 do 1998, predsednik vlade RF.

obdobju do leta 1994 je država zadržala 100 % delež podjetja, ki pa ga je nato s privatizacijo (obdobje 1994–1996, preoblikovanje Gazproma v odprto delniško družbo) izgubila. Po pričevanju nekaterih vidnih predstavnikov takratne ruske politične in gospodarske elite (npr. nekdanjega ministra za energetiko Borisa Nemcova) je v ozadju privatizacijskih postopkov sredine in konca 90. let 20. stoletja potekal spopad za nadzor nad Gazpromom, ki ga je med drugim vodil tedanji predsednik Gazproma Rem Vahirev; kot posledica privatizacijskih postopkov je država v obdobju 1994–2004 izgubila neposreden nadzor nad Gazpromom,²⁸⁷ saj je neposredno nadzorovala zgolj dobrih 38 % delnic plinskega monopolista (Panjuškin in Zygar 2008).

Poskus konsolidacije energetskega sektorja, ki smo ga na primeru naftnega sektorja prikazali v prejšnjem poglavju, se je leta 2004 odrazil v uspešnih poskusih države za povečanje državnega deleža vsaj do ravni 50 %. Država je namreč preko posameznih fizičnih in pravnih oseb odkupila manjše lastniške deleže in tako po več kot 10. letih ponovno pridobila večinski delež podjetja. Od takrat se lastniška struktura Gazproma ni bistveno spremenila: država neposredno nadzoruje 50,002 % ustanovnega kapitala, s 24 % delnic se trguje na mednarodnih trgih, preostali delež imajo v lasti domači zasebni pravni in fizični subjekti (Gazprom 2011).

Čeprav ima Gazprom v skladu z rusko zakonodajo status t. i. naravnega monopolista, njegov delež proizvodnje zemeljskega plina v RF v zadnjih letih postopno pada (od 95 % leta 2004 do nekaj manj kot 76,5 % leta 2010), vendar je še vedno največje rusko energetske TNP (Škuta 2008, 23–7; Gazprom 2011d, 18). Status naravnega monopolista Gazpromu omogoča monopol predvsem na področju transporta zemeljskega plina in izvoza, saj ta dva segmenta v celoti nadzoruje. V postopku reorganizacije ruskega plinskega sektorja v 90. letih 20. stoletja se je namreč rusko politično vodstvo v primeru plinskega sektorja odločilo drugače kot v primeru naftnega in celotno plinovodno

²⁸⁷ Takšno stanje je v določenih obdobjih (posebej izrazito 1998–2000) močno vplivalo na zaostritev odnosov med vlado (izvršno vejo oblasti) in Gazpromom predvsem na področju davčne politike. Predstavniki oblasti so namreč Gazprom obtoževali utaje davkov, po drugi strani pa je Gazprom odgovarjal z obtožbami na račun obsežnih dolgov, ki so se oblikovali zaradi neplačila večjih domačih odjemalcev zemeljskega plina (Panjuškin in Zygar 2008).

omrežje zadržalo v lastništvu Gazproma.²⁸⁸ Posledično lahko v aktualnih razmerah tuja in domača ruska podjetja investirajo v segmenta proizvodnje in predelave zemeljskega plina, vendar morajo pri tem upoštevati omenjene omejitve.

Kot smo omenili, se delež Gazproma navkljub statusu naravnega monopolista v proizvodnji zemeljskega plina v zadnjih letih zmanjšuje,²⁸⁹ kar pomembneje vpliva predvsem na perspektive razvoja (tudi zunanje dimenzije) ruskega plinskega trga. Med drugimi pomembnimi subjekti plinskega sektorja v zadnjih letih je potrebno izpostaviti največje neodvisno plinsko podjetje (Novatek) ter povečan delež proizvodnje zemeljskega plina s strani največjih vertikalno integriranih ruskih naftnih TNP. Poglejmo podrobneje. Novatek je v obdobju 2006–2010 povečal svojo letno proizvodnjo zemeljskega plina s 30 na 37 mrd m³ plina,²⁹⁰ obenem pa skupaj s tujimi energetskimi TNP napovedal razvoj ogromnih plinskih nahajališč na polotoku Jamal (osrednji projekt je vzpostavitev LNG terminala za izvoz utekočinjenega zemeljskega plina Jamal – SPG).²⁹¹ Vlada RF je v obdobju 2007–2010 podpirala prizadevanja Novateka za razvoj novih nahajališč na polotoku Jamal, za katerega je leta 2010 določila nekatere davčne olajšave. Prav tako so nekateri ruski mediji poročali, da naj bi Novatek z zvezno vlado RF in Gazpromom dosegel dogovor o izvozu zemeljskega plina iz projekta »Jamal – SPG«, kar bi bilo sicer v razmerah (izvoznega) monopola Gazproma neizvedljivo. Drugo pomembno skupino t. i. neodvisnih proizvajalcev zemeljskega plina v RF predstavljajo vertikalno integrirana ruska naftna podjetja, ki na letni ravni proizvedejo več kot 40 mrd

²⁸⁸ Čeprav so bili s strani liberalne struje tudi drugačni predlogi, ki so predvidevali razdelitev plinskega sektorja na proizvodni, tranzitni in prodajni del (Panjuškin in Zygar 2008).

²⁸⁹ Analitiki prav tako napovedujejo, da bodo ravno t. i. neodvisni proizvajalci zemeljskega plina predstavljali največji delež rasti proizvodnje zemeljskega plina v RF v obdobju 2010–2030 (Miščenko 2011).

²⁹⁰ Za primerjavo: gre za obsege, ki presegajo celotno porabo Španije v letu 2010 oz. predstavljajo 78 % porabe Francije istega leta (BP 2011). Podjetje prek povezanih družb nadzoruje ruski poslovnež Genadij Timčenko, ki ga nekateri predstavniki ruske liberalne opozicije povezujejo z Vladimirjem Putinom (prim. Nemcov idr. 2011).

²⁹¹ Gre za raziskovanje »Južno-tambejskega« plinskega nahajališča, zaloge katerega naj bi znašale več kot 380 mrd m³ plina. Novatek predvideva, da se bo proizvedeni zemeljski plin izvažal s pomočjo uporabe tehnologije LNG, kar pomeni, da gre za razvoj drugega projekta LNG (prvi je projekt Sahalin-2, ki ga nadzoruje Gazprom) v RF. Avgusta 2011 je 20,5 % delež v projektu pridobilo francosko energetsko podjetje TOTAL.

m³ zemeljskega plina,²⁹² ki pa ga (zaradi zakonodajnih omejitev) porabijo bodisi za lastne potrebe bodisi ga prodajo Gazpromu ali večjim ruskim porabnikom zemeljskega plina (npr. podjetjem za proizvodnjo električne energije).

Poleg večinskega deleža v Gazpromu država neposredno nadzoruje delovanje notranjega trga tudi preko določanja odkupnih cen in tarif na notranji tranzit zemeljskega plina.²⁹³ Dejansko gre pri državnem reguliranju notranjih cen zemeljskega plina za subvencioniranje ključnih industrijskih porabnikov (slednji vsako leto pridobijo odkupne kvote, po katerih lahko kupujejo zemeljski plin po regulirani ceni; v primeru preseženega povpraševanja morajo večje obsege kupiti na trgu) in prebivalstva.²⁹⁴ Kolpakova (2011, 55) glede monopolnega položaja Gazproma poudarja, da je Gazprom v obdobju tranzicije gospodarstva odigral pomembno stabilizacijsko vlogo, saj je uspel zagotavljati tako notranje povpraševanje, kot tudi precejšnje valutne prihodke državi na račun izvoza v Zahodno Evropo. Do tovrstnega pogleda smo lahko kritični, saj je morebiti imela stabilizacijska vloga dejansko prednost v začetku/sredini 90. let 20. stoletja, medtem ko v zadnjem desetletju (še posebej izrazito pa od leta 2005/2006) takšen položaj zavira hitrejši razvoj notranjega trga in delovanje večjega števila energetskih podjetij na plinskem trgu.²⁹⁵ Preko monopola nad izvozom ima tovrstna ureditev tudi pomembne implikacije za energetsko (plinsko) diplomacijo RF (prim. Locatteli 2008), kar bomo podrobneje analizirali v naslednjem poglavju. Osrednje značilnosti plinskega trga RF so prikazane v slikovnem prikazu 3.2.

²⁹² Obsegi dejansko proizvedenega zemeljskega plina s strani naftnih podjetij so še bistveno večji, saj gre v precejšnji meri za proizveden zemeljski plin kot stranski produkt ob proizvodnji surove nafte, ki pa se v večjih obsegih sedaj sežiga. Naftnim podjetjem se preprosto finančno ne obrestuje izgradnja lastne infrastrukture (npr. v primeru dobave tega zemeljskega plina večjim ruskim odjemalcem). Medtem je dostop do ruskih odjemalcev prek plinovodnega sistema Gazproma omejen, saj monopolist pogosto omejuje prenosne zmogljivosti in s tem virtualno onemogoča dostop neodvisnih proizvajalcev oz. izvajanje načela t. i. dostopa tretje strani (*third-party access*) do omrežja.

²⁹³ Slednje določa Zvezna služba za tarife (*Federal'naja služba po tarifam Rossijskoj Federaciji*).

²⁹⁴ Pri tem ne gre za nobeno posebno noviteto ruskega sistema subvencioniranja, saj imajo podobno ureditev številne države neto izvoznice zemeljskega plina (prim. številne države Perzijskega zaliva, Iran, Venezuela ipd.).

²⁹⁵ Omenili smo že, da Gazprom prek statusa naravnega monopolista v celoti nadzoruje ruski plinovodni sistem in arbitrarno določa možnost koriščenja prenosnih zmogljivosti v primeru proizvodnje neodvisnih proizvajalcev (Eliseev 2011).

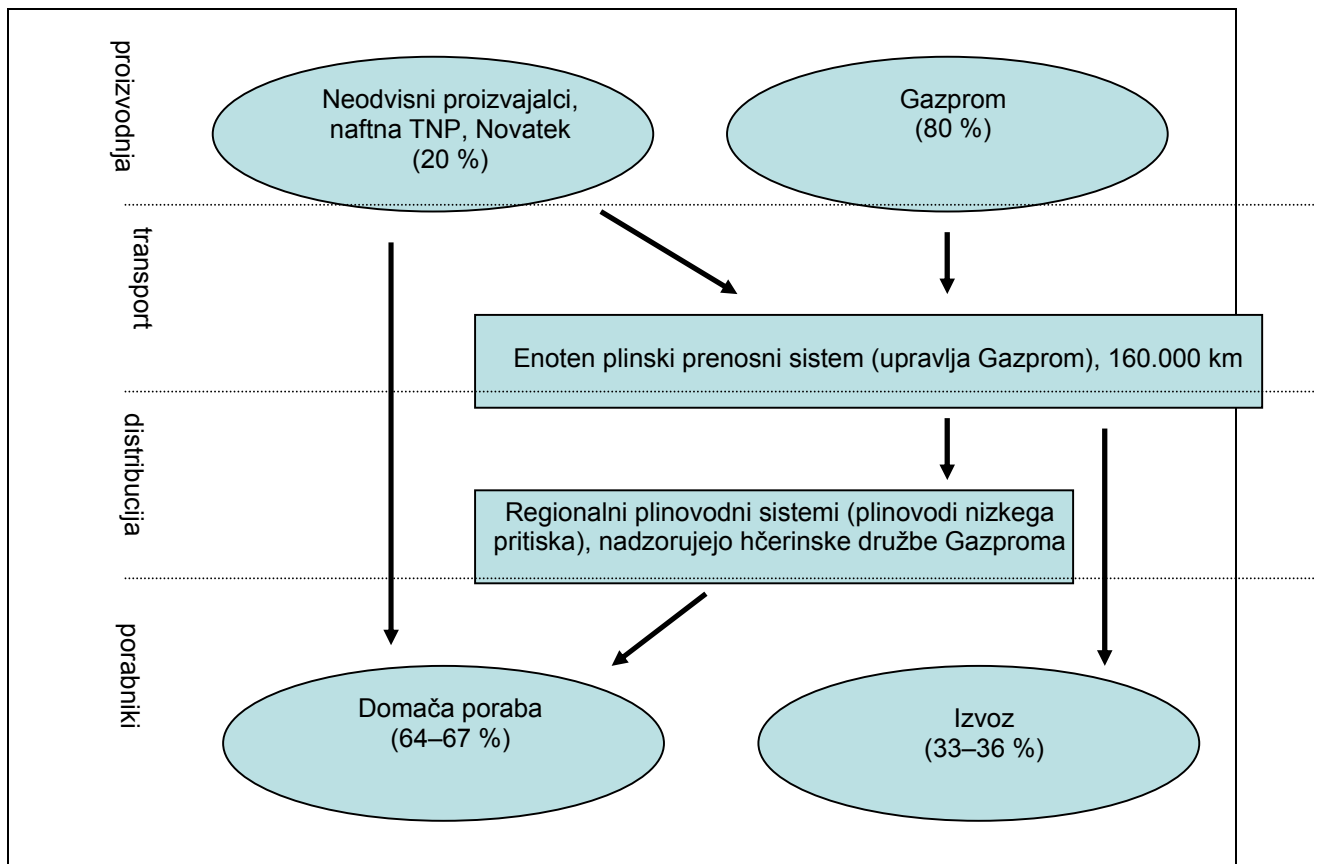
Vlada RF je sicer maja 2007 sprejela uredbo o postopni liberalizaciji notranjih cen zemeljskega plina, ki je predvidela postopno izenačitev notranjih in izvoznih cen ruskega (Gazpromovega) zemeljskega plina do leta 2011. K sprejetju tovrstne odločitve naj bi pomembneje vplival Gazprom (s tem bi se namreč občutneje povečala profitabilnost poslovanja na notranjem trgu), kot tudi mednarodne finančne organizacije, ki so od RF zahtevale zaveze za liberalizacijo notranjega trga zemeljskega plina pred zaključkom pogajanj za vstop RF v STO. Reforma se je nato v obdobju svetovne finančno-gospodarske krize leta 2009/2010 pokazala kot neuresničljiva in je bila 31. decembra 2010 spremenjena; v skladu z novo ureditvijo naj bi do postopne izenačitve notranjih in izvoznih cen prišlo šele 2013–2014 (Eliseev in Rubanov 2011). Kot poudarjata avtorja (*Ibid.*), gre v primeru poskusov liberalizacije notranjih cen zemeljskega plina za konflikt interesov dveh skupin interesov (v oklepaju navajamo osrednjo motivacijo pri zagovarjanju svojih stališč): na eni strani liberalizacijo cen zagovarjata predvsem Gazprom (povečanje prihodkov) in Ministrstvo za energetiko RF (rast investicij v plinski sektor), proti reformi pa nastopajo večji porabniki (npr. industrijski holdingi), Ministrstvo za industrijo in trgovino RF (povečanje cene vstopnih surovin v številnih industrijskih sektorjih), Ministrstvo za gospodarski razvoj (tveganje upada gospodarske aktivnosti) in Ministrstvo za finance RF (rast inflacije).

Pomemben element delovanja ruskega plinskega sektorja in predvsem izvoza predstavlja davčna ureditev, saj morajo plinska podjetja (v primeru izvoza izključno Gazprom) državi plačevati dve neposredni dajatvi: davek na proizvodnjo zemeljskega plina in izvozno carino. Podobno kot v primeru naftnega sektorja tudi v plinskem sektorju višino dajatev določa vlada; leta 2011 je davek na proizvodnjo zemeljskega plina znašal 147 rubljev na 1.000 m³ zemeljskega plina²⁹⁶, izvozna carina pa 30 % izvozne pogodbene vrednosti zemeljskega plina.²⁹⁷

²⁹⁶ Ministrstvo za finance in Ministrstvo za gospodarski razvoj RF sta leta 2010 zagovarjali drastičen dvig davka na proizvodnjo zemeljskega plina (npr. dvakratno povečanje do ravni 260–280 rubljev za 1.000 m³), saj sta v tem mehanizmu videli možnost povečanja proračunskih prihodkov z naslova pobranih davkov.

²⁹⁷ Preprost izračun nam pokaže, da pri izvozu zemeljskega plina v letnem obsegu 150 mrd m³ plina in povprečni ceni 150 USD za 1.000 m³ plina država zgolj z naslova izvoznih carin pobere 17,4 mrd USD sredstev.

Slikovni prikaz 3.2: Osrednje značilnosti strukture plinskega trga RF

Vir: Prirejeno po Kolpakova 2011, 155.

Z vidika proizvodnje in prodaje zemeljskega plina je potrebno izpostaviti, da se večina Gazpromovih plinskih nahajališč nahaja v evropskem delu RF (predvsem na območju Zahodne Sibirije), ki so preko magistralnih plinovodov povezani z evropskimi odjemalci (Žiznin 2005, 502–10).²⁹⁸ Posledično ne preseneča, da je evropski trg daleč najpomembnejši trg z vidika prodaje in generiranja pozitivnega denarnega toka,²⁹⁹ saj so cene zemeljskega plina na domačem ruskem trgu določene s strani vlade in nekajkrat nižje od povprečnih evropskih, medtem ko so cene za evropski trg določene preko bilateralnih pogodb in so največkrat povezane z gibanjem cen košarice naftnih derivatov.

²⁹⁸ Glede na to, da gre okrog 80 % izvoza zemeljskega plina RF v EU čez ozemlje Ukrajine, Škuta (2008, 78) govori o »močnem dejavniku vpliva Ukrajine v odnosih z RF«, kar od RF zahteva razdelavo možnih alternativnih tranzitnih poti.

²⁹⁹ »Rusija ne more prekiniti dobave zemeljskega plina državi neto uvoznici plina, ne da bi pri tem pomembno vplivala na pritek lastnih proračunskih prihodkov« (Goldtahu 2008, 56). Velja dodati, da to velja predvsem za države uvoznice zemeljskega plina, ki predstavljajo pomembnejši delež v celotnem izvozu Gazproma.

Čeprav izvoz zemeljskega plina v EU predstavlja (količinsko) zgolj tretjino vsega proizvedenega plina Gazproma (ostalo je namenjeno domači porabi in izvozu na trge SND), od te prodaje Gazprom ustvari kar dve tretjini vseh prihodkov (Gazprom 2009). Zaradi fizične lokacije največjih nahajališč, zgodovinske povezanosti preko magistralnih plinovodov z evropskimi državami in specifične oblikovanja cen je evropski plinski trg strateškega pomena za Gazprom (Milov 2007, 11). Gazprom želi pri tem (z ekonomskega vidika povsem razumljivo) nadzorovati celotno dobavno-prodajno verigo ključnim trgov, kar pomeni vplivati ne zgolj na proizvodnjo doma, temveč tudi na tranzit čez tretje države in stabilno povpraševanje v državah neto uvoznicah zemeljskega plina (Locatelli 2008, 2; Kolpakova 2011, 61).

3.4.2 Strategije in cilji zunanje energetske politike Ruske federacije

V tem podpoglavju bomo proučili naslednje štiri vidike zunanje energetske politike RF: a) strategije in cilje države na tem področju; b) interese in cilje energetskih vertikalnih TNP; c) pomen izvoza; in d) konfliktnost interesov posameznih subjektov. Razumevanje omenjenih vidikov je ključno za naše nadaljnje raziskovanje praks energetske diplomacije RF v primeru EU in držav bližnjega sosedstva.

3.4.2.1 Energetska strategija Ruske federacije

RF razume energetska diplomacijo kot osrednje sredstvo izvrševanja svoje nacionalne zunanje in energetske politike, pri čemer slednja vključuje tako gospodarski, kot tudi politični in varnostni vidik (Žiznin, 2005). Za razumevanje delovanja energetske diplomacije RF je zato sprva potrebno razumeti zunanjo energetska politiko RF,³⁰⁰ saj le-ta opredeljuje osrednje cilje in posledično sredstva (energetska diplomacija) izvrševanja zunanje energetske politike.

³⁰⁰ Razumevanje energetske diplomacije RF kot sredstva zunanje energetske politike in ne (zgolj) ZP RF je ključno, saj izpostavlja pomembno razliko med dojetjem vloge, pomena in ciljev takšne energetske diplomacije s strani RF same na eni strani in drugih akterjev na drugi. Kot bo namreč prikazano, drugi subjekti MO (npr. EU) vidijo in razumejo energetska diplomacija RF izključno v sklopu (političnega) sredstva ZP RF, medtem ko RF sama vlogo energetske diplomacije dojema drugače.

Zunanji vidik energetske politike RF vse do začetka 21. stoletja ni bil sistemsko opredeljen, kar je v prvi vrsti pogojeno s tem, da sta se v obdobju zadnjega desetletja 20. stoletja po eni strani naftni in plinski trg šele formirala, po drugi strani pa se je država tudi na makro ravni še vedno srečevala s številnimi gospodarskimi in političnimi težavami. Osrednje prioritete zunanje energetske politike so bile prvič eksplicitno razdelane v Energetski strategiji RF do leta 2020 (sprejeta leta 2003),³⁰¹ še največji pomen pa je omenjena usmeritev začela pridobivati v obdobju 2005–2010 (Rogoža 2010, 184), kar slednje časovno sovпада s povečano uporabo ekonomskih in energetskih sredstev v ZP RF, na kar smo že opozorili.

Energetska strategija RF do leta 2020 (na sistemski ravni) prvič omenja, da energetski sektor predstavlja pomemben dejavnik povečanja realnega vpliva delovanja RF v mednarodni skupnosti, poleg tega v posebnem 7. poglavju opredeljuje osrednje usmeritve in cilje zunanje energetske politike RF. Med cilji so izpostavljeni naslednji:

- krepitev položaja RF na mednarodnih energetskih trgih, maksimalno učinkovita realizacija izvoznih potencialov nacionalnega energetskega sektorja ter rast konkurenčnosti;
- oblikovanje nediskriminacijskega režima zunanjeekonomskih aktivnosti v energetskem sektorju, dostop ruskih energetskih podjetij do tujih energetskih in finančnih trgov, kot tudi naprednih tehnologij;
- sodelovanje na področju privabljanja tujih investicij v ruski energetski sektor v racionalnih obsegih in na podlagi vzajemnih interesov.

Izhajajoč iz omenjenih ciljev naj bi bila zunanja energetska politika RF usmerjena v (Energetska strategija RF do leta 2020, poglavje 7.):

- pridobitev največjih koristi za državo od zunanjeekonomskih aktivnosti gospodarskih subjektov, upoštevajoč oceno vzajemne povezanosti posledic politik na področju izvoza, uvoza in tranzita;

³⁰¹ *Energetičeskaja strategija Rossii na period do 2020 goda*, sprejeta z uredbo vlade RF št. 1234-p z dne 28. avgusta 2003.

- stimuliranje diverzifikacije energetske strukture izvoza, povečanja obsegov izvoza energetskih proizvodov z visoko dodatno vrednostjo;
- diverzifikacijo končnih porabniških trgov ruskih energetskih virov, razširitev geografske prisotnosti ruskih energetskih podjetij na mednarodnih trgih upoštevajoč ekonomsko smotrnost takšne širitve;
- podporo projektov privabljanja TNI v ruski energetski sektor;
- razvoj novih oblik mednarodnega sodelovanja na energetskem področju;
- ustvarjanje mehanizmov koordinacije državne politike na področju zunanjeekonomskega reguliranja v energetskem sektorju.

Izvozni potencial ruskega energetskega sektorja je v strategiji posebej eksplicitno poudarjen, saj na drugem mestu strategija izpostavlja, da »ima krepitev pozicije Rusije na mednarodnem naftnem in plinskem sektorju strateški pomen, saj je v naslednjih 20 letih potrebno maksimalno realizirati izvozne možnosti nacionalnega energetskega sektorja ter prispevati k zagotovitvi gospodarske varnosti države, pri čemer mora RF ostati stabilen in zanesljiv partner evropskih držav in celotne mednarodne skupnosti« (Energetska strategija RF do leta 2020, poglavje 7). Strategija namenja posebno pozornost tudi vprašanju tranzita energetskih virov, pri čemer se RF zavzema za načelo nediskriminacije in je za doseg tega cilja pripravljena podpirati sodelovanje ruskih energetskih podjetij v pripravi in realizaciji večjih mednarodnih projektov tranzita zemeljskega plina, nafte in električne energije tako v zahodni, kot tudi vzhodni usmeritvi.

Strategija iz leta 2003 je bila že čez šest let dopolnjena in spremenjena, saj je bila novembra 2009 sprejeta nova Energetska strategija Rusije za obdobje do leta 2030.³⁰² Čeprav razlogi za dokaj hitro revizijo do tedaj veljavne strategije iz leta 2003 v novi strategiji niso eksplicitno navedeni, pa lahko predpostavimo, da je do revizije prišlo zaradi naslednjih (*inter alia*) dejavnikov: a) svetovne finančno-gospodarske krize, ki je tudi močnejše vplivala na volatilitnost svetovnih cen energetskih virov; b) cikličnih energetskih kriz RF z Ukrajino in Belorusijo; c) spremenjenih razmer na območju SND,

³⁰² *Energetičeskaja strategija Rossii na period do 2030 goda*, sprejeta z uredbo vlade RF št. 1715-p z dne 13. novembra 2009.

vključno z energetskega področjem; in d) poudarjene politizacije mednarodnih energetskega odnosov v obdobju 2005–2009 (še posebej v Evropi).

Nova strategija opredeljuje osrednje cilje celotne energetske politike RF na podlagi notranjih in zunanjih dejavnikov. Vloga slednjih je izpostavljena v poglavju IV.2., ki govori o pomenu delovanja RF na mednarodnih energetskega trgih. Strategija v tem delu povzema posamezne deleže ruskega energetskega sektorja na svetovnih trgih, posebno vlogo namenja povečanju izvoza (surova nafta, naftni derivati, zemeljski plin) ter predelavi surovin izven RF. Glede ključnih dobavnih trgov strategija v poglavju IV.2. izpostavlja, da bodo sicer trgi Evrope in SND še naprej ostajali ključni dobavni trgi (glede tega strategija poudarja, da bi morala RF sprejeti ustrezne ukrepe za zmanjšanje tranzitnih tveganj, vključno z nadaljnjim razvojem celovite izvozne infrastrukture),³⁰³ vendar pa obenem napoveduje bistveno povečano vlogo vzhodne usmeritve (dobave na trge Azije in Oceanije). Delež slednjih naj bi v obdobju do leta 2030 narasel do 22–25 % celotnega izvoza v primeru surove nafte (okrog 6 % leta 2009) ter do 19–20 % celotnega izvoza v primeru zemeljskega plina (leta 2009 je RF v regijo dobavljala zgolj manjše obsege utekočinjenega zemeljskega plina s projekta Sahalin-2, medtem ko dobav po plinovodih ni bilo). Kot torej vidimo, je RF kot enega osrednjih ciljev na področju zunanje energetske politike določila diverzifikacijo izvoza surove nafte in zemeljskega plina, ki je bil v obdobju 2000–2009 v največji meri vezan izključno na evropski trg.

Tudi skozi oceno realizacije dotedanje Energetske strategije iz leta 2003 nova strategija v ločenem poglavju o zunanji energetske politiki (poglavje 9) podrobneje opredeljuje osrednje probleme svoje zunanje energetske politike in njene cilje. Med problemi so navedeni naslednji (*Ibid.*):

- a) zmanjšanje povpraševanja in znižanje cen energentov kot posledica globalne gospodarske krize;
- b) nezadostna diverzifikacija ključnih prodajnih trgov ruskih energentov in šibka strukturna razpršenost izvoza ruskih energentov;

³⁰³ Glede na strategijo RF razume energetske odnose z evropskimi državami kot »enostransko odvisnost ruskega izvoznega energetskega sektorja« (Energetska strategija RF do leta 2030, poglavje IV.2.).

- c) nadaljevanje odvisnosti ruskega izvoza energentov od tranzitnih držav;
- d) politizacija energetskega odnosa RF z drugimi državami;
- e) nizka raven prisotnosti ruskih energetskega družb na mednarodnih trgih.

Kot osrednji cilji zunanje energetske politike RF so opredeljeni naslednji (*Ibid.*):

- a) zaščita nacionalnih interesov RF pri delovanju mednarodnega energetskega sistema, prizadevanje za predvidljivo in zanesljivo delovanje tega sistema;
- b) diverzifikacija izvoznih energetskega trgov in strukture izvoza energentov;
- c) zagotavljanje stabilnih pogojev na mednarodnem energetskega trgu, vključujoč zagotovitev povpraševanja in predvidljivost cen ključnih ruskih izvoznih energentov;
- d) krepitev mednarodnih položajev vodilnih ruskih energetskega podjetij;
- e) zagotavljanje učinkovitega mednarodnega sodelovanja v primerih posebej tveganih in kompleksnih projektov v RF.

V sklopu razpravljanja o ruski energetskega strategiji je potrebno omeniti še eno področje, ki se posredno navezuje na energetskega sektor in ki je pomembno predvsem z vidika odnosov RF z zahodnimi državami – gre za področje reguliranja TNI v ruski energetskega sektor. Ob proučevanju razvoja ruskega naftnega sektorja smo že omenili, da so se že v procesu privatizacije (1994–1996) oblikovala določila o omejitvah investiranja tujih energetskega TNP v ruski energetskega sektor. Kljub temu so se ravno v 90. letih 20. stoletja aktivno razvijali projekti tujih energetskega TNP, ki pa so na trg vstopali preko sklepanja t. i. pogodb o razdelitvi proizvedenih obsegov (*Product Sharing Agreements*). Gre predvsem za tri večje sporazume o razdelitvi proizvedenih obsegov: Sahalin-1 (1995),³⁰⁴ Sahalin-2 (1994)³⁰⁵ in Kharyaga (1995).³⁰⁶ Medtem ko posamezne značilnosti omenjenih

³⁰⁴ Skupne zaloge treh nahajališč, ki sestavljajo projekt, naj bi znašale 2,3 mrd sodov surove nafte in 485 mrd m³ zemeljskega plina. Operater projekta je ameriški ExxonMobil (30-odstoten delež), poleg njega v projektu sodelujejo še ruski Rosneft (20 %, predstavlja interese države v tem projektu), indijski ONGC Videsh (20-odstoten delež) in konzorcij japonskih podjetij SODECO (30-odstoten delež). Že leta 2007 je operater projekta (ExxonMobil) dosegel projektno proizvodno zmogljivost (proizvodnja 250.000 sodov surove nafte dnevno, okrog 2,5 % celotne proizvedene surove nafte v RF). Večina surove nafte se izvozi na trge Azije in Pacifika. Projekt naj bi do svojega zaključka (leta 2054) Rusiji zagotovil okrog 52 mrd USD neposrednih proračunskih prihodkov z naslova davkov (Fenton – Krysiek 2007, 13–15; Sakhalin-1 2011).

³⁰⁵ Projekt je predstavljen v primeru 3.2.

sporazumov na tem mestu ne bodo predmet posebne obravnave (več v Fenton – Krysiek 2007), velja izpostaviti nekatere širše skupne značilnosti: kot v svoji raziskavi ugotavlja avtor (*Ibid.*), so bili vsi omenjeni sporazumi podpisani v 90. letih 20. stoletja, ko je bila pogajalska moč ruske vlade (izvršne oblasti) dokaj šibka in so lahko tuja energetska TNP narekovala pogoje sklenitve tovrstnih sporazumov. Posledično so bili sporazumi neuravnoteženi in so bili (finančno) ugodnejši za operaterje projektov. V obdobju 2002–2006 je ruska vlada uporabila številne taktike in administrativne ukrepe za povečanje vloge države v tovrstnih projektih ter zmanjšanje omenjenih nesorazmerij; kot posledica takšne politike je bila sprememba pogojev v projektih Sahalin-2 (primer 3.2) in Kharyaga, v katerih je država pridobila večji nadzor, čeprav so tuji operaterji še vedno pomembneje prisotni pri upravljanju s projekti.

Primer 3.2: Razvoj projekta Sahalin-2 in vstop Gazproma v projekt

Ob podpisu sporazuma o razdelitvi proizvedenih obsegov leta 1994 so projekt nadzorovale Shell (55 %) ter japonska Mitsui (25 %) in Mitsubishi (20 %). Po ocenah Shella gre v primeru Sakhalin 2 za največji integriran posamičen naftno-plinski projekt na svetu (ocenjene zaloge 1,1 mrd sodov surove nafte in 684 mrd m³ zemeljskega plina). Za potrebe vodenja projekta in upravljanja z nahajališčem je konzorcij pod vodstvom Shella ustanovil družbo Sakhalin Energy Investment Company (v nadaljevanju Sakhalin Energy), vrednost celotnega projekta pa je bila ocenjena na 22 mrd USD, kar je še do sedaj ocenjena kot največja TNI v Rusiji. Projekt je bil toliko pomembnejši tako za rusko vlado kot tudi za Shell zaradi dejstva, da naj bi na nahajališču postavili obrate za utekočinjenje zemeljskega plina, s pomočjo posebej prirejenih tankerjev pa bi plin naknadno transportirali do svetovnih odjemalcev. Predvidevanja – še ob začetku 21. stoletja – so bila, da bo projekt Sahalin-2 eden največjih projektov na svetu uporabe tehnologije utekočinjenja zemeljskega plina (LNG).

Tuji konzorcij je lahko dokaj nemoteno razvijal projekt vse do zadnje faze (2006): istega

³⁰⁶ Gre za najmanjšega izmed treh projektov, saj naj bi zaloge nahajališč znašale okrog 400 mio sodov surove nafte, operativna proizvodnja pa dosegala 70.000 sodov dnevno. Operater projekta je francoski Total (50-odstoten delež), poleg njega v projektu sodelujejo še skandinavski Norsk Hydro (30 %, postal del norveškega Statoil), rusko državno naftno podjetje Zarubežneft (20-odstoten delež) ter rusko regijsko podjetje Nenetskaja neftenaja kompanija (10-odstoten delež) (Fenton – Krysiek 2007, 5–7; Zarubežneft 2011).

leta so se namreč pričeli administrativni pritiski ruske vlade (v obliki nenapovedanih inšpekcij Zvezne agencije RF za nadzor okolja (*Rosprirodnadzor*), ki je konzorcij obtožila hudih kršitev okoljske zakonodaje in napovedala 10-milijardno (USD) globo. Obenem so se pojavile neuradne govorice o tem, da naj bi želela ruska vlada pridobiti nadzor nad strateškim projektom, kar bi lahko bilo izvedeno preko deleža Gazproma. Slednje se je tudi potrdilo, saj je Gazprom že konec leta 2006 s tujimi podjetji sklenil kupoprodajne pogodbe, v skladu s katerimi je že v začetku leta 2007 pridobil večinski delež v projektu (50 % plus ena delnica), medtem ko so se ostalim trem delničarjem deleži sorazmerno zmanjšali (Shellu na vsega 27,5 %, Mitsui na 12,5 % in Mitsubishi na 10 %).

Na tovrstno politiko ruskih oblasti je vplivalo tako dejstvo, da je projekt leta 2006/2007 prišel do zaključne faze, tik pred zagonom osrednjih infrastrukturnih obratov in do začetka delovanja obrata za pridobivanje utekočinjenega zemeljskega plina (LNG), ki je edini tovrstni obrat v RF, kot tudi širša politika konsolidacije energetskega sektorja v tem obdobju. Obenem je bil sporazum o razdelitvi proizvodnih obsegov Sahalin-2 (v primerjavi s preostalima dvema tovrstnima sporazumoma) najmanj ugoden za državo.

Vir: Fenton – Krysiak 2007; Mancevič 2009; Sakhalin Energy 2009.

Politiko države do TNI v energetskega sektorja pomembneje opredeljuje zvezni Zakon RF »O postopkih izvedbe tujih investicij v gospodarske subjekte strateškega pomena za zagotavljanje obrambe in varnosti države«,³⁰⁷ ki v sklopu strateških panog našteva tudi pridobivanje surovin z nahajališč »zveznega značaja« (nafta, zemeljski plin, zlato, druge kovine ipd.).³⁰⁸ TNI v tovrstne panoge so omejene in podlegajo obvezni odobritvi posebne vladne komisije RF. Pri tem velja izpostaviti, da so lahko gospodarski subjekti strateškega pomena tako tista podjetja, ki so v državni lasti, kot tudi tista, ki so v polni/delni zasebni lasti (Rogoža 2010, 170–1).

³⁰⁷ Zakon RF »O porjadke osuščestvlenija inostrannyh investicij v hozjajstvennyye obščestva, imejuščije strategičeskoe značenie dlja obespečenija oborony strany i bezopasnosti gosudarstva«, 29. april 2008, št. N 57-FZ.

³⁰⁸ Nahajališča zveznega značaja so npr. naftna nahajališča, rezerve katerih so ocenjene na več kot 70 mio ton, ali nahajališča zemeljskega plina, rezerve katerih so ocenjene na več kot 50 mrd m³. Posledično dobijo oznako »nahajališča zveznega značaja« vsa večja nahajališča v RF. Prav tako velja izpostaviti, da je raziskovanje in investiranje v manjša nahajališča v RF – pogosto zaradi velikih razdalj in oddaljenosti nahajališč – ekonomsko vprašljivo.

Navkljub omenjenim prikazanim praksam reguliranja TNI v ruskem energetske sektorju, ki so pogosto nosile omejitveni značaj in so omogočale vladi RF »arbitrarno določanje pravil igre«, pa je potrebno izpostaviti, da na (ruskem energetske) trgu še vedno delujejo številna tuja energetska TNP, ki aktivno investirajo predvsem v segment proizvodnje in predelave surove nafte, zemeljskega plina in električne energije. Omenimo lahko zgolj nekatere največje projekte z udeležbo tujih energetskih TNP: ExxonMobil (Sahalin-1), BP (50 % delež TNK-BP), Shell (Sahalin-2, nahajališče Salym, sodelovanje v Kaspijskem naftovodnem konzorciju), Total (projekt Shtokman,³⁰⁹ Jamal – SPG, Kharyaga) ipd.

3.4.2.2 Strategije zunanjeekonomskega delovanja ruskih energetskih vertikalnih transnacionalnih podjetij

V tem podpoglavju se bomo naslonili na ugotovitve poglavij 2.3.3 (energetska TNP in formiranje energetske diplomacije) in 3.4.1 (reformne in oblikovanje naftnega ter plinskega sektorja RF). V poglavju 2.3.3 smo podrobneje prikazali osrednje modalitete delovanja energetskih TNP ter njihove motive za TNI (delovanje na tujih trgih), pri čemer smo posebej opozorili na pomen vertikalne integriranosti. Ruska energetska vertikalno integrirana TNP (upoštevali bomo vzeli največje naftne in plinske družbe, prikazane v podpoglavju 3.4.1) delujejo po povsem enakem načelu kot svetovna TNP, kar ni presenetljivo, saj v globaliziranem okolju podjetja med seboj tekmujejo za dostop do trgov (proizvodnje ali končne porabe), pri čemer slednje velja tako za državna, kot tudi za zasebna TNP (prim. kitajskih energetskih TNP). Upoštevajoč nekatere specifične značilnosti ruskega energetskega sektorja lahko kot ključne strategije zunanjeekonomskega delovanja ruskih energetskih TNP navedemo (Žiznin 2005, 124–6; Rogoža 2010, 176–7; Kolpakova 2011):

- a) krepitev mednarodne prisotnosti – izhod predvsem na tiste trge, ki lahko predstavljajo potencial za povečanje proizvodnje fosilnih energentov (npr. Azija,

³⁰⁹ Več o tehničnih karakteristikah projekta v Overland (2008).

- Afrika in Latinska Amerika) oz. omogočajo lažji/neposreden dostop do osrednjih prodajnih trgov (osrednja vloga evropskega trga);
- b) povečanje izvoza na najbolj donosne (tradicionalne) trge (predvsem evropski trg),³¹⁰ kot tudi diverzifikacija izvoza (širitev izvoza na nove, perspektivne trge in posledično zmanjšanje izvozne odvisnosti od zgolj enega regionalnega trga);³¹¹
 - c) dostop do novih tehnologij, predvsem v segmentu proizvodnje (npr. tehnologije, ki bi lahko omogočile učinkovito realizacijo projektov na odprtem morju, v večjih globinah ali v ekstremnih okoljih) in predelave (posebej velja za naftni sektor, kjer v RF primanjkuje sodobnih tehnologij za predelavo surove nafte);
 - d) sklepanje strateških partnerstev z vodilnimi svetovnimi energetske TNP s ciljem doseganja komplementarnih ciljev (npr. sodelovanje pri raziskovanju nahajališč v RF, pri katerih ruska energetska podjetja nimajo dovolj lastnih tehničnih, finančnih ipd. zmogljivosti, v zameno za dostop do proizvodnih in/ali prodajnih kanalov na zahodnih trgih).³¹²

Glede na to, da smo navezavo ruskega plinskega sektorja (Gazproma) na evropski trg že izpostavili, bomo na tem mestu prikazali še pomen evropskega trga za ruske naftne družbe: tako kot druga vertikalno integrirana naftna podjetja poskušajo tudi ruska naftna TNP kontrolirati in delovati v vseh treh segmentih trga (pridobivanje, predelava in prodaja surove nafte oz. naftnih derivatov), kar od teh podjetij zahteva: a) učinkovito delovanje na domačem in nekaterih tujih trgih, kjer se nahajajo potencialno zanimiva nahajališča surove nafte; in b) iskanje zanimivih prodajnih trgov in razvijanje predelovalnih kapacitet (rafinerij). Ne glede na to, da naftni trgi (predvsem zaradi specifičnih značilnosti tranzita) delujejo povsem drugače kot plinski in da bi za naftni trg dejansko lahko rekli, da je povsem globaliziran, je bližina evropskega trga zelo

³¹⁰ Gazprom (2011b) v svoji strategiji izpostavlja, da predstavlja ohranitev tržnih deležev na evropskem trgu eno izmed prioritet prodajne strategije. Ta cilj bo Gazprom poskušal doseči prek: a) povečanja dobavnih obsegov po dolgoročnih pogodbah; ter b) zagotavljanja izvrševanja pogojev »vzemi–ali–plačaj«.

³¹¹ Slednje je še posebej pomembno za plinski trg, ki je neposredno odvisen od transporta zemeljskega plina po plinovodih. Entin (2009, 520) poudarja, da je za RF diverzifikacija izvoza na druge trge (Azija) dejansko zelo pomembna, vendar je to dolgotrajen proces, ki ni povsem brez (političnih, ekonomskih ipd.) tveganj. Zato bi morala RF prav tako aktivno delovati v smeri ohranitve tržnih deležev v Evropi in povečanja finančnih prihodkov od prodaj na tem trgu.

³¹² Prim.: sklenitev strateškega partnerstva Lukoila z ameriškim ConocoPhilips leta 2004/2005.

pomembna predvsem z vidika razumevanja interesov ruskih naftnih podjetij pri segmentu *midstream* (predelava) in *downstream* (prodaja) (Žiznin 2005, 78–83).³¹³

Pričakovano ruska energetska TNP omenjene strategije zunanjeekonomskega delovanja poskušajo kar se da najbolj učinkovito inkorporirati v širše strategije korporativnega razvoja, v ospredju katerih je v prvi vrsti konsolidiran dobiček (zasebna podjetja) oz. tudi doseganje ciljev nacionalne energetske politike (predvsem v primeru dveh naravnih monopolistov Gazproma in Transnefta, v nekoliko manjši meri v primeru naftne družbe Rosneft).³¹⁴

3.4.2.3 Interesi in cilji države ter energetskih transnacionalnih podjetij: presečišča in konfliktnost interesov

Kot torej vidimo, se interesi/strategije države in nacionalnih energetskih TNP v primeru zunanjeekonomskega delovanja (ožje gledano) v večji meri prekrivajo, kar pa še ne pomeni, da so omenjeni interesi povsem komplementarni in da ne prihaja do konfliktov interesov med državo in (nacionalnimi) energetskimi TNP. Širše gledano predstavlja vprašanje učinkovite koordinacije ter uskladitve širših državnih (tudi socialnih) in gospodarskih interesov na eni strani ter interesov energetskih TNP na drugi eno osrednjih dilem razvoja ruskega energetskega sektorja (Kolpakova 2011, 27). V kolikor namreč v razmišljanje o interesih države in energetskih TNP vnesemo še notranjo determinanto (navezavo zunanje-ekonomskega delovanja na notranji ruski trg), vidimo, da so interesi pogosto tudi konfliktni ter odvisni od posameznega konteksta in energetskega sektorja. V nadaljevanju bomo podrobneje pogledali nekatere tovrstne primere.

Kot primer takšnega odnosa nam lahko služijo tožbe Zvezne antimonopolne agencije RF (*Federal'naja antimonopol'naja služba*, FAS) proti štirim največjim ruskim naftnim TNP (Rosneft, Lukoil, TNK-BP in Gazpromneft), ki jih je FAS obtožila kartelnega

³¹³ Okrog 80 % ruskega izvoza surove nafte je usmerjenega v evropske države (Šumilin 2008, 150).

³¹⁴ Slednje nazorno kaže ocena ruskega avtorja Kondračuka (2005, 3), ki pravi, da »v RF v resnici ni takšnega podjetja, ki bi ciljno usmerjeno izvajalo državno politiko v energetskega sektorju. Celo Rosneft, ki praktično v celoti pripada državi, ne izvaja te funkcije. Vsa podjetja delujejo, ali vsaj poskušajo delovati, po povsem tržnih načelih« (*Ibid.*).

dogovarjanja o cenah naftnih derivatov v obdobju 2007–2009. Medtem ko je FAS sprva na regionalnih ruskih sodiščih izgubljal vse tožbe, se je poleti 2010 zgodil precedens, ko je najvišje sodno telo s področja gospodarskega prava v RF, Zvezno arbitražno sodišče, v sporu med TNK-BP in FAS razsodilo v prid FAS. TNK-BP je državnemu proračunu že moral nakazati kazen v višini 27 mio evrov. Druga obtožena podjetja so nato v letih 2010/2011 delno priznala elemente kartelnega dogovarjanja in v izogib tožbam poravnale manjše kazni FAS (Vedomosti 2010; Kolmakova 2011, 95–6). Posebej velja izpostaviti, da sta dve od štirih obtoženih naftnih podjetij (Rosneft in GazpromNeft) v večinski državni lasti. Navkljub omenjenim sodnim procesom in obtožbam FAS so se ruske naftne družbe spomladi 2011 ponovno postavile proti interesom države – tokrat je bila ogrožena celo energetska varnost RF, saj je prišlo do pomanjkanja naftnih derivatov v posameznih ruskih regijah.³¹⁵ Vlada (predsednik vlade Putin osebno) je namreč v obdobju rasti maloprodajnih cen naftnih derivatov v začetku leta 2011 ruskim naftnim družbam ukazala, da morajo znižati maloprodajne cene (Kommersant 2011a).³¹⁶ Slednje so se sicer v naslednjih tednih sicer dejansko znižale, vendar so obenem naftne družbe presodile, da bi bilo v okolju prekomerne regulacije notranjega maloprodajnega trga ekonomsko bolj racionalno prodajo naftnih derivatov realizirati na tujih trgih in so posledično povečali svoj izvoz (Kommersant 2011b). Kriza z dobavami naftnih derivatov na notranjem trgu spomladi 2011 je bila posledica tovrstnih dejanj države in odločitve ruskih naftnih podjetij, da bodo zaradi (začasno) večje marže preprosto zmanjšale prodajne obsege na notranjem trgu.

Podobne primere konfliktov interesov države in korporativnih interesov (državnih in zasebnih) ruskih naftnih TNP vidimo na področju dodeljevanja posebnih davčnih režimov, saj ruska naftna podjetja neprestano poskušajo doseči zmanjšanje davčnih obremenitev, posebej ob razvoju novih naftnih nahajališč (prim. nahajališča v Vzhodni Sibiriji, ki predstavlja osrednji vir za naftovod ESPO; največje nahajališče, za katerega je bil uveden začasni režim izvzema iz davčne zakonodaje, je Vankor, s katerim upravlja

³¹⁵ Ob tem je potrebno upoštevati dejstvo, da je RF največja proizvajalka surove nafte na svetu. Do pomanjkanja naftnih derivatov je prišlo v Moskvi in moskovski pokrajini, Jaroslavlju, Altaju idr.

³¹⁶ Slednje je bilo v prvi vrsti povezano z dinamiko rasti svetovnih cen surovin kot posledico nemirov na Bližnjem vzhodu in v Severni Afriki.

državni Rosneft). Tovrstni spori med zvezno vlado RF in posameznimi naftnimi TNP so se stopnjevali predvsem v obdobju 2009–2011, ko je vlada izvrševala politiko selektivnega dodeljevanja ugodnejših davčnih režimov za razvoj novih nahajališč (predvsem v Severnem in Črnem morju ter Vzhodni Sibiriji) (Mazneva 2012a).

Na plinskem trgu so na prvi pogled zunanjeekonomske aktivnosti Gazproma v večji meri usklajene z državno politiko (politika diverzifikacije dobavnih poti in ciljnih trgov, dostop do trgov končne porabe v Evropi ipd.), čeprav prav tako prihaja do konfliktov interesov. Slednje se kaže predvsem v omejevanju dostopa do tranzitnih (prenosnih) zmogljivosti neodvisnim proizvajalcem zemeljskega plina (na notranjem trgu) oz. pri izvozu zemeljskega plina. Oba omejitvena dejavnika ne ustrezata interesom države in državni energetske politiki, saj zavirata razvoj ruskega plinskega sektorja in zmanjšujeta potencial ruskega izvoza zemeljskega plina.³¹⁷ Kot primer omejitvene politike Gazproma pri izvozu zemeljskega plina lahko služi že omenjeni projekt Sahalin-1, ki ga na podlagi sporazuma o razdelitvi proizvodnih zmogljivosti razvija ameriški ExxonMobil (ne gre pozabiti, da ima 20-odstoten delež v projektu rusko državno naftno podjetje Rosneft). Ob podpisu sporazuma z državo o razdelitvi proizvodnih zmogljivosti se je operater projekta zavezal, da bo okrog 2 do 3 mrd m³ zemeljskega plina letno dobavljal Habarovski pokrajini RF (po Gazpromovem plinovodu), medtem ko bi lahko vse presežne proizvodne obsege (skupna proizvodnja zemeljskega plina bi namreč lahko v obdobju 2010–2015 dosegla okrog 12 mrd m³ zemeljskega plina) izvažal;³¹⁸ kot najverjetnejši trg se je pokazal kitajski.³¹⁹ Še ob začetku pogovorov ExxonMobil oz. konzorcija, ki upravlja s projektom Sahalin-1, s Kitajsko (državnim podjetjem CNPC) leta 2007 je Gazprom odreagiriral izjemno negativno: namestnik predsednika uprave Gazproma in generalni direktor hčerinske družbe Gazprom export (slednja sklepa vse izvozne pogodbe) A. Medvedjev je izjavil, da bi lahko izvoz že manjših obsegov zemeljskega plina s projekta

³¹⁷ Dejstvo, da v številnih primerih Gazprom omejuje dostop do svoje infrastrukture, je večkrat potrdil tudi FAS (nazadnje npr. pozimi leta 2012, ko je FAS razsodil v prid neodvisnega proizvajalca »Real-gaz« ter Gazprom obtožil kršitve zveznega zakona »O zaščiti konkurence«), vendar je Gazprom obtožbe uspešno izpodbijal na lokalnih sodiščih (Safonova 2012).

³¹⁸ V skladu s pogodbo o razdelitvi proizvodnih obsegov je namreč konzorcij izvzet iz zakonodaje, ki opredeljuje izvozni monopol Gazproma (Fenton – Krysiek 2007, 16).

³¹⁹ To bi bile prva dobava ruskega zemeljskega plina Kitajski, saj RF (Gazprom) navkljub več kot 10-letnim pogajanjem še vedno ni uspela skleniti sporazuma o dobavi zemeljskega plina Kitajski. Več o rusko-kitajskih energetskih odnosih v primeru 4.2.

Sahalin-1 negativno vplival na Gazpromova pogajanja za dobavo Kitajski (Gorst in Crooks 2007). Še štiri leta kasneje Gazprom ni začel izvažati zemeljskega plina Kitajski, medtem ko je za RF *de facto* izgubljenih okrog 8–9 mrd m³ zemeljskega plina letno (okrog 1,8 % celotne proizvodnje v RF leta 2010), ki bi ga lahko konzorcij podjetij proizvajal v sklopu projekta Sahalin-1 oz. celo izvažal na perspektivni kitajski trg. Gazpromova strategija je sicer bila, da bi proizveden zemeljski plin iz projekta Sahalin-1 upravitelji konzorcija usmerili v izvoz preko LNG zmogljivosti v okviru projekta Sahalin-2 (s katerim od leta 2007 upravlja prav Gazprom), vendar pa se slednje finančno ne izplača upraviteljem projekta Sahalin-1 (Fenton – Krysiek 2007, 16–17). Prikazan primer kaže na še eno pomembno značilnost ruskega notranjega sektorja oz. interesov posameznih energetskega TNP – različne pogajalske moči posameznih (državnih) energetskega TNP. Navkljub pomembnemu deležu državnega Rosnefta v projektu Sahalin-1 slednjemu namreč ni uspelo uresničiti strategije izvoza zemeljskega plina Kitajski, saj je temu nasprotoval državni plinski monopolist (in to kljub dejstvu, da bi realizacija izvozne strategije Sahalin-1 povsem ustrezala državni zunanji energetskega politiki RF).

4 POJAVNOSTI ENERGETSKE DIPLOMACIJE RUSKE FEDERACIJE V 21. STOLETJU

»Kot tudi drugje v svetu, je energetika v Rusiji razumljena kot strateški sektor.«

Zunanji minister RF Sergej Lavrov, 2007 (Lavrov 2011b, 375)

V pričujočem poglavju bomo poskušali dosedanje ugotovitve smiselno aplicirati in prikazati pojavnosti energetske diplomacije RF v 21. stoletju. V uvodnem delu poglavja bomo sprva predstavili opredelitev področja energetske diplomacije, kot je to opredeljeno v strateških dokumentih RF (Energetski strategiji do leta 2030, Konceptiji ZP RF), nato pa bomo prikazali nekatere posamezne primere delovanja energetske diplomacije RF tako v multilateralnem, kot tudi bilateralnem kontekstu.

V poglavju 3.4.2.1 smo prikazali osrednje strategije in cilje zunanje energetske politike RF, kot jih opredeljuje aktualna Energetska strategija RF do leta 2030. Osrednja odgovornost za implementacijo omenjenih ciljev leži prav na diplomaciji RF, saj se le-ti »izvršujejo preko uporabe diplomatske podpore pri interesih ruskih energetskih družb v njihovem delovanju v tujini« (Energetska strategija RF do leta 2030, poglavje 9). Strategija sicer predvideva tudi uporabo drugih mehanizmov/instrumentov za izvajanje osrednjih prioritet zunanje energetske politike (poglobljeno multilateralno, regionalno in bilateralno sodelovanje, učinkovito sodelovanje državnih organov RF in ruskih energetskih družb ipd.), vendar je razvidno, da je osrednja vloga pri implementaciji zunanjih energetskih prioritet RF namenjena prav diplomatski mreži. Takšna vloga MZZ RF (in posledično diplomatske mreže) je prav tako manifestno razvidna iz Konceptije ZP RF (*Konceptija vnešnje politiki Rossijskoj Federaciji*), ki v 4. poglavju opredeljuje osrednje cilje RF pri mednarodnem energetskem sodelovanju, v zaključnem, 10. poglavju pa izpostavi, da je osrednja vloga koordinacije izvrševanja nalog in ključnih ciljev strategije ZP dodeljena MZZ RF.

Vsebinska področja delovanja energetske diplomacije RF lahko širše razdelimo na tri osrednja področja (Šumilin 2008, 14–16).³²⁰

- a) zaščita interesov RF v mednarodnih energetskih odnosih (multilateralna dimenzija), vključujoč (so)delovanje z mednarodnimi energetskimi organizacijami (OPEC, IEA, Mednarodna agencija za jedrsko energijo (*International Atomic Energy Agency*, IAEA) ipd.) oz. forumi (G8, G20). V ta sklop lahko prav tako umestimo posamezne pobude, kot je npr. ustanovitev organizacije, ki bi združevala države izvoznice zemeljskega plina;
- b) razvoj bilateralnih odnosov s področja energetskega sodelovanja na državni ravni (bilateralna dimenzija);
- c) zaščita interesov ruskih energetskih TNP pri njihovem delovanju na mednarodnih trgih,

ki jih predstavljamo v nadaljevanju.

4.1 Multilateralni vidik

V sklopu multilateralnega vidika lahko opredelimo delovanje RF na: a) globalni; in b) regionalni ravni. V okviru prvega govorimo o energetske diplomaciji RF v sklopu globalnih organizacij (OZN) in neformalnih forumov, kot sta npr. G8 in G20.³²¹ Čeprav vloge in pomena globalne ravni ne gre podcenjevati, pa se vseeno kaže, da ta raven ni v ospredju energetske diplomacije RF, kar je najverjetneje povezano z relativno neučinkovitostjo oz. nezmožnostjo reševanja ključnih ciljev zunanje energetske politike RF v tem formatu. Kot pomembnejša se kaže regionalna raven, v sklop katere sodi sodelovanje RF s specializirani mednarodnimi/regionalnimi organizacijami (posebej z OPEC, Mednarodnim energetskim forumom in Konferenco podpisnic energetske

³²⁰ V praksi so omenjena vsebinska področja pogosto prepletena in jih je težko povsem ločiti med seboj. Kot primer nam lahko služijo dvostranski energetski odnosi med RF in državami SND (najbolj izrazito v primeru Ukrajine), kjer se izrazito prepleta bilateralna dimenzija (na ravni države) ter interesi energetskih TNP (npr. ruskega Gazproma).

³²¹ Gumarova (2008, 4) na splošno poudarja, da je članstvo v G8 ena od prioritet delovanja energetske diplomacije RF na globalni ravni. Slednje naj bi bilo povezano s tem, da delovanje v formatu G8 omogoča RF izpostavljanje vprašanj, povezanih z delovanjem mednarodnih energetskih trgov.

listine),³²² kot prav tako nekatere relativno nove pobude glede mednarodnega/regionalnega energetskega sodelovanja.

4.1.1 OPEC

RF od leta 1998 sodeluje na ministrskih zasedanjih organizacije OPEC v vlogi opazovalca, poleg tega aktivno sodeluje pri organizaciji skupnih konferenc, delavnic in drugih praktičnih oblik delovanja OPEC (Šumilin 2008, 15). Intenzivnost sodelovanja se je povečala v obdobju svetovne gospodarske krize (2008–2010) in izrazite volatilnosti svetovnih cen surove nafte (še posebej 2008), ko sta se RF in OPEC celo dogovorila za delno usklajeno delovanje na trgu (slednje se tiče predvsem področja proizvodnih obsegov, preko katerega lahko OPEC lahko vpliva na gibanje svetovnih cen surove nafte) s ciljem doseganja cenovne stabilizacije na sprejemljivi ravni. V skladu z dogovorom naj bi obe strani začasno zmanjšali proizvodne obsege in tako vplivali na rast svetovnih cen (po tem ko so jeseni 2008 cene padle pod raven 40 USD/sod). Kot pa se je pokazalo kasneje, se RF dogovora ni držala in je v naslednjih letih linearno povečevala svojo proizvodnjo in izvozne zmogljivosti. Dodatno nezadovoljstvo s strani OPEC je RF povzročila leta 2010, ko je z (delnim) obratovanjem pričel naftovod ESPO, ki je na azijske in pacifiške trge začel dobavljati novo rusko znamko surove nafte ESPO Blend.³²³ Predstavnik Libije je na rednem srečanju ministrov držav članic organizacije OPEC v začetku marca 2010 izjavil, da »ker oni /RF/ nočejo zmanjšati proizvodnje, ima OPEC manjše možnosti za vpliv na gibanje svetovnih cen surove nafte. Posledično se ne bo mogoče izogniti problemom« (Nazarova 2010). Uradni komentar Ministrstva za energetiko RF je bil, da »sta Rusija in OPEC zainteresirana za razvoj partnerskih odnosov, med drugim tudi na področju delovanja naftnega trga. Pri tem pa je stališče Rusije, da se vse odločitve sprejemajo samo preko upoštevanja naših /ruskih/ nacionalnih interesov« (*Ibid.*). Kot poudarja Konstantin Simonov, direktor ruskega Sklada nacionalne

³²² Gre za medvladno mednarodno organizacijo, ustanovljeno leta 1994 s podpisom Pogodbe o energetski listini (primer 2.4).

³²³ RF je leta 2009/2010 začela s proizvodnjo surove nafte iz nahajališč Vzhodne Sibirije, največje od katerih je Vankor (upravlja ga državni Rosneft). Znamka ESPO Blend je kmalu po predstavitvi na svetovnih trgih trgovala z nižjo premijo (0,5–2 USD/sod) glede na nekatere konkurenčne znamke surove nafte (npr. Brent ali Dubai). Znamko ESPO Blend odlikujeta lahkost in manjša vsebnost žvepla.

energetske varnosti, sta RF in Savdska Arabija (kot največji in najpomembnejši članici OPEC) konkurenta na mednarodnem naftnem trgu, saj v okolju povečane proizvodnje surove nafte v RF državi neposredno konkurirata za dostope do osrednjih in najbolj perspektivnih trgov (Simonov 2010a).

4.1.2 Pogodba o energetske listini

Kot smo že omenili (primer 2.4), je RF ETC sicer podpisala, vendar nikoli ratificirala. Odločitev o ruskem podpisu ETC leta 1994 naj bi bila sprejeta v zadnjem trenutku in na podlagi »tržno-liberalne evforije, ki je v tem obdobju prevladovala v ruski notranji, gospodarski in tudi /ZP/« (Žiznin 2005, 317). Ob podpisu so se nekatere države (med njimi tudi RF) obvezale, da bodo določila sporazuma začasno izvajale tudi do trenutka vstopa v veljavo (ratifikacija pogodbe s strani 30 držav, kar se je zgodilo leta 1998). V procesu ratifikacije pogodbe so se v RF pojavili določeni dvomi glede zaščite lastnih nacionalnih interesov na področju energetske politike, ki so bili vezani predvsem na (po ruskem mnenju) premalo dorečenost vprašanja tranzita.³²⁴ Kot je še leta 2005 ocenjeval Žiznin (2005, 322), je vprašanje ratifikacije še aktualno,³²⁵ saj naj bi realizacija ETC pomembno vplivala na dolgoročno perspektivo energetskega sodelovanja RF predvsem z državami EU. V naslednjem obdobju (2006–2009) se je tovrstna pozicija povsem spremenila. Uradni predstavniki RF so namreč sprva začeli dvomiti v koristi pogodbe za ruski energetski sektor ter izražati pomisleke nad nekaterimi določili ETC, ki bi lahko omejevali suverenost nad ureditvijo notranjega trga (Dempsey 2006), nato pa je RF 20. avgusta 2009 dokončno umaknila svoj podpis in uradno izjavila, da ne namerava nadaljevati s postopkom pristopa k pogodbi (Konopljanik 2010, 26). Takšen korak je bil nedvomno povezan s posledicami cikličnih plinskih kriz v obdobju 2006–2009, v katerih se mehanizmi ECT po mnenju uradnih predstavnikov RF niso izkazali kot učinkoviti

³²⁴ Kmalu po podpisu ECT so se države podpisnice odločile, da bi bilo potrebno pripraviti dodatni protokol, ki bi urejal vprašanje tranzita energentov. Dvomi v RF (v začetku 21. stoletja) so bili vezani ravno na dejstvo, da tovrsten dodatni protokol ni bil pripravljen. Ruska stran je zato menila, da nima smisla ratificirati ECT brez posebnega tranzitnega protokola (Žiznin 2005, 321–2). Predvsem Gazprom naj bi odločno nasprotoval ratifikaciji ECT, saj je izpostavljal številne negativne posledice za domači energetski sektor, ki naj bi izhajale iz določil o tranzitu (7. člen) (Entin 2009, 514).

³²⁵ RF je bila dejansko že leta 1996 dokaj blizu ratifikaciji ECT (vlada je namreč avgusta 1996 celo sprejela sklep o ratifikaciji, ki pa nato ni dobil podpore v *Dumi*), saj so bila predvsem posamezna ruska zasebna energetska TNP (npr. Jukos in Lukoil) zainteresirana za rusko polnopravno članstvo.

(Konopljanik 2010). Kot je na srečanju s predsednikom uprave Gazproma Aleksejem Millerjem 20. januarja 2009 dejal takratni predsednik RF Medvedjev, ECT ni nikakor pripomogla k razrešitvi rusko-ukrajinske plinske krize istega leta, njeni mehanizmi pa so se izkazali za neučinkovite v primeru ukrajinskih kršitev tranzitnih določil pogodbe (Konopljanik 2010, 27).

Čeprav so evropski predstavniki še po umiku podpisa vabili RF k nadaljevanju sodelovanja z državami pogodbenicami glede reforme ECT,³²⁶ se je RF odločila delovati po drugačni poti ter sama predlagala nov zakonodajni okvir, ki bi nadomestil ECT.³²⁷ To je RF sicer storila že nekaj mesecev pred umikom podpisa, in sicer 21. aprila 2009, ko je takratni predsednik Medvedjev javnosti predstavil svojo iniciativo »Konceptualni pristop k novi pravni ureditvi mednarodnega energetskega sodelovanja energetike – cilji in načela« (v nadaljevanju Konceptualni pristop).³²⁸ Čeprav gre za zelo kratek dokument (sestavljeno na nekaj straneh, razdeljeno na 3 dele), pa Konceptualni pristop nazorno kaže interese RF po preusmeritvi pozornosti s področja investicij (ki so v ospredju ECT) na področje tranzita.³²⁹ Konceptualnemu pristopu naj bi v naslednjem obdobju sledil celovit ruski predlog mednarodnega sporazuma, temelječ na predstavljenih ciljih in načelih.

³²⁶ Znan kot t. i. rimski proces, v sklopu katerega se naj bi pripravili celoviti predlogi za spremembe/dopolnitve ECT.

³²⁷ Arkadij Dvorkovič, svetovalec ruskega predsednika za gospodarske zadeve, je nove iniciative RF pospremil z besedami, da ECT »več ne ustreza duhu časa in aktualnim razmeram v svetu« (Kolpakova 2011). Nasprotno mnenje zagovarja nekdanji namestnik ministra za energetiko RF (1991–1993) Andrej Konopljanik, ki sicer izpostavlja, da je RF povsem upravičeno kritizirala ECT, vendar pa da umik podpisa v ničemer ne odgovarja interesom RF, saj državo postavlja v pravno praznino (Konopljanik 2010, 38).

³²⁸ *Konceptual'nyj podhod k novoj pravovoj baze meždunarodnogo sotrudničestva v sfere energetiki*, 21. april 2009.

³²⁹ Številna načela se nanašajo na zahteve in obveznosti tranzitnih držav, ki naj bi bile soodgovorne za zagotavljanje globalne energetske varnosti in obvezane zagotavljati prosto dobavo energentov čez njihovo ozemlje. Prav tako so izpostavljeni naslednji vidiki: prost in nediskriminatoren dostop do mednarodnih energetskih trgov (ter odprtost in tržna naravnost le-teh) ter nediskriminatorno obravnavanje tujih investicij na področju energetike. Poleg tega je predlagan razvoj mehanizmov za zgodnje opozarjanje, za katerega naj bi bile odgovorni tako dobavitelji, kot tranzitne države in neto uvozniki (Konceptual'nyj podhod 2009).

4.1.3 Ruski predlog novega univerzalnega sporazuma na področju mednarodnih energetskega odnosov

Slednje se je zgodilo jeseni 2010, ko je RF drugim državam in mednarodnim organizacijam posredovala osnutek »Konvencije o zagotavljanju mednarodne energetske varnosti« (od tu dalje Konvencija),³³⁰ ki predstavlja celovit mednarodni sporazum, ki bi (po mnenju RF) moral nadomestiti ECT. Ruski osnutek Konvencije je potrebno analizirati in razumeti tako v sklopu prej prikazanega dojemanja in kritike RF na račun ECT, kot tudi spremenjenih razmer na mednarodnih energetskega trgih. Med slednjimi velja izpostaviti predvsem stališče RF, da so v ECT premalo upoštevani interesi držav proizvajalk energentov in da je posledično institucionalizirano nekakšno nesorazmerje med interesi držav neto uvoznic in neto izvoznic energentov. Prav tako je bila ruska iniciativa Konvencije predstavljena v obdobju globalne gospodarske krize, ki je močno vplivala na delovanje energetskega trgov (predvsem plinskega) v Evropi: v tem obdobju se je na plinskem trgu namreč prvič zgodilo, da je stran povpraševanja postala tista, ki narekuje pogoje trga (tako glede obsegov, kot tudi cenovnih atributov).³³¹ Ker so spremenjene razmere na trgih (najbolj izrazito v letih 2009 in 2010) še posebej močno (negativno) vplivale na delovanje nekaterih ruskih energetskega podjetij (npr. državnega plinskega monopolista Gazproma), ne preseneča, da je v ospredje Konvencije postavljena prav potreba po uravnoteženem pristopu vseh deležnikov (posebej omenjene države izvoznice energentov, tranzitne države in države uvoznice) ter načelo »vzajemne soodvisnosti«, ki naj bi povezovalo vse omenjene strani.

Konceptualno gledano (načela in cilji) osnutek Konvencije sledi leta 2009 predstavljenim splošnim načelom predsednika Medvedjeva in v tem delu ne ponuja bistveno drugačnih izhodišč, kot so zapisana v ECT. Izpostaviti velja nekatere posamezne vidike osnutka Konvencije (2010):

³³⁰ *Konvencija po obsegu mednarodnoj energetičeskoj bezopasnosti*, 2010.

³³¹ V predhodnem obdobju praktično linearne rasti povpraševanja so namreč lahko države proizvajalke bistveno lažje določale pogoje (so)delovanja, kot pa v primeru padca povpraševanja in nastalem nesorazmerju med prostimi kapacitetami in potrebami trgov.

- na področju investicij osnutek Konvencije eksplicitno poudarja/se sklicuje na nacionalne zakonodaje držav pogodbenic;
- strukturno osnutek Konvencije sledi zgradbi ECT, prav tako je v osnutku zaslediti vseh pet osrednjih področij delovanja, ki so opredeljena v ECT;
- nov element predstavlja naveden cilj sklepanja Konvencije, in sicer promocija diverzificirane politike tako na področju proizvodnje, kot tudi tranzita in distribucije energentov;
- enako kot v ECT osnutek Konvencije eksplicitno izpostavlja suverenost držav nad svojimi naravnimi viri;
- nov element predstavlja že omenjen cilj Konvencije za vodenje bolj uravnotežene mednarodne energetske politike, ki naj bi odražala vidike zagotavljanja tako varnosti oskrbe, kot tudi predvidljivosti povpraševanja;
- pri vprašanju mehanizmov reševanja sporov se osnutek Konvencije sklicuje na obstoječe mehanizme/institucije mirnega reševanja (investicijskih in/ali gospodarskih) sporov, kot je npr. Mednarodni center za reševanje investicijskih sporov (*International Centre for Settlement of Investment Disputes*, ICSID) in Komisija Združenih narodov za mednarodno gospodarsko pravo (*United Nations Commission on International Trade Law*, UNCITRAL);
- področje tranzita je (pričakovano) nekoliko podrobneje razdelano kot v ECT, pri čemer se posebej izpostavlja potreba po zagotovitvi nemotenega tranzita energentov (eksplicitno V.7 člen), saj predlog vključuje določilo, da tranzitna država ne sme niti v primeru obstoječega bilateralnega spora kakor koli ovirati tranzit energentov čez svoje ozemlje;
- pomembno konceptualno razhajanje med ECT in osnutkom Konvencije je v razumevanju vloge državnih energetskih TNP, saj jih ECT omenja z vidika omejevanja njihovega delovanja (omejevanje nudenja posebnih pogojev poslovanja, drugih pomoči) s strani držav pogodbenic, medtem ko osnutek Konvencije izpostavlja vidik nediskriminacije državnih energetskih podjetij nasproti zasebnim (kot tudi možnosti najrazličnejših državnih pomoči, v kolikor so le-te v skladu z nacionalno zakonodajo države pogodbenice).

Večina določil, zajetih v predstavljenem osnutku Konvencije in po katerih se slednja tudi v večji meri razlikuje od ECT, je bila pričakovanih glede na večkrat izražena stališča ruskega političnega vodstva. Še v prvi polovici leta 2009 je RF z vidika mednarodnopravne ureditve področja energetskega sodelovanja imela dve možnosti: a) delovanje v sklopu ECT in vztrajanje na potrebi po reformi/reviziji ECT, pri čemer so bile določene možnosti za kompromis po oceni nekaterih strokovnjakov možne predvsem v sklopu priprave in sprejetja Tranzitnega protokola; ali b) izstop iz ECT. RF se je odločila za slednji korak, ki je *de facto* pripeljal do nekakšne mednarodnopravne izolacije RF na področju energetskega sodelovanja. Za razliko od ECT, ki je bila prvenstveno evropski projekt (slednje se tudi jasno odraža v geografski zastopanosti držav pogodbenic), je iz obstoječega osnutka Konvencije imanentno razvidna želja RF po razširitvi meja sodelujočih držav (najbrž je tudi zato že v naslovu Konvencije izpuščena beseda »evropski«), čeprav je popolnoma jasno, da se daleč največ interesov RF na področju energetike še vedno veže na evropski trg oz. EU.

4.1.4 Delovanje Ruske federacije v sklopu Foruma držav izvoznic zemeljskega plina

Forum držav izvoznic zemeljskega plina (v nadaljevanju Forum) je bil ustanovljen leta 2001 kot medvladna mednarodna organizacija. V obdobju do leta 2008 Forum ni imel ne statuta, niti sekretariata; slednji je bil v skladu z ministrsko odločitvijo na 8. ministrskem zasedanju organizacije v Moskvi (2008) nato oblikovan v Katarju. Forum združuje nekatere največje države proizvajalke zemeljskega plina,³³² pri čemer po najrazličnejših ocenah države članice Foruma nadzorujejo okrog 70 % svetovnih zalog zemeljskega plina (zgolj tri države – RF, Iran in Katar nadzorujejo več kot 57 % vseh svetovnih zalog tega energenta). Forum naj bi pripomogel k povečani koordinaciji in sodelovanju držav članic na področju zemeljskega plina, pa tudi predstavljal platformo za bolj poglobljen dialog držav neto izvoznic zemeljskega plina in odjemalcev. RF je od ustanovitve

³³² Forum ima 11 polnopravnih članic (Alžirija, Bolivija, Egipt, Ekvatorialna Gvineja, Iran, Libija, Nigerija, Katar, RF, Trinidad in Tobago ter Venezuela) in tri države opazovalke (Kazahstan, Norveška in Nizozemska) (GECF 2012).

Foruma med najaktivnejšimi članicami,³³³ kar se je še posebej izrazito občutilo v obdobju po letu 2006 (Socor 2008). V tem obdobju so namreč visoki ruski predstavniki (vključno z ministrom za zunanje zadeve RF Lavrovom) večkrat izpostavili pomen aktivnejše vloge organizacije pri vprašanju energetskega (plinskega) sodelovanja, kar so nekateri analitiki (npr. Socor 2008) razumeli kot poskus RF ter še nekaterih držav članic Foruma za vzpostavitev »plinskega kartela« po vzoru organizacije OPEC, ki bi lahko določal cene zemeljskega plina in tako pomembneje preoblikoval mednarodne energetske (plinske) odnose, ki so se oblikovali do 21. stoletja.³³⁴ Po drugi strani številni analitiki in avtorji (Fachinotti 2007; Finon 2007;³³⁵ Götz 2007; Revenkov in Feygin 2007; idr.) v svojih analizah poudarjajo, da je v zadnjih letih (posebej aktivno po letu 2007) predvsem Iran na ministrskih zasedanjih Foruma poudarjal pomen vzpostavitve Foruma kot plinskega kartela,³³⁶ medtem ko so bile številne druge države (med njimi tudi RF) dokaj zadržane do tega. Slednje naj bi bilo povezano s tem, da se večina držav zaveda, da v primeru zemeljskega plina zaradi specifičnih značilnosti delovanja mednarodnih (regijskih) trgov ne more priti do učinkovitega sodelovanja držav izvoznic, kaj šele vplivanja na oblikovanje cen na posameznih trgih.³³⁷ Poleg tega je pri ocenjevanju možnosti vzpostavitve plinskega kartela nujno potrebno upoštevati različne (tudi) konfliktno

³³³ RF priznava velik pomen delovanju v okviru Foruma držav izvoznic zemeljskega plina, ki je oblikovan s ciljem koordinacije delovanja največjih proizvajalk zemeljskega plina. Obenem RF kot osrednji cilj delovanja Foruma razume »zagotavljanje zanesljive in varne dobave ter ponudbe zemeljskega plina« (Ministrstvo za energetiko RF 2011).

³³⁴ Socor (2008) izpostavlja, da bi kartel lahko vplival predvsem na razdelitev posameznih trgov in tržnih deležev (npr. med RF in Alžirijo v Evropi), omejeval proizvodne obsege in posledično vplival na cene, ki se oblikujejo na posameznih regionalnih trgih.

³³⁵ Finon (2007, 20) na splošno kritično ugotavlja, da je špekuliranje s potenciali formiranja »plinskega OPEC« povezano s »temeljnim pomanjkanjem razumevanja osnovnih zakonitosti delovanja svetovnega plinskega trga, omejitev, povezanih z razvojem infrastrukture in naravo trga« (*Ibid.*). Podobno izpostavljata Revenkov in Feygin (2007), saj pravita, da bi moralo biti vprašanje delovanja »plinskega OPEC« umaknjeno s strokovne agende.

³³⁶ Slednje naj bi bilo povezano s tem, da je Iran želel izkoristiti možnosti oblikovanja močnejšega bloka držav izvoznic zemeljskega plina za doseg pretežno (zunanje)političnih ciljev (RBK Daily 2008).

³³⁷ Sicer posamezni poskusi matematičnih modelov izračunavanja potencialnega vpliva plinskega kartela na določanje mednarodnih cen zemeljskega plina (Perner in Seeliger 2004; Chernavsky in Eismont 2009) kažejo na možen cenovni vpliv (v smeri rasti), vendar smo lahko do tovrstnih poskusov kritični, saj so narejeni na podlagi pogojev *ceteris paribus* in določenih predpostavk (npr. kratkoročne elastičnosti povpraševanja), ki v realnih razmerah ne veljajo.

interese posameznih držav članic Foruma, ki v pomembnem obsegu zavirajo kakršno koli bolj poglobljeno povezovanje držav na tem področju (Fachinotti 2007, 75-6).³³⁸

Glede delovanja RF v okviru Foruma Finon (2007, 20) pravi, da je interes RF vezan predvsem na nadzorovanje dialoga med državami izvoznicami zemeljskega plina (vzpostavitev vloge osrednjega povezovalnega akterja),³³⁹ medtem ko Stern (2007) dodaja, da primer sodelovanja RF z OPEC kaže, da RF nikoli ne bo zainteresirana za polnopravno sodelovanje v kakršnem koli energetske kartelu (slednje velja tudi za OPEC, kar smo pri naši analizi tudi pokazali), saj bi slednje močno omejilo ruske zmogljivosti za vodenje neodvisne zunanje energetske politike in energetske diplomacije. Tovrstni pogled deli Finon (2007), ki eksplicitno ugotavlja, da je cilj ruskega sodelovanja na Forumu nadzor nad agendo ter kvečjemu poskus vzpostavitve širše platforme za dolgoročno koordinacijo nekaterih vidikov delovanja plinskih trgov in nikakor ne vzpostavitve polnopravnega kartela. Prav tako lahko sodelovanje pri delovanju Foruma služita RF za simbolni prikaz potencialne (pogajalske, ekonomske in politične) moči držav proizvajalk zemeljskega plina nasproti državam neto porabnicam (npr. EU), kar je lahko še posebej pomembno v posameznih časovnih obdobjih (ko npr. EU poskuša vzpostaviti enotno zunanjo-energetsko politiko in tako povečati/izboljšati svoje pogajalske pozicije nasproti največjim dobaviteljem).

4.2 Razvoj bilateralnih odnosov

Po oceni Žiznina (2004) »energetski dejavnik« pomembneje opredeljuje dvostranske odnose RF z okrog 80 državami sveta. Ne glede na to, da se je v 21. stoletju ob nadaljnji integraciji evropskih držav (širitev EU) ter postopni povečani pristojnosti EK na posameznih področjih (kar velja tudi za energetske področje) povečal multilateralni vidik

³³⁸ Za analizo rusko-alžirskih energetskih (plinskih) odnosov glej Darbouche (2007), medtem ko Fee (2007) podrobneje analizira rusko-iranske energetske odnose v kontekstu kompleksnosti širših (dvostranskih in multilateralnih) odnosov.

³³⁹ V tem primeru lahko govorimo o (so)delovanju RF z drugimi državami v okviru Foruma držav izvoznik zemeljskega plina kot o primeru uporabe »mehke moči«, ko jo opredeljuje Nye (2011).

energetskega sodelovanja RF z EU,³⁴⁰ so bilateralni energetske odnosi za RF še vedno ostali eden najpomembnejših mehanizmov lastne energetske diplomacije. Glede na to, da bomo energetske diplomacije RF do posameznih držav (EU in držav bližnjega sosodstva) podrobneje analizirali v študijah primerov, se bomo na tem mestu omejili na prikaz nekaterih splošnih značilnosti delovanja energetske diplomacije RF v bilateralnem kontekstu ter posebej prikazali tovrstne odnose v primeru Slovenije.

4.2.1 Bilateralna energetska diplomacija Ruske federacije – splošne značilnosti

RF razvija bilateralne energetske odnose v sklopu širših zunanjepolitičnih in diplomatskih odnosov s posameznimi državami, kar je tudi povsem pričakovano upoštevajoč prizadevanja RF za vodenje/izvrševanje centralizirane in koordinirane ZP, kjer ima osrednjo vlogo MZZ RF. Posledično aktualna praksa nazorno kaže, da v številnih primerih bilateralne energetske diplomacije RF poleg energetskih (ekonomskih) vidikov vzporedno potekajo tudi politični procesi, katerih namen je razvijanje sodelovanja/sčitenja lastnih interesov na drugih področjih (npr. vojaško-obrambno). Tovrstne primere lahko najdemo (oz. so najbolj razvidni) v bilateralnih odnosih RF z državami Latinske Amerike (najbolj intenzivno z Venezuelo), Severne Afrike in bližnjega sosodstva (najbolj intenzivno v primerih Belorusije, Tadžikistana in Kirgizije) (Žiznin 2005). Gre torej za primere navezave bilateralnega energetskega sodelovanja na druga področja dvostranskih odnosov, ki so pogosto povezani s tem, da je energetske področje tako pomembno za države (tako v primeru držav neto izvoznic, kot tudi neto uvoznic energentov), da ga lahko RF preko svojih proizvodnih in izvoznih zmogljivosti »izkorišča« za doseganje boljših pogajalskih pozicij na drugih področjih dvostranskega sodelovanja. Slednje je izjemno pomembno pri proučevanju bilateralnih energetskih odnosov RF, saj nam kaže na potrebo po razumevanju širšega konteksta dvostranskega (v

³⁴⁰ Slednje je bilo še posebej vidno v obdobju po letu 2005/2006, ko je EU poskušala razvijati lastno zunanjo-energetske politiko, katere ena osrednjih značilnosti naj bi bil ravno konsolidiran nastop držav članic EU v energetskega dialogu z RF (tj. pristop »govoriti z enim glasom«).

določenih primerih pa celo multilateralnega) sodelovanja in prepletenost posameznih interesov.³⁴¹

Pričakovano ima RF daleč najbolj razvite bilateralne energetske odnose s posameznimi evropskimi državami, kar je pogojeno s tem, da je evropski trg daleč najpomembnejši za ruski energetski sektor (predvsem z vidika izvoznih zmogljivosti). V kontekstu EU po razvejanosti in intenziviteti bilateralnih odnosov izstopa t. i. »velika zahodnoevropska četverica«, med katere sodijo Nemčija, Italija, Francija in Velika Britanija (Žiznin 2005, 300). Med temi sta v zadnjih desetletjih posebej izstopali Nemčija in Italija, ki sta tudi osrednja ruska partnerja pri nekaterih največjih energetskih evropskih projektih 21. stoletja (plinovoda Severni tok in Južni tok). Med državami izven EU (izhajajoč iz stanja leta 2011) v Evropi posebej izstopa Srbija kot dolgoročna strateška zaveznica RF v JV Evropi (Petrović 2010). Posebej po letu 2000 je RF intenzivirala energetske odnose s to državo, kar je bilo povezano predvsem s ciljem razširitve delovanja ruskih energetskih TNP na evropskem trgu in dostopa podjetij na maloprodajne trge regije.

Primer 4.1: Strateško (energetsko) partnerstvo RF s Srbijo

Bilateralne energetske odnose RF s Srbijo v 21. stoletju je potrebno umestiti v širši kontekst dvostranskih odnosov med državama: značaj »strateškega partnerstva« med državama je namreč v prvi vrsti pogojen s tem, da predstavlja RF za Srbijo enega izmed treh najpomembnejših stebrov njene ZP.³⁴² Slednje izvira iz zgodovinsko-kulturnih odnosov in stikov med državama, ki so se nadaljevali tudi po razpadu Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ). RF je ostala zaveznica Srbije tudi v času režima Miloševića in je (kot smo že pokazali) ostro nasprotovala vojaškemu posegu zveze NATO v Jugoslaviji. Odnosi na področju energetskega sodelovanja so se posebej aktivno razvijali v obdobju po januarju 2008, kar nekateri avtorji (npr. Petrović 2010

³⁴¹ Kitajski diplomatski vir je po uradnem obisku takratnega predsednika vlade RF Putina na Kitajskem oktobra 2011 npr. zatrjeval, da državi sicer niti na tem srečanju nista uspeli doseči sporazuma o dobavi ruskega zemeljskega plina Kitajski (glej primer 4.1), vendar pa je izpostavil, da je »plin /.../ zgolj en del energetskega sodelovanja, medtem ko je slednje področje sicer pomembno, vendar pa je le eno izmed področij širšega konteksta dvostranskega dialoga« (Antonov 2011, 66).

³⁴² Slednje potrjuje tudi dejstvo, da je bilo v obdobju 10 let (2000–2010) med državama realiziranih kar 64 bilateralnih obiskov na visoki ravni (udeležba na ravni predsednikov držav, predsednikov vlad ali ministrov) (Petrović 2010).

idr.) povezujejo s tem, da se je ravno v tem obdobju odločalo o usodi statusa Kosova – prehodna kosovska vlada je enostransko razglasila neodvisnost 17. februarja 2008), čemur je RF močno nasprotovala in je v mednarodni skupnosti (npr. v okviru OZN) zagovarjala stališče Srbije. Zgolj tri tedne pred tem (25. januarja 2008) sta državi v Moskvi podpisali Medvladni sporazum med Vlado Republike Srbije in Vlado RF o sodelovanju naftnih in plinskih podjetij,³⁴³ ki pomembneje opredeljuje nadaljnje dvostransko sodelovanje držav na energetskega področju:

- V postopku privatizacije odprodajo 51 % Naftne industrije Srbije (NIS) ruskemu Gazpromu Neft. Rusko naftno podjetje je delež kupilo za 400 mio evrov, pri čemer se je kupec obvezal, da bo do leta 2012 v modernizacijo proizvodnih zmogljivosti NIS investiral 550 mio evrov;
- Sodelovanje Srbije v projektu Južni tok, pri čemer bo delež srbskega podjetja (gre za državnega plinskega operaterja Srbijagas) v projektu 49 %, ruskega (Gazprom) pa 51 %. V primeru Srbije gre za edini tovrstni dogovor, saj gre v primeru ostalih držav (med drugim tudi Slovenije) za lastniško razmerje 50/50;
- Sklenitev dodatnega sporazuma med Srbijagas in Gazpromom o izgradnji podzemnih plinskih skladišč Banatski dvor (razdelitev deležev 51/49 v prid Gazproma) z zmogljivostjo 0,5 mrd m³ zemeljskega plina. Podzemna skladišča so začela operativno obratovati jeseni 2011.

V primeru vseh treh usmeritev so temu splošnemu medvladnemu sporazumu sledili še podrobnejši medvladni in poslovni sporazumi, ki so konkretnje opredeljevali sodelovanje posameznih podjetij. Medtem ko predvsem nekateri zahodni in srbski avtorji (prim. Mihajlović – Milanović 2010) tovrstno odločitev Srbije ocenjujejo kot rezultat šibkosti srbskega vodstva oz. geopolitičnih ambicij RF v regiji, pa drugi avtorji (prim. Pomorcev 2010; Simonov 2010b; Simurdić 2010; idr.) izpostavljajo, da je tovrstna ocena preuranjena; srbska energetska industrija naj bi namreč potrebovala občutne investicije, ki jih Srbija na zahodu ni zmogla pridobiti, poleg tega pa je potrebno upoštevati, da so sodelujoča ruska podjetja (Gazprom in Gazprom Neft) nase prevzela

³⁴³ *Agreement between the Government of the Republic of Serbia and the Government of the Russian Federation on Cooperation in Oil and Gas Enterprises*, podpisan 25. januarja 2008 v Moskvi. Za oceno pravnih vidikov omenjenega medvladnega sporazuma in nekaterih dopolnilnih sporazumov med RF in Srbijo glej Nikolić Kokanović Otašević Law Office (2009).

dokaj široke investicijske (izgradnja novih infrastrukturnih kapacitet) in socialne obveznosti (obveznosti glede ohranjanja delovnih mest), ki so bile po večini še pred letom 2012 v celoti izpolnjene.

RF je leta 2008 nedvomno izkoristila mednarodne razmere, v katerih se je zaradi vprašanja statusa Kosova znašla Srbija, ter v zameno za podporo pri ureditvi tega vprašanja pridobila določene koncesije na energetske področju. Slednje v manjši meri velja za nakup NIS (tudi zaradi številnih investicijskih obveznosti, ki jih je prevzela ruska družba Gazprom Neft), medtem ko je to povsem razvidno iz sporazuma o sodelovanju Srbije v projektu Južni tok. Poleg omenjenih vidikov (status Kosova) je potrebno izpostaviti, da je Srbija s sklenitvijo energetskega partnerstva z RF pridobila še določene trgovinske (razširitev seznama proizvodov, ki v skladu z rusko-srbskim sporazumom o prosti trgovini ne podlegajo ruski uvozni carini) in finančne koncesije (cenejši viri dolgoročnega financiranja). Medtem je RF zasledovala predvsem energetske (širitev poslovanja svojih energetskih TNP, dostop do maloprodajnih regijskih trgov) in strateške interese (51-odstoten lastniški nadzor nad srbskim delom predvidenega plinovoda Južni tok).

Strinjamo se lahko z oceno Simurdića (2010, 151–2), ko pravi, da gre v primeru rusko-srbskih energetskih odnosov po letu 2008 tako za elemente sodelovanja (*win-win* kombinacije), kot tudi tekmovanja ter da nam analiza omenjenih odnosov zgolj skozi poenostavljene in enostranske (politične ali ekonomske) razlage ne more ponuditi koherentnih ocen tovrstnega sodelovanja.

Vir: Mihajlović – Milanović 2010; Petrović 2010; Pomorcev 2010; Simonov 2010b; Simurdić 2010.

V primeru drugih regij izstopajo tiste države, v katerih ruska energetska TNP vidijo: a) poseben interes za povečanje svoje prisotnosti v obliki izvoza energentov (posebej intenzivno Kitajska, Japonska in Južna Koreja, v manjši meri ZDA); ali b) sodelovanje pri izkoriščanju energetskega potenciala, torej delovanje v segmentu proizvodnje (posamezne države Severne Afrike, Irak, Vietnam ipd.). Še posebej v primerih bilateralnih energetskih odnosov RF z neevropskimi državami je poleg gospodarskega

interesa ključnega pomena uradna politična podpora oblasti dveh sodelujočih držav,³⁴⁴ kar se največkrat kaže skozi sklenitev posebnih medvladnih sporazumov, s katerimi države pogosto opredeljujejo tako neposredno komercialne (npr. okvirne prodajne ali tranzitne obsege), kot tudi davčne (npr. posebne davčne olajšave) ali investicijske vidike posameznih energetskih projektov (npr. vprašanje ekspropriacije premoženja). Pri pogajanjih za sklenitev takšnih (medvladnih) sporazumov najpogosteje sodelujejo tudi vodstva/zastopniki energetskih TNP. Tovrstnim medvladnim sporazumom običajno sledijo tudi obvezujoče komercialne pogodbe, s katerimi sodelujoča energetska TNP nadalje opredelijo osrednje modalitete sodelovanja (npr. prikazan primer rusko-srbskih energetskih odnosov).

Primer 4.2: Bilateralni energetski odnosi RF s Kitajsko

Kontekst

Na bilateralne odnose RF s Kitajsko v veliki meri vpliva vsestranski in hiter razvoj Kitajske, ki se je preko hitre gospodarske rasti v zadnjih dveh desetletjih spremenila iz države neto izvoznice energije v državo neto uvoznico, pri čemer se delež uvoza v zadnjih letih neprestano (in hitro) povečuje. Slednje vpliva na to, da je postala energetska diplomacija ena izmed prioritet kitajske ZP (Žiznin 2005, 331), politika diverzifikacije dobav pa osrednji element izgrajevanja njene energetske varnosti (Andrews – Speed idr. 2002; Žiznin 2010, 332). Pri bilateralnem sodelovanju z RF na energetskem področju je osrednji interes Kitajske zagotovitev možnosti (dolgoročnih) dobav ruskih energentov po konkurenčnih cenah, vendar brez morebitne ogroženosti ravnotežja dobavnih virov energentov. Po drugi strani je RF zainteresirana za razširitev svojega izvoza surove nafte in zemeljskega plina na hitro rastoč kitajski trg ter sodelovanje s Kitajsko v multilateralnem kontekstu (npr. v procesih oblikovanja mednarodne energetske ureditve). Poleg tega je potrebno izpostaviti, da energetska TNP obeh držav tekmujejo med seboj na mednarodnih trgih (slednje je vezano predvsem na projekte pridobivanja fosilnih energentov v t. i. državah tretjega sveta).

Državni interesi in relativno skromno sodelovanje (2000–2010)

³⁴⁴ Slednje je pogojeno s tem, da imajo evropske države članice EU pri sklepanju medvladnih sporazumov s tretjimi državami določene omejitve, ki izhajajo iz njihovega članstva v EU (npr. določila, ki se nanašajo na delovanje/regulacijo notranjega trga).

Na rusko-kitajske bilateralne energetske odnose v večji meri (kot v primeru evropskih držav) vplivajo državni (geopolitični in gospodarski) interesi, kar je povezano tudi s tem, da so potencialni partnerji na posameznih energetske področjih (npr. posebej izrazito na plinskem) energetska TNP v večinski državni lasti (na ruski strani Gazprom in Rosneft, na kitajski pa CNPC). Posledično ne preseneča, da bilateralne odnose močno zaznamujejo medvladni sporazumi, ki opredeljujejo osrednje usmeritve sodelovanja.³⁴⁵ Zanimivo je, da je kljub številnim prizadevanjem za povečanje izvoza ruskih fosilnih energentov na kitajski trg, ki so se začela že v drugi polovici 90. let 20. stoletja, po več kot desetletju državama uspelo realizirati zgolj projekt naftovoda ESPO, medtem ko so bili vsi poskusi vzpostavitve sodelovanja na področju zemeljskega plina neuspešni. Ta vidik si velja podrobneje pogledati.

Razlogi

Številni medvladni sporazumi (že omenjen sporazum iz leta 1996, naslednji medvladni sporazum o energetske sodelovanju iz leta 2000 ipd.) so predvidevali proučitev možnosti izvoza ruskega zemeljskega plina (Gazprom) na Kitajsko, saj je po eni strani kitajsko povpraševanje po zemeljskem plinu v obdobju 2000–2010 zraslo s 24,5 na 109 mrd m³ (kar predstavlja kar 444-odstotno rast) (BP 2010), po drugi strani pa si je RF prizadevala za diverzifikacijo svojih odjemalskih trgov. RF je ob tem računala na razvoj novega plinskega nahajališča Kovykta³⁴⁶ ali dobavo zemeljskega plina iz največjih obstoječih nahajališč v Zahodni Sibiriji.³⁴⁷ V primeru Kovykte je v letih 2000–2011 prišlo do številnih sporov lastnikov licence, kar je vplivalo na to, da nahajališče še vedno ne obratuje; medtem se v primeru dobav z nahajališč Zahodne Sibirije postavlja vprašanje izgradnje povsem novih plinovodov v dolžini več tisoč km, kar močno podraži ceno zemeljskega plina. In ravno cenovni vidik je tisti, ki je – ne glede na močno politično podporo³⁴⁸ - vplival na to, da do dogovora o dobavah še vedno ni prišlo: po več

³⁴⁵ Med temi npr. Sporazum med Vlado RF in Kitajsko ljudsko republiko o skupnem razvoju sodelovanja na energetske področju (25. april 1996), Sporazum med Ministrstvom za energetiko RF in Kitajsko nacionalno naftno-plinsko družbo (CNPC) o izvedbi skupnih projektov na področju nafte in zemeljskega plina (27. junij 1997) ipd.

³⁴⁶ Gre za večje nahajališče v Irkutski pokrajini (Vzhodna Sibirija), ki je bilo odkrito že leta 1987. Predvidene zaloge nahajališča so ocenjene na 1,9 trilijona m³ zemeljskega plina.

³⁴⁷ V tem primeru bi šlo za isti vir zemeljskega plina, kot ga uporablja RF za dobave evropskim odjemalcem.

³⁴⁸ V Skupni deklaraciji RF in Kitajske ljudske republike z dne 27. maja 2003 je posebej izpostavljeno, da »predstavlja energetske sodelovanje izjemen pomen za dvostranske odnose med državama« ter da »morajo

kot 10 letih pogajanj se Gazprom in CNPC še vedno nista sporazumela o sprejemljivih cenah dobav. Po javno dostopnih podatkih pogajalsko razhajanje predstavlja okrog 100–150 USD za 1.000 m³ zemeljskega plina, saj je kitajski CNPC pripravljen kupovati zemeljski plin po primerljivih cenah, kot jih ima sedaj v pogodbah s Turkmenistanom (med 200 in 250 USD za 1.000 m³ zemeljskega plina), medtem ko Gazprom vztraja na primerljivih cenah, kot jih ima z največjimi evropskimi odjemalci (npr. z Nemčijo in Italijo). Pogajanja, v katerih aktivno sodelujejo tudi diplomati in drugi visoki vladni predstavniki obeh držav, so, kot kaže, leta 2011 dokončno zašla v »slepo ulico«: za Kitajsko je namreč ekonomsko nesprejemljivo, da bi se obvezala kupovati dražji zemeljski plin, kot ga lahko srednjeročno kupuje iz drugih virov. Medtem je cenovna politika Gazproma po eni strani dokaj neelastična, po drugi strani pa morebitne popuste ruske strani omejujejo visoki stroški transporta zemeljskega plina iz nahajališč Zahodne Sibirije ter zahodnoevropski odjemalci, ki bi v primeru nižjih dobavnih cen Kitajski nedvomno zahtevali spremembo lastnih dobavnih pogojev. Nekateri ruski avtorji (npr. Žiznin 2005, 335) krivdo za neuspeh dosedanjih pogajanj sicer pripisujejo Kitajski (znotraj tega pogleda prevladuje stališče, da kitajski primanjkuje fleksibilnosti pri vprašanju ekonomskih pogojev dobav ruskega zemeljskega plina), čeprav so objektivni razlogi drugje: rusko-kitajski desetletni neuspešni pogovori o dobavah zemeljskega plina potrjujejo regionalni značaj svetovnega trga zemeljskega plina, pomen ekonomskih determinant in stališče, da RF srednjeročno ne more računati na (cenovno učinkovit) izvoz svojega zemeljskega plina na azijske trge, v kolikor ne bo v večji meri začela z realizacijo novih nahajališč v Vzhodni Sibiriji. S svojimi (sicer obsežnimi) proizvodnimi zmogljivostmi v Zahodni Sibiriji je namreč Gazprom na azijskih trgih kratkoročno povsem nekonkurenčen.

Vir: Andrews – Speed idr. 2002; Belikov 2011a; BP 2010; Perovic 2008; Žiznin 2002a, 2005.

osnovo tovrstnega sodelovanja predstavljati konkretni energetske projekti«, med katerimi je našeta tudi dobava ruskega zemeljskega plina (Skupna deklaracija 2003). Pomen energetskega (plinskega) sodelovanja je bil na najvišji politični ravni izražen še ob številnih drugih priložnostih, medtem ko je prvi namestnik predsednika vlade RF Igor Sečín 31. maja 2011 neposredno izjavil, da je politično vodstvo obeh držav »dalo neposredno navodilo Gazpromu in CNPC, da dokončajo pogajanja do 10. junija in pripravijo pogodbe za podpis« (Belikov 2011).

4.2.2 Slovensko-ruski bilateralni energetske odnosi

Ker je slovenski trg s fosilnimi energenti zaradi objektivnih danosti relativno majhen (poraba tekočih goriv v obsegu okrog 2,3 mio ton in zemeljskega plina okvirno 1,1 mrd m³ letno), so interesi RF z vidika bilateralnega sodelovanja s Slovenijo v večji meri vezani na sodelovanje pri energetskih projektih širšega (mednarodnega ali regionalnega) značaja. Medtem se sicer nadaljuje že več desetletij vzpostavljeno sodelovanje na področju dobav zemeljskega plina (od leta 1978) in surove nafte (manjši obsegi v času obratovanja rafinerije Lendava) oz. naftnih derivatov, ki pa v primeru RF (zaradi manjših obsegov) ne predstavljajo večjega pomena, medtem ko je tovrstna oskrba za Slovenijo ključna z vidika nemotene oskrbe s fosilnimi energenti.

Ob razpadu SFRJ je bilo za Slovenijo ključno, da si je zagotovila nadaljnje sodelovanje z RF predvsem na področju dobav zemeljskega plina, saj je ruski plin vse do leta 1992 (začetek dobav iz Alžirije) predstavljal edini vir tega energenta (Skupina Geoplin 2004). S tem namenom je Vlada RS novembra leta 1992 v Moskvi sklenila Sporazum med Vlado RS in Vlado RF za dobavo zemeljskega plina iz RF v RS,³⁴⁹ ki je predvidel nadaljevanje dobav zemeljskega plina iz RF v Slovenijo v okvirnem obsegu 0,83 mrd m³ letno. Omenjeni sporazum je še konec 90. let 20. stoletja nadomestil komercialni sporazum med podjetji Geoplin in Gazprom, ki se je nato še podaljševal.

V strukturi slovenskega uvoza zemeljskega plina predstavlja ruski plin okrog 60 % in pomeni najpomembnejši vir tega energenta (Javna agencija RS za energijo 2011). Zemeljski plin iz RF uvažamo preko avstrijskega plinskega vozlišča Baumgarten. Na področju naftnih derivatov je delež uvoza iz RF bistveno manjši (Slovenija največ naftnih derivatov uvozi iz Italije, RF, Madžarske in Hrvaške), kar je v prvi vrsti povezano z globalizacijskimi in tržnimi značilnostmi naftnega trga, ki deluje po povsem drugačnih načelih kot trg z zemeljskim plinom.

³⁴⁹ Sporazum med Vlado RS in Vlado RF za dobavo zemeljskega plina iz RF v RS, v veljavi od 14. decembra 1994. Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlmpid=199474> (21. avgust 2011).

4.2.2.1 Pristop Slovenije k projektu Južni tok

Nekaj mesecev po prvi javni napovedi projekta Južni tok (junija 2007), ki sta ga predstavila osrednja partnerja projekta ruski Gazprom in italijanski ENI (Reuters 2007), so se pričela uradna pogajanja med RS in RF za sklenitev medvladnega sporazuma, ki bi opredeljeval ključne parametre sodelovanja RS pri tem projektu.³⁵⁰ Uradna pogajanja so se začela spomladi 2008, pri čemer je morala pogajalska skupina Slovenije slediti pogajalskim izhodiščem, sprejetim v Odboru za ZP Državnega zbora RS 9. septembra 2008. Med osrednjimi pogajalskimi izhodišči je bilo vprašanje lastniških deležev (deleža v osnovnem kapitalu 50/50), sedeža skupnega podjetja (v RS) ter možnosti uporabe obstoječega plinovodnega omrežja za potrebe projekta Južni tok (Ministrstvo za gospodarstvo RS 2009). Po javno dostopnih podatkih (Cirman 2009) je po zamenjavi vlade v RS leta 2008 prišlo do določenih neuskklajenosti slovenskih stališč, saj naj bi se pojavile zahteve po revidiranju nekaterih že usklajenih delov sporazuma ter po predhodnemu posredovanju osnutka sporazuma EK, ki bi ugotovila skladnost predvidenega sporazuma s pravom EU. Ob obisku predsednika uprave Gazproma Alekseja Millerja v Sloveniji januarja 2009 je predsednik RS dr. Danilo Türk tovrstni pristop posredno zavrnil, saj so iz Urada predsednika RS sporočili, »da si Slovenija ne sme privoščiti odlašanja« ter da bo Slovenija »s tem plinovodom /.../ tudi povečala svojo energetska in siceršnja varnost, utrdila svoj položaj v Evropi in prispevala k energetska stabilnosti" (*Ibid.*).

³⁵⁰ Ob tem velja izpostaviti, da je ruska vlada in takratno vodstvo Gazproma že v letih 1995 in 1996 proučevalo možnost izgradnje novega tranzitnega plinovoda, ki bi potekal prek Madžarske, Slovenije, (severa) Italije in Francije.

Slikovni prikaz 4.1: Potek projekta plinovoda Južni tok

Vir: Gazprom 2012b.

Pogajanja so se zaključila jeseni 2009, Sporazum med Vlado RS in Vlado RF o sodelovanju pri gradnji in delovanju plinovoda na ozemlju RS pa je bil podpisan 14. novembra 2009 v Moskvi (v veljavi od 12. marca 2010).³⁵¹ Osrednje značilnosti sporazuma so:

- sporazum določa ustanovitev in sedež skupnega podjetja v Sloveniji. Lastniška deleža med slovenskim (Geoplin plinovodi, d.o.o.) in ruskim (Gazprom) delničarjem bosta razdeljena na paritetni osnovi (50/50);
- tehnične parametre novega plinovoda in potrebno infrastrukturo bosta določila ustanovitelja na osnovi rezultatov študije izvedljivosti, upoštevajoč možnost uporabe obstoječega slovenskega plinovodnega sistema (predvidena letna prenosna zmogljivost okrog 8 mrd m³ plina letno);
- eden od predpogojev za začetek gradnje plinovoda je sklenitev dolgoročne pogodbe o prenosu plina;
- carinski in davčni pogoji za podjetje so v sporazumu urejeni v skladu z veljavnim pravom v RS, ki zagotavlja najboljšo možno davčno obravnavo. Morebitna povečana davčna, trošarinska in druga dajatvena bremena se bodo kompenzirala podjetju le v skladu s pravili o državnih pomočeh veljavnimi v RS oz. v EU;

³⁵¹ Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlImpid=201020> (11. avgust 2011).

- e) sporazum določa, da njegovo besedilo ne vpliva na obveznosti in pravice, izhajajoče iz drugih mednarodnih sporazumov ali regionalnih ekonomskih organizacij (npr. članstvo v EU);
- f) v primeru, da se ustanovitelja ne odločita za gradnjo plinovoda do 1. oktobra 2013, sporazum preneha veljati, razen če se strani ne dogovorita drugače.

Kot torej vidimo, sam podpis sporazuma še *de facto* ne opredeljuje izgradnje plinovoda Južni tok čez ozemlje Slovenije, temveč določa nekatere osrednje parametre delovanja skupnega podjetja (lastniške deleže, določitev omrežnine, davčni vidiki ipd.), ki naj bi s plinovodom upravljalo. Medtem sporazum predvideva, da bo šele študija izvedljivosti (ki je bila uspešno zaključena decembra 2010) pokazala smotrnost izgradnje plinovoda Južni tok čez ozemlje Slovenije (Žumbar 2011, 18–19).

V kolikor poskušamo analizirati dosedanja prizadevanja Slovenije za vključitev v projekt Južni tok in podpisan sporazum, lahko opredelimo naslednje tri skupine interesov, ki jih RS pri tem zasleduje:

- a. Energetski vidik: pristop RS k projektu Južni tok bi lahko predstavljal enega od ključnih elementov zagotavljanja energetske varnosti (v ožjem smislu varnosti oskrbe) države v srednje- in dolgoročni perspektivi, saj se bo po pričakovanjih poraba zemeljskega plina (tako v industrijskem segmentu,³⁵² kot pri neposredni uporabi) v RS povečala, kar zahteva razvoj novih virov in dobavnih poti;
- b. Posredni gospodarski interesi: ob realizacije projekta se bodo povečale prenosne zmogljivosti zemeljskega plina čez ozemlje RS, kar pomeni dolgoročne prihodke z naslova omrežnine za upravitelja plinovoda. Prav tako so nekatera slovenska podjetja že v postopku pogajanj izrazila načrte za sodelovanje pri ureditvi infrastrukturnih posegov in vzporednih komunikacij (npr. polaganje optičnih kablov ob trasi plinovoda);³⁵³

³⁵² Posebej aktualna je povečana raba zemeljskega plina pri proizvodnji električne energije (v letu 2010 je omenjen segment namreč predstavljal zgolj 0,5 % celotne porabe zemeljskega plina v RS) (Geoplin 2011b). Možnost tovrstne uporabe v večjem obsegu je tudi predvidena v Osnutku predloga Nacionalnega energetskega programa RS do leta 2030: »aktivno ravnanje z energijo«, predstavljenega leta 2011 (Ministrstvo za gospodarstvo RS 2011).

³⁵³ Slednji vidik se odraža skozi »Program za izvajanje Memoranduma med Vlado RS in Vlado RF o pomembnejših projektih za povečanje bilateralnega gospodarskega sodelovanja«, ki je bil sprejet na 8. rednem zasedanju Medvladne komisije za trgovinsko-gospodarsko in znanstveno-tehnično sodelovanje

- c. Geostrateški in politični interesi: ciklične energetske krize so v obdobju 2006–2009 jasno pokazale na precejšen pomen tranzitnih držav pri vprašanju dobav fosilnih energentov, ki imajo nedvomno večjo geostrateško vlogo kot zgolj države odjemalke energentov. Prav tako s pristopom k projektu RS še nadalje pogloblja dobre bilateralne (politične) odnose z RF in lahko ob primernih vzporednih političnih (in diplomatskih) aktivnostih tovrstno sodelovanje izkoristi za doseganje lastnih (predvsem gospodarskih) ciljev.

4.2.2.2 Poskusi povezovanja ruskih naftnih transnacionalnih podjetij in Petrola

Poleti leta 2006 so se intenzivirali pogovori med Petrolom in največjo zasebno rusko naftno družbo Lukoil o strateškem povezovanju v Srednji in JV Evropi.³⁵⁴ Pogajanja so potekala v smeri ustanovitve skupnega podjetja (predvidoma Petrol Lukoil d. o. o.), ki bi se ukvarjalo s prodajo naftnih derivatov na trgih Albanije, Bosne in Hercegovine, Hrvaške, Makedonije, Grčije, Italije, Črne gore, Srbije in Slovenije. V skupnem podjetju naj bi Petrol zadržal 51 % lastniški delež, sedež podjetja pa bi bil v RS. V postopku oblikovanja skupnega podjetja naj bi obe družbi na novo podjetje prenesli svoje deleže v hčerinskih družbah, ki se ukvarjajo s prodajo naftnih derivatov v regiji; posledično naj bi skupno podjetje upravljalo s skupno 565 bencinskimi servisi v omenjenih državah (od tega bi 384 servisov predstavljala mreža Petrola, 181 pa Lukoila).³⁵⁵ Okvirni načrti skupnega podjetja naj bi bili povečanje števila bencinskih črpalk v regiji na 1.250 do leta 2009 (ter generiranje okrog 4,5 mrd evrov letnih prihodkov). 28. avgusta 2006 je bil v Ljubljani podpisan okvirni sporazum, ki je predvideval zaključek postopka povezovanja podjetij do konca leta 2006 (Petrol 2006a).

V skladu s takratnimi načrti in razumevanjem sinergij povezovanja obeh podjetij bi ruski Lukoil v partnerstvo prispeval predvsem dolgoročno zanesljivost dobav z naftnimi derivati (Lukoil je imel lastniške deleže v dveh rafinerijah v Bolgariji in Romuniji, ki jih

med RS in RF (februarja 2011 v Moskvi) in ki v sklopu 31 prioritarnih projektov vsebuje tudi nekatere projekte, ki so neposredno vezani na realizacijo projekta Južni tok.

³⁵⁴ Po pisanju slovenskih medijev naj bi do predloga sodelovanja prišlo s slovenske strani (Vuković 2006).

³⁵⁵ Za primerjavo: Petrol je ob koncu leta 2010 upravljalo s skupno 441 bencinskimi servisi v šestih državah JV Evrope, od tega daleč največ (313) v Sloveniji (Petrol 2011).

je seveda oskrboval z lastno surovo nafto), medtem ko naj bi bila dodana vrednost Petrola predvsem lastna infrastrukturna mreža v regiji (Petrol 2006a).³⁵⁶ Že jeseni 2006 so se pogovori začeli zapletati: medtem ko so v oktobru v Petrolu zapisali, da »se vodstvi obeh podjetij strinjata, da je postopek ustanovitve /skupnega podjetja/ zelo kompleksen« (Petrol 2006b) in da se zaradi »transparentnosti« predvideni roki ustanovitve skupnega podjetja prenašajo na spomlad 2007 (*Ibid.*), pa je neuradno postalo znano, da največji problem predstavlja različno vrednotenje posameznih naložb Petrola (Rankov in Cirman 2007).³⁵⁷ Slednje se je potrdilo decembra 2007, ko so v Petrolu potrdili, da se je

»ob usklajevanju osnovnih predpostavk za določitev vrednosti vložkov v skupno družbo /.../ izkazalo, da se stališči obeh družb glede vrednosti vložkov v skupno podjetje bistveno razlikujeta, hkrati so se spremenile tudi razmere na finančno-kapitalskih trgih. Ker različnih stališč glede določitve razmerja med vrednostmi vložkov v skupno družbo ni bilo mogoče poenotiti, sta družbi odstopili od namere ustanoviti skupno družbo, hkrati pa ostali naklonjeni poslovnemu sodelovanju« (Petrol 2007).

Zanimivo je, da letno poročilo Lukoila za leto 2006 zgolj na kratko omenja možnost povezovanja s Petrolom (Lukoil 2007), medtem ko odstop od pogajanj in predvidenih načrtov za združitve v letnem poročilu Lukoila za leto 2007 sploh niso omenjeni (Lukoil 2008). Po mnenju Janeza Kopača (2011), nekdanjega ministra RS za okolje, prostor in energijo (2002–2004) ter kasneje generalnega direktorja Direktorata za energijo na Ministrstvu za gospodarstvo RS, predstavlja Petrol pomemben element slovenskega nacionalnega interesa, iz česar izhaja, da bi si morala država prizadevati za ohranitev državnega lastništva podjetja. V primeru poskusa povezovanja z Lukoilom (*Ibid.*) avtor eksplicitno navaja, da bi po predlaganem povezovanju (ki ga avtor imenuje prevzem) Petrol »ostal prazna lupina« (saj bi domnevno izgubil neposredni nadzor nad svojimi bencinskimi črpalkami) in da so se povezovanju uprli vodilni delavci Petrola, ki da so s pasivnim odporom posel tako dolgo ovirali, »da je nevarnost minila«.

³⁵⁶ Vagit Alekperov, predsednik uprave Lukoila, je ob podpisu okvirnega sporazuma poudaril, da je za rusko družbo »zelo pomembno, da ima Petrol zelo razvito dejavnost maloprodaje tudi v primerjavi z evropskimi razmerami« (Petrol 2006a).

³⁵⁷ Po neuradnih informacijah naj bi to vprašanje obravnavala tudi takratni slovenski predsednik vlade Janez Janša na srečanju s predsednikom RF Putinom in vodstvom Lukoila ob robu obiska Mednarodnega gospodarskega foruma v St. Peterburgu (junij 2007), vendar je bil obisk s slovenske strani v zadnjem trenutku odpovedan (RTV Slovenija, 15. junij 2007).

Po neuspelem poskusu strateškega povezovanja z Lukoilom je leta 2010/2011 prišlo do novega poskusa Petrola, tokrat z naftno družbo Gazprom Neft, ki je hčerinska družba plinskega monopolista Gazproma in je peta največja ruska naftna družba (tabela 3.3). Ob uradnem obisku predsednika vlade RF Putina v Sloveniji marca 2011 sta podjetji podpisali nezavezujoči memorandum o sodelovanju, ki predvideva predvsem proučitev možnosti skupnega nastopa na tretjih trgih (podobno kot v primeru Lukoila gre tudi v tem primeru za trge Srednje in JV Evrope).³⁵⁸ Omenjeni memorandum oz. projekt strateškega povezovanja obeh podjetij je vključen v Program za izvajanje Memoranduma med Vlado RS in Vlado RF o pomembnejših projektih za povečanje bilateralnega gospodarskega sodelovanja, ki je bil sprejet na 8. rednem zasedanju Medvladne komisije za trgovinsko-gospodarsko in znanstveno-tehnično sodelovanje med RS in RF (februarja 2011 v Moskvi).

Obojestranski interes (Petrola na eni strani ter nekaterih ruskih naftnih TNP na drugi) za strateško povezovanje prav v segmentu sodelovanja v prodajnih verigah (*downstream* segment) v regiji je ekonomsko povsem razumljiv, saj gre v primeru Petrola za relativno veliko mrežo v regiji, vendar brez neposrednega dostopa do virov naftnih derivatov (bodisi nahajališč surove nafte bodisi predelovalnih zmogljivosti), po drugi strani pa ruska naftna TNP posedujejo velike zaloge surove nafte, vendar jim primanjkuje prodajne infrastrukture, ki bi jim omogočala neposreden dostop do evropskih (ali vsaj regijskih) porabnikov v Evropi.

Zanimivo je, da po neuspelem poskusu strateškega partnerstva z Lukoilom (2006/2007) Petrol leta 2011 poskuša navezati podobno partnerstvo z Gazprom Neft, ki je za razliko od Lukoila dvakrat manjše naftno podjetje s (posredno)³⁵⁹ večinskim državnim lastništvom.³⁶⁰ Za Petrol, lastništvo katerega je bistveno enakovredno razpršeno med (para)državne in zasebne lastnike, bi Lukoil nedvomno predstavljal kvalitetnejšega

³⁵⁸ Gazprom Neft nadzoruje 51 % srbske družbe NIS, prek katere ruska družba nadzoruje rafineriji Pančevo in Novi Sad s skupnimi predelovalnimi zmogljivostmi 2,85 mio ton leta 2010. Nadaljnje faze modernizacije obeh rafinerij bodo predelovalne zmogljivosti povečale na 4,8 mio ton letno, kar bo ustvarilo zmogljivost za izvoz naftnih derivatov na sosednje trge (Gazprom Neft 2011b).

³⁵⁹ Glede na pokazatelje, kot so proizvodnja surove nafte in čista letna prodaja.

³⁶⁰ Prek OAO Gazprom.

strateškega partnerja tudi na račun svojih večjih operacijskih zmogljivosti in preglednosti poslovanja. Ne gre namreč pozabiti, da gre v primeru Lukoila za eno največjih neodvisnih (zasebnih) naftnih podjetij na svetu, ki ima veliko mednarodnih izkušenj ter tudi izkušnje s strateškimi mednarodnimi povezavami (že omenjeno strateško partnerstvo z ameriško ConocoPhillips v obdobju 2004/2005–2011) (Vin'kov in Sivakov 2011, 32–3). Ne moremo izključiti, da novi poskusi partnerstva Petrola z Gazprom Neft niso posledica sodelovanja Slovenije v plinovodnem projektu Južni tok, ključni nosilec katerega je prav ruski Gazprom.

4.3 Zaščita interesov in promocija energetskih transnacionalnih podjetij

Omenili smo že, da predstavlja zaščita in promocija nacionalnih energetskih TNP eno izmed prioritet in ciljev zunanje (energetske) politike RF (Energetska strategija RF do leta 2030), iz česar izhaja, da je omenjeno področje tudi eno izmed prednostnih nalog energetske diplomacije RF. Dejansko gre na tem področju za presečišče prej predstavljenega delovanja RF v multilateralnem in bilateralnem kontekstu: v primeru multilateralnega delovanja bi namreč energetska diplomacija RF morala izhajati tudi iz sodelovanja s svojimi energetskimi TNP oz. upoštevati njihove interese (Žiznin 2007). Zaradi neposrednejše in konkretnejše narave dvostranskih odnosov med državami je pričakovano tovrstna navezava energetskih TNP in diplomatske mreže v bilateralnih odnosih še bolj izrazita.³⁶¹

Upoštevajoč gospodarsko-politični razvoj in pomen energetskega dejavnika v ZP RF ni presenetljivo, da se je sodelovanje med ruskimi energetskimi TNP in MZZ začelo intenzivneje razvijati šele v začetku 21. stoletja. Tako je bil leta 2003 podpisan Sporazum o sodelovanju med MZZ RF in Zvezo naftno-plinskih delavcev Rusije,³⁶² ki je predvidel poglobljeno sodelovanje panožnega združenja in MZZ (vključno z diplomatsko mrežo)

³⁶¹ Kot eden prvih tovrstnih primerov neposrednega sodelovanja ruskih energetskih podjetij in diplomacije takratne carske Rusije predstavljajo aktivnosti ruskega MZZ leta 1904, ki si je močno prizadeval za izgradnjo naftovoda naftnega podjetja Branobel do perzijskega zaliva ter dostop do virov surove nafte v Iranu (Žiznin 2005, 496).

³⁶² *Sojuz neftegazopromyšlennikov Rossii* (ustanovljen leta 1995) predstavlja največje in najvplivnejše panožno sektorsko (panogi surove nafte in zemeljskega plina) združenje v RF. Zveza združuje okrog 150 podjetij, med katerimi so tudi vsa največja ruska vertikalno integrirana TNP (Sojuz 2011).

pri vprašanih energetskega značaja (izmenjava informacij, priprava skupnih analitičnih gradiv itd.) (Šumilin 2008, 14). Kot je ob podpisu Sporazuma dejal prvi namestnik ministra za zunanje zadeve RF Andrej Denisov, »predstavlja zagotovitev najboljših zunanjih pogojev za dinamičen razvoj energetskega sektorja osrednjo nalogo delovanja MZZ RF« (TPP RF 2003). Ob naštevanju usmeritev sodelovanja je Denisov izpostavil podporo MZZ RF pri realizaciji največjih mednarodnih projektov na področju energetike ter poudaril, »da niti en večji mednarodni energetski projekt s sodelovanjem ruskih podjetij ni bil realiziran brez sodelovanja zunanjepolitičnega resorja« (*Ibid.*).³⁶³ V naslednjem obdobju (2005–2010) so bili podpisani podobni sporazumi med MZZ RF in ruskimi največjimi energetske TNP (Gazprom, Lukoil,³⁶⁴ RAO ES ipd.) (Rogoža 2010, 185), pri čemer vsebine tovrstnih sporazumov ostajajo javnosti nedostopne. Tudi novi minister za zunanje zadeve RF Sergej Lavrov (ki je nastopil funkcijo aprila 2004)³⁶⁵ je potrdil tovrstno usmeritev, saj je septembra leta 2006 poudaril, da so »aktivne povezave med MZZ RF in energetske poslovnimi krogi postale pomemben del usmeritve diplomacije RF« (Rogoža 2010, 185).

Ob nadaljnjem razvoju mednarodnih energetske odnosov ob koncu prvega desetletja 21. stoletja ter intenzifikaciji energetske diplomacije RF tako s številnimi državami bližnjega sosedstva (ciklične energetske krize, vprašanje dostopov do virov in diverzifikacije ključnih trgov), kot tudi EU in širše (npr. po spremembi režimov v Severni Afriki oz. na Bližnjem vzhodu leta 2011) se zdi, da se je sodelovanje med MZZ RF in ruskimi energetske TNP v zadnjih letih še poglobilo (primer 4.3).³⁶⁶

³⁶³ Takšno stališče je ob isti priložnosti potrdil Jurij Šafranik, takratni predsednik Odbora Trgovinsko-industrijske zbornice RF za energetske strategije in razvoj: »Moram poudariti, da niti en mednarodni projekt ne more biti realiziran brez ostre pozicije MZZ /RF/ ali drugih vladnih resorjev. Izjavljam, da je pri kandidaturah za razpise državi, v kateri bo razpis potekal, nujno potrebno pokazati brezpogojno podporo vlade /RF/« (TPP RF 2003).

³⁶⁴ Andrej Kuzjajev, predsednik uprave podjetja Lukoil overseas (slednja odgovarja za mednarodne projekte Lukoila), je v intervjuju za ruski časnik Kommersant izpostavil, »da nam neprecenljivo podporo nudi MZZ Rusije. Kakršno koli srečanje z visokim uradnim predstavnikom tuje države je vodeno prek MZZ, šele nato pridemo v državo, vzpostavljamo stike in izgrajujemo odnose« (Meľnikov 2011, 14).

³⁶⁵ Zunanji minister RF je leta 2007 neposredno povezal uspešnost delovanja ruskih TNP in njihovega prodora na tuje trge s krepitvijo ZP RF: »čim bolj aktivno bodo naša podjetja osvajala tuje trge na podlagi poštene konkurence, tem večja bodo sredstva Rusije v tujini in tem bolj učinkovita bo naša zunanjepolitična usmeritev« (Lavrov 2011d, 884).

³⁶⁶ Slednje se ne kaže samo na plinskem in naftnem področju, temveč tudi na drugih področjih energetskega sodelovanja: kot je leta 2012 potrdil direktor ameriške podružnice ruskega državnega podjetja

Primer 4.3: Surgutneftegaz in lastniški spor z madžarskim naftnim podjetjem MOL

Marca 2009 je ruska (zasebna) naftna družba Surgutneftegaz kupila 21,2-odstoten delež madžarske naftne družbe MOL. Surgutneftegaz je delež kupil od avstrijske družbe OMV, ki je pred tem neuspešno poskušala prevzeti MOL. Ruska naftna družba je za delež plačala 1,4 mrd evrov, kar je bila takrat bistveno višja cena od tržne. Takoj ob vstopu ruske družbe v lastništvo MOL je madžarsko politično vodstvo in uprava MOL temu izrazila močno javno nasprotovanje, saj naj bi šlo za poskus sovražnega prevzema. Ne glede na to, da je tudi po ocenah mednarodnih opazovalcev šlo za povsem pregleden nakup delnic,³⁶⁷ madžarski vladni regulativni organi niso želeli priznati in v ustreznem postopku registrirati novega lastnika (vpis v sodni register), kar je pomenilo, da Surgutneftegaz niti leta 2010 niti 2011 ni mogel biti ustrezno zastopan na skupščini delničarjev niti sodelovati pri (strateškem) upravljanju družbe. Madžarsko politično vodstvo je svoje ravnanje opravičevalo z zavlačevanjem Surgutneftegaza po razkritju lastniške strukture družbe, čeprav je bilo razvidno, da je v ozadju prisotno politično nasprotovanje večji lastniški prisotnosti ruske naftne družbe v madžarskem naftnem sektorju.³⁶⁸ Medtem je Surgutneftegaz večkrat javno zatrdil, da je v ozadju nakupa 21-odstotnega deleža predvsem iskanje sinergij v prodajni verigi Surgutneftegaza, ki ima močne proizvodne zmogljivosti v Zahodni Sibiriji, a premalo lastnih rafinerijskih zmogljivosti in potenciala za povečanje deleža na trgih maloprodaje (Global Insight 2009).

Rusko politično vodstvo in diplomatski predstavniki so v obdobju 2009/2010 večkrat javno izražali zaskrbljenost nad ravnanjem madžarske vlade: predsednik vlade Putin je

Tehsnabeksport (gre za hčerinsko podjetje državnega Rosatoma; podjetje je specializirano za dobavo obogatene urana in druge opreme jedrskim elektrarnam) Vadim Mikerin, sta veleposlaništvo RF v ZDA in MZZ RF odigrala pomembno vlogo pri ponovnem odprtju ameriškega trga za ruske dobavitelje obogatene urana po letu 2008. Pri tem je šlo tako za pomoč pri izpogajanemu novemu režimu dobave ruskih podjetij nizkoobogatene urana neposredno ameriškim podjetjem, ki upravljajo z jedrskimi elektrarnami, kot tudi pridobitvi poslov znotraj dogovorjenih kvot (Kostjaev 2012).

³⁶⁷ Celotno madžarski finančni regulator (PSZAF – *Hungarian Financial Supervisory Authority*) pri proučevanju posla ni odkril nobenih nepravilnosti, ki bi bile povezane z morebitno kršitvijo zakonodaje s področja delniškega trgovanja ali dostopom do notranjih informacij (Rebrov in Jagova 2010).

³⁶⁸ Kalotay (2010) primer Surgutneftegaza navaja kot reprezentativni primer vplivanja politike in političnih interesov v primeru TNI. Neuradno naj bi bilo politično nasprotovanje povezano tudi z madžarskim dojemanjem investicije Surgutneftegaza kot nevarnega za možnost realizacije projekta Nabucco, v mednarodnem konzorciju katerega sodeluje tudi MOL (Lought 2011, 12).

novembra 2010 neposredno povedal, da »madžarski partnerji »Surguta« delajo vse, da bi odrinili njihove predstavnike, da bi onemogočili vstop /predstavnikom Surgutneftgaza/ v upravne organe /MOL/ – vse to se dogaja s pomočjo kršitve vseh zakonov in pravil« (Grib in Lukjanov 2010). Že v drugi polovici leta 2010 so se pojavile neuradne informacije o tem, da se madžarska vlada pogaja z upravo Surgutneftgaza o odkupu ruskega deleža v družbi MOL (madžarska vlada je že s samim procesom pogajanja priznala *de facto* lastništvo ruske družbe 21,2 % deleža MOL). Tudi v tej fazi so aktivno sodelovali uradni predstavniki ruskih oblasti, kar je neposredno potrdil prvi namestnik predsednika vlade RF Igor Sečín, ki je v vladi odgovarjal prav za energetska področje: »Obvezno bomo še naprej podpirali Surgutneftgaz, sodelovali bomo v pogajanjih z Madžarsko« (Mel'nikov in Egikjan 2011).

Primer se je zaključil maja 2011, ko je predsednik madžarske vlade Viktor Orban na posebej sklicani tiskovni konferenci naznanil, da sta se madžarska vlada in uprava Surgutneftgaza pogodili za odkup ruskega deleža v MOL za 1,88 mrd evrov. Posledično je zgolj od prodaje svojega deleža MOL Surgutneftgaz zaslužil nekaj manj kot 0,5 mrd evrov. Madžarski premier je dogovor pospremil z besedami, »da lahko po težkih pogajanjih in borbi s ponosom povem, da je Madžarska pridobila nazaj delež MOL« (Mel'nikov idr. 2011).

Vir: Global Insight 2009; Grib in Lukjanov 2010; Mel'nikov in Egikjan 2011; Mel'nikov idr. 2011.

Prikazan primer nazorno kaže ne le na obseg sodelovanja visokih ruskih uradnih predstavnikov v primeru zaščite interesov posameznih ruskih energetskih TNP, temveč tudi na enega izmed pristopov razumevanja ruske energetske diplomacije v državah EU, ki je v obdobju 2005–2011 prevladoval znotraj evropskega (zunanje)energetskega diskurza: gre za pristop t. i. »energetskega imperializma«, v skladu s katerim je ruska energetska diplomacija (in znotraj tega delovanje ruskih energetskih TNP) *a priori* usmerjena v širitev (geo)politične moči. Sicer bomo podrobneje omenjene vidike analizirali in predstavili v naslednjem poglavju.

To podpoglavje lahko zaključimo z ugotovitvijo, da delovanje energetske diplomacije RF v smeri promocije in zaščite interesov lastnih energetske TNP predstavlja dokaj novo področje delovanja ruske diplomacije, kar je tudi dokaj pričakovano upoštevajoč gospodarsko-politični razvoj RF v 90. letih prejšnjega stoletja. Obenem je potrebno poudariti, da v primeru izvajanja podpornih aktivnosti ali ščitenja interesov svojih energetske TNP RF ne izvaja nobene nove usmeritve znotraj energetske-diplomatske prakse, saj so npr. ZDA ali Velika Britanija tovrstno sodelovanje razvijale že v prvi polovici 20. stoletja ob širitvi delovanja svojih energetske TNP na tujih trgih. Posledično Žiznin (2004) kritično ugotavlja, da morajo ruska energetska podjetja za še uspešnejše delovanje na zunanjih trgih proučevati in uporabljati prakse delovanja zahodnih energetske TNP na področju sodelovanja z diplomatskim aparatom oz. razvojem lastne poslovne diplomacije.³⁶⁹ Obenem je immanentno, da se pomena tovrstnega sodelovanja zaveda tudi ruska politična elita, ki v podpori (tudi z osebnim angažiranjem najvišjih ruskih političnih predstavnikov)³⁷⁰ svojim energetskim TNP pri delovanju na mednarodnih trgih vidi tako neposredne (krepitev državnih gospodarskih in političnih pozicij), kot tudi posredne (gestrateške) koristi.

³⁶⁹ Slednjo je mogoče opredeliti kot obliko delovanja podjetij navzven, tako do drugih podjetij, kot tudi do vladnega ali drugih sektorjev druge države (Udovič 2009, 136).

³⁷⁰ Ob ocenjevanju »uspešnosti« energetske diplomacije RF Lought (2011, 16) posebej izpostavlja ravno ta vidik (pogosto osebno angažiranost predsednika in predsednika vlade RF) ter poudarja, da drugi voditelji posvečajo področju energetske diplomacije (bistveno) manj časa in osebnega truda.

5 ANALIZA IZBRANIH PRIMEROV

V osrednjem raziskovalnem poglavju disertacije bomo podrobneje analizirali in predstavili izbrane primere energetske diplomacije RF do EU in držav bližnjega sosedstva. Pri tem se bomo časovno omejili na obdobje 2000–2010/2011, vendar bomo pri posameznih primerih upoštevali tudi širši časovni kontekst.

Pri proučevanju izbranih primerov bomo uporabili lastno razdelano metodologijo, v ospredju katere je pomen razumevanja širših (splošnih) gospodarskih, energetskih in (zunanje)političnih odnosov med RF in posamezno državo (oz. EU), vloge ruskih energetskih TNP in njihovih korporativnih interesov ter širših ekonomskih državnih interesov. Za potrebe sistematičnosti empiričnega raziskovanja bomo proučevane države znotraj posameznih študij primerov razdelili v večje skupine, za katere predvidevamo, da bodo z vidika delovanja (ciljev, metod) energetske diplomacije RF imele nekatere skupne značilnosti.

Ob empiričnem proučevanju bomo smiselno upoštevali tudi dosedanje ugotovitve, predvsem pomen razlikovanja mehanizmov delovanja naftnega in plinskega trga ter splošne značilnosti delovanja energetskih TNP (poglavje 2.3), različne vidike razumevanja koncepta energetske varnosti (poglavje 2.2), delovanje energetskega sektorja RF (predvsem z vidika ciljev in subjektov, poglavje 3.4) ter ključne interese RF v zunanji (energetski) politiki (poglavja 3.1–3.3).

5.1 Energetska diplomacija Ruske federacije do Evropske unije

Energetsko diplomacijo RF do EU bomo proučevali skozi tri različne ravni, in sicer: a) odnos RF do EU kot skupnosti držav; b) bilateralne odnose RF s t. i. starimi državami

članicami EU (skupina EU 15),³⁷¹ ter c) bilateralne odnose RF z novimi članicami EU (skupina EU 12).³⁷²

Omenjena metodološka razdelitev je nujna, saj je v zadnjem desetletju po eni strani prišlo do povečanja vloge Unije oz. EK kot izvršilnega organa EU, po drugi strani pa so posamezne države ohranile oz. celo nadgrajevale svoje bilateralne energetske odnose z RF. Upoštevajoč dejstvo, da področje energetike (vključno z zunanjo dimenzijo) v mešani pristojnosti EU in držav članic (4. člen Pogodbe o delovanju EU), je v zadnjih letih prihajalo do situacij, v katerih so se interesi omenjenih subjektov križali oz. so si v posameznih primerih tudi (močno) nasprotovali (prim. nemško sodelovanje pri projektu Severni tok).

5.1.1 Ključne značilnosti energetskega dialoga Ruske federacije in Evropske unije

5.1.1.1 Prednostne usmeritve energetske politike Evropske unije

Med prioritete usmeritve EU na energetske področju sodijo (194. člen Pogodbe o delovanju EU):

- zagotovitev učinkovitega delovanja notranjega trga;
- zanesljivost oskrbe z energenti;
- spodbujanje energetske učinkovitosti in rabe OVE;
- medsebojno povezovanje energetskih omrežij (infrastrukture).

194(2) člen pogodbe ob tem jasno določa, da ne glede na omenjena prednostna področja razvoja energetske politike EU države članice ohranjajo pravico pri določanju pogojev za izkoriščanje svojih energetskih virov ter njihove splošne strukture oskrbe z energijo (t. i. *energy mix*). V nadaljevanju nas bo v največji meri zanimalo področje oskrbe z energenti, ki se je v letih 2009–2011 oblikovalo v poskuse vzpostavitve enotne zunanje energetske politike EU.

³⁷¹ Pred širitvijo leta 2004: Avstrija, Belgija, Danska, Finska, Francija, Nemčija, Grčija, Irska, Italija, Luksemburg, Nizozemska, Portugalska, Španija, Švedska, Velika Britanija.

³⁷² Po širitvi leta 2004 (Ciper, Češka, Estonija, Madžarska, Latvija, Litva, Malta, Poljska, Slovenija, Slovaška) ter 2007 (Bolgarija, Romunija).

Znotraj štirih prikazanih osrednjih usmeritev energetske politike EU so v obdobju 2000–2010/2011 prevladovala naslednje tendence:³⁷³

- sprejeti ukrepi in zaveze za povečanje rabe deleža OVE ter doseganja večje energetske učinkovitosti, ki bi preko zmanjšanja porabe fosilnih energentov posredno izboljšala tudi lastno oskrbo z energijo.³⁷⁴ Omenjen vidik prav tako predstavlja steber energetske strategije EU za trajnostni ter konkurenčni energetski razvoj in oskrbo,³⁷⁵
- razvoj notranjega trga se je v omenjenem obdobju razvijal v smeri večje liberalizacije (razdelitev posameznih energetskih sektorjev na proizvodne, prenosne in prodajne zmogljivosti) ter povečanju pristojnosti EU predvsem na področju zemeljskega plina in električne energije;³⁷⁶
- področje zanesljivosti z oskrbo se je pod vplivom cikličnih energetskih kriz RF s posameznimi državami nekdanje SZ postopno preoblikovalo v poskuse EU (EK) za vzpostavitev enotne zunanje energetske politike Unije, ki bi implementirala pristop »govorjenja z enim glasom«³⁷⁷ ter učinkovito povezala razvoj notranjega energetskega trga z zunanje(političnimi) cilji.³⁷⁸ Prav tako je eno izmed prednostnih nalog tega področja predstavljala politika diverzifikacije dobavnih virov in poti energentov, v prvi vrsti usmerjena v zmanjšanje deleža dobav iz RF. Omenjeno področje bo podrobneje analizirano v nadaljevanju, saj se v največji meri nanaša prav na energetski dialog z RF kot najpomembnejšo dobaviteljico fosilnih energentov EU.

³⁷³ Za ruske ocene možnosti EU za realizacijo začrtanih (skupnih) energetskih politik glej Safonova (2010).

³⁷⁴ Direktiva 2009/28/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 23. aprila 2009 o spodbujanju uporabe energije iz obnovljivih virov, spremembi in poznejši razveljavitvi direktiv 2001/77/ES in 2003/30/ES.

³⁷⁵ Sporočilo Komisije Evropskemu parlamentu, Svetu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij. Energija 2020 – Strategija za konkurenčno, trajnostno in zanesljivo oskrbo z energijo (2010).

³⁷⁶ T. i. »3. energetski paket«, ki je bil sprejet septembra 2009 (začetek veljavnosti leta 2011) je usmerjen v liberalizacijo trga EU z zemeljskim plinom in električno energijo. Cilj sklopa novih regulativ je liberalnejši, pravičnejši in konkurenčnejši trg s plinom in električno energijo, med ukrepi pa je tudi lastniška razvezava (*ownership unbundling*), ki naj bi pomenila ločitev sektorjev dobave, tranzita in prodaje energentov (European parliament 2009).

³⁷⁷ Speaking with one voice. Prim. Evropska komisija (2011c) ali nagovor EU komisarja za energetiko Oettingerja na konferenci ob 10. obletnici energetskega dialoga RF – EU (Evropska komisija 2011e).

³⁷⁸ Sporočilo Komisije Evropskemu parlamentu, Svetu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij. O zanesljivosti oskrbe z energijo in mednarodnim sodelovanjem – »Energetska politika EU: povezovanje s partnerji zunaj naših meja« (Uradni list Evropske unije 2011).

- povezovanje energetske omrežij (infrastrukture): gre za povezovalno usmeritev, s pomočjo katere bi lahko EU izboljšala delovanje tako notranjega trga (večja povezanost in dostopnost posameznih trgov), kot tudi energetska varnost (oz. varnost oskrbe z energijo).³⁷⁹ Na tem področju je EU sprejela politike, ki omogočajo preferiranje posameznih energetske infrastrukturnih projektov, ki naj bi bili posebnega značaja za razvoj transevropskega energetskega omrežja (t. i. projekti TEN-E).³⁸⁰

5.1.1.2 Energetska odvisnost Evropske unije

V tabelah 5.1 in 5.2 prikazujemo letne obsege povpraševanja po surovi nafti oz. zemeljskem plinu v EU ter izvoz iz RF v obdobju 2000–2009, iz česar bo mogoče razbrati dinamiko energetske oskrbe EU z izvozom iz RF ter ključne tendence. Za EU posebej prikazujemo kumulativno statistiko (EU 27), kot tudi razdelitev na t. i. stare države članice (EU 15) in nove države članice (EU 12).

Tabela 5.1: Odvisnost naftnega trga EU od uvoza iz RF

mio ton letno		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Povpraševanje po surovi nafti	EU 27	649	641	632	649	665	667	653	647	649	599
	EU 15	590	580	572	589	601	600	584	581	578	534
	EU 12	59	61	60	60	64	67	69	66	71	65
Skupen uvoz surove nafte	EU 27	594	594	582	598	619	618	610	601	606	555
	EU 15	544	541	529	545	562	557	546	540	540	496
	EU 12	50	53	53	53	57	61	64	61	66	59
Uvoz iz RF	EU 27	117	135	153	169	183	186	188	185	178	172
	EU 15	76	89	106	122	137	132	132	133	124	122
	EU 12	41	46	47	47	46	54	56	52	54	50

³⁷⁹ Omenjene ciklične energetske krize 2006–2009 namreč niso povzročile pomanjkanja energetske virov v celotni EU, temveč zgolj v posameznih skupinah držav članic (predvsem srednje- in vzhodno-evropskih). Slednje je bilo posledica slabe infrastrukturne povezanosti in pomanjkanja t. i. interkonektorjev (ang. *interconnections*), ki bi v primeru nenadnih prekinitev dobav omogočili učinkovito preskrbo z energenti iz drugih virov.

³⁸⁰ Npr. Odločba št. 1364/2006/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 6. septembra 2006 o določitvi smernic za vseevropska energetska omrežja in razveljavitev Odločbe 96/39/ES in Odločbe št. 1229/2003/ES.

Delež uvoza iz RF v skupnem povpraševanju (%)											
EU 27	18,0	21,1	24,2	26,0	27,5	27,9	28,8	28,6	27,4	28,7	
EU 15	12,9	15,3	18,5	20,7	22,8	22,0	22,6	22,9	21,5	22,8	
EU 12	69,5	75,4	78,3	78,3	71,9	80,6	81,2	78,8	76,1	76,9	
Delež uvoza iz RF v skupnem uvozu (%)											
EU 27	19,7	22,7	26,3	28,3	29,6	30,1	30,8	30,8	29,4	31,0	
EU 15	14,0	16,5	20,0	22,4	24,4	23,7	24,2	24,6	23,0	24,6	
EU 12	82,0	86,8	88,7	88,7	80,7	88,5	87,5	85,2	81,8	84,7	

Vir: prirejeno po Eurostat 2011.

V primeru surove nafte vidimo, da se niti povpraševanje niti uvoz v EU 27 v zadnjem desetletju nista bistveno spremenila, kar govori o precej stabilnem in predvidljivem delovanju trga. Uvoz surove nafte iz RF se je v obdobju 2000–2007 praktično linearno povečeval (s 117 mio ton leta 2000 na okrog 180 mio ton v obdobju 2004–2007). Slednje je predvsem posledica naraščanja proizvodnje surove nafte v RF, ki je v enakem obdobju svojo proizvodnjo povečala za tretjino (s 6 na 9 mio sodov/dnevno). Velika večina te rasti je odpadla na države EU 15 (gledano absolutno obseg uvoza), čeprav se je relativni delež uvoza ruske nafte v celotnem uvozu EU povečal za približno enako znotraj EU 15 in EU 12. Navkljub omenjeni absolutni rasti uvoza surove nafte iz RF v proučevanem obdobju predstavlja ruska nafta manj kot četrtino celotnega uvoza skupine EU 15; povsem drugačna razmerja nastopajo v primeru novih držav članic: le-te so v bistveno večji meri odvisne od uvoza iz RF, saj slednji predstavlja več kot 80 % celotnega uvoza. Posledično vidimo, da so države EU 15 in EU 12 postavljene v povsem različna razmerja: medtem ko v primeru prve skupine delež uvoza iz RF ne predstavlja prevelike odvisnosti od uvoza iz enega vira (EU 15 bistveno več surove nafte uvozi iz držav članic OPEC), pa so osrednje- in vzhodno evropske nove države članice v veliki meri odvisne od uvoza iz enega vira.

Tovrstna razmerja so se oblikovala v 60. in 70. letih 20. stoletja, ko so bili med SZ in posameznimi evropskimi državami zgrajeni naftovodi (največji naftovodni sistem je Družba),³⁸¹ po katerih so se dobave nadaljevale tudi po razpadu SZ (slikovni prikaz 5.1).

³⁸¹ Skupna dolžina naftovodnega sistema Družba je 8.900 km, naftovod se deli na severni odsek (ozemlja Belorusije, Poljske, Nemčije ter Litve in Latvije) in južni odsek (ozemlja Ukrajine, Madžarske, Češke in

Omenjena tranzitna pot je za številne države EU 17 najbolj ugodna tako s cenovnega (gre za najbližji vir surove nafte v dovolj velikih obsegih, kar zaradi manjših stroškov transporta pomembno vpliva na dobavno ceno), kot tudi strateškega vidika (npr. navezava naftno-predelovalnih zmogljivosti na obstoječe naftovode, ki zagotavljajo dolgoročne stabilne dobave). V primeru zahodnih držav EU (EU 15) so dobave bistveno bolj diverzificirane, tako zaradi večjih obsegov povpraševanja, kot tudi večjih obsegov dobav po drugih dobavnih poteh (dobava s tankerji, večji delež uvoza iz držav članic OPEC).

Slikovni prikaz 5.1: Naftovodni sistem »Družba«

Vir: Transneft 2011.

V primeru zemeljskega plina so razmerja zgolj delno podobna (tabela 5.2):

- povpraševanje v EU 27 se je v obdobju 2000–2008 povečalo za več kot 11 % (s 459 na 513 mrd m³ zemeljskega plina), pri čemer je *de facto* vsa rast odpadla na skupino EU 15.
- V primeru novih članic se je namreč povpraševanje ohranjalo v razponu 65–70 mrd m³;
- EU 27 je v primeru zemeljskega plina od uvoza odvisna v manjši meri kot v primeru surove nafte, kar je posledica proizvodnje dokaj velikih obsegov zemeljskega plina v Veliki Britaniji in na Danskem;

Slovaške). Zgolj po tem naftovodnem sistemu RF na leto izvozi več kot 60 mio ton surove nafte (kar predstavlja okrog tretjine celotnega izvoza v EU 27) (Transneft 2011).

- izvoz RF se je v obdobju 2000–2008 sicer povečal s 126 na 142 mrd m³, vendar se je delež ruskega zemeljskega plina v celotnem uvozu EU 27 v enakem obdobju občutneje zmanjšal (s 45 % leta 2000 na 31,9 % leta 2009);
- ob tem ponovno vidimo, da je odvisnost od uvoza iz RF neprimerljivo večja v novih članicah EU 17 (več kot 90 %), kot pa v EU 15 (padeč deleža uvoza iz RF s 35 na 24 %).

Tabela 5.2: Odvisnost plinskega trga EU od uvoza iz RF

mrd m ³ letno		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Povpraševanje po zemeljskem plinu	EU 27	459	470	473	496	508	519	510	504	513	485
	EU 15	396	405	408	427	439	449	441	438	448	427
	EU 12	63	65	64	69	69	70	69	67	65	58
Skupnen uvoz zemeljskega plina	EU 27	281	287	310	329	344	370	387	382	405	394
	EU 15	238	243	265	279	294	319	335	334	355	350
	EU 12	43	44	46	50	50	51	53	48	50	44
Uvoz iz RF	EU 27	126	123	126	136	137	142	142	135	142	126
	EU 15	83	79	81	87	91	95	93	91	96	85
	EU 12	43	44	44	48	46	47	49	45	47	41
Delež uvoza iz RF v skupnem povpraševanju (%)	EU 27	27,6	26,1	26,7	27,4	27,0	27,4	27,9	26,8	27,7	26,0
	EU 15	21,1	19,4	19,7	20,5	20,8	21,1	21,1	20,7	21,4	19,9
	EU 12	68,2	67,2	69,1	70,2	66,7	67,8	71,1	67,4	71,2	70,5
Delež uvoza iz RF v skupnem uvozu (%)	EU 27	45	42,7	40,7	41,3	39,8	38,4	36,7	35,5	35,2	31,9
	EU 15	35,1	32,4	30,5	31,3	31	29,7	27,8	27,1	27	24,2
	EU 12	99,6	99	97,4	96,4	91,5	92,4	93,2	93,7	92,7	92,7

Vir: prirejeno po Eurostat 2011.

Posledično lahko v primeru zemeljskega plina zasledimo zanimivo tendenco, ki jo največkrat študije, ki proučujejo in analizirajo energetske diplomacije RF (npr. Lough 2011) ali energetske varnost EU (npr. Müller – Kraenner 2007), povsem zapostavljajo: ob relativni visoki odvisnosti od uvoza zemeljskega plina iz RF (razmerje uvoz iz RF/celoten uvoz EU 27) leta 2000 se je v zadnjih 10 letih tovrstna odvisnost od uvoza iz enega vira občutneje zmanjšala, saj je leta 2009 delež ruskega uvoza predstavljal že manj kot tretjino celotnega uvoza. Ob povečani rasti povpraševanja po zemeljskem plinu v EU

se je namreč povečal tudi ruski izvoz,³⁸² vendar v sorazmerno manjšem deležu. Tržni delež ruskega zemeljskega plina v EU 27 se je tako v zadnjih desetih letih občutneje zmanjšal, kar je po naši oceni nujno potrebno upoštevati pri analizi in ocenjevanju ciljev in strategij energetske diplomacije RF na eni strani in energetske varnosti EU na drugi.

Vendar pa slednja ugotovitev velja samo za EU kot celoto (EU 27), saj je skupina držav EU 12 ob sicer bistveno manjšem (količinskem) uvozu iz RF od tega vira občutno bolj odvisna, čeprav se je tudi tukaj delež ruskega zemeljskega plina s skoraj 100 % leta 2000 zmanjšal na 91 % (2004) oz. 92 % (2008–2009).

Slikovni prikaz 5.2: Osrednji plinovodi iz RF v EU

Vir: Gazprom export 2011.

Podobno kot v primeru surove nafte se je tudi na področju zemeljskega plina tovrstna večja navezava osrednje- in vzhodnoevropskih držav na ruski vir oblikovala v 60. in 70. letih 20. stoletja, ko je SZ s posameznimi evropskimi državami (predvsem Nemčija, Avstrija in Italija) sklenila barterske dogovore o dobavah zemeljskega plina v zameno za dobavo tehnološke opreme (cevi, kompresorske postaje, druga tehnična oprema), potrebne za izgradnjo velikih plinovodov iz Zahodne Sibirije do Srednje Evrope. Srednje- in vzhodnoevropske države (velika večina držav skupine EU 12), preko ozemelj katerih

³⁸² Kot smo že poudarjali, naj bi se povpraševanje v EU 27 v naslednjih desetletjih še naprej linearno povečevalo (EU – Russia energy Dialogue 2011).

so omenjeni plinovodi tudi potekali, so se ob tem navezali na ruski vir dobav (slikovni prikaz 5.2). Upoštevajoč omejitvene tehnične značilnosti dobav zemeljskega plina (v primerjavi s surovo nafto), ki smo jih v disertaciji že eksplicitno izpostavljali, je slednje pomenilo praktično 100-odstotno odvisnost od zgolj enega vira dobav (SZ oz. RF). Največji delež tranzita ruskega plina odpade na Ukrajino (okrog 75–80 % celotnih ruskih dobav EU 27) ter Belorusijo (okrog 20 % vseh dobav EU 27). V primeru Belorusije gre za magistralni plinovod Jamal – Evropa, gradnja katerega se je začela v 90. letih 20. stoletja in po katerem RF dobavlja okrog 33 mrd m³ letno (Gazprom export 2011).

5.1.1.3 Deset let energetskega dialoga

Kot torej vidimo, so se energetske odnosi med RF in EU v obdobju 2000–2009/2010 razvijali v širšem kontekstu, katerega osrednje značilnosti bi lahko opredelili s: a) povečanim deležem ruske surove nafte na trgu EU 27; b) občutnim zmanjšanjem deleža ruskega zemeljskega plina (velja za EU 27) ob istočasni ohranitvi visoke odvisnosti skupine EU 12 od uvoza iz RF; c) številnim poskusom diverzifikacije virov in tranzitnih poti energentov s strani EU oz. napovedano ter delno realizirano politiko diverzifikacije končnih trgov s strani RF (npr. izvoz na Kitajsko); ter d) splošno politizacijo energetskega odnosa, kar je v obdobju 2005/2006–2011 pomenilo vzpostavitev izrazitega okolja nezaupanja obeh strani za sodelovanje. Poglejmo si, kako se je v tem kontekstu razvijal energetske dialog EU – RF.

Energetske dialog EU – RF je bil vzpostavljen na vrhu EU – RF oktobra 2000 v Parizu, pri čemer naj bi tovrstno sodelovanje na energetske področju predstavljalo nekakšno »poizkusno platformo« za razvoj strateškega partnerstva med EU in RF tudi na drugih področjih, saj bi uspešno sodelovanje na tem področju predstavljalo model za sodelovanje pri drugih sferah skupnega interesa (Evropska komisija 2011d). Ne glede na to, da se je uradna struktura ključnih področij energetskega dialoga EU – RF v obdobju

2000–2010 nekajkrat spreminjala,³⁸³ pa lahko s širšega vidika opredelimo tri ključne usmeritve:

a) Investicije

Po ocenah spletne platforme Euroactive (2011) predstavlja omenjeno področje ključen vidik energetskega dialoga EU – RF, saj si je predvsem EU od energetskega dialoga obetala razvoj partnerskega sodelovanja v smer povečanja tujih (evropskih) neposrednih investicij v ruski energetski (proizvodni) sektor. Slednje naj bi prispevalo k zadovoljitvi povečanega povpraševanja po fosilnih energentih v EU ter evropskim podjetjem omogočilo razširitev svojih mednarodnih aktivnosti, medtem ko naj bi bila RF (gre za pogled EU) za tovrstno sodelovanje zainteresirana predvsem zaradi potreb po večjih investicijah, v kolikor želi v srednje- in dolgoročni perspektivi povečati ali vsaj vzdrževati visoko raven proizvodnje. Po drugi strani pa je RF pri tovrstnem sodelovanju izhajala tudi iz zagotovitve dostopa ruskih energetskega TNP do trgov EU, predvsem v segmente predelave in prodaje. Kot ocenjuje Ministrstvo za energetiko RF (2011b), so skupne TNI evropskih energetskega TNP v ruski energetski sektor ob koncu leta 2010 znašale okrog 55–58 mrd USD, medtem ko je bilo ruskih investicij za okrog 7 mrd USD.

b) Strateško načrtovanje, analitsko in informacijsko sodelovanje ter pravni mehanizmi

Sodelovanje na tem področju naj bi povečalo zaupanje obeh strani ter prispevalo k bolj predvidljivemu in učinkovitemu dialogu. Področje vključuje izmenjavo informacij o osrednjih energetskega tokovih, pripravo skupnih projekcij razvoja energetskega trgov (napovedi in scenariji) ter dialog na področju pravnega sodelovanja in pravnih mehanizmov. Čeprav je bilo na tem področju narejenih precej skupnih praktičnih korakov in realiziranih nekaj poizkusnih projektov, pa je celo mešana skupina ekspertov z obeh strani, ki je pripravljala poročilo o ključnih trendih razvoja energetskega trgov, v svojem poročilu nedvoumno zapisala, »da številne diskrepance v metodologiji opredelitve

³⁸³ V letu 2001 so delovale štiri delovne skupine (energetska strategija in bilance, infrastruktura in tehnologije, investicije ter energetska učinkovitost in okolje), ki so se do leta 2010 preoblikovale v tri osnovne skupine/področja: energetska strategija, napovedi in scenariji, razvoj trgov ter energetska učinkovitost.

energetskih trendov predstavljajo razlike tako na področju investicijskega planiranja, kot tudi vpliva političnih ocen« (EU – Russia Energy Dialogue 2011, 11). Sodelovanje na področju pravnih mehanizmov je dobilo nov pomen po tem, ko je RF tudi uradno odstopila od ECT. Kot največji pozitiven dosežek sodelovanja na tem področju velja izpostaviti novembra 2009 podpisan Memorandum o mehanizmih zgodnjega opozarjanja,³⁸⁴ ki pomembneje opredeljuje ravnanje obeh strani v primeru dejanj ali okoliščin, ki bi lahko (oz. so) pripeljale do motenj ali prekinitev tranzita in dobav energentov. Mehanizem pokriva tri skupine energentov (surovo nafto, zemeljski plin ter električno energijo) in predvideva tristopenjski postopek: notifikacijo, konzultacije in izvrševanje potrebnih korakov. Na dogovor o tovrstnem mehanizmu so vplivale ciklične energetske krize v obdobju 2006–2009,³⁸⁵ pri čemer strani v tedanjih razmerah niso imele učinkovitih mehanizmov skupnega nadzora nad razvojem situacije (npr. možnosti izvajanja skupnega tehničnega nadzora na vstopnih/izstopnih točkah tranzita, tudi v tretjih državah).

c) Razvoj trgov in harmonizacija tehničnih regulativ

Področje razvoja trgov je bilo kot eno izmed podskupin energetskega dialoga vzpostavljeno dokaj pozno (leta 2007); znotraj tega segmenta gre za dialog glede razvoja notranjih trgov obeh strani (npr. 3. energetskega paketa v EU ali vprašanje liberalizacije notranjega trga z zemeljskim plinom v RF), ki pa do sedaj ni prinesel večjega napredka z vidika morebitnega zblizanja stališč ali celo priprave večjih skupnih projektov s področja razvoja trgov. Pri vprašanju harmonizacije tehničnih regulativ sta strani dosegli določen napredek na področju električne energije, ki se kaže kot možno področje skupnega interesa, na katerem bi lahko prišlo celo do združitve (ali vsaj večje povezanosti) trgov obeh strani (Ministrstvo za energetiko RF 2011b).³⁸⁶

³⁸⁴ *Memorandum on an Early Warning Mechanism in the Energy Sector within the Framework of the EU – Russia Energy Dialogue*, podpisan 16. novembra 2009 v Moskvi.

³⁸⁵ Slednje je neposredno potrdil evropski komisar za energetiko Pielbags, ki je ob podpisu Memoranduma izjavil, da so »energetske krize, podobne tisti, ki smo ji bili priča januarja /2009/, enako škodljive za države dobaviteljice, tranzitne države in odjemalce. Moramo sprejeti vse potrebne ukrepe, da se takšna situacija ne ponovi« (Evropska komisija 2009).

³⁸⁶ Več o tem vidiku energetskega dialoga v Emeljanova (2009, 109).

Energetski dialog EU – RF v obdobju 2000–2010 nedvomno ni izpolnil pričakovanj,³⁸⁷ ki so na obeh straneh obstajala v začetku tega procesa: namesto sklenitve energetskega strateškega partnerstva, ki bi celo predstavljalo enega izmed stebrov širših odnosov EU z RF, smo bili v tem obdobju priča poslabšanju in ohladitvi odnosov. Na to je v največji meri vplivala politizacija energetskega dialoga (kot posledica energetske krize 2006–2009) ter nepripravljenost obeh strani za iskanje kompromisnih rešitev v primeru različnih pogledov ali stališč (npr. glede dojemanja energetske varnosti).³⁸⁸ V tem obdobju je sicer bilo realiziranih nekaj pomembnejših skupnih projektov (npr. dokončanje plinovoda Severni tok) in investicij energetske TNP obeh strani,³⁸⁹ vendar pa so bili številni tovrstni projekti rezultat intenzivnega sodelovanja posameznih držav članic EU in RF (oz. energetske TNP obeh strani) in ne širšega institucionalnega okvirja. Še posebej na ravni EK in vlade RF se je v teh letih ustvarilo okolje nezaupanja (Entin 2009, 493), saj je EK energetske diplomacijo RF razumela kot poskus agresivnejše energetske in politične ZP RF (pristop »energetskega imperializma«, ki bo predstavljen v nadaljevanju), medtem ko je slednja številne politike EU (npr. nova pravila delovanja notranjega plinskega trga, vzpostavljena s 3. energetskega paketom) ocenjevala in razumela izključno skozi prizmo domnevnega omejevanja vstopa svojih energetske TNP na (predvsem maloprodajne) trge EU (Heinrich 2008, 68). Pri tem je večja politiziranost odnosov predvsem na področju zemeljskega plina negativno vplivala na sodelovanje tudi na drugih področjih.

³⁸⁷ Entin (2009, 494) govori o dialogu »zaradi dialoga«.

³⁸⁸ Številni ruski udeleženci mednarodne konference o energetske sodelovanju RF in EU, ki je 16. junija 2011 potekala v St. Peterburgu (*Energetičeskaja kooperacija Rossii i Evropy: novye vozmožnosti*), so javno izražali razočaranje nad rezultati 10-letnega energetskega dialoga: V. Jazev, podpredsednik ruske Dume in predsednik Plinske zveze Rusije, je npr. poudaril, da celoten potencial energetskega sodelovanja ni bil realiziran ter da bi morali strani priznati obojestranske realne interese in skleniti strateško partnerstvo po analogiji sporazumov o dobavi tehnološke opreme v zameno za zemeljski plin v 60. in 70. letih 20. stoletja. Slednje bi pomenilo dostop evropskih podjetij do ruskega sektorja proizvodnje, po drugi strani pa ruskih podjetij do trgov končne porabe v EU in do najnaprednejših tehnologij.

³⁸⁹ Npr. vstop francoskega TOTAL v LNG projekt Jamal – LNG (lastnik licence Novatek) in sodelovanje v projektu Shtokman (skupaj z Gazpromom), številni skupni projekti italijanskega ENI z Gazpromom, sodelovanje nemških energetske TNP v projektih proizvodnje (električna energija, zemeljski plin) in predelave v RF ipd.

5.1.1.4 Prevladujoči diskurzi v Evropski uniji glede energetske diplomacije Ruske federacije

Na zunanjo dimenzijo energetske politike EU do RF so v zadnjih letih močno vplivali strokovni in znanstveni diskurzi/pristopi k razumevanju energetske diplomacije RF,³⁹⁰ ki so prevladovali v transatlantskem prostoru. Mancevič (2012) jih deli na tri ločene sklope:

a) (Neo)realistični pristop »energetskega imperializma«

V skladu s tem pristopom služi energetska diplomacija RF predvsem geopolitičnim in varnostnim interesom RF (Larsson 2006), katerih cilj naj bi bila maksimizacija (politično ekonomske) moči nasproti drugim akterjem mednarodne skupnosti, predvsem evropskim državam in EU kot celoti (Baran 2006; Milov idr. 2006; Sagers 2007). Posledično se izvajanje energetske diplomacije razume kot igro z ničelno vsoto (*zero-sum game*) (Lukas 2009, 223), pri kateri RF poskuša povečati svojo moč na račun zmanjšanja vpliva in moči drugih igralcev (gre za razumevanje energetske diplomacije kot sredstva prisile). Takšne analize izhajajo iz klasične (neo)realistične teorije MO, za analizo pa jemljejo razmerje država – država. V kolikor poskušajo v okvir analitičnega procesa zaobjeti tudi posamezna energetska TNP, jih razumejo zgolj kot »orožje v rokah Kremlja« in ne kot možne subjekte energetske diplomacije RF (prim. Woehrel 2009, 4–5). Kot praktičen primer takšnih obrazložitvev služijo predvsem energetske krize RF z Ukrajino (2006 in 2009), Belorusijo (2007, 2010), energetske spori RF z baltskimi državami, uporaba energentov kot negativnega sredstva ZP v odnosu do Gruzije, načrti izgradnje novih plinovodov, kot sta Severni tok in Južni tok (Lin 2008; Woehrel 2009, 7–14) ter celo poskuse vstopanja ruskih energetskih TNP na posamezne evropske (maloprodajne) trge (Stepien in Zawisza 2011) (primer 5.1). Preko sklepanja bilateralnih (plinskih) sporazumov z večjimi evropskimi energetskimi TNP naj bi takšna energetska politika RF predvsem »razdvajala« (politika *divide et impera*) EU, s čimer bi slednja postajala šibkejša (Barysch 2007, 2; Blank 2009, 7; Lukas 2009, 204–5; Umbach 2009, 9).

³⁹⁰ V tem trenutku (2011) namreč še ne moremo govoriti o obstoju enotne zunanje energetske politike EU, za kar si prizadeva EK.

Primer 5.1: Napoved prevzema britanskega podjetja Centrica s strani Gazproma

Po liberalizaciji britanskega plinskega sektorja leta 1997 (razdelitev podjetja British Gas) sta se na trgu oblikovali dve podjetji: Centrica in BG. Centrica je prevzela predvsem distribucijski in tržni del nekdanjega monopolnega podjetja, kar pomeni, da podjetje neposredno nima v lasti pomembne energetske infrastrukture, temveč njegovo največjo dodano vrednost predstavlja dostop do končnih porabnikov (okoli 16 mio gospodinjstev). Od reorganizacije British Gas Centrica posluje kot odprta delniška družba, katere delnice kotirajo na borzi.

Leta 2006 je Gazprom napovedal možnosti investiranja (prevzema) posameznih plinskih podjetij v Evropi, pri čemer so bili v ospredju interesi podjetja, preko katerih bi lahko Gazprom pridobil neposreden dostop do končnih porabnikov v posameznih državah EU. V sklopu napovedi je bila omenjena tudi možnost objave prevzemne ponudbe Centrice. Čeprav je šlo zgolj za neuradno napoved tovrstne možnosti in ne uradno prevzemno ponudbo, je britanski vladni Oddelek za trgovino in industrijo (*Department for Trade and Industry*) nemudoma izjavil, da obstaja možnost sprejetja dopolnil k obstoječi zakonodaji, s katero bi lahko omejili možnost tovrstnih prevzemov (kar se nenazadnje ni zgodilo) oz. da bi tovrstno prevzemno ponudbo Gazproma oddelek proučil »z vso resnostjo«. Ne glede na to, da je takratni britanski premier Tony Blair aprila istega leta javno zavrnil, da bi njegova vlada v primeru napovedi prevzemne ponudbe želela kakor koli omejevati tovrstne investicije, je bilo moč sklepati, da je prevladujoči del britanske javnosti (kot tudi nekateri vladni predstavniki in parlamentarci) močno proti morebitnemu vstopu Gazproma v lastniško strukturo Centrice. Ne glede na to, da so ob tem celo nekateri angleški analitiki ugotavljali, da morebitni prevzem Gazproma ne bi imel nikakršnih posledic za angleško nacionalno energetske varnost (prim. Rathbone in Nixon 2006) oz. da gre za povsem pričakovan proces, ki je celo v interesu Centrice, saj ta potrebuje strateškega partnerja z močno vertikalno integriranostjo (Wachman 2006), je prevladoval pogled, ki je morebitni vstop Gazproma v lastniško strukturo Centrice neposredno povezoval z ogroženostjo angleške energetske varnosti in poskusom

izvajanja politike energetskega imperializma s strani RF (prim. Stepien in Zawisza 2011, 16–17).³⁹¹

Vir: Blitz in Wagstyl 2006; Nixon 2006; Wachman 2006; Heinrich 2008, 68; Stepien in Zawisza 2011.

Pogled »energetskega imperializma« je močno vplival na pripravo številnih politik EU v obdobju 2006–2009,³⁹² usmerjenih v diverzifikacijo virov dobav energentov (predvsem zemeljski plin) in razvoj alternativnih tranzitnih poti,³⁹³ cilj katerih naj bi bilo zmanjšanje deleža ruskega plina v celotnem uvozu tega energenta v EU (Entin 2009, 494–8; Paškovskaja 2010, 50–1).

b) Pristop »investicijske vrzeli«

Pristop »investicijske vrzeli« uporabljajo avtorji predvsem pri analizi energetske diplomacije RF na področju zemeljskega plina (vloga Gazproma), saj izpostavljajo, da tveganje za evropsko energetske varnost ne izhaja iz odvisnosti EU od uvoza zemeljskega plina iz enega vira in poskusov uporabe »plina kot orožja« (plinske krize), temveč iz dejstva, da RF in Gazprom (kot monopolist pri izvozu ruskega zemeljskega plina) ne vlagata dovolj v infrastrukturo (predvsem v segmentu proizvodnje) (Barysch 2007, 5; Paillard 2007; Simmons idr. 2007; Simmons in Murray 2008; idr.).³⁹⁴ To naj bi pomenilo, da Gazprom ne bo mogel izpolniti svojih obveznosti do evropskih odjemalcev ter da želi obdržati tržni delež na trgu EU prek sklepanja novih tranzitnih in dobavnih sporazumov (novi infrastrukturni projekti, kot sta Južni in Severni tok), čeprav v srednjeročni perspektivi ne bo mogel zagotoviti zadostne količine plina.³⁹⁵ Pristop »investicijske vrzeli« lahko označimo kot evrocentričen (Dellecker in Gomart 2011, 2), saj primarno izvira iz predvidenega povpraševanja EU in pri tem povsem izključuje interese in strategije RF. Pristop je bil posebej 'priljubljen' v obdobju 2006–2008, saj so

³⁹¹ Ob tem je zanimivo je, da avtorja (Stepien in Zawisza 2011) svojih sklepov ne podkrepita s konkretno obrazložitvijo, kako naj bi morebiten vstop Gazproma na angleški trg ogrozil energetske varnost države.

³⁹² Posebej velja izpostaviti predlog EK »An external policy to serve Europe's energy interests« (S160/06, 2006), v kateri je uvodoma zapisano, da »so nekateri energetske proizvajalci in porabniki uporabljali energetiko na politični ravni« ter v nadaljevanju prepoznani »geopolitični kontekst energetske odnosov«.

³⁹³ Npr. podpora panevropskemu projektu Nabucco in nasprotovanje EK ruskemu projektu Južni tok.

³⁹⁴ Več o različnih scenarijih proizvodnih in izvoznih zmogljivosti RF v Hanson (2009, 33–46).

³⁹⁵ Paillard (2007) tovrstno domnevno strategijo Gazproma označuje s pojmom »energetske samomor«.

avtorji poskušali takratne energetske krize med RF in Ukrajino ter Belorusijo povezati predvsem z omenjeno »investicijsko nevarnostjo« (prim. Goldthau 2008, 689–91; Riley 2006, 1–2). Pristop se je hitro izkazal za pomanjkljivega, saj so številne napovedi o tem, da Gazprom že leta 2010/2011 ne bo mogel zadovoljiti evropskega povpraševanja, izkazale kot povsem zgrešene (Stern 2009, 4, 10). Posamezni avtorji (prim. Riley 2006 in Paillard 2007) so npr. v letih 2006–2007 napovedovali, da bo proizvodni deficit zemeljskega plina s strani Gazproma že leta 2010/2011 znašal med 100 in 126 mrd m³ plina. Dejansko so se dogodki razvijali povsem drugače: svetovna gospodarska kriza (2008–2010/2011) je namreč vplivala na zmanjšanje povpraševanja po zemeljskem plinu v EU, kar je skupaj z razvojem *spot* plinskega trga v EU pomenilo, da je bil Gazprom prisiljen občutno zmanjšati proizvodnjo zemeljskega plina ter celo (zaradi nastalih cenovnih diskrepanc) zrahljati dosedanje pogoje dobave plina po načelu »vzemi ali plačaj« (*take or pay*) (Loskot – Strachota 2009 in 2010).

c) Pristop »vzajemne soodvisnosti«

Pristop poudarja, da se oba subjekta (EU in RF) nahajata v odnosu vzajemne (so)odvisnosti, saj je po eni strani EU odvisna od dobav ruskih energentov, po drugi strani pa je RF močno odvisna od zunanjih energetskih sporazumov in predvsem predvidljivega (visokega) povpraševanja po svojih surovinah (Sanchez 2007; Heinrich 2008; Perovic 2008; Closson 2009; Paillard 2010; Lough 2011, 3; ipd.).³⁹⁶ Zgolj takšna predvidljivost namreč omogoča RF izkoriščenje energetskih virov (surovin) za pritek potrebnih vladnih prihodkov, posledično večji socialni razvoj države, modernizacijo, razvoj novih (plinskih in naftnih) nahajališč ter nadaljnji gospodarski razvoj celotne države (Entin 2009, 498–9; Paškovskaja 2010). V skladu s takšnim pristopom je energetska diplomacija RF razumljena kot sredstvo za omogočanje čim učinkovitejše realizacije zunanje (energetske) politike RF predvsem v tistem delu, ki govori o potrebi po zaščiti (ekonomskih) interesov ruskih TNP na tujih trgih (dostop, delovanje na trgu, ohranjanje tržnih pozicij in nadzor nad celotno dobavno verigo) (Finnon idr. 2008, 425).

³⁹⁶ Perovic (2008, 64) sicer izpostavlja, da je z vidika obsegov zunanje trgovine z energenti in pomena za gospodarski sistem RF bolj odvisna od EU, a je obenem potrebno upoštevati še kvalitativen značaj odvisnosti, ki kaže, da je EU postavljena v odnos precejšnje odvisnosti zaradi pomena energentov za delovanje drugih družbenih (pod)sistemov. Iz tega avtor (*Ibid.*) sklepa, da lahko govorimo o vzajemni soodvisnosti obeh akterjev.

Večina analiz v okviru tega pristopa razlaga nekatere aktualne dogodke – kot so recimo ciklične plinske krize RF s sosednjimi državami v zadnjih letih – skozi: a) ekonomske determinante (npr. vprašanje dviga cen, ki so bile dolgo časa subvencionirane in bistveno nižje od tržnih; prim. Closson 2009); b) preveliko »politiziranost« energetskih odnosov med RF in EU (Finnon idr. 2008, 424); c) pomanjkanje celovitih in jasnih pravil (dogovorov) glede tranzita energentov (Spanjer 2007, 2890–1); ter d) nepregledno ter deloma agresivno zunanjo energetska politiko RF (Lough 2011, 15).

5.1.1.5 Posledice cikličnih energetskih kriz in politizacija odnosov (2006–2010)

Čeprav Woehrel (2009) ugotavlja, da je RF v obdobju 1990–2008/09 okrog 20-krat prekinila dobave energentov iz razlogov politične motivacije (ob tem avtor ne predstavi vseh primerov, temveč zgolj tiste, ki so javno najbolj odmevali),³⁹⁷ so mnogi (tudi zahodni) avtorji (prim. Stern 2006; Locatelli 2008; Aalto 2009; idr.) poudarjali objektivnost trditev ruskih uradnih predstavnikov, da je RF (z vidika dobav državam izven SND) vse do prve plinske krize z Ukrajino leta 2006 delovala kot zanesljiv partner in energetska dobavitelj. Slednja percepcija se je v prevladujočem delu (zahodne)³⁹⁸ evropske javnosti in političnih elit srednje- in zahodnoevropskih držav spremenila v obdobju 2006–2009, ko so rusko-ukrajinske in rusko-beloruske odnose zaznamovale ciklične energetske (tranzitne) krize, ki so imele negativen učinek tudi v članicah EU. V tem kontekstu lahko govorimo predvsem o treh krizah:

- a) Rusko-ukrajinski plinski krizi 2006, ko je v štiridnevem obdobju (1.–4. januar 2006) pripeljala do občutnega zmanjšanja dobav ruskega zemeljskega plina državam članicam EU (dobave Madžarski so se zmanjšale za 50 %, Slovaški in Romuniji za 33 %, ³⁹⁹ Franciji za 25–30 %, Italiji za 25 % ter Poljski za 14 %) (Stern 2006). Zaradi lastnih (kratkoročnih) zalog zemeljskega plina kriza ni imela neposrednega negativnega vpliva na delovanje nacionalnih ekonomij omenjenih

³⁹⁷ Do analize Woehrela (2009) smo lahko kritični, saj pri omenjanju prekinitev dobav energentov, v katere je bila vpletena RF, ne analizira vzrokov prekinitev, ki so lahko zelo različni (prim. so prekinitev zaradi tehničnih okvar, vzdrževanja, prekinitev poslovnih odnosov ipd.), temveč jih vse *a priori* uvršča v skupino politično motiviranih dejanj RF.

³⁹⁸ Closson (2009, 90) trdi, da zahodni prevladujoči diskurz o neoimperialistični zunanji energetska politiki nima toliko opraviti z realnostjo, saj gre v večji meri za vprašanje semantike.

³⁹⁹ Sicer postala članica EU 1. januarja 2007 (istočasno z Bolgarijo).

- držav (vidik dobav industrijskemu sektorju) ali energetska varnost prebivalstva (ogrevanje). Kljub temu je po oceni Aaalta (2009, 165) kriza povzročila poplavo »histeričnih razprav« v EU o energetske odvisnosti in vlogi Gazproma;
- b) Rusko-beloruska naftna kriza 2007, ko je RF (prek državnega monopolista Transneft) zaradi dvostranskega spora o višini tranzitne tarife po naftovodu Družba zmanjšala dobave surove nafte Belorusiji, slednja pa je zagrozila s popolno zaustavitvijo tranzita evropskim odjemalcem. V času kratkoročnega spora (8.–10. januar 2007) je sicer prišlo do zmanjšanja dobav evropskim odjemalcem (predvsem Poljska in Nemčija), vendar pa zaradi nacionalnih obveznih rezerv (v obsegih količine najmanj 90-dnevnega uvoza surove nafte) države niso utrpeli nobenih izgub;
- c) Ponovne rusko-ukrajinske plinske krize leta 2009, ki je tokrat občutneje zamajala energetska (plinsko) varnost oskrbe z zemeljskim plinom v številnih državah EU, pri čemer so bile ponovno najbolj izpostavljene države skupine EU 12. Za razliko od krize leta 2006 je tokrat namreč šlo za 20-dnevno energetska krizo (1.–20. januar), tekom katere RF ni zgolj prekinila dobave zemeljskega plina Ukrajini (zaradi neobstoja sporazuma o dobavah pred 1. januarjem 2009), temveč je zaradi domnevnega neupravičenega odvzema lastnega zemeljskega plina (prek tranzita, namenjenega evropskim odjemalcem) prekinil tudi dobave evropskim partnerjem (od 7. januarja naprej). Najbolj prizadete države skupine EU 12 so bile tiste, ki so 100-odstotno odvisne od uvoza zemeljskega plina iz RF iz t. i. južne smeri (tranzit preko Ukrajine): v obdobju krize so se dobave zemeljskega plina (v skupini EU 12) najbolj zmanjšale Bolgariji (100 %), Slovaški (97 %), Češki (71 %), Sloveniji (50 %) ipd. Države skupine EU 15 so bile sorazmerno manj prizadete (zmanjšane dobave Avstriji za 66 %, Italiji za 25 %, Nemčiji za 10 % ipd.) (Pirani idr. 2009, 54–5).

Kot skupna posledica omenjenih energetske krize je bilo občutno zmanjšano zaupanje v RF z vidika zanesljivega energetskega partnerja v Evropi (EU),⁴⁰⁰ kar se je najbolj

⁴⁰⁰ Zanimivo pa je, da niti omenjene ciklične energetske krize (2006–2009) niti vojaški spopad RF z Gruzijo (2008) niso vplivali na intenzivnost gospodarskega in investicijskega sodelovanja med EU in RF,

pokazalo na področju zemeljskega plina, saj je »Gazprom izgubil ugled zanesljivega dobavitelja, morebiti nepopravljivo« (Pirani idr. 2009, 57). Kot pa smo že poudarjali, so posledice energetske krize segale onkraj sodelovanja na področju zemeljskega plina (npr. primer Surgutneftgaza in prevzema MOL), saj je prišlo do »simetrične« politizacije energetskega odnosa na obeh straneh: v EU se je namreč okrepil pogled (diskurz) »ruskega energetskega imperializma«, poleg tega je EU začela še bolj intenzivno razvijati/vzpostavljati politike, ki bi (postopno) pripeljale do zmanjšane deleža uvoza ruskih (fosilnih) energentov v državah članicah EU, po drugi strani pa je RF začela izvajati svojo energetsko diplomacijo predvsem v smeri ščitenja tržnih deležev svojih energetskega TNP na trgih EU (prek mehanizma sklepanja bilateralnih sporazumov s posameznimi državami članicami EU, prim. Južni tok) ter razvijanja novih, alternativnih tranzitnih poti in ključnih trgov (napoved postopnega preusmerjanja energetskega tokov predvsem na vzhod).

5.1.1.6 Interesi Ruske federacije in ključni energetski projekti

V dosednji razpravi smo že izpostavljali ključne prioritete in cilje zunanje energetske politike in energetske diplomacije RF (poglavje 3.4.2), ki jih sedaj lahko smiselno dopolnimo, upoštevajoč prej prikazana razmerja in energetski dialog, ki se je na ravni EU – RF oblikoval v zadnjem desetletju.

Nadaljevanje tesnega sodelovanja z EU je eden od ključnih interesov zunanje energetske politike, ki ga naj bi RF zasledovala prek energetske diplomacije kot sredstva ZP. Na praktični ravni slednje pomeni:

- a) delovanje v smeri zagotavljanja povečanja izvoza lastnih energentov (predvsem surove nafte in zemeljskega plina) v EU in politika diverzifikacije tranzitnih poti, ki naj bi zagotovila večjo energetsko varnost (vidik varnosti dobav);

ki se je še naprej razvijalo s povečano dinamiko (Engelbrekt in Nygren 2010, 1). Več o gospodarsko-trgovinskem sodelovanju med EU in RF v Frumkin (2010).

- b) v primeru zemeljskega plina je razvoj novih projektov za RF še toliko pomembnejši upoštevajoč tendence padanja tržnega deleža Gazproma na trgu (EU 27);
- c) pomoč pri vstopanju nacionalnih energetskega TNP v dobavne verige, predvsem v segmente predelave in prodaje/distribucije, s čimer bi si lahko ruska podjetja še bolj utrdila svoje položaje na trgu in izboljšala poslovne rezultate (oz. povečala sinergije, ki izhajajo iz vertikalne integriranosti energetskega TNP);
- d) omogočanje ciljnega dostopa tujih (evropskih) energetskega TNP na ruski trg, ki bi lahko v partnerstvu z ruskimi podjetji razvijala nova nahajališča (pomembno z vidika dolgoročne energetske varnosti same RF) ter omogočala tudi prenos novih tehnologij, ki jih večina ruskih energetskega TNP po večini ne poseduje;⁴⁰¹
- e) zagotovitev dovolj učinkovitega pravnega okvira, ki bi omogočil uspešno realizacijo omenjenih ciljev.

Upoštevajoč pomembnost ruskega energetskega sektorja za celoten gospodarski sistem RF ter dejstvo, da je evropski trg daleč najpomembnejši z vidika delovanja ruskih energetskega TNP, moramo pri predstavljenih ciljeh nujno upoštevati gospodarske vidike ter izhajati iz neposredne povezanosti ekonomskih in političnih interesov. Slednje še toliko bolj velja za naftni sektor, ki je – kot smo prikazali – v večji meri vezan na delovanje zasebnih podjetij. V primeru zemeljskega plina je sicer pri delovanju na evropskem trgu govora izključno o Gazpromu, ki kot »naravni monopolist« užiiva status izvoznega monopola, vendar je tudi na tem področju nujno potrebno upoštevati ekonomske determinante, ki povsem eksplicitno kažejo na pomen evropskega trga za delovanje Gazproma.

V kolikor sedaj povežemo energetske politiko EU na eni strani ter osrednje zunanje energetske cilje RF na drugi, vidimo, da sta se obe strani v zadnjem desetletju razvijali bolj ali manj v nasprotni smeri, pri čemer se je dvostranski dialog po energetskega krizah RF s sosdami še zaostiril. Kot bomo videli v nadaljevanju, se je RF v tem kontekstu

⁴⁰¹ Izjema je naftno podjetje Lukoil, ki je tudi v partnerstvu s tujimi energetskega TNP v zadnjih letih pridobil pomembna tehnološka znanja in kompetence (npr. na področju globokovodnega črpanja) (Vin'kov in Sivakov 2011).

odločila za preizkušen model ciljnega (in izrazito intenzivnega) energetskega sodelovanja s posameznimi državami članicami, skupaj s katerimi bi lahko v največji meri realizirala zastavljene cilje svoje zunanje energetske politike (Closson 2009, 90). Tudi v primeru že omenjenih barterskih dogovorov »cevi za plin« med SZ in Italijo oz. Nemčijo iz 60. in 70. let 20. stoletja je namreč šlo za intenzivno gospodarsko sodelovanje, pri katerem so vsi deležniki videli določene prednosti (*win – win* kombinacije), čeprav je bilo širše okolje na prvi pogled tovrstnim projektom nenaklonjeno (obdobje hladne vojne in razdelitev Evrope).

V obdobju 2000–2010 je tako RF posebej intenzivno razvijala svojo energetske diplomacijo s tistimi državami članicami EU, ki bi lahko bile ključne za realizacijo njenih osrednji ciljev: v prvi vrsti sta kot partnerici nastopili Nemčija in Italija, v manjši meri pa tudi Francija in Nizozemska. Še posebej izrazito je takšen model/načelo energetske diplomacije RF izvrševala v primeru tistih projektov, ki so tako ali drugače povezani z notranjo EU regulativo (npr. delovanje notranjega trga) oz. pomembno vlogo EK.

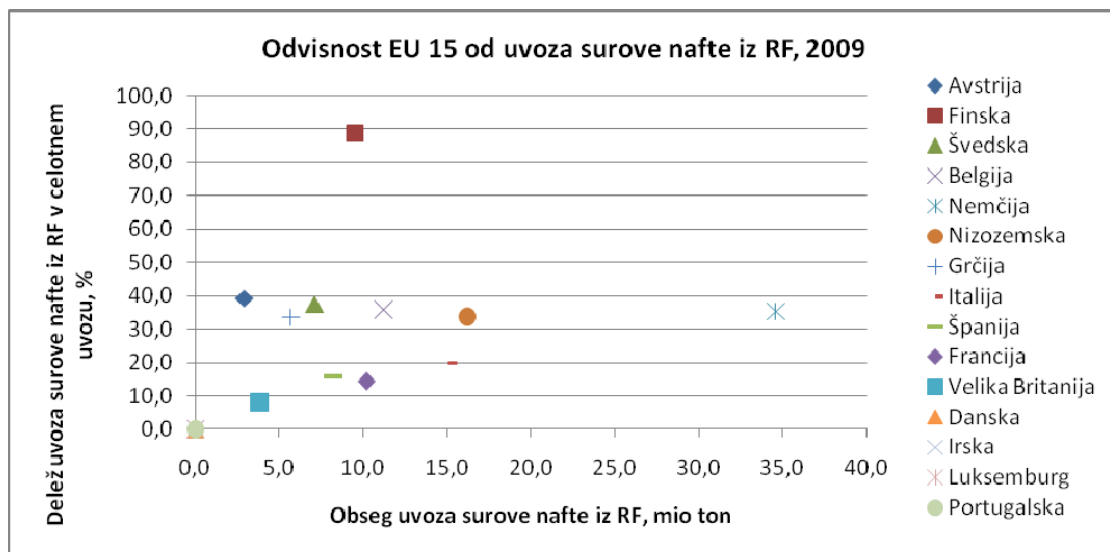
5.1.2 Ruska federacija in Evropska unija 15: nadaljevanje strateškega partnerstva

Kot smo že izpostavili, je v okviru energetskega sodelovanja RF z EU 15 ključno rusko partnerstvo s t. i. »veliko zahodnoevropsko četverico« (Nemčija, Italija, Francija in Velika Britanija) (Žiznin 2005, 300), čeprav se strateški pomen sodelovanja s Francijo in Veliko Britanijo (za razliko od Italije in Nemčije) neposredno ne odraža skozi obstoječo dobavo ruskih fosilnih energentov (slikovni prikaz 5.3 in 5.4). Predvsem Nemčija, Italija in Francija naj bi znotraj EU 27 predstavljale jedro tiste skupine držav, ki pri odnosih z RF v prvi vrsti izhajajo iz strateških ekonomsko-političnih interesov, pri čemer se vprašanja političnih razhajanj (NATO, varnostna arhitektura v Evropi ipd.) ali različnosti vrednot (vprašanje sodelovanja EU – RF na osnovi skupnih vrednot in norm, kot so človekove pravice, demokratizacija ipd.) sicer pojavljajo na dnevnem redu, vendar tovrstnega (gospodarskega) sodelovanja ne zavirajo. Po oceni Emeljanove (2009, 86) tovrsten pristop uporabljajo tiste države EU, ki imajo vzpostavljene dolgoročne

gospodarske odnose z RF ter visoko raven vzajemne soodvisnosti v trgovini in investicijah. Poleg omenjenih držav bi lahko v to skupino uvrstili še Finsko in Španijo.

Kot je razvidno iz slikovnih prikazov 5.3 in 5.4, delež uvoza fosilnih energentov iz RF v večini držav članic EU 15 ne predstavlja prevladujočega deleža; v primeru surove nafte izstopata dve državi, in sicer Finska, ki okrog 90 % svojih potreb po uvozu surove nafte pokriva prek uvoza iz RF (slednje je razumljivo upoštevajoč bližino obeh trgov), ter Nemčija, ki izstopa po količinskem obsegu uvoza (okrog 35 mio ton letno). Večina drugih držav se nahaja v levem spodnjem kotu grafa, kar pomeni manjše obsege uvoza (okrog 15 mio ton letno ali manj) ter delež ruskega uvoza 40 % ali manj. Prav tako velja izpostaviti, da štiri države članice (Danska, Irska, Luksemburg in Portugalska) leta 2009 iz RF sploh niso uvažale surove nafte.

Slikovni prikaz 5.3: Uvoz surove nafte posameznih držav EU 15 iz RF

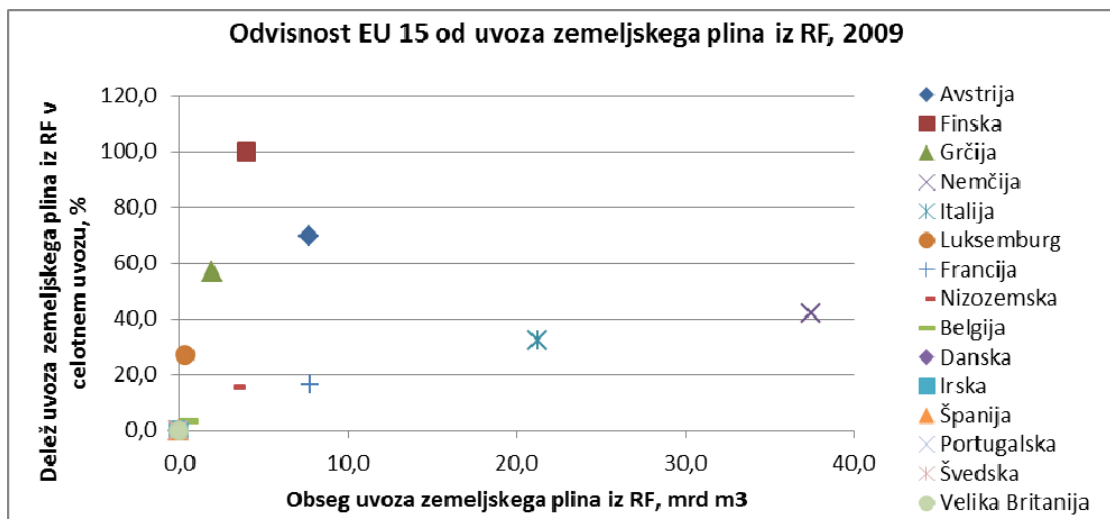

Vir: prirejeno po Eurostat 2011.

V primeru zemeljskega plina vidimo dokaj podobna razmerja, saj izstopata dve skupini držav. Medtem ko imata Nemčija in Italija ob dokaj velikih obsegih uvoza relativno nizki delež ruskega zemeljskega plina (okrog 40 % ali manj), pa so v drugi skupini države, pri

katerih delež uvoza iz RF dosega 60 % ali več (Finska, Avstrija in Grčija).⁴⁰² V primeru zemeljskega plina kar šest držav (ali 40 %) EU 15 leta 2009 ni uvažalo zemeljskega plina iz RF (to odraža že večkrat izpostavljeno odvisnost dobav zemeljskega plina od fizične infrastrukture – plinovodov).

Slikovni prikaz 5.4: Uvoz zemeljskega plina posameznih držav EU 15 iz RF

Vir: prirejeno po Eurostat 2011.

5.1.2.1 Rusko-nemško energetska sodelovanje

Nemčija se je v obdobju 2005–2010 močno utrdila na mestu ene najpomembnejših trgovinskih partneric RF, saj je skupna blagovna menjava med državama leta 2010 preseгла 50 mrd evrov. V skupni blagovni menjavi RF delež Nemčije predstavlja 8,5 % (celotna EU 27 pa okrog 50 %) (Zvezna carinska služba RF 2011). Poleg tega velja izpostaviti, da so skupne TNI Nemčije v RF na dan 1. januarja 2011 znašale 428 mrd evrov, kar predstavlja 4,6 % vseh skupnih vhodnih TNI v RF (Centralna banka RF 2011).⁴⁰³ V izvozu RF v Nemčijo močno prevladujejo fosilni energenti (71 %), sledijo

⁴⁰² Slednje je povezano s povezavo osrednjih ruskih plinovodov s plinskim vozliščem Baumgarten v neposredni bližini Dunaja, ki predstavlja eno največjih tovrstnih plinskih vozlišč v Evropi.

⁴⁰³ Ta delež bi bil še veliko večji, v kolikor bi iz skupne statistike vhodnih TNI v RF izvzeli večji del investicij iz držav, ki veljajo za davčne oaze oz. ki imajo izrazito liberalne davčne politike (v Evropi npr. Ciper, Luksemburg ipd.). Ravno iz teh držav namreč v RF v zadnjih letih priteka največ vhodnih TNI, ki pa

kovine in izdelki iz kovin (11 %) ter kemični proizvodi (5 %). RF iz Nemčije uvaža predvsem stroje in tehnološko opremo, delež katerih presega 50 % (Zvezna carinska služba RF 2011). Na tovrstno strateško partnerstvo je poleg jasnih gospodarskih interesov (blagovna menjava povsem imanentno odraža strukturne prednosti obeh gospodarstev: medtem ko RF v Nemčijo izvažata predvsem surovine, pa v obratno smer uvaža tehnološke (pol)izdelke) po mnenju Rara (2008, 266–7) in Zvereva (2010b, 301) močno vplival tudi dejavnik političnega zблиžanja obeh držav po padcu Berlinskega zidu, kot tudi prevladujočega dojemanja v Nemčiji, da RF ne ogroža njenih lastnih strateških interesov.

Slednje se je v obdobju 1991–2010/2011 odrazilo tudi skozi osebne vezi političnih vodstev obeh držav, saj je prijateljstvo tako Helmuta Kohla z Borisom Jelcinom v 90. letih 20. stoletja, kot Gerharda Schröderja in Vladimirja Putina v obdobju 2000–2005⁴⁰⁴ močno vplivalo na nadaljnji razvoj strateških odnosov med državama (Rar 2008, 266–8; Stent 2010, 158–60). Celo Angela Merkel, za katero so nekateri pričakovali, da bo v odnosu do RF zavzela bolj vrednostno-politična stališča (slednje naj bi izhajalo iz tega, da kanclerka predstavlja desno profilirano stranko Krščansko demokratično zvezo), je v obdobju 2006–2011 nadaljevala s politiko predhodnikov in uspela vzpostaviti odnos zaupanja s predsednikom RF Medvedjevom (Zvereva 2010b, 311).⁴⁰⁵

Ravno trgovinsko-gospodarski in energetski interesi naj bi v skladu z razumevanjem nemško-ruskih odnosov s strani Schröderja usmerjali politični dialog med državama. Rezultat tovrstnega sodelovanja naj bi bile obojestranske gospodarske (in posledično tudi politične) koristi, ki se naj bi odrazile v še večji energetski navezanosti obeh držav (ne

v precejšnjem delu predstavljajo ruski kapital, ki je bil sprva iz države izvožen (prek tega tudi legaliziran) ter nato uvožen v obliki TNI. Več o tem v Mancevič (2009).

⁴⁰⁴ Po mnenju Rara (2008, 270) je na prijateljski odnos Schröder – Putin močno vplival govor Putina v nemškem parlamentu (Bundestag) nekaj dni po terorističnih napadih v ZDA 11. septembra 2001, ki ga je ruski predsednik imel v nemškem jeziku in v katerem je izrazil stališče, da je hladne vojne dokončno konec. Čez slabega pol leta je nemška zvezna vlada RF delno odpisala zunanji dolg (6 mrd evrov). Na pomen osebnega prijateljskega odnosa med Putinom in Schröderjem za bilateralne odnose med državama opozarja tudi Vlasova (2005).

⁴⁰⁵ Kanclerka Merkel je dejansko v dialogu z RF večkrat izpostavljala vprašanja človekovih pravic ali delovanja civilne družbe v RF (npr. v navezavi na nevladne organizacije), vendar naj bi po oceni Zvereva (2010b, 311) to počela v »mehki obliki«, brez tveganja zaostrovanja političnih odnosov.

zgolj povečanje dobav ruskih energentov Nemčiji,⁴⁰⁶ temveč tudi vzpostavitev širše vloge Nemčije kot energetske-tranzitnega vozlišča za ruski energetski sektor) ter razširitvi prisotnosti nemških podjetij na hitro rastočem ruskem (tudi energetske) trgu (Rar 2008, 274, 280–1). Ključni (vzorčni) projekt naj bi bil ravno plinovod Severni tok, ki naj bi odražal vse višje omenjene vidike.

Ne glede na to, da se je iniciativa za izgradnjo morskega plinovoda od RF do Nemčije prvič pojavila že leta 1997, se je projekt začel razvijati šele leta 2001, k čemur je nedvomno pripomogla omenjena privrženost voditeljev RF in Nemčije realizaciji projekta: aprila 2001 je bila napovedana izdelava študije izvedljivosti, ki je bila v celoti zaključena in ustrezno investicijsko ocenjena leta 2005, ko so osrednji delničarji projekta podpisali okvirni sporazum o izgradnji plinovoda. V istem obdobju je bilo ustanovljeno podjetje Nord Stream AG, ki je v nadaljnjih fazah vodilo projekt in v katerem je predsednik nadzornega sveta jeseni 2005 (kmalu po koncu svojega drugega mandata na položaju nemškega kanclerja) postal Gerhard Schröder.⁴⁰⁷ Nemčija je projekt Severni tok močno podpirala ne glede na določena nasprotovanja ali celo kritike evropskih partnerjev (predvsem nekaterih držav članic EU) (Zvereva 2010b, 313).

Priključitev k projektu nizozemskega podjetja Gasunie (2007)⁴⁰⁸ in francoskega GDF Sueza (2010)⁴⁰⁹ kaže na širši interes evropskih energetskih TNP za sodelovanje pri projektu. Slednje je povezano s tem, da predvidene operativne zmogljivosti Severnega toka (55 mrd m³ letno) močno presegajo predvideno rast povpraševanja v Nemčiji (leta 2009 je skupno domače povpraševanje Nemčije po zemeljskem plinu znašalo 100 mrd m³), kar pomeni iskanje novih odjemalskih trgov v Zahodni Evropi. Med slednjimi se kot

⁴⁰⁶ Delež ruskih energentov v celotnem uvozu fosilnih energentov Nemčije predstavlja 35 % v primeru surove nafte in 42 % v primeru zemeljskega plina (Eurostat 2011).

⁴⁰⁷ Tovrstna odločitev je sprožila številne negativne javne in medijske odzive v Nemčiji in drugih zahodnih državah. Schröderju so očitali, da se je »prodal ruskemu energetskemu lobiju oz. Gazpromu« (Benoit 2005).

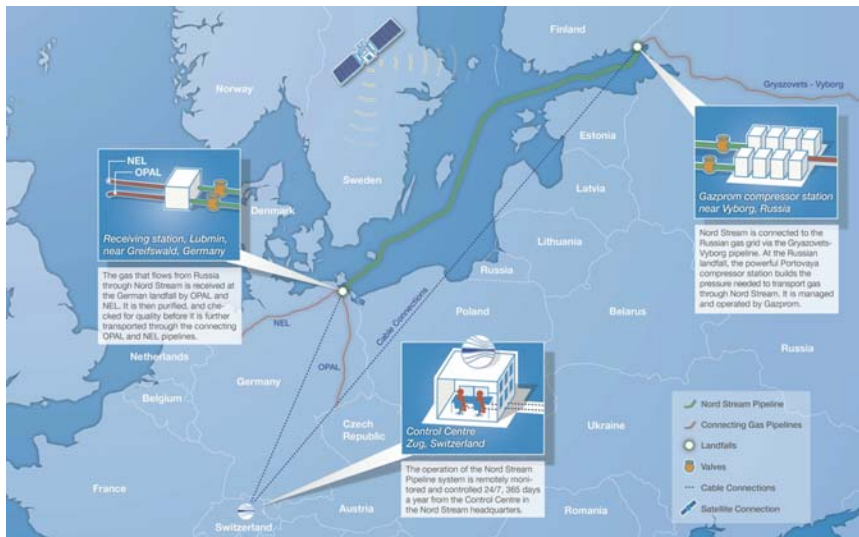
⁴⁰⁸ Neodvisni nizozemski operater plinovodnih sistemov (skupna dolžina plinovodov v upravljanju 15.000 km), letne prenosne zmogljivosti okrog 125 mrd m³ zemeljskega plina (Gasunie 2011).

⁴⁰⁹ Francosko energetsko TNP, oblikovano leta 2008 z združitvijo Gaz de France in Sueza. Največji posamični lastnik je vlada Francije, ki ima več kot 35 % delniških pravic (stanje leta 2011). Podjetje se ukvarja s celotno dobavno verigo v sektorjih zemeljskega plina in električne energije, posebej močno je vpeto v proizvodne in dobavne verige električne energije v Franciji in drugih državah Zahodne Evrope (GDF Suez 2011).

najbolj perspektivni omenjajo prav države Beneluksa (predvsem zaradi plinskega vozlišča v nizozemskem Groningenu) in Francija. Posledično bi lahko omenjeni podjetji prek sodelovanja v projektu zagotovile dodaten dostop do virov zemeljskega plina za zadovoljevanje rasti na domačih trgih (predvsem Francija), pa tudi za razširitev možnosti distribucije na regijske trge (Nizozemska). Glede na relativno dobro povezanost zahodnoevropskih plinskih trgov (z vidika infrastrukturne povezanosti) bi se lahko z zemeljskim plinom iz Severnega toka oskrbovale tudi druge države Zahodne Evrope (med njimi tudi Velika Britanija).

Poleg že predstavljenih vidikov projekta (primer 2.7) je potrebno izpostaviti, da pomemben del celotnega plinovoda predstavljata tudi dva manjša projekta, ki pa sta *de facto* ključna z vidika dolgoročne učinkovite uporabe (in doseganju pričakovanih poslovnih rezultatov) plinovoda: gre za plinovoda OPAL in NEL (slikovni prikaz 5.5), ki bosta Severni tok povezala z že obstoječimi plinskimi omrežji v Srednji (plinovod OPAL) oz. Zahodni Evropi (plinovod NEL).

Slikovni prikaz 5.5: Potek plinovoda Severni tok in priključitev na plinovoda OPAL ter NEL

Vir: Nord Stream AG 2011b.

OPAL (dolžina 470 km, poteka ob vzhodni nemški meji) se povezuje z že obstoječim plinovodnim sistemom JAGAL, ki je med drugim povezan s plinovodom Jamal – Evropa. Prek te povezave bo lahko tudi Češka uvažala zemeljski plin in tako dobila alternativno dobavno pot. Medtem naj bi bil NEL (dolžina 440 km, povezava s plinskim vozliščem v Rehdu) povezan z obstoječo plinsko infrastrukturo v Zahodni Nemčiji, prek katere se bodo lahko realizirale dobave na Nizozemsko, v Belgijo ali Veliko Britanijo. Za razliko od samega plinovoda Severni tok pa EK še niti jeseni 2011 (že ko je osrednji plinovod Severni tok začel operativno obratovati) za OPAL in NEL ni izdala dovoljenja za izvzetje iz določil 3. energetskega paketa, ki med drugim predvidevajo pravilo dostopa tretje strani (*third party access*). Slednje pomeni, da bo moral operater (OPAL NEL TRANSPORT GmbH) vsaj 50 % prenosnih zmogljivosti obeh plinovodov pustiti neizkoriščenih in teh obsegov ne bo mogel nadomestiti z ruskim plinom (Gazprom). Kot je ob enem izmed rednih srečanj med takratnim ruskim ministrom za energetiko Šmatkojem in evropskim komisarjem Oettingerjem jeseni 2011 izpostavil ruski minister, RF tovrstne pozicije EK ne razume, saj izpostavlja, da sta tako OPAL, kot NEL povezana izključno s Severnim tokom, kar že tehnično izključuje možnost dostopa tretje strani (Belikov 2011b, 1, 11). Viri blizu nemškega podjetja Wingas so spomladi 2012 sporočili, da je EK zavrnila zahtevo za izključitev plinovoda NEL od pravil dostopa tretje strani, saj EK ocenjuje, da bi lahko dolgoročno in teoretično prek omenjenega plinovoda zemeljski plin dobavljala tudi druga podjetja (Belikov 2012).

Aktivno partnerstvo Nemčije z RF pri projektu Severni tok je dokaj hitro vplivalo na povečanje prisotnosti nemških energetskega TNP v ruskem energetskega sektorju (predvsem sektorja proizvodnje in distribucije), ki se je občutno povečalo v obdobju po letu 2005 (Šanšieva 2010, 29; tabela 5.3). Med največjimi dogovori o strateškem partnerstvu in navzkrižnem lastništvu je bil spomladi leta 2006 sklenjen sporazum med BASF in Gazpromom.⁴¹⁰

⁴¹⁰ Ob robu rednih nemško-ruskih političnih konzultacij (vrhov) v Tomsku aprila 2006 sta vodstvu BASF in Gazproma v prisotnosti predsednika Putina in zvezne kanclerke Merkel podpisala strateški sporazum, s katerim bo Wintershall dobil dostop do proizvodnih zmogljivosti v RF (»Južno-russkoe« nahajališče zemeljskega plina), Gazprom pa povečal svoj delež v skupnem podjetju Wingas (do ravni 50 %), ki se ukvarja z distribucijo in prodajo zemeljskega plina na nemškem trgu (Wingas 2006).

Tabela 5.3: Ključni dvostranski projekti nemških in ruskih energetskih TNP

Podjetje	Energetski sektor	Podatki o projektu
Wintershall ⁴¹¹	Proizvodnja zemeljskega plina	»Južno-russkoe« nahajališče (rezerve 600 mrd m ³) ⁴¹² Wintershall je pridobil 25 % v projektu (ruski partner je Gazprom)
	Proizvodnja surove nafte	»Volgodeminoil«, skupno podjetje z Lukoilom (lastništvo na paritetni osnovi)
RWE	Proizvodnja in distribucija električne energije v Evropi	Julija 2011 sta RWE (največji proizvajalec električne energije v Nemčiji in eden največjih odjemalcev ruskega zemeljskega plina) in Gazprom podpisala pismo o strateškem partnerstvu v Evropi, ki bi vključevalo vstop Gazproma v proizvodne zmogljivosti v Nemčiji in drugih državah Zahodne Evrope. ⁴¹³ Decembra istega leta sta strani sicer napovedali, da uradnega strateškega partnerstva (ki vključuje tudi določeno lastniško povezanost) ne bo, da pa bosta podjetji še naprej intenzivno sodelovali pri strateško pomembnih projektih.
E.On/E.On	Proizvodnja in	Leta 2006 je E.On od ruskega državnega

⁴¹¹ Hčerinsko podjetje nemškega največjega energetskega podjetja BASF.

⁴¹² Gre za enega od virov zemeljskega plina, ki bo predvidoma usmerjen v plinovod Severni tok.

⁴¹³ The Wall Street Journal (2011) je ob tem zapisal, da bi dogovor (v kolikor bo dejansko prišlo do realizacije skupnih projektov) lahko pomenil »smrt za Nabucco«, saj je RWE eden izmed osrednjih partnerjev konzorcija, ki ta projekt razvija.

Ruhrgas	distribucija električne energije	podjetja »RAO ES« odkupil deleže v petih elektrarnah. Po združitvi je nastalo eno največjih ruskih podjetij za proizvodnjo električne energije (OGK-4), ki ima skupne zmogljivosti 8.600 MW. E.On je v projekt investiral 6 mrd USD.
	Proizvodnja zemeljskega plina	»Južno-russkoe« nahajališče (rezerve 600 mrd m ³). E.On (preko E.On Ruhrgas) je pridobil 25 % v projektu (preostala partnerja sta Gazprom in nemški Wintershall).
	Lastniški delež v Gazpromu	Vse od leta 1998 je Ruhrgas (hčerinska družba E.On) kupoval delnice Gazproma in je leta 2003 imel 6,4 % delnic. V procesu vstopa nemškega E.On v projekt osvajanja plinskega nahajališča »Južno-russkoe« sta strani izmenjali lastniške deleže; po preoblikovanju je E.On imel v lasti 3,5 % delnic Gazproma. E.On je sicer v začetku leta 2010 izstopil iz lastniške strukture Gazproma (večinski del delnic je odkupila ruska državna razvojna banka Vneshekonombank), kar je uradno pojasnil z izvajanjem strategije restrukturizacije dolga podjetja (ob tem je E.On za delnice iztržil 3,4 mrd evrov).
Gazprom	Tranzit in distribucija zemeljskega plina	Projekt Severni tok (Nord Stream AG, v katerem ima Gazprom 51-odstoten delež).
	Distribucija in prodaja zemeljskega plina	Povečanje lastniškega deleža v skupnem podjetju Wingas (nemški partner Wintershall) s 35 % na 50 %. Za Gazprom je

		projekt pomemben zaradi neposrednega dostopa do prodajnih trgov v Nemčiji in Srednji Evropi.
Rosneft	Predelava surove nafte, proizvodnja naftnih derivatov	Leta 2011 je državni Rosneft od venezuelskega državnega podjetja PDVSA odkupil 50-odstoten delež v nemškem podjetju Ruhr Oel, ki upravlja s štirimi rafinerijami v Nemčiji (primer 5.2).

Vir: Rar 2008; E.On 2011; Kommersant 2011c.

Primer 5.2: Nakup 50-odstotnega deleža v nemškem podjetju Ruhr Oel s strani Rosneft

Ob uradnem obisku takratnega ruskega predsednika vlade Putina v Venezuelo oktobra 2010 je bil podpisan memorandum med Rosneft in venezuelskim državnim naftnim podjetjem PDVSA o nakupu 50-odstotnega deleža PDVSA v nemškem podjetju Ruhr Oel. Slednje ima deleže v štirih nemških rafinerijah – Gelsenkirchen (100-odstoten delež), PCK Scwedt (37,5-odstoten delež), Bayernoil (25-odstoten delež) in MiRO (24-odstotni delež) s skupnimi predelovalnimi zmogljivostmi 23,2 mio ton letno.⁴¹⁴ S preostalim 50-odstotnim deležem Ruhr Oel upravlja angleški BP. Po tem, ko so vse nadzorne institucije odobrile nakup (med drugim tudi EK, ki je preverjala skladnost z evropsko antimonopolno zakonodajo), je bil maja 2011 posel tudi uradno sklenjen. Rosneft je za vstop v lastniško strukturo Ruhr Oel plačal 1,6 mrd USD.

Strateška lega štirih rafinerij (dve se nahajata v Vzhodni Nemčiji, pri čemer je PCK Scwedt neposredno povezan z naftovodom Družba) bo Rosneftu omogočala povečanje sinergij v sektorjih predelave in prodaje, saj bo lahko izkoristil dostop do prostih predelovalnih zmogljivosti za predelavo lastne surove nafte. Glede na to, da so lastne predelovalne zmogljivosti Rosnefta leta 2010 znašale 47 mio ton letno, bo strateški vstop v Ruhr Oel občutno povečal predelovalne zmogljivosti ruskega naftnega podjetja.⁴¹⁵

⁴¹⁴ Kar predstavlja okrog 20 % celotnega nemškega trga.

⁴¹⁵ V začetku leta 2012 je postalo znano, da bi lahko ruski Rosneft prevzel še eno rafinerijo v Nemčiji, tokrat od podjetja Petroplus, ki je v letu 2011 zašlo v finančne težave in se je odločilo za delno odprodajo premoženja (potrebno za poplačilo dolgov upnikom). Rafinerija Ingolstadt (dnevne predelovalne zmogljivosti 110.000 sodov) bi lahko bila zanimiva za ruska naftna podjetja z vidika povečanja dobav in predelave lastne surove nafte ter posledičnega povečanja prisotnosti v segmentu prodaje naftnih derivatov v

Vir: Platts 2011; Rosneft 2011a in 2011c.

Ob prikazanem povečanem energetske sodelovanju med državama (npr. obdobje 2005–2010) je potrebno izpostaviti, da se Nemčija dobro zaveda pomena uravnoveženja med sicer občutnimi gospodarskimi interesi v primeru poglobljenega energetskega sodelovanja z RF (tako z vidika zagotavljanja zadostnih vhodnih energentov, kot tudi širitve poslovanja svojih energetskih TNP na ruski trg) na eni strani ter svojo energetske varnostjo na drugi. Ob slavnostnem odprtju prve veje plinovoda Severni tok novembra 2011 je namreč rusko politično vodstvo in vodstvo Gazproma napovedalo začetek izdelave študije izvedljivosti za še tretjo (do tedaj povsem nepredvideno) vejo plinovoda Južni tok. Nemško politično vodstvo (neposredno kanclerka Merkel) je ob tem še isti dan sporočila, da je o tovrstni možnosti še preuranjeno govoriti in da bo Nemčija predviden dolgoročni izpad proizvodnje električne energije (po zaprtju svojih jedrskih elektrarn po letu 2020) poskušala nadomestiti predvsem s povečano proizvodnjo iz OVE in ne povečanega uvoza fosilnih energentov, tudi iz RF (Solovjov in Belikov 2011).

5.1.2.2 Italija in Francija: nova stara zaveznitva

Čeprav so energetske odnosi med RF ter Italijo in Francijo po dinamiki nekoliko zaostajali za rusko-nemškim partnerstvom (so bili pa še vedno dokaj obsežni predvsem na področjih trgovine in TNI), so se še posebej po letu 2000 postopoma intenzivirali ter se od takrat po vsebini in formi razvijali dokaj podobno kot v primeru Nemčije.

Italija predstavlja tretjo najpomembnejšo trgovinsko partnerico RF znotraj držav EU (blagovna menjava leta 2010 37,3 mrd USD), kot tudi pomembnega investitorja v rusko gospodarstvo (nekaj manj kot 1 mrd USD TNI ob koncu leta 2010) (Centralna banka RF 2011). Podobno kot v primeru Nemčije je gospodarsko sodelovanje pogojeno s komplementarnostjo obeh gospodarstev, saj je osrednji interes Italije zagotovitev zadostnih obsegov dobav fosilnih energentov ter dostop svojih podjetij do ruskega trga,

Evropi: osrednji vir surove nafte za rafinerijo Ingolstadt je namreč bil Transalpski plinovod (povezuje Trst z avstrijskim in nemškim trgovom), ki bi bila lahko nadomeščen z dobavami iz ruskega naftnega terminala Primorsk (Gudkov in Džodžua 2012, 7).

medtem ko je RF zainteresirana za razširitev sodelovanja na energetskega področju s ciljem povečanja svojega deleža na italijanskem trgu (in širše), kot tudi partnerstva pri realizaciji projektov širšega (evropskega) pomena (Arbatova 2011, 7). Tovrstno sodelovanje se je v obdobju po letu 1991 dejansko odvijalo na enakih načelih kot v desetletjih pred tem, saj je Italija že od 60. let 20. stoletja naprej intenzivno sodelovala z RF na področju uvoza fosilnih energentov (Torgovye predstaviteljstva RF 2011), pa čeprav so bili nekateri takratni dvostranski sporazumi v nasprotju s pravili delovanja notranjih trgov Evropskih skupnosti (Arbatova 2011, 8).

Bolj poglobljeno strateško partnerstvo se je po obdobju tranzicije v RF začelo ob koncu 90. let 20. stoletja, saj sta februarja 1999 Gazprom in italijansko energetska podjetje ENI podpisala sporazum o strateškem sodelovanju in partnerstvu, ki je predvideval obširno sodelovanje na področju proizvodnje, tranzita in prodaje zemeljskega plina in surove nafte. Kot praktičen rezultat tega sodelovanja je bil v naslednjih letih realiziran projekt izgradnje morskega plinovoda Modri tok (*Blue stream*), ki povezuje rusko in turško črnomorsko obalo.⁴¹⁶ V nadaljevanju sta podjetji novembra 2006 podpisali nov sporazum o strateškem partnerstvu, ki je tokrat tudi predvideval podaljšanje pogodbe o dobavi ruskega zemeljskega plina do leta 2035, navzkrižne investicije, dostop Gazproma do italijanskega maloprodajnega trga ter pridobitev projektov ENI v sektorju proizvodnje zemeljskega plina v RF (tabela 5.4).⁴¹⁷ Omenjen sporazum ni omogočil zgolj dostopa ENI do virov zemeljskega plina v RF, temveč je služil tudi kot podlaga za začetek projekta plinovoda Južni tok, ki sta ga podjetji oznanili junija 2007. Od takrat italijanski ENI ostaja ključni partner Gazproma v tem projektu, čeprav se je njegov sprva 50-odstoten delež ob vstopu francoskega podjetja EDF in nemškega Wintershall zmanjšal na 20 %.⁴¹⁸

⁴¹⁶ Projekt je sicer nastal kot pobuda RF in Turčije, ki sta leta 1997 sklenili medvladni sporazum o izgradnji morskega plinovoda, istočasno pa sta Gazprom in turški BOTAS podpisala sporazum o 25-letnih dobavah zemeljskega plina. Operativna prenosna zmogljivost plinovoda je 16 mrd m³ zemeljskega plina, čeprav je bil ta v obdobju po začetku obratovanja (2003/2005) zgolj na polovico zapolnjen, saj je Turčija zmanjšala predvidene odkupne obsege. Plinovod je gradilo in z njim upravlja podjetje Blue Stream Pipeline B. V., skupno podjetje Gazproma in ENI (ENI 2009).

⁴¹⁷ V skladu z dogovorom lahko Gazprom (prek svojih podružnic, ki se ukvarjajo z distribucijo in prodajo zemeljskega plina) prosto razpolaga z do 3 mrd m³ zemeljskega plina za prodajo na italijanskem trgu (ENI 2011).

⁴¹⁸ Pri tem gre izključno za lastništvo morskega dela plinovoda (pod Črnim morjem), saj naj bi preostale (kopenske) dele trase plinovoda upravljali nacionalni operaterji posameznih držav v sodelovanju z Gazpromom.

Tabela 5.4: Ključni dvostranski projekti italijanskih in ruskih energetskega TNP

Podjetje	Energetski sektor	Podatki o projektu
ENI in ENEL	Proizvodnja zemeljskega plina	ENI (40-odstoten delež) in ENEL (60-odstoten delež) skupaj razvijata plinsko nahajališče Samburskoe (dokazane zaloge 400 mrd m ³ zemeljskega plina).
ENEL	Proizvodnja in distribucija električne energije	ENEL nadzoruje 55,6 % OJK-5, generacijskega podjetja za proizvodnjo električne energije. Pri vstopu ENEL na ruski trg električne energije (2004) je šlo za prvi primer TNI investicije v ta segment energetike v RF.
ENI (Agip)	Transport surove nafte	ENI kot eden od delničarjev sodeluje v Kaspijskem naftovodnem konzorciju, ki upravlja z istoimenskim naftovodom (slednji povezuje nahajališče surove nafte Tengiz v Kazahstanu z ruskim črnomořskim pristaniščem Novorossijsk).
ENI, Gazprom	Transport zemeljskega plina	Izgradnja in upravljanje s plinovodom Modri tok (na paritetni osnovi).
ENI, Gazprom	Transport zemeljskega plina	Načrtovana izgradnja in upravljanje s plinovodom Južni tok (morski del plinovoda).
ERG, Lukoil	Predelava surove nafte	Lukoil je leta 2010 vstopil v lastništvo italijanske rafinerije ISAB (proizvodne zmogljivosti 320.000 sodov/dnevno), ki ga je januarja 2011 povečal na 60-odstoten delež.

Vir: ENEL 2011; ERG 2011; in ENI 2011.

Prvotno sodelovanje na področju zemeljskega plina se je v obdobju po letu 2004/2005 razširilo tudi na področje proizvodnje električne energije (vstop italijanskega podjetja ENEL na ruski trg) in surove nafte (predvsem sektor predelave), saj državi in njuna energetska TNP sodelujejo tako pri projektih predelave v Italiji (pridobitev 60-odstotnega deleža v rafineriji ISAB v Italiji s strani Lukoila), kot tudi transporta v RF (ENI sodeluje v Kaspijskem naftovodnem konzorciju).

Pri oceni povečane intenzivnosti in strateške naravnosti italijansko-ruskega energetskega sodelovanja v zadnjih desetih letih Arbatova (2011) izhaja iz dveh dejavnikov, in sicer: a) gospodarske stabilizacije razmer v RF; in b) tesnega osebnega prijateljstva Vladimirja Putina in dolgoletnega (2001–2006, 2008–2011) predsednika vlade Italije Silvia Berlusconija. Čeprav bi tema dvema dejavnikoma bilo potrebno dodati vsaj še oblikovanje močnih energetskih TNP v RF, ki so po letu 2000 lahko bolj učinkovito razvijali projekte zunaj meja RF (npr. Gazprom in Lukoil), si velja podrobneje pogledati pomen strateškega političnega partnerstva, ki sega prek meja energetskega sodelovanja.

Italijansko politično vodstvo je v obdobju zadnjega desetletja pri političnih vprašanjih širšega značaja (npr. sodelovanje RF z EU in/ali zvezo NATO, vstop RF v STO ipd.) pogosto nastopalo pragmatično, kar je v praksi pomenilo tudi zagovarjanje interesov RF ter prizadevanje za vzpostavitev strateškega partnerstva z RF (Zonova 2010, 348). Slednje se je odražalo tako na področju vizumskega dialoga RF – EU (Italija je zagovornica čim hitrejših liberalizacij vizumskega režima), vprašanja spoštovanja človekovih pravic in demokratizacije v RF (npr. v Čečeniji), vojaškega konflikta v Gruziji leta 2008 (Italija si je prizadevala za čimprejšnjo vzpostavitev rednega dialoga NATO – Rusija, po tem ko je bil le-ta prekinjen) ipd. (Alcaro 2010). Kot pa opozarja Arbatova (2011, 14–15), je tovrstna politika Italiji morebiti prinesla primerjalne prednosti z vidika gospodarskega (energetskega) sodelovanja z RF, vendar je obenem povzročila določeno »marginalizacijo« Italije znotraj EU (italijanski premier je bil pogosto obtožen

politike »razdvajanja« pri poskusih vzpostavitve enotnega stališča znotraj EU). Temu velja dodati, da bi bilo poenostavljeno predvidevati, da bi gospodarski interesi ter sodelovanje med RF in Italijo vplivali na slednjo do te mere, da bi bila pripravljena brezpogojno podpirati ruska stališča pri vprašanih MO. Potrditev najdemo v oboroženem posredovanju zveze NATO v Libiji leta 2011, kateremu je RF močno nasprotovala, po drugi strani pa je Italija igrala eno najpomembnejših vlog, izhajajoč predvsem iz svojih gospodarskih (dostop do libijskih virov energentov) in geopolitičnih interesov (širši vpliv v regiji). Strinjamo se lahko z oceno Arbatove (2008, 19), da bi lahko italijansko-ruske odnose označili kot »priviligirano partnerstvo«, v osnovi katerih ležijo pragmatični gospodarski in politični interesi. Prikazano energetske sodelovanje, ki nedvomno izhaja iz ekonomskih interesov na zasebnem (interesi energetskih TNP) in državnem nivoju, pa pri tem predstavlja nekakšno platformo tovrstnega »priviligiranega partnerstva«.

Energetske rusko-francoske sodelovanje je (v primerjavi z Nemčijo in Italijo) nekoliko manjše po obsegu, kar izhaja predvsem iz energetske bilance Francije, v kateri močno prevladuje jedrska energija (delež le-te v porabi primarne energije predstavlja 40 %), medtem ko je delež fosilnih energentov (surove nafte in zemeljskega plina) močno pod povprečjem EU 27. Slednje se tudi odraža na obsegu uvoza fosilnih energentov iz RF – leta 2009 je Francija iz RF uvozila 10 mio ton surove nafte (kar je primerljivo z obsegom uvoza Finske in predstavlja 14 % celotnega uvoza tega energenta) ter 7,8 mrd m³ zemeljskega plina (primerljivo z obsegom uvoza Madžarske; delež ruskega zemeljskega plina v celotnem uvozu tega energenta predstavlja 16 %). Energetska odvisnost od uvoza fosilnih energentov iz RF je v primeru Francije zelo nizka (najmanjša med velikimi gospodarstvi EU 27), saj jo poleg nizkih potreb po uvozu prav tako pogojuje diverzificiranost dobav (osrednji partnerji pri uvozu surove nafte so Norveška, Savdska Arabija, RF, Kazahstan in Iran) (Eurostat 2011). Znotraj francoskega energetskega sektorja deluje več energetskih TNP, od katerih pa imajo daleč najbolj razvejane mednarodne aktivnosti EDF,⁴¹⁹ GDF Suez in Total.⁴²⁰ Posebej velja poudariti, da ima

⁴¹⁹ EDF predstavlja enega največjih podjetij za proizvodnjo električne energije v Evropi (delež znotraj EU 27 okrog 22 %). Največji delež vseh prihodkov predstavlja upravljanje z jedrskimi elektrarnami v Franciji, medtem ko je izven Francije podjetje najbolj aktivno v posameznih državah EU 27 (Velika Britanija,

francoska država v dveh izmed teh pomemben (GDF Suez) oz. celo prevladujoč (EDF) lastniški delež.

Interes RF za energetska sodelovanje s Francijo je zaradi zgoraj opisanih značilnosti francoskega energetskega trga v manjši meri vezan na zgolj povečanje dobav svojih fosilnih energentov (saj v srednjeročni perspektivi ni pričakovati drastičnega upada deleža jedrske energije v energetske bilanci Francije), temveč je pogojen z realizacijo skupnih projektov ruskih in francoskih TNP tako v RF, kot tudi izven (vidik dostopa do tehnologij) ter s širšim gospodarsko-političnim sodelovanjem, ki se je močno okrepilo po letu 2000 (Zvereva 2010c, 325). Upoštevajoč pomemben delež države v nekaterih največjih energetskih TNP obeh držav ni presenetljivo, da sta državi po letu 1991 aktivno razvijali tudi institucionalno (in zakonodajno) podlago energetskega sodelovanja, saj je bilo podpisanih več medvladnih sporazumov in memorandumov, ki predvidevajo razvoj večjega števila dvostranskih projektov; prav tako v okviru bilateralne Medvladne komisije za finančna, industrijska in trgovinska vprašanja deluje posebna delovna skupina za energetska vprašanja (Žiznin 2005, 314).

Skozi zgodovinski pregled večjih sklenjenih dvostranskih projektov vidimo, da je sodelovanje pridobilo povsem novo dinamiko po letu 2005/2006 (Žiznin 2005; Gazprom 2011c; Gomart 2011; Total 2011b):

- a) obdobje do leta 1991: sodelovanje pri dobavi surove nafte in zemeljskega plina SZ Franciji;
- b) 1991–2000: podpis Sporazuma o razdelitvi proizvedenih obsegov (PSA) za naftno nahajališče Kharyaga, v katerem ima Total 50-odstoten lastniški delež. Proizvodnja se je začela leta 1999;
- c) 2003: skupna izjava predsednikov obeh držav o sodelovanju na energetskem področju (Predsednik RF 2003). V skupni izjavi strani potrjujeta pomembnost

Italija, Poljska, Romunija ipd.) Francoska država nadzoruje več kot 84-odstoten lastniški delež podjetja (EDF 2011).

⁴²⁰ Gre za eno največjih svetovnih naftnih TNP podjetij, ki se aktivno ukvarja s proizvodnjo, predelavo, distribucijo in prodajo surove nafte, naftnih derivatov in zemeljskega plina. Največ proizvodnih aktivnosti izvaja v Severnem morju, Afriki, Južni Ameriki in Aziji. Upravlja z okrog 17.000 bencinskimi servisi po svetu, je večinsko zasebno podjetje (delež francoske države manj kot 5 %) (Total 2011).

- energetskega dvostranskega sodelovanja, ki bi se moralo vnaprej razvijati v sklopu širšega energetskega dialoga EU – RF. Strani si bosta prav tako prizadevali za poglobitev sodelovanja med energetskimi podjetji, pri čemer sta strani potrdili obojestranski interes za vstop francoskih podjetij v energetske projekte v RF;
- d) decembra 2006 sta Gazprom in GDF Suez podpisala sporazum o podaljšanju dobav ruskega zemeljskega plina do leta 2030;
 - e) 13. julija 2007 sta Gazprom in Total podpisala sporazum o sodelovanju pri razvoju projektu Shtokmanskega nahajališča v Barentsovem morju. 21. februarja 2008 so Gazprom, Total in norveški StatoilHydro podpisali delničarski sporazum za omenjeni projekt;
 - f) junija 2010 je francosko podjetje GDF Suez pridobilo 9-odstoten delež v projektu Severni tok in tako postalo peti delničar v projektu;
 - g) junija 2010 je bil podpisan trilateralni memorandum med Gazpromom, ENI in francoskim EDF o vstopu slednjega v projekt Južni tok. Dokončni sporazumi so bili podpisani septembra 2011;
 - h) marca 2011 sta Total in največji neodvisni proizvajalec zemeljskega plina v RF Novatek podpisala sporazum o strateškem partnerstvu, v skladu s katerim bo Total pridobil 20-odstoten delež v projektu Yamal – LNG ter tudi vstopil v lastniško strukturo Novateka (12-odstoten lastniški delež z opcijo odkupa dodatnih 8 % delnic). Posledično naj bi Total dolgoročno sodeloval pri realizaciji dveh največjih projektih pridobivanja zemeljskega plina na polotoku Jamal (Yamal – LNG) oz. na ruskem skrajnem severu (Shtokman). Omenjena projekta bi morala dolgoročno nadomestiti zmanjšano proizvodnjo zemeljskega plina na nahajališčih Zahodne Sibirije;
 - i) novembra 2011 sta ob robu 16. zasedanja rusko-francoske medvladne mešane komisije francosko podjetje Alstom in ruski Rosatom podpisala sporazum o sodelovanju na področju jedrskih tehnologij, ki predvideva razširjeno sodelovanje pri tehničnem razvoju, financiranju in gradnji jedrskih objektov v tretjih državah ipd.

Tovrstno dinamično sodelovanje na področju energetike je v obdobju po letu 2005 (podobno kot v primeru Italije in Nemčije) spremljal intenziven dialog na drugih

področjih, med katerimi velja posebej izpostaviti politično (npr. sodelovanje v okviru Varnostnega sveta OZN, v katerem obema državama pripada stalni sedež, obnovitev tristranskih nemško-francosko-ruskih političnih konzultacij),⁴²¹ vojaško-obrambno sodelovanje (rusko-francoski svet za sodelovanje pri obrambnih vprašanjih,⁴²² sodelovanje pri nakupih najnaprednejših oborožitvenih kompleksov)⁴²³ in širše gospodarsko sodelovanje (številni projekti avtomobilskega proizvajalca Renault v RF, skupni projekti Alstroma in ruskih industrijskih podjetij ipd.) (Gomart 2007; Facon 2010, 168–70; MZZ RF 2011).

V kolikor bi energetska diplomacija RF v odnosu do Francije v zadnjem desetletju ocenjevali s pomočjo (neo)realističnega pristopa »energetskega imperializma«, bi lahko povzeli, da je bila le-ta neučinkovita, saj RF (oz. njena energetska TNP) v tem času ni uspela povečati svojega vpliva na francoskem trgu. Dejansko se je sodelovanje razvijalo v nekoliko drugačni smeri: energetska TNP obeh držav so skupaj sodelovala pri večjih mednarodnih (infrastrukturnih) projektih (Severni in Južni tok), prav tako so francoska podjetja pridobila pomembne deleže v ruskem energetskega sektorju. Tovrstno sodelovanje lahko pojasnimo s pristopom »vzajemne soodvisnosti«, ki izpostavlja obojestranske (v prvi vrsti gospodarske) koristi, kot tudi z upoštevanjem osrednjih ciljev ruske zunanje (energetske) politike. Pokazali smo namreč, da je le-ta usmerjena tudi v razširitev mednarodnega sodelovanja ruskih energetskih TNP z vodilnimi mednarodnimi energetskimi podjetji, saj bodo tako ruska podjetja bistveno lažje (s tehnološke, finančne in politične plati) izvajala tako svoje mednarodne projekte, kot tudi razvijala nove proizvodne projekte v RF (kot npr. razvoj nahajališč na polotoku Jamal ali projekt Shtokman). S tega vidika lahko ocenimo, da je bila ruska energetska diplomacija do Francije v obdobju 2005–2010/2011 učinkovita, saj je prispevala k vzpostavitvi novih oblik sodelovanja med ruskimi in francoskimi energetskimi TNP (omenjeni bilateralni projekti tako v RF, kot v Evropi), prav tako pa je uspela zagotoviti večjo politično

⁴²¹ Slednji potekajo v obliki srečanja predsednikov držav oz. vlad treh držav in so bili ponovno vzpostavljeni leta 2003, ko so vse tri države odločno nasprotovale unilateralnemu vojaškemu posredovanju ZDA v Iraku (Zvereva 2010a, 306).

⁴²² Ustanovljen leta 2002, srečanja potekajo enkrat letno ob prisotnosti ministrov za zunanje in obrambne zadeve (MZZ RF 2011).

⁴²³ Leta 2011 podpisan sporazum o nabavi štirih plovil razreda Mistral (dve ladji bosta izgrajeni v Franciji in dve v RF; skupna vrednost posla 1,2 mrd evrov) (Reuters 2011a).

podporo nekaterim ključnim energetskim projektom RF v Evropi (vstop francoskih državnih podjetij v projekta Severni in Južni tok bo nedvomno povečal pogajalske pozicije RF oz. njenih partnerskih držav v projektih). Da je ravno ta vidik izjemnega pomena za RF, je bilo potrjeno na novembrskem (leta 2011) srečanju takratnih predsednikov vlad RF in Francije, ki sta predsedovala mešani komisiji za gospodarsko sodelovanje obeh držav. Po poročanju ruskih medijev (Belikov 2011c) je namreč v besedilu zaključnega protokola zasedanja komisije zapisano tudi zaprosilo RF podpori Francije v prizadevanjih,⁴²⁴ da bi projekt izgradnje plinovoda Južni tok pridobil potrebna dovoljenja EK (predvsem določene izjeme od 3. energetskega paketa) oz. da bi bil uvrščen na seznam prioritetenih transevropskih energetskih infrastrukturnih projektov (t. i. seznam »TEN-E«). Podobno kot pri projektu Severni tok je namreč tudi pri projektu Južni tok za RF ključno, da ima močne evropske partnerje, ki bi pomagali pri lobiranju za realizacijo projekta, saj je javno znano, da EK projektu do sedaj ni bila naklonjena.

Če povzamemo, se je energetski dialog med RF in tremi osrednjimi partnerji znotraj EU 15 (Nemčijo, Italijo in Francijo) v obdobju po letu 2000 razvijal v smeri strateškega energetskega partnerstva (Šanšieva 2010, 34), pri čemer je bil uporabljen model »vzajemne soodvisnosti«, saj so akterji vstopali v dvostranska (npr. projekti navzkrižnih investicij ali vstopa na notranje trge posameznih držav) in multilateralna partnerstva (npr. v projektih Severni in Južni tok) z upoštevanjem interesov obeh strani. Pomenljivo je, da se je tovrstno sodelovanje intenzivno razvijalo ravno v obdobju cikličnih energetskih kriz (med RF in Ukrajino ter Belorusijo), procesov liberalizacije notranjih energetskih trgov EU (3. energetski paket) in prizadevanj EK za diverzifikacijo dobav fosilnih energentov, usmerjeno v prvi vrsti v zmanjšanje uvozne odvisnosti EU 27 od RF ter tudi neuspehov v energetskem dialogu EU – RF, kar se je v še največji meri pokazalo z izstopom RF iz ECT (2009). Kot smo nazorno pokazali, nič od naštetega ni občutneje vplivalo na dinamiko razvoja dvostranskih energetskih projektov, od katerih imajo nedvomno velike (gospodarske) koristi tudi zahodne države oz. njihova energetska TNP.⁴²⁵ Tovrsten model

⁴²⁴ Slednje javno ni dostopno.

⁴²⁵ Slednje potrjuje tudi podatek, da so v obdobju neposredno po prvi večji plinski krizi RF z Ukrajino leta 2006 številna evropska energetska TNP podaljšala svoje dolgoročne pogodbe z Gazpromom o dobavah zemeljskega plina. Pričakovano so med temi prednjačila prav podjetja iz skupine EU 15 (italijanski ENI –

kaže tudi, da je RF pripravljena v svoj energetski trg spustiti tuja podjetja (tudi v sektor proizvodnje), vendar pa ob tem pričakuje, da bodo njena energetska TNP pridobila tudi projekte v zahodnih državah (predvsem v sektorjih distribucije in prodaje). Primer energetske diplomacije RF z Nemčijo in Italijo nazorno kaže rezultate tovrstnega delovanja, ki izhaja iz opredeljenih strateških ciljev zunanje (energetske) politike RF: po letu 2005 lahko zasledimo večje število bilateralnih projektov, s pomočjo katerih bodo ruska energetska TNP po eni strani lahko hitreje (oz. v večjih obsegih) vstopala na trge zahodnih držav, po drugi strani pa bodo prek strateškega partnerstva lahko lažje in hitreje razvijala nove proizvodne projekte v RF,⁴²⁶ ki so ključni z vidika srednje- in dolgoročne ravni proizvodnje fosilnih energentov.

5.1.3 Ruska federacija in nove države članice Evropske unije (EU 12): posledice cikličnih energetskih kriz in politizacije odnosov

»Nove države članice EU/ so s seboj prinesle prtljago zgodovinske užaljenosti in kompleksov, načela delovanja, ki jih označuje brezkompromisnost in ultimativnost«.

Zunanji minister RF Lavrov leta 2007 v Emeljanova (2009).

»Po letu 2005 se je pri izgrajevanju skupnih stališč EU do odnosov z RF povečal vpliv novih članic EU, ki so bile ujetnice svojih subjektivnih predstav, v mnogih pogledih izvirajočih iz mitološke preteklosti«
(Zvereva 2010a, 296).

pogodba podpisana 19. novembra 2006; nemški E.On Ruhrgas – pogodba podpisana 12. julija 2006, francoski GDF – pogodba podpisana 19. decembra 2006 ipd.) (Paillard 2007, 7).

⁴²⁶ »Pomen TNI ne izhaja zgolj iz njihove finančne plati, temveč tudi iz kvalitativnih značilnosti investicijske dejavnosti, predvsem uporabe najnaprednejših tehnologij, izkušenj učinkovitega upravljanja zahtevnih projektov in praktičnih znanj delovanja na mednarodnih trgih« (Emeljanova 2009, 110).

Energetska diplomacija RF se je v obdobju 2000–2010 v odnosu do novih držav članic EU (EU 12) po vsebini, formi in dinamiki bistveno razlikovala od prikazanih odnosov v primeru EU 15. Slednje je po naši oceni pogojeno s tremi ključnimi dejavniki:

- a) drugačna razmerja odvisnosti skupine EU 12 od uvoza surove nafte (naftnih derivatov) in zemeljskega plina iz RF (slednje smo na kratko že izpostavili v podpoglavju 5.1.1.2);
- b) zgodovinsko-politični razvoj večine držav EU 12 (izjemi sta Ciper in Malta ter deloma Slovenija), od katerih so bile tri države del SZ (baltske države Litva, Latvija in Estonija), preostalih šest pa članic Varšavskega pakta (prim. Binhack 2011; Nowak in Grzejszczak 2011);⁴²⁷
- c) posledice cikličnih energetske kriz v obdobju 2006–2009, ki so zaradi dvostranskih (političnih in energetske) sporov med RF in Ukrajino oz. Belorusijo v največji meri negativno vplivali ravno na države skupine EU 12.⁴²⁸

V nadaljevanju bomo upoštevajoč tako osrednje cilje energetske diplomacije RF do omenjene skupine držav, kot tudi tri izpostavljene dejavnike analizirali zunanje energetske odnose v bilateralnem in multilateralnem kontekstu. Ker bo v ospredju našega raziskovalnega interesa delovanje skupine držav EU 12 do RF v kontekstu EU 27, se bomo v večji meri osredotočili na obdobje po letu 2004 (leto vstopa deseterice držav te skupine v EU).

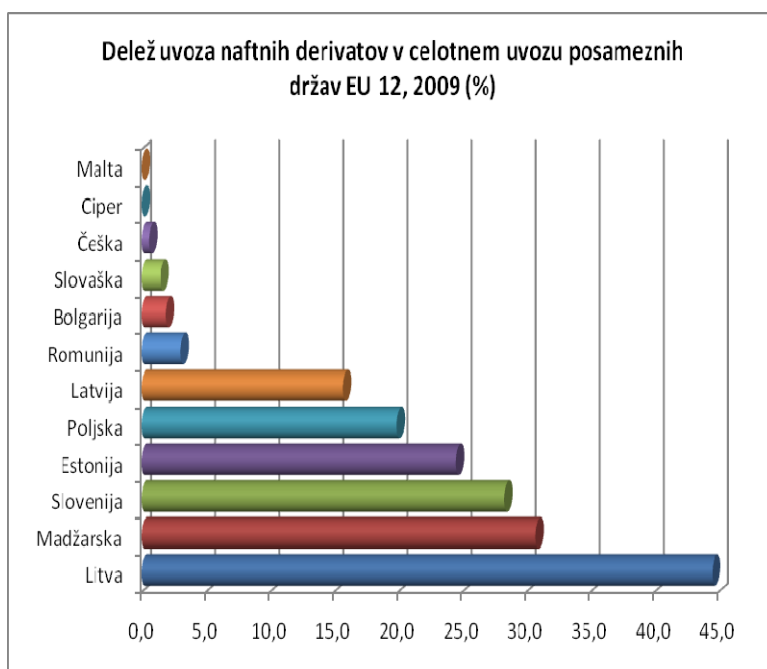
5.1.3.1 Energetska odvisnost od Ruske federacije

Kot smo že izpostavili, se je zaradi zgodovinskih in geografskih dejavnikov oblikovala bistveno večja odvisnost omenjenih držav od uvoza fosilnih energentov iz RF (slikovni prikaz 5.6, 5.7 in 5.8), kot v primeru držav skupine EU 15.

⁴²⁷ »Za mnoge odločevalce v državah Srednje in Vzhodne Evrope zgodovinski odnosi s /SZ/ predstavljajo oviro za gospodarske odnose z današnjo Rusijo« (Nowak in Grzejszczak 2011, 43).

⁴²⁸ Ruski avtor Alčinov (2004, 22) je v svoji raziskavi iz leta 2004 predvideval, da v prihajajočem obdobju (ob vstopu novih držav članic v EU) ni pričakovati večjih sprememb pri dobavah ruskih energentov skupini držav iz Srednje in Vzhodne Evrope, pa čeprav je napovedoval določene spremembe politik, izhajajočih iz obvezne uporabe skupne evropske zakonodaje na področju ureditve (liberalizacije) notranjih energetske trgov.

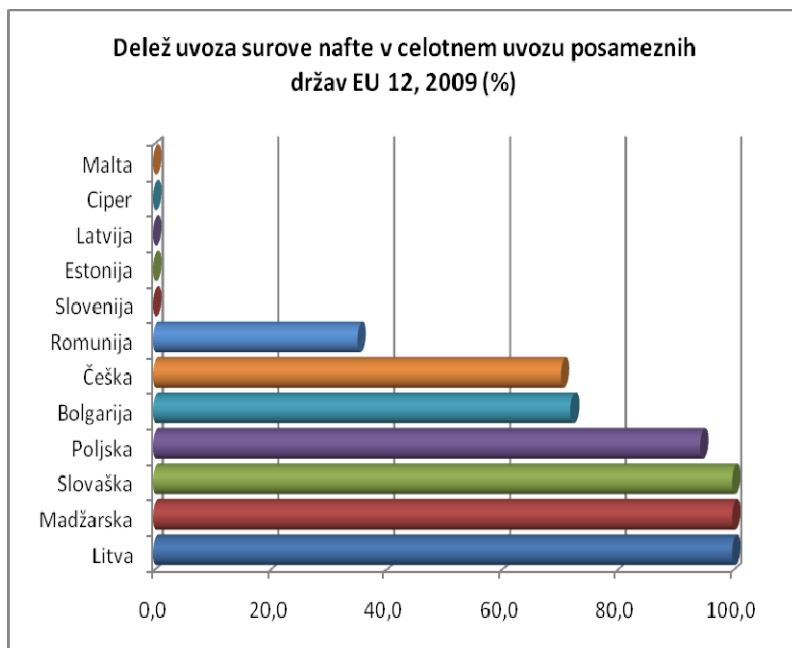
Slikovni prikaz 5.6: Delež uvoza naftnih derivatov iz RF v celotnem uvozu posameznih držav EU 12 leta 2009

Vir: prirejeno po Eurostat 2011.

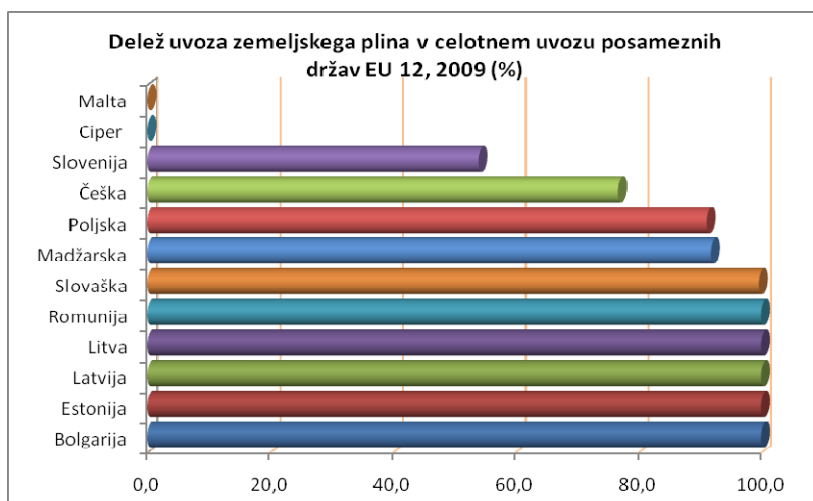
Na področju surove nafte oz. naftnih derivatov se države skupine EU 12 delijo na tiste, ki uvažajo surovo nafto in jo nato že znotraj države predelujejo v naftne derivate (slikovni prikaz 5.7), in tiste, ki domačih predelovalnih zmogljivosti nimajo in zatoj naftne derivate neposredno uvažajo (slikovni prikaz 5.6). Odvisnost od uvoza iz RF je vidna predvsem v prvi skupini (uvoz surove nafte), saj vidimo, da v kar polovici držav EU 12 delež uvoza ruske surove nafte predstavlja vsaj 60 % celotnega uvoza, medtem ko je v primeru štirih držav (Litva, Madžarska, Slovaška in Poljska) ta odvisnost celo večja od 80 %.

Slikovni prikaz 5.7: Delež uvoza surove nafte iz RF v celotnem uvozu surove nafte posameznih držav EU 12 leta 2009

Vir: prirejeno po Eurostat 2011.

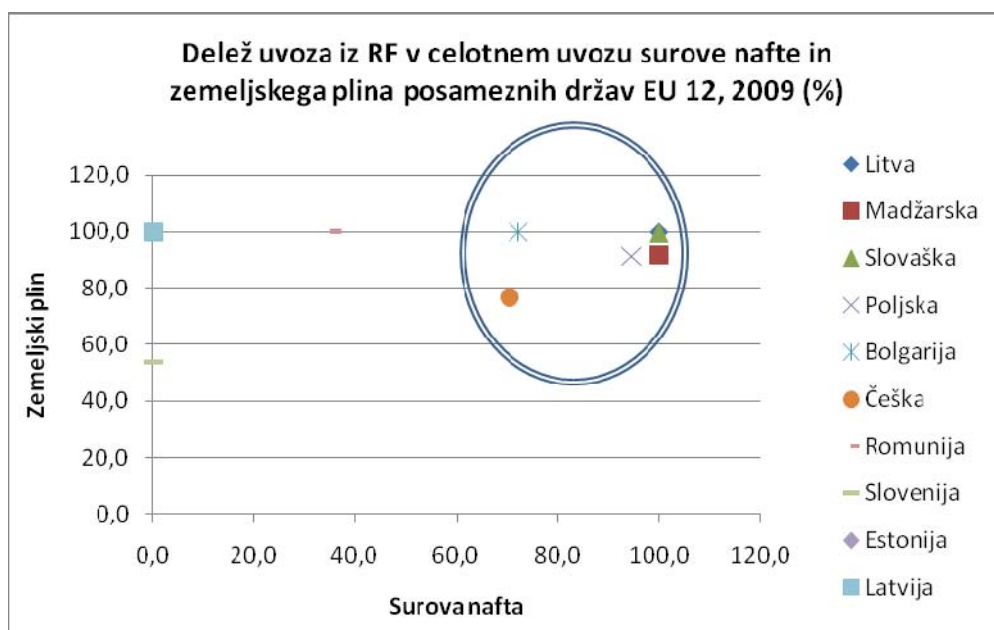
Slikovni prikaz 5.8: Delež uvoza zemeljskega plina iz RF v celotnem uvozu zemeljskega plina posameznih držav EU 12 leta 2009

Vir: prirejeno po Eurostat 2011.

Odvisnost je še večja v primeru zemeljskega plina (slikovni prikaz 5.8), saj zgolj v treh državah (Malta, Ciper in Slovenija) delež uvoza ruskega zemeljskega plina predstavlja manj kot 60 %; v večini držav EU 12 se ta % giblje na ravni 80 % ali več (šest držav je v celoti odvisnih od uvoza ruskega zemeljskega plina).

Slikovni prikaz 5.9: Delež uvoza surove nafte in zemeljskega plina iz RF v celotnem uvozu obeh energentov v posameznih državah EU 12

Vir: prirejeno po Eurostat 2011.

V kolikor primerjamo podatke o deležu uvoza surove nafte in zemeljskega plina iz RF v državah EU 12, dobimo grafično razporeditev najbolj energetske odvisnih držav skupine EU 12: v tej skupini je šest držav, v katerih delež ruskega uvoza (v primeru obeh energentov) predstavlja okrog 80 % ali več (desni zgornji del grafa). Tej skupini držav je potrebno dodati še Estonijo in Latvijo, ki imata sicer nižji delež uvoza naftnih derivatov (državi ne uvažata surove nafte), vendar pa uvoz zemeljskega plina iz RF predstavlja 100 % celotnega uvoza. Predvidevamo lahko, da bodo prav te države izstopale z vidika energetskega dialoga z RF (tako v bilateralnem, kot tudi multilateralnem kontekstu) in zagovarjanja politike večje diverzifikacije energetske dobav oz. zmanjšanja deleža uvoza iz RF.

5.1.3.2 Cilji in strategije energetske diplomacije Ruske federacije v odnosu do držav Evropske unije 12

V podpoglavju 5.1.1.6 smo že izpostavili konkretne cilje energetske diplomacije RF v odnosu do EU. Slednji se v primeru odnosov z državami skupine EU 12 bistveno ne razlikujejo, čeprav je mogoče izpostaviti nekoliko drugačne prioritete:⁴²⁹

- a) upoštevajoč dejstvo, da je povprečni tržni delež ruskih energentov v primeru držav skupine EU 12 bistveno večji (76 % v primeru surove nafte in 92 % v primeru zemeljskega plina leta 2009) kot v primeru EU 15, je tudi energetska diplomacija v primeru teh držav usmerjena v prvi vrsti v ohranitev obstoječih tržnih deležev oz. povečanje dobavnih obsegov v primeru rasti skupnega povpraševanja (npr. implementacija projektov izgradnje plinsko-parnih elektrarn, ki bi lahko povzročile povečanje povpraševanja po zemeljskem plinu);

⁴²⁹ Nedvomno ima vidik sodelovanja z evropskimi državami (oz. njihovimi energetske TNP) tudi s ciljem vstopa le-teh v ruski energetske sektor in skupnega razvoja proizvodnih projektov (v RF) manjši pomen v primeru energetske diplomacije RF do držav skupine EU 12. Po večini namreč te države nimajo večjih nacionalnih energetske TNP (edina morebitna izjema je madžarski MOL), ki bi lahko v omenjenem segmentu uspešno konkurirala z največjimi ruskimi energetske podjetji oz. pomembneje (finančno ali tehnološko) prispevala k realizaciji morebitnih skupnih projektov v RF. Slednje pa ne pomeni, da je sodelovanje z nacionalnimi energetske podjetji v primeru EU 12 za RF manj pomembno z vidika razvoja posameznih projektov v državah EU 12 ali večjih regijskih projektov (prim. Južni tok).

- b) pridobitev novih projektov v segmentu prodaje (dostop do končnih porabnikov) upoštevajoč že obstoječe tržne deleže ruskih energetskega TNP v tem segmentu (predelovalne zmogljivosti in bencinski servisi v primeru naftne industrije, lastniški deleži v distribucijskih in prodajnih podjetjih v primeru zemeljskega plina);
- c) nadzor nad energetske (tranzitno in izvozno) infrastrukturo: ta vidik se kaže predvsem v pomenu izvoznih poti ruske surove nafte (naftnih derivatov) prek posameznih baltskih držav (Litva, Latvija), saj so omenjene izvozne poti do začetka 21. stoletja *de facto* predstavljale edine severne morske izvozne poti, ki jih je RF (pričakovano) želela nadzorovati (npr. prek pridobitve večinskih lastniških deležev).

Poleg omenjenih prioritet je v okviru raziskovanja in ocenjevanja ruske energetske diplomacije do držav skupine EU 12 nujno potrebno v še večji meri upoštevati politični kontekst, na kar smo že opozorili v uvodnem poglavju disertacije in v začetka tega poglavja. Ruski dvostranski odnosi s številnimi državami regije (znotraj le-teh posebej izstopajo tri baltske države in Poljska) so namreč močno zaznamovani z zgodovinskim spominom in polpreteklo zgodovino (obdobje SZ in Varšavskega pakta, delitev Evrope po koncu druge svetovne vojne ipd.),⁴³⁰ kar je močno vplivalo na številna politična nesoglasja in spore po razpadu SZ: vprašanje statusov in pravic manjšin (baltske države), priznanje in opravičilo za vojna hudodelstva v času pred in po drugi svetovni vojni (Poljska, pokol poljskih častnikov v Katinskem gozdu), približevanje in vstop srednje- in vzhodnoevropskih držav v transatlantske integracije (posebej zvezo NATO) ipd. Pomen tovrstnega konteksta je postal še najbolj viden v obdobju po letu 2004, ko so se po eni strani države te regije pridružile EU (in s tem pričakovano želele posamezne agende svojih bilateralnih odnosov prenesti na raven Unije), po drugi strani pa je RF v tem obdobju postopno krepila pomen svoje zunanje (energetske) politike in energetske

⁴³⁰ Slednje je npr. leta 2007 priznal Torsten Vollert, prvi sekretar Predstavništva EK v Moskvi (zadolžen za energetska vprašanja), ko je – vezano na napredek energetskega dialoga EU – RF – povedal, da »je bila sprva iniciativa energetskega dialoga skupna. Ampak potem je prišlo do širitve /EU/ in postalo je jasno, da so nekatere članice nekoliko drugače usmerjene kot stare. Nove članice imajo bolj emocionalen odnos do svoje zgodovine z Rusijo, npr. Poljska, baltske države ipd.« (Vollert 2007, 33).

diplomacije, kar se je odrazilo tudi skozi tranzitne ciklične energetske krize v obdobju 2006–2009.

5.1.3.3 Delovanje in vpliv ruskih energetskih transnacionalnih podjetij

Upoštevajoč visoko odvisnost številnih držav skupine EU 12 od uvoza ruskih energentov je pričakovano, da bodo posamezna ruska energetska TNP imela tudi pomembnejše lastniške deleže v energetskih podjetjih teh držav, saj bodo prek tega poskušala ohranjati pomembne (ponekod oligopolne) položaje na trgu (prim. Gazproma) oz. povečati svoje pogajalske pozicije (*bargaining power*) nasproti tujim vladam oz. drugim energetskim TNP, ki delujejo na posameznih trgih/v regiji.

Na področju zemeljskega plina ima Gazprom v državah skupine EU 12 sicer lastniške (tudi 100-odstotne) deleže v številnih podjetjih, vendar pa večina le-teh ne predstavlja pomembnih deležev v oskrbi/prodaji zemeljskega plina na lokalnem trgu. Zgolj v treh baltskih državah (Estoniji, Litvi, Latviji) ima Gazprom neposreden dostop do končnih porabnikov, kot tudi delni nadzor nad energetske infrastrukturo/plinovodi, medtem ko v drugih državah nima neposrednega dostopa do maloprodajnega trga oz. je ta močno omejen (Heinrich 2008). V primeru (večine) slednjih so pogajalske pozicije Gazproma še vedno močne, a nedvomno manjše, saj lahko svojo moč (npr. v procesih sklepanja dolgoročnih pogodb o dobavah) črpa predvsem iz omejitev držav za diverzifikacijo virov zemeljskega plina (ki v kratkoročni perspektivi zaradi fizične omejitve infrastrukture nimajo možnosti izbire alternativnih dobav),⁴³¹ medtem ko neposrednega dostopa do infrastrukture in končnih porabnikov nima.

Ruska naftna TNP so neposredno (lastništvo rafinerij oz. večjih maloprodajnih mrež/bencinskih servisov) v relativno skromnem obsegu prisotna na trgih skupine EU 12, kar je po naši oceni povezano tako z dinamiko procesov internacionalizacije poslovanja ruskih naftnih podjetij (le-ta so namreč šele ob koncu prvega desetletja 21. stoletja začela

⁴³¹ Prim. (do sedaj) neuspešnih poskusov baltskih držav za vzpostavitev lastne (neodvisne od RF) infrastrukture za alternativne dobave zemeljskega plina.

aktivneje razvijati svoje projekte v tujini) in razvojem ruskega naftnega trga (procesi konsolidacije v obdobju 2004–2006), kot tudi relativno zaprtostjo posameznih trgov za vstop ruskih energetskega (naftnih) TNP (prikazana primera madžarskega MOL in v manjšem obsegu slovenskega Petrola). Med vsemi ruskimi naftnimi TNP ima zgolj zasebni Lukoil v lasti predelovalne zmogljivosti (rafinerije v Romuniji in Bolgariji) in lastne mreže bencinskih servisov (od skupaj 6.500 bencinskih servisov izven RF jih ima Lukoil dobro tretjino v Evropi, pretežno v državah skupine EU 12) (Lukoil 2011). Pomemben element energetske diplomacije RF do držav skupine EU 12 predstavlja tudi energetska tranzitna infrastruktura, saj potekajo prek posameznih držav regije pomembni (tranzitni) strateški plinovodi (npr. Poljska, plinovod Jamal – Evropa in naftovod Družba), prav tako posamezne države nadzorujejo pomembne izvozne naftne poti (npr. naftni terminali v Baltskem morju v Litvi in Latviji).

V prejšnjih podpoglavjih smo že izpostavili, da so se energetske odnosi med RF in EU drastično spremenili po letu 2006, ko je tudi (a ne izključno) zaradi dvostranskih energetskega kriz med RF in sosedami prišlo do politizacije energetskega dialoga in spremembe prioritete EU (Hajtun 2008, 87). K slednjim procesom so po naši oceni pomembno vplivale tudi nove države članice (skupina EU 12), med njimi predvsem Poljska, baltske države in Češka (npr. v sklopu svojega predsedovanja EU v prvem polletju 2009). Posledično nas bo v nadaljevanju pri analizi energetske diplomacije RF do posameznih držav skupine EU 12 poleg bilateralnega zanimal tudi multilateralni vidik, ki se po naši oceni najbolj odraža skozi poskuse (vsaj delnega) prenosa svojih dvostranskih energetskega odnosov (tudi sporov) posameznih držav skupine EU 12 z RF na širšo raven (EU 27).

5.1.3.4 Baltske države

Ne glede na to, da se v mnogih študijah energetskega odnosov baltskih držav z RF oz. energetske varnosti držav regije le-te pogosto obravnavajo skupaj (kot enoten trg s skupnimi značilnostmi), je uvodoma potrebno izpostaviti tudi nekatere razlike posameznih baltskih držav (oz. njihovih energetskega trgov), ki po naši oceni pomembneje

vplivajo tudi na energetska diplomacija RF do teh držav oz. njihove bilateralne odnose (IAEA 2007):

- z vidika odvisnosti od uvoza energentov je najbolj izpostavljena Litva, ki uvozi okrog 80 % vseh primarnih energetskih virov.⁴³² Latvija in Estonija sta manj izpostavljeni, saj omenjen pokazatelj v primeru Latvije znaša 66 %, v primeru Estonije pa zgolj 40 %. V primeru Estonije na to močno vplivajo velike zaloge naftnega skrilavca (gre za t. i. nekonvencionalni vir nafte), s pomočjo katerega Estonija pokriva večino (okrog 92 %) potreb po električni energiji;
- tri baltske države imajo tudi različne energetske bilance (*energy mix*): v primeru Latvije v celotni porabi primarnih energetskih virov prevladuje zemeljski plin (30 %), medtem ko je v Estoniji in Litvi omenjen delež manjši. Slednje je povezano s tem, da se v Latviji nahaja tudi podzemno skladišče zemeljskega plina (Inčukalns) z maksimalnimi zmogljivostmi 4,7 mrd m³ plina (gre za enega največjih tovrstnih plinskih skladišč v Evropi). Prek omenjenega skladišča se izvajajo tudi dobave (še posebej v zimskem času, ko so dnevna povprečna povpraševanja največja) zemeljskega plina v Estonijo in tudi posamezne severne dele RF;
- v primeru odvisnosti od uvoza fosilnih energentov iz RF so vse tri države v celoti odvisne od uvoza zemeljskega plina (slikovni prikaz 5.8), medtem ko je v primeru surove nafte oz. trga z naftnimi derivati situacija drugačna: Litva je do obdobja 2006/2008 celoten obseg surove nafte kupovala od RF (slednje je povezano z delovanjem rafinerije Mazeikivi, ki je imela neposredno povezavo z naftovodom Družba), medtem ko preostali dve republiki naftne derivate uvažata iz več virov;
- v primeru baltskih držav gre za relativno majhne regijske trge (v primeru zemeljskega plina gre za trge, katerih povpraševanje znaša med 1 in 3,5 mrd m³ letno), ki so med seboj dokaj dobro povezani z energetska infrastrukturo (slednje velja predvsem za električno energijo in delno tudi zemeljski plin), ki pa v prvih 20. letih po pridobitvi neodvisnosti ni bila povsem učinkovito izkoriščena;

⁴³² Tovrstno negativno razmerje se je oblikovalo po tem, ko je bila v obdobju 2004/05–2009 v celoti zaprta jedrska elektrarna Ignalina, ki je pred tem proizvajala več kot 30 % litvanske celotne porabe primarne energije. Jedrska elektrarna je bila zaprta zaradi zahtev EU ob pogajanjih za litvansko članstvo, saj naj bi njeno delovanje (z varnostnih vidikov) ogrožalo celotno energetska varnost EU (IAEA 2007, 7).

- Latvija in Litva posedujeta pomembno strateško infrastrukturo v obliki (izvoznih) naftnih terminalov (že omenjena Ventspils v Latviji ter rafinerija Mazeikivi oz. luki v Klaipedi in Butinge v Litvi), ki so bili izgrajeni v času nekdanje SZ. Estonija tovrstne (strateške) energetske infrastrukture nima.

V nadaljevanju bomo energetske diplomacije RF do baltskih držav analizirali skozi tri osrednje perspektive, katerih osrednje kvalitativne značilnosti bomo podrobneje prikazali tudi skozi prikaz praktičnih primerov: a) delovanje Gazproma in plinski odnosi; b) vprašanje dostopa in nadzora nad transportno naftno infrastrukturo; in c) politični dejavniki energetskega odnosa ter vprašanje diskurza o energetske varnosti.

a) Gazprom in dostop do končnih porabnikov

Ne glede na to, da gre (kot smo že izpostavili) v primeru treh baltskih držav za relativno majhne energetske trge, ima Gazprom pomembne tržne deleže na vseh treh trgih, na katerih deluje prek svojega lastništva v lokalnih plinskih (prenos in distribucija) monopolistih: Eesti Gas v Estoniji (Gazprom nadzoruje 37 % delnic, nemški E.On Ruhrgas kot drugi največji lastnik pa 33,6 %), Latvijas Gaze v Latviji (E.On Ruhrgas nadzoruje 47 % družbe, Gazprom ima 34 % delnic) in Lietuvas Dujos v Litvi (E.On Ruhrgas ima v lasti 38,9 % delnic, Gazprom pa 37,1 %). Pomenljivo je, da v vseh treh državah kot strateški partner nastopa nemški E.On, ki je osrednji partner Gazproma v Nemčiji (tabela 5.3). Gazprom je do omenjenih deležev v nacionalnih monopolnih podjetjih prišel v 90. letih 20. stoletja, ko so v vseh treh baltskih državah potekali intenzivni privatizacijski procesi.

Cenovna politika Gazproma glede poslovanja v baltskih državah se je v 21. stoletju spreminjala podobno kot v večini držav nekdanje SZ:⁴³³ do leta 2004/2006 so bili sklenjeni medvladni sporazumi o dobavah zemeljskega plina, ki so predvidevali relativno

⁴³³ Zanimivo je, da ne glede na to, da tri baltske države niso članice SND, jih Gazprom v svoji statistiki in komercialni politiki uvršča v skupino SND in baltske države. Slednje je mogoče razložiti z dejstvom, da so bili energetske sistemi baltskih držav vzpostavljeni v času SZ in kot taki integrirani v celoten sovjetski energetske sistem.

nizke cene (v okvirih 50–80 USD za 1.000 m³). Slednja politika se je spremenila leta 2005/2006, ko je Gazprom začel izvrševati napovedan prehod na »tržna načela« (oblikovanje cen glede na gibanje cene košarice naftnih derivatov z določenim časovnim zamikom) dobav zemeljskega plina tudi v primeru držav skupine SND, kar je za baltske države pomenilo postopen prehod na bistveno višje cene plina. Slednje se je v naslednjih letih tudi zgodilo, saj so se povprečne cene zemeljskega plina za baltske države postopno dvignile z 80 USD za 1.000 m³ plina leta 2005 na 120–125 USD leta 2006, 290–300 USD leta 2008 in okrog 320 USD leta 2010 (Finam 2010). Po oceni Ščegolova in Sergeeva (2007) tovrstni postopen prehod na tržni model oblikovanja cen naj ne bi povzročil prevelikega odpora v baltskih državah zaradi predhodnega dogovora med državami, da bo Gazprom v letih 2005–2008 priznal določen popust na tržno ceno v zameno za ohranitev dostopa do končnih porabnikov (torej svojega deleža v nacionalnih plinskih podjetjih) (*Ibid.*). Slednje potrjuje, da je Gazprom tudi v primeru baltskih držav v obdobju po letu 2006 začel izvajati bolj tržno cenovno politiko, ki pa jo je bil pripravljen uravnavati z vidika zagotavljanja dostopa do končnih porabnikov.

Tovrsten model sodelovanja med RF (Gazpromom) in posameznimi baltskimi državami se je nadaljeval tudi v obdobju 2010–2011, ko so vse tri baltske države napovedale reformo notranjega plinskega trga, povezanega z začetkom delovanja 3. energetskega paketa EU (marec 2011). Ker slednji med drugim predvideva tudi lastniško razvezavo podjetij v dobavni verigi (raven dobavitelj – distributer – prodajalec), so baltske države pripravile zakonodajne predloge (nove zakone o delovanju plinskega trga), ki so po večini predvidevali najbolj skrajno možnost lastniške razvezave, tj. popolno lastniško ločitev dobavitelja od distributerja.⁴³⁴ Slednje bi za Gazprom *de facto* pomenilo izgubo dostopa do končnih porabnikov, saj bi nacionalni regulatorji lastniško ločili prodajo zemeljskega plina od samega prenosa. Ker so se istočasno (še posebej immanentno leta 2011) pojavili pritiski na Gazprom s strani ključnih evropskih partnerjev za znižanje pogodbenih cen oz. prilagoditev le-teh gibanju cen na spot trgih,⁴³⁵ je bilo razvidno, da je

⁴³⁴ Čeprav naj bi nova ureditev EU Latviji in Estoniji dopuščala pridobitve izvzem od omenjenega pravila, saj je njun plinovodni sistem neposredno povezan (integriran) z ruskim (torej državo dobaviteljico).

⁴³⁵ Tekom celotnega leta 2011 se je Gazprom soočal z novimi pogajalskimi zahtevami ključnih evropskih partnerjev, ki so v posameznih primerih (italijanski Edison, nemški E.On in RWE) prerasle v tožbe pred

Gazprom fleksibilnost pri novih pogojih dobave povezoval z odločitvijo (nacionalnih vlad) glede modela nove notranje ureditve plinskega trga (primer 5.3).

Primer 5.3: Cenovna politika Gazproma v baltskih državah in uvajanje pravil 3. energetskega paketa v obdobju 2010–2011

Januarja 2011 je postalo javno znano, da je Gazprom še pred koncem leta 2010 sklenil nova sporazuma o pogojih dobav Estoniji in Latviji, s katerima je delno ugodil zahtevam obeh držav za znižanje cen (okrog 15-odstoten popust),⁴³⁶ vendar z zagotovilom, da se bodo dobavni obsegi obema državam vrnila na raven iz leta 2007/2008. Podobne pogoje naj bi zahtevala tudi Litva (največji odjemalec ruskega zemeljskega plina med baltskimi državami), vendar Gazprom na popuščanje ni pristal oz. je celo povišal prodajne cene (v skladu z dogovorom je Litva v prvem kvartalu leta 2011 kupovala zemeljski plin po ceni 356 USD za 1.000 m³, kar je za 8 USD dražje od odkupnih cen zadnjega kvartala leta 2010). Litvanski predsednik vlade Andrius Kubilius je takšno politiko Gazproma označil za »ekonomsko izsiljevanje« in napovedal, da se bo Litva po pomoč obrnila k EK. Iz izjav uradnih predstavnikov Gazproma v začetku leta 2011 je mogoče razbrati, da je bila takšna odločitev sprejeta zaradi »zelo trde« litvanske politike pri implementaciji določil 3. energetskega paketa, saj je litvanski parlament že maja 2010 začel z obravnavo novega zakona o ureditvi notranjega trga s plinom, v skladu s katerim se naj bi plinski operater Lietuvos dujos razdelil na dva neodvisna dela; posledično bi lahko Gazprom in nemški E.On izgubila svoja deleža v operaterju. Vlada Litve je nato tekom leta 2011 dotedanje načrte nekoliko spremenila in napovedala, da bo predvideno reformo plinskega trga prestavila na leto 2014.

Zgodba se je delno ponovila v začetku leta 2012, ko je tudi Estonija ponovno napovedala, da bo pripravila predlog novele zakona, ki ureja delovanje notranjega trga zemeljskega plina in ki naj bi po novem predvideval razdelitev nacionalnega operaterja Eesti Gaas; plinovodni sistem, ki predstavlja največjo vrednost podjetja, naj bi bil

arbitražnimi sodišči (največkrat pred Arbitražnim sodiščem v Stockholmu). V večini teh primerov so poslovni partnerji še pred zaključkom arbitražnega postopka dosegli nove dogovore o pogojih dobave zemeljskega plina.

⁴³⁶ Cene za 1.000 m³ zemeljskega plina za Estonijo in Latvijo so se v prvi polovici leta 2011 gibale v okvirih 310 USD (Aliev 2011).

lastniško ločen od drugih delov podjetja. Upoštevajoč Gazpromov 37-odstoten lastniški delež v podjetju bi to lahko pomembneje vplivalo na interese ruskega monopolista. Proti tovrstni novi ureditvi so nastopili tako drugi tuji lastniki Eesti Gaas (npr. nemški E.ON), kot tudi uprava samega podjetja.

Vir: Aliev 2011; Di Simone 2012.

Prikazani primeri povezovanja pogajanj o dobavnih pogojih (predvsem cenovnih vidikih) z vprašanjem implementacije nove ureditve delovanja notranjih trgov EU (3. energetskega paket) nazorno kažejo, da Gazprom navkljub navidezno občutno močnejšim pogajalskim izhodiščem (ki izhajajo predvsem iz 100-odstotne odvisnosti baltskih trgov od dobav iz RF) v obdobju 2010–2011 moral pristajati na določene kompromisne predloge o pogojih dobave. Prav tako velja izpostaviti dvoje: a) da so bile povprečne cene (izhajajoč iz stanja leta 2011), ki so jih baltske države (predvsem Latvija in Estonija) plačevale Gazpromu, povsem primerljive s tržnimi cenami v državah Vzhodne ali Srednje Evrope v enakem obdobju; ter b) da so baltske države energetske (plinski) dialog z RF povsem »po nepotrebnem« politizirale (Di Simone 2012), saj so periodično napovedovale najbolj rigorozne oblike implementacije pravila lastniške razvezave, čeprav bi lahko celo pridobile določene izjeme od tega pravila izhajajoč iz specifičnosti navezave nacionalne plinske infrastrukture na rusko.

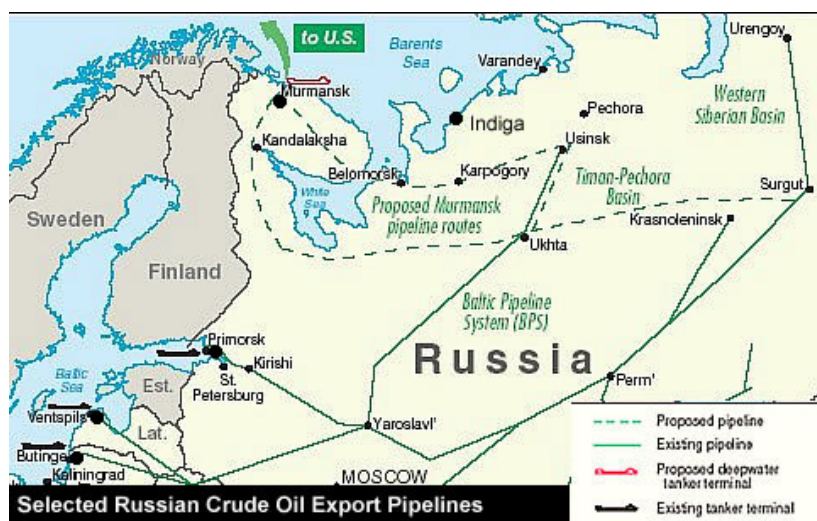
b) Vprašanje dostopa in nadzora nad transportno naftno infrastrukturo

Kot smo na kratko že omenili, je bilo ravno vprašanje dostopa in nadzora nad energetske (transportno) infrastrukturo eno osrednjih področij bilateralnih energetskih odnosov RF z baltskimi državami, predvsem Litvo in Latvijo. Posebej v primeru izvoznih poti za surovo nafto (in naftne derivate) sta do sredine prvega desetletja 21. stoletja pomembno vlogo imeli Latvija (naftni terminal Ventspils)⁴³⁷ in Litva (rafinerija in naftni terminal

⁴³⁷ Gre za eno največjih luk v Severni Evropi, ki je z ruskim naftovodnim sistemom povezana s plinovodom Polock (Belorusija) – Ventsplis (gre za dve paralelni cevi, ki omogočata prenos surove nafte in naftnih derivatov; maksimalne zmogljivosti so 16 mio ton v primeru surove nafte in 11 mio ton v primeru naftnih derivatov). V postopkih privatizacije podjetja, ki upravlja z naftnim terminalom luke (Ventspils Nafta), so se pojavljali pritiski ruskih podjetij (omenja se interes državnih Rosnefta in Transnefta), ki so želeli pridobiti lastniške deleže. Latvija ni nikoli dovolila vstopa ruskih podjetij v lastništvo (Ciziunas 2008, 301; Jacenko 2006, 112).

Mazeikiiai,⁴³⁸ upravljavec katerega je naftna družba ORLEN Lietuva), saj je šlo za edini izvozni pomorski poti ruske surove nafte v Baltskem morju (slikovni prikaz 5.10).

Slikovni prikaz 5.10: Osrednje severne izvozne poti ruske surove nafte in naftnih derivatov

Vir: Vatansever 2010.

Upoštevaajoč pomembnost evropskega tržišča ter pomanjkanje lastnih (ruskih) izvoznih zmogljivosti sta imeli Latvija in Litva prek omenjene energetske infrastrukture pomembne geostrateške prednosti. Pomen slednjih se je začel zmanjševati, ko je zvezna

⁴³⁸ Rafinerija Mazeikiu Nafta ima maksimalne predelovalne zmogljivosti 15 mio ton nafte letno. Kot osrednji vir je do leta 2006 služila ruska nafta, dobava katere pa je bila leta 2006 zaradi domnevnih tehničnih razlogov s strani ruskega Transnefta prekinjena. Od tedaj rafinerija dobiva surovo nafto prek naftnega terminala Butinge.

vlada RF leta 1999 sprejela odločitev za izgradnjo t. i. Baltskega naftovodnega sistema (*Baltic Pipeline System*, investitor in upravljavec projekta je rusko državno podjetje Transneft), ki je vključeval tudi vzpostavitev obsežnega naftnega terminala v ruskem pristanišču Primorsk, prav tako na obali Baltskega morja. Po tem ko je Baltski naftovodni sistem začel delovati (2001/2002) oz. je dosegel svoje optimalne prenosne zmogljivosti (2006, okrog 70 mio ton letno), sta Litva in Latvija v večjem delu izgubili pomembno primerjalno strateško prednost, kar je pripeljalo tudi do zmanjšanja prenosnih obsegov pretovarjanja/izvoza in dobav ruske nafte preko naftnih terminalov Ventspils in Mazeikiai (Vatansever 2010, 6–7; Rosneft 2011). Strateški pomen Baltskega naftovodnega sistema⁴³⁹ se je dodatno pokazal leta 2007, ko je ruska vlada po rusko-beloruski naftni krizi (ki je ob začetku leta 2007 povzročila začasno motene dobave ruske surove nafte prek naftovoda Družba) sprejela odločitev o razširitvi naftovoda oz. izgradnji Baltskega naftovodnega sistema II. Vzpostavitev nove izvozne poti je pomembneje vplivala na diverzifikacijo izvoznih možnosti ruske surove nafte (tabela 5.4).

Tabela 5.5: Ključne izvozne poti ruske surove nafte po sistemu Transnefta (mio ton)

Regija/leto	2000	2009
Baltsko morje	20,8	70,1
Naftovod Družba	52,4	55,7
Črno morje	43,1	46,7

Vir: prirejeno po Vatansever 2010, 7.

Praktično v enakem časovnem obdobju, kot je potekala vzpostavitev Baltskega naftovodnega sistema (torej v obdobju 2000–2006/07), so se začeli rusko-latvijski in rusko-litvanski dvostranski energetske (naftni) odnosi zaostrovati. Slednje je bilo po naši oceni sicer v veliki meri povezano s postopno preusmeritvijo naftnih izvoznih obsegov v rusko pristanišče Primorsk, čeprav ob tem ni mogoče zanemariti tudi drugih vidikov, med katerimi posebej izstopajo vprašanje morebitnega vstopa ruskih podjetij v lastništvo obeh

⁴³⁹ Vatansever (2010, 20) ugotavlja, da bo vzpostavitev novih izvoznih poti ruske surove nafte pomembneje pozitivno vplivala na delovanje svetovnega naftnega trga, saj bo omogočala alternativne dobave v primeru prekinitev dobav zaradi tranzitnih sporov ali nenadnega povečanja svetovnega povpraševanja.

infrastrukturnih objektov in ekonomsko-politični pritiski, povezanimi s tem ciljem. Slednje se je še posebej pokazalo v primeru Litve oz. delovanja rafinerije Mazeikiu (primer 5.4).

Primer 5.4: Vprašanje lastniškega nadzora nad rafinerijo Mazeikiu in ekonomski (energetski) pritiski

Osrednjo vrednost Mazeikiu Nafta predstavlja rafinerija Mazeikiu in z njo povezan naftni terminal v pristanišču Butinge. Čeprav Ciziunas (2008, 299) izpostavlja, da naj bi bilo državno lastništvo Mazeikiu Nafta stvar litvanskega nacionalnega interesa in ključni element nacionalne energetske varnosti, je litvanska vlada v postopkih privatizacije podjetje leta 1999 prodala ameriškemu podjetju Williams International. Ko je slednje čez leto zašlo v finančne težave, je svoj delež odprodalo (takrat največjemu zasebnemu) ruskemu naftnemu podjetju Jukos. Jukos je v obdobju 2000–2003 nadaljeval z razvojem rafinerije, kateri je dobavljal svojo surovo nafto ter nato izkoriščal pristanišče Butinge za izvoz naftnih derivatov. Ko je bil Jukos v letih 2004–2006 razprodan (primer 3.1), so se za lastniški delež v Mazeikiu Nafta zanimala številna naftna TNP: konzorcij ruskega Lukoila in ameriškega ConocoPhillipsa, ruski Gazprom, angleško-ruski TNK-BP, poljski PNK Orlen ter kazahstanski KazMunaiGaz. Ko je litvanska vlada sprejela odločitev o odprodaji Mazeikiu Nafta poljskemu PNK Orlenu (maja 2006), naj bi iz ruskih državnih naftnih podjetij (eksplicitno se omenja Transneft) začela prihajati opozorila, da bi se morali novi lastniki rafinerije predhodno dogovoriti o dobavah surove nafte z ruskimi proizvajalci (in posledično tudi s Transneft, upravljavcem ruskega naftovodnega prenosnega sistema).

Zgolj nekaj mesecev kasneje (julija 2006) je Transneft javno sporočil, da je zaradi tehničnih okvar na delu plinovoda Lipeck – Ventpils/Mazeikiu primoran delovanje naftovoda začasno zaustaviti. Že takrat so uradni predstavniki Litve, kot tudi poljskega lastnika rafinerije izrazili dvome v uradno obrazložitev Transnefta: obrazložitev o tehnični okvari naftovoda naj bi služila zgolj za uradno razlago, medtem ko naj bi

dejansko ruske oblasti želele izvrševati pritisk na litvansko vlado glede izključitve ruskih naftnih TNP v postopkih prodaje.⁴⁴⁰ Tovrstna teza se je v naslednjih letih potrdila, saj Rosneft ni vzpostavil dobav, ampak je omenjen del naftovoda preprosto zaprl.⁴⁴¹ S tem je bila rafinerija Mazeikiu Nafta prisiljena iskati nove vire surovin, ki jih je našla prek uvoza iz pristanišča Butinge.

Vir: IAEA 2007; Ciziunas 2008; Woehrel 2009.

Primer 5.5: Postopno zmanjšanje izvoznih obsegov ruske surove nafte prek latvijskega pristanišča Ventspils

Po postopnem začetku obratovanja novega naftnega terminala v pristanišču Primorsk (leta 2001) je jeseni 2002 Zvezna komisija RF za dostop k magistralnim naftovodom odločila, da se bo prednosten tranzit ruske nafte po severni poti (Baltsko morje) preusmeril z latvijskega pristanišča Ventspils na ruski Primorsk (takrat okrog 1 mio ton na mesec). Zavedajoč se izgube strateškega položaja svojega pristanišča je vlada Latvije ob začetku leta 2003 ruskemu Transneft predlagala odkup državnega deleža v podjetju Ventspils Nafta (vlada Latvije je prek državne agencije za premoženje neposredno nadzorovala 38,6 % delnic podjetja), vendar je slednji ponudbo zavrnil. Kot je marca 2003 dejal predsednik uprave Transneft, »Ventspils ne predstavlja več nobenega interesa za Transneft« (Sapožnikov 2003).⁴⁴² Izvoz ruske surove nafte prek naftnega terminala Ventspils se je tako sprva občutno zmanjšal v drugi polovici leta 2002, nato pa bil od leta 2003 naprej v celoti ukinjen.

Vlada Latvije (prek MZZ Latvije) je na rusko napoved o prekinitvi dobav surove nafte prek Ventspilsa odgovorila z grožnjo »proučitve mehanizmov blokiranja vstopa RF v STO«, prav tako je na problematiko opozorila EK in jo zaprosila, da se vključi v spor. Kot je v uradnem pismu EK zapisala takratna ministrica za zunanje zadeve Latvije Sandra Kalniete, je ruska stran »prekinila dobave nafte iz političnih razlogov s ciljem

⁴⁴⁰ Med tremi ruskimi podjetji, ki so izrazila interes za nakup Mazeikiu Nafta, sta bili dve zasebni podjetji in državni Gazprom.

⁴⁴¹ Z uradno obrazložitvijo, da je delovanje tega dela naftovoda preprosto neprofitabilno, čeprav naj bi obstajalo zadostno povpraševanje s strani poljskih lastnikov rafinerije (Woehrel 2009).

⁴⁴² Med neuradnimi razlogi za izgubo zanimanja ruskega državnega tranzitnega monopolista za Ventspils se je pojavil tudi ta, da prek odkupa državnega (manjšinskega) deleža Transneft ne bi mogel nadzorovati delovanja naftnega terminala, saj ni imel možnosti za odkup večinskega deleža, za katerega si je sicer prizadeval še v postopkih privatizacije Ventspils Nafta ob koncu 90. let 20. stoletja (Sapožnikov 2003).

izvrševanja pritiska na Latvijo« (Vodo idr. 2003). Iz tega je razvidno, da je latvijska stran prekinitve tranzita prek Latvije razumela kot bojkot (kot obliko negativnih ekonomskih sredstev ZP).

Vir: Sapožnikov 2003; Vodo idr. 2003; Žiznin 2005.

V primeru Latvije in zmanjšanih obsegov izvoza surove nafte prek terminala Ventspils (primer 5.5) je po naši oceni prišlo predvsem zaradi ekonomskih razlogov (krajša dobavna pot, zmanjšani stroški zaradi izogibanja tranzita prek Belorusije in Latvije) (Jacenko 2006, 113; Vatansever 2010, 12), pa tudi zaradi pričakovanih preferenc po izvozu surove nafte prek lokalne (ruske) infrastrukture (pristanišča Primorsk). S politično-ekonomskega in strateškega vidika je to povsem racionalno, saj si države dobaviteljice fosilnih energentov pričakovano prizadevajo za razvoj lastne izvozne infrastrukture, ki bi bila v čim manjši meri podvržena morebitnim (političnim, ekonomskim, vojaškim ipd.) pritiskom tretjih držav.

c) Politični dejavniki energetskega odnosov in vprašanje diskurza o energetske varnosti

Številni zahodni avtorji (Baran 2006; Ciziunas 2008; Blake 2009; Maigre 2010; Woehrel 2009; idr.), ki v svojih študijah energetske diplomacije RF izhajajo v prvi vrsti iz neo-realističnega pristopa energetskega imperializma, kot vzorčen primer uporabe energetske diplomacije izključno za doseg političnih ciljev uporabljajo prav baltske države. Ciziunas (2008) tako na več mestih poudarja, da je uporaba »negativnih energetskega sredstev osrednji mehanizem poskusov vplivanja na politične razmere v baltskih državah«, medtem ko Maigre (2010, 9) uporablja termin »gazpromizacija« lokalnih elit (npr. v Latviji), s čimer poskuša prikazati postopen prevzem trga s strani ruskega monopolista. Širše gledano omenjeni avtorji poudarjajo, da je RF z uporabo energetske diplomacije kot sredstva prisiljevanja v odnosih do treh baltskih držav poskušala vplivati na (vsiljevati) sprejemanje notranjepolitičnih (npr. vprašanje statusa ruskih manjšin), varnostnih (npr. članstvo v transatlantskih organizacijah, posebej zvezi NATO), ekonomskih (lastništvo nad ključno energetskega infrastrukturo) in drugih odločitev v teh državah.

Tovrstne sklepe lahko označimo kot poenostavljene in jih podvržemo kritični presoji, saj ne upoštevajo številnih pomembnih dejavnikov (subjektov, ciljev ipd.) delovanja energetske diplomacije RF, kot tudi nekaterih objektivnih dejstev. Poglejmo osrednje vidike:

- a) V kolikor bi želela RF z uporabo energetske diplomacije kot sredstva prisiljevanja (npr. v obliki negativnih ekonomskih sankcij – embarga) neposredno vplivati na nacionalne politike posameznih baltskih držav, bi lahko predpostavljali, da bi to v prvi vrsti naredila prek dobav zemeljskega plina (Gazproma), saj je na tem področju odvisnost baltskih držav od uvoza iz RF največja. Posledično bi bile tudi neposredne (gospodarske, socialne in politične) posledice občutnejše in dejansko zelo hitro vidne (takojšnje). Vendar pa tovrstnega primera v obdobju 1991–2010 ni bilo, kar posredno potrjujejo tudi nekateri avtorji pristopa energetskega imperializma (npr. Woehrel 2009), ki Gazproma posebej ne izpostavljajo v svojih študijah. Medtem nekateri drugi avtorji (prim. Ciziunas 2008; Maigre 2010; idr.) sicer kot grožnjo nacionalni energetske varnosti posameznih baltskih držav navajajo odvisnost od uvoza zemeljskega plina iz RF ter neposredne lastniške deleže Gazproma v lokalnih distribucijskih podjetjih,⁴⁴³ vendar pa pri tem ne pojasnijo, kako bi tovrstno stanje lahko *a priori* ogrozilo nacionalno (energetsko) varnost oz. svojih sklepov ne podprejo s konkretnimi primeri. Slednje izvira iz tega, da so bile dobavne cene zemeljskega plina v povprečju dokaj konkurenčne oz. primerljive z zahodnoevropskimi ter da so v obdobju po letu 2009 (sprejetje 3. energetskega paketa) tudi baltske države pridobile pomemben vzvod vplivanja na cenovno politiko Gazproma, saj so napovedale uvedbe najbolj restriktivnih modelov pravila lastniške razvezave in s tem izboljšale svoja pogajalska izhodišča;
- b) Z vidika plinskih odnosov med RF in baltskimi državami prav tako ne smemo zanemariti pomena dobave zemeljskega plina ruski enklavi Kaliningrad, ki se izvaja prek beloruskega in litvanskega ozemlja. Kot t. i. naravni monopolist mora

⁴⁴³ Ob tem iste avtorje posebej ne zanima dejstvo, da ima nemški E.On Ruhrgas podobne lastniške deleže v vseh treh lokalnih distribucijskih podjetjih, na kar smo že opozorili.

namreč Gazprom v prvi vrsti zagotavlja nemotene dobave zemeljskega plina ruskim porabnikom (tako industrijskim subjektom, kot tudi gospodinjstvom), med katere se prištevajo tudi odjemalci v Kaliningradu. Posledično Gazprom (prav tako kot ruska zvezna vlada) ni zainteresiran za poslabšanje (plinskih) odnosov z baltskimi državami (v tem konkretnem primeru gre predvsem za Litvo), saj lahko te države pomembneje (npr. prek regulacije notranjih trgov distribucije in prenosnih zmogljivosti) vplivajo tudi na zmožnosti Gazproma za dobavo zemeljskega plina v rusko zahodno enklavo. Tega vidika celo študije, posvečene izključno energetskim odnosom med RF in Litvo, sploh niso upoštevale (prim. Baran 2006);

- c) Na področju surove nafte oz. naftne infrastrukture (rafinerija v Litvi, naftni terminal v Latviji) je dejansko prišlo do aktivnejše oz. agresivnejše energetske diplomacije RF, ki se je kazala predvsem v cilju pridobitve nadzora s strani ruskih energetskih TNP nad omenjeno infrastrukturo (privatizacijski procesi ob koncu 90. let 20. stoletja), vendar pa ob tem ne smemo zanemariti strateških in ekonomskih ciljev odločitve državnega monopolista Transneft (z jasno izraženo podporo zvezne vlade RF) leta 1999 o diverzifikaciji izvoznih poti za surovo nafto oz. naftnih derivatov prek vzpostavitve obsežnega naftnega terminala Primorsk (projekta Baltski naftovodni sistem I. in II.). Ravno ta – nedvomno strateška – odločitev je namreč neposredno vplivala na energetske spore med RF ter Latvijo in Litvo po letu 2000. Kot smo namreč nazorno pokazali v analizi primerov, je Transneft po začetku obratovanja terminala Primorsk (2002) postopno začel preusmerjati tranzit surove nafte iz obeh baltskih pristanišč na nov domači terminal. Posledično ne moremo celovito analizirati obeh primerov (rusko-latvijskih in rusko-litvanskih energetskih odnosov), brez da bi upoštevali leta 1999 sprejeto rusko strategijo o diverzifikaciji izvoznih poti. Slednje še posebej velja za primer latvijskega pristanišča Ventspils, za nakup katerega se je Transneft sicer še zanimal ob koncu 90. let 20. stoletja, čez nekaj let pa se je strateška vrednost latvijskega pristanišča občutno zmanjšala.
- d) Primer Litve je nekoliko drugačen, saj je RF tudi po vzpostavitvi Baltskega naftovodnega sistema nekaj let dobavljala surovo nafto rafineriji Mazeikui Nafta,

vendar pa pri tem računala na prevzem rafinerije s strani enega izmed ruskih naftnih TNP, kar pa se ni zgodilo, saj je leta 2006 lastniški delež Jukosa odkupil poljski PNK Orlen. Transneft v trenutku, ko je poleti 2006 prekinil dobavo litvanski rafineriji, nedvomno ni izhajal iz ekonomskih razlogov: pod vprašaj je namreč mogoče postaviti tako samo dejstvo tehnične okvare na enem delu naftovoda, kot še bolj nezainteresiranost ruske strani za odpravo napak v naslednjih letih. Litvanska stran je namreč Transneft večkrat pozvala, da je pripravljena soinvestirati v odpravo napak, saj naj bi obstajalo zadostno povpraševanje po surovi nafti za obratovanje rafinerije in naftovoda (Baran 2006).⁴⁴⁴ V tem primeru lahko govorimo o uporabi energetske diplomacije v smislu prisiljevanja (negativne sankcije), vendar pa ni mogoče *a priori* predpostavljati, da bi s pomočjo omenjenih sredstev RF želela dosežati prvenstveno in izključno politične cilje: kot pomemben cilj tovrstnega delovanja je mogoče izpostaviti pridobitev nadzora nad energetske infrastrukturo in doseganje ekonomskih sinergijskih učinkov (vidik pomena vertikalne integriranosti naftnih TNP, podrobneje predstavljenega v prejšnjih poglavjih) ruskih energetske TNP, ki so poskušala prevzeti rafinerijo Mazeikui.

Pri ocenjevanju politizacije energetske odnosov med RF in baltskimi državami moramo poleg osrednjih determinant energetske diplomacije RF (prikazanih zgoraj) nujno izhajati še iz specifičnih značilnosti nacionalnih (notranjih in zunanjepolitičnih, varnostnih ipd.) politik baltskih držav. Pomemben element le-teh namreč predstavlja ravno odnos do RF, ki ga opredeljuje predvsem polpretekla zgodovina (baltske države jasno označujejo obdobje SZ kot obdobje okupacije s strani Rusije), ki je po pridobitvi neodvisnosti treh baltskih držav močno vplivala na njihovo izrazito prozahodno usmeritev (vključno z vprašanji liberalizacije gospodarstva, vstopa TNP in privabljanja TNI ipd.). Slednje se je pričakovano odražalo tudi na energetske odnosih med državami, saj so oblasti baltskih držav v večini primerov poskusov povečanja tržnih deležev ruske energetske TNP

⁴⁴⁴ Obstajajo tudi drugačni pogledi, saj naj bi nov lastnik rafinerije (PNK Orlen) bil pripravljen za dobavljeno rusko surovo nafto (osrednji dobavitelj pred prekinitvijo sodelovanja je bil Lukoil) plačati prenizko ceno. Kot je za ruske medije 29. junija 2006 izjavil Leonid Fedun, podpredsednik Lukoila, »/jih/ dobave na Mazeikui /.../ ne zanimajo /.../. Cene so prenizke in dobave v tej smeri so manj atraktivne kot v Nemčijo, Romunijo ali Bolgarijo« (Fedun v Baran 2006, 15).

videle kot poskus povečanja političnega vpliva RF oz. »ruskih neo-imperialističnih ambicij« (Ciziunas 2008). Tovrstno dožemanje se je še posebej izrazito stopnjevalo po letu 2005/2006, ko so po eni strani baltske države že vstopile v EU, po drugi strani pa je bila večina držav skupine EU 12 »talec« energetskega sporov RF z Ukrajino oz. Belorusijo. V tem obdobju so prav baltske države najbolj vneto zagovarjale pomen zmanjšanja odvisnosti od uvoza iz RF kot ključnega elementa energetske varnosti EU, čeprav same niso bile neposredno prizadete od omenjenih sporov. Di Simone (2012) tako ugotavlja, da je politizacija vprašanj energetskega sodelovanja baltskih držav z RF vplivala na destabilizacijo celotnih energetskega odnosov v regiji.⁴⁴⁵ Ključen element politik energetske varnosti vseh treh baltskih držav je namreč (poleg močno odklonilnega stališča do realizacije projekta Severni tok)⁴⁴⁶ postalo vprašanje zmanjšanja odvisnosti od Gazproma, ki se je pokazalo tako v prikazanih načrtih uveljavitve 3. energetskega paketa, kot tudi načrtov za izgradnjo LNG terminala (za razplinjevanje) v Baltskem morju. Slednji se v obdobju več let niso uresničili oz. so celo pripeljali do konfliktov znotraj političnih elit baltskih držav, ki so se spustile v tekmovanje za lokacijo načrtovanega LNG terminala (*Ibid.*).

5.1.3.5 Poljska

Za energetske bilanco Poljske je značilna izrazito nizka odvisnost od uvoza primarnih energetskega virov,⁴⁴⁷ kar je pogojeno z velikimi zalogami premoga znotraj države.⁴⁴⁸ Ta energent predstavlja okrog 55 % celotnih primarnih virov energije (leta 2009), v

⁴⁴⁵ Latvijski premier Dombrovskis je npr. še jeseni 2011 javno zatrjeval, da je umestitev LNG v Latviji »logičen izbor«, že čez dober mesec pa v okvirih Sveta EU predstavil predlog, da bi se baltske države odpovedale projektu izgradnje LNG terminala ter izbrale drugi način diverzifikacije: izgradnjo povezovalnega plinovoda (t. i. interkonektorja) med Poljsko in Litvo, ki bi omogočil navezavo baltskih držav na dobave zemeljskega plina iz Nemčije (Di Simone 2012). Pri tem gre dejansko za poskus obuditev projekta izgradnje plinovoda Amber iz leta 2004 (Baran 2006, 12). Realna vrednost tovrstnega predloga je izjemno majhna, saj je potrebno upoštevati, da Gazprom v tem trenutku nadzoruje okrog 40 % celotnega uvoza zemeljskega plina v Nemčiji, kar pomeni, da bi v primeru dobav zemeljskega plina baltskim državam iz zahodne smeri najverjetneje prav tako šlo za ruski zemeljski plin.

⁴⁴⁶ Stališča baltskih držav do projekta Severni tok in koncepcijo slednjega kot grožnjo energetske varnosti smo že izpostavljali in na tem mestu ne bomo podrobneje predstavljali.

⁴⁴⁷ Po kazalniku deleža uvoza primarnih virov energije v celotni porabi primarnih energentov se Poljska uvršča v skupino držav z najmanjšim deležem uvoza – torej z najmanjšo (zunanjo) kumulativno odvisnostjo od uvoza primarnih virov energije (manjšo odvisnost sta v začetku 21. stoletja imeli le Danska in Velika Britanija) (Nyga – Lukaszewska 2011).

⁴⁴⁸ Poljska naj bi razpolagala s kar 15,7 mrd ton zaloga premoga (Naimski 2007).

proizvodnji električne energije pa predstavlja kar 94 % (Naimski 2007, 10; Ministry of Economy 2009). Posledično v primerjavi z večino drugih držav skupine EU 12 zavzemata zemeljski plin in surova nafta manjši delež v celotni poljski energetski bilanci: delež zemeljskega plina v celotni porabi primarnih virov energije dosega 12,8 %, surove nafte pa 25 % (Ministry of Economy 2009).

Ne glede na to, da zemeljski plin in surova nafta ne predstavljata osrednjega vira primarne energije na Poljskem, je potrebno upoštevati, da je z vidika oskrbe z omenjenima energentoma Poljska v precejšnji meri odvisna od uvoza – predvsem iz RF: kot smo pokazali v slikovnih prikazih 5.7 in 5.8, predstavlja delež uvoza zemeljskega plina iz RF 91 % celotnega uvoza, medtem ko je v primeru surove nafte ta delež še večji (94,5 %). Pomen uvoza obeh energentov iz RF se zmanjša, če upoštevamo tudi domačo proizvodnjo: tako predstavlja uvoz zemeljskega plina iz RF okrog 62 % celotne porabe zemeljskega plina⁴⁴⁹ in 78 % v primeru surove nafte (Naimski 2007, 7; BP 2010). Ker Poljska večino ruskega zemeljskega plina in surove nafte uvaža iz RF s tranzitom čez ozemlje Belorusije (plinovod Jamal – Evropa oz. naftovod Družba), je bila Poljska ob rusko-ukrajinskih plinskih krizah leta 2006 in 2009 prizadeta sorazmerno v manjšem obsegu kot številne druge države Srednje Evrope.

Ne glede na relativno nižji (primerjalno z drugimi državami regije) delež surove nafte in zemeljskega plina v celotni porabi primarnih energentov, kot tudi pomembne zaloge zemeljskega plina znotraj države⁴⁵⁰ in omenjeno manjšo izpostavljenost rusko-ukrajinskim bilateralnim energetskim sporom, si je ravno Poljska v obdobju po vstopu v EU poleg baltskih držav najbolj prizadevala za implementacijo politike diverzifikacije uvoza zemeljskega plina in surove nafte, katere cilj naj bi bilo predvsem zmanjšanje uvoza iz RF (Nowak in Grzejszczak 2011, 48). Slednje je pogojeno z dojemanjem vprašanja uvoza fosilnih energentov iz RF kot prioritetenim področjem poljske nacionalne suverenosti: »Poljska bo izboljšala svojo suverenost, ko bo odpravljena odvisnost od

⁴⁴⁹ Poljska namreč proizvede okrog 4,5 mrd m³ plina letno, kar predstavlja okrog tretjine celotne porabe (Naimski 2007, 4).

⁴⁵⁰ Poljska je od leta 2010 začela velike upe polagati tudi na raziskovanje in kasnejše pridobivanje zemeljskega plina iz nekonvencionalnih virov (denimo zemeljski plin iz skrilavca, *shale gas*), pri čemer je predvsem sledila politiki in izkušnjam iz ZDA (Kuhn in Umbach 2011).

uvoza zemeljskega plina in surove nafte iz Rusije« (Naimski 2007, 4). Velja poudariti, da gre za primer uradnega stališča Poljske, saj je Piotr Naimski v obdobju 2005–2007 na gospodarskem ministrstvu Poljske zasedal mesto državnega sekretarja, zadolžen pa je bil za energetske politiko. Posledično ni presenetljivo, da je v primeru rusko-poljskih energetskih odnosov po letu 2005 prišlo do izrazite politizacije, kar izpostavljajo tako ruski raziskovalci in analitiki (prim. Gumarova 2008; Lykošina 2010; idr.), kot tudi posredno priznavajo takratni odločevalci v poljski vladi: Naimski (2007, 13) eksplicitno izpostavlja, da je Poljska zahtevala od drugih držav članic EU, da v postopku pogajanj z RF glede novega sporazuma o Partnerstvu in sodelovanju med EU in RF⁴⁵¹ vprašanje ruske ratifikacije Energetske listine (in podpisa t. i. Tranzitnega protokola) pogojujejo z drugimi trgovinskimi vprašanji. Poljska naj bi ob podpori baltskih držav in nekaterih držav članic t. i. Višegrajske skupine⁴⁵² tudi pomembneje vplivala na to, da se je znotraj EU od leta 2005 bistveno povečal pomen dojemanja »energetske varnosti« (razumljeno v ožjem pomenu kot varnost oskrbe), ter na sprejetje Zelene knjige o prihodnji energetski ureditvi EU (Lykošina 2010, 78). Poleg tega je Poljska kot eno izmed prioritet svojega polletnega predsednikovanja Svetu EU (druga polovica leta 2011) na področju energetike opredelila prav zunanjo dimenzijo energetske politike EU, pri čemer naj bi v največji meri izhajala prav iz svoje energetske odvisnosti od RF (Binhack 2011, 4).

Poleg prikazanih poskusov institucionalnega vplivanja na zunanjo (energetsko) politiko RF skozi izpostavljanje problematičnosti energetskega sodelovanja na ravni EU agende si je Poljska v obdobju 2006–2011 intenzivno prizadevala tudi za realizacijo lastnih oz. regijskih infrastrukturnih pobud (še posebej intenzivno v obdobju predsednikovanja desno usmerjenega predsednika Lecha Kaczynskega, 2005–2010), ki bi v srednjeročni perspektivi zmanjšale Poljsko odvisnost od uvoza fosilnih energentov iz RF in tako povečale energetske varnosti države.⁴⁵³ V primeru zemeljskega plina gre za načrte za

⁴⁵¹ Sporazum (*The Partnership and Cooperation Agreement*) je bil podpisan leta 1997 z veljavnostjo 10 let. Ker stranem ob preteku sporazuma (2007) ni uspelo uskladiti novega sporazuma, so v naslednjih letih veljala določila izvornega Sporazuma (Delegation of the European Union to Russia 2011), ki pa so bila v večini primerov že zastarela (npr. področja investicijske in trgovinske politike). Več o poteku pogajanj za sklenitev sporazuma v Haukkala (2010, 73–87).

⁴⁵² Ki jo poleg Poljske sestavljajo še Češka, Slovaška in Madžarska (The Visegrad Group 2012).

⁴⁵³ Poljska vlada je leta 2009 sprejela Poljsko energetske strategije do leta 2030 (*Energy Policy of Poland until 2030*), v kateri področje energetske varnosti in varnosti dobav predstavlja enega od osrednjih stebrov

izgradnjo plinovoda do virov zemeljskega plina v Skandinaviji (predvsem Norveška) ter izgradnje LNG terminala, v primeru dobav surove nafte pa za diverzifikacijo dobav predvsem z modernizacijo in podaljšanjem naftovoda Odesa – Brody (– Plock). Ker so omenjeni projekti tesno povezani tako z ruskimi energetske interesi v regiji, kot tudi s cilji ruskih nacionalnih energetske TNP na poljskem trgu, jih je potrebno v nadaljevanju podrobneje predstaviti ter podvreči kritični analizi z vidika uspešnosti realizacije do leta 2011/12.

Diverzifikacija dobav zemeljskega plina in tranzitna determinanta

Ključni poljski partner Gazproma je nacionalno podjetje Polskie Gornictwo Naftowe i Gazownictwo SA (PGNiG), katerega osrednji lastnik ja poljska vlada (86-odstotno lastništvo). PGNiG je največje poljsko energetske podjetje, ki nadzoruje večino trga proizvodnje, distribucije in prodaje zemeljskega plina in surove nafte (naftnih derivatov). Ravno PGNiG naj bi kot državno energetske podjetje realiziralo projekte diverzifikacije dobav zemeljskega plina preko izgradnje novega plinovoda pod Baltskim morjem oz. LNG terminala.

Razprava o obeh projektih se je začela kmalu po prvi rusko-ukrajinski plinski krizi leta 2006: septembra 2007 je poljski državni sekretar Naimski (2007) izpostavil, da bi morala biti oba projekta realizirana do obdobja 2011/2012, v kolikor želi Poljska realizirati osrednje cilje svoje energetske-varnostne politike. V tem obdobju se projekt izgradnje severnega plinovoda ni bistveno premaknil, medtem ko je bil projekt izgradnje LNG terminala časovno sicer nekoliko zamaknjen, vendar je začetek obratovanja še vedno predviden v sredini leta 2014 (operativno se je gradnja terminala začela spomladi leta 2011) (Nyga – Lukaszewska 2011).⁴⁵⁴ Projekt izgradnje LNG terminala je dobil močno podporo tudi v EK, ki je jeseni leta 2011 odobrila (iz naslova programa TEN-E) dodelitev

celotne energetske politike do leta 2030. Znotraj vprašanja energetske varnosti je pričakovano osrednji poudarek prav na diverzifikaciji, ki poleg novih virov in tranzitnih poti zajema tudi diverzifikacijo tehnologij (torej dostop do najsodobnejših tehnologij, ki bi omogočale proizvodnjo alternativnih virov energije v nacionalnih okvirjih).

⁴⁵⁴ Leta 2007 je državni PGNiG ustanovil podjetje Polskie LNG sp z.o.o., ki naj bi gradilo in upravljalo s terminalom. Čez dobro leto dni je poljska vlada lastniški delež prenesla na nacionalnega prenosnega plinskega operaterja GAZ-SYSTEM S.A., ki je od takrat edini lastnik podjetja. LNG terminal je umeščen v mesto Swinoujscie in naj bi po zaključeni prvi fazi (leta 2014) zagotavljal 2,5 mrd m³ zemeljskega plina letno (kasneje bi lahko bile zmogljivosti povečane na 5 ali celo 7 mrd m³ letno).

925 mio zlotov (okrog 211 mio evrov) nepovratnih sredstev za realizacijo projekta (Polskie LNG 2012).

Upoštevajoč velikost poljskega trga in aktualno raven dobav (povprečno med 7 in 9,5 mrd m³ letno)⁴⁵⁵ Gazprom ni zainteresiran za hitro realizacijo poljskih projektov diverzifikacije virov zemeljskega plina, saj bi se s tem lahko njegov tržni delež občutneje zmanjšal. Vendar pa, kot kaže, Gazprom ni imel učinkovitih mehanizmov vplivanja na spremembo najavljene poljske politike diverzifikacije, na kar je vplivalo tudi dejstvo, da Gazprom ni zainteresiran za drastično poslabšanje energetske in politične odnose, saj bi le-to lahko vplivalo na delovanje magistralnega plinovoda Jamal – Evropa, ki poteka prav prek ozemlja Poljske. Slednje se je videlo v obdobju 2009–2010, ko je Poljska izkoristila novo sprejeto zakonodajo EU (3. energetskega paketa) ter skupaj z EK napovedala novo ureditev upravljanja s poljskim delom omenjenega plinovoda (primer 5.6).

Primer 5.6: Upravljanje s poljskim delom plinovoda Jamal – Evropa (2009–2010)

Vladi Poljske in RF sta avgusta 1993 podpisali sporazum o izgradnji plinovoda in dolgoročnih dobavah zemeljskega plina iz RF (250 mrd m³ plina v 25 letih),⁴⁵⁶ v skladu s katerim sta državi v naslednjih letih izgradili poljski del (683 km) tranzitnega plinovoda. Skupne prenosne letne zmogljivosti plinovoda so 33 mrd m³ plina, od katerih naj bi bilo 9–10 mrd m³ letno namenjenih Poljski, ostalo pa Nemčiji.

Lastniški delež v Europol GAZ s.a

S poljskim delom plinovoda upravlja podjetje Europol GAZ s.a.; glede na to, da medvladni sporazum predvideva paritetno lastništvo nad poljskim delom plinovoda, bi obe strani morali imeti enaka lastniška deleža (50/50). Kot se je izkazalo leta 2009, poljska stran tega določila ni spoštovala, saj je v lastniško strukturo podjetja Europol GAZ s.a (poleg osrednjih delničarjev Gazproma in PGNiG) vstopilo tudi manj znano poljsko podjetje Gas-Trading s 4 % deležem. Osrednji delničar podjetja naj bi bil

⁴⁵⁵ Kar predstavlja okrog 7 % celotnih dobav Gazproma na evropske trge.

⁴⁵⁶ »Agreement Between the Government of the Republic of Poland and the Government of the Russian Federation on Construction of Transit Gas Pipeline System for transportation of Russian Gas through the Territory of the Republic of Poland and on Deliveries of Russian Gas to the Republic of Poland«, podpisan 25. avgusta 1993.

vpliven poljski gospodarstvenik Aleksander Gudzovatyj, ki naj bi bil v 90. letih 20. stoletja v odličnih partnerskih odnosih z vodstvom Gazproma (npr. s takratnim predsednikom uprave Gazproma Remom Vahirevom), vendar naj bi se ti odnosi po prihodu A. Millerja močno skrhal. V takšnih okoliščinah je premier RF Putin septembra 2009 od poljske strani javno zahteval, da se pregleda možne korupcijske okoliščine takšne ureditve in da se strani (Gazprom in PGNiG) dogovorita za paritetno razdelitev lastniških deležev. Slednje se je v naslednjih mesecih tudi zgodilo, saj sta osrednja delničarja sklenila nov delničarski sporazum.⁴⁵⁷ V ozadju lastniškega spora je bilo vprašanje določitve tarif za prenos zemeljskega plina, saj se je Gazprom kot solastnik Europol GAZ s.a. zavzemal za tržno raven tarif do trenutka povrnitve investicije, medtem ko se je pričakovano poljska stran zavzemala za postopno zviševanje tarif za prenos ruskega plina.

Nova ureditev poljskega plinskega sektorja in vprašanje nadzora nad plinovodom Jamal – Evropa (2010)

Kmalu po ureditvi vprašanja lastniških deležev v podjetju Europol GAZ s.a. sta se strani zapletli v nov spor, tokrat povezan z ureditvijo notranjega poljskega plinskega trga po začetku veljave 3. energetskega paketa EU (marec 2011) in veljavnosti nove zakonodaje tudi za plinovod Jamal – Evropa. EK⁴⁵⁸ in poljska vlada (prek državnega plinskega operaterja GAZ-SYSTEM) sta poleti 2010 ruski strani predlagali, da se celotno upravljanje poljskega dela plinovoda Jamal – Evropa prenese na poljskega nacionalnega operaterja, kar pomeni, da bi slednji lahko samostojno sklepal dobavne pogodbe⁴⁵⁹ in določal tranzitne tarife, pa tudi v srednjeročni perspektivi preusmeril tok delovanja plinovoda (zahod – vzhod). Gazprom je pričakovano odločno nasprotoval tovrstni ureditvi, pri čemer se je skliceval na to, da je bilo podjetje osnovni investitor projekta in da prek skupnega podjetja Europol GAZ s.a. povsem legitimno nadzoruje operativno

⁴⁵⁷ Čeprav proces ni potekal brez poskusov politizacije vprašanja: takratni poljski predsednik Lech Kaczynski (2005–2010) je namreč pred zaključkom pogajalskega procesa vlado Poljske obtožil o izdaji nacionalnega interesa (Lykošina 2010, 87).

⁴⁵⁸ Takratni evropski komisar za energetiko Gunther Oettinger naj bi na srečanju s podpredsednikom poljske vlade septembra 2010 poljsko stran neposredno prepričeval v potrebo po uveljavitvi pravila dostopa tretje strani in liberalizaciji plinovoda Jamal – Evropa. Takšno stališče naj bi v poljski vladi podpiral predvsem takratni minister za zunanje zadeve Sikorski, medtem ko si je resorni minister za energetiko prizadeval za bolj uravnoteženo stališče poljske vlade (Grib idr. 2010).

⁴⁵⁹ Čeprav ni povsem razumljivo, katere alternative takratnim virom zemeljskega plina (Gazprom) bi lahko neodvisni operater zagotovil poljskim porabnikom.

delovanje plinovoda. Predlog poljske vlade bi po mnenju Gazproma predstavljal primer »razlastninjenja« in veliko izgubo dobička. Po mnenju neodvisnih analitikov (Grib idr. 2010) je Gazprom v manjši meri skrbela možnost uveljavitve pravila dostopa tretje strani, kot pa izguba nadzora nad določanjem tranzitnih tarif. V primeru popolnega nadzora nad plinovodom bi namreč poljska stran lahko enostransko povišala tranzitne tarife, dodatne prihodke pa preusmerila v realizacijo alternativnih infrastrukturnih energetskega projektov.

Kompromisni dogovor je bil dosežen oktobra 2010, ko je bil podpisan dodatek k medvladnemu sporazumu iz leta 1993 o sodelovanju na področju dobave in tranzita zemeljskega plina.⁴⁶⁰ Slednji predvideva, da bo poljski nacionalni operater GAZ-SYSTEMS prevzel tehnično upravljanje s plinovodom, medtem ko bosta lastnika plinovoda ostala Gazprom in poljski PGNiG, ki bosta lahko še naprej določala višino tranzitnih tarif (slednje podlegajo obvezni potrditvi poljskega energetskega regulatorja (Urząd Regulacji Energetyki)). V zaključni fazi pogajanj naj bi prišlo celo do zблиžanja stališč poljske in ruske vlade, ki sta poskušali enotno nastopati do EK, ki je najbolj ostro vztrajala na zahtevi po popolni lastniški razvezavi poljskega dela plinovoda Jamal – Evropa in implementaciji pravila dostopa tretje strani. Slednje je povezano s tem, da je Poljska v enakem obdobju potrebovala večje količine zemeljskega plina (dodatne obsege vsaj 2 mrd m³ letno)⁴⁶¹ in je bila zainteresirana za doseg kompromisne rešitve, ki bi upoštevala interese obeh strani (ob povečanju dogovorjenih obsegov s 7,5 na 9,7 mrd m³ plina letno je Gazprom pristal na delni popust na dodatne dobavljene količine zemeljskega plina).

Vir: Naimski 2007; Vlasti 2009; Grib idr. 2010; Grib 2010a; Lykošina 2010; Vodo idr. 2010); Europogaz 2012.

Predpostavljamo lahko, da so konec leta 2010 dosežene kompromisne rešitve glede sodelovanja na področju zemeljskega plina (tako tranzita, kot tudi ruskih dobav Poljski) bile mogoče tudi zaradi zamenjave poljskega političnega vodstva (Energy Security 2008).

⁴⁶⁰ Pri pripravi slednjega in dolgotrajnih pogajanjih sta aktivno sodelovali MZZ in ministrstvo za energetiko RF (Grib 2010).

⁴⁶¹ Spremembe medvladnega sporazuma predvidevajo povečanje dobavnih obsegov s 7,5 na 9,7 mrd m³ zemeljskega plina letno (Grib 2010).

Zaostritev dvostranskih energetskega odnosov in postopna politizacija po letu 2005/2006 je namreč časovno sovpadala s predsedniškim mandatom konzervativnega Lecha Kaczynskega (2005–2010),⁴⁶² ki je krajše obdobje v celoti nadzoroval poljsko izvršno oblast s svojim bratom dvojčkom Jaroslawom Kaczynskim (ki je bil v obdobju julij 2006 – november 2007 predsednik poljske vlade). Obdobje vladanja Kaczynskega se je močno razlikovalo od desetletja vladanja levo sredinskega predsednika Kwasniewskega, ki je v ZP do RF zagovarjal bistveno bolj pragmatičen odnos⁴⁶³ kot njegov naslednik. Kaczynski je ravno obratno v ZP Poljske zagovarjal zelo ostro politiko do RF ter temo polpretekle zgodovine izpostavljal kot pomemben element svoje notranje politike.⁴⁶⁴ Delna vrnitev k preteklemu pragmatizmu se je zgodila kaj hitro po tragični letalski nesreči poljskega predsednika aprila 2010 in zamenjavi političnega vodstva: na predsedniških vplivih poleti 2010 je bil konzervativni Jaroslaw Kaczynski poražen s strani Bronislawa Komorowskega, ki je na mestu predsednika vlade zadržal pripadnika politične sredine (liberalno-konzervativne stranke) Donalda Tuska. Na področju energetskega sodelovanja se je slednje pokazalo v napovedi (konec leta 2010) o tem, da bi strani želeli proučiti možne skupne projekte tudi na področju izgradnje toplotnih elektrarn ter industrijskih objektov za predelavo naftnih derivatov (Grib 2010b).

Projekt modernizacije naftovoda Odessa – Brody (– Plock) in delovanje ruskih naftnih TNP

Posamezni avtorji, ki v svojih raziskavah ruske energetske diplomacije izhajajo iz pristopa »energetskega imperializma«, delovanje naftovoda Odessa – Brody (ozemlje Ukrajine) oz. načrt za nadgradnjo naftovoda s povezavo do poljskega Plocka (slikovni prikaz 5.5) neposredno povezujejo s poljsko energetske varnostjo (prim. Nowak in Grzejszczak 2011) oz. agresivno energetske politiko RF tako do držav OA (politika zadrževanja), kot tudi Vzhodne Evrope (omejevanje diverzifikacije virov in tranzitnih poti za surovo nafto) (prim. Socor 2011). Posledično si velja primer omenjenega

⁴⁶² Lech Kaczynski je tragično preminil v letalski nesreči 10. aprila 2010 nedaleč od ruskega mesta Smolensk. Na letalu so bili tudi soproga predsednika in večji del takratnega poljskega političnega vodstva.

⁴⁶³ Slednje se je kazalo tudi na vprašanih energetskega sodelovanja: Kwasniewski je nekaj mesecev po zaključku svojega drugega predsedniškega mandata javno izrazil prepričanje, da bi se morala Poljska pridružiti projektu Severni tok predvsem iz pragmatičnih razlogov (Lykošina 2010, 86).

⁴⁶⁴ Npr. poboj poljskih častnikov v Katinskem gozdu leta 1940.

naftovoda podrobneje pogledati ne glede na to, da gre v prvi vrsti za naftovod, ki teče po ukrajinskem ozemlju in ki v 10 letih po izgradnji (2002) ni nikakor vplival na diverzifikacijo virov in/ali tranzitnih poti za uvoz surove nafte držav Vzhodne Evrope (predvsem Poljske in baltskih držav).

Naftovod Odessa – Brody (dolžina 674 km, operativna prenosna zmogljivost 9 mio ton surove nafte letno) je bil zgrajen leta 2002 in bil prvič uporabljen šele dve leti kasneje.⁴⁶⁵ Projekt izgradnje naftovoda je predvideval tranzit nafte iz Odesse v Brody (v Brodyju je naftovod povezan z južnim krakom naftovoda Družba), in sicer predvsem iz kaspjskih virov (kot potencialna dobavitelja surove nafte za zapolnitev naftovoda sta se največkrat omenjala Azerbajdžan in Kazahstan) (Vatansever 2010, 24–5).

Slikovni prikaz 5.11: Potek naftovoda Odessa – Brody in načrtovana povezava do Plocka

Vir: PGNiG 2010.

Vendar pa ukrajinska stran ob dokončanju naftovoda dve leti ni uspela najti ustreznih virov iz držav Kaspijskega bazena,⁴⁶⁶ kar je vplivalo na to, da je leta 2004 naftovod začel

⁴⁶⁵ Naftovod je gradilo in z njim operativno upravlja ukrajinsko državno podjetje UkrTransNafta.

⁴⁶⁶ Slednje je povezano s tem, da sta tako Azerbajdžan, kot tudi Kazahstan šele po letu 2005 začela občutneje povečevati proizvodnjo in izvoz surove nafte. Ob tem ne gre pozabiti, da se je Azerbajdžan že ob koncu 90. let 20. stoletja praktično »zavezal« k tranzitu svoje surove nafte prek naftovoda BTC, ki je začel komercialno obratovati leta 2005/2006 (prenosne zmogljivosti do 50 mio ton letno). Po začetku obratovanja naftovoda BTC je Azerbajdžan leta 2007 prenehal uporabljati naftovod Baku – Novorossijsk, prek katerega je od leta 1997 izvažal manjše obsege surove nafte.

obratovati v obratni smeri (iz Brodyja v Odesso). Prenosne zmogljivosti so uporabljala posamezna ruska naftna TNP (med njimi predvsem zasebni TNK-BP), ki so naftovod izkoriščala kot alternativno izvozno pot za svojo surovo nafto prek Črnega morja.⁴⁶⁷ Interesi ruskih naftnih TNP za tovrstno možnost so povsem imanentni: v naši raziskavi smo namreč že izpostavljali vprašanje monopolov državnih podjetij za prenos surove nafte (Transneft) in zemeljskega plina (Gazprom), kar se je v preteklem obdobju večkrat izkazalo za neustrezno rešitev z vidika razvoja zasebnih energetskega podjetij oz. njihovega dostopa do prenosnih zmogljivosti. Posledično je naftovod Odessa – Brody v obdobju 2004–2010 deloval v nasprotni smeri, pri čemer je ruski TNK-BP v povprečju izvažal okrog 3,5 do 5 mio ton surove nafte (do 50 % celotnih zmogljivosti naftovoda).

Po »oranžni revoluciji« v Ukrajini (2004/2005) ter prvi rusko-ukrajinski plinski krizi (2006) je postalo vprašanje uporabe naftovoda v smeri Odessa – Brody ponovno aktualno, pri čemer so se s strani Poljske (in posameznih baltskih držav) pojavile pobude za nadgradnjo naftovoda prek izgradnje povezave (*interconnection*) do Adamova oz. Plocka na Poljskem. V primeru realizacije projekta bi namreč lahko prek nove tranzitne poti prišlo do novih virov oskrbe v državah regije (EU 12, kot tudi Belorusije in Ukrajine) in posledičnega zmanjšanja deleža uvoza ruske surove nafte v omenjenih državah. Posledično ni presenetljivo, da je projekt nadgradnje naftovoda Odessa – Brody v obdobju 2004–2007 pridobil široko politično podporo med oblastmi držav regije (Ukrajina, Poljska, baltske države, Azerbajdžan), kot tudi s strani EK (uvrstitev na seznam prednostnih infrastrukturnih energetskega projektov TEN-E) in ZDA.⁴⁶⁸ V sklopu prizadevanj sta Ukrajina in Poljska leta 2004 ustanovili skupno podjetje Sarmantia, ki naj bi pripravilo študijo izvedljivosti projekta. Leta 2007 – po multilateralnem medvladnem srečanju v juniju – se je število delničarjev podjetja razširilo na Klaipedos Nafta (Litva), Gruzijško plinsko in naftno družbo (GOGC) ter Državno naftno podjetje Azerbajdžana (SOCAR), kar so potrdili tudi visoki državni predstavniki sodelujočih držav na

⁴⁶⁷ Osrednji južna izvozna pot ruske surove nafte (Črno morje) poteka prek ruskega pristanišča Novorossijsk, v katerem deluje naftni terminal z zmogljivostjo 50 mio ton letno.

⁴⁶⁸ Vatansever (2010, 25) kot priporočila za večji angažma ZDA pri vprašanju evrazijske energetske varnosti v povezavi s projektom Odessa – Brody izpostavlja potrebo po »povečanju diplomatskih prizadevanj za povezavo vseh deležnikov, kot je potrebno za realizacijo projektov« (*Ibid.*).

energetskem vrhu v Vilni (Litva) oktobra 2007.⁴⁶⁹ Kot torej vidimo, se je leta 2007 sicer utrdil politični konsenz petih držav (štiri od teh so v tem času imele politično vodstvo, ki je izvajalo izrazito prozahodno zunanjo politiko)⁴⁷⁰ za realizacijo omenjenega projekta, ki pa kljub temu v naslednjih petih letih še vedno ni bil realiziran.⁴⁷¹

V kontekstu rusko-poljskih energetskih odnosov in izvajanja energetske diplomacije RF Socor (2011) izpostavlja, da je RF z uporabo naftovoda Odessa – Brody v nasprotni smeri blokirala realizacijo projekta Odessa – Brody – Plock in tako izvajala svojo energetske diplomacijo v smislu omejevanja diverzifikacije virov in tranzitnih poti posameznih držav skupine EU 12 (najbolj izrazito Poljske) ter Ukrajine, hkrati pa še omejevala dostop osrednjeazijskih držav do novega tranzitnega vira njihove surove nafte. Nekateri drugi avtorji (prim. Naimski 2007; Nowak in Grzejszczak 2011; ipd.) RF neposredno ne obtožujejo omejevanja realizacije projekta, temveč izpostavljajo, da bi tovrstni projekt bistveno pripomogel k izboljšanju energetske varnosti Poljske.

Predstavljene poglede in ocene glede možnosti realizacije projekta Odessa – Brody – Plock ter ciljev energetske diplomacije RF je potrebno podvreči kritični analizi ter poleg že predstavljenih dejstev izpostaviti naslednje vidike:

- a) Kot kaže primer realizacije energetskega koridorja BTC, RF v primeru večjih energetskih infrastrukturnih projektov v njeni neposredni bližini nima učinkovitih vzvodov za blokado realizacije projektov, tudi če le-ti niso del njenih strateških interesov. Vendar pa slednje velja za projekte, ki imajo širšo in močno politično podporo zainteresiranih deležnikov, kar je bilo razvidno v primeru BTC (Grigoriev 2011, 166) in je delno veljalo tudi za projekt naftovoda Odessa – Brody (– Plock). Zaradi svoje relativne majhnosti (optimalne prenosne zmogljivosti do 10 mio ton letno)⁴⁷² realizacija projekta ne bi pomembneje vplivala na strateške tržne deleže ruskih naftnih TNP;

⁴⁶⁹ Potrebno je izpostaviti, da na omenjen energetski vrh ni prišel kazahstanski predsednik N. Nazarbajev, kar je bil jasen signal, da Kazahstan ne bo pristopil k nadaljnjim fazam realizacije projekta.

⁴⁷⁰ Poljska, Litva, Ukrajina in Gruzija.

⁴⁷¹ Zadnji pomembnejši korak v smeri realizacije projekta je bil narejen leta 2008, ko so se strani dogovorile za izvedbo študije izvedljivosti projekta (Samartia 2012).

⁴⁷² V primerjavi s prenosno zmogljivostjo BTC, ki je do 50 mio ton letno.

- b) Leta 2002 je bila v celoti izgrajena infrastruktura, ki bi omogočala delovanje naftovoda: dobave azerbajdžanske nafte bi se lahko izvajale s pomočjo pomorskih prevozov (pristanišče Odessa), vendar pa se to ni zgodilo, saj, kot kaže, ukrajinski strani preprosto ni uspelo zagotoviti ustreznih (prenosnih in prodajnih) pogojev za omenjene dobave;
- c) Rusko-ukrajinski energetski odnosi so bili po letu 2005 izrazito politizirani in tudi napeti (kar se je na manifestni ravni pokazalo v plinskih krizah 2006 in 2009), iz česar bi težko sklepali, da bi lahko ruska naftna TNP, ki so uporabljala naftovod Odessa – Brody v obratni smeri, pomembneje vplivala na odločitev ukrajinske vlade (kot lastnika UkrTransNafte). Ravno obratno: prav dejstvo, da je bila ruskim naftnim TNP tudi v omenjenem obdobju omogočena uporaba prostih zmogljivosti naftovoda v obratni smeri, kaže na to, da ukrajinska stran preprosto ni imela nobene boljše alternative, saj bi jo v nasprotnem primeru najverjetneje uporabila.⁴⁷³ Dopustitev uporabe naftovoda ruskim naftnim TNP je bila ekonomsko racionalna odločitev,⁴⁷⁴ saj bi bil v nasprotnem primeru naftovod prazen;
- d) Z vidika potencialne (in napovedane) nadgradnje naftovoda s povezavo do poljskega Plocka je potrebno izpostaviti, da bi v primeru močne zainteresiranosti vpletenih držav (v prvi vrsti Ukrajine, Poljske in baltskih držav) bila tudi ta možnost lahko realizirana v srednjeročni perspektivi, saj gre za izgradnjo povezovalnega naftovoda v dolžini 377 km. Kljub temu vpletenim državam vse od leta 2007 ni uspel večji napredek pri realizaciji tega projekta, kar v prvi vrsti kaže na nezmožnost držav za dosego ustreznega kompromisa oz. pomanjkanja realnega (v prvi vrsti ekonomskega) interesa.⁴⁷⁵ Slednje se je potrdilo na že omenjenem energetskem vrhu oktobra 2007 v Vilni, pred katerim so postala javno

⁴⁷³ Tovrstno tezo potrjuje julija 2008 sprejet ukaz predsednika Ukrajine Juščenko »O nujnih ukrepih za delovanje naftovoda Odessa – Brody v predvideni projektni smeri«, čemur je sicer ostro nasprotovala takratna ukrajinska predsednica vlade Julija Timošenko, saj je predvidevala, da bo tovrstno delovanje naftovoda dejansko škodovalo nacionalnim interesom Ukrajine in omogočilo zasluzke (od predprodaje) ozki skupini ukrajinskih gospodarstvenikov (RBC Ukraina 2008).

⁴⁷⁴ V obdobju 2004 – 1. maj 2008 so ruska naftna TNP prek naftovoda Odessa – Brody transportirala 22 mio ton surove nafte, za kar je ukrajinska stran prejela plačilo 226 mio USD (po neuradnih ocenah naj bi izgradnja celotnega naftovoda stala okrog 100 mio USD) (Oil and Gas Eurasia 2008).

⁴⁷⁵ Pri tem je mogoče povleči vzporednice z dolgoletnimi razpravami o potrebi po izgradnji enega ali več LNG terminalov v baltskih državah.

znana stališča Poljske o tem, da bi morebiti veljalo predlagano traso naftovoda spremeniti, saj poljska stran ne more zagotoviti ustrezne ureditve lastniških pravic na predlagani trasi naftovoda. Temu so takrat nasprotovale druge države, saj bi to podražilo projekt (RedOrbit 2007; Oil and Gas Eurasia 2008).

Povzetek

Kot je v svojem kratkem poročilu o energetske varnosti Poljske in odnosih z RF ugotavljal poljski energetski analitik Adam Kopysc (Energy Security 2008), so dobri odnosi z RF ključni za Poljsko, saj bo (ne glede na vsa deklarirana politična prizadevanja za energetske diverzifikacije) RF še dolgo časa ostala ključna dobaviteljica energentov Poljski.⁴⁷⁶ S tovrstno oceno se je mogoče strinjati ter dodati, da je Poljska v obdobju po letu 2005 gradila svoje koncepcije energetske varnosti pretežno na vprašanju diverzifikacije dobav fosilnih energentov in znižanja uvoza iz RF »za vsako ceno« in predvsem na podlagi političnih kriterijev. Ob tem pa ni dovolj upoštevala dejstva, da so dobave ruskih fosilnih energentov v povprečju cenejše kot iz drugih virov (kar izvira predvsem iz dejstva, da sta trga v neposredni bližini), kar je bilo potrjeno leta 2006 in 2007, ko je poljsko podjetje Lotos poskušalo rusko surovo nafto nadomestiti z uvozom iz Kuvajta in Kolumbije, kar se je izkazalo za ekonomsko slabšo različico (Energy Security 2008).

Omenjeno je tudi v največji meri vplivalo na to, da sta državi v obdobju 2005–2010/2011 po eni strani bistveno zmanjšali partnersko sodelovanje oz. so bili odnosi pogosto zelo napeti, po drugi strani pa v tem obdobju Poljska ni uspela realizirati pomembnejših projektov diverzifikacije dobav in tako znižati odvisnosti od uvoza fosilnih energentov iz RF.⁴⁷⁷ Politično sprejeti in podprti projekti diverzifikacije (tako na področju zemeljskega plina, kot tudi surove nafte) so se namreč povečini izkazali za ekonomsko manj privlačne; poleg tega je potrebno upoštevati, da energetska navezava na RF prinaša Poljski tudi številne ugodnosti in prednosti: od prihodkov iz naslova tranzita (plinovod

⁴⁷⁶ Po mnenju istega avtorja (*Ibid.*) so bili dvostranski (energetski) odnosi v obdobju po letu 2005 prej sovražni kot pa partnerski.

⁴⁷⁷ Po nekajletnem (2000–2010) upadanju deleža uvoza ruskega zemeljskega plina v celotni porabi tega energenta se je uvoz iz RF celo povečal v skladu z novo doseženimi sporazumi iz leta 2010/11.

Jamal – Evropa in naftovod Družba), pa do pogajanj zgolj z enim dobaviteljem in ne večjim številom subjektov (npr. v primeru dobav surove nafte po plinovodu Odessa – Brody), kar pomembno zmanjša številna tveganja.

Omenjena diskrepanca med politično določenimi energetskega prioriteta Poljske (izboljšanje energetske varnosti z diverzifikacijo dobav) in ekonomskimi determinantami je po naši oceni tudi vplivala na to, da je v poljskih stališčih do energetskega sodelovanja z RF ponekod prihajalo do povsem nasprotujočih si vladnih stališč in pogajalskih izhodišč: po eni strani si je Poljska prizadevala za zmanjšanje odvisnosti od uvoza zemeljskega plina iz RF, po drugi strani pa v sklopu nasprotovanja (rusko-nemškemu) projektu Severni tok izpostavljala stališče, da bo v primeru realizacije projekta Poljska izgubila pomemben status tranzitne države in da bi bilo racionalnejše projekt izpeljati čez njeno ozemlje (in s tem *de facto* povečati energetske navezanost na RF).⁴⁷⁸

V kolikor pri oceni učinkovitosti ruske energetske diplomacije do Poljske izhajamo iz širših ciljev zunanje (energetske) politike RF, vidimo, da je omenjena politizacija dvostranskih energetskega odnosov po letu 2005 sicer poslabšala dvostransko sodelovanje, ni pa občutneje vplivala na realizacijo osrednjih ciljev: ruska energetska TNP so namreč po eni strani obdržala svoje močne tržne pozicije na trgu (slednje velja tako za dobave surove nafte, kot tudi zemeljskega plina), po drugi strani pa Poljska – prek delovanja v multilateralne kontekstu (EU) – ni zmoгла zaustaviti realizacije nekaterih ključnih infrastrukturnih regijskih projektov (predvsem plinovoda Severni tok), ki bodo v dolgoročnem obdobju prispevali k diverzifikaciji izvoznih poti ruskih energentov in posledično zmanjšali strateško pomembnost Poljske kot tranzitne države.

Prvi praktični rezultati poljske politike diverzifikacije virov energentov bodo najbrž vidni šele okrog leta 2014/15, ko naj bi začel delovati LNG terminal. Vendar pa tudi slednji projekt v srednjeročni perspektivi ne bo bistveno zmanjšal deleža uvoza ruskega zemeljskega plina, kar je pogojeno tako s količinskimi omejitvami tovrstnega projekta (v

⁴⁷⁸ Poleg tega je leta 2010 zaradi srednjeročnih potreb povečala odkupne obsege ruskega zemeljskega plina (s 7,5 na 9,7 mrd m³ plina letno).

prvi fazi dobave okrog 2 mrd m³ plina letno), kot tudi z dejstvom, da bo Poljska v prihodnjih desetletjih občutno povečala porabo zemeljskega plina v porabi primarnih virov energije, saj se bo postopoma zmanjševal delež in pomen premoga. Vse to pomeni, da bo tudi v srednje- in (najverjetneje tudi) dolgoročni perspektivi Poljska morala iskati kompromisne rešitve za doseg svojih primarnih ciljev energetske varnosti.

5.1.3.6 Evropska unija 12 in ruska energetska diplomacija: diskurz o energetske varnosti kot *modus operandi* energetskega dialoga (med tržnimi in političnimi načeli)

V kolikor bi našo raziskavo energetske diplomacije RF do držav skupine EU 12 razširili še na analizo primerov odnosov z nekaterimi drugimi državami, bi videli dokaj podobne vzorce kot v primeru Poljske (in deloma baltskih držav): slednje še posebej velja za Bolgarijo, Češko⁴⁷⁹ in Madžarsko. Tudi omenjene tri države so namreč v obdobju po letu 2004/05 v svojih energetskih strategijah velik poudarek namenjale prav konceptu energetske varnosti, ki se je prvenstveno razlagala kot zmanjšanje deležev dobav ruskih energentov (posebej zemeljskega plina) (Ščerbakova 2010, 112). Slednje je pričakovano negativno vplivalo na dvostranske energetske odnose omenjenih držav z RF, ki so bili izrazito spolitizirani. Slednje še posebej velja za Madžarsko (primer MOL smo že podrobneje predstavili) in Bolgarijo, pri čemer so bili dvostranski energetske odnosi z RF močno podvrženi spremembam vladajočih elit v obeh državah.⁴⁸⁰ To se je med drugim videlo tudi v tem, da sta Madžarska in Bolgarija navkljub sprejeti politiki diverzifikacije

⁴⁷⁹ Več o rusko-čeških energetskih odnosih v Ščerbakova (2010).

⁴⁸⁰ To se je še posebej videlo leta 2010, ko je predsednik bolgarske vlade postal nacionalist Boyko Borisov (in na tem mestu nasledil socialističnega Sergeija Stanislavova, ki je vodil bolgarsko vlado v obdobju 2005–2009), na madžarskem pa izvršna oblast prevzel prav tako nacionalist Viktor Orban (socialist Ferenc Gyurcsany je vodil madžarsko vlado v obdobju 2004–2009).

dobav leta 2008 pristopili k projektu Južni tok,⁴⁸¹ obenem pa sta njuni osrednji energetski TNP (madžarski MOL in bolgarski Bulgargaz) sodelovali tudi v razvoju alternativnega projekta Nabucco (Svetlorusova 2010, 177–8). To nakazuje na določeno stopnjo pragmatičnosti preteklih socialističnih vlad Bolgarije in Madžarske, ki sta s sodelovanjem (v začetnih fazah) v obeh strateških infrastrukturnih projektih poskušali izkoristiti določene geostrateške prednosti (npr. geografsko lego). Ob zamenjavi oblasti v obeh državah leta 2010 se je omenjena politika občutneje spremenila, saj sta se obe vladi distancirali od realizacije skupnih energetskih projektov z RF.⁴⁸²

Kot smo že izpostavljali, so se bilateralni energetski odnosi med (večino) držav skupine EU 12 in RF v obdobju 2004–2010/11 razvijali v kontekstu razširjenega evropskega (EU) političnega diskurza o energetski varnosti, ki je pričakovano tudi vplival na možnosti realizacije osrednjih ciljev ruske energetske diplomacije. Večina držav EU 12 je namreč v sklopu svojih strategij za doseganje večje energetske varnosti izpostavljala pomen diverzifikacije dobav fosilnih energentov oz., z drugimi besedami, zmanjšanje deleža ruskega uvoza (slednje je postalo še posebej aktualno v kontekstu cikličnih tranzitnih kriz RF z nekaterimi sosednjimi državami). Za doseg omenjenega cilja so države uporabljale tako bilateralni (prim. baltskih držav), kot tudi regionalni (prim. nadgradnje naftovoda Odessa – Brody) in multilateralni okvir (izvrševanje politik znotraj EU). Slednje je naletelo na nasprotovanje RF in osrednjih ruskih energetskih TNP, ki so v novi politiki diverzifikacije videli (politične) poskuse zmanjševanja svojih tržnih deležev (ekonomski vidik) oz. anti-rusko politiko vlad posameznih držav skupine EU 12 (politični vidik).

⁴⁸¹ Obe državi sta v začetku leta 2008 z RF podpisali medvladne sporazume, ki določajo osrednje modalitete sodelovanja pri omenjenem projektu (npr. lastniške deleže v skupnih podjetjih).

⁴⁸² V primeru Bolgarije je npr. šlo za dokončen odstop bolgarske vlade od skupne (tripartitne) realizacije projekta izgradnje naftovoda Burgas – Alexandroupolis, ki so ga od konca 90. let 20. stoletja skupaj razvijali RF (operater Transneft) ter Bolgarija in Grčija kot tranzitni državi. Gre za projekt relativno kratkega naftovoda (273 km), ki pa bi pomembneje vplival (izboljšal) pogoje dobav surove nafte iz RF po južni smeri (prek Črnega morja), saj bi delno razbremenil promet skozi turški ožini Bospor in Dardanele. Ob dokončnem odstopu Bolgarije od projekta uradni predstavniki RF niso skrivali javnega razočaranja nad sprejeto odločitvijo (Svetlorusova 2010). Prav tako je Bolgarija marca 2012 po večletnih pogajanjih odstopila od projekta izgradnje jedrske elektrarne Belene, ki naj bi jo gradilo rusko državno podjetje Rosatom (slednje je leta 2005 zmagalo na mednarodnem javnem razpisu za financiranje in izgradnjo jedrske elektrarne). Neuradni in uradni (npr. nekdanji bolgarski minister za energetiko Rumen Ovčarov) bolgarski viri so pri tem izpostavljali, da je bila omenjena odločitev nove bolgarske vlade sprejeta pod pritiski ZDA, ki so z odvrnitvijo Bolgarije od sodelovanja z RF želele vplivati na večjo energetske neodvisnost Bolgarije. Tovrstno informacije potrjuje čestitka državne sekretarke ZDA Hillary Clinton, ki je Bolgariji čestitala za omenjeno potezo (Nikiforov 2012).

Upoštevaajoč še ugotovitev, da je ravno v omenjenem obdobju prišlo do poskusov konsolidacije ruskega energetskega trga in agresivnejše ruske energetske diplomacije (prim. dvostranskih odnosov z Litvo in nekaterimi drugimi državami nekdanje SZ), so se energetske odnosi med RF in številnimi državami EU 12 v obdobju 2005–2010/11 občutno spolitizirali.

Slednje je pripeljalo do določenega paradoksa, ki ga lahko zaobjamemo v analizi deklariranih ciljev politik energetske varnosti večine držav skupine EU 12 in dejanskim energetske sodelovanjem z RF v omenjenem časovnem obdobju (2005–2010/11). V analizi posameznih primerov smo že nakazali, da številni projekti, ki naj bi v državah EU 12 občutneje zmanjšali odvisnost od uvoza fosilnih energentov iz RF, niso bili realizirani v predvidenih časovnih rokih, na kar naj bi v največji meri vplivali ekonomski (tržni) dejavniki.⁴⁸³ Številni napovedani projekti (npr. izgradnja LNG terminalov v baltskih državah, naftovod Odessa – Brody – Plock ipd.) so se namreč v fazah, ki so sledile, kljub prvotno jasno izraženi politični podpori sodelujočih držav izkazali za ekonomsko vprašljive in bi od sodelujočih držav zahtevali velike fiskalne vložke, ki jih vlade večine držav niso zmogle potrditi oz. realizirati (ob tem bi lahko države podpirale realizacijo projektov zasebnih investitorjev, vendar slednji – vsaj v proučevanem obdobju – niso kazali posebnih interesov za tovrstne investicije). Izpostavljen vidik kaže na pomen ekonomskih dejavnikov pri vprašanih priprave in realizacije infrastrukturnih projektov, ki bi lahko pomembneje prispevali k izboljšanju zunanje dimenzije energetske varnosti (varnost oskrbe) držav skupine EU 12; torej ni zgolj pomembno, da država zagotovi alternativni vir energije, temveč je pomembno vprašanje tudi po kakšni ceni, saj bo v končni fazi ravno to merilo uspešnosti realiziranih projektov.⁴⁸⁴ V kontekstu proučevanih primerov je prav to po naši oceni pripeljalo do manifestnega razkoraka med političnimi in tržnimi determinantami napovedanih projektov s področja energetske varnosti, ki pa so po drugi strani vplivali na širše energetske sodelovanje z RF. Slednje se je namreč na eni

⁴⁸³ Večina (že citiranih) avtorjev, ki proučujejo rusko energetske diplomacijo do držav Srednje in Vzhodne Evrope, omenjeni vidik povsem zanemarja in izpostavlja zgolj politične pritiske (predvsem RF).

⁴⁸⁴ Če bi se posamezne države odločile za uvoz fosilnih energentov iz alternativnih (dražjih) virov ter bi se posledično občutneje dvignile cene za industrijske porabnike in gospodinjstva, bi se lahko seveda vlade odločile za subvencioniranje nižje cene in bi iz proračuna pokrile nastale cenovne razlike. Vendar pa je bilo to v večini držav EU v obdobju po letu 2005/06 težje izvedljivo zaradi splošnega poslabšanja gospodarskih razmer in težav z javnofinančnimi primanjkljaji.

strani občutno spolitiziralo (osrednje razloge smo že navedli), po drugi strani pa politika diverzifikacije virov in zmanjšanja uvoza iz RF v srednjeročni perspektivi (2005–2010/11) ni prinesla bistvenih praktičnih rezultatov, saj so ruska energetska TNP po večini uspela obdržati svoje tržne (ponekod tudi oligopolne) pozicije na trgu.⁴⁸⁵ Poenostavljeno bi bilo sklepati, da je bil razvoj dogodkov posledica zgolj učinkovite energetske diplomacije RF: analizirani primeri plinskih odnosov med RF in baltskimi državami ter Poljsko nazorno kažejo, da v kontekstu obstoječih energetskih razmerij (ki so v prvi vrsti rezultat bližine virov energentov v RF in trgov držav EU 12) države neto uvoznice kratkoročno nimajo učinkovitih alternativ⁴⁸⁶ ruskim dobavam in da imajo določene težave z realizacijo obširnejših (infrastrukturnih) energetskih projektov, da pa je po drugi strani tudi RF zainteresirana za nadaljevanje sodelovanja in iskanje kompromisnih rešitev. Primeri pogajanj baltskih držav in Poljske glede pogojev dobav ruskega zemeljskega plina v kontekstu uveljavljanja 3. energetskega paketa EU (2010–2011) nazorno kaže tudi na nekatere pomembne vire pogajalske moči, ki jih lahko omenjene države dokaj učinkovito uporabljajo v primeru energetske diplomacije RF.

5.2 Energetska diplomacija Ruske federacije do držav bližnjega sosredstva

Tudi v kontekstu proučevanja energetske diplomacije RF do držav bližnjega sosredstva lahko izpostavimo potrebo po razdelitvi objektov proučevanja v širše skupine, znotraj katerih nas bodo zanimale skupne značilnosti⁴⁸⁷ ter različnosti ciljev in praks delovanja RF. Vse države bližnjega sosredstva RF bomo za potrebe našega raziskovanja razdelili v tri osrednje skupine, pri čemer bomo zaradi aktualnosti praks energetske diplomacije RF podrobneje analizirali in predstavili prvi dve skupini držav:

- a) države Kaspijskega bazena oz. OA, ki so neto izvoznice fosilnih energentov (Azerbajdžan, Kazahstan, Turkmenistan in Uzbekistan);
- b) pomembne tranzitne države, ki so istočasno tudi neto uvoznice fosilnih energentov (Ukrajina in Belorusija);

⁴⁸⁵ Slednje velja tudi za sodelovanje nekaterih držav skupine EU 12 v projektu Južni tok, ki bo predvidoma povečal dobavne obsege ruskega zemeljskega plina v EU ter vplival na diverzifikacijo tranzitnih poti.

⁴⁸⁶ Ne zgolj z vidika fizičnih obsegov dobav, temveč tudi s cenovnega vidika.

⁴⁸⁷ Kot npr. spolitiziranost energetskih odnosov na celotnem postsovjetskem območju (Zevin 2008, 66) ali v nekaterih posameznih regijah (Šnyrev 2004).

- c) druge države neto uvoznice fosilnih energentov (Moldavija, Gruzija, Armenija, Kirgizija in Tadžikistan).

V skladu z eno izmed delovnih hipotez doktorske disertacije predvidevamo, da se bodo osrednje značilnosti energetske diplomacije RF razlikovale predvsem glede na os države neto izvoznice oz. neto uvoznice fosilnih energentov, kamor je potrebno prišteti še pomen tranzita (predvsem v primeru Ukrajine in Belorusije). Pri analizi praktičnih primerov se bomo naslanjali na ugotovitve iz teoretičnega dela disertacije – predvsem na že izpostavljene vidike dojemanja pomembnosti regije (države bližnjega sosedstva) s strani RF, kot tudi nekaterih osrednjih ciljev ZP RF (poglavje 3.3).

5.2.1 Države Kaspijskega bazena oz. Osrednje Azije: od tranzitne navezave na Rusko federacijo do »energetske neodvisnosti«

Glede na kriterij posedovanja zalog fosilnih energentov, kot tudi pomena le-teh za zunanjeekonomske in diplomatske odnose ter stabilnost celotnega gospodarskega sistema je znotraj držav bližnjega sosedstva potrebno izpostaviti štiri države Kaspijskega bazena oz. OA. Azerbajdžan, Kazahstan, Turkmenistan in Uzbekistan posedujejo občutne zaloge fosilnih energentov (in so neto izvoznice), kar pomembno vpliva tako na notranji gospodarski razvoj držav, kot tudi njihovo (predvsem regionalno) moč ter ZP cilje in prioritete (Lunev 2007, 392; Bogaturov 2011, 14).⁴⁸⁸

Države regije posedujejo občutne zaloge surove nafte in zemeljskega plina (tabela 5.6), pri čemer posebej izstopajo Azerbajdžan (na področju surove nafte, v zadnjih letih se prav tako povečuje proizvodnja zemeljskega plina), Kazahstan (ki poseduje okrog 5,5 % vseh svetovnih zalog surove nafte) in Turkmenistan (4,3 % vseh svetovnih zalog zemeljskega plina, ki pa so do sedaj ostale večinoma neizkoriščene). Omenjene tri države tudi izstopajo glede izvoznega potenciala fosilnih energentov, saj ima po drugi strani

⁴⁸⁸ Prav tako je omenjen vidik med osrednjimi determinantami dolgoročnih interesov in geopolitičnih ciljev svetovnih velesil (Britanije in Rusije do 20. stoletja ter ZDA, Kitajske, EU in Rusije v aktualnih razmerah) za geopolitično premoč v regiji (t. i. Velika igra, ang. *Great game*). Več o omenjenih vidikih v Kemp (1997), Demirag (2003), Šnyrev (2004), Malyševa (2007), Rar (2008), Kazancev (2009), Rutland (2009), Žil'cov in Zonn (2009), Bisenbaev (2011), Bogaturov (2011), idr.

Uzbekistan izvozne omejitve (npr. pri zemeljskem plinu), ki izhajajo iz izjemno visoke domače porabe (Tompson 2011).

Tabela 5.6: Pomen fosilnih energentov v štirih državah Kaspijskega bazena oz. OA

Država regije/kazalci (2010)	Azerbajdžan	Kazahstan	Turkmenistan	Uzbekistan
Prebivalstvo (mio)	9,1	16,6	6,5	28,8
BDP per capita (PPP), tisoč USD	10,3	13,0	6,6	3,4
Razvrstitev na lestvici indeksa percepcije korupcije ⁴⁸⁹	134	105	172	172
Dokazane zaloge surove nafte, mio ton (delež v svetovnih zalogah, %)	1.000 (0,5)	5.500 (5,5)	100 (/)	100 (/)
Proizvodnja surove nafte, mio ton (delež v svetovni proizvodnji, %)	50,9 (1,3)	81,6 (2,1)	10,7 (0,3)	3,7 (0,1)
Izvoz surove nafte (mio ton)	32,3	71	1	/
Dokazane zaloge zemeljskega plina, mrd m ³ (delež v svetovnih zalogah, %)	1.300 (0,7)	1.800 (1,0)	8.000 (4,3)	1.600 (0,8)
Proizvodnja zemeljskega plina, mrd m ³ (delež v svetovni proizvodnji, %)	15,1 (0,5)	33,6 (1,1)	42,4 (1,3)	59,1 (1,8)
Izvoz zemeljskega plina (mrd m ³)	6,8	15,0	19,7	15,0
Izvoz fosilnih energentov kot delež celotnega izvoza (%)	86	67	85	60
Blagovna menjava z RF (mrd USD)	3,1	19,7	0,9	3,4
Izvoz blaga v RF kot delež celotnega izvoza (%)	9,4	11,4	10,5	11,5

Vir: BP 2011; Monaghan 2011; Tompson 2011; Vasanczki 2011.

⁴⁸⁹ *Corruption Perception Index*, ki ga vsako leto sestavlja Transparency International (leta 2010 je bilo ocenjenih 178 držav).

Upoštevajoč avtoritarni karakter političnih režimov regije (Voskresenskij 2007, 62; Lunev 2008, 399; Bisenbaev 2011, 61)⁴⁹⁰ in prevladujoč delež državne lastnine v celotnem gospodarskem sistemu ni presenetljivo, da so energetske sektorji držav regije v celoti državno regulirani, kot osrednji nacionalni subjekti pa nastopajo državna podjetja, ki imajo zelo malo (prim. Azerbajdžana in Kazahstana) ali nobenih (prim. Turkmenistana in Uzbekistana) mednarodnih projektov in izkušenj. Državna podjetja (SOCAR v Azerbajdžanu, KazMunaiGas v Kazahstanu, Uzbekneftegaz v Uzbekistanu ter Turkmengaz v Turkmenistanu) so neposredno podrejena izvršni oblasti v državah regije in nastopajo kot osrednji partner pri kupoprodajnih izvoznih poslih ali razvoju skupnih projektov na ozemlju posamezne države.

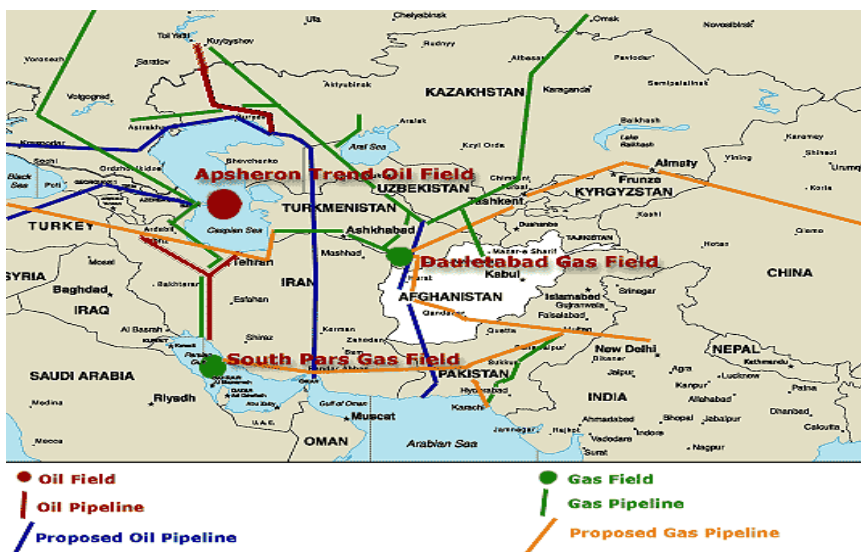
5.2.1.1 Tranzit energentov in dostop do ključnih prodajnih trgov

Kot osrednja zaviralna determinanta še hitrejšega razvoja energetskega (izvoznega) potenciala držav regije je v obdobju po letu 1991 nastopala omejitev dostopa do ključnih odjemalskih trgov (Evropa), saj so bile države zaradi geografskih (brez dostopa do odprtih morja)⁴⁹¹ in zgodovinskih razlogov še v začetku 21. stoletja z energetske infrastrukturo povezane predvsem z RF (slikovni prikaz 5.12). Slednje je še posebej veljalo za plinovode (osrednji tranzitni plinovod CAC je povezoval Turkmenistan in Uzbekistan z ruskim plinovodnim sistemom) ter za države OA, saj je imel Azerbajdžan po drugi strani že v izhodišču nekoliko boljše pogoje za diverzifikacijo izvoza svojih energentov.

Slikovni prikaz 5.12: Osrednji naftovodi in plinovodi v državah regije

⁴⁹⁰ Z vidika širše gospodarsko-politične ureditve omenjenih držav velja prav tako izpostaviti izjemno visoko stopnjo korupcije, pomanjkanje zakonodajne podlage in neodvisnega sodstva, množične kršitve človekovih pravic ipd. (Vasanczki 2011, 4). Več o zgodovinsko-političnih vidikih oblikovanja držav OA v Zvjagel'skaja (2009).

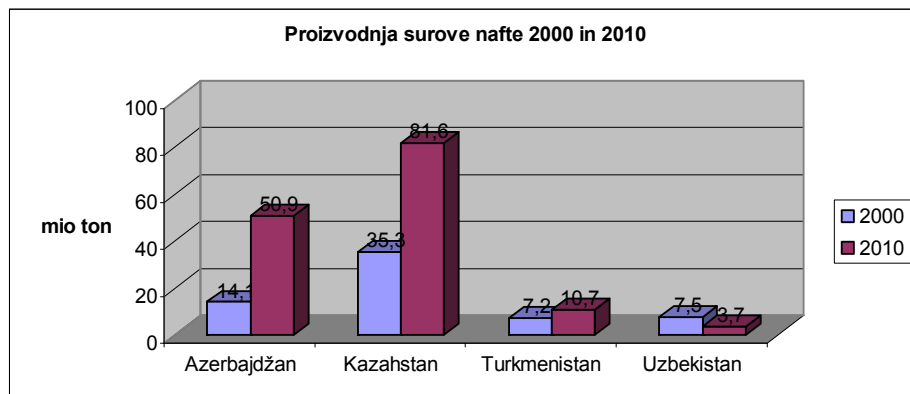
⁴⁹¹ V angleški terminologiji *landlocked states*. Več o skupnih značilnostih držav izvoznic energentov, ki nimajo dostopa do odprtega morja, v Petersen in Ismailzade (2011).

Vir: Wordpress 2011.

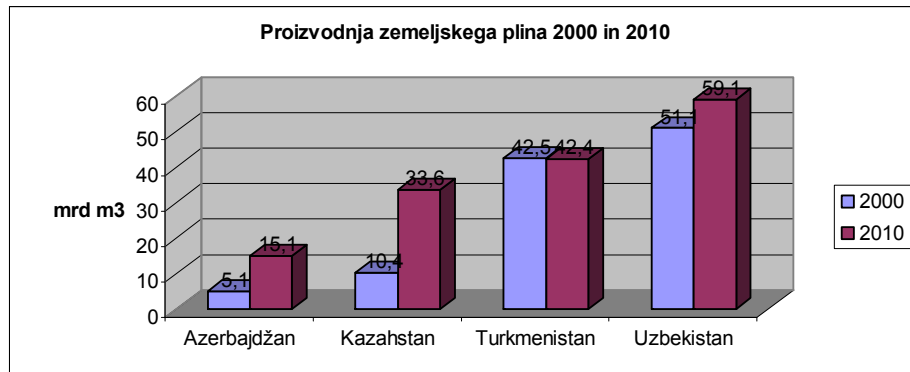
Posledično ne preseneča, da so države regije po razpadu SZ (še najbolj intenzivno pa po letu 2000) začele razvijati energetska politika diverzifikacije izvoznih poti svojih energentov, saj so le tako lahko iskale dostop do neposrednega sodelovanja z najbolj perspektivnimi regijskimi (EU v primeru zemeljskega plina) ali svetovnimi trgi (v primeru surove nafte), kar bi pomenilo tudi zmožnosti za občutno povečanje proizvodnje obeh osrednjih fosilnih energentov (slikovna prikaza 5.13 in 5.14).

Slikovni prikaz 5.13: Sprememba v proizvodnji surove nafte v obdobju 2000 in 2010 v državah regije

Vir: prirejeno po BP 2011.

Slikovni prikaz 5.14: Sprememba v proizvodnji zemeljskega plina v obdobju 2000 in 2010 v državah regije

Vir: prirejeno po BP 2011.

RF je namreč v primeru uvoza fosilnih energentov iz držav regije (slednje še posebej velja za zemeljski plin) vztrajala na politiki odkupa energentov na meji in kasnejši preprodaji končnim porabnikom (v primeru zemeljskega plina npr. Ukrajini ali EU), kar je za države OA pomenilo izgubo določenega dela rente, ki bi jo drugače lahko koristile, v kolikor bi imele neposreden dostop do končnega porabnika (Troickij 2011, 355, 363). RF je več kot desetletje po razpadu SZ izkoriščala tovrstno infrastrukturno povezanost držav regije s svojim energetskega infrastrukturnim sistemom in posledično vzdrževala monopol (predvsem na področju zemeljskega plina)⁴⁹² nad tranzitom energentov iz držav Kaspijskega bazena oz. OA. Slednje je pričakovano tudi zaviralo hitrejši razvoj nacionalnih energetskih trgov držav regije.

Države regije so ne glede na omenjene omejitve postopoma razvijale projekte diverzifikacije izvoznih poti svojih energentov, pri čemer je bila večina projektov realiziranih šele po letu 2004/2005, poleg tega pa so bili projekti usmerjeni na vzhod (Kitajska) ter jug (Iran), od vseh načrtovanih projektov povezav na zahod (dostop do evropskih trgov prek Turčije) pa je bil realiziran zgolj južni tranzitni (energetski) koridor

⁴⁹² Ruski avtor Hajtun (2011) tovrstno strategijo Gazproma imenuje »politika omejene plinske suverenosti«, ki pa naj ne bi ustrezala interesom RF, saj lahko povzroča oddaljevanje držav regije od RF. Slednje se je potrdilo po rusko-turkmenistanskem plinskem konfliktu leta 2009, ki ga analiziramo v nadaljevanju.

(Azerbajdžan – Gruzija – Turčija). Na omenjeno dinamiko so nedvomno zelo močno vplivali interesi RF v regiji, ki jih bomo podrobneje prikazali v naslednjem poglavju. Na tem mestu želimo kronološko prikazati projekcije in realizacijo nekaterih ključnih infrastrukturnih (tranzitnih) projektov, prek katerih so države Kaspijskega bazena oz. OA poskušale diverzificirati svoje izvozne poti (tovrsten kontekst je pomemben z vidika nadaljnje analize konkretnih primerov oz. dinamike odnosov RF z državami regije):

- a) Turkmenistan je kot prvi izmed držav OA že v sredini 90. let 20. stoletja napovedal realizacijo dveh tranzitnih plinovodov, in sicer enega v smeri Indijskega oceana (Afganistan – Pakistan – Indija) ter drugega v Iran. Medtem ko prvi predvsem zaradi geopolitične in varnostne nestabilnosti regije nikoli ni bil realiziran (Žiznin 2005, 207), pa je bil sporazum glede drugega podpisan leta 1995, plinovod s prenosnimi zmogljivostmi do 14 mrd m³ plina pa je začel operativno delovati že leta 1997 (Timofeev 2011, 263–4);⁴⁹³
- b) Praktično v enakem obdobju so se tudi začeli pogovori med Turčijo in Azerbajdžanom o izgradnji južnega energetskega koridorja, prek katerega bi se lahko kaspijski energenti dobavljali na zahodne/mednarodne trge. Začetnim pogovorom med Azerbajdžanom in Turčijo (1993–1996) so se v obdobju 1998–1999 pridružili še Gruzija (kot tranzitna država) ter Kazahstan in Uzbekistan (kot potencialna vira energentov). Projekt izgradnje južnega energetskega koridorja (naftovoda BTC in plinovoda BTE) so močno podpirale ZDA, ki so projekt po eni strani videle kot element vzdrževanja ravnovesja moči v regiji, po drugi pa so bile za realizacijo močno zainteresirana ameriška energetska TNP (Troicki 2011, 369);
- c) Vzporedno z realizacijo južnega tranzitnega koridorja (od leta 2000 naprej) in povezave Azerbajdžan – Turčija so se pojavljale pobude za izgradnjo transkaspijskega plinovoda (povezava Turkmenistan – Azerbajdžan) in naftovoda (povezava Kazahstan – Azerbajdžan), v primeru realizacije bi energenti držav OA prvič dobili izhod na zahodne trge mimo RF (omenjeni projekti bi se namreč

⁴⁹³ Troicki (2011, 372) sicer izpostavlja, da omenjen plinovod zaradi obsegov (do 14 mrd m³ plina letno) ne rešuje »problema diverzifikacije turkmenistanskega izvoza zemeljskega plina«. Slednje deloma drži, čeprav je potrebno izpostaviti, da plinovod že izhodiščno ni bil mišljen kot alternativa izvozu turkmenistanskega plina v RF, saj gre pretežno za medregijski projekt, s katerim Iran po eni strani rešuje težave z dobavo zemeljskega plina v severnih delih države, Turkmenistan pa vsaj nekoliko zmanjšuje odvisnost od ruskega uvoza.

- lahko povezali z naftovodom BTC in plinovodom BTE).⁴⁹⁴ Medtem ko projekt Transkaspijskega naftovoda (Kazahstan – Azerbajdžan) ni bil aktualen dlje časa, pa se je interes za izgradnjo transkaspijskega plinovoda ponovno povečal po rusko-ukrajinskih plinskih sporih (2006, 2009) ter napovedjo realizacije projekta Nabucco (Mancevič 2009a; Troicki 2011, 372);
- d) Kitajska je že ob koncu 90. let 20. stoletja začela intenzivno razvijati svoje energetske sodelovanje s Kazahstanom, kar je bilo v prvi vrsti povezano s kitajsko politiko diverzifikacije dobavnih virov surove nafte. Sodelovanje se je začelo z vstopom kitajskih energetskih TNP na kazahstanski naftni trg (leta 1999 je CNPC pridobila večinske deleže v dveh kazahstanskih naftnih podjetjih), nadaljevalo pa z izgradnjo naftovoda Atyrau (kazahstanska obala Kaspijskega morja) – Alashankou (gre za 2.228 km dolg naftovod z operativno prenosno zmogljivostjo 20 mio ton letno). Naftovod je začel delovati leta 2006, leta 2011 pa je bil še dodatno razširjen (Troicki 2011, 371);
- e) Aprila 2006 je Turkmenistan podpisal pogodbo o dobavi zemeljskega plina Kitajski (predvideni obsegi 30 mrd m³ plina letno), h kateremu sta se pridružila še Uzbekistan in Kazahstan kot tranzitni državi (primer 2.6), ki pa bosta lahko po plinovodu tudi izvažali lasten zemeljski plin, kar je strateško pomembno predvsem za Uzbekistan, ki poseduje občutne zaloge zemeljskega plina in ki ga je do tedaj dobavljal zgolj RF (tabela 5.6) (Crandall 2011, 79–80).

Države Kaspijskega bazena oz. OA so tako v obdobju po letu 2000 uspele realizirati večje število novih tranzitnih projektov, ki so po eni strani nekoliko zmanjšali odvisnost od tranzitnega monopolnega položaja RF ter obenem omogočili hitrejši razvoj nacionalnih energetskih trgov in izvoza. Prav tako je potrebno eksplicitno izpostaviti, da je bila večina omenjenih projektov realizirana v smeri vzhoda (Kitajska) in juga (Iran), medtem ko je bilo uspešno realiziranih projektov na zahod zelo malo – izstopa predvsem projekt BTC (in BTE), ki je sicer izrednega pomena za Azerbajdžan, vendar pa nikakor

⁴⁹⁴ Tudi ta projekt je bil (podobno kot naftovod BTC) politično podprt s strani ZDA, pri čemer pa ZDA v začetni fazi projekta niso podpirale s ciljem omejevanja monopola RF, temveč zaradi preusmeritve morebitnih tranzitnih projektov čez Iran. Podpora projektu ZDA je tako služila predvsem kot sredstvo omejevanja morebitnega povečanja vpliva Irana kot pomembne tranzitne države (Vasanczki 2011, 18). Več o interesih ZDA v regiji v Žil'cov in Zonn (2009).

ne vpliva na države OA, saj le-te še vedno nimajo neodvisnega (od RF) dostopa do zahodnih trgov.⁴⁹⁵

5.2.1.2 Energetski interesi in cilji Ruske federacije ter njenih transnacionalnih podjetij

Ruski avtorji, ki se ukvarjajo s proučevanjem širših vidikov dvostranskih in multilateralnih odnosov RF v regiji (Žiznin 2005; Bisenbaev 2008; Bogaturov 2011; Tatarincev 2011; idr.), izpostavljajo, da poleg varnostno-obrambnega sodelovanja v odnosih med RF in državami Kaspijskega bazena oz. OA najbolj izstopa energetska komponenta. Upoštevajoč nekatere že izpostavljene specifične vidike (npr. pomen energentov) držav regije, je to tudi povsem pričakovano. V sklopu širšega konteksta je potrebno izpostaviti, da odnose med RF in državami regije (poleg že omenjenega postopnega izgubljanja vpliva RF na celotnem območju SND; poglavje 3.3) zaznamujejo »ciklične in nasprotujoče se kombinacije sredotežnih in sredobežnih tendenc« (Troicki 2011, 349). Med prve avtor (*Ibid.*) prišteva vprašanja regijske varnosti (kamor sodi tudi vprašanje varnostno-obrambnega sodelovanja), medtem ko sredobežne tendence zaznamuje ravno težnja držav Kaspijskega bazena oz. OA po diverzifikaciji svojih zunanjeekonomskih stikov, kar v prvi velja prav za sodelovanje na energetskem področju.

V kolikor se v tej fazi v večji meri omejimo zgolj na energetske cilje RF oz. njenih TNP,⁴⁹⁶ vidimo, da je le-te mogoče razvrstiti v dve širši skupini. Gre za: a) strateški cilj po omejitvi dostopa držav Kaspijskega bazena oz. OA do alternativnih/ključnih energetskih trgov; ter b) zagotovitev čim večjega dostopa lastnih energetskih TNP do fosilnih virov v državah regije. V obeh primerih gre za preplet državnih (geo)strateških in (geo)ekonomskih vidikov ter korporativnih interesov energetskih TNP.

⁴⁹⁵ Alternativa izgradnji transkaspijskega energetskega koridorja bi lahko bil tranzit fosilnih energentov prek Irana, kar je že več kot desetletje praktično nemogoče zaradi političnih nasprotovanj med zahodnimi velesilami in iranskimi oblastmi.

⁴⁹⁶ Z vidika sprejemanja posebnih interesov RF v regiji velja izpostaviti zasedanje Varnostnega sveta RF aprila 2000, na katerem je predsednik države Putin posebej izpostavil pomen diplomatskih aktivnosti za povečanje vpliva ruskih energetskih TNP v regiji (Kaljužnyj 2002, 16). Glede uspešnosti zastavljenih ciljev je Šnyrev (2004, 208) izpostavil predvsem pomen učinkovite komunikacije in usklajevanj skupnih pristopov vladnih resorjev (vključno z MZZ RF) in energetskih TNP.

- a) Omejitev dostopa držav regije do alternativnih/ključnih končnih trgov oz. diverzifikacije izvoznih poti

Omenjen cilj ni eksplicitno naveden v uradnih strateških dokumentih RF (Konceptija ZP RF, Energetska strategija RF), vendar je razviden iz delovanja RF v regiji. Geostrateški in geoekonomske državni interesi RF se znotraj omenjenega cilja odražajo skozi ohranjanje tranzitnega monopola nad izvozom fosilnih energentov držav Kaspijskega bazena oz. OA (Malyševa 2007, 99; Bisenbaev 2011, 49), saj se tako: a) omejuje konkurenco lastnim energetskim potencialom (ključno predvsem z vidika evropskega trga); in b) ohranja vzvode vpliva nad državami nekdanje SZ. V razmerah, ko je RF povsem nadzorovala možnosti izvoza fosilnih energentov držav OA (npr. v 90. letih 20. stoletja) ter obenem ni bila odvisna od obsegov uvoza (uvožen zemeljski plin je npr. Gazpromu služil kot poceni nadomestni vir lastnega plina), je RF nedvomno imela pomembne vzvode pritiskov in močne pogajalske pozicije ter je lahko omenjeno odvisnost držav regije izkoriščala za doseg drugih (pretežno neekonomskih) ciljev. Z vidika korporativnih interesov je omenjen cilj temeljil na predpostavki o poceni odkupu fosilnih energentov iz države regije ter kasnejši preprodaji na bolj donosnih trgih. Posledično so lahko ruska energetska TNP (predvsem - a ne izključno – Gazprom) uživala večjo rento. Tovrstni modeli, kot bomo videli v nadaljevanju pri analizi posameznih primerov, so po letu 2000 postajali vse manj obsežni.

- b) Dostop do energetskih virov znotraj posameznih držav regije

Vzporedno s prvim ciljem je potrebno izpostaviti še cilj dostopa ruskih energetskih TNP do notranjih trgov posameznih držav regije, kar je delno pogojeno s korporativnimi cilji samih podjetij (v kolikor izhajamo iz teorij internacionalizacije, npr. prikazane 'OLI' paradigme, gre za motive iskanja virov, doseganja učinkovitosti ter zasledovanja strateških prednosti), delno pa z uresničevanjem cilja omejevanja politike diverzifikacije izvoznih poti držav regije. Po eni strani lahko ruska energetska TNP vidijo motive za intenzivnejše delovanje na trgih regije v lažje dostopnih virih fosilnih energentov,⁴⁹⁷

⁴⁹⁷ Potrebno je namreč upoštevati, da se lažje dostopni viri surove nafte in zemeljskega plina v RF (nahajališča Zahodne Sibirije) postopoma izčrpavajo in da morajo energetska TNP investirati precejšnja finančna sredstva za iskanje novih perspektivnih nahajališč v predelih RF, ki do sedaj niso bila dobro raziskana (npr. Vzhodna Sibirija, polotok Jamal ipd.).

nižjih davčnih obremenitvah in drugih politično-ekonomskih vzpodbudah nacionalnih oblasti posameznih držav, po drugi strani pa je s strateškega vidika povsem evidentno, da bi intenzivnejša prisotnost ruskih energetskih TNP na trgih držav Kaspijskega bazena oz. OA lahko še povečala tranzitni monopol RF, saj bi bila ruska TNP manj zainteresirana za iskanje novih izvoznih/transitnih poti za fosilne energente, pridobljene na nahajališčih, katera sami upravljajo. Z vidika ocenjevanja uspešnosti realizacije tega cilja RF velja izpostaviti, da so si ruska energetska TNP v nekoliko večji meri (izhajamo iz kriterija obsežnosti proizvodnih projektov, segment *upstream*) uspela zagotoviti prisotnost le v Azerbajdžanu in Kazahstanu, medtem ko na turkmenistanski in uzbekistanski trg praktično nimajo dostopa. Prav tako je pomenljivo, da med najbolj aktivnimi ruskimi energetskimi TNP na trgih regije izstopa zasebna naftna družba Lukoil,⁴⁹⁸ medtem ko ima plinski monopolist Gazprom zelo omejen dostop do proizvodnih zmogljivosti v državah regije.

Omenjena osrednja cilja energetske diplomacije RF je potrebno upoštevati pri analizi posameznih primerov, ki jih bomo predstavili v nadaljevanju. Ob tem bomo pozorni tudi na poskuse doseganja drugih (torej neekonomskih) ciljev RF z uporabo energetske diplomacije kot sredstva ZP RF. Ker so se poskusi oblikovanja kompleksnih multilateralnih mehanizmov sodelovanja RF z državami SND izkazali za neučinkovite, je potrebno odnose RF z državami regije ocenjevati predvsem skozi dvostranski kontekst (Tatarincev 2011, 16–17). Zato bomo v nadaljevanju posamezne primere energetske diplomacije analizirali v kontekstu dvostranskih odnosov RF z Azerbajdžanom, Kazahstanom in Turkmenistanom,⁴⁹⁹ pri čemer bomo zaradi širšega razumevanja smiselno izpostavili še širši (politični) kontekst odnosov.

5.2.1.3 Rusko-azerbajdžanski odnosi

⁴⁹⁸ Slednji npr. sodeluje tako v konzorciju, ki upravlja z nahajališčem pri projektu Shah Deniz v Azerbajdžanu (plinsko nahajališče), kot tudi v konzorciju podjetij, ki upravlja z naftnim nahajališčem Karachaganak v Kazahstanu.

⁴⁹⁹ Ocenjujemo namreč, da so bili energetske odnosi RF z omenjenimi državami bolj dinamični kot v primeru Uzbekistana. Več o energetske trgu Uzbekistana in rusko-uzbeških dvostranskih (energetskih) odnosih v Managhan (2011).

Rusko-azerbajdžanski odnosi v zadnjih 20. letih lahko služijo kot vzorčni primer že opisanega modela odnosov RF z državami regije, pri katerih prevladujejo vprašanja energetskega in varnostno-oborožitvenega sodelovanja. Po eni strani se je namreč Azerbajdžan po letu 1991 intenzivno oddaljeval od RF z vidika sodelovanja na energetskega področju (razvijanje novih tranzitnih in izvoznih poti v zahodni smeri, vstop mednarodnih energetskih TNP v azerbajdžanski sektor proizvodnje fosilnih energentov), po drugi strani pa je moral ohranjati določeno ravnotežje in voditi pragmatično politiko sodelovanja na varnostno-obrambnem področju, kar je pogojeno z zamrznjenim konfliktom v Gorskem Karabahu in strateškim partnerstvom RF z Armenijo.

Če se je RF v obdobju 2000–2006 morala sprijazniti z dejstvom, da bo imel Azerbajdžan prek naftovoda BTC neposreden dostop do svetovnega naftnega trga,⁵⁰⁰ pri čemer, kot že omenjeno, predvideni obsegi izvožene surove nafte (okrog 1 mio sodov dnevno) ne bodo občutneje posegli v interese RF oz. njenih naftnih TNP na ključnih trgih,⁵⁰¹ pa je dinamika odnosov na področju zemeljskega plina drugačna. Azerbajdžan se namreč izpostavlja kot eden potencialnih in najbolj ključnih virov zemeljskega plina za plinovod Nabucco,⁵⁰² ki pa ni v interesu RF. S ciljem odvrniti Azerbajdžan od sodelovanja pri tem projektu sta RF in Gazprom v zadnjih letih uporabila energetska diplomacijo RF predvsem kot sredstvo prepričevanja (primer 5.7).

Primer 5.7: Uporaba energetske diplomacije RF kot sredstva prepričevanja v kontekstu rusko-azerbajdžanskih odnosov na področju dobav zemeljskega plina

Azerbajdžan je bil vse do leta 2008 neto uvoznik zemeljskega plina, saj je ob letni porabi
--

⁵⁰⁰ Slednje je pomenilo tudi postopno ukinitvev dobav azerbajdžanske surove nafte prek ruskega črnomskega pristanišča Novorossijsk (Tatrinec 2011, 114).

⁵⁰¹ Poleg tega številna mednarodna poročila in ocene napovedujejo stagnacijo oz. celo padec proizvodnje surove nafte v Azerbajdžanu v obdobju po letu 2012, kar je povezano s hitrim izkoriščenjem obstoječih nahajališč in malim številom novih potencialnih nahajališč surove nafte (Center for Economic and Social Development 2011).

⁵⁰² Vasanczki (2011, 27) celo poudarja, da je Azerbajdžan najpomembnejši element projektov Južnega plinskega koridorja. O tem je mogoče polemizirati: kot smo poudarili, je Azerbajdžan šele v zadnjih letih uspel občutneje povečati proizvodnjo zemeljskega plina ter od neto uvoznika preiti v neto izvoznika tega energenta. Tudi po začetku operativne proizvodnje zemeljskega plina v Shah Deniz-2 (predvidoma 2017) bo Azerbajdžan lahko na evropske trge (prek Turčije) izvažal okrog 10 mrd m³ plina, kar nikakor ne zadostuje za zapolnitev vseh kapacitet Nabucca in ne more pomembneje vplivati na trenutni delež Gazproma na evropskih trgih.

9–10 mrd m³ plina še leta 2006 proizvedel zgolj 6,1 mrd m³ plina. Razmere so se spremenile v obdobju 2007/2008, ko je bila realizirana prva faza projekta Shah Deniz in je mednarodni konzorcij uspel načrpati večje količine zemeljskega plina (npr. 15,1 mrd m³ leta 2010). Do omenjenega preloma je Azerbajdžan (prek državnega podjetja SOCAR) dobival manjkajoč plin iz RF. Večji izvozni potencial bi lahko Azerbajdžan pridobil po letu 2017, ko naj bi bila realizirana druga faza projekta Shah Deniz in bi proizvodnja narasla na več kot 20/25 mrd m³ letno. Ob domači porabi v sedanjih okvirih (10 mrd m³ plina letno) bi lahko preostali obseg predstavljal dokaj pomembno konkurenco ruskemu (Gazprom) zemeljskemu plinu, še posebej če bi bil izvožen na evropski trg (načrti projektov Nabucco, ITGI,⁵⁰³ TAR,⁵⁰⁴ Beli tok idr.).⁵⁰⁵

Slednje je vplivalo na to, da je Gazprom 14. oktobra 2009 s SOCAR podpisal pogodbo o odkupu azerbajdžanskega zemeljskega plina, ki nima zgornjih omejitev predvidenih odkupnih obsegov (cenovni parametri niso javno znani).⁵⁰⁶ V skladu s pogodbo so se prve dobave azerbajdžanskega plina začele leta 2010 (skupno tekom leta 2010 okrog 800 mio m³ plina). Ob robu srečanja predsednikov RF in Azerbajdžana septembra 2010 je bil podpisan še dodatek h kupoprodajni pogodbi, ki je predvideval povečanje dobav v letu 2011 na 2 mrd m³ plina, januarja 2012 pa še dodatek o povečanju dobav na 3 mrd m³ letno. Omenjeni obsegi niso bili realizirani, saj je Gazprom leta 2011 odkupil zgolj 1,5 mrd m³ plina. Večina ruskih analitikov si je enotna, da gre za poskuse Gazproma za preusmeritev dobav azerbajdžanskega zemeljskega plina z evropskih trgov, ki pa v srednjeročni perspektivi nimajo večjega strateškega ali ekonomskega pomena, saj gre za izjemno nizke obsege,⁵⁰⁷ po drugi strani pa je malo verjetno, da bi se Azerbajdžan zaradi

⁵⁰³ Povezovalni plinovod Grčija – Italija.

⁵⁰⁴ Transadriatski plinovod, ki naj bi Grčijo prek Albanije povezoval z Italijo.

⁵⁰⁵ Plinovod, ki naj bi po dnu Črnega morja povezoval Gruzijo in Ukrajino ali Gruzijo in Romunijo. Več o omenjenih alternativnih projektih v Vasanczki (2011, 21–2).

⁵⁰⁶ Predsednik uprave Gazproma A. Miller je januarja 2012 izjavil, da gre za cenovno konkurenčne odkupne pogoje, ki so boljši, kot jih lahko v tem trenutku ponudi Evropa za azerbajdžanski zemeljski plin (Šiškova 2012).

⁵⁰⁷ Nekateri zahodni mediji so ob podpisu dobavnih pogodb med Azerbajdžanom in RF leta 2009/2010 zatrjevali, da le-to pomeni dokončno odpoved Azerbajdžana od sodelovanja pri projektu Nabucco (Tatarincev 2011, 118). Tovrstne ocene je mogoče podvreči kritični presoji, saj gre, kot že izpostavljeno, v primeru rusko-azerbajdžanskih dogovorov za dokaj majhne obsege, prav tako se azerbajdžansko politično vodstvo nikoli ni odreklo dolgoročni politiki diverzifikacije izvoznih poti. Poleg tega je potrebno upoštevati še druge subjekte azerbajdžanskega energetskega trga, ki igrajo pomembno vlogo pri vprašanju dokončne izbire tranzitnih/izvoznih poti: ne gre namreč pozabiti, da s projektom Shah Deniz I in II upravlja mednarodni konzorcij pod vodstvom angleškega BP.

omenjenih dogovorov z RF odpovedal svoji dolgoročni politiki diverzifikacije izvoznih poti svojih energentov. Poleg tega ne gre zanemariti ocen nekaterih analitikov (npr. direktorja East European Gas Analysis Mihaila Korčemkina), da gre v primeru omenjenih pogodb za oškodovanje ekonomskih interesov Gazproma (in posredno interesov RF), saj je odkupna cena azerbajdžanskega zemeljskega plina nedvomno višja kot neto stroški lastnega proizvedenega zemeljskega plina v RF in se najverjetneje ne razlikuje bistveno od povprečnih evropskih cen (minus transportni stroški).

Vir: BP 2011; Pirani 2011; Tatarincev 2011, 106–10, 115; Šišková 2012.

V kolikor so motivi delovanja RF v višje prikazanem primeru jasno razvidni, pa je nekoliko težje uvideti motive in cilje delovanja Azerbajdžana v primeru sklepanja novih energetskega sporazumov z RF ob tem, da prioriteten cilj zunanje (energetske) politike in energetske diplomacije Azerbajdžana ostaja doseganje čim večje diverzifikacije izvoznih poti svojih energentov. Zatrjujemo, da je prikazano delovanje Azerbajdžana povezano z vlogo RF pri uresničitvi drugega strateškega ZP cilja Azerbajdžana, in sicer razrešitve zamrznjenega konflikta v Gorskem Karabahu oz. vrnitev okupiranih (s strani Armenije) ozemelj Azerbajdžanu. Uradni predstavniki RF so namreč ob več priložnostih v zadnjih letih eksplicitno izpostavljali, da »RF podpira načelo ozemeljske celovitosti Azerbajdžana, prav tako kot tudi druge osnovne norme in načela mednarodnega prava« (Tatarincev 2011, 116). Kot pa kaže praksa, slednje ne preprečuje RF, da bi še naprej izgrajevala strateško partnerstvo z Armenijo, s katero intenzivno sodeluje tako na bilateralni (med drugim tudi na področju oboroževanja), kot tudi multilateralni ravni (npr. v okviru Organizacije sporazuma o kolektivni varnosti, OSKV).⁵⁰⁸ Azerbajdžan je zato prisiljen usklajevati oba svoja prioriteta cilja ZP in iskati kompromisne rešitve z RF na področju energetskega sodelovanja s ciljem zagotovitve vsaj določene podpore RF pri vprašanju ureditve konflikta v Gorskem Karabahu.

5.2.1.4 Rusko-turkmenistanski odnosi: vprašanje diverzifikacije izvoznih poti zemeljskega plina

⁵⁰⁸ OSKV je mednarodna obrambno-varnostna medvladna organizacija, katere polnopravne članice je sedem držav SND: RF, Belorusija, Armenija, Kazahstan, Uzbekistan, Kirgizija in Tadžikistan.

Turkmenistan je kmalu po razpadu SZ in razglasitvi neodvisnosti v svoji ZP začel zasledovati cilje vojaške nevtralnosti in uravnoveženosti (Bisenbaev 2011, 26) v smislu razvoja politično-gospodarskih odnosov z osrednjimi centri vpliva v regiji (RF, ZDA,⁵⁰⁹ Kitajska in kasneje EU), kar je skupaj s postopno politiko samoizoliranosti pripeljalo do zmanjšanja ruskega vpliva na širše procese odločanja v Turkmenistanu (Timofeev 2011, 252). Slednje se je odrazilo tako na multilateralnih pobudah RF, ki jim Turkmenistan (za razliko od nekaterih drugih držav regije) ni sledil,⁵¹⁰ kot tudi bilateralnih (političnih,⁵¹¹ gospodarskih itd.)⁵¹² odnosih, ki so se poslabšali ter se v letih po razpadu SZ postopno *de facto* zožili na sodelovanje na področju dobav zemeljskega plina.

Upoštevač dokazane zaloge zemeljskega plina (4,3 % svetovnih zalog, tabela 5.6) ter obenem relativno skromno tekočo proizvodnjo (42 mrd m³ v letu 2010, kar predstavlja zgolj 1,3 % svetovne proizvodnje v istem letu) je povsem imanentno, da je potencial Turkmenistana za povečanje proizvodnje (in posledično izvoza) zemeljskega plina še izjemno velik in da bi lahko zgolj ta država (izmed vseh držav Kaspijskega bazena) pomembneje tekmovala z ruskimi dobavami zemeljskega plina na evropskem trgu.⁵¹³ Na počasnejši razvoj turkmenistanskega plinskega trga sta v največji meri vplivala dva zaviralna dejavnika, in sicer: a) nizke investicije v razvoj novih nahajališč, kar je med drugim povezano tudi z gospodarsko zaprtostjo države in nizko stopnjo prisotnosti tujih energetskih TNP; ter b) omejitev izvoznih poti, saj je bil Turkmenistan do leta 2010 z

⁵⁰⁹ Po začetku vojaškega posredovanja ZDA in zavezniških sil v Afganistanu leta 2003 je Turkmenistan (kot tudi nekatere druge države OA) dovolil prelete vojaških letal svojega zračnega ozemlja ter tudi tehnično oskrbo zračnih sil ZDA na letališču Mara (Tatarincev 2011, 220). Pri tem pa ni šlo za ustanavljanje vojaški baz, kot je to bilo v primeru Uzbekistana, Kirgizije in Tadžikistana.

⁵¹⁰ Turkmenistan tako selektivno in v omejenem obsegu sodeluje pri delovanju SND (država npr. ni ratificirala Ustave SND), ne sodeluje v obrambno-varnostni organizaciji OSKV, ni članica Evrazijske ekonomske skupnosti (EvrAzEs) ter Carinske unije ipd.

⁵¹¹ Poleg že omenjenega vprašanja sodelovanja Turkmenistana v postsovjetskih integracijskih procesih, ki jih je aktivno podpirala RF, velja kot posebej občutljivo področje izpostaviti vprašanje ruske manjšine v Turkmenistanu. Ob razpadu SZ so namreč po raznih ocenah prebivalci ruske narodnosti predstavljali okrog 15 % celotnega prebivalstva Turkmenistana (Timofeev 2011, 271).

⁵¹² Blagovna menjava med RF in Turkmenistanom je npr. leta 2010 znašala zgolj 905,4 mio USD, kar je primerljivo z izvozom RS v RF v enakem obdobju. Pri tem beleži RF precejšen presežek v blagovni menjavi, saj je izvoz Turkmenistana v RF v zadnjih letih znašal zgolj med 50 in 150 mio USD (Ministrstvo za gospodarski razvoj RF 2012).

⁵¹³ Turkmenistan bi lahko v srednjeročni perspektivi povečal svojo proizvodnjo zemeljskega plina na več kot 100 mrd m³ plina letno.

magistralnimi plinovodi povezan zgolj z RF (plinovodni sistem CAC) ter Iranom (manjši plinovod regijskega pomena). Kot ključni partner pri odkupu turkmenistanskega zemeljskega plina je dolgo časa nastopal ruski Gazprom, ki je kupoval večino prostih proizvodnih kapacitet po nizkih cenah (in jih nato preusmerjal na evropske trge) ter si tako po eni strani zagotavljal proste dodatne proizvodne zmogljivosti zemeljskega plina,⁵¹⁴ po drugi strani pa poskušal Turkmenistan spodbujati k nadaljevanju sodelovanja izključno z RF in s tem zaviral težnje po diverzifikaciji izvoznih poti Turkmenistana (Tatarincev 2011, 219). Komercialni interesi Gazproma in strateški zunanjepolitični interesi RF so bili pri tem vprašanju podobni, kar je tudi vplivalo na to, da je RF prek vprašanja ureditve pravnega statusa Kaspijskega morja zavirala možnosti realizacije novih izvoznih poti turkmenistanskega zemeljskega plina v zahodni smeri (projekt Transkaspjskega plinovoda).⁵¹⁵ Tovrstno stanje in odvisnost od izvoza zgolj v eni pomembni smeri (RF) pričakovano nista ustrezala dolgoročni energetske strategiji Turkmenistana, kar je razvidno že od konca 90. let 20. stoletja, ko je Turkmenistan začel napovedovati nove energetske infrastrukturne projekte.⁵¹⁶ Razmere v regiji so se začele postopoma spreminjati po letu 2007, ko je Turkmenistan začel aktivno sodelovati s Kitajsko prav na energetskega področju, ter so se dokončno spremenile leta 2009/2010, ko so globalne razmere (gospodarska kriza in že omenjene spremembe na evropskem plinskem trgu) razkrile delno neučinkovitost vzpostavljenega modela rusko-turkmenistanskega sodelovanja na področju dobav zemeljskega plina in ko je bila RF prisiljena spremeniti svoje dotedanje modalitete energetske diplomacije v odnosu do Turkmenistana (primer 5.8).

⁵¹⁴ Uvozne cene zemeljskega plina iz Turkmenistana so bile namreč dolgo časa primerljive z neto stroški proizvodnje zemeljskega plina v RF in so se gibale okrog 40–42 USD za 1.000 m³ plina (Troickij 2011, 355).

⁵¹⁵ RF je kot alternativni projekt Transkaspjskemu plinovodu leta 2007 ponudila realizacijo projekta Obkaspjskega plinovoda (*Prikaspijskij gazoprovod*), ki naj bi povezoval nova turkmenistanska plinska nahajališča z ruskim plinovodnim sistemom. Memorandum o sodelovanju v projektu je bil podpisan že leta 2007, vendar projekt v naslednjih letih ni bil realiziran (Paškovskaja 2010, 129).

⁵¹⁶ S tega vidika se ne strinjamo z oceno ruskega avtorja Tatarinceva (2011, 223), ki izpostavlja, da Turkmenistan še ni izoblikoval svoje dolgoročne energetske strategije, kar naj bi bilo posredno vidno skozi javno izraženo podporo večjemu številu tranzitnih in izvoznih projektov, med katerimi so tudi konkurenčni (npr. Transkaspjski plinovod, ki je pomemben predvsem z vidika realizacije projekta Nabucco, ter ruski projekt Obkaspjskega plinovoda). Omenjena strateška energetska usmeritev je bila potrjena s strani predsednika Turkmenistana Gurbanguly Berdimukhamedova na nastopu na 65. zasedanju Generalne skupščine OZN (2010), ko je predsednik v nagovoru izpostavil, da ima diverzifikacija izvoznih poti agentov strateško prioriteto (Berdimukhamedov 2010).

Primer 5.8: Eksplozija na plinovodu CAC leta 2009 in srednjeročne posledice

Leta 2003 sta RF in Turkmenistan podpisala sporazum o dobavi zemeljskega plina RF do leta 2028, pri čemer so predvideni obsegi naraščali (10 mrd m³ leta 2006, 60–70 mrd m³ leta 2007 in 70–80 mrd m³ v obdobju 2008–2028). Ne glede na to Gazprom v obdobju 2004–2009 ni nikoli odkupil več kot 40–45 mrd m³ plina na leto, torej občutno manj od predvidenih pogodbenih obsegov. Velja izpostaviti, da je bila izhodiščna odkupna cena izjemno nizka, in sicer okrog 18–22 USD za 1.000 m³, ki pa je v letih 2006–2008 narasla na 150 USD za 1.000 m³ (IEA 2008, 11–12).

Ne glede na postopno rast odkupnih cen zemeljskega plina s strani RF si je Turkmenistan še naprej puščal odprte možnosti za realizacijo novih izvoznih poti (dogovori s Kitajsko, Nabucco), kar je najverjetneje vplivalo na dokaj nepričakovano najavo Gazproma (2008), da je pripravljen odkupovati velike obsege turkmenistanskega plina po evropskih primerljivih cenah (izhajajoč iz povprečnih dobavnih cen ruskega plina evropskim odjemalcem minus transportni stroški). Vodstvo Gazproma je ob tem predvidevalo, da bo nov sporazum odvrnil želje Turkmenistana za sodelovanje pri projektih diverzifikacije izvoznih poti v zahodno smer (Makhmudov 2008, 89).

Vendar pa nov model sodelovanja ni trajal dolgo, saj se je 9. aprila 2009 na plinovodu CAC-4 nedaleč od uzbeško-turkmenistanske meje zgodila močna eksplozija osrednjega plinovoda, katere osrednji (tehnični) vzrok je bilo nenadno znižanje povpraševanja in posledičnega padca pritiska v plinovodu. Turkmenistan je za nesrečo javno obtožil Gazprom,⁵¹⁷ ki ni uspel objektivno pojasniti nenadnega padca povpraševanja.⁵¹⁸ Plinovod je bil popravljen šele čez nekaj mesecev, dobave zemeljskega plina pa so bile ponovno vzpostavljene šele v začetku leta 2010, vendar v bistveno manjšem obsegu. V vmesnem obdobju je bil Turkmenistan primoran občutno zmanjšati proizvodnjo in izvoz svojega

⁵¹⁷ Turkmenistanski minister za zunanje zadeve je delovanje ruske strani označil kot enostransko in nesprejemljivo kršitev sporazuma o izvozu turkmenistanskega zemeljskega plina (Vasanczki 2011, 11). Predsednik Turkmenistana Gurbanguly Merdimukhamedov pa je neposredno po omenjenih dogodkih naročil ustanovitev posebne vladne skupine za področje energetske diplomacije, ki naj bi v kratkem času proučila možnosti za še intenzivnejše sodelovanje z mednarodnimi energetske organizacijami in tretjimi državami na najrazličnejših področjih energetskega sodelovanja (med drugim tudi pri vprašanju diverzifikacije izvoznih poti energentov) (Tatrinvev 2011, 223).

⁵¹⁸ Domnevno naj bi Gazprom turkmenistansko stran 72 ur pred eksplozijo obvestil o načrtih za zmanjšanje odvzemnih obsegov, vendar pa je turkmenistanska stran zahtevala več časa za tehnično pripravo (Roberts 2011, 182).

zemeljskega plina (edina izvozna pot je bil Iran), kar je po neuradnih izračunih pomenilo okrog 2 mrd USD mesečnih izgub prihodkov državnega proračuna.

Razloge za domnevno tehnično sabotazo Gazproma je potrebno v prvi vrsti iskati v spremenjenih razmerah na svetovnih/evropskih energetskih trgih v tem obdobju, ki so zaradi svetovne gospodarske krize beležili občutne padce cen surove nafte in drugih energentov. Posledično je prišlo tudi do padca cen zemeljskega plina v Evropi, zmanjšanja izvoza Gazproma⁵¹⁹ in zahtev osrednjih evropskih partnerjev Gazproma za znižanje dobavnih cen. V teh razmerah je bilo Gazpromu ekonomsko neracionalno kupovati dodatne (občutne) količine tedaj že dragega turkmenistanskega plina, saj bi to pomenilo zmanjšanje domače proizvodnje in velike finančne izgube. Dodatno naj bi k spremembi strategije RF vplivala odločitev turkmenistanskega vodstva, da bodo gradili notranji plinovod Vzhod – zahod v sodelovanju z mednarodnim konzorcijem,⁵²⁰ čeprav si je ruska stran prizadevala, da bi plinovod gradil Gazprom, saj naj bi se nato plinovod povezal z ruskim projektom Obkapijskega plinovoda. Tovrstno razlago dejanskih razlogov neposredno potrjujejo pogajanja med RF in Turkmenistanom neposredno po eksploziji: Gazprom je nasprotni strani enostransko predlagal zmanjšanje odkupnih obsegov za 80 % ali 40 % znižanje pogodbene cene, na kar je moral Turkmenistan tudi pristati, saj bi sicer bila srednjeročno ogrožena nacionalna (energetska) varnost države in (upoštevajoč pomembnost izvoza zemeljskega plina) celotna makroekonomska gospodarska stabilnost. Po obnovitvi dobav RF januarja 2010 je Turkmenistan v letu 2010 izvozil zgolj 19,7 mrd m³ zemeljskega plina (9,6 mrd m³ v RF, 6,5 mrd m³ v Iran in 3,55 mrd m³ na Kitajsko), kar predstavlja le polovico dotedanjih izvoznih obsegov v RF.

Vir: IEA 2008; Makhmudov 2008; Nanay 2009; Milov 2011; Roberts 2011; Tatarincev 2011; Timofeev 2011; Vasanczki 2011.

Primer 5.8 je pokazal, da Gazprom ni bil pripravljen na kratkoročne spremembe razmer, ki bi lahko pripeljale do občutnejših sprememb osrednjih modalitet energetskega

⁵¹⁹ Pod vplivom omenjenih dejavnikov je bil Gazprom prisiljen znižati svoj izvoz za 39 % v prvi polovici leta 2009 (Tatarincev 2011, 219).

⁵²⁰ Gre za plinovod, ki povezuje največja turkmenistanska nahajališča zemeljskega plina (npr. South Yolotan) na vzhodu države z obalo Kaspijskega morja (Vasanczki 2011, 26–7).

(so)delovanja v regiji: čeprav si je Gazprom v obdobju 2004–2009 prizadeval zakupiti kar največ zemeljskega plina iz držav OA (posebej Turkmenistana in Uzbekistana) in je poskušal »privlačnost« sodelovanja dokazati z višjimi odkupnimi cenami zemeljskega plina, je bil v spremenjenih zunanjih okoliščinah prisiljen nenadno spremeniti strategijo. Ker pa Turkmenistan (pričakovano) ni pristal na tako drastično spremembo dogovorjenih pogojev dobave zemeljskega plina, se je Gazprom (nedvomno z odobritvijo najvišjega državnega političnega vodstva) odločil za sabotažo dobav iz Turkmenistana. Celotna večina ruskih avtorjev (prim. Tatrincev 2011; Timofeev 2011; idr.) izpostavlja, da je omenjena poteza ruske strani škodovala dvostranskim odnosom in da v takšnih razmerah Turkmenistan RF ne smatra več za kredibilnega in zanesljivega partnerja v energetskem sodelovanju. Slednje lahko tudi pomeni, da bo Turkmenistan (kot tudi nekatere druge države regije) še odločneje iskal nove poti za izvoz svojih energentov: delno potrditev tezi smo dobili že leta 2010 in 2011, ko je Turkmenistan napovedal izgradnjo novega plinovoda v Iran (začetek dobav leta 2011) ter povečanje izvoznih obsegov na Kitajsko (Tatrincev 2011, 220).

Primer Turkmenistana nam kaže na možnosti uporabe energetske diplomacije RF tako kot sredstva prepričevanja,⁵²¹ kot tudi prisiljevanja; obenem kaže tudi na pomembnost časovne determinante (sprememb priorit in sredstev v povezavi s časovno komponento): v večletnem obdobju je bila politika RF usmerjena v postopno povečevanje uvoznih obsegov zemeljskega plina držav OA, čemur se je v obdobju po letu 2006 pridružilo še cenovno vprašanje (kot posledica rasti svetovnih cen energentov in povečanih zahtev držav OA). S tovrstnim pristopom je poskušala RF prepričevati države regije, da je energetska sodelovanja z RF v interesih omenjenih držav, kar bi obenem pomenilo tudi zmanjševanje možnosti za sodelovanje držav OA pri projektih diverzifikacije izvoznih poti na zahod. Omenjena strategija RF se je s spremenjenimi razmerami na mednarodnih energetskih trgih leta 2009 pokazala kot neučinkovita, pri čemer RF zaradi pogodbenih obveznosti ni imela veliko manevrskega prostora. V takšnih

⁵²¹ Brill Olcott (2011, 118) ocenjuje, da lahko RF v primeru odnosov s Turkmenistanom, pa tudi z drugimi državami regije uporablja predvsem sredstva prepričevanja, saj bi uporaba sredstev prisiljevanja (npr. oborožen spopad, kot se je to zgodilo v primeru Gruzije) hitro porušila varnostno-obrambna ravnotežja v regiji, kar pa ni v interesu RF.

okolščinah se je strategija RF spremenila v smeri uporabe energetske diplomacije kot sredstva prisiljevanja, saj je s tehnično sabotžo poskušala neposredno vplivati na politiko Turkmenistana. Pri tem je pomembno izpostaviti, da je RF po naši oceni v prvi vrsti zasledovala ekonomske (posreden državni vidik) in korporativne interese Gazproma. Rusko politično vodstvo je najverjetneje lahko predvidelo, da se bo uporaba tovrstnega sredstva negativno odrazila v možnosti za doseg strateškega cilja RF v energetskih odnosih z državami OA, tj. omejevanja projektov diverzifikacije izvoznih poti energentov mimo RF. Kot smo nazorno pokazali, je delovanje RF povzročilo precejšnjo ekonomsko škodo Turkmenistanu in tako pomembno vplivalo na (ne)zaupanje držav OA za energetsko sodelovanje z RF, ki bodo srednjeročno nedvomno še aktivneje iskale možnosti diverzifikacije izvoznih poti. Pri tem se – kot kaže praksa zadnjih let – kot najbolj realni kažejo projekti povezovanja na jug (Iran) in predvsem vzhod (Kitajska, drugi azijski trgi).

5.2.1.5 Rusko-kazahstanski odnosi: med strateškim partnerstvom in razmerji konkurenčnosti

RF je v odnosih s Kazahstanom v zadnjih 20. letih po razpadu SZ uspela vzpostaviti najbolj vsestranske odnose, kot s katero koli drugo državo Kaspijskega bazena oz. OA. Kazahstan je izmed držav OA tudi v največji meri sodeloval v evrazijskih integracijskih procesih, saj je član tako gospodarskih (npr. Carinska unija), kot tudi političnih (SND) in obrambno-varnostnih mednarodnih organizacij v regiji (npr. OSKV). Slednje ni v tolikšni meri povezano z uspešnostjo ruske ZP do Kazahstana, ampak s tem, da je bilo kazahstansko politično vodstvo tisto, ki je nekatere integracijske procese sploh predlagalo (npr. predsednik Kazahstana N. Nazarbaev je že leta 1994 zagovarjal potrebo po gospodarski integraciji držav SND) in je dejansko v tem obdobju vodilo uravnoteženo ZP (Tatarincev 2011, 148), ki je po eni strani temeljila na ohranjanju dobrih odnosov z RF, po drugi strani pa tudi na vzpostavitvi strateških partnerstev z drugimi vplivnimi političnimi in gospodarskimi svetovnimi centri (Timofeev 2011, 233–4).⁵²² Slednje se je

⁵²² Kazahstan tako npr. ob članstvu v OSKV nadaljuje s sodelovanjem z ZDA in zvezo NATO pri posameznih izobraževalnih projektih in projektih modernizacije svoje kaspijske flote (Tatarincev 2011, 144, 155).

(kot bomo podrobneje videli v nadaljevanju) močno odrazilo tudi na energetske področju.

V svetovnem merilu nastopa Kazahstan predvsem kot pomemben proizvajalec in izvoznik surove nafte (5,5 % svetovni zalog, 2,1 % celotne svetovne tekoče proizvodnje), medtem ko se (pomembnejša) nahajališča zemeljskega plina šele odkrivajo (tabela 5.6). Ob trenutnih proizvodnih in izvoznih kapacitetah (okrog 70 mio ton surove nafte letno) nastopa Kazahstan kot zelo pomemben subjekt regijskih in mednarodnih energetskih odnosov; prav tako je potrebno upoštevati pomen proizvodnje in izvoza surove nafte za makroekonomske stabilnost države (naftna renta zagotavlja okrog 30 % vseh davčnih prihodkov in 40 % pritoka tujih valut) (Nanay 2009, 117–19).

Upoštevajoč omenjene dejavnike je bilo dosedanje 20-letno energetske sodelovanje med RF in Kazahstanom usmerjeno v uravnoteževanje različnih ciljev obeh subjektov, saj je RF (podobno kot tudi v drugih primerih) zainteresirana za ohranitev nadzora nad osrednjimi tranzitnimi/izvoznimi potmi kazahstanske surove nafte (npr. prek ruskega pristanišča Novorossijsk v Črnem morju), po drugi strani pa se kazahstansko vodstvo zaveda omejitev, ki jih prinaša tovrstno sodelovanje z RF, in si zato prizadeva za implementacijo novih projektov s področja diverzifikacije izvoza surove nafte (Kabyldin idr. 1995). V sklopu slednjih tendenc se poskuša Kazahstan navezati tako na potencialne izvozne projekte na zahodu (npr. predlog izgradnje Transkaspijskega naftovoda), kot tudi na vzhodu (Kitajska).

Glede delovanja ruskih energetskih TNP na kazahstanskem energetske trgu je potrebno izpostaviti, da ruska energetska TNP (državna in zasebna) nimajo pomembnejših deležev v največjih kazahstanskih nahajališčih in projektih, pri katerih gre po večini za partnerstvo (v obliki PSA) kazahstanskega državnega podjetja KazMunayGas in anglosaksonskih naftnih TNP. Tako zgolj zasebni Lukoil z manjšinskim deležem sodeluje pri realizaciji projekta naftnega nahajališča Tengiz⁵²³ in pri projektu proizvodnje

⁵²³ Gre za ene največjih novo odkritih naftnih nahajališč v zadnjih desetletjih v svetovnem merilu, saj naj bi skupne zaloge obeh nahajališč znašale kar 25 mrd sodov surove nafte. Lukoil pri projektu sodeluje prek skupne družbe z BP (LukArco), ki ima 5-odstoten delež v projektu.

zemeljskega plina Karachaganak, v katerem ima rusko podjetje prav tako manjšinski (15-odstoten) delež (Nanay 2009, 118). Že slednje kaže, da je Kazahstan pri vprašanju dostopa do svojih največjih nahajališč v zadnjih 10. letih ubral pristop večje navezave na sodelovanje z mednarodnimi (zahodnimi) energetske TNP, kar pa ni izključno povezano z željo po manjši energetske navezanosti na RF, temveč tudi z dejstvom, da zahodna naftna TNP po večini posedujejo potrebne tehnologije za globokovodno vrtanje pri projektih na odprtem morju (nahajališče Kashagan je primer tovrstnega projekta), poleg tega pa imajo dostop do večjih virov financiranja, potrebnih pri realizaciji tako obsežnih projektov. Upoštevajoč dnevni red srečanj visokih predstavnikov RF in Kazahstana v zadnjih letih se je, kot kaže, rusko politično vodstvo sprijaznilo s tovrstnimi razmerami,⁵²⁴ saj vprašanje sodelovanja ruskih (predvsem naftnih) TNP pri najboljsežnejših proizvodnih projektih v Kazahstanu ni bilo med prioritetskimi temami. Nasprotno dinamiko je mogoče zaslediti pri drugem ključnem energetske cilju RF (upoštevajoč vse države regije), tj. čim večje nadzorovanje tranzitne/izvozne infrastrukture.

Pri omenjenem vprašanju si je RF s pomočjo energetske diplomacije dlje časa prizadevala, da bi Kazahstan v čim večjem obsegu obdržal tranzit svoje surove nafte (npr. pridobljene iz nahajališča Tengiz ob obali Kaspijskega jezera) prek ozemlja RF in ne bi aktivno razvijal politike diverzifikacije izvoznih poti. Za RF je bilo ključno (podobno kot v primeru Turkmenistana), da še naprej nadzoruje tranzit kazahstanske surove nafte na zahod (dobave prek ruskega črnomskega pristanišča Novorossijsk prek naftovoda Atyrau – Samara),⁵²⁵ medtem ko ni imela večjega vpliva na razvoj projektov v smeri vzhoda (Kitajska). Kazahstansko politično vodstvo se je tovrstne politike in ciljev RF dobro zavedalo, saj je že v obdobju 2005–2007 poskušalo maksimizirati koristi od odpovedi sodelovanja pri alternativnih tranzitnih in izvoznih projektih na zahod (npr. pobudo Odessa – Brody – Plock ali projekt Transkaspiskega naftovoda) ter od RF zahtevala povečanje prenosnih zmogljivosti naftovoda, s katerim upravlja Kaspijski

⁵²⁴ Nanay (2009, 119) slabšo prisotnost ruskih energetske TNP na kazahstanskem trgu pripisuje dejstvu, da so ruska naftna podjetja v 90. letih 20. stoletja, ko se je kazahstanski naftni trg razvijal, večino pozornosti usmerjala v razvoj domačega, ruskega trga.

⁵²⁵ Prek omenjenega naftovoda ima Kazahstan dostop tudi do naftovodnega omrežja Družba (Žiznin 2005, 204).

naftovodni konzorcij (*Caspian Pipeline Consortium*) in ki povezuje kazahstansko nahajališče Tengiz z ruskim črnomořskim pristaniščem Novorossijsk (Tatrinec 2011, 156–7) (primer 5.9).

Primer 5.9: Projekt Kaspijski naftovodni konzorcij

Projekt izgradnje 1.510 km dolgega naftovoda, ki bi povezoval kazahstanska nahajališča na zahodu države (ob kaspijski obali) z ruskim pristaniščem Novorossijsk na Črnem morju, se je pojavil že v prvi polovici 90. let 20. stoletja, ko je bil ustanovljen mednarodni konzorcij (1996) in narejena študija izvedljivosti (1999). Naftovod je bil dokončan leta 2001, redne dobave pa so se začele dve leti kasneje. Izhodiščne prenosne zmogljivosti (med 600 in 700 tisoč sodov dnevno) so se izkazale za nezadostne z vidika vse hitrejšega razvoja kazahstanskih naftnih nahajališč, zaradi česar je konzorcij leta 2010 sprejel odločitev o razširitvi projekta (nove prenosne zmogljivosti v obsegu 1,4 mio sodov dnevno). Z naftovodom upravlja mednarodni konzorcij, v katerem sodeluje RF, Kazahstan ter nekatera vodilna svetovna naftna TNP. S strani ruskih energetskih TNP v projektu sodelujeta Rosneft in Lukoil.

Projekt Kaspijskega naftovodnega konzorcija je zanimiv z vidika ruske energetske politike, saj predstavlja edini večji (magistralni) naftovod v RF, ki ni v lasti ruskega monopolista Transneft in ki ga tako (niti posredno) ne nadzoruje ruska vlada. S tega vidika gre za precedenčni projekt v RF, ki kaže na določeno fleksibilnost ruskih oblasti pri vprašanju vzpostavitve tovrstne infrastrukture, saj se zvezna vlada RF pri veliki večini plinovodnih ali naftovodnih projektov prizadeva za (para)državni nadzor nad infrastrukturo, ki jo smatra kot ključen del svoje nacionalne energetske varnosti.

Vir: Žiznin 2005, 203–5; Cheuron 2011.

Upoštevajoč omejeno precedenčnost projekta Kaspijskega naftovodnega konzorcija je mogoče sklepati, da je bila RF (sicer že ob koncu 20. stoletja) primorana spremeniti svojo dolgoročno strategijo vzpostavitve osnovnih infrastrukturnih energetskih projektov v RF ter pristati v izgradnjo naftovoda, pri upravljanju katerega ruska državna podjetja nimajo večinskega deleža in pri katerem aktivno sodelujejo tudi mednarodna (zahodna) energetska TNP (po večini tista, ki tudi razvijajo naftna nahajališča v Kazahstanu). V nasprotnem primeru – v kolikor RF ne bi pristala na realizacijo tovrstnega projekta – bi namreč lahko prišlo do realizacije alternativnih projektov diverzifikacije izvoza kazahstanske surove nafte (kot se je to npr. zgodilo v primeru Azerbajdžana), kar bi pomenilo popolno izgubo nadzora nad izvoznimi potmi. V aktualnih razmerah je RF prek sodelovanja pri Kaspijskem naftovodnem konzorciju še vedno obdržala določene konkurenčne strateške in povsem gospodarske prednosti in koristi: po eni strani naftovod še vedno poteka prek ozemlja RF in pri njegovem upravljanju aktivno sodelujejo ruska naftna podjetja, po drugi strani pa je končna točka naftovoda rusko pristanišče Novorossijsk in ne katero drugo, konkurenčno pristanišče v regiji (npr. gruzijsko pristanišče Batumi).

Posledično vidimo, da Kazahstan ne glede na strateško partnerstvo z RF na številnih področjih (Žiznin 2005, 206) pri vprašanju mednarodnega energetskega (so)delovanja postaja vedno večji konkurent RF (Tatarincev 2011, 165), posebej na področju surove nafte. Kot smo prikazali, ruska energetska TNP nimajo večjega vpliva pri razvoju kazahstanskega energetskega trga, po drugi strani pa si Kazahstan prizadeva za nadaljnjo diverzifikacijo svojih izvoznih poti. Na obeh področjih gre za politiko Kazahstana, ki ni skladna s prioritetami energetske politike RF v regiji (*Ibid.*),⁵²⁶ vendar pa, kot kaže, RF v zadnjih letih ni zmoгла najti učinkovitih mehanizmov za uspešnejšo realizacijo zastavljenih ciljev. Določen (in dokaj uspešen) poskus je bil razvoj projekta Kaspijski naftovodni konzorcij, ki pa je hkrati pomenil precejšen odmik od (dotedanjih) praks državnega nadzora ključne energetske infrastrukture. Ob tem ne smemo zanemariti interesov zahodnih velesil (ZDA in EU) za dostop do kazahstanskih energetskih virov,

⁵²⁶ Za Tatarinceva (2011, 166) je to znak večvektornosti ne samo kazahstanske zunanje, temveč tudi energetske politike.

kar je pogojeno tako z vstopom zahodnih energetskega TNP v sektor proizvodnje, kot tudi s poskusi razvoja čim večjega števila izvoznih poti, kar bi zmanjševalo tveganje možnih prekinitev ali motenj v dobavah ter tako povečalo varnost oskrbe s fosilnimi energenti.

5.2.1.6 Projekt Transkaspijskega plinovoda in interesi Ruske federacije

Projekt Transkaspijskega plinovoda si velja podrobneje pogledati, saj se dotika interesov praktično vseh držav regije (eksplicitno pa RF, Turkmenistana, Kazahstana in Azerbajdžana, ki so priobalne države), poleg tega pa nam analiza dosedanjega razvoja projekta in še bolj stališč posameznih držav eksplicitno razkriva številna presečišča že izpostavljenih vidikov energetske diplomacije RF v regiji tako na bilateralni, kot tudi multilateralni osnovi.

Transkaspijski plinovod je bil prvič omenjen že leta 1996, ko so takšno povezavo predlagale ZDA in bile celo pripravljene finančno podpreti izdelave projektnih študij (Rutland 2010, 190–1). Plinovod je dobil politično podporo s strani vodstev Turčije, Gruzije, Azerbajdžana in Turkmenistana leta 1999, od takrat pa se njegova realizacija – kljub obudvi političnega interesa po letu 2006 (posledica plinskih kriz in napovedanega projekta Nabucco) – ni občutneje premaknila. Razlogi so večdimenzionalni in kompleksni ter se skrivajo predvsem v nerazrešenem in neurejenem pravnem statusu Kaspijskega morja in določitvi ekskluzivnih ekonomskih con (Crandall 2011, 77). Vendar pa pravno vprašanje ureditve statusa Kaspijskega morja in razmejitve po naši oceni ni primarni vzrok, temveč posledica različnih gospodarsko-energetskih, geostrateških in političnih interesov priobalnih držav ter posebnih interesov Rusije v regiji, katerih kolizija do sedaj ni omogočila realizacije projekta. Omenjene dejavnike in interese nikakor ni mogoče obravnavati ločeno, saj so med seboj povezani in prepleteni. Vprašanje pravnega statusa Kaspijskega bazena in posledično razmejitev ekonomskih con (z ekskluzivno pravico do izkoriščanja morskega dna) so države Kaspijskega bazena poskušale urediti večkrat ter na različne načine, vendar vedno neuspešno. Azerbajdžan je bil od samega začetka glavni pobudnik ureditve pravnega statusa Kaspija, kar je upoštevač dejstvo, da je ta država (poleg Kazahstana) najbolj aktivna pri opravljenih

raziskovalnih delih in izkoriščenju energetskega potenciala morja, povsem razumljivo. Stališče Azerbajdžana je, da bi se moralo vprašanje statusa Kaspija rešiti v okviru Konvencije OZN o pomorskem mednarodnem pravu (1982) ter s pravilom sredinske črte morje razdeliti na pet ekonomskih con, v katerih bi vsaka država imela ekskluzivno pravico izkoriščenja naravnih virov (Aliev 2003). Takšno stališče je zgolj deloma podpiral le Kazahstan, medtem ko je Rusija zagovarjala posebni status Kaspija kot »zaprtega jezera«, glede katerega ni uporabna omenjena praksa mednarodnega pomorskega prava in katerega pravni status bi moral upoštevati skupne interese vseh držav (torej nekakšen kondominij) (Žiznin 2005, 263). Druge države so zagovarjale drugačno ureditev: Iran je zagovarjal razdelitev morja na pet enakih sektorjev (Malyševa 2007, 98) in deloma tudi podpiral stališča RF, Turkmenistan pa zagovarjal sektorsko delitev na ekonomske cone, vendar po povsem drugačnem ključu, saj je menil, da je pravilo sredinske črte »nepošteno« in Turkmenistanu ne omogoča učinkovitega varovanja lastnih nacionalnih interesov (Janusz 2005; Mancevič 2009a; Crandall 2011).

Oblikovanje enotnega, močnega bloka Azerbajdžana, Turkmenistana in Kazahstana, ki bi jasno zagovarjal pravilo sredinske črte in sektorsko delitev na ekonomske cone, so preprečevali predvsem gospodarsko-politični medsebojni spori glede nekaterih nahajališč, ki so si jih prilaščali po dve državi hkrati. Največ takšnih sporov (ki so tudi najbolj odmevali) je bilo ravno med Azerbajdžanom in Turkmenistanom (nahajališča Čirag, Azeri, Šarp idr.), torej med dvema državama, ki naj bi odigrali ključno vlogo pri vzpostavitvi Transkaspijskega plinovoda (Žiznin 2005, 262). Ob izpostavljanju ruskih interesov je potrebno eksplicitno izpostaviti, da RF v skladu s svojimi zunanjeenergetskimi cilji ni v kratkoročnem interesu, da pride do mednarodnopravne določitve statusa Kaspijskega morja, saj bi to odprlo vrata za intenzivnejša nadaljevanja v smeri realizacije transkaspijskega plinovoda (Janusz 2005; Mancevič 2009a).

Kot že omenjeno, so se pogovori o pravni ureditvi statusa Kaspijskega morja intenzivirali v času cikličnih energetskega kriz med RF in nekaterimi sosedami, še posebej po drugi plinski krizi z Ukrajino leta 2009. Vse od leta 2009 so si sledile številne mednarodne

konference z udeležbo visokih predstavnikov sodelujočih držav, kot tudi EU⁵²⁷ (med najbolj aktivnimi je bil evropski komisar za energetiko Gunther Oettinger),⁵²⁸ ki pa niso prinesle večjega napredka. Na enem izmed tovrstnih vrhov januarja 2012 v Bakuju so se ponovno pokazala razhajanja v stališčih posameznih držav, ki so bila jasno razvidna že iz uradnih izjav predsednikov: medtem ko je takratni predsednik RF Medvedjev ponovno zagovarjal stališče, da se morajo vsa vprašanja (vključno s predlogi projektov polaganja cevovodov) reševati konsenzualno in da bi bilo potrebno vprašanje energetskega sodelovanja v Kaspiju še posebej jasno opredeliti v sporazumu (konvenciji), ki ga naj bi državi naslednje leto dokončno opredelili, je predsednik Turkmenistana Berdumukhamedov izjavil, da je vprašanje polaganja cevovodov po dnu Kaspijskega morja izključno bilateralno vprašanje držav, ki jih takšni projekti zadevajo, da pa se morajo pri tem jasno spoštovati strogi okoljevarstveni standardi (Caspian Factor 2012).

Glede možnosti realizacije projekta Transkaspijskega plinovoda v omenjenih okoliščinah so se v obdobju 2011–2012 sicer vedno pogosteje pojavljale izjave vodstev Turkmenistana in (v bistveno manjši meri) Azerbajdžana, da bi lahko bil projekt realiziran tudi brez predhodne ureditve pravnega statusa morja, saj naj bi za realizacijo projekta zadostoval bilateralni sporazum držav,⁵²⁹ katerih ekonomske cone se stikajo. Tovrstno stališče so že pred tem močno zagovarjale ZDA, ki so zainteresirane za realizacijo projekta predvsem z vidika dostopa do novih virov fosilnih energentov ter zmanjšanja tranzitnega monopola RF (Kurov 2008, 175; Zevin 2008, 70).

V zaključku lahko ponovno izpostavimo, da aktualni pravni *status quo* glede razmejitev Kaspijskega morja v največji meri ustreza ravno RF, saj lahko le-ta prek omenjenega mehanizma zavira nekatere regionalne pobude, kot je npr. najbolj aktualen Transkaspijski plinovod, katerega realizacija ni v interesu RF. Pričakovati je, da bo RF z uporabo

⁵²⁷ EK je npr. septembra 2011 celo pridobila mandat držav članic EU o začetku pogajanj za sklenitev tripartitnega mednarodnega sporazuma (EU – Azerbajdžan – Turkmenistan) o sodelovanju pri projektu južnega energetskega koridorja (katerega osrednji del naj bi predstavljal ravno Nabucco) (Reuters 2011b).

⁵²⁸ Slednje se je pokazalo tako skozi številne bilateralne obiske komisarja EK v državah regije, kot tudi nastopih na mednarodnih konferencah, na katerih je izpostavljala vzajemno soodvisnost v vprašanih energetskega sodelovanja EU z državami regije (prim. nastop komisarja na VI. Euroazijskem forumu KAZENERGY 2011 v Astani).

⁵²⁹ Posebej prizadevanja Turkmenistana ne presenečajo, upoštevajoč prikazane vzroke in posledice spora glede dobav zemeljskega plina RF leta 2009.

obstoječih političnih, gospodarskih in pravnih mehanizmov še naprej poskušala zavirati proces dokončne ureditve pravnega statusa morja in njegove razdelitve na ekonomske cone, pri čemer se kaže, da bodo v ospredje postavljeni tudi okoljevarstveni argumenti oz. določeni dvomi v okoljevarstveno oporečnost polaganja cevovodov v zelo krhkem ekosistemu.⁵³⁰

5.2.2 Ciklične energetske krize in tranzitna determinanta: Ukrajina in Belorusija

“V državah SND so prioritete usmeritve Gazproma povezane z ohranitvijo dominantnih pozicij ruskega plina in korekcijo trenutnih sporazumov s ciljem prehoda na pogoje, ki delujejo v evropskih državah. Gazprom si prizadeva za /.../ razširitev dostopa do končnih porabnikov s pomočjo sodelovanja v privatizaciji energetske infrastrukture za minimizacijo tranzitnih tveganj”.

Letno poročilo Gazproma za leto 2007, 63.

Drugo skupino držav bližnjega sosedstva predstavljajo Ukrajina, Belorusija in Moldavija, pri čemer nas bodo v kontekstu našega raziskovanja zanimali predvsem rusko-ukrajinski in rusko-beloruski odnosi, saj gre večino ruskega izvoza fosilnih energentov na evropske trge ravno prek tranzita čez Ukrajino in Belorusijo, poleg tega pa ti dve državi predstavljata pomembna trga za ruska energetska TNP (kot prim. lahko navedemo, da je izvoz Gazproma v Ukrajino po obsegih večji kot v katero koli drugo evropsko državo). Posledično imamo v primeru omenjenih dveh držav preplet večjega števila zunanjeenergetskih interesov RF, ki jim je potrebno dodati še številne obrambno-varnostne (npr. vprašanje približevanja zveze NATO mejam RF in sodelovanja zveze NATO predvsem z Ukrajino), politične (vprašanje ruskih manjšin, polpretekle zgodovine ipd.) ter širše gospodarsko-trgovinske vidike in interese (npr. sodelovanje obeh držav v

⁵³⁰ Ne glede na to, da so bili tovrstni argumenti in zadržki uspešno preseženi pri realizaciji rusko-nemškega projekta Severni tok. »Okoljevarstveni« argument je že leta 2005 izpostavil ruski avtor Žiznin (2005, 258).

ruskih pobudah za gospodarsko integracijo v okviru Carinske unije oz. Skupnega gospodarskega prostora). Raziskovanje in proučevanje odnosov z RF zato nujno zahteva upoštevanje omenjenih širših vidikov in kontekstov, pri čemer bodo v ospredju še vedno postavljeni cilji, ki naj bi jih RF poskušala doseči z uporabo svoje energetske diplomacije.

5.2.2.1 Energetski interesi in cilji Ruske federacije ter njenih transnacionalnih podjetij

V kolikor se omejimo zgolj na zunanje energetske cilje in interese RF v odnosih z Ukrajino in Belorusijo, vidimo, da so le-ti prvenstveno povezani z dvema dejavnikoma, ki smo jih že omenili: a) tranzitnim pomenom obeh držav; in b) pomembnostjo dostopa do notranjih energetskih trgov. V sklopu prvega vidika je razviden interes RF za stabilno delovanje tranzita fosilnih energentov prek ozemlja obeh držav, saj je le-ta v primeru zemeljskega plina še pred začetkom delovanja plinovoda Severni tok predstavljal 100 % vsega izvoza v države EU (Stern 2006), medtem ko se je v primeru surove nafte tranzitni pomen obeh držav v zadnjem desetletju zmanjšal,⁵³¹ vendar pa izvoz surove nafte prek naftovoda Družba še vedno predstavlja drugo najpomembnejšo izvozno pot ruske surove nafte na zahod (tabela 5.5).

Drugi omenjen vidik (pomembnost dostopa do notranjih trgov Ukrajine in Belorusije) je povezan s tem, da sta omenjena trga predvsem pri zemeljskem plinu (torej izvozu Gazproma) zelo pomembna zaradi dobavnih obsegov in strateških položajev ruskih energetskih TNP na notranjih trgih: izvoz zemeljskega plina Gazproma je leta 2010 znašal 58 mrd na oba trga, kar predstavlja okrog četrte celotnega izvoza Gazproma na evropske trge (Gazprom 2012a). Poleg obsegov sta v zadnjih letih (po postopnem povišanju cen zemeljskega plina kot posledico prehoda na »tržni« model oblikovanja cen za države bližnje sosesčine) trga postala pomembna tudi z vidika prihodkov in finančnih tokov ruskega monopolista, ki si je v primeru Ukrajine v začetku leta 2009 uspel izpogajati zelo visoke dobavne cene zemeljskega plina.⁵³² Dostop do notranjih trgov

⁵³¹ Slednje je predvsem posledica začetka delovanja novih izvoznih poti surove nafte in naftnih derivatov, kar smo podrobneje že predstavili pri analizi energetske diplomacije RF do držav skupine EU 12.

⁵³² Podrobneje v analizi rusko-ukrajinskih odnosov.

Ukrajine in Belorusije je pomemben tudi za ruska naftna TNP, ki lahko zaradi geografskih (bližina trgov) in drugih primerjalnih prednosti (vzpostavljene lastne prodajne mreže in predelovalne zmogljivosti, večja možnost vplivanja na administrativne in politične procese, povezane z delovanje notranjih trgov) uspešno konkurirajo domačim ali mednarodnim energetskim TNP (Žiznin 2005, 227).

Upoštevajoč omenjena dejstva in dve osrednji skupini dejavnikov naj bi bila energetska diplomacija RF v primeru obeh držav usmerjena v doseganje naslednjih zunanjeenergetskih ciljev RF (Žiznin 2005, 223, 225–30; Zevin 2008, 80):

- a) Vzpostavitev širših dvostranskih odnosov (okolja) in mehanizmov, ki bi omogočali stabilno delovanje tranzitnih tokov ruskih fosilnih energentov. Kot osrednja sredstva za doseganje tega cilja so poleg sredstev mednarodnega prava (sklepanje medvladnih sporazumov) uporabljeni predvsem poskusi prevzemanja nadzora nad ključno tranzitno infrastrukturo (plinovodi in naftovodi) s strani ruskih energetskih TNP. Cilj je v večji meri povezan s strateškimi in geoekonomskimi državnimi interesi RF, kar potrjuje dejstvo, da pri izvajanju energetske diplomacije RF na tem področju v največji meri sodelujejo državna podjetja: Gazprom na področju zemeljskega plina ter Transneft (in Rosneft) na področju surove nafte;
- b) Zagotavljanje čim večje prisotnosti ruskih energetskih TNP na notranjih energetskih trgih Belorusije in Ukrajine. Ta cilj sodi v sklop širše energetske strategije RF do leta 2020, ki eksplicitno izpostavlja pomen zaščite interesov in promocijo ruskih energetskih TNP na tujih trgih (gre torej za prevladovanje korporativnih, ekonomskih interesov, čeprav so posredno prisotni tudi širši državni interesi). Zaradi že izpostavljenih dejavnikov ima ta cilj v sklopu rusko-ukrajinskih ter rusko-beloruskih odnosov še poseben pomen, saj z razvojem trgov (slednje velja predvsem za Ukrajino) prihaja do večje konkurenčnosti, poleg tega pa smo bili v zadnjih letih priča poskusom izvajanja politike diverzifikacije virov energentov s strani obeh držav, kar prav tako vpliva na strateški položaj ruskih energetskih TNP na teh trgih.

5.2.2.2 Drugi ključni interesi Ruske federacije

Izpostavili smo, da gre v primeru energetskih odnosov RF do Ukrajine in Belorusije za večji vpliv in prepletanje na eni strani zunanjeenergetskih ciljev ter na drugi strani večjega števila drugih ciljev (pri tem gre po naši oceni za še večji vpliv omenjene druge skupine ciljev kot v primeru držav Kaspijskega bazena oz. OA, kjer smo eksplicitno opozorili na pomen varnostno-obrambne dimenzije) (Zevin 2008, 73). Zato je potrebno v nadaljevanju omenjene (državne) cilje in področja bilateralnega sodelovanja posebej izpostaviti, saj se bo vpliv le-teh močno odražal v izvajanju energetske diplomacije RF (praktični vidik, analiza primerov) (Allison 1993, 37–40; Nevers 1994, 46–8; Lancova in Ačkasova 2005, 349–52; Tatarincev 2011):

a) Obrambno-varnostno sodelovanje

Sodelovanje na tem področju je med RF in obema državama zelo poglobljeno in vključuje vprašanja namestitve ameriškega protiraketnega ščita v Vzhodni Evropi ter vzpostavitev oz. delovanja obrambnih sistemov RF (npr. v Belorusiji), širitve zveze NATO na vzhod in potencialno članstvo držav regije (npr. Ukrajine),⁵³³ namestitve ruske črnomske flote na ukrajinskem polotoku Krim, dobave orožja in vojaške opreme ipd.

b) Gospodarsko-trgovinsko sodelovanje

Gospodarsko-trgovinski stiki med RF in obema državama so bistveno večji po obsegu kot v primeru odnosov RF z državami OA, pri čemer je potrebno izpostaviti, da predstavljata obe državi na številnih področjih zelo pomembna trga z vidika izvoza ruskih proizvodov (prim. strojegradnja, metalurgija in proizvodi iz predelanih surovin ipd.) (tabela 5.6). Slednji vidik se tudi odraža v tem, da je Belorusija članica Carinske unije RF, Kazahstana in Belorusije ter da si rusko politično vodstvo (posebej intenzivno po začetku predsedniškega mandata Viktorja Janukoviča leta 2010) močno prizadeva za vstop Ukrajine v Carinsko unijo in druge pobude RF, kar bi po ocenah ruskih elit izboljšalo dostop ruskih proizvajalcev na ukrajinski trg. Poleg tega se v primeru obeh držav tudi jasno kaže interes za krepitev investicijskega sodelovanja, kar (upoštevajoč nizko raven

⁵⁴⁷ Najbolj ostro se je na namere Ukrajine o članstvu v zvezi NATO odzvala državna Duma RF, ki je celo sprejela resolucijo (sprejeta je bila z 435 glasovi za in nobenim proti), v kateri so ruski parlamentarci izrazili »globo zaskrbljenost v zvezi z načrti ukrajinskih oblasti po članstvu v NATO« ter pri tem opozorili, da bi nadaljnji ukrajinski koraki v tej smeri lahko privedli do »izredno negativnih posledic za dvostranske odnose med državama« (Resolucija spodnjega doma parlamenta RF, 7. junij 2006).

neodvisne pravne zaščite) pomeni tudi močan vpliv administrativnih virov in političnih dejavnikov (Zevin 2008).

Tabela 5.7: Trgovinsko-gospodarsko sodelovanje RF z Ukrajino in Belorusijo

Država regije/kazalci (2010)	Ukrajina	Belorusija
Prebivalstvo (mio)	45	9,5
BDP (nominalni, mrd USD, 2011)	165	59,3
Izvoz blaga (mrd USD, 2011)	68,4	40,3
Uvoz blaga (mrd USD, 2011)	82,6	45,7
Izvoz blaga v RF (mrd USD, 2011)	20,1	13,6
Uvoz blaga iz RF (mrd USD, 2011)	30,5	24,9
Izvoz blaga iz RF kot delež celotnega izvoza (%)	29,3	33,7
Uvoz blaga v RF kot delež celotnega izvoza (%)	36,9	54,4
Skupne TNI RF (konec 2010), mrd USD	3,4	2,9

Vir: Garbe, Hett in Lindner 2011; Tatarincev 2011; Ministrstvo za gospodarski razvoj RF 2012b.

c) Politični vidiki in teme

RF si je vse od razpada SZ prizadevala za krepitev vpliva ravno v Belorusiji in Ukrajini, ki ju je prvo politično vodstvo imelo za osrednja zaveznika in geostrateška partnerja na postsovjetskem območju (za razliko od drugih držav bivše SZ), kar je bilo povezano tudi s kulturno bližino, zgodovinskim spominom in drugimi širšimi interesi. RF si je zatorej v tem obdobju prizadevala za ohranitev vpliva na področjih, kot so vprašanje statusa ruske manjšine in ruskega jezika (posebej aktualno v primeru Ukrajine),⁵³⁴ odnosa do polpretekle zgodovine (npr. vprašanje holodomorja in odgovornosti za množične poboje v

⁵³⁴ Približno 22 % vsega ukrajinskega prebivalstva predstavljajo prebivalci ruske narodnosti, kar v absolutnih številkah pomeni nekaj manj kot 10 mio prebivalcev.

času Stalina in druge svetovne vojne), vprašanja sodelovanja obeh držav z zahodnimi velesilami (predvsem ZDA) in povezovanje z EU (aktualno predvsem v ukrajinskem primeru) ipd.

Preplet višje izpostavljenih vidikov in neenergetskih ciljev RF v odnosih z Ukrajino in Belorusijo je mogoče najbolj nazorno prikazati skozi analizo t. i. Harkovskih sporazumov med RF in Ukrajino, sklenjenih 22. aprila 2010.

Primer 5.10: Podpis t. i. Harkovskih sporazumov

Čez manj kot dva meseca po inavguraciji predsednika Ukrajine je Viktor Janukovič v Harkovu 22. aprila 2010 z RF podpisal več sporazumov, med katerima sta bila osrednja in najpomembnejša sporazuma o pogojih nahajanja ruske črnomske flote na ozemlju Ukrajine⁵³⁵ ter dopolnilo k sporazumu o pogojih dobav ruskega zemeljskega plina. Prvi sporazum je predvidel podaljšanje nahajanja ruske črnomske flote na ozemlju Ukrajine (Sevastopol) do leta 2042 (prejšnji sporazum bi potekel leta 2017) ter povečanje plačila (nadomestila) RF Ukrajini za to v višini 100 mio USD letno po letu 2017.⁵³⁶ Že od samega trenutka podpisa omenjenega sporazuma je bilo razvidno, da je vprašanje nahajanja črnomske flote na ozemlju Ukrajine (za kar je bila močno zainteresirana RF, saj se je flota že več desetletij nahajala v Sevastopolu in RF niti nima nobene pripravljene alternative za premestitev svoje flote) tesno povezano z zagotovitvijo določenih preferenc RF na energetskega področju: dopolnilo k sporazumu o pogojih dobav ruskega zemeljskega plina predvideva posebno 30-odstotno znižanje cene ruskega plina, vendar samo do ravni 100 USD. Omenjeno znižanje ni posledica nižje cene Gazproma, temveč odpovedi RF od izvozne carine, ki je takrat znašala ravno 30 %. Obenem se je Ukrajina zavezala za odkup določenih obsegov zemeljskega plina (ostali

⁵³⁵ *Soglašenie meždu Rossijskoj Federaciej i UKrainoj po voprosam prebyvanija Černomorskogo flota Rossijskoj Federacii na territorii Ukrainy*. Sporazum je bil ratificiran v obeh državah 27. aprila 2010.

⁵³⁶ Podpis sporazuma je kritizirala predvsem ukrajinska opozicija (nekdanji predsednik Viktor Juščenko in nekdanja premierka Julija Timošenko), ki je izpostavljala, da gre za vprašanja nacionalne varnosti Ukrajine, ki se ne bi smela obravnavati tako poenostavljeno v zameno za nek »fiktiven popust pri dobavah zemeljskega plina« (Kyiv Post 2011).

pogoji »vzemi ali plačaj« niso bili spremenjeni). Posebej je potrebno izpostaviti, da v primeru popusta pri dobavah zemeljskega plina ni šlo za zmanjšanje prihodkov Gazproma, temveč *de facto* za državno subvencijo RF v obliki opredelitve preferenčnega sodelovanja RF z Ukrajino (slednje tudi pomeni, da korporativni interesi Gazproma s tem dodatkom niso bili nikakor prizadeti). Posledično so ruski neodvisni analitiki izračunali, da neto strošek RF za podaljšanje nahajanja črnomske flote v Ukrajini ne bo 2,5 mrd USD do leta 2041 (po 100 mio USD letno), temveč nekajkrat večji in bo presegel 10 mrd USD.

Vir: Tatarincev 2011, 61–2.

Ker so bilateralni odnosi RF z državama regije (kot smo izpostavili) izrazito široki in raznoliki, naš namen pri predstavitvi študij primerov ne bo splošna predstavitev dvostranskih odnosov Ukrajine in Belorusije z RF, kot tudi ne kronološka predstavitev nekaterih najbolj znanih energetskega sporov med državami, ki so bili v znanstveni in strokovni javnosti že obsežno predstavljeni.⁵³⁷ Izhajajoč iz predstavljenih energetskega ciljev RF ter ključnih determinant nas bo zanimala predvsem aktualna praksa, kot tudi preplet zunanjeenergetske in drugih ciljev pri izvajanju energetske diplomacije RF.

5.2.2.3 Rusko-ukrajinski odnosi v primežu »plinskih« sporov

*»Postaja razvidno, da je Ukrajina za nas zelo težek in
nenapovedljiv partner, specifičen pogajalec,
ki pogosto stremi k pridobivanju enostranskih koristi /.../.
Vse to je posledica teh raznolikih determinant,
ki so značilne za ukrajinsko politično elito«.*

Tatrincev (2011, 75)

⁵³⁷ Predvsem dva rusko-ukrajinska plinska spora (2006 in 2009) sta zelo dobro in celovito kronološko analizirana ter predstavljena tako v anglosaksonski literaturi (Stern 2006; Dubien 2007; Oberndorfer idr. 2007; Pirani idr. 2009; Roberts 2011; idr.), kot tudi v rusko govorečem okolju (Panjuškin in Zygar' 2008; Rar 2008; Grib 2009; idr.).

Čeprav rusko-ukrajinski odnosi v obdobju po razpadu SZ nikoli niso bili povsem nekonfliktni, so se s prihodom Viktorja Juščenka na oblast v Ukrajini (predsedniški mandat januar 2005 – februar 2010) oz. po t. i. oranžni revoluciji drastično poslabšali ter po oceni nekaterih avtorjev (npr. Tatarincev 2011, 37) padli celo na najnižjo raven od razpada SZ.⁵³⁸ V marsičem je tovrstna ocena posledica ugotovitve, da je nov ukrajinski predsednik začel izvajati notranjo in ZP, ki je bila odkrito nacionalistična in anti-ruska, usmerjena v zmanjševanje vpliva RF in izrazito prozahodna (Tatarincev 2011, 37–8).⁵³⁹ Slednje se je neposredno odražalo tudi na energetskih odnosih med RF in Ukrajino, pri čemer se je polje skupnih interesov zmanjševalo, naraščal pa potencial za izrazito politizacijo in zaostritev odnosov. Pri tem so v prvi vrsti prevladovala vprašanja dobav ruskega zemeljskega plina in tranzita v Evropo, ki predstavljajo najmanj pregledno področje bilateralnega sodelovanja med RF in Ukrajino (Dubien 2007, 6).

V začetni fazi (leta 2005) se je omenjena konfliktnost odrazila na obuditvi vprašanja pokritja ukrajinskega dolga za že izvedene dobave zemeljskega plina, ki so v večjem ali manjšem obsegu obstajale še od konca 90. let 20. stoletja (Žiznin 2005, 231), čeprav je v tistem obdobju Ukrajina kupovala ruski zemeljski plin po t. i. subvencioniranih cenah, primerljivih z notranjimi ruskimi cenami (Stern 2006, 34).⁵⁴⁰ Poleg tega so se med Gazpromom in Naftogazom začela pogajanja o pogojih dobav, katerih osrednji elementi

⁵³⁸ Allison (1993, 36) ukrajinsko neodvisnost označuje kot »najpomembnejšo geostrateško spremembo v Evropi po drugi svetovni vojni«, saj ima Ukrajina izredno pomemben geografski položaj in je poleg RF edina država izmed nekdanjih članic SZ, ki lahko bistveno vpliva na (politični, vojaški itd.) razvoj postsovjetskega prostora.

⁵³⁹ »Ukrajina sodi v Evropo. Zgodovina našega naroda, njegova kultura in običaji so neodtujljivi od civilizacije našega kontinenta. Ravno zato se Ukrajinci danes ne sprašujejo, kje je danes Ukrajina. Odgovor je namreč zelo preprost in logičen – zgolj med polnopravnimi člani združene Evrope, tam, kjer vladajo skupne demokratične vrednote in ideali,« je Juščenko (2005a) povedal ob sprejemu v Kraljevem inštitutu MO v začetku leta 2005. Na skupnem srečanju ukrajinskega Sveta za nacionalno varnost in Sveta NATO septembra 2005 pa je že konkretnije opredelil cilje ukrajinske zunanje (in notranje) politike: »Izhajajoč iz dejstva, da sta NATO in EU garanta varnosti in stabilnosti v Evropi in da se Ukrajina pospešeno pripravlja na polnopravno članstvo v obeh organizacijah /.../, je ciljna usmerjenost k omenjenim projektom prioriteta tako zunanje, kot tudi notranje ukrajinske politike« (Juščenko 2005b). Več o spremembi ukrajinske notranje politike po oranžni revoluciji v Burkovsky in Haran (2010, 220–4).

⁵⁴⁰ Že v letih 1999–2000 je ruska stran obtoževala ukrajinsko, da slednja nesorazmerno odvzema zemeljski plin iz magistralnega plinovoda (namenjenega evropskim porabnikom) za svoje potrebe. Leta 1999 je Gazprom celo tožil ukrajinsko državno podjetje Naftogaz za krajo 1,48 mrd m³ zemeljskega plina in tožbo tudi dobil. V tem obdobju (leta 2000) je bila tudi prvič omenjena pobuda za skupno (rusko-ukrajinsko) upravljanje z ukrajinskim plinskim omrežjem, ki je bilo zastarelo in potrebno večjih investicij (Adams 2002, 19–20). Obe temi sta ponovno postali izjemno aktualni v obdobju 2006–2011.

so bili: a) zahteva ruske strani za občuten dvig odkupnih cen; b) vprašanje povišanja plačila za tranzit ukrajinski strani; in c) vprašanje, kateri posrednik bo v spremenjenih (političnih) razmerah sodeloval v nepreglednih shemah tranzita in dobavah turkmenistanskega zemeljskega plina Ukrajini (Stern 2006, 35).⁵⁴¹ Pogajanja so zašla v slepo ulico in ob koncu leta 2005 potekala v zelo napetem ozračju;⁵⁴² ker se niso uspešno končala do 1. januarja 2006, je Gazprom 1. januarja prekinil dobave zemeljskega plina Ukrajini, na kar je slednja odgovorila z odvzemom tranzitnega plina, namenjenega evropskim odjemalcem. Ker smo posledice omenjene krize že izpostavili (poglavje 5.1.1.5), si podrobneje poglejmo osrednje (javno izražene, kot tudi tiste, ki jih je mogoče razbrati iz konteksta bilateralnih odnosov) vzroke za krizo.

Izpostaviti je mogoče tri osrednje sklope vzrokov plinske krize, ki so med seboj prepleteni (Stern 2006; Dubien 2007; Guillet 2007):

a) Pogoji dobav zemeljskega plina in prehod na tržno oblikovane dobavne cene
Gazprom je 1. avgusta 2005 prvič napovedal zvišanje cene ruskega plina za ukrajinske porabnike s tedanjih 50 USD za 100 m³ na 150 USD za isto količino s 1. januarjem 2006, kar bi predstavljalo kar 320-odstotno podražitev (Kommersant 2005a).⁵⁴³ Ukrajinsko vodstvo je sprva sicer omenjene načrte Gazproma odločno zavračalo, nato pa ruskemu podjetju le predlagalo postopen (petletni) prehod na tržne cene, tekom katerega bi ukrajinska podjetja dobila možnost za delno prestrukturiranje svoje proizvodnje in

⁵⁴¹ Ukrajina je daljše obdobje (od druge polovice 90. let 20. stoletja naprej) svoje potrebe po zemeljskem plinu pokrivala tako z uvozom iz RF (Gazprom), kot tudi iz Turkmenistana (prek tranzita čez Gazpromov plinovodni sistem). Ravno nadzor nad omenjenim področjem je predstavljal največji interes za doseganje parcialnih (predvsem finančnih) interesov posameznih ruskih in ukrajinskih gospodarskih elit, ki so sodelovale pri omenjenih shemah. V obdobju predsednika Kučme je tovrstne nabavno-prodajne posle nadzorovalo podjetje Itera, ki naj bi bilo domnevno blizu takratni predsednici ukrajinske vlade Juliji Timošenko. Leta 2003 se je za kratek čas pojavilo novo podjetje Eural Trans Gas, ki pa ga je leta 2004 zamenjal RosUkrEnergo. Slednji (kot se je izkazalo kasneje) je predstavljal skupno podjetje Gazproma (50 %) ter ukrajinskih oligarhov Dmitrija Firtaša (45 % delnic) in Ivana Fursina (5 %) (Stern 2006, 38–9; Dubien 2007, 6–7).

⁵⁴² Poleg omenjenih vidikov je Gazprom maja 2005 obtožil ukrajinsko stran, da je le-ta ukradla 7,8 mrd m³ zemeljskega plina, ki ga je ruski monopolist načrpal jeseni 2004 v ukrajinska podzemna plinska skladišča. Gazprom naj bi ukrajinski strani posredoval več kot 40 zaprosil za sprostitev (dovoljenje za uporabo) omenjenih zalog, kar pa ukrajinska stran ni izvedla (Stern 2006, 40–1).

⁵⁴³ Omenjena podražitev bi predstavljala hud udarec za ukrajinsko gospodarstvo, še posebej za tiste industrijske panoge (npr. metalurgija in kemična industrija), ki sem jim je uspelo ohraniti ali celo razvijati po razpadu SZ oz. katerih proizvodnja je v precejšnji meri odvisna od zemeljskega plina kot enega najpomembnejših proizvodnih dejavnikov (več o strukturnih značilnostih ukrajinskega gospodarstva v Zevin 2008).

zmanjšanje neučinkovite porabe zemeljskega plina (Kommersant 2005b). Vendar je ruski monopolist predlog zavrnil (Kommersant 2005c) in celo med avgustovskimi pogajanja povsem nepričakovano povišal zahtevano ceno s 150 na 180 USD za 1.000 m³ (Kommersant 2005d). Ukrajinska stran je na takšno pozicijo Gazproma odgovorila z grožnjo povišanja trošarin za tranzit ruskega plina po ukrajinskih plinovodih z 1,09 na 3 do 4 USD za tranzit 1.000 m³ plina na 100 km (več kot 3-kratna podražitev), s čimer bi lahko Ukrajina delno pokrila izgubo zaradi uvoza ruskega plina po bistveno višji ceni, za Gazprom pa bi to pomenilo velik pritisk zahodnih odjemalcev, ki bi morali omenjeno podražitev tranzita plačati z višjo ceno ruskega plina (*Ibid.*). Dubien (2007) in Stern (2006) ob tem izpostavljata, da je bila dejansko ukrajinska stran tista, ki je prva (že marca/aprila 2005) začela pogovore o povišanju tranzitnih tarif in predlagala prehod na tržne osnove (pri opredelitvi tranzitnih tarif). Ravno ta argument naj bi kasneje izkoristili vodstvo Gazproma in visoki predstavniki RF ter zahtevali prehod na tržne odkupne cene.

Ruska stran je sicer imela jasno mednarodnopravno legitimnost zahtevati nove pogoje dobav zemeljskega plina, saj leta 2001 podpisan medvladni sporazum o dodatnih ukrepih za tranzit ruskega plina čez ozemlje Ukrajine predvideva sklenitev vsakoletnih medvladnih protokolov, ki naj bi opredeljevali obsege in cene dobav ter tranzitno tarifo (Žiznin 2005, 232). Pojavlja pa se vprašanje in dvom, ali je bila ruska zahteva po trikratnem povišanju dobavnih cen tržno upravičena ali ne. Ruski argumenti za pozicijo Gazproma so se namreč nanašali na rusko vladno odločitev iz leta 2004 o postopnem prehodu na tržno oblikovane dobavne cene zemeljskega plina pri dobavah držav bližnjega sosedstva.⁵⁴⁴ Vendar pa pregled povprečnih dobavnih cen drugim državam bližnjega sosedstva za leta 2006 kaže (Gazprom 2007), da so bile le-te v okviru 100–110 USD za 1.000 m³, torej občutno pod prvotno zahtevano ravno z ruske strani.

b) Ozki/parcialni interesi posameznih gospodarskih elit v Ukrajini (in RF)

⁵⁴⁴ Prehod na tržno oblikovane cene za dobave državam bližnjega sosedstva je julija 2005 v resoluciji podprla tudi ruska Duma (posebej so bile izpostavljene Gruzija, Moldavija, Ukrajina, Estonija, Litva in Latvija), izvzete pa npr. Belorusija in Armenija (Stern 2006, 41). Novo strategijo je poleti 2006 potrdil tudi namestnik predsednika uprave Gazproma A. Rjazanov, ki je povedal, da »/M/i /Gazprom/ ne bomo subvencionirali SND. Želimo prodajati plin po načelu enakih prihodkov, tj. na osnovi cene plina na meji z Nemčijo minus transportni stroški do držav SND« (Grib 2009, 56).

Večletno sodelovanje zasebnih poslovnih skupin (iz obeh držav) pri dobavi turkmenistanskega plina Ukrajini je pripeljalo do tega, da so posamezne skupine vpliva poskušale izkoristiti spremenjene politične razmere v Ukrajini in posledične spremembe v dvostranskih rusko-ukrajinskih odnosih za preusmeritev finančnih tokov, ki so izjemno veliki. Upoštevati je namreč potrebno, da je Ukrajina v omenjenem obdobju od Turkmenistana odkupovala po več deset mrd m³ zemeljskega plina letno, kar je ponujalo izjemne prilžnosti za najrazličnejše posrednike, ki so sodelovali v tovrstnih kupoprodajnih shemah. Potrditev najdemo v sporazumu z dne 4. januarja 2006, s katerim se je kratka plinska kriza tudi končala (Guillet 2007). Sporazum namreč predvideva, da bo v novih razmerah ves zemeljski plin (torej tako Gazpromov, kot tudi turkmenistanski) dobavljal že omenjen RosUkrEnergo, ki je tako *de facto* pridobil monopol nad dobavo zemeljskega plina Ukrajini. S tem je v največji meri izgubilo ukrajinsko državno podjetje Naftogaz Ukraina (in s tem posredno tudi ukrajinski državni proračun), ki je bilo v celoti izključeno iz dobavnih shem (Gazprom 2007).⁵⁴⁵

c) Splošno poslabšanje bilateralnih odnosov po spremembi oblasti v Ukrajini
Nikakor ne smemo zanemariti dejavnika spremembe oblasti v Ukrajini in posledičnih sprememb (občutnega poslabšanja) dvostranskih rusko-ukrajinskih odnosov. Novo ukrajinsko politično vodstvo je namreč kmalu po prevzemu oblasti želelo RF pokazati samostojnost svoje notranje in zunanje (vključno z energetske vidiki) politike, kar naj bi na področju energetskega sodelovanja oz. dobav zemeljskega plina pomenilo prehod na tržna načela (ukrajinska stran je seveda pri tem imela v mislih predvsem povišanje tranzitnih tarif s tedanjih 1,09 USD za 1.000 m³ na 100 km na raven vsaj 1,75–2 USD) ter postopno diverzifikacijo dobavnih poti in virov energentov.⁵⁴⁶ Po drugi strani je ruska politična elita zelo boleče sprejela rezultate »oranžne revolucije« (Popov 2008) in spremembo osrednjih usmeritev ter ciljev ukrajinske notranje in ZP ter je želela s trdimi

⁵⁴⁵ Ukrajinski predsednik Viktor Juščenko je sklenitev sporazuma označil kot kompromis, ki zagotavlja preglednost in vzajemni interes obeh strani, medtem ko so predstavniki ukrajinske opozicije, pa tudi nekaterih vplivnih ukrajinskih skupin zatrjevali, da gre za izjemno oškodovanje državnih ukrajinskih interesov (Dubien 2007, 11). Ukrajinski raziskovalni novinarji so naknadno pridobili dokumentacijo, iz katere izhaja, da so bili 4. januarja podpisani še nekateri drugi sporazumi, ki npr. opredeljujejo izjemno ugodne pogoje najema podzemnih plinskih skladišč za RosUkrEnergo in ločujejo vprašanje nabavnih cen zemeljskega plina od višine tranzitnih tarif za tranzit ruskega plina v Evropo (Eremenko in Mostovaja 2006).

⁵⁴⁶ V ta sklop sodijo tudi pobude novega ukrajinskega političnega vodstva za preusmeritev tokov naftovoda Odessa – Brody, ki je začel leta 2004 obratovati v nasprotni (od prvotno predvidene) smeri.

pogajalskimi pozicijami pokazati še vedno obstoječe vzvode vpliva na Ukrajino. Slednje dokazuje tudi posredni politični rezultat plinske krize: zgolj en teden po koncu krize (10. januarja 2006) je namreč ukrajinski parlament (*Vrhovna Rada*) izglasoval nezaupnico »oranžni« vladi Jurija Jehanurova. Vlada je sicer nadaljevala z delom vse do parlamentarnih volitev marca istega leta, vendar je bilo mogoče poraz prozahodne vlade šteti kot dokaj neposredno politično posledico rusko-ukrajinske plinske krize.⁵⁴⁷

V naslednjih dveh letih (2007–2008) je Ukrajina izgubila možnost uporabe vprašanja tranzitnih tarif kot pogajalskega izhodišča, saj je bilo le-to ločeno od pogojev dobav zemeljskega plina in opredeljeno za naslednjih pet let. Po drugi strani tudi Gazprom in ruska vlada nista bila posebej zainteresirana za nadaljnjo eskalacijo plinskega konflikta, saj bi s tem tvegala nadaljnjo izgubo kredibilnosti v očeh večjega dela evropske javnosti in nekaterih zahodnih voditeljev,⁵⁴⁸ ki so po večini za plinsko krizo leta 2006 obtožili prav rusko stran brez upoštevanja (prej prikazanih) kompleksnih vzrokov.⁵⁴⁹ Tovrstni model sodelovanja (od katerega je v največji meri profitiral prav posrednik RosUkrEnergo) je vzdržal do prehoda v novo leto 2009,⁵⁵⁰ ko je konflikt ponovno eskaliral in imel tokrat večje in širše posledice kot leta 2006 (primer 5.11).

⁵⁴⁷ Večina političnih strank (kot tudi številnih interesnih skupin, vključno z izredno vplivnim industrijskim lobijem iz vzhodnih predelov države, še posebej iz dnepropetrovske in donecke regije) je namreč ocenila, da je ukrajinska vlada naredila »občutno premalo« in s sklenjenim novim sporazum celo »dolgoročno škodovala ukrajinski državi« (Kommersant 2006a).

⁵⁴⁸ Slednji so npr. izpostavljali dejstvo, da imajo evropska energetska TNP sklenjene pogodbe o dobavah z Gazpromom in ne Naftogazom, kar prelaga odgovornost za tranzit izključno na rusko stran (Tatarincev 2011, 50).

⁵⁴⁹ Tedanji predsednik Ukrajine Juščenko je krizo označil kot poskus ruskega predsednika Putina za destabilizacijo razmer zahodne sosedje. Podobno stališče je izrazila tudi državna sekretarka ZDA, ki je povedala, da gre za politično motivirano delovanje RF (Stern 2006, 46).

⁵⁵⁰ Nikakor pa to ne pomeni, da v tem (prehodnem) obdobju ni bilo poskusov ponovne spremembe 'plinskih' sporazumov, tokrat predvsem z ukrajinske strani, kar je bilo pogojeno z zapleteno notranjepolitično situacijo v Ukrajini, saj je (poraženec oranžne revolucije) Viktor Janukovič po parlamentarnih volitvah marca 2006 postal predsednik vlade, kar je odprlo pot politični konfrontaciji s predsednikom Juščenkem ter ponovnim poskusom sprememb interesnih skupin pri vprašanju energetske politike države. Pri tem Dubien (2007, 14) eksplicitno izpostavlja, da razhajanja znotraj ukrajinske vladajoče politične elite v obdobju 2007–2008 niso bila prvenstveno povezana z zunanjo-energetsko dimenzijo (npr. vprašanjem odvisnosti od dobav ruskega zemeljskega plina), temveč predvsem z bojem za oblast znotraj ukrajinskih politično-gospodarskih elit za posredovanje pri pogojih dobav zemeljskega plina.

Ker smo nekatere vidike plinske krize leta 2009 že izpostavili, se bomo v nadaljevanju omejili predvsem na kontekst nove plinske krize ter podobno kot v primeru krize iz leta 2006 analizirali predvsem vzroke.

Primer 5.11: Ponovna rusko-ukrajinska plinska kriza januarja 2009 – vzroki in interesi

Pogoji sodelovanja 2007–2008

Dobavne cene ruskega zemeljskega plina so se v letih 2007 in 2008 postopno povišale na 130 USD (2007) oz. 179,5 USD (2008) za 1.000 m³ plina. Vse dobave je v skladu s sporazumom iz januarja 2006 izvajal posrednik RosUkrEnergo, tranzitne tarife za prenos ruskega zemeljskega plina evropskim odjemalcem pa so se povečale na 1,7 USD za 1.000 m³ plina na 100 km.

Novi pogovori ob imenovanju Julije Timošenko za predsednico vlade

S prihodom Julije Timošenko na mesto predsednice vlade (december 2007 – marec 2010) so bile ponovno napovedane spremembe v pogojih dobave turkmenistanskega zemeljskega plina, saj naj bi bil po novem RosUkrEnergo povsem izključen iz dobav, paketni predhodni dogovor pa je vključeval tudi možnost neposrednega dostopa Gazproma do ukrajinskega veleprodajnega trga zemeljskega plina. Prav tako je Ukrajina napovedala, da se je pripravljena pogajati o dobavni ceni zemeljskega plina, ki je enaka evropskim cenam minus stroški transporta (t. i. pravilo *netback*). Nadaljnji pogovori niso napovedovali eskalacije konflikta, saj je bil oktobra 2008 podpisan medvladni memorandum o sodelovanju na plinskem področju, podkrepjen s sporazumom med Gazpromom in Naftogazom o načelih dolgoročnega sodelovanja na plinskem področju z dne 24. oktobra. Vse je kazalo, da bosta strani uspešno zaključili pogovore tudi o konkretnih pogojih dobav za leto 2009 in nadaljnja obdobja.

Vprašanje dolga ukrajinske strani

V teh okoliščinah se poraja vprašanje, zakaj je do tako drastičnega konflikta sploh prišlo, če sta strani dosegli občuten napredek že oktobra 2008? Odgovor se, kot kaže, skriva v dolgu Ukrajine (Naftogaza) do Gazproma oz. RosUkrEnergo v višini več kot 2 mrd USD za že dobavljen zemeljski plin, ki ga ukrajinska stran ni želela pravočasno poravnati: predstavniki Gazproma so namreč že 19. decembra zatrdili, da v kolikor omenjeni dolg ne bo poravnán, Gazprom Ukrajini ne bo dobavljal zemeljskega plina. Glede na

dostopne podatke ter ne glede na nekatere izjave ukrajinskega vodstva je ukrajinski Naftogaz z omenjenimi sredstvi razpolagal oz. je ukrajinska vlada imela možnost, da z dodatno likvidnostjo ta sredstva priskrbi.⁵⁵¹ Ne glede na to, da je Naftogaz 30. decembra 2008 poravnal 1,52 mrd USD dolga do RosUkrEnergo, je Gazprom zatrjeval, da mora ukrajinska stran poravnati celoten dolg (še 614 mio USD). Ukrajinska stran tega ni naredila; še več, predsednik uprave Naftogaza Oleg Dubyna naj bi 31. decembra napisal pismo vodstvu Gazproma, v katerem je zatrdil, da v kolikor bo Gazprom prekinil z dobavami Ukrajini, nadaljeval pa bo z dobavami plina evropskim porabnikom, bo ukrajinska stran to razumela kot zemeljski plin iz neznanega vira in ga bo ukrajinska carina zaplenila.⁵⁵² Kot kaže, je Sekretariat evropske listine tak razvoj (predvsem pozicijo Ukrajine) predvidel že nekaj dni prej, saj je posredoval izjavo, v kateri je obe strani pozval k spoštovanju sprejetih mednarodnopravnih obveznosti (Secretary General 2008).⁵⁵³

Prekinitev dobav

Ker Ukrajina do 1. januarja 2009 ni poravnala preostalega dolga, je Gazprom s tem dnevom prekinil dobave Ukrajini, medtem ko so se dobave evropskim porabnikom nadaljevale v nespremenjenih obsegih. 6. januarja so se ti obsegi začeli zmanjševati (za kar je Gazprom obtožil ukrajinsko stran), 7. januarja je Gazprom zaradi nelegalnega odvzema plina s strani Ukrajine v celoti prekinil dobave, ki so se nato vzpostavile v polnem obsegu šele 20.–22. januarja.

Obtožbe in interesi

Pričakovano sta obe strani poskušali odgovornost za plinsko krizo in prekinitev dobav evropskim porabnikom preložiti ena na drugo. Ne glede na to je evidentno, da obe strani ne bi smeli dopustiti takšnega razvoja dogodkov, saj je bil posledično močno zamajan ugled obeh. Na vprašanje, zakaj je Gazprom tako dolgo čakal na opozorilo glede odprtih dolgov in s prekinitvami ni zagrozil že prej, temveč je čakal do 1. januarja 2009, nam

⁵⁵¹ Ne gre namreč pozabiti, da je IMF v letih 2007–2009 Ukrajini dodelil več kot 10 mrd USD stabilizacijskega kredita, torej naj bi Ukrajina imela možnosti in sredstva za poplačilo dolga (Wagstyl in Olearchuk 2008).

⁵⁵² Dubyna ni nikoli zanikal obstoja tovrstnega dopisa. V kolikor se je to dejansko zgodilo, je šlo za izsiljevanje Ukrajine z grožnjo prekinitve tranzita ruskega plina evropskim odjemalcem.

⁵⁵³ Upoštevajoč dejstvo, da je Ukrajina podpisala in ratificirala ECT (RF pa ne), je slednja izjava bila namenjena predvsem ukrajinskemu političnemu vodstvu.

Pirani idr. (2009, 17) ponujajo odgovor, ki ne odraža prevladujočega diskurza v zahodnih državah: Gazprom naj bi računal na to, da bo do dogovora o dobavah in poplačila dolga le prišlo pred koncem leta,⁵⁵⁴ saj ni bil zainteresiran za ponovno eskalacijo konflikta in ponovitve scenarija iz leta 2006, ki je močno škodoval ugledu ruskega monopolista v Evropi. Obstaja pa še druga možna razlaga, da je Gazprom s prekinitvijo dobav Ukrajini tvegala tudi možne prekinitve dobav evropskim porabnikom in s tem tožbe ter izgubo ugleda – računajoč, da bo Ukrajina začela z nelegalnim odvzemom zemeljskega plina (kar se je tudi zgodilo), bi se v naslednjih fazah povečali pritiski evropskih partnerjev za sodelovanje pri projektih izgradnje novih plinovodov, ki gredo mimo osrednjih tranzicijskih držav (predvsem Severni in Južni tok).

Vir: Guillet 2007; Pirani idr. 2009; Burkovsky in Haran 2010; Roberts 2011, 185–6; Tatarincev 2011.

Plinska kriza leta 2009 se je končala s podpisom medvladnega sporazuma o dobavi zemeljskega plina ter sporazuma med Gazpromom in Naftogazom o pogojih tranzita, oboje za obdobje 2009–2019. Ključni elementi sporazumov so (Pirani idr. 2009, 26–8):

- dogovorjeni prodajni obsegi so 52 mrd m³ plina v obdobju 2010–2019. Pogoji »vzemi ali plačaj« se pričnejo pri 80 % omenjenih obsegov (2. člen);
- dobavne cene se opredeljujejo v skladu z evropskimi, pri čemer se za leto 2009 priznava koeficient 0,8 (4. člen);⁵⁵⁵
- sporazum vsebuje stroge plačilne pogoje (Naftogaz mora poravnati svoje obveznosti za pretekli mesec do 7. koledarskega dne naslednjega meseca), prav tako je možna sprememba plačilnih pogojev, če »le-ti ne bi več odražali razmer na trgu« (4.4 člen);
- dobave izvršuje neposredno Gazprom, kar pomeni, da je iz kupoprodajnih shem izključen posrednik RosUkrEnergo;

⁵⁵⁴ Poleg tega je mogoče ostra pogajalska izhodišča Gazproma pojasniti s tem, da je Gazprom v začetku leta 2009 že vedel, da bodo cene zemeljskega plina v naslednjih mesecih padle (kot posledica drastičnega padca cen surove nafte ob koncu leta 2008), in je zato želel iz sporazuma z Ukrajino iztržiti maksimalne finančne koristi (Pirani idr. 2009, 34–5).

⁵⁵⁵ *De facto* gre za 20-odstoten popust v primerjavi s cenami, ki bi jih ob primerljivih ostalih tržnih pogojih plačevali evropski odjemalci.

- Gazpromova hčerinska družba Gazprom-sbyt bo lahko sama razpolagala s 25 % dobavnih obsegov (okrog 13 mrd m³ letno po letu 2010) za trženje na ukrajinskem (veleprodajnem) trgu;
- letni tranzitni obsegi ruskega plina čez ozemlje Ukrajine naj bi znašali najmanj 110 mrd m³ plina,⁵⁵⁶ tranzitna tarifa pa bo znašala vsaj 2,04 USD za 1.000 m³ na 100 km.

Že nekaj dni po podpisu sporazuma so se znotraj ukrajinske vladajoče politične elite začeli spori in obtoževanja o ustreznosti in škodljivosti omenjenega sporazuma za Ukrajino, predsednik Juščenko pa je celo pozval k njegovi reviziji (Barber 2009). Slednje samo še dodatno potrjuje ugibanja o tem, da bi lahko do novega sporazuma o dobavah med Gazpromom in Naftogazom prišlo še pred koncem leta 2008, saj je bila večina določil že usklajenih, da pa je sam podpis z ukrajinske strani blokiral predsednik Juščenko, ki je iz tega želel zabeležiti politične točke pri ukrajinskem elektoratu (Tatarincev 2011, 51).

Po začetku predsedniškega mandata Viktorja Janukoviča leta 2010 je bilo mogoče pričakovati zblížanje stališč obeh držav glede najbolj spornih vidikov energetskega sodelovanja (torej v prvi vrsti sodelovanja na področju zemeljskega plina), na kar so tudi nakazovali podpisani t. i. Harkovski sporazumi (primer 5.10). Vendar so se tovrstna pričakovanja izkazala kot preuranjena. Še enkrat se je pokazal pomen notranjepolitičnih vidikov pri opredeljevanju zunanje-energetskih in zunanjepolitičnih prioritet Ukrajine, saj smo bili večino let 2010 in 2011 priča prerekanjem ukrajinske politične elite o tem, ali so plinski sporazumi iz januarja 2009 sploh pravno veljavni in ali je predsednica vlade Julija Timošenko ob podpisu sporazuma 19. januarja sploh imela ustrezna pooblastila za podpis sporazuma. Omenjeno vprašanje je postalo podlaga za kazensko preganjanje bivše premierke že spomladi 2010 ter tudi obsodbo oktobra 2011 na 7 let zaporne kazni (Elder 2011).⁵⁵⁷ Medtem so se med novo ukrajinsko vlado in ruskim političnim vrhom

⁵⁵⁶ Kar je dokaj nenavadno upoštevajoč, da je RF že pred tem začela z gradnjo Severnega toka ter napovedala realizacijo Južnega toka za leto 2015/2016.

⁵⁵⁷ Sprožitev številnih kazenskih postopkov in tudi obsodba na sedem let je sprožila številna ogorčenja med ukrajinsko opozicijo in zahodnimi državami. Prvi so Janukoviča obtoževali političnega preganjanja

nadaljevala pogajanja o vprašanju nadzora nad ukrajinskim plinovodom (gre za obuditev vprašanja upravljanja z ukrajinskim plinovodnim sistemom, nad katerim je želel pridobiti nadzor Gazprom), pri čemer je ruska stran predlagala več možnih oblik konzorcijev (med drugim tudi združitev Gazproma in Naftogaza), od katerih pa nobena ni bila sprejemljiva za ukrajinsko stran. V teh razmerah (druga polovica leta 2011) Gazprom tudi ni pristajal na znižanje pogodbene odkupne cene, o katerih se je po drugi strani dogovoril z večino svojih najpomembnejših evropskih partnerjev in o kateri je od druge polovice leta 2010 odločno vztrajalo ukrajinsko vodstvo (Tatrincev 2011, 67). Potencialno znižanje cene (30-odstoten popust v obliki odsotnosti izvozne carine je še vedno deloval in ni bil postavljen pod vprašaj z ruske strani) je ruska stran povezovala s priključitvijo Ukrajine k Carinski uniji in/ali dogovoru o skupnem upravljanju z ukrajinskim plinovodnim sistemom (Ivženko 2011; Mazneva 2012b). Kljub večkratnim srečanjem najvišjih predstavnikov obeh držav napredek v plinskih odnosih ni bilo doseženih v obdobju več kot enega leta, kar je vprašanje bilateralnega energetskega rusko-ukrajinskega sodelovanja ponovno pripeljalo do roba potencialne eskalacije.

5.2.2.4 Rusko-beloruski odnosi: prevladovanje geoekonomskih determinant

»Gazprom ni dedek Mráz, ki bi dajal takšna darila Belorusiji.«

Tiskovni predstavnik Gazproma Sergej Kuprijanov leta 2006

(Kommersant 2006c).

Zaradi številnih dejavnikov (geografska bližina, kulturne in jezikovne podobnosti ipd.) je bil vpliv RF v 20. stoletju med sovjetskimi republikami med najmočnejšimi prav v Belorusiji, saj so centralne oblasti SZ vse od oktobrske revolucije nadaljevale z dolgoletno rusocentrično politiko carske Rusije iz 18. in 19. stoletja (Mayo 1993, 888; Vonsovič 2005, 39). Posledično je agresivna rusifikacija pustila izredno močan pečat na razvoju beloruske državnosti: ob razpadu SZ je v večini družbenih sfer v Belorusiji prevladoval ruski vpliv, ki je bil najbolj občuten na področju jezika, izobraževanja,

nekdanje predsednice vlade, drugi pa pozivali k objektivnemu in neodvisnemu sojenju (EU Observer 2011).

državnih institucij, republiški politiki, gospodarstvu ipd. (Lukašanec in dr. 1988, 83; Rohozinska – Michalska 2003, 125). Posledično se je vpliv RF kljub nekaterim poskusom beloruske opozicije (ki je vse od razpada SZ gradila svoj program na razvoju od RF neodvisne beloruske identitete) po letu 1992 nadaljeval, od prihoda Aleksandra Lukašenka na oblast leta 1994 (prvi predsedniški mandat) pa le še stopnjeval.⁵⁵⁸

Z vidika našega raziskovanja je ključno razumevanje rusko-beloruskih odnosov predvsem v sklopu dveh širših vidikov, in sicer: a) dojemanja Belorusije kot pomembnega geopolitičnega zaveznika s strani prevladujočega dela ruske politične elite v zadnjih dveh desetletjih; in b) pomena dobav ruskih energentov za makroekonomsko stabilnost Belorusije.

a) Strateško partnerstvo in interesi RF

Vse od razpada SZ ter kasnejšega približevanja treh baltskih republik in tudi nekaterih drugih nekdanjih članic Varšavskega pakta (predvsem Poljske) zvezi NATO in EU se Rusija močno bori za ohranitev svojega vpliva v preostalih nekdanjih sovjetskih republikah (Brill Olcott 2011, 110). Zaradi že omenjenih dejavnikov (poleg že izpostavljenih velja izpostaviti še pomembno tranzitno lego Belorusije) je RF pripravljena odkrito podpirati belorusko politično elito in s tem ohranjati močan vpliv na notranje- in zunanjepolitične ter gospodarske razmere v svoji zahodni sosedbi. Belorusija naj bi (ob omenjenem vplivu Moskve) služila RF kot 'satelitska' država za njeno delovanje, še posebej na obrambnem (ruske oborožene sile imajo nameščene precejšnje vojaške zmogljivosti na ozemlju Belorusije vključujoč protiraketne sisteme in sisteme

⁵⁵⁸ A. Lukašenko je na edinih svobodnih predsedniških volitvah zmagal leta 1994, nato pa že dve leti kasneje (1996) svoj prvi predsedniški mandat podaljšal s petih na sedem let (do leta 2001). Istega leta je Lukašenku tudi dokončno uspelo konsolidirati svojo (avtoritarno) oblast, saj je »uspešen« referendum izkoristil za razpustitev parlamenta (in s tem redkih opozicijskih poslancev) ter imenovanje novega zakonodajnega telesa – Državne skupščine. Čeprav je neenotni opoziciji le redko uspevalo opozarjati na nedemokratičen značaj vladajoče elite, je le-ta nadaljevala s številnimi represivnimi ukrepi, ki so svoj vrh dosegli leta 1999; v obdobju zgolj petih mesecev so namreč bili ubiti ali pa so izginili: Genadij Karpenko, Jurij Zakharenko (nekdanji notranji minister), Viktor Gončar (vidni predstavnik beloruske opozicije) in Anatolij Krasovskij (privrženec opozicije). Lukašenko je svoj režim na predsedniških volitvah leta 2001 le še utrdil, leta 2006 pa nastopil in »zmagal« še tretjič zapored, saj je medtem spremenil ustavo in ukinil dosedanjo omejitev dveh zaporednih predsedniških mandatov (kar *de facto* pomeni možnost doživljenjskega vladanja). Lukašenkov režim številne beloruske nevladne, kot tudi mednarodne organizacije (Human Rights Watch, Amnesty International) obtožujejo dolgotrajnega in sistematičnega kršenja človekovih pravic in režim odkrito označujejo kot avtoritarni (osebnostna diktatura), ki v zadnjem času vedno bolj prisega na represivne organe pregona (Mihalisko 1997, 223–4, 268–9; Rohozinska – Michalska 2003, 125; Stanistawski 2004, 40; Gromadzki in Vesely 2006, 11–12).

zgodnjega obveščanja) in vojaškem področju (Rusija naj bi Belorusijo izkoriščala kot posrednico za prepovedano prodajo svojega orožja tretjim državam, za katere je uradno vzpostavljen embargo na uvoz orožja, rezervnih delov itd.).⁵⁵⁹ Za Lukašenka je podpora Moskve še vedno vitalnega pomena, saj mu omogoča ohranjanje legitimnosti tako znotraj same Belorusije, kot tudi v določenem delu mednarodne skupnosti. Brez precejšnje politične (še posebej vidne med predsedniškimi volitvami) in gospodarske pomoči (ta vidik bo predstavljen v nadaljevanju) bi se namreč Lukašenko težko obdržal na oblasti, zato je dobrososedski odnos med Minskom in Moskvo ključnega pomena za obstoj njegovega avtoritarnega režima (Morawska in Zielinski 2001, 10; Stanistawski 2004, 41–3; Gromadzki in Vesely 2006, 19–20; Gromadzki, Kononczuk in Vesely 2006, 21–2; Tatarincev 2011, 86).

b) Dobave ruskih energentov in stabilnost beloruskega gospodarskega sistema
RF že od razpada SZ izvažata v Belorusijo fosilne energente po bistveno nižji ceni od svetovnih: v obdobju 2000–2006 je Belorusija uvažala ruski zemeljski plin po ceni 45 USD za 1.000 m³ (medtem ko so cene ruskega plina za evropske porabnike v tem času znašale okrog 200 USD in več). Obenem so ruske dobave (predvsem surove nafte) občutno presegale notranje – domače potrebe Belorusije, kar je Belorusiji omogočalo pridobitev dodatnih rent v obliki razlik med (nizko) nabavno ceno surove nafte in višjo (evropsko) prodajno ceno naftnih derivatov.⁵⁶⁰ Upoštevajoč trende rasti svetovnih cen surove nafte v zadnjih letih Belorusija na račun izvoza nafte in naftnih derivatov pridobiva občutne proračunske prihodke in to kljub temu, da sama nafte ne pridobiva niti nima večjih zalog (Garbe, Hett in Lindner 2011, 191). Poleg tega je potrebno upoštevati,

⁵⁵⁹ Zaradi varovanja ugleda in mednarodnopravnih omejitev (npr. sankcije OZN) naj bi RF formalno sprva omenjeno orožje prodajala Belorusiji, ki ga je nato preprodajala naprej tretjim državam (kot so Iran, Sirija itd.), za katere je (ali je bil v preteklosti) vzpostavljen mednarodni embargo na uvoz orožja oz. so na seznamu »odpadniških« držav ZDA. Belorusiji ob tem niso pretile nikakršne ostre sankcije (ob že vzpostavljenih, vendar dokaj omejenih sankcijah EU in ZDA, kot je npr. prepoved izdaje vizumov visokim državnim in vladnim predstavnikom ter blokiranje bančnih računov beloruskih vladnih predstavnikov), saj je imela močno podporo uradne Moskve. Novinar ruskega dnevnika *Novaja Gazeta* Ivan Safronov, ki naj bi takšno prodajo Rusije raziskoval v zadnjih letih, je umrl v nepojasnjenih okoliščinah v začetku leta 2007. Nedolgo pred smrtjo naj bi Safronov prišel do podatkov, da namerava Rusija prek Belorusije prodati Siriji ruske vojaške lovce SU 30 in raketne sisteme S300B Iranu (Korrespondent 2007, 59–60).

⁵⁶⁰ Slednja je bila še posebej občutna pri surovi nafti, saj jo je Belorusija predelovala v svojih dveh rafinerijah ter nato na evropske trge izvažala naftne derivate. V povprečju je Belorusija v obdobju 2000–2011 iz RF uvozila za okrog 20–25 mio ton surove nafte letno, medtem ko je za potrebe svojega gospodarstva porabljala zgolj tretjino omenjene količine, ostalo pa je izvozila v tretje države (predvsem evropski trgi) v obliki naftnih derivatov.

da je večina trgovine (vključno z energenti) med državama opravljene na brezcarinski podlagi (Tatarincev 2011, 78), saj sta državi članici Carinske unije (od julija 2010)⁵⁶¹ in Skupnega gospodarskega prostora (osnovni sporazumi podpisani decembra 2010, formalen začetek delovanja januarja 2012). Slednje pomeni, da Belorusija ob uvozu ruskih energentov (načeloma) ne plačuje izvozne ruske carine, ki predstavlja pomemben delež končne cene pri izvozu ruskih fosilnih energentov. Belorusija bi sicer morala določen delež svojih pobranih izvoznih carin pri ponovnem izvozu ruskih energentov prenakazovati v ruski proračun, česar pa do leta 2007 ni počela (kar je vplivalo na povečano zadolževanje Belorusije do RF) (Silitski 2003, 112–13; Komorowska in Kuzawinska 2004, 18–19; Gromadzki in Vesely 2006, 13).

Omenjena politična »simbioza« režima Lukašenka in ruskih političnih elit se odraža tudi v tem, da Belorusija sodeluje v čisto vseh integracijskih procesih na postsovjetskem območju, ki jih zagovarja RF, kar pogosto služi tudi kot »vzorec« možnega sodelovanja RF z drugimi državami, ki so do tovrstnih modelov sodelovanja zadržane (npr. vprašanje pridružitve Ukrajine k Carinski uniji). Obenem pa je povsem razvidno, da se Lukašenko zaveda omenjene percepcije RF in jo izkorišča (kot močno pogajalsko izhodišče) za pridobitev občutnih (predvsem gospodarskih) koristi,⁵⁶² s pomočjo katero lahko nadzoruje večino notranjih družbenih (pod)sistemov.

Predstavljeni *modus operandi* rusko-beloruskega sodelovanja se je začel postopno spreminjati po letu 2006,⁵⁶³ ko je RF začela zmanjševati svoje gospodarske subvencije (napoved povišanja cen fosilnih energentov, predvsem zemeljskega plina) oz. je začela

⁵⁶¹ Pred tem (od leta 1994) sta državi združeni v gospodarsko unijo.

⁵⁶² Po ocenah Gromadzkega idr. (2006, 19) so omenjene subvencije leta 2007 znašale okrog 5,8 mrd USD oz. več kot 15 % beloruskega BDP istega leta.

⁵⁶³ Čeprav so se določeni premiki zgodili že prej, saj je Gazprom s 1. januarjem 2004 začasno prekinil dobavo svojega plina Belorusiji (ob tem tranzit v Evropo ni bil moten), ker državama ni uspelo uskladiti novih pogojev dobav: Gazprom je zahteval dvig (subvencionirane) cene zemeljskega plina (s takratnih 46,68 USD za 1.000 m³ na tržno ceno okrog 230 USD), s katerim se belorusko vodstvo ni strinjalo. Ko je Gazprom svojo napoved dejansko uresničil, je beloruski predsednik Lukašenko sprva zagrozil z zaustavitvijo tranzita ruskega plina zahodnim odjemalcem, ki ga ti dobivajo prek beloruskih plinovodov, nato pa v telefonskem razgovoru poskušal prepričati ruskega predsednika Putina, naj Gazprom vendarle nadaljuje z dobavo plina Belorusiji (in da je beloruska stran pripravljena na pogajanja v zvezi s spremembami pogojev dobave ruskega plina). Gazprom kljub temu ni vzpostavil dobave plina vse do konca februarja 2004, ko sta strani podpisali sporazum o dobavi plina v naslednjem obdobju po prejšnji ceni (46 USD za 1.000 m³) (Belorusy i rynek, 2004; Garbe, Hett in Lindner 2011, 194–5).

le-te v bistveno večji meri pogojevati s povečanjem vpliva v Belorusiji (primer 5.12). Slednji vidik se je odrazil predvsem skozi interese ruskih TNP, med katerimi so tudi energetska podjetja. V kolikor si namreč pogledamo osrednje korporativne interese ruskih energetskih TNP, vidimo, da je nabor slednjih dokaj ozek, kar je v največji meri povezano z neučinkovitim delovanjem beloruskega gospodarstva (vključno z reguliranim notranjim trgom). Izpostavimo lahko:

- nadzor nad strateško energetsko infrastrukturo (plinovodni sistem v lasti Beltransgaz, beloruski del naftovoda Družba);
- dostop do beloruskih predelovalnih zmogljivosti (rafineriji Naftan in Mozyrskij NPZ) in podjetij petrokemične industrije.⁵⁶⁴

Primer 5.12: Plinski spor leta 2007 – vzroki in posledice

Kontekst

RF in Belorusija sta aprila 2002 podpisali Sporazum o sodelovanju na področju plinske industrije, v skladu s katerim naj bi Gazprom v naslednjih letih zagotavljal dobavo plina Belorusiji po notranjih ruskih cenah (46 USD za 1.000 m³), v zameno pa bi Belorusija morala privoliti v ustanovitev skupnega rusko-beloruskega energetskega konzorcija, ki bi upravljal z beloruskimi plinovodi (podobna iniciativa kot v primeru Ukrajine) ali v prodajo kontrolnega deleža državnega beloruskega energetskega monopolista Beltransgaza (ki nadzoruje celoten plinovodni sistem Belorusije v skupni dolžini 7.000 km ter ima v lasti nekaj proizvodnih obratov za predelavo naftnih derivatov). Plinsko krizo leta 2004 je zato mogoče razumeti kot pritisk Gazproma in ruskih oblasti, da se dogovori tudi realizirajo, saj je belorusko vodstvo s tovrstno odločitvijo odlašalo,⁵⁶⁵ nekajkrat pa je tudi javno zavrnilo.

Pogajanja leta 2006

Takoj po predsedniških volitvah 2006 je Gazprom zahteval povišanje dobavnih cen za

⁵⁶⁴ Znotraj katere pomemben del predstavljajo podjetja, ki proizvajajo umetna gnojila (Belaruskalij) in amoniak (Belazot).

⁵⁶⁵ Poleg tega so obstajale tudi občutne razlike v ocenjeni vrednosti Beltransgaza, saj je belorusko vodstvo vztrajalo na oceni 5 mrd USD, Gazprom pa pri nekajkrat manjši vrednosti.

leto 2007 s 46,6 USD za 1.000 m³ na 200 USD, ki ga je upravičeval s prehodom na tržni model oblikovanja cen. Ruske oblasti so obenem napovedale vzpostavitev izvoznih carin na izvoz ruske nafte in naftnih derivatov v Belorusijo v višini 180 USD za tono. Omenjena vzpostavitev bi bistveno podražila rusko nafto za Belorusijo, ki jo je do tedaj dobivala približno 40 % ceneje. Najvišji beloruski politični vrh (vključujoč predsednika Lukašenka) se je na napovedane spremembe in podražitve najpomembnejših energentov odzval dokaj ostro z utemeljitvijo,⁵⁶⁶ da omenjena podražitev zemeljskega plina in še posebej vzpostavitev izvoznih carin na rusko nafto predstavlja kršitev dvostranskih sporazumov iz sredine 90. let 20. stoletja, v skladu s katerimi sta državi združeni v gospodarsko unijo, na območju katere velja prostocarinska trgovina (Protokol o uvedbi prostotrgovinskega režima brez izjem med RF in Republiko Belorusijo, 1995).⁵⁶⁷ Konec decembra so sledila intenzivna pogajanja, ki so nakazovala, da bi se lahko dogodki razvijali po ukrajinskemu scenariju.⁵⁶⁸

Plinski kompromis dosežen 31. decembra 2006

Tik pred polnočjo 31. decembra 2006 sta strani dosegli sporazum, v skladu s katerim bo Gazprom v naslednjem letu dobavljal zemeljski plin Belorusiji po ceni 100 USD, do leta 2011 pa se bo cena postopno dvignila na primerljivo evropsko raven (okvirno 230 do 250 USD za 1.000 m³). Obenem sta se strani dogovorili o (postopni) prodaji 50-

⁵⁶⁶ Tiskovni predstavnik beloruskega MZZ Andrej Popov je med drugim izjavil, da RF z vzpostavitvijo novih carinskih omejitev krši številne dvostranske meddržavne sporazume, kar bi posledično lahko pripeljalo do revizije obrambne in varnostne politike med državama (med drugim tudi prisotnosti ruske vojske na ozemlju Belorusije) (Belorusy i rynek 2006b).

⁵⁶⁷ Obenem so beloruske oblasti kot argument proti uvedbi izvozne carine (oz. nelegitimnosti le-te) uporabile tudi nekatere druge meddržavne sporazume s področja ekonomskega in gospodarskega sodelovanja med državama (kot recimo Sporazum o ustanovitvi enotnih pogojev pri določanju cen iz leta 2002), za katere se je kasneje izkazalo, da niso mednarodnopravno veljavni, saj recimo številni izmed njih niso bili ratificirani z ruske strani (Belorusy i rynek 2006a).

⁵⁶⁸ Prvi namestnik beloruskega premiera Vladimir Semaško je npr. izjavil, da gre pri sporu »za medsebojno odvisnost, saj je Rusija odvisna od tranzita plina prek Belorusije, Belorusija pa je odvisna od ruskega plina« (Kommersant, 2006h) in da je odločitev Minska povsem upravičena, saj »mi /Belorusija/ nimamo pogodbe o dobavi plina, Gazprom pa nima pogodbe za tranzit, ki predstavlja 22 % vsega plina, ki ga Gazprom izvozi« (*Ibid.*). Beloruski premier Sergej Sidorski je naslednji dan (28. december 2006) grožnjo ponovil ter za nastalo situacijo obtožil ruski Gazprom: »/č/e bo ruski monopolist nekonstruktiven v pogajanjih, potem seveda s 1. januarjem ne bo nobene pogodbe o tranzitu. Ker Gazprom ne bo imel pogodbe za tranzit, potem mi ne bomo mogli opravljati storitev tranzita za rusko podjetje. Ne moremo črpati zemeljskega plina čez Belorusijo brez pogodbe« (Belorusy i rynek 2007a). Zanimivo, da se je EU, in to kljub slabim izkušnjam energetskega spora ob koncu leta 2005 med RF in Ukrajino, na napoved novih dvostranskih zaostretev med RF in Belorusijo odzvala precej zadržano. Tiskovni predstavnik EK Amadeu Altafaj Tardio je namreč 27. decembra 2006 izjavil, da EU ni preveč zaskrbljena, saj krize (zaenkrat še) ni ter da »bodo zaloge EU v določenih državah članicah več kot zadostovale za soočenje s krizno situacijo« (FinanzNachrichten 2006).

odstotnega deleža beloruske državne družbe Beltransgaz ruskemu monopolistu Gazpromu po ceni 2,5 mrd USD.⁵⁶⁹ Ob tem so beloruske oblasti javno izrazile nezadovoljstvo nad doseženim kompromisom.⁵⁷⁰

Vir: Gromadzki, Kononczuk in Vesely 2006; Belorusy i rynek 2007a in 2007b; Guillet 2007; Kommersant 2007a in 2007b; Yafimava in Stern 2007; Garbe, Hett in Lindner 2011; Tatarincev 2011, 85.

Nezadovoljstvo beloruskega političnega vodstva nad novimi pogoji dobav zemeljskega plina so se manifestirali skozi zaostrovanje sodelovanja na področju surove nafte in tranzita le-te prek beloruskega ozemlja, kar je privedlo tudi do kratkoročnih prekinitev dobav po naftovodu Družba (primer 5.13).

Primer 5.13: Belorusija uvaja »povračilne« ukrepe – naftna kriza 2007

Beloruski protiukrepi

Ker je s 1. januarjem 2007 začela veljati tudi izvozna carina na izvoz ruske nafte in naftnih derivatov v Belorusijo v višini 180 USD za tono, je beloruska vlada 3. januarja kot protiukrep sprejela vladni odlok, v skladu s katerim je s 1. januarjem 2007 uvedla novo uvozno carino na tranzit ruske nafte po beloruskem odseku naftovoda Družba v višini 45 USD za tono (podražitev bi na letni ravni pomenila 2,2 mrd USD novih prihodkov beloruskega proračuna). Obenem je beloruski predsednik Lukašenko napovedal, da bo Belorusija začela zaračunavati RF več vrst davkov na storitve, ki jih je za svojo vzhodno sosedo do sedaj ponujala brezplačno (kot je npr. trošarina za ruske vojaške objekte), v kolikor Rusija ne bo umaknila izvozne carine pri izvozu nafte v Belorusijo.

Reakcija ruskih oblasti

Ruske oblasti so se na nov vzpostavljen ukrep odzvale ostro in napovedale nove možne

⁵⁶⁹ Strani sta k oceni vrednosti Beltransgaza povabili investicijsko banko ABN Amro, katere zgornja ocena je bila blizu beloruski oceni vrednosti (Yafimava in Stern 2007). Končni pogajalski rezultat kaže, da je Gazprom sprejel najvišjo oceno vrednosti ABN Amro (ki jo je za svoje pogajalsko izhodišče vzela tudi beloruska stran).

⁵⁷⁰ Predsednik Lukašenko je celo izjavil, da je dosežen kompromis »hud udarec več stoletij trajajočemu prijateljstvu med državama« (Belorusy i rynek 2007b), ter napovedal povračilne ukrepe na drugih področjih (Belorusy i rynek, 2007a; Kommersant, 2007a).

ukrepe. Namestnik ruskega ministra za gospodarski razvoj in trgovino Andrej Šaronov je ob tem izjavil, da v kolikor jim ne bo uspelo prepričati beloruskih oblasti o neupravičenosti vzpostavljene carine, »bo Rusija primorana sprejeti ukrepe, ki bodo beloruske partnerje prisilili, da resno razmislijo o položaju, v kakšnega so potisnili Rusijo in ruska podjetja s pogodbami za dobavo nafte Evropi« (Belorusy i rynek 2007c).

Zaustavitev dobav ruske surove nafte

Ruski upravljavec naftovoda Družba (Transneft) je 8. januarja 2007 sporočil, da Belorusija odvzema količine nafte, ki so večje od predvidenih (Belorusija naj bi dejansko izvemala surovo nafto, namenjeno poljskim porabnikom) in da bo zaradi tega prisiljen ustaviti dobavo nafte v Evropo. Slednje se je tudi zgodilo, s čimer so številni evropski porabniki (predvsem na Poljskem in v Nemčiji) ostali brez predvidenih količin dobavljene surove nafte.⁵⁷¹ Predstavniki EU so se naslednji dan (9. januarja 2007) ostro odzvali na prekinitev dobave ruske nafte, ki je poleg Nemčije in Poljske prizadela še Slovaško, Madžarsko⁵⁷² in Češko.⁵⁷³ Iz urada beloruskega predsednika Lukašenka so 10. januarja 2007 sporočili, da sta beloruski in ruski predsednik v telefonskem pogovoru isti dan dosegla kompromis, ki naj bi pomenil konec dvostranske krize, ter naročila vladam obeh držav, da pripravijo konkretne predloge za vzpostavitev normalnih odnosov.⁵⁷⁴ Zgolj nekaj ur po objavi novice o doseženem kompromisu med predsednikoma je Belorusija objavila ukinitvev sporne carine na tranzit ruske nafte prek svojega ozemlja in s tem umaknila glavno oviro za vzpostavitev dobave ruske nafte po naftovodu Družba. V naslednjih dneh sta vladi obeh držav sklenili sporazum, v skladu s katerim Belorusija odstopa od svojih zahtev po plačilu posebne carine na tranzit ruske nafte, RF pa v

⁵⁷¹ Namestnik ruskega ministra za gospodarski razvoj in trgovino Andrej Šaronov je zaustavitev dobave pojasnil z dejstvom, da tranzit prek Belorusije ni bil več mogoč, in napovedal, da bodo evropske uvoznike obvestili, da ruska stran ne more izpolniti svojih pogodbenih obveznosti zaradi »višje sile« (Kommersant 2007a; Belorusy i rynek 2007a).

⁵⁷² Madžarske oblasti so že 9. januarja sporočile, da je bila država zaradi zaustavitve dobave nafte primorana načeti svoje strateške zaloge surove nafte (Rossijskaja gazeta 2007).

⁵⁷³ Nemška kanclerka Angela Merkel, takrat predsedujoča EU, je zaplet komentirala z besedami, da so takšni enostranski ukrepi »nesprejemljivi« in da »takšna dejanja spodkopavajo zaupanje, saj na tej podlagi ni mogoče graditi nemotenega sodelovanja« (Kommersant 2007b). Podobno ostro stališče je isti dan izrazil tudi predsednik EK Jose Manuel Barroso (*Ibid.*).

⁵⁷⁴ Številni analitiki so ob tej novici zapisali, da je bila predvsem ruska stran zainteresirana za čimprejšnji konec krize in ponovno normalno vzpostavitev dobave ruske nafte prek naftovoda Družba, saj naj bi v nasprotnem primeru nadaljevanje spora imelo (predvsem zaradi dejstva, da je prek tega naftovoda RF v tistem času izvozila kar tretjino vse izvožene nafte) resne posledice tako za ruske naftne družbe, kot tudi za mednarodni ugled RF (Kommersant 2007b).

zameno zmanjša carino na izvoz ruske nafte v Belorusijo z dosedanjih 180 na 53 USD za tono (ukrep, ki je bil vzpostavljen v začetku leta 2007 in je za Belorusijo drastično podražil rusko nafto).⁵⁷⁵

Vir: Belorusy i rynek 2007a; Belorusy i rynek 2007c; Belorusy i rynek 2007c; Kommersant 2007a; The Guardian 2007.

V obdobju 2007–2009 se je državam uspelo izogniti ponovitvam energetskih kriz iz začetka leta 2007, kar je bilo na plinskem področju pogojeno s petletnim sporazumom o pogojih dobave zemeljskega plina (ki so predvidevale postopen, počasnejši prehod na tržno oblikovane cene) ter nakupom 50 % deleža Beltransgaz s strani Gazproma.⁵⁷⁶ Medtem so tveganja ponovnih sporov obstajala predvsem pri vprašanju izvoza in tranzita ruske surove nafte. RF je namreč vse od začetka 21. stoletja delovala v smeri diverzifikacije izvoznih poti, ki so se intenzivirala prav po naftnem sporu z Belorusijo leta 2007 (izgradnja druge faze Baltskega naftovodnega sistema). Slednje bi lahko v srednjeročnem obdobju pomenilo, da bo tranzit prek Belorusije izgubljal strateški pomen za RF.

Ker je dvostranski rusko-beloruski medvladni sporazum, s katerim se je leta 2007 končal naftni spor, veljal do 1. januarja 2010, je bilo mogoče pričakovati napeta pogajanja o novem sporazumu vse do 31. decembra 2009, iz katerih bi obe strani želeli potegniti največje koristi. Ruska stran je namreč napovedala, da bo v primeru, da nov sporazum ne bo podpisan do 31. decembra, vsa dobavljena ruska surova nafta carinjena (torej skupaj s plačilom izvozne carine v višini 267 USD za tono). Pogajalsko izhodišče RF je bilo, da bi lahko Belorusija dobivala surovo nafto za pokritje domačih potreb (okrog 6,3 mio ton od skupnih 21 mio ton) brez plačila izvozne carine, medtem ko bi na preostale obsege veljala

⁵⁷⁵ Putin je 15. januarja 2007 na seji ruske vlade izpostavil, da bo Belorusija kljub sprejetim ukrepom še vedno dobivala precejšnje subvencije v obliki cenejših energentov in s tem privarčevala približno 5,8 mrd USD letno (3,3 mrd v obliki cenejšega zemeljskega plina in 2,5 mrd zaradi cenejše surove nafte in naftnih derivatov) (Kommersant 2007c). Če to vsoto primerjamo s celotnim beloruskim BDP leta 2006 (35 mrd USD), vidimo, da RF subvencionira več kot 15 % celotnega beloruskega gospodarstva. V kolikor pa omenjene subvencije primerjamo z beloruskim proračunom za leto 2007 (14 mrd USD), vidimo, da je RF financirala več kot 40 % celotnega beloruskega proračuna.

⁵⁷⁶ Yafimava in Stern (2007, 6) ocenjujeta, da je nižja cena zemeljskega plina, ki naj bi jo Belorusija plačevala po plinski krizi 2007, tudi z vidika Gazproma povsem upravičena, saj je Gazprom dobil dostop do beloruskega plinskega omrežja, kar mu ni uspelo v primeru Ukrajine.

izvozna carina v polnem obsegu. Cilj ruske strani naj bi bil zmanjšanje »energetskih« subvencij Belorusiji, saj ruskim energetskim TNP v obdobju od leta 2007 ni uspelo pridobiti pomembnejših lastniških deležev v beloruskih rafinerijah, za katere sta kazala interes državni Rosneft in zasebni Lukoil. Po drugi strani je beloruska stran izpostavljala, da predstavlja ruski predlog za plačilo izvoznih carin grobo kršitev pravil delovanja Carinske unije, ki predvideva prosto trgovino med državami članicami,⁵⁷⁷ ter da bo v primeru realizacije ruskih načrtov primorana enostransko povečati tarifo za tranzit ruske surove nafte (s 3,9 na 45 USD) (Kommersant 2010a; Tatarincev 2011, 99).

Po tem, ko vladam obeh držav še niti v sredini januarja 2010 ni uspelo doseči kompromisa, so ruska naftna TNP začela zmanjševati dobavne obsege beloruskim rafinerijam (zmanjšanje dobav za okrog 60 %), saj dobave v primeru 100-odstotnega plačila izvozne carine niso bila ekonomsko profitabilna.⁵⁷⁸ Šele 27. januarja so vladni predstavniki RF in Belorusije oznanili podpis novih sporazumov, s katerimi se je kriza končala. Slednji v večji meri upoštevajo ruski predlog, saj se je morala Belorusija sprijazniti z uvozom zgolj dela celotnih obsegov (6,3 mio ton) brez plačila ruske izvozne carine. Preostali del dobavljene surove nafte (več kot 15 mio ton) bo v celoti obdavčen. Edina prednost, ki si jo je uspela izpogajati beloruska stran, je bila manjše (11-odstotno) povečanje tranzitnih tarif (Kommersant 2010b; Kommersant 2010c).

Prikazani primeri zelo razvidno kažejo na izrazit in dinamičen⁵⁷⁹ preplet v začetku poglavja opisanih interesov RF, pri katerih gre tako za geopolitične (pomen Belorusije z

⁵⁷⁷ Predsednik vlade RF Putin je 10. januarja takšno obrazložitev Belorusije zavrnil z argumentom, da področje sodelovanja na energetskem področju ne podlega do tedaj podpisanim sporazumom o delovanju Carinske unije in da bo omenjene elemente še potrebno ločeno dodelati (Kommersant 2010a).

⁵⁷⁸ Ob tem je potrebno izpostaviti, da so bili zaradi zmanjšanih dobav in začasnih plačil izvozne carine prizadeti tudi korporativni interesi ruskih naftnih TNP, in sicer ne zgolj zaradi zmanjšane izvoza v Belorusijo, temveč tudi zaradi delnega lastništva (42 % delnic) beloruske rafinerije Mozyrskij NPZ s strani ruskega podjetja Slavneft (slednje je v paritetnem lastništvu GazpromNeft in TNK-BP) (Kommersant 2006b; Zevin 2008, 120).

⁵⁷⁹ Bistveno manjši plinski spor se je med državama ponovil junija 2010, ko je beloruski dolg za že dobavljene obsege začel hitro rasti in že znašal 192 mio USD. Belorusija je dolg priznala, vendar je odlog plačila poskušala razložiti s težko makroekonomsko situacijo v državi, obenem pa je Gazprom obtožila, da tudi sam dolguje beloruski strani več kot 300 mio USD za tranzit ruskega plina po plinovodu Jamal – Evropa. Ker je Belorusija zavlačevala s plačilom dolga, je Gazprom med 21. in 23. junijem zmanjšal dobave plina Belorusiji za 40 %, pri čemer pa tranzit čez belorusko ozemlje ni bil moten. Po tem ko je Belorusija 23. junija poravnala dolg, je Gazprom 24. junija 2010 povečal dobave do običajne ravni, čez

vidika ruskega dojemanja nacionalne varnosti in obrambe), geoekonomske (pomen nadzora nad tranzitno infrastrukturo, ki je pomembna za nemoten tranzit ruskih energentov v Evropo) in korporativne interese ruskih energetskih TNP. Prakse ekonomske diplomacije RF v odnosu do Belorusije v zadnjih petih letih kažejo, da je RF začela tudi v primeru Belorusije (ki je sicer strateška zaveznica RF) izvrševati politiko postopnega prehoda na tržni model energetskega sodelovanja (npr. področje zemeljskega plina), ki pa jo je bila pripravljena modificirati v primeru povečanja vpliva svojih energetskih TNP v beloruskem energetskem sektorju (lastniški vstop v beloruske rafinerije, korporativni vidiki).⁵⁸⁰ Pri tem je bila RF le delno uspešna, saj je v omenjenem obdobju zgolj Gazprom uspel pridobiti nadzor nad beloruskim plinovodnim omrežjem, vendar pa je za to plačal izjemno visoko ceno,⁵⁸¹ medtem ko občutnejši prodor ruskih naftnih TNP na beloruski trg ni uspel. V tovrstnih razmerah je rusko politično vodstvo presodilo, da nadaljevanje politike občutnega subvencioniranja beloruskega gospodarstva ne prinaša potrebnih rezultatov, in je začelo izvrševati bistveno bolj pragmatično (Yafimava in Stern 2007, 7) in postideološko politiko (Garbe, Hett in Lindner 2011, 200), ki pa je še vedno osnovana na (nekoliko manjšem) subvencioniranju beloruskega gospodarstva v zameno za sodelovanje Belorusije v evrazijskih iniciativah ruskega političnega vodstva in nadaljnjih interesih ruskih TNP za nadzor največjih beloruskih gospodarskih (proizvodnih) segmentov.

Obenem so primeri rusko-beloruskega in rusko-ukrajinskega energetskega sodelovanja jasno pokazali na ranljivost RF glede tranzita fosilnih energentov, saj je belorusko vodstvo vsakršen občutni poskus RF za spremembo preteklih modelov sodelovanja (temelječih na subvencioniranih cenah ali/in izvzetju izvoznih carin) izkoristilo za izsiljevanje z zaustavitvijo tranzita ruskih fosilnih energentov ali napovedjo drastičnih

nekaj dni pa plačal za tranzit zemeljskega plina 228 mio USD (Yafimava 2010). Avtorica (*Ibid.*, 13–14) tudi v tem sporu vidi prevladujoče ekonomske vzroke, čeprav ne izključuje pomena političnih determinant (obdobje, ko je Belorusija ponudila pribežišče nekdanjemu predsedniku Kirgizije Bakijeve, vprašanje zaključnih pogajanj glede začetka delovanja Carinske unije ter priznanja Abhazije in Južne Osetije).

⁵⁸⁰ Ob svojem uradnem obisku v Belorusiji oktobra 2007 je takratni predsednik vlade RF V. Zubkov eksplicitno izjavil, da je RF pripravljena razmisliti o izgradnji druge linije naftovoda Družba, v kolikor bo Gazprom lahko vstopil v lastništvo Beltransgaza (Tatarincev 2011, 79).

⁵⁸¹ Jeseni 2011 je Gazprom od beloruske države odkupil še preostali 50-odstoten delež Beltransgaza, za katerega je kupnina znašala 2,5 mrd USD, ki mora biti poravnana v denarju in ne v dobavah zemeljskega plina (Reuters 2011).

sprememb politike na varnostno-oborožitvenem področju. Ravno zato Guillet (2007, 17) kritično ugotavlja, da številne obtožbe Gazproma oz. RF o izvajanju »neoimperialistične energetske politike« (kar se naj bi odražalo ravno skozi energetske krize) v primeru Belorusije nimajo nikakršne osnove, saj se razlogi nahajajo drugje.⁵⁸²

Pričakovati je, da se bo v naslednjih letih omenjena odvisnost od tranzita z vidika RF začela zmanjševati (vzročno-posledično se bodo poslabšale tudi pogajalske pozicije Belorusije), saj bo začel s polnimi obsegi delovati plinovod Severni tok, del tranzita surove nafte pa bo mogoče v še večjem obsegu preusmeriti na druge/nove izvozne poti (Garbe, Hett in Lindner 2011, 201). Posledično je pričakovati tudi spremembe ravnotežja znotraj razmerij »vzajemne soodvisnosti«, ki naj bi po ocenah Sterna (2006, 34) zaznamovali tudi rusko-ukrajinske in rusko-beloruske odnose.

5.2.3 Države neto uvoznice energentov: privilegirano sodelovanje v zameno za strateško partnerstvo in dostop do notranjih energetskih trgov

Analizirani primeri odnosov RF z Ukrajino in Belorusijo immanentno razkrivajo osrednje izpostavljene interese in cilje, ki jih slednja poskuša realizirati s pomočjo svoje energetske diplomacije. Širše lahko tovrsten model sodelovanja označimo kot »privilegirano sodelovanje v zameno za strateško partnerstvo«, kar v prvi vrsti na plinskem področju pomeni možnost dostopa do cenejših virov zemeljskega plina (Gazprom) v primeru, da se ruskim energetskim TNP omogoči (vsaj delni) nadzor nad osrednjo energetske infrastrukturo (plinovodi in naftovodi) ali večji vstop na notranji trg posameznih držav. Tovrstno prakso lahko poleg izpostavljenih Ukrajine in Belorusije (pri katerih je močno prisotna še tranzitna determinanta, kar smo posebej izpostavili) opazimo tudi pri odnosih RF z nekaterimi drugimi državami bližnjega sosedstva, ki so neto uvoznice energentov, kot npr. Armenija in Gruzija. Po eni strani namreč Armenija, ki velja za pomembno zaveznico RF na Kavkazu (Guillet 2011, 59),⁵⁸³ pridobiva določene

⁵⁸² Podobno ugotavljajo tudi Garbe, Hett in Lindner (2011, 201), ki rusko-beloruske energetske spore povezujejo predvsem z interesi RF za prehod na bistveno bolj tržne energetske odnose.

⁵⁸³ Armenija je npr. edina izmed treh kavkaških držav (Armenija, Gruzija, Azerbajdžan), ki sodeluje v obrambno-varnostni organizaciji OSKV.

subvencije v obliki nekoliko nižjih cen zemeljskega plina, saj ima Gazprom večinski (80-odstoten) lastniški delež v nacionalnem operaterju plinskega omrežja ArmRosgazprom, po drugi strani pa je Gruzija v zadnjih letih sicer močno zmanjšala obsege dobav ruskega zemeljskega plina (z 1,9 mrd m³ leta 2006 na zgolj 0,2 mrd m³ leta 2010), vendar pa letega dobiva po evropsko primerljivih cenah. Po ocenah nekaterih avtorjev (Stern 2006, 49; Zevin 2008, 73) naj bi bili plinski odnosi RF z državami bližnjega sosredstva podvrženi predvsem sprejeti politiki RF o prehodu na tržno oblikovane modele sodelovanja (strategija sprejeta 2004) in kot taki podvrženi predvsem »cenovnim sporom«, ⁵⁸⁴ vendar pa slednje ne moremo posplošiti na vse države regije, saj npr. Belorusija (kot prikazano) in v bistveno manjši meri Armenija še vedno uživata drugačne modele dobav zemeljskega plina, kar tema državam (in njihovim največjim gospodarskim subjektom) omogoča koriščenje občutnih konkurenčnih prednosti v obliki cenejših vstopnih surovinskih proizvodnih dejavnikov. ⁵⁸⁵ Zato ocenjujemo, da so bilateralni energetske odnosi RF v regiji v večji meri podvrženi drugim interesom, med katerimi izstopajo:

- a) vprašanje dostopa ruskih energetskih TNP do notranjih trgov posameznih držav,;
- b) tranzitna determinanta v primeru Ukrajine in Belorusije; ter
- c) širše politično-ekonomsko sodelovanje držav regije z RF, pri čemer predstavljajo najpomembnejše elemente obrambno-varnostno (npr. v okviru OSKV) in gospodarsko sodelovanje (npr. Carinska unija, Skupni gospodarski prostor).

⁵⁸⁴ Dimick (2011, 55–6) v svoji raziskavi plinskih sporov RF z Ukrajino in Belorusijo ugotavlja, da je bil končni izid le-teh odvisen predvsem od dveh determinant, in sicer: a) aktualnih cen zemeljskega plina na evropskih trgih; in b) stopnjo konsolidiranosti političnega sistema tako znotraj RF, kot tudi državah uvoznikah zemeljskega plina. Pogajalski izid omenjenih sporov je bil ugodnejši za RF (Gazprom) v primeru višjih (evropskih) cen za zemeljski plin (s tem so bile tudi ruske zahteve za dvig cen bolj upravičene) ter v primeru večje razdrobljenosti (nestanovitnosti političnega sistema) politične elite v Ukrajini ali Belorusiji. Slednji dejavnik velja po naši oceni predvsem za Ukrajino, saj so se strukturne značilnosti beloruskega političnega sistema v zadnjem desetletju niso bistveno spremenile.

⁵⁸⁵ Znotraj diskurza o modelih sodelovanja RF z državami regije na plinskem področju je potrebno upoštevati tudi vidik monopolizacije trga, kar lahko pripelje do tega, da se strateško delovanje monopolista (npr. Gazproma) začne usmerjati v poskuse maksimizacije kratkoročnih in srednjeročnih profitov (npr. prek shem povečanja dobavnih cen) tudi mimo morebitnih drugih državnih interesov.

6 SKLEP

V sklepnem poglavju doktorske disertacije bomo podrobneje predstavili raziskovalne rezultate, skozi katere bomo tudi potrdili/ovrgli predhodno zastavljene delovne hipoteze. Prav tako bomo povzeli osrednje ugotovitve in znanstvene prispevke, tako na ravni teoretičnih pristopov, kot tudi na ravni empiričnega raziskovanja, pri čemer bomo posebno pozornost bomo namenili ugotovitvam glede strukturnih in kvalitativnih razlik energetske diplomacije RF do EU ter do držav bližnjega sosjedstva. Ugotovitve bomo poskušali sintetično povezati ter predstaviti možne poti nadaljnje uporabe energetske diplomacije kot sredstva ZP RF tako z vidika učinkovitosti, kot tudi časovne dimenzije in delovanja v odnosu z drugimi subjekti MO.

Glede na to, da se številni avtorji, ki v svojih analizah (ne)posredno raziskujejo in proučujejo sodobne prakse energetske diplomacije posameznih držav (vključno z RF), konceptualnim definicijam polja raziskovanja izognejo in jih teoretično ne opredelijo/razmejijo (prim. Müller – Kraenner 2007; Lin 2008; Lough 2011, Smith 2008a in 2008b; Blank 2009; Umbach 2009; idr.), smo morali pojem energetske diplomacije v disertaciji uvodoma celostno predstaviti in ga konceptualizirati. V skladu z našim razumevanjem energetska diplomacija služi kot sredstvo zunanje (energetske) politike države, pri čemer so prioritetni cilji le-te odvisne od več dejavnikov, med katerimi posebej izstopajo ekonomske (pomen delovanja nacionalnih energetskih TNP), energetske (preskrbljenost z energetskimi viri) in politične determinante (predvsem zunanji vidik, odnos država – mednarodno okolje). Tako smo se odmaknili od (prevladujočega) (neo)realističnega znanstvenega diskurza, ki se kaže v razumevanju energetske diplomacije predvsem v kontekstu države ter relacij država – država. Ker slednji pogled izključuje možnost večjega vpliva nedržavnih akterjev (predvsem energetskih TNP), ne preseneča, da naj bi bili cilji (tako razumljene) energetske diplomacije predvsem zagotavljanje nacionalne varnosti države (koncept energetske varnosti, npr. EU) oz. povečevanje moči države v mednarodni skupnosti (v primeru držav izvoznic energentov, kar se pogosto označuje z »novim imperializmom« ali uporabo

energetskih sredstev kot sredstev prisile, npr. v primeru RF). Medtem je skozi analizo aktualnih mednarodnih praks mogoče empirično potrditi, da imajo pomembno vlogo v procesu oblikovanja (vzpostavljanje agende in ciljev) in izvajanja energetske diplomacije tudi nedejavni akterji (predvsem energetska TNP). Slednje vpliva na to, da so lahko osrednji cilji energetske diplomacije (posamezne države) zelo različni, saj se v procesu vzpostavljanja osrednjih ciljev zunanje energetske politike mešajo gospodarski (tako državni, kot zasebni), socialni (predvsem posredno), politični (notranji in zunanji vidiki) in varnostni interesi. Posledično lahko države s pomočjo energetske diplomacije kot sredstva ZP dosežajo tako ekonomske, kot tudi politične ali druge cilje; prav tako se lahko energetska diplomacija kot sredstvo ZP uporablja tako v pozitivnem (prepričevanje), kot tudi negativnem smislu (prisiljevanje, sredstvo prisile). V disertaciji smo predstavili številne praktične primere, ki potrjujejo empirično vrednost tovrstnega pristopa. S pomočjo slednjega lahko namreč koherentno in celostno proučujemo aktualne procese, v katere so vpete tako države na bilateralni (prim. energetske odnose med RF in Kitajsko) in multilateralni ravni (prim. proces vzpostavljanja Foruma držav-izvoznic zemeljskega plina), kot tudi energetska TNP (prim. interesov ruskih naftnih TNP v evropskem kontekstu).

Pri opredeljevanju ciljev energetske diplomacije RF⁵⁸⁶ je potrebno izhajati tako iz osrednje (koordinacijske) vloge MZZ RF kot nosilca energetske diplomacije, kot tudi osrednjih zunanjepolitičnih⁵⁸⁷ in (zunanje)energetskih⁵⁸⁸ strategij RF. Slednje se sicer v največji meri nanašajo na doseganje 'pozitivnih' ciljev energetske diplomacije RF (zagotavljanje nemotene dobave energentov porabnikom na eni strani ter stabilnost povpraševanja na drugi strani, krepitev bilateralnega/multilateralnega energetskega in političnega sodelovanja ipd.). Poleg omenjenih vidikov je nujno potrebno izpostaviti še vidik zaščite interesov in promocije nacionalnih energetskih TNP; slednji je postajal vedno aktualnejši po letu 2000, kar je povezano predvsem z notranjo dinamiko razvoja

⁵⁸⁶ Prva delovna hipoteza: energetska diplomacija predstavlja posebno sredstvo ZP RF, katere cilji so lahko tako pozitivni (zagotavljanje nemotene dobave energentov porabnikom na eni strani in stabilnost povpraševanja na drugi strani, krepitev bilateralnega/multilateralnega gospodarskega in političnega sodelovanja ipd.), kot tudi negativni (uporaba energetske diplomacije kot sredstva prisile – embargo ipd. ukrepi).

⁵⁸⁷ V prvi vrsti opredeljenih v Konceptcijah ZP RF iz leta 2000 in 2008.

⁵⁸⁸ Opredeljenih v Energetski strategiji RF do leta 2020 ter Energetski strategiji do 2030.

ruskega energetskega sektorja in posameznimi fazami internacionalizacije poslovanja ruskih energetskega TNP (prim. študija primera vstopa ruske naftne družbe Surgutneftegaz na madžarski trg). Po drugi strani uradni vladni dokumenti RF nikjer ne omenjajo možnosti uporabe energetske diplomacije kot negativnega sredstva (sredstva prisiljevanja), čeprav nekateri primeri aktualnih praks RF nazorno kažejo na uporabo tovrstnih pristopov: pri tem pa v skladu z rezultati našega raziskovanja v največji meri niti ne gre za odnose z Ukrajino (plinske krize 2006 in 2009) ali Belorusijo (ciklični energetske spori v obdobju 2007–2010), za katere je v prvi vrsti potrebno iskati številne (tudi protislovne) vzroke v notranjepolitičnih razmerah znotraj samih omenjenih državah (predvsem v ukrajinskem primeru), temveč za posamezne poskuse uporabe energetske diplomacije kot sredstva prisiljevanja v primeru baltskih držav (predvsem Litve) ter posameznih držav OA (najbolj izrazito v odnosih s Turkmenistanom). Vendar pa obseg tovrstnih primerov nikakor ne moremo primerjati z analizami nekaterih avtorjev (Ciziunas 2008; Woehrel 2009; Maigre 2010; ipd.), ki uporabo sredstev prisiljevanja s strani ruskih energetskega TNP (v prvi vrsti plinskega monopolista Gazproma, pa tudi nekaterih naftnih družb) vidijo v številnih elementih energetskega delovanja, za katere pa mi nasprotno ocenjujemo, da nosijo v prvi vrsti tržni karakter in so pogojeni s specifičnimi značilnostmi delovanja mednarodnih energetskega trgov, vertikalno integriranostjo energetskega TNP ipd. Kot eden najbolj pomenljivih tovrstnih primerov služi zmanjšanje obsega tranzita surove nafte in naftnih derivatov prek Litve in Latvije, ki pa v prvi vrsti ni posledica 'ekonomskega šikaniranja', temveč preusmeritve tranzitnih tokov na nov domači (ruski) morski terminal v Primorsku (projekta Baltski naftovodni sistem I. in II.),⁵⁸⁹ odločitev o gradnji katerega je bila sprejeta že leta 1999. Obenem je potrebno izpostaviti, da omenjena praksa rabe energetske diplomacije kot negativnega sredstva ZP s strani RF v posameznih primerih ne predstavlja precedensa v MO, saj se tovrstne prakse poslužujejo tako druge države neto izvoznice energentov (najbolj znan naftni embargo zalivskih držav 1973/1974) kot tudi svetovne velesile, ki so neto uvoznice fosilnih

⁵⁸⁹ Če omenjeno ponazorimo z empiričnimi podatki (tabela 5.5): leta 2000 je Baltsko morje predstavljalo najmanj pomembno izvozno smer (poleg naftovoda Družba ter Črnega morja) ruske surove nafte (17 % celotnega izvoza oz. 20,8 mio ton letno). Po začetku delovanja projekta Baltski naftovodni sistem in razvoja ruskega pristanišča Primorsk se je omenjeni delež povečal na 40 % oz. kar 70 mio ton letno.

energentov (prim. dolgotrajni embargo na uvoz surove nafte s strani ZDA proti Iranu, naftni embargo ZDA in držav članic EU proti Siriji ipd.).

Med ključnimi determinantami (kontekst), ki po naši oceni najbolj vplivajo na kvalitativne značilnosti energetske diplomacije RF v posameznih primerih velja eksplicitno izpostaviti: a) notranje okolje (vloga in pomen TNP v energetske sektorju); b) bilateralni ali multilateralni vidik delovanja energetske diplomacije; c) spremembe zunanje okolja (predvsem ciljnih trgov in omejitve, ki izvirajo iz mednarodnega okolja); ter d) zunanjepolitične prioritete. Pomen prepleta omenjenih dejavnikov lahko ponazorimo s študijo primera rusko-kitajskih odnosov na področju zemeljskega plina. V omenjenem primeru je potrebno razumeti položaj Gazproma tako na domačem trgu (kljub temu da ima slednji status 'naravnega monopolista', se njegov tržni delež postopno zmanjšuje na račun neodvisnih proizvajalcev), kot tudi interese za diverzifikacijo ključnih izvoznih trgov, ki so v prvi vrsti povezani z veliko odvisnostjo od evropskega trga (le-ta predstavlja največji delež prihodkov od prodaje zemeljskega plina). Slednje pomeni potrebo po iskanju novih tržišč, med katerimi (zaradi predvidenih obsegov povpraševanja v naslednjih desetletjih) najbolj izstopa prav kitajski trg. Z vidika zunanjepolitičnih prioritet je poglobljeno rusko-kitajsko sodelovanje na področju dobav zemeljskega plina tudi pomemben cilj ruske ZP, ki želi po eni strani krepiti odnose z 'novimi centri moči' (predvsem v sklopu držav BRICS), po drugi strani pa zmanjšati elemente odvisnosti od enega (evropskega) trga, kar je pomembno predvsem z vidika zagotavljanja stabilnih (proračunskih) prihodkov z naslova izvoza fosilnih energentov, ki nadalje služijo kot ključen vzvod izvajanja drugih prioritarnih nacionalnih politik (socialni projekti, oboroževanje in vojska ipd.). Posledično ne preseneča, da je ruski politični vrh v zadnjih letih večkrat izpostavljala potrebo po sklenitvi dobavnih sporazumov med ruskim Gazpromom in kitajskim CNPC, ruski diplomati pa so prav tako večkrat napovedovali skorajšnji podpis sporazumov, do katerega pa tudi po desetih letih pogajanj še vedno ni prišlo. Kot smo pokazali, razlog za to ne leži v pomanjkanju fleksibilnosti v pogajanjih strani Kitajske (kot npr. to razumejo na ruski strani; prim. Žiznin 2005), temveč v ekonomskih determinantah (tržnih elementih), saj si Gazprom (pričakovano) želi zemeljski plin prodajati Kitajski po primerljivi ceni, kot jo dosega na evropskem trgu

(cenovna substitucija), medtem ko ima Kitajska v tem trenutku cenejše vire zemeljskega plina (tako prek povečane domače proizvodnje, kot tudi prek cenejšega uvoza iz držav OA).⁵⁹⁰ Omenjeni primer tudi nazorno kaže na pomen specifičnih značilnosti posameznih energetskih trgov, ki imajo v primeru zemeljskega plina predvsem regionalni značaj (za razliko od naftnega, v primeru katerega gre za razvit globalni trg).

V okviru proučevanja energetske diplomacije RF do EU⁵⁹¹ je potrebno izpostaviti potrebo po raziskovanju treh različnih ravni energetskih odnosov, in sicer: a) odnos RF do EU kot skupnosti držav (pomen EK in razvoja notranjega energetskega trga); b) bilateralni odnosi RF s t. i. starimi članicami (EU 15); in c) bilateralni odnosi RF s t. i. novimi članicami (EU 12). Kot smo podrobneje pokazali skozi raziskovanje in analizo aktualnih praks, omenjene tri ravni zaznamujejo v določeni meri različni pristopi energetske diplomacije RF, kar je pogojeno tako z diferenciranimi cilji energetske diplomacije RF, kot tudi z zunanjim okoljem (predvsem nadaljnjim regulativnim razvojem notranjih energetskih trgov EU, npr. sprejetjem 3. energetskega paketa).

V kolikor se sprva ustavimo pri ciljnih energetske diplomacije RF v kontekstu izpostavljenih treh ravni sodelovanja z EU, vidimo, da je poleg skupnih ciljev, vezanih predvsem na povečanje ali vsaj ohranitev tržnih deležev na trgu ter zaščito interesov svojih nacionalnih TNP, v primeru odnosov s skupino EU 15 imanenten tudi cilj razvoja bilateralnih odnosov s ciljem zagotavljanja potrebnih TNI in tehnologij za razvoj in modernizacijo ruskega notranjega energetskega trga (posebej velja za področje naftnega trga in trga proizvodnje električne energije). V tem kontekstu je mogoče govoriti o vzajemni (simetrični) soodvisnosti, saj prek tovrstnega bilateralnega sodelovanja (predvsem z Nemčijo, Italijo in Francijo) ruska energetska TNP pridobijo možnost dostopa do trga končnih porabnikov (posledično gre za izkoriščenje sinergijskih učinkov,

⁵⁹⁰ Po neuradnih podatkih naj bi razlika med ponudbo (cena Gazproma) in povpraševanjem (cena, ki jo je pripravljena plačati Kitajska, v imenu katere se pogaja CNPC) znašala okrog 100 USD za 1.000 m³ zemeljskega plina.

⁵⁹¹ Tretja delovna hipoteza: osrednja determinanta energetske diplomacije RF do EU je vzajemna soodvisnost, saj je RF (predvsem na področju zemeljskega plina) v precejšnji meri odvisna od EU trga, medtem ko so na drugi strani številne države EU energetske odvisne od uvoza iz RF. EU je – kot odgovor na plinske krize v obdobju 2006–2009 – v zadnjem obdobju pričela izvrševati politiko diverzifikacije virov energentov, kar so osrednji subjekti ruske energetske diplomacije razumeli predvsem kot omejevanje dostopa do ključnih trgov.

ki nastajajo iz vertikalne integriranosti podjetij) in povečanje tržnih deležev, medtem ko po drugi strani nekatera največja evropska energetska TNP pridobijo dostop do ruskega trga proizvodnje energetskih virov, s čimer povečujejo globalno konkurenco in profitabilnost svojega poslovanja.⁵⁹² Poleg tega si RF od tovrstnega sodelovanja obeta dostop do tehnologij, ki je izjemnega pomena za razvoj novih, zahtevnih nahajališč (v primeru plinskega sektorja npr. nahajališče Shtokman, v primeru naftnega sektorja pa razvoj arktičnih projektov); slednji so ključnega pomena za srednje- in dolgoročno ohranitev visoke dinamike proizvodnje fosilnih energentov v RF.

V primeru odnosa RF do EU (kot skupnosti držav) in skupine EU 12 je mogoče opredeliti drugačne tendence, ki so pogojene predvsem z: a) bistveno večjo odvisnostjo omenjene skupine držav od uvoza fosilnih energentov iz RF; b) posledicami plinskih kriz RF z Ukrajino (2006 in 2009); in c) uvedbo 3. energetskega paketa (ključno predvsem za sodelovanje na področju zemeljskega plina). Omenjeni dejavniki so vplivali na to, da je v obdobju po letu 2006 prišlo do povečane politizacije energetskih odnosov, ki se je med drugim odrazila v prevladovanju razumevanja energetske diplomacije RF kot »energetskega imperializma«, edini cilj katerega je izvajanje politike *divide et impera* (gre za igro z ničelno vsoto, *zero-sum game*); čeprav je omenjeni pristop v prvi vrsti prevladoval na področju zemeljskega plina (prim. omejevanje možnosti prevzema angleškega podjetja Centrica s strani Gazproma), je kasneje vplival tudi na druga področja energetskega sodelovanja (prim. Surgutneftegaz). Pogled »energetskega imperializma« je močno vplival tudi na pripravo številnih politik EU v obdobju 2006–2009,⁵⁹³ usmerjenih v krepitev energetske varnosti (razumljene predvsem kot varne oskrbe s fosilnimi energenti) in zunanjo energetske politiko diverzifikacije,⁵⁹⁴ cilj katerih naj bi bilo zmanjšanje deleža ruskega plina v celotnem uvozu tega energenta EU. RF je

⁵⁹² Kot najboljši empirični primer tovrstnega (so)delovanja lahko služi nemški koncern E.On, ki je leta 2006 v sklopu privatizacije RAO ES vstopilo na ruski trg proizvodnje električne energije (skupne investicije okrog 6 mrd USD, okoli 8.600 MW skupnih proizvodnih zmogljivosti). Leta 2011 so konsolidirana podjetja E.On Russia predstavljala več kot 5 % celotne proizvedene električne energije v RF (največji posamičen tržni delež) (E.On 2011).

⁵⁹³ Glej npr. predlog EK »An external policy to serve Europe's energy interests« (S160/06, 2006).

⁵⁹⁴ Slednja vključuje tri osrednje ravni: diverzifikacija virov (torej iskanje novih dobavnih virov fosilnih energentov, predvsem v kaspjski regiji in OA), diverzifikacija tranzitnih poti ter diverzifikacija samih energentov znotraj skupne energetske bilance (zmanjšanje deleža fosilnih energentov v skupni domači porabi primarnih virov energije, povečanje deleža OVE).

na omenjen razvoj politik EU odgovorila z agresivnejšo energetske diplomacijo, usmerjeno predvsem v: a) ščitenje tržnih deležev svojih energetskih TNP na trgih EU (prek mehanizma sklepanja bilateralnih sporazumov s posameznimi državami članicami EU); b) razvijanje novih alternativnih tranzitnih poti (plinska projekta Severni in Južni tok) in ključnih trgov (postopno preusmerjanje energetskih tokov predvsem na vzhod, prim. naftovod ESPO); in c) poskuse vplivanja na mednarodno (pravno) okolje (umik podpisa ECT,⁵⁹⁵ ruska iniciativa za sklenitev novega univerzalnega sporazuma na področju mednarodnega energetskega sodelovanja). Posledično sta po naši oceni obe strani s svojimi politikami vplivali na to, da so energetske odnosi med EU in RF v obdobju po letu 2006 v večji meri podvrženi političnim dejavnikom, kar nedvomno zavira možnosti poglobljenega širšega sodelovanja in močno vpliva na realizacijo nekaterih novih projektov (npr. izgradnja plinovoda Južni tok). Pomembno je izpostaviti, da v primeru energetske diplomacije RF do EU (ne glede na to, katero od ravni dialoga vzamemo v polje raziskovanja) močno prevladujejo gospodarski vidiki, pogojeni predvsem s tržnimi determinantami in interesi ruskih (državnih in zasebnih) TNP, za katere je evropski trg (slednje velja tako za zemeljski plin, kot tudi za surovo nafto) daleč najpomembnejši končni trg.

Raziskovanje energetske diplomacije RF do držav Kaspijskega bazena oz. OA (prim. odnosov med RF ter Azerbajdžanom, Turkmenistanom in Kazahstanom) ter nekaterih drugih, predvsem pomembnih tranzitnih držav (Ukrajina, Belorusija) je potrdilo predhodno zastavljeno delovno hipotezo⁵⁹⁶, pri čemer smo v disertaciji dodatno izpostavili pomen notranjepolitičnega konteksta v posameznih državah regije, ki lahko prav tako močno vpliva na zunanje okolje izvajanja ruske energetske diplomacije (slednje se je pokazalo kot posebej aktualno v primeru rusko-ukrajinskih energetskih odnosov, ki

⁵⁹⁵ RF je leta 1994 omenjen mednarodni sporazum sicer podpisala, a ga ni nikoli ratificirala. Svoj podpis je umaknila avgusta 2009. Več o tem v poglavju 4.1.2.

⁵⁹⁶ Četrta delovna hipoteza: predpostavljamo, da so osrednje značilnosti energetske diplomacije RF do držav bližnjega sosedstva: a) politika zadrževanja/omejevanja (*restraint policy*, predvsem do držav OA); in b) podrejenost energetske diplomacije zunanjepolitičnim prioritetam, kot so npr. ohranjanje (geo)politične moči na prostoru nekdanje SZ (druge države nekdanje SZ). V primeru odnosov RF do držav bližnjega sosedstva lahko zasledimo veliko primerov prepletanja uporabe energetske diplomacije RF kot sredstva prisiljevanja oz. sredstva prepričevanja, pri čemer je kot posebno determinanto potrebno upoštevati časovno perspektivo ter kompleksnost (celovitost) dvostranskih odnosov med RF in posamezno državo t. i. bližnjega sosedstva.

jih ni moč koherentno proučevati brez analitičnega vpogleda v razvoj ukrajinskih notranjepolitičnih razmer).

V kontekstu energetske diplomacije RF do držav Kaspijskega bazena oz. OA je bilo poleg elementov politike zadrževanja/omejevanja (*restraint policy*, slednjo lahko opredelimo kot uporabo energetske diplomacije kot sredstva prisiljevanja) sicer mogoče zaslediti tudi elemente sodelovanja (torej sredstvo prepričevanja), vendar v manjšem obsegu (npr. v primeru sodelovanja s Kazahstanom na področju tranzita surove nafte). Energetska diplomacija RF poskuša v kontekstu omenjenih držav zasledovati dva poglobljena cilja, in sicer: a) ohranitev nadzora nad osrednjimi tranzitnimi energetskimi koridorji (predvsem v smer zahoda); in b) možnost sodelovanja pri raziskovanju novih nahajališč v regiji (segment *upstream*). Medtem ko realizacija drugega cilja v obdobju zadnjih 10. letih ni bila uspešna,⁵⁹⁷ je bila osrednja pozornost ruske politike usmerjena v ohranitev nadzora nad tranzitnimi koridorji (prim. projekt Transkaspijskega plinovoda in naftovoda). Tukaj je pomenljiv primer rusko-turkmenistanskih odnosov, ki so se dolgo časa razvijali v partnerskem kontekstu, ko je RF povečevala odkupne obsege turkmenistanskega zemeljskega plina. S tovrstnim pristopom je RF poskušala prepričevati države regije, da je energetsko sodelovanje z RF v interesih omenjenih držav, kar bi obenem pomenilo tudi zmanjševanje možnosti za sodelovanje držav OA pri projektih diverzifikacije izvoznih poti na zahod. Omenjena strategija RF se je s spremenjenimi razmerami na mednarodnih energetskih trgih leta 2009 pokazala kot neučinkovita, pri čemer RF zaradi pogodbenih obveznosti ni imela veliko manevrskega prostora. V takšnih okoliščinah se je strategija RF spremenila v smeri uporabe energetske diplomacije kot sredstva prisiljevanja, saj je s tehnično sabotazo poskušala neposredno vplivati na politiko Turkmenistana. Kot smo nazorno pokazali v analizi primera, je tovrstno delovanje RF povzročilo precejšnjo ekonomsko škodo Turkmenistanu ter po naši oceni tudi pomembno vplivalo na (ne)zaupanje držav OA do energetskega sodelovanja z

⁵⁹⁷ Ruska energetska TNP so v tem obdobju (v močno omejenem obsegu) uspela vstopiti v proizvodne projekte zgolj v Azerbajdžanu in Kazahstanu, medtem ko na turkmenistanski in uzbekistanski trg praktično nimajo dostopa.

RF,⁵⁹⁸ ki bodo (srednjeročno) nedvomno še aktivneje iskale možnosti diverzifikacije izvoznih poti.

V sklopu proučevanja energetske diplomacije RF do dveh najpomembnejših tranzitnih držav, Ukrajine in Belorusije, je potrebno poleg nekaterih že izpostavljenih vidikov upoštevati še pomen »tranzitne determinante« (torej določene odvisnosti RF od nemotenega tranzita svojih fosilnih energentov prek teh dveh držav, kar je ključnega pomena za realizacijo pogodbenih obveznosti do evropskih odjemalcev) ter element prehoda energetskih odnosov na tržne modele, kar je bilo povezano predvsem s postopnim povečevanjem cen zemeljskega plina ruskega Gazproma (slednje so bile do leta 2005/2006 bistveno nižje od evropskega povprečja, s čimer je RF *de facto* subvencionirala politične režime tako v Ukrajini in Belorusiji, kot tudi v nekaterih drugih državah bližnjega sosledstva). Prav tako je v omenjenem kontekstu potrebno upoštevati pomembne politične (status ruske manjšine in ruskega jezika; posebej aktualno v ukrajinskem primeru), obrambno-varnostne (namestitve vojaških enot in protiraketnih sistemov, sodelovanje z zvezo NATO) in druge interese RF, ki so v zadnjem desetletju prav tako pomembno vplivali na širše dvostranske odnose RF z omenjenima državama. Po naši oceni je v fazah oblikovanja ciljev energetske diplomacije RF do Ukrajine in Belorusije prevladoval cilj dostopa ruskih energetskih TNP do osrednje tranzitne infrastrukture obeh držav,⁵⁹⁹ saj je RF nadaljevanje privilegiranih pogojev dobav zemeljskega plina (element sredstva prepričevanja) povezovala predvsem z možnostjo prevzema ali vsaj skupnega upravljanja s tranzitnimi zmogljivostmi v obeh državah. Medtem ko je belorusko politično vodstvo (sicer po nekajletnih energetskih sporih) popustilo in Gazpromu odprodalo 100-odstoten delež svojega nacionalnega operaterja plinovodnega omrežja, se je tako prozahodno ukrajinsko politično vodstvo (v času predsednikovanja Viktorja Juščenka), kot tudi kasnejša (domnevno prorуска) politična elita okrog novega predsednika Viktorja Janukoviča temu vprašanju izogibala in Gazpromu ni dopustila upravljanja s svojim plinovodnim omrežjem. V tovrstnih

⁵⁹⁸ Omenjena tehnična sabotaza Gazproma je predstavljala občuten padeč javnih prihodkov turkmenistanskega proračuna (okrog 2 mrd USD mesečno).

⁵⁹⁹ Slednje je še posebej izstopalo na plinskem področju, kar je tudi pričakovano glede na to, da je odvisnost od tranzita prek Ukrajine in Belorusije v primeru zemeljskega plina bistveno večja, kot v primeru surove nafte.

okolščinah je Gazprom izvajal povsem različno cenovno politiko, saj je po eni strani Belorusiji prodajal zemeljski plin po še vedno bistveno nižji ceni, po drugi strani pa vztrajal na evropskih cenah za Ukrajino. Spori glede slednjih, kot tudi močan vpliv notranjepolitičnih razmer v Ukrajini so tudi pripeljali do do sedaj najhujše energetske krize leta 2009, ko je bil povsem prekinjen tranzit ruskega zemeljskega plina zahodnim odjemalcem. Širše gledano lahko tovrsten model sodelovanja RF z nekaterimi državami bližnjega sosedstva označimo kot »priviligirano sodelovanje v zameno za strateško partnerstvo«, kar v prvi vrsti na plinskem področju pomeni možnost dostopa do cenejših virov zemeljskega plina (Gazprom) v primeru, da se ruskim energetskim TNP omogoči (vsaj delni) nadzor nad osrednjo energetsko infrastrukturo (plinovodi in naftovodi) ali večji vstop na notranji trg posameznih držav.⁶⁰⁰ Tovrstno prakso lahko poleg že izpostavljenih primerov Ukrajine in Belorusije opazimo tudi pri odnosih RF z nekaterimi drugimi državami bližnjega sosedstva (npr. Armenijo in Gruzijo).

Raziskovalne ugotovitve doktorske disertacije nam lahko služijo tudi kot učinkovito orodje za oceno nekaterih najbolj aktualnih (in strateško pomembnih) procesov v ruski energetske diplomaciji, kot je npr. projekt izgradnje plinovoda Južni tok, ki naj bi začel delovati leta 2015 (v omejenem obsegu) oz. 2018 (v predvidenih operativnih obsegih, 63 mrd m³ zemeljskega plina letno). Ker je v projekt aktivno vključena tudi RS, je razumevanje osrednjih prioritet delovanja RF v tem kontekstu še posebej aktualno tudi za slovenski znanstveni, energetski in širši gospodarski prostor.

Projekt, ki je bil prvič napovedan junija 2007, ima nedvomno strateški pomen, saj bo močno vplival na dolgoročne procese tako v ruskem (zunanje)energetskem sektorju, tranzitnih pozicijah nekaterih vzhodno- in srednjeevropskih držav, kot seveda tudi na pogoje delovanja (posameznih) plinskih regijskih evropskih trgov. Če se v prvi vrsti

⁶⁰⁰ Empirično je to mogoče ponazoriti s dobavnimi cenami zemeljskega plina ruskega Gazproma Ukrajini in Belorusiji leta 2011 in 2012. Medtem ko so bile (povprečne) dobavne cene leta 2011 dokaj primerljive (265 USD za 1.000 m³ v primeru Belorusije in 280 USD v primeru Ukrajine), so se v prvi polovici leta 2012 za Belorusijo bistveno znižale (168 USD za 1.000 m³), za Ukrajino pa občutno povišale (416 USD za enako količino). Posledično je Belorusija v prvem polletju leta 2012 kupovala zemeljski plin po več kot dvakrat nižji ceni kot Ukrajina (slednje je v prvi vrsti posledica popolnega prevzema beloruskega plinskega operaterja Beltransgaza s strani Gazproma ter medvladnega sporazuma med RF in Belorusijo, ki med drugim predvideva ukinitev 30odstotne izvozne carine za ruski zemeljski plin) (Ria Novosti 2012a in 2012b).

ustavimo pri ruskih ciljih in posledicah realizacije projekta za rusko stran (neposredno za poslovanje Gazproma, posredno tudi za vlado oz. vladne prihodke), je pomembno razumevanje pomena vertikalne integriranosti energetskih TNP ter specifičnih pogojev delovanja plinskega sektorja (oboje podrobno razdelano v disertaciji). Za Gazprom predstavlja projekt možnost povečanja garancij stabilnega povpraševanja po zemeljskem plinu v državah EU ter predvsem zmanjšanje tveganja za ponovitev tranzitnih (plinskih) kriz z Ukrajino (prek katere v tem trenutku poteka okrog 80 % tranzita ruskega zemeljskega plina v Evropo), ki so v preteklosti pripeljale do prekinitve dobav ruskega zemeljskega plina in močno vplivale na vzpostavitev okolja nezaupanja med RF in EU. Nedvomno poskuša Gazprom s tem projektom v večji meri svoje evropske partnerje »navezati« nase, saj bodo le-ti prek sodelovanja pri izgradnji plinovoda pričakovano zainteresirani za povečan tranzit čez svoje ozemlje, kot tudi morebiti (v posameznih primerih) za rast domačega povpraševanja po zemeljskem plinu (npr. v primeru izgradnje plinsko-parnih elektrarn). Pri tem seveda ne gre za nov model sodelovanja, temveč zgolj za ponovitev praks, ki jih je RF v preteklosti na tem področju uspešno razvijala predvsem s t. i. starimi članicami EU (posebej Nemčijo in Italijo). Tovrstna pozicija in interesi Gazproma v aktualnih razmerah »trčijo« ob politizacijo v dojemanju ruske energetske diplomacije predvsem s strani političnih elit nekaterih t. i. novih držav članic EU (prikazano prevladujoče dojemanje energetske diplomacije RF kot »energetskega imperializma«), kot tudi notranjo dinamiko razvoja notranjega energetskega (plinskega) trga EU (predvsem začetek veljave 3. energetskega paketa). Slednja procesa sta, kot smo pokazali, delno povezana, saj je EU ravno po cikličnih plinskih krizah začela aktivno razvijati politiko energetske varnosti, ki je bila v prvi vrsti usmerjena v zmanjšanje odvisnosti od uvoza fosilnih energentov (v prvi vrsti zemeljskega plina) iz RF; slednje za Gazprom in RF seveda posledično pomeni zmanjšanje tržnih deležev na (cenovno zelo privlačnem) evropskem trgu. Ob tem številni politični in varnostni zadržki posameznih držav članic EU v dojemanju projekta Južni tok temeljijo objektivno vprašljivih ter šibko argumentiranih stališčih, ki povsem zanemarjajo številne pomembne dejavnike, ki po naši oceni ključno vplivajo na interese RF (v prvi vrsti so to ekonomski interesi in tržne determinante). Poleg tega je imanentno (v disertaciji smo pokazali večje število tovrstnih primerov), da politika diverzifikacije virov energije EU v obdobju 2008–2012 ni bila

uspešna (v kolikor izhajamo iz deklariranih ciljev), saj je bilo od najavljenih večjih novih projektov (od novih LNG terminalov v Baltskem morju, do naftovodne povezave Odessa – Brody – Plock in plinovodnega projekta Nabucco) realiziranih zelo malo (predvsem manjši povezovalni plinovodi, t.i. *interconnectors*), pri čemer so bili osrednji zaviralni dejavniki ekonomski in ne politični.

V okviru širšega razmišljanja o ZP RF in njenih sredstvih je prav tako aktualno vprašanje, kakšno vlogo in pomen bo imela energetska diplomacija RF v prihodnje. V obdobju po letu 2000 je omenjeno sredstvo imelo izjemno pomembno vlogo med sredstvi ZP RF, kar je pogojeno tako z drugačnimi strategijami ZP v tem obdobju, kot tudi z dinamiko razvoja ruskega energetskega trga. Kot smo pokazali v disertaciji, je šele stabilizacija in tudi delna konsolidacija slednjega (še posebej po letu 2004) omogočila učinkovito uporabo energetske diplomacije kot sredstva ZP RF, pri čemer tako v pozitivni (v smislu prepričevanja), kot tudi negativni (v smislu prisiljevanja) smeri. V tem obdobju so ruska energetska TNP postala pomemben subjekt mednarodnih energetskih odnosov, kar je pred rusko energetske diplomacijo postavilo nove izzive (prim. varovanja interesov TNP ob vstopu/delovanju na tujih trgih), kakor tudi ponudilo nove priložnosti za razširitev/povečanje (predvsem) (geo)ekonomskega vpliva RF v mednarodni skupnosti. Vendar pa se pri vprašanju možnosti nadaljnje uporabe energetske diplomacije RF pojavljajo številne dileme in odprta vprašanja. Slednja so povezana predvsem z dejstvom, da ruska energetska diplomacija temelji predvsem na (iz)koriščenju fosilnih energentov (surove nafte in zemeljskega plina), ki niso obnovljivi. Večina nahajališč (tako naftnih, kot plinskih), ki trenutno zagotavljajo največji del ruske proizvodnje, je bila odkritih še v času SZ; v novejšem obdobju je bila večina investicij ruskih energetskih TNP usmerjena predvsem v izkoriščenje omenjenih nahajališč (npr. v naftnem sektorju) in/ali izgradnji transportnih zmogljivosti (prim. Gazproma), medtem ko so investicije v raziskovanje, razvoj novih nahajališč in povečanje učinkovitosti proizvodnje močno zaostajale (Marganija in Travin 2010). Tovrstna dinamika bi lahko dolgoročno pripeljala do bistveno zmanjšane proizvodnje obeh fosilnih energentov (posebej je to kritično za naftno industrijo), kar bo posledično tudi zmanjšalo možnost uporabe energetske diplomacije kot

učinkovitega sredstva ZP RF. Vendar pa je omenjen scenarij zgolj eden od možnih, saj se razmere na mednarodnih energetskih trgih spreminjajo (še posebej v srednjeročni perspektivi), kar obenem vpliva tudi na prioritete in cilje energetske diplomacije RF. Kot primer lahko navedemo občutne spremembe na strani povpraševanja in ponudbe na trgu zemeljskega plina v Evropi v času gospodarske krize, ki so pomembneje vplivali na tržne pozicije Gazproma, ali pa razvoj trga proizvodnje zemeljskega plina iz t. i. alternativnih virov v ZDA, ki je v nekaj letih ZDA spremenil iz neto uvoznice v neto izvoznico tega energenta.

V sklopu predstavljenega konteksta velja posebej izpostaviti pomen raziskovanja in izkoriščanja energetskih virov v Arktiki. Upoštevajoč ocene o zalogah fosilnih energentov v regiji - po različnih ocenah (Harding 2008, Konyšev in Sergunin 2011) se v Arktičnem morju nahaja med 50 in 90 mrd sodov zalog surove nafte ter med 40.000 in 50.000 mrd m³ zemeljskega plina, lahko predvidevamo, da bo vprašanje dostopa in učinkovitega izkoriščanja nahajališč v naslednjih desetletjih postalo osrednje ne samo z vidika konkurenčnosti mednarodnih energetskih TNP, temveč tudi z vidika geostrateške moči vodilnih (vele)sil regije (predvsem RF, ZDA in Kanada). Ob upoštevanju, da v zadnjih letih tudi Kitajska aktivno izvaja raziskovalne dejavnosti v regiji, bi lahko Arktika postala težišče nove velike igre (*Great game*) za prevlado za dostop do fosilnih energentov v 21. stoletju. Ob tem si RF v zadnjem desetletju aktivno prizadeva za razširitev pravice do koriščenja posameznih delov tega ozemlja (slednje ni presenetljivo ob upoštevanju, da ima RF najdaljšo mejo z Arktičnim območjem), ki so sedaj omejena z izključno ekonomsko cono (200 morskih milj). V sklop tovrstnih prizadevanj sodi tudi uradna vloga RF za razširitev svoje ekonomske cone, ki jo je leta 2001 podala komisiji OZN in jo leta 2007 dopolnila z ugotovitvami ruskih znanstvenikov o tem, da naj bi hrbet Lomonosova (slednji deli Arktično morje na dva dela) dejansko zgolj podaljšanje ruske (sibirske) kontinentalne plošče. Posledično želi RF območje svoje izključne ekonomske cone razširiti na dodatnih 1,2 mio kvadratnih kilometrov in si tako občutno povečati vpliv nad koriščenjem Arktičnega območja (Nelder 2009, Konyšev in Sergunin 2011).⁶⁰¹

⁶⁰¹ Prav tako velja izpostaviti leta 2010 dosežen rusko-norveški sporazum o delimitaciji meje, ki po štiridesetih letih neuspešnih poskusov rešitve vprašanja določa meje izključnih ekonomskih con obeh držav

Poleg omenjenih zunanjih dejavnikov razvoja energetske trgov bo na učinkovitost ruske energetske diplomacije v prihodnje prav tako vplival razvoj tehnologij (slednje je ključnega pomena pri izkoriščanju težko dostopnih nahajališč, npr. v Arktiki), fleksibilnost prilagajanja spremembam mednarodnih trgov s strani ruskih energetske TNP (vključno z vprašanjem sklenitve učinkovitih strateških partnerstev z vodilnimi mednarodnimi energetske TNP) in sodelovanje RF v multilateralnem kontekstu (npr. v okviru mednarodnopravnega okolja). Pri večini izmed višje izpostavljenih dejavnikov ima RF po naši oceni še veliko neizkoriščenega potenciala in zmogljivosti za učinkovitejšo uporabo obstoječih virov, kar lahko časovno občutno podaljša možnosti za uporabo energetske diplomacije kot enega izmed osrednjih sredstev njene ZP.

Izvirni znanstveni prispevki disertacije k družboslovnim znanostim (širše) oz. znanosti o MO in diplomaciji (ožje) se kažejo tako na ravni teoretičnega pristopa, kot tudi na ravni empiričnega proučevanja problematike disertacije. Na ravni nadgradnje teoretičnih pristopov velja izpostaviti naslednje vidike: a) opredelitev in nadgradnja teoretičnih pojmov energetske varnosti in energetske diplomacije ter pojasnitev razmerij med omenjenima konceptoma ter drugimi koncepti, kot recimo ekonomska in gospodarska diplomacija; b) obrazložitev vloge in pomena energetske diplomacije kot sredstva ZP države; c) prikaz pomena kompleksne medsebojne soodvisnosti med državami izvoznicami energentov (v našem kontekstu predvsem RF) in neto uvoznicami energentov (v našem primeru predvsem EU); in d) obrazložitev pomena upoštevanja ekonomskih in korporativnih interesov (TNP) v fazah oblikovanja in izvajanja energetske diplomacije.

Na ravni empiričnega raziskovanja lahko izpostavimo naslednje izvirne znanstvene prispevke disertacije: a) obrazložitev ključnih ciljev energetske diplomacije z analizo ekonomskih determinant nedržavnih akterjev (energetskih TNP) – v tem kontekstu velja

(najbolj sporna je bila določitev morske meje v Barentsovem morju) ter določa, da bosta državi vsa »obmejna« nahajališča fosilnih energentov izkoriščali skupaj (Gibbs 2010).

posebej izpostaviti doprinos analize energetske diplomacije s pomočjo ekonomskih determinant, saj večina obstoječih raziskav⁶⁰² omenjenih determinant niti ne omenja niti jih ne upošteva kot relevantnih pri poskusu tako teoretične operacionalizacije konceptov energetske varnosti in energetske diplomacije, kot tudi pri poskusih znanstvenih razlag aktualnih mednarodnih in diplomatskih praks v 21. stoletju; b) opredelitev in obrazložitev delovanja ruskih TNP na mednarodnih trgih (internacionalizacija poslovanja) in vloga le-teh pri usmerjanju energetske diplomacije RF; ter c) celovita analiza in prikaz energetske diplomacije RF v 21. stoletju, osrednjih subjektov, ciljev in determinant le-te na primeru energetske diplomacije RF do držav bližnjega sosedstva in EU.

Do sedaj je kot temeljno delo s področja raziskovanja energetske diplomacije RF veljala študija ruskega avtorja Žiznina (2005), pri čemer je avtor relativno podrobno deskriptivno predstavil subjekte energetske diplomacije RF, medtem ko po naši oceni ni uspel koherentno in empirično dovolj trdno prikazati način formiranja energetske diplomacije RF, njeno dinamiko in predvsem večdimenzionalnost energetske diplomacije RF z vidika ciljev, sredstev in konteksta (bilateralni oz. multilateralni) samih zunanjepolitičnih in diplomatskih praks. V disertaciji smo tovrstni pristop presegli, saj smo uvodoma na teoretični ravni pojem energetske diplomacije celovito konceptualizirali ter ga umestili v širši sklop študij MO in diplomatskih praks. Konceptualno razdelan pristop v ospredje postavlja večdimenzionalnost energetske diplomacije kot sredstva ZP, pri čemer še posebno težo daje ekonomskim determinantam (pomen energetskih TNP, delovanje tržnih mehanizmov, itd.). Posledično v ospredje proučevanja prihaja pomen prepletenosti večjega števila politično-ekonomskih dejavnikov (kot tudi konfliktna narava le-teh) raziskovanje katerih je sicer v ospredju študij politične ekonomije. Na pomen slednjih smo nazorno pokazali na ravni empiričnega raziskovanja, in sicer skozi analize številnih primerov uporabe (v bilateralnem in multilateralnem kontekstu) energetske diplomacije kot sredstva ZP RF. Ocenjujemo, da smo na ta način pomembneje prispevali k umeščanju (mednarodne) politične ekonomije (kot družboslovne vede) v študije diplomatskih praks

⁶⁰² Prim. Bilecki 2002; Müller – Kraenner 2007; Smith 2007, 2008a in 2008b; Lin 2008; Orban 2008; Škuta 2008; Umbach 2009 idr.

(Udovič idr. 2012, 8), in sicer tako na teoretični ravni, kot tudi na ravni empiričnega raziskovanja.

Poleg omenjenih vidikov, ki so bili v ospredju našega raziskovanja, kot dodaten izvirni prispevek k znanstvenemu področju MO in diplomacije služi podrobna analiza zunanjepolitičnih in diplomatskih praks zadnjih let (obdobje 2000–2010/2011), ki so po našem mnenju močno vplivale na spremembe vzorcev delovanja energetske diplomacije RF v zadnjem obdobju. Slednje še dodatno prispeva k aktualnosti pričujoče raziskave.

Z doktorsko disertacijo smo obenem prispevali k obogatitvi izvirne znanstvene literature o širšem področju zunanje in energetske politike ter energetske diplomacije RF, kot tudi energetskih odnosov med RF in EU oz. državami bližjega sosedstva. Prav tako smo skozi analizo številnih znanstvenih in strokovnih študij iz rusko govorečega okolja ter uradnih dokumentov v izvirniku pomembneje prispevali k poglobljenemu vpogledu v aktualne razprave ruskih avtorjev s področja raziskovanja. Disertacija predstavlja prvo celovito znanstveno študijo energetske diplomacije RF v slovenskem prostoru.

7 SEZNAM LITERATURE IN VIROV

1. Aalto, Pami. 2009. European perspectives for managing dependence. V *Russian Energy Power and Foreign Relations: Implications for Conflict and Cooperation*, ur. Perovic, Jeronim, Robert Orttung in Andreas Wenger, 157–180. London in New York: Routledge.
2. Adams, Jan. 2002. Russia's Gas Diplomacy. *Problems of Post-Communism* 49 (3): 14–22.
3. Adeli, Hossein. 2010. The Contribution of Energy Diplomacy to International Security; with Special Emphasis on Iran. *Iranian Review of Foreign Affairs* 1 (2). Dostopno prek: <http://www.csrjournals.ir/index.php/archive/118-vol-1-no-2-summer-2010> (18. junij 2010).
4. Adler, Emanuel. 2002. Constructivism and International Relations. V *Handbook of International Relations*, ur. Carlsnaes, Walter, Thomas Risse in Beth Simmons, 95–118. London, Thousand Oaks in New Delphi: Sage Publications.
5. Afanas'ev, Mihail Nikolaevič. 2006. *Nevynosimaja slabost' gosudarstva*. Moskva: Rosspen.
6. Agencija za učinkovito rabo energije. 2011. *Splošno o energiji*. Dostopno prek: http://www.aure.gov.si/eknjiznica/IL_1-01.PDF (12. februar 2011).
7. Agtmael, van Antoine. 2007. *The Emerging Markets Century*. New York: Free Press.
8. Alcaro, Riccardo. 2010. *The Italian Government and NATO's New Strategic Concept*. Istituto Affari Internazionali, Documenti IAI 1012, 7. julij 2010. Dostopno prek: <http://www.iai.it/pdf/DocIAI/iai1012.pdf> (7. avgust 2011).
9. Alčinov, V. M. 2004. Rossija – Evropa: perspektivy razvitija ekonomičeskogo partnerstva i sotrudničestva v kontekste rasširenija ES. V *Učenyje zapiski 2004*, ur. Šutov, Aleksandr, 5–24. Moskva: Naučnaja kniga.
10. ---. 2010. EvrAzEs kak regional'noe integracionnoe obedinenie. V *Vnešnjaja politika i diplomatija Rosssijskoj Federacii*, ur. Smirnova, A., A. Drapej in T. Poljanskaja, 206–11. Moskva: Vostok-zapad.

11. Aliev, Ilham. 2003. *Kaspijskaja neft' Azerbajdžana*. Moskva: Izvestia.
12. Aliev, Ali. 2011. Gazovaja solidarnost'. *Expert*, 4. maj 2011. Dostopno prek: <http://expert.ru/2011/05/4/gazovaya-solidarnost/> (22. december 2011).
13. Al-Faisal, Turki. 2009. Don't be Crude. Why Barack Obama's energy-interdependence talk is just demagoguery. *Foreign Policy*, sept/okt 2009: 102–4.
14. Aljošina, A. V. 2008. Transnacional'nye korporacii v meždunarodnoj politike. V *Rossijskaja federacija v meždunarodnyh otnošenijah*, ur. Mihajlov, V. A. in L. O. Ternovaja, 112–22. Moskva: RAGS.
15. Allison, Roy. 1993. *Military Forces in the Soviet Successor States – An analysis of the military policies, force dispositions and evolving threat perceptions of the former Soviet states*. London: The International Institute for Strategic Studies.
16. Andrews – Speed, Philip, Xuanli Liao in Roland Dannreuther. 2002. *The Strategic Implications of China's Energy Needs*. Adelphi Paper 346. Oxford: The International Institute for Strategic Studies.
17. Antonov, Ivan. 2011. Rossija – Kitaj: vysokij uroven' ponimanija i vzaimodoverija. *Meždunarodnaja žizn'*, november 2011: 63–70.
18. Arbatova, Nadezhda. 2011. *Italy, Russia's Voice in Europe?* IFRI Russia/NIS Center, Russie.Nei.Visions. Dostopno prek: <http://www.ifri.org/?page=contribution-detail&id=6800> (27. oktober 2011).
19. Aron, Raymond. 2003. *Peace and war: a theory of international relations*. New Brunswick in London: Transaction.
20. Asif, Muhammad in Tariq Muneer. 2007. Energy supply, its demand and security issues for developed and emerging economies. *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 11 (7): 1388–413.
21. Austin, Angelica. 2008. *National or commercial competition in global energy*. East-West Institute: working paper. Dostopno prek: <http://www.google.si/url?sa=t&source=web&cd=1&ved=0CBUQFjAA&url=http%3A%2F%2Fasiancenturyinstitute.org%2FDocuments%2FState%2520owned%2520energy%2520companies%2520Draft.docx&rct=j&q=%2C%20Angelica.%202008.%20National%20or%20commercial%20competition%20in%20global%20ene>

- rgy&ei=qpNjTpnCpncOZCbOr_xpZoK&usg=AFQjCNHGZAgv1OiTudFd9-
oB7CIbKu3xLw&cad=rjt (22. avgust 2010).
22. Babin, Eduard Petrovič in Tatjana Mihajlovna Isačenko. 2006. *Vnešneekonomičeskaja politika*. Moskva: Izdatel'stvo Ekonomika.
 23. Bachrach, Peter in Morton Baratz. 1963. Decisions and Nondecisions: An Analytical Framework. *American Political Science Review* 57 (3): 632–42. Dostopno prek: <http://www.jstor.org/pss/1952568> (12. april 2011).
 24. Bakst, Alex. 2006. Sweden Afraid of Russia Spooks. *Spiegel Online International*, 15. november 2006. Dostopno prek: <http://www.spiegel.de/international/0,1518,448652,00.html> (12. september 2010).
 25. Baldwin, David A. 1985. *Economic Statecraft*. Princeton: Princeton University Press.
 26. Baran, Zeyno. 2006. *Lithuanian Energy Security: challenges and choices*. Hudson Institute, White paper. Dostopno prek: http://www.hudson.org/index.cfm?fuseaction=publication_details&id=4365 (23. september 2009).
 27. Barber, Tony. 2009. Yushchenko pledges to honour 'bad' gas deal. *Financial Times*, 28. januar 2009. Dostopno prek: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/096e124c-ecdb-11dd-a534-0000779fd2ac.html#axzz1smQvB5Wp> (2. december 2011).
 28. Barston, Robert Peter. 1991. *Modern Diplomacy*. London in New York: Longman Inc.
 29. Barton, Barry, Catherine Redgwill, Anita Ronne in Donald Zillman, ur. 2005. *Energy Security – Managing Risk in a Dynamic Legal and Regulatory Environment*. Oxford: Oxford University Press.
 30. Barysch, Katinka. 2007. *Russia, realism and EU unity*. Centre for European Reform: Policy brief. Dostopno prek: http://www.cer.org.uk/pdf/policybrief_russia_FINAL_20july07.pdf (24. marec 2010).
 31. Batjuk, Vladimir. 2011. Politika SŠA na postsovetkom prostranstve posle okončanja holodnoj vojny. *Meždunarodnaja žizn'*, avgust 2011: 61–74.

32. Bažanov, Evgenij. 2010a. Raspad SSSR i pervye šagi postsovetskoj diplomatii. V *Vnešnjaja politika i diplomatija Rosssijskoj Federacii*, ur. Smirnova, A., A. Drapej in T. Poljanskaja, 13–26. Moskva: Vostok-zapad.
33. ---. 2010b. Mnogovektornaja, sbalansirovannaja politika Rossii v mirovyh delah. V *Vnešnjaja politika i diplomatija Rosssijskoj Federacii*, ur. Smirnova, A., A. Drapej in T. Poljanskaja, 27–40. Moskva: Vostok-zapad.
34. Bažanov, Evgenij in Natalija Bažanova. 2011. *Meždunarodnye otnošenija v XI. veke*. Moskva: Vostok-zapad.
35. Baylis, John in Steve Smith. 2005. *The Globalization of World Politics: An introduction to international relations*. Oxford in New York: Oxford University Press.
36. Bayne, Nicholas in Stephen Woolcock. 2003. *The New Economic Diplomacy: Decision-making and negotiation in international economic relations*. Hampshire: Ashgate Publishing Company.
37. Beder, Sharon. 2002. Bp: Beyond Petroleum? V *Battling Big Business: Countering greenwash infiltration and other forms of corporate bullying*, ur. Lubbers, Evelin, 26–32. Devon: Green Books.
38. Belikov, Dmitrij. 2011a. Kitaj berjot »Gazprom« avansom. *Kommersant*, 8. julij 2011. Dostopno prek: <http://www.kommersant.ru/doc/1674490?isSearch=True> (12. november 2011).
39. ---. 2011b. Rossija i Evropa izbavljajutsja ot plohoj energetiki. *Kommersant*, 1. december 2011, 1–11.
40. ---. 2011c. Južnyj potok razvernut na Pariž. *Kommersant*, 21. november 2011, 1–10.
41. ---. 2012. Evrokomisija potesnila »Gazprom« v nemeckih gazoprovodah. *Kommersant*, 15. marec 2012: 9.
42. Belobrov, Jurij. 2010. Voprosy voennoj bezopasnosti. V *Vnešnjaja politika i diplomatija Rosssijskoj Federacii*, ur. Smirnova, A., A. Drapej in T. Poljanskaja, 89–116. Moskva: Vostok-zapad.
43. Belorusy i rynek. 2004. *Kto kogo pereigraet*, 2. februar 2004. Dostopno prek: <http://www.br.minsk.by/index.php?article=20848> (2. april 2007).

44. ---. 2006a. *Rabota s dokumentami*, 18. december 2006. Dostopno prek: <http://www.br.minsk.by/index.php?article=29169> (4. maj 2007).
45. ---. 2006b. *Podvodnye lodki v lesah pod Vilejkoj*, 25. december 2006. Dostopno prek: <http://www.br.minsk.by/index.php?article=29232> (4. maj 2007).
46. ---. 2007a. *A my krepčаем!*, 8. januar 2007. Dostopno prek: <http://www.br.minsk.by/index.php?article=29281> (6. april 2007).
47. ---. 2007b. *Pokušenie na ubijstvo Sojuznogo gosudarstva: kto na kogo smožet vozložyt' otvetstvennost'*, 8. januar 2007. Dostopno prek: <http://www.br.minsk.by/index.php?article=29289> (6. april 2007).
48. ---. 2007c. *Neftjanoj nadryv*, 8. januar 2007. Dostopno prek: <http://www.br.minsk.by/index.php?article=29286> (6. april 2007).
49. Benko, Vlado. 1997a. *Znanost o mednarodnih odnosih*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
50. ---. 1997b. *Zgodovina mednarodnih odnosov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
51. ---. 2000. *Sociologija mednarodnih odnosov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
52. Benoit, Bertrand. 2005. Schröder joins Gazprom pipeline group. *Financial times*, 9. december 2005. Dostopno prek: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/0ebc673e-68f0-11da-bd30-0000779e2340.html> (9. oktober 2011).
53. Berdimukhamedov, Gurbanguly. 2010. *Adress by his excellency Mr. Gurbanguly Berdimukhamedov, President of Turkmenistan at the 65th session of the UN General Assembly*. Dostopno prek: <http://www.turkmenistanembassy.org/turkmen/news/President-speech-65UN-English.pdf> (22. november 2011).
54. Berridge, Geoff R. 2001. Machiavelli. V *Diplomatic Theory from Machiavelli to Kissinger*, ur. Geoff R. Berridge, Maurice Keens – Soper in Thomas G. Otte, 1–32. Houndmills: Palgrave.
55. ---. 2005. *Diplomacy: Theory and Practice*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire in New York: Palgrave Macmillan.

56. Berridge, Geoff R. in Alan James. 2003. *A Dictionary of Diplomacy*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire in New York: Palgrave Macmillan.
57. Berry, Brian. 2001. *Global Economy – Resource Use, Location Choice, and International Trade*. Prentice Hall.
58. Bielecki, Janusz. 2002. Energy security: is the wolf at the door? *The Quarterly Review of Economics and Finance* 42 (2002): 235–50.
59. Bilgin, Mert. 2009. Geopolitics of European natural gas demand: Supplies from Russia, Caspian and the Middle East. *Energy Policy* 37 (2009): 4482–92. Dostopno prek: http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_udi=B6V2W-4WJG8SN-3&_user=10&_rdoc=1&_fmt=&_orig=search&_sort=d&_docanchor=&view=c&_searchStrId=1124503586&_rerunOrigin=google&_acct=C000050221&_version=1&_urlVersion=0&_userid=10&md5=b855e7ed65494f2d230bce6d88aa589a (14. december 2009).
60. Binhack, Petr. 2011. *Energy priorities of the Polish presidency of the EU Council: the Czech perspective*. Institute for European Policy. Policy Paper, August 2011. Dostopno prek: http://www.europeum.org/doc/pdf/Binhack_energy.pdf (2. januar 2012).
61. Bisenbaev, Asylbek. 2011. *Ne vmeste – Rossija i strany Central'noj Azii*. Moskva: PITER.
62. Blank, Stephen. 2009. *Russia's Energy Weapon and European Security*. US Army War College, working paper. Dostopno prek: <http://www.acus.org/files/StephenBlank-RussiaEnergy.pdf> (13. september 2009).
63. Blitz, James in Stefan Wagstyl. 2006. Blair rules out blocking Gazprom Centrica bid. *Financial Times, Energy*, 25. april 2006. Dostopno prek: <http://www.ft.com/cms/s/0/a5013014-d496-11da-a357-0000779e2340.html#axzz1jZ59fxrV> (9. december 2010).
64. Bogaturov, Aleksej. 2007. Tri pokolenija vnešnepolitičeskikh doktrin Rossii. V *Meždunarodnye otnošenija, energetika, bezopasnost': poputki obščego podhoda*, 9–34. Moskva in Paris: MGIMO in IFRI.

65. ---. 2011. Central'naja Azija v meždunarodnoj politike. V *Meždunarodnye otnošenije v Central'noj Azii*, ur. Bogaturov, Aleksej, 13–35. Moskva: Aspekt Press.
66. Bohi, Douglas in Michael Toman. 1993. Energy security: externalities and policies. *Energy Policy* 21 (11): 1093–109.
67. Bohte, Borut in Vasilka Sancin. 2006. *Diplomatsko in konzularno pravo*. Ljubljana: Pravna fakulteta.
68. Boussena, Sadek in Catherine Locatelli. 2005. *The bases of a new organisation of the Russian oil sector: between private and State*. Working paper. Dostopno prek: http://upmf-grenoble.fr/iepe/textes/SB-CL_bases_JlofEnergyandDev05.pdf (19. december 2009).
69. Bozyk, Pawel. 2006. *Globalization and the Transformation of Foreign Economic Policy*. Hampshire: Ashgate.
70. BP. 2011a. *Statistical Review of World Energy 2011*. Dostopno prek: http://www.bp.com/assets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2011/STAGING/local_assets/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2011.pdf (12. avgust 2011).
71. ---. *Annual Report and Form 20-F 2010*. Dostopno prek: http://www.bp.com/assets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/set_branch/STAGING/common_assets/downloads/pdf/BP_Annual_Report_and_Form_20F.pdf (23. julij 2011).
72. Brglez, Milan. 1998. Kodifikacija sodobnega diplomatskega prava. V *Diplomacija in Slovenci*, ur. Jazbec, Milan, 39–58. Celovec: Država.
73. ---. 1999. Za realistično razumevanje in razlago institucionalizacije mednarodnih odnosov. *Časopis za kritiko znanosti* 27 (197): 107–34.
74. ---. 2001. Reconsidering Wendt's meta-theory: blending scientific realism with social constructivism. *Journal of international relations and development* 4 (4): 339–62.
75. ---. 2008. *Filozofija družbenih ved v znanosti o mednarodnih odnosih: od kritike političnega realizma h kritičnemu ontološkemu realizmu*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

76. ---. 2011. Zunanja politika ni le stvar politike: možne smernice razvoja slovenske zunanje politike. *Dnevnikov objektiv* (1. oktober 2011), 13.
77. Brill Olcott, Martha. 2011. Kazakhstan's oil and gas developments. V *Russian Energy Security and Foreign Policy*, ur. Dellecker, Adrian in Thomas Gomart, 107–20. London in New York: Routledge.
78. Brown, Chris. 1997. *Understanding International Relations*. Houndmills, Basingstone, Hampshire in London: Macmillan Press.
79. Brown, Stephen P. A. in Hillard G. Huntington. 2008. Energy security and climate change protection: complementarity or tradeoff. *Energy Policy* 36 (9): 3510–13.
80. Brzezinski, Zbigniew. 1994. The Premature Partnership. *Foreign Affairs* 73 (1): 67–82.
81. Bucheli, Marcelo in Ruth V. Aguilera. 2010. Political Survival, Energy Policies, and Multinational Corporations. A Historical Study for Standard Oil of New Jersey in Colombia, Mexico, and Venezuela in the Twentieth Century. *Management International Review* 50: 347–78.
82. Bulin, Dmitrij. 2008. *Bol'shie vybory. Hronika političeskoj mysli Rossii 2006–2008*. Sankt-Peterburg: Aleteja.
83. Burkovsky, Petro in Olexiy Haran. 2010. Ukraine's emerging democracy and the Russian factor. V *Russia and Europe: building bridges, digging trenches*, ur. Engelbrekt, Kjell in Bertil Nygren, 207–29. London in New York: Routledge.
84. BusinessWeek. 2008. *New Challenges for BP in Russia*. Dostopno prek: http://www.businessweek.com/globalbiz/content/may2008/gb20080515_454433.htm (22. maj 2009).
85. Bušuev, Vitalij Vasiljevič, Nikolaj Ivanovič Voropoj, Aleksej Mihajlovič Mastepanov in Jurij Konstantinovič Šafranik. 1998. *Energetičeskaja bezopasnost' Rossii*. Novosibirsk: Nauka.
86. Carriere, Carron. 2003. *Ekonomičeskaja diplomatija – diplomat i rynek*. Moskva: Rosspen.
87. Caspian Factor. 2012. *President's not fulfilled after Baku summit of Caspian states*. Dostopno prek: <http://casfactor.com/en/main/268.html> (2. marec 2012).

88. Castle, Stephe. 2006. Poles angry at pipeline pact. *The Independent*, 1. maj 2006. Dostopno prek: <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/poles-angry-at-pipeline-pact-476320.html> (9. december 2010).
89. Caves, Richard E. 1982. The Multinational Enterprises as an Economic Organization. V *International political economy – perspectives on global power and wealth*, ur. Frieden, Jeffry A. in David A. Lake, 139–53. London in New York: Routledge.
90. Center for Economic and Social Development. 2011. *Azeri oil export fall the lowest level*, 30. november 2011. Dostopno prek: <http://cesd.az/new/2011/09/azeri-oil-export-fall-the-lowest-level/> (5. februar 2012).
91. Centralna banka Ruske federacije. 2011. *Osnovnye ekonomičeskie pokazateli*. Dostopno prek: <http://www.cbr.ru/statistics/> (22. oktober 2011).
92. Chernavsky, Sergej in Oleg Eismont. 2009. Is Gas Cartel's Profitable for Russia? (A Case of European Gas Market). *Journal of the New Economic Association* 1–2: 127–49. Dostopno prek: http://econpapers.repec.org/article/neajournal/y_3a2009_3ai_3a1-2_3ap_3a127-149.htm (1. november 2011).
93. Chester, Lynne. 2009. Conceptualising energy security and making explicit its polysemic nature. *Energy Policy* 38 (2), 887–95.
94. Chevalier, Jean-Marie. 2006. Security of energy supply for the European Union. *European Review of Energy Markets* 1 (3): 1–20. Dostopno prek: <http://www.eeoinstitute.org/european-review-of-energy-market/EREM%203%20article%20Jean-Marie%20Chevalier.pdf> (8. maj 2010).
95. Chevron. 2011. *Caspian Pipeline Consortium Base Operations and Expansion Project*. Dostopno prek: <http://phx.corporate-ir.net/External.File?t=1&item=VHlwZT0yfFBhcmVudEIEPTQwMjY5MjZ8Q2hpbGRJR00MjU4Mzg=> (9. februar 2012).
96. Cirman, Primož. 2009. Predsednik Türk okrcal vlado po pogovorih z Gazpromom o južnem toku. *Dnevnik*, 17. januar 2009.

97. Ciziunas, Pranas. 2008. Russia and the Baltic States: Is Russian Imperialism Dead? *Comparative Strategy* 27: 287–307.
98. Closson, Stacy. 2009. Russia's key customer: Europe. V *Russian Energy Power and Foreign Relations*, ur. Perovic, Jeronim, Robert W. Orttung in Andreas Wenger, 89–108. London in New York: Routledge.
99. CNPC. 2011. *2010 Annual Report*. Dostopno prek: http://www.cnpc.com.cn/resource/english/images1/pdf/10AnnualReportEn/CNPC_Annual_Report_2010.pdf (3. avgust 2011).
100. Cohen, Benjamin J., ur. 2005. *International Political Economy*. Hants in Burlington: Ashgate.
101. Constantini, Valeria in Francesco Gracceva. 2004. *Oil Security. Short – and Long-Term Policies*. Centre for European Policies Studies, Indes Working Paper. Dostopno prek: <http://www.ceps.eu/book/oil-security-short-and-long-term-policies> (9. april 2011).
102. Cornot – Gandolphe, Sylvie, Oldo Apart in Helene Dickel. 2003. *The Challenge of Further Cost Reduction for New Gas Supply Options*. Tokio: 22nd World Gas Conference.
103. Correlje, Aad in Theo Westeroudt. 2003. *Natural Gas in Netherlands: from Cooperation to Competition*. Amsterdam: Oranje-Nassau Groep.
104. Correlje, Aad in Coby Van der Linde. 2006. Energy supply security and geopolitics: A European perspective. *Energy Policy* 34 (2006): 532–43. Dostopno prek: http://www.sciencedirect.com/science?_ob=MIimg&_imagekey=B6V2W-4HYMW90-2-1&_cdi=5713&_user=1818001&_orig=na&_coverDate=03%2F31%2F2006&_sk=999659994&view=c&wchp=dGLbVzW-zSkzk&md5=28d183dacd98963a833099c5dc88d839&ie=/sdarticle.pdf (10. november 2009).
105. Crandall, Maureen. 2011. The role of Central Asia gas. Is it possible to bypass Russia? V *Russian Energy Security and Foreign Policy*, ur. Dellecker, Adrian in Thomas Gomart, 74–85. London in New York: Routledge.

106. Creswell, John W. 2009. *Research Design. Qualitative, Quantative and Mixed Methods Approaches*. Los Angeles idr.: SAGE.
107. Cygankov, Pavel Afanas'evič. 2004. *Teorija meždunarodnyh otnošenij*. Moskva: Gardariki.
108. Cygankov, Andrej Pavlovič. 2008. *Vnešnjaja politika Rossii – ot Gorbačeva do Putina*. Moskva: Naučnaja kniga.
109. Čubajs, Anatolij. 2003. Missija Rossii v XXI veke. *Nezavisimaja gazeta*, 1. oktober 2003. Dostopno prek: http://www.ng.ru/ideas/2003-10-01/1_mission.html (9. avgust 2010).
110. Dahl, Robert. 1957. The Concept of Power. *Behavioral Science* 2 (3): 201–15.
111. Darbouche, Hakim. 2007. *Russian-Algerian cooperation and the 'gas OPEC': What's the Pipeline?* CEPS Policy Brief, N. 123, March 2007. Dostopno prek: <http://aei.pitt.edu/11713/1/1477.pdf> (9. junij 2010).
112. Degterev, Denis Andreevič. 2010. *Ekonomičeskaja diplomatija: ekonomika, politika, pravo*. Moskva: NAVONA.
113. Delegation of the European Union to Russia. 2011. *Legal framework*. Dostopno prek: http://eeas.europa.eu/delegations/russia/eu_russia/political_relations/legal_framework/index_en.htm (9. december 2011).
114. Dellecker, Adrian in Thomas Gomart. 2011. Introduction – Solving the Euroasian energy equation. V *Russian Energy Security and Foreign Policy*, ur. Dellecker, Adrian in Thomas Gomart, 1–20. London in New York: Routledge.
115. Demirag, Yelda. 2003. *Energy of the Caspian Sea Region*. Ankara: Bashkent University Press.
116. Dempsey, Judy. 2006. Russia gets tough on energy sales to Europe. *New York Times*. Dostopno prek: <http://www.nytimes.com/2006/12/12/world/europe/12iht-energy.3876719.html> (22. september 2011).

117. Denzin, Norman K. in Yvonna S. Lincoln, ur. 2003. *The Landscape of Qualitative Research. Theories and Issues*. Thousand Oaks, London in New Delhi: SAGE Publications.
118. Deutsch, Karl W. 1988. *The Analysis of International Relations*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall International.
119. Devin, Guillaume. 2008. *Sociologija mednarodnih odnosov*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
120. Dimick, Carson. 2011. *The Effect of Prices and Political Unity on the Efficacy of Inter-state Gas Bargaining*. Atlanta: Lambert Academic Publishing.
121. Di Simone, Alessandro. 2012. *Energetičeskie igry pribaltijskih stran*. InoSMI. Dostopno prek: <http://www.inosmi.ru/baltic/20120118/183314186.html> (12. februar 2012).
122. Djatlikovič, Viktor in Filip Čapkovskij. 2011. Kto est' kto i počemu v Rossijskoj elite. *Russkij reporter*, 7. september 2011, št. 35 (213).
123. Downs, Erica. 2008. Business Interest Groups in Chinese Politics: The Case of the oil Companies. V *Changing Political Landscape: Prospects for Democracy*, ur. Li, Cheng, 121–41. Washington: Brookings Press.
124. ---. 2010. Who's Afraid of China's Oil Companies? V *Energy Security: Economics, Politics, Strategies, and Implications*, ur. Pascual, Carlos in Jonathan Elkind, 73–118. Washington D.C.: Brookings Institution Press.
125. Dubien, Arnaud. 2007. *The Opacity of Russian-Ukrainian Energy Relations*. Russie.Nei.Vision, IFRI Center. Dostopno prek: http://www.ifri.org/?page=contribution-detail&id=4800&id_provenance=97 (10. oktober 2011).
126. Dugin, Aleksander. 1997. *Osnovy geopolitiki*. Moskva: Arktogeja.
127. Dunning, John H. 1993. *Micro and macro organizational aspects of MNEs and MNE activity*. Reading: University of Reading.
128. Dunning, John H. in Sarianna M. Lundan. 2008. *Multinational Enterprises and the global economy*. Cheltenham in Northampton: Edward Elgar Publishing Limited.

129. EDF. 2011. *Annual Report 2010*. Dostopno prek: http://www.edf.com/html/RA2010/en/pdf/EDF2010_005_va.pdf (24. september 2011).
130. Elder, Miriam. 2011. Yulia Tymoshenko sentenced to seven years in prison. *The Guardian*, 11. oktober 2011. Dostopno prek: <http://www.guardian.co.uk/world/2011/oct/11/yulia-tymoshenko-guilty-abuse-office> (9. februar 2012).
131. Eliseev, Georgij. 2011. Tarify na gaz: kak eto rabotaet u nih. *Expert*, 10.–16. oktober 2011, št. 40 (773): 24.
132. Eliseev, Georgij in Ivan Rybanov. 2011. Nakonec-to vspomnili o potrebitelje. *Expert*, 10.–16. oktober 2011, št. 40 (773): 19–25.
133. Elkind, Jonathan. 2010. Energy security: Call for Broader Agenda. V *Energy Security: Economics, Politics, Strategies, and Implications*, ur. Pascual, Carlos in Jonathan Elkind, 119–48. Washington D.C.: Brookings Institution Press.
134. Emeljanova, N. N. 2009. *Rossija in Eurosojuz: soperničestvo i partnerstvo*. Moskva: Meždunarodnye otnošenija.
135. ENEL. 2011. *Russia*. Dostopno prek: <http://www.enel.com/en-GB/group/worldwide/russia/> (2. september 2011).
136. Energetska listina. *Pogodba o energetski listini*. 1994. Dostopno prek: http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/EN.pdf#page=211 (29. maj 2010).
137. Energy Charter Secretariat. 2007. *Putting a price od energy: international pricing mechanisms for oil nad gas*. Dostopno prek: <http://www.encharter.org/index.php?id=218&L=0> (23. januar 2011).
138. Energy Security. 2008. *Poland's Energy Security: Dealing with Russia*. Dostopno prek: <http://www.iags.org/n022908.htm> (23. julij 2011).
139. Engelbrekt, Kjell in Bertil Nygren. 2010. A reassertive Russia and an expanded European Union. V *Russia and Europe: building bridges, digging trenches*, ur. Engelbrekt, Kjell in Bertil Nygren, 1–15. London in New York: Routledge.

140. ENI. 2009. *Blue Stream*. Dostopno prek: http://www.eni.com/en_IT/attachments/innovazione-tecnologia/project/bluestream/scheda-bluestream-eng.pdf (5. oktober 2011).
141. ---. 2011. *ENI Activities – Russian Federation*. Dostopno prek: http://www.eni.com/en_IT/eni-world/russian-federation/eni-business/eni-business.shtml?tabAperto=1 (9. oktober 2011).
142. Entin, Mark. 2009. *V poiskah partnerskih otnošenij II: Rossija i evropejskij sojuz v 2006–2008 godah*. Moskva: Zebra.
143. E.On. 2010. *E.ON sells Gazprom stake*. Dostopno prek: <http://www.eon.com/en/media/news-detail.jsp?id=10049&year=2010> (9. september 2011).
144. Eremenko, A. in Mostovaja Ju. 2006. Soveršyte vy massu otkrytij (inogda ne želaja togo). *Zerkalo nedeli*, 4. februar 2006. Dostopno prek: http://zn.ua/ARCHIVE/sovershite_vy_massu_otkrytij_inogda_ne_zhelaya_togo-45844.html (28. januar 2011).
145. ERG. 2011. *ERG to exercise put option on 11% of ISAB*. Dostopno prek: <http://www.erg.it/homeEN/media0/pressReleases/detail.html?uuid=88aea8bd-f2af-4b16-9de9-e1d18ea7ed1d> (6. september 2011).
146. EU – *An External Policy to serve Europe's Energy Interests*. Paper from the Commission/SG/HR for the European Council, S160/06. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/dgs/energy_transport/international/doc/paper_solana_sg_energy_en.pdf (9. marec 2010).
147. Euroactive. 2011. *EU-Russia Energy Dialogue*. Dostopno prek: <http://www.euractiv.com/energy/eu-russia-energy-dialogue/article-150061> (27. avgust 2011).
148. EU Observer. 2011. *Beyond Tymoshenko*, 14. oktober 2011. Dostopno prek: <http://euobserver.com/7/113929> (22. december 2011).
149. European parliament. 2009. *3rd Energy Package gets final approval from MEPs*. Dostopno prek: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=IMPRESS&reference=20080616FCS31737&language=EN#title1> (23. maj 2010).

150. Europe's Energy Portal. 2009. Dostopno prek: <http://www.energy.eu/> (12. september 2009).
151. Europolgaz. 2012. *History*. Dostopno prek: http://www.europolgaz.com.pl/en/o_firmie/geneza_powstania/ (12. marec 2012).
152. Eurostat. 2011. *Database –Energy*. Dostopno prek: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/energy/data/database> (27. oktober 2011).
153. EU – Russia Energy Dialogue. 2011. *Energy Forecasts and Scenarios 2009–2010 Research. Final Report*. Moskva: Ekonomika.
154. EU Second Strategic Energy Review 2008. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/energy/strategies/2008/doc/2008_11_ser2/strategic_energy_review_memo.pdf (7. julij 2009).
155. EvrAzEs. 2011. *Istorija*. Dostopno prek: <http://www.evrazes.com/about/history> (5. junij 2011).
156. Evropska komisija. 2000. *Green Paper – Towards a European strategy for the security of energy supply*, COM (2000) 769 final. Dostopno prek: http://www.em.gov.lv/images/modules/items/ae_2.pdf (8. september 2010).
157. ---. 2006. *Green Paper – A European strategy for sustainable, competitive and secure energy*, COM (2006) 105. Dostopno prek: http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=en&type_doc=COMfinal&an_doc=2006&nu_doc=105 (8. oktober 2010).
158. ---. 2009. *The EU and Russia reinforce the Early Warning Mechanism to improve prevention and management in case of an energy crisis*. Press Release. Bruselj, 16. november 2009. Dostopno prek: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/09/1718&language=en> (20. november 2010).
159. ---. 2010. *EU Energy and Transport in figures*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/energy/publications/statistics/doc/2010_energy_transport_figures.pdf (23. februar 2011).

160. ---. 2011a. *Energy infrastructure – Baltic Energy Market Interconnection Plan (BEMIP)*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/energy/infrastructure/bemip_en.htm (6. marec 2011).
161. ---. 2011b. *Europe's Energy position – 2010 Annual Report*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/energy/observatory/annual_reports/annual_reports_en.htm (5. junij 2011).
162. ---. 2011c. *Speaking with one voice – the key to security our energy interests*. Press release. Dostopno prek: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/11/1005> (9. november 2011).
163. ---. 2011d. *External dimension – Russia*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/energy/international/bilateral_cooperation/russia/russia_en.htm (26. oktober 2011).
164. ---. 2011e. Rossija – ES. *Energetičeskij dialog, pervye desjat' let: 2000–2010*. Bruselj: Generalni direktorat Evropske komisije za energetiko.
165. Evropski svet. 2010. *Joint Statement of the Partnership for Modernization EU – Russia Summit*. Dostopno prek: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/er/114747.pdf (5. februar 2011).
166. Expert. 2011. *Potok pošel*. September 2011, št 36: 12–18.
167. Fachinotti, Matteo. 2007. *Will Russia Create a Gas Cartel?* Russian analytical digest, N. 18/07: 14–16. Dostopno prek: http://se1.isn.ch/serviceengine/Files/ISN/29825/ipublicationdocument_singledocument/3B9D9D9F-7322-4494-AA84-3A687F244EEB/en/Russian_Analytical_Digest_18.pdf (9. oktober 2011).
168. Facon, Isabelle. 2010. Russia and the European great powers: France. V *Russia and Europe: building bridges, digging trenches*, ur. Engelbrekt, Kjell in Bertil Nygren, 167–84. London in New York: Routledge.

169. Fearon, James in Alexander Wendt. 2002. V *Handbook of International Relations*, ur. Carlsnaes, Walter, Thomas Risse in Beth Simmons, 95–118. London, Thousand Oaks in New Delphi: Sage Publications.
170. Fee, Florence. 2007. The Russia – Iran Energy Relations. *Middle East Economic Survey* 59 (11): 12–17.
171. Feltham, Ralph George. 1993. *Diplomatic Handbook*. London in New York: Longman.
172. Fenton – Krysiak, Timothy. 2007. *Agreements from Another Era – Production Sharing Agreements in Putin's Russia 2000–2007*. Oxford Institute for Energy Studies, working paper. Dostopno prek: <http://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2010/11/WPM34-AgreementsFromAnotherEraProductionSharingAgreementsinPutinsRussia2000-2007-TimothyFentonKrysiak-2007.pdf> (5. maj 2009).
173. Finam. 2010. *Izmenenie Gazpromom struktury formirovanija cen na gaz dlja stran Baltii okažet nejtral'noe vlijanie na kotirovki ego akcij*. 1. marec 2010. Dostopno prek: <http://www.finam.ru/analysis/investorquestion0000121288/default.asp> (9. september 2011).
174. FinanzNachrichten. 2006. *EU sees 'no crisis' from Belarus gas row; Poland voices energy security fears*, 27. december 2006. Dostopno prek: <http://www.finanznachrichten.de/nachrichten-2006-12/artikel-7509501.asp> (19. avgust 2008).
175. Finon, Dominique. 2007. *Russia and the »Gas-OPEC«*. *Real or Perceived Threat?* IFRI Russia/NIS Center: Russie.Nei.Visions, N. 24. Dostopno prek: http://www.ifri.org/?page=contribution-detail&id=4878&id_provenance=97 (8. september 2011).
176. Finon, Dominique in Catherine Locatelli. 2002. *The liberalisation of the european gas market and its consequences for Russia*. Russian-European Centre for Economic Policy. Dostopno prek: http://hal.archives-ouvertes.fr/docs/00/17/78/28/PDF/CL_DF_GazRusse_02Engl.pdf (27. december 2009).

177. ---. 2008. Russian and European gas interdependence: Could contractual trade channel geopolitics? *Energy Policy* 36 (2008): 423–42.
178. Flick, Uwe. 2007. *Designing Qualitative Research*. Los Angeles: SAGE Publications.
179. Foss, Michelle. 2005. Global Natural Gas Issues and Challenges. *The Energy Journal* 26 (2): 111–28.
180. Frieden, Jeffrey A. in David A. Lake, ur. 1995. *International Political Economy. Perspectives on the global power and wealth*. London in New York: Routledge.
181. Frumkin, Boris. 2010. Russia – EU Relations: the economic dimension. V *Russia and Europe: building bridges, digging trenches*, ur. Engelbrekt, Kjell in Bertil Nygren, 132–55. London in New York: Routledge.
182. Gaddy, Clifford G. in Barry W. Ickes. 2002. *Russia's Virtual Economy*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
183. Gandolfo, Giancarlo. 1994. *International Economics I – The Pure Theory of International Trade*. Berlin: Springer-Verlag.
184. Garbe, Folkert, Felix Hett in Rainer Lindner. 2011. V *Russian Energy Security and Foreign Policy*, ur. Dellecker, Adrian in Thomas Gomart, 188–202. London in New York: Routledge.
185. Gassco. 2011. *Transport system*. Dostopno prek: <http://www.gassco.no/wps/wcm/connect/gassco-en/Gassco/Home/norsk-gass/gas-transport-system/> (23. marec 2011).
186. Gasunie. 2011. *About Gasunie*. Dostopno prek: <http://www.gasunie.nl/en/gu/over-gasunie> (6. september 2011).
187. Gazprom. 2007. *Godovoj otčet – 2006*. Dostopno prek: http://www.gazprom.ru/f/posts/96/642868/report_rus.pdf (22. marec 2012).
188. ---. 2008. *Godovoj otčet – 2007*. Dostopno prek: http://www.gazprom.ru/f/posts/00/122023/annual_rus_final.pdf (23. februar 2012).
189. ---. 2009. *Godovoj otčet – 2008*. Dostopno prek: <http://www.gazprom.ru/f/posts/59/948424/ar-2008.pdf> (29. maj 2010).

190. ---. 2011a. *Akcii*. Dostopno prek: <http://www.gazprom.ru/investors/stock/> (9. maj 2011).
191. ---. 2011b. *Europe*. Dostopno prek: <http://www.gazprom.com/marketing/europe/> (27. oktober 2011).
192. ---. 2011c. *South Stream*. Dostopno prek: <http://www.gazprom.com/production/projects/pipelines/south-stream/> (9. avgust 2011).
193. ---. 2011d. *Gazprom v cyfrah 2006–2010. Spravočnik*. Moskva: Gazprom.
194. ---. 2011e. *Gazovaja promyšlenost' mira. Ekonomiko-statističeskij obzor*. Moskva: Gazprom.
195. ---. 2012a. *SNG i Baltija*. Dostopno prek: <http://www.gazprom.ru/about/marketing/cis-baltia/> (24. februar 2012).
196. ---. 2012b. *South Stream*. Dostopno prek: <http://gazprom.com/about/production/projects/pipelines/south-stream/> (9. julij 2012).
197. Gazprom export. 2011. *Transportirovka*. Dostopno prek: <http://www.gazpromexport.ru/projects/transportation/> (22. december 2011).
198. Gazprom Neft. 2011a. *Godovoj otčet 2010*. Dostopno prek: http://www.gazprom-neft.ru/annual-reports/2010/Gazprom-Neft_Annual_Report_2010_Rus.pdf (2. avgust 2011).
199. ---. 2011b. *Neftepererabotka*. Dostopno prek: http://www.gazprom-neft.ru/business/petroleum_refining.php (8. november 2011).
200. GDF Suez. 2011. *Our business*. Dostopno prek: <http://www.gdfsuez.com/en/activities/our-businesses/our-businesses/> (14. oktober 2011).
201. GECF. 2012. *About us*. Dostopno prek: <http://www.gecf.org/aboutus/about-gecf> (9. marec 2012).
202. Geoplin. 2011a. *Pojmovnik izrazov*. Dostopno prek: <http://www.geoplin.si/zemeljski-plin/68> (12. september 2010).

203. ---. 2011b. *Poslovno poročilo 2010*. Dostopno prek: <http://www.geoplin.si/o-druzbi/poslovna-porocila-in-druge-publikacije> (9. september 2011).
204. Ghemawat, Pankaj. 2001. Distance still matters: The hard reality of global expansion. *Harvard Business Review* 79 (8): 137–47. Dostopno prek: <http://www.lapetus.uchile.cl/lapetus/archivos/1223389487C1-DistanceStillMatters.pdf> (11. junij 2011).
205. Gibbs, Walter. 2010. *Russia and Norway Reach Accord on Barents Sea*, 27. april 2010. Dostopno prek: http://www.nytimes.com/2010/04/28/world/europe/28norway.html?_r=0 (11. julij 2012).
206. Gilpin, Robert. 1987. *The Political Economy of International Relations*. Princeton in New Jersey: Princeton University Press.
207. Global Insight. 2009. *MOL Reiterates Opposition to Surgutneftegaz Acquisition*. Dostopno prek: <http://www.ihsglobalinsight.com/SDA/SDADetail17283.htm> (12. februar 2010).
208. Goddard, Roe C., Patrick Cronin in Kishore C. Dash, ur. 2003. *International Political Economy: State-Market relations in a Changing Global Order*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
209. Goldman Sachs. 2010. *BRIC's Monthly*, 10/3, May 2010. Dostopno prek: <http://www2.goldmansachs.com/ideas/brics/brics-decade-doc.pdf> (19. junij 2010).
210. ---. 2011. *The New Emerging Nations*. Dostopno prek: http://www.goldmansachs.com/gsam/pdfs/USTPD/education/092911_WO13_Goldman_Sachs_PDF.pdf (22. avgust 2012).
211. Goldthau, Andreas. 2008. Rhetoric versus reality: Russian threats to European energy supply. *Energy Policy* 36 (2008): 686–92. Dostopno prek: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1137645 (9. december 2009).
212. Goldthau, Andreas in Jan Martin White, ur. 2010. *Global Energy Governance – The New Rules of the Game*. Berlin: Global Public Policy Institute.
213. Gomart, Thomas. 2007. France's Russia Policy: Balancing Interests and Values. *The Washington Quarterly* 30 (2): 147–55.

214. Gordon, Leonid in Leonid Fridman. 1995. Rossija – velikaja deržava vtorogo ranga. *Nezavisimmaja gazeta*, 4. april 1995: 3.
215. Gorst, Isabel in Ed Crooks. 2007. Exxon faces tricky talks over Sakhalin gas. *Financial Times*, 27. junij 2007. Dostopno prek: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/18984b38-24d8-11dc-bf47-000b5df10621.html#axzz1bWLxrCif> (5. julij 2011).
216. Gould – Davies, Nigel in Ngaire Woods. 1999. Russia and the IMF. *International Affairs* 75 (1): 1–21.
217. Götz, Roland. 2007. *Russian Gas and European Energy Security*. SWP Research Paper, RP 10. Dostopno prek: http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2007_RP10_gtz_ks.pdf (26. junij 2010).
218. Gray, Peter in Sebastian Cox, ur. 2002. *Air Power History: Turning Points from Kitty Hawk to Kosovo*. London in Portland Ore: Frank Cass.
219. Grib, Natalja. 2009. *Gazovyj imperator – Rossija i novyj miroporjadok*. Moskva: EKSMO.
220. ---. 2010a. Rossijskij gaz razložili po paketam. *Kommersant*, 29. oktober 2010, N. 2002: 4502.
221. ---. 2010b. Gaz razširjaetsja pri poteplenii. *Kommersant*, 1. november 2010, N. 203: 4503.
222. Grib, Natalja in Fedor Lukjanov. 2010. Vengrija menjaet svoju neft' na rossijskij gaz. *Kommersant*, 30. november 2010, N. 221: 4521.
223. Grib, Natalija, Seda Egikjan in Vladimir Vodo. 2010. ES demonopoliziruet »Gazprom«. *Kommersant*, 7. september 2010, N. 164: 4464.
224. Grigoriev, Leonid. 2011. Russia, Gazprom and the CAC. V *Russian Energy Security and Foreign Policy*, ur. Dellecker, Adrian in Thomas Gomart, 147–69. London in New York: Routledge.
225. Gromadzki, Gregorz in Luboš Vesely. 2006. *Active and Cohesive – Tomorrow's EU Policy towards Belarus*. Prague in Warsaw: Association for International Affairs in Stefan Batory Foundation.

226. Gromadzki, Gregorz, Wojciech Kononczuk in Luboš Vesely. 2006. *Belarus after the »election« – What future for the Lukashenka regime?* Prague in Warsaw: Association for International Affairs in Stefan Batory Foundation.
227. Grošelj, Klemen. 2008. Energetska varnost v rusko-evropskem partnerstvu. V *Prihodnost evropske unije*, ur. Brinar, Irena, 129–40. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
228. ---. 2010. Energetska ključna infrastruktura. V *Kritična infrastruktura v Sloveniji*, ur. Prezelj, Iztok, 29–42. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
229. GUAM. 2011. *Organizacija za demokratiju i ekonomičeskoe razvitie – GUAM*. Dostopno prek: <http://guam-organization.org/node/240> (3. september 2011).
230. Gudkov, Aleksander in Tamila Džodžua. 2012. »Rosnefti« podobrali novj NPZ v Germanii. *Kommersant*, 27. januarj 2012: 7.
231. Guillet, Jerome. 2007. *Gazprom as a Predictable Partner. Another Reading of the Russian-UKrainian and Russian-Belarussian Energy Crises*. IFRI Russia: Russie.Nei.Vision. N. 18. Dostopno prek: http://www.ifri.org/?page=contribution-detail&id=4770&id_provenance=97 (3. februar 2012).
232. ---. 2011. How to get a pipeline built: myth and reality. V *Russian Energy Security and Foreign Policy*, ur. Dellecker, Adrian in Thomas Gomart, 58–73. London in New York: Routledge.
233. Gulen, Gurcan. 1999. Regionalization in the world crude oil market: further evidence. *The Energy Journal* 20 (1): 125–39.
234. Gumarova, Inna. 2008. *Prioritety energetičeskoj diplomatii Rossii*. Doktorska disertacija. Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburgskij gosudarstvennyj universitet.
235. Guriev, Sergej in Oleg Cyvinskij. 2011. Zadači postkrizisnoj rossijskoj ekonomiki. V *Rossija posle krizisa*, ur. Guriev, Sergej, Andrew Kuchins in Anders Aslund, 29–70. Moskva: Al'pina biznes buks.
236. G8 Summit, St. Peterburg. 2006. *Global Energy Security Challenges*. Dostopno prek: <http://en.g8russia.ru/docs/11.html> (12. januar 2011).

237. G8 Summit, Heilingenden. 2007. *Chair's summary*. Dostopno prek: <http://www.g-8.de/Webs/G8/EN/G8Summit/SummitDocuments/summit-documents.html> (11. januar 2011).
238. G8 Summit, Hokkaido Toyako. 2008. *Declaration of Leaders Meeting of Major Economies on Energy Security and Climate Change*. Dostopno prek: http://www.mofa.go.jp/policy/economy/summit/2008/doc/doc080709_10_en.html (13. marec 2011).
239. Hajtun, Aleksej. 2008. *Energetičeskaja politika Rosii na evropejskom kontinente*. Moskva: Russkij suvenir.
240. --- 2011. Energetičeskaja politika Rossii v SNG. *Nezavisimaja gazeta*, 11. oktober 2011: 13.
241. Hanson, Philip. 2009. The sustainability of Russia's energy power: implications for the Russian economy. V *Russian Energy Power and Foreign Relations*, ur. Perovic, Jeronim, Robert W. Orttung in Andreas Wenger, 23–50. London in New York: Routledge.
242. Hantrais, Linda. 2009. *International Comparative Research. Theory, Methods and Practice*. London in New York: Palgrave Macmillan.
243. Harding, Luke. 2007. *Kremlin lays claim to huge chunk of oil-rich Nort Pole*, 28. junij 2007. Dostopno prek: http://www.nytimes.com/2010/04/28/world/europe/28norway.html?_r=0 (12. julij 2012).
244. *Hartija rossijsko-amerikanskogo partnerstva i družby*. 1992. Dostopno prek: <http://infopravo.by.ru/fed1993/ch03/akt14706.shtm> (28. maj 2010).
245. Hartmann, Robert. 2010. *Nastop na mednarodni konferenci Ruski energetski sektor v 21. stoletju*, Moskva, 8. april 2010.
246. Haukkala, Hiski. 2010. *The EU – Russia Strategic Partnership*. London in New York: Routledge.
247. Heinrich, Andreas. 2008. Gazprom's Expansion Strategy in Europe and the Liberalization of EU Energy Markets. V *Russia's Energy Sector between Politics and Business*, ur. Orttung, Robert, Jeronim Perovic, Heinko Pleines in Hans-

- Henning Schroder, 67–71. Bremen: Working Papers of the Research Centre for East European Studies.
248. Helm, Dieter. 2007. *The Russian dimension and Europe's external energy policy*. Dostopno prek: <http://www.dieterhelm.co.uk/node/655> (12. avgust 2011).
249. Herring, George. 2008. *From Colony to Superpower: U.S. Foreign Relations Since 1776*. Oxford: University Press.
250. Hill, Charles. 2005. *International business: competing in the global marketplace*. Boston: McGraw-Hill/Irwin.
251. Hill, Christopher. 2003. *The Changing Politics of Foreign Policy*. New York: Palgrave.
252. Holsti, Kalevi Jacques. 1995. *International Politics: A Framework for Analysis*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall International.
253. Hoyos, Carola. 2007. The new Seven Sisters: oil and gas giants dwarf western rivals. *Financial Times*, 11. marec 2007. Dostopno prek: http://www.ft.com/intl/cms/s/2/471ae1b8-d001-11db-94cb-000b5df10621,dwp_uuid=0bda728c-ccd0-11db-a938-000b5df10621.html#axzz1WJIYBWsS (12. september 2010).
254. Hrustalev, Oleg. 2011. Stabilizacija regional'noj podsistemy. V *Meždunarodnye otnošenije v Central'noj Azii*, ur. Bogaturov, Aleksej, 283–314. Moskva: Aspekt Press.
255. IAEA. 2007. *Analysis of Energy Supply Options and Security of Energy Supply in the Baltic States*. IAEA-TECDOC-1541, February 2007. Dostopno prek: http://www-pub.iaea.org/mtcd/publications/pdf/te_1541_web.pdf (2. januar 2010).
256. International Energy Agency. 2007. *World Energy Outlook 2007*. Paris: IEA.
257. ---. 2008. *Perspectives on Caspian Oil and Gas Developments*. Paris: IEA. Dostopno prek: http://www.iea.org/papers/2008/caspian_perspectives.pdf (25. september 2011).
258. ---. 2009. *World Energy Outlook 2009*. Paris: IEA.

259. ---. 2010. *Key World Energy Statistics 2010*. Dostopno prek: http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2010/key_stats_2010.pdf (12. februar 2011).
260. ---. 2011. *Overview of the IEA*. Dostopno prek: <http://www.iea.org/about/docs/iea2010.pdf> (27. maj 2011).
261. ---. 2011b. *Energy Security*. Dostopno prek: http://www.iea.org/subjectqueries/keyresult.asp?KEYWORD_ID=4103 (12. marec 2011).
262. International Energy Forum. 2011. *About IEF*. Dostopno prek: http://www.ief.org/Pages/_about.aspx (9. junij 2011).
263. Itoh, Shoichi. 2008. *Russia's Energy Diplomacy toward the Asia-Pacific Region*. Economic Research Institute for Northeast Asia (ERINA). Dostopno prek: http://csis.org/files/media/csis/events/080226_ruseura_itohppt.pdf (11. september 2009).
264. Ivanov, Sergej. 2006. Triada nacional'nyh cennostej. *Izvestia*, 13. julij 2006.
265. Ivanov, Nikolaj. 2011. Cena poraženija. *Expert*, št. 1, 26. december 2011 – 15. januar 2012: 7–11.
266. Ivašencov, Gledb Aleksandrovič. 2010. Aziatskij vektor rossijskoj energetiki. *Meždunarodnaja žizn' 3* (2010): 62–72.
267. Ivženko, Tatjana. 2012. Prezidenty žmut na gaz. *Nezavisimaja gazeta*, 28. julij 2011: 6.
268. Jacenko, Marina. 2006. *Neft' vo vnešneekonomičeskih svjazjah Rosii*. Moskva: Naučnaja kniga.
269. Jaklič, Andreja. 2004. *The impact of firms' factor endowment on the creation of multinational enterprises*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
270. Jaklič, Andreja in Marjan Svetličič. 2005. *Izhodna internacionalizacija in slovenske multinacionalke*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

271. Jansen, J. C., W. G. van Arkel in M. G. Boots. 2004. *Designing indicators of long-term energy supply security*. Januar 2004, ECN-C-04-007. Dostopno prek: <http://www.ecn.nl/docs/library/report/2004/c04007.pdf> (23. julij 2011).
272. Janusz, Barbara. 2005. *The Caspian Sea Legal Status and Regimes Problems*. Chatam House, Russia and Euroasia Programme, Rep. BP 05/02. Dostopno prek: <http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/bp0805caspien.pdf> (20. februar 2012).
273. Javlinski, Grigorij. 2002. Družba na vremena ili sojuz na vseгда. *Obščaja gazeta*, 24 januar 2002.
274. Javna agencija RS za energijo. 2011. *Viri zemeljskega plina*. Dostopno prek: http://www.agencija.si/sl/informacija.asp?id_informacija=995&id_meta_type=30&type_informacij= (20. november 2011).
275. *Joint Declaration on a New Relationship Between the United States and Russia*. 2002. Dostopno prek: http://moscow.usembassy.gov/joint_05242002d.html (19. september 2010).
276. Jones, Eliot. 1921. *The Trust Problem in the United States*. New York: Macmillan Company. Dostopno prek: <http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=6026575> (28. marec 2011).
277. Jun, Eunju, Wonjoon Kim in Soon Heung Chang. 2009. The analysis of security cost for different energy sources. *Applied Energy* 6 (2009): 1894–1901. Dostopno prek: http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_udi=B6V1T-4V8FFJW-3&_user=10&_rdoc=1&_fmt=&_orig=search&_sort=d&_docanchor=&view=c&_searchStrId=1123522587&_rerunOrigin=google&_acct=C000050221&_version=1&_urlVersion=0&_userid=10&md5=2a0087eaff024e3b7fde678f9e11ce75 (2. december 2009).
278. Juščenko, Vladimir. 2005a. *Teze k nastopu Predsednika Ukrajine Juščenka v Kraljevem inštitutu mednarodnih odnosov*, 17. oktober 2005.

- Dostopno prek: http://www.president.gov.ua/ru/news/data/11_3535.html (25. februar 2009).
279. ---. 2005b. *Začetek nastopa predsednika Ukrajine na skupnem zasedanju ukrajinskega sveta za nacionalno varnost in Sveta NATO*, 19. september 2005. Dostopno prek: http://www.president.gov.ua/ru/news/data/11_3599.html (25. februar 2009).
280. Jönsson, Christer in Martin Hall. 2005. *Essence of Diplomacy*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
281. Yafimava, Katja in Jonathan Stern. 2007. *The 2007 Russia – Belarus Gas Agreement*. Oxford Energy Comment. Dostopno prek: <http://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2011/01/Jan2007-The2007Russia-BelarusGasAgreement-KatjaYafimavaandJonathanStern-.pdf> (26. oktober 2010).
282. Yafimava, Katja. 2010. *The June 2010 Russian-Belarusian Gas Transit Dispute: a surprise that was to be expected*. The Oxford Institute for Energy Studies, NG 43. Dostopno prek: <http://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2010/11/NG43-TheJune2010RussianBelarusianGasTransitDisputeASurpriseThatWasToBeExpected-KatjaYafimava-2010.pdf> (14. september 2011).
283. Youngs, Richard. 2007. *Europe's external energy policy: between geopolitics and the market*. CEPS Working Document No. 278, November 2007. Dostopno prek: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1337975 (12. september 2010).
284. Kabyldin, K., A. Lobaeva in K. Rahmetova. 1995. Neft' Kazahstana v central'noaziatskom, rossijskom i mirovom kontekste. *Kazahstan i mirovoe soobščestvo* 3 (4): 11–19.
285. Kajnič, Sabina. 2008. *Razvoj evropske zunanje politike: od Evropskega političnega sodelovanja do evropske varnostne in obrambne politike*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
286. Kaljužnyj, Vladimir. 2002. Neftegazovaja diplomatija. *Neftegazovaja vertikal'* 2: 14–28.

287. Kalotay, Kalman. 2010. The Political Aspects of Foreign Direct Investments: The Case of the Hungarian Oil Firm MOL. *The Journal of World Investment & Trade* 11 (1): 79–90.
288. Kapustin, Vadim in Otar Marganija. 2010. Osnovnye etapy razvitija meždunarodnoj neftjanoj promyšlennosti i mirovogo rynka nefti. V *Neft', gaz, modernizacija obščestva*, ur. Dobronravin, Nikolaj in Otar Marganija, 53–102. St. Peterburg: Omega-L.
289. Kara – Murza, Sergej. 2002. *Belaja kniga. Ekonomičeskie reformy v Rossii 1991–2001*. Moskva: Narodno-patriotičeskij sojuz Rossii.
290. Kasaev, Alan. 2001. Sovet Bezopasnosti rešyl zakryt' SNG. *Nezavisimaja gazeta*, 7. februar 2001. Dostopno prek: http://www.ng.ru/cis/2001-02-07/5_soviet.html (4. september 2011).
291. Katzenstein, Peter J. 1996. *The culture of national security: norms and identity in world politics*. New York: Columbia University Press.
292. Kazancev, Andrej. 2009. *Politika stran Zapada v Central'noj Azii: proekty, dilemy, protivorečija*. Moskva: MGIMO.
293. Kemp, Geoffrey. 1997. *Energy Superbowl. Strategic, Politics and the Persian Gulf and Caspian Basin*. Washington D.C.: Nixon Center for Peace and Freedom.
294. Kenda, Vladimir. 2001. *Mednarodno poslovanje*. Maribor: Ekonomsko-poslovna fakulteta.
295. Keohane, Robert O. in Joseph S. Nye. 1989. *Power and Interdependence*. New York: HarperCollins.
296. Klare, Michael T. 2011. *The Global Energy Crisis Deepens: Three Energy Developments That Are Changing Your Life*. Dostopno prek: http://www.huffingtonpost.com/michael-t-klare/global-energy-crisis_b_871956.html (15. julij 2011).
297. Kojima, Kijoshi. 1978. *Japanese Direct Investment: A Model of Multinational Business Corporation*. Tokyo: Charles E. Tuttle.
298. Kokošin, Andrej. 2006. *Meždunarodnaja energetičeskaja bezopasnost'*. Moskva: Evropa.

299. Kolpakova, Irina. 2011. *Politika cen na energosyr'evye resursy v sovremennoj Rossi*. Sankt-Peterburg: Aleteja.
300. ---. 2005a. *Eto monopol'naja vlast' v rukah trjoh-četyrjoh čelovek*, 10. avgust 2005. Dostopno prek: <http://www.kommersant.ua/doc.html?path=/komua/2005/018/10056177.htm> (27. april 2009).
301. ---. 2005b. *Gazonosnaja vstreča – Ukrajina soglasilas' s rostom cen na rossijskij gaz*, 23. avgust 2005. Dostopno prek: <http://www.kommersant.ua/doc.html?path=/komua/2005/027/10078102.htm> (27. junij 2007).
302. ---. 2005c. *»Neftogaz« i »Gazprom« sošlis' v cene*, 25. avgust 2005. Dostopno prek: <http://www.kommersant.ua/doc.html?path=/komua/2005/028/10078855.htm> (28. februar 2009).
303. ---. 2005d. *Ukrainu travjat gazom*, 1. september 2005. Dostopno prek: <http://www.kommersant.ua/doc.html?path=/komua/2005/033/10090574.htm> (28. oktober 2008).
304. ---. 2006a. *Viktora Juščenko travjat rossijskim gazom*, 11. januar 2006. Dostopno prek: <http://www.kommersant.ru/doc.html?DocID=640085&IssueId=29988> (10. junij 2010).
305. ---. 2006b. *Belorussia ne vybela gaz*, 27. december 2006. Dostopno prek: <http://www.kommersant.ru/doc.html?DocID=733457&IssueId=30288> (1. junij 2007).
306. ---. 2006c. *Truba o dvuh koncah*, 28. december 2006. Dostopno prek: <http://www.kommersant.ru/doc.html?DocID=733628&IssueId=30289> (1. junij 2007).
307. ---. 2007a. *Rossija i Belorussia obmyli konflikt neftju*, 15. januar 2007. Dostopno prek: <http://www.kommersant.ru/doc.html?DocID=733940&IssueId=36175> (1. junij 2007).
308. ---. 2007b. *Postavki na vid*, 15. januar 2007. Dostopno prek: <http://www.kommersant.ru/doc.html?DocID=733919&IssueId=36175> (2. maj 2007).
309. ---. 2007c. *Belorussija, priyatnaja vo vseh otnošenijah*, 16. januar 2007. Dostopno prek: <http://www.kommersant.ru/doc.html?DocID=734217&IssueId=36176> (2. maj 2007).

310. ---. 2010a. *Zimnjaja neftjanaja kompanija*, 11. januar 2010. Dostopno prek: <http://www.kommersant.ru/doc/1301773?isSearch=True> (5. oktober 2011).
311. ---. 2010b. *Neftekompanii ne mogut pererabotat' pošliny*, 14. Januar 2010. Dostopno prek: <http://www.kommersant.ru/doc/1303132?isSearch=True> (9. december 2011).
312. ---. 2010c. *Belorussiju ostavili s nasosom*, 28. Januar 2010. Dostopno prek: <http://www.kommersant.ru/doc/1311670?isSearch=True> (9. oktober 2011).
313. ---. 2011a. *Za nefteprodukty vzjalis' sistemno*. Dostopno prek: <http://www.kommersant.ru/doc/1582858?isSearch=True> (19. avgust 2011).
314. ---. 2011b. *Vladimir Putin vzjal šlangi v svoji ruki*. Dostopno prek: <http://www.kommersant.ru/doc/1635562?isSearch=True> (19. avgust 2011).
315. ---. 2011c. *Gazprom zasvetitsja v Evrope čerez RWE*. Dostopno prek: <http://www.kommersant.ru/doc/1678885?isSearch=True> (9. oktober 2011).
316. *Koncepcija vnešnej politiki Rossijskoj Federacii*. 2000. Dostopno prek: <http://iisr.ru/kpvprf2000.html> (8. maj 2009).
317. *Koncepcija vnešnej politiki Rossijskoj Federacii*. 2008. Dostopno prek: <http://archive.kremlin.ru/text/docs/2008/07/204108/shtm> (23. junij 2011).
318. *Konceptual'nyj podhod k novej pravovoj baze meždunarodnogo sotrudničestva v sfere energetiki*. 2009. Dostopno prek: <http://www.regnum.ru/news/1154159.html> (20. september 2010).
319. Kondračuk, Vladimir Valerjevič. 2005. *Neftegazovyj biznes Rossii: politika i ekonomika*. Moskva: doktorska disertacija.
320. Kondrašova, Elena Vladimirovna 2008. Vnešnjaja politika Rossijskoj Federacii: subjekty prinjatija rešenij i problemy vzaimodejstvija. V *Rossijskaja Federacija v meždunarodnyh otnošenijah*, ur. Ternova, Ljudmila, 30–41. Moskva: RAGS.
321. Konferencyja po voprosam politiki i bezopasnosti. 2007. *Vystuplenie Vladimira Putina*. Dostopno prek: http://www.v-v-putin.ru/munhen_10-02-2007.html (12. september 2010).

322. Konopljanik, Andrej. 2004. *Rossija na formirujuščemsja euroaziatskom energetičeskom prostranstve: problemy konkurentosposobnosti*. Moskva: Nestor Akademik.
323. ---. 2010. Energetičeskaja hartija: počemu Rossija beret tajm-out. *Meždunarodnaja žizn'* 1 (2010): 27–44.
324. *Konstitucija Rossijskoj Federacii*. 1993. Dostopno prek: <http://www.constitution.ru/index.htm> (5. februar 2009).
325. *Konvencija po obespečeniju meždunarodnoj energetičeskoj bezopasnosti*. 2010. Dostopno prek: http://www.ua-energy.org/upload/files/Convention_rus1.pdf (11. november 2011).
326. Konyšev, Valerij in Aleksander Sergunin. 2011. *Arktika v meždunarodnoj politike: sotrudničestvo ili soperničestvo*. Moskva: Rossijskij institut strategičeskikh issledovanij.
327. Kopač, Janez. 2011. Državno lastništvo v naftni družbi – Obračun pri O.K. Petrolu. *Delo*, Sobotna priloga, 31. december 2011: 7.
328. Korkmaz, Dicle. 2010. *Internal and external dynamics of European energy security*. Presented at the Fifth Pan-European Conference on EU Politics, ECPR, 23.–26. junij 2010. Dostopno prek: <http://www.jhubc.it/ecpr-porto/virtualpaperroom/034.pdf> (28. februar 2010).
329. Korrespondent. 2007. *Svoboda slova*, 24. marec 2007: 58–61.
330. Kortunov, Sergej. 2009. *Sovremennaja vnešnjaja politika Rossii: strategija izbiratel'noj vovlečennosti*. Moskva: Vysšaja škola ekonomiki.
331. Kostjaev, Sergej. 2012. Poka odna pjataja. *Expert*, N. 14, 9.–15. april 2012: 42–43.
332. Kozyrev, Andrej. 1992. Russia: A Chance for Survival. *Foreign Affairs* 71 (2): 9–10.
333. Kraemer, Romy in Rob van Tilder. 2009. Internationalization of TNCs from the extractive industries: a literature review. *Transnational Corporations* 18 (1): 137–56.
334. Kravčenko, Ekaterina. 2011. Režim bez dohodov. *Vedomosti*, 5. september 2011: 3.

335. Krjukov, Valerij, Jurij Šafranik in Vladimir Štat. 2003. *O prehode neftegazavogo sektora Rossii k innovacionnoj modeli razvitija*. Novosibirsk: IEOPP SO RAN.
336. Kruyt, Bert, D. P. van Vuuren, H. J. M de Vries in H. Groenenberg. 2009. Indicators for energy security. *Energy Policy* 37 (2009): 2166–81.
337. Kryshantovskaya, Olga in Stephen White. 2003. Putin's Militicracy. *Post-Soviet Affairs* 19 (4): 289–306.
338. Kuhn, Maximillian in Frank Umbach. 2011. *Strategic perspectives of unconventional gas: a game changer with implication for the EU's energy security*. European Centre for Energy and Resource Security, Volume 1, May 2011. Dostopno prek: http://www.eucers.eu/wp-content/uploads/EUCERS_Strategy_Paper_1_Strategic_Perspectives_of_Unconventional_Gas.pdf (17. maj 2011).
339. Kurov, Dmitrij 2008. Arhitektura gazoprovodnyh komunikacij v Kaspijskom regione: stolknovenie interesov. V *Rossijskaja federacija v meždunarodnyh otnošenijah*, ur. Mihajlova, Vladislava in Ljudmila Ternova, 120–48. Moskva: RAGS.
340. Kuznir, Julia in Heinko Pleines. 2008. The Russian Oil Industry between Foreign Investment and Domestic Interests. V *Russia's Energy Sector between Politics and Business*, ur. Orttung, Robert, Jeronim Perovic, Heinko Pleines in Hans-Henning Schroder, 31–34. Bremen: Working Papers of the Research Centre for East European Studies.
341. Kuzmin, Evgenij in Artur Kagramanov. 2009. *Global'naja energetičeskaja bezopasnost' i truboprovodnyj transport: politiko-pravovoj aspekt*. Moskva: Naučnaja kniga.
342. Kuznetsova, Yekaterina. 2005. The Near Abroad: Increasingly Far Away from Russia. *Russia in Global Affairs*, January – March 2005. Dostopno prek: http://eng.globalaffairs.ru/number/n_4411 (15. maj 2010).
343. Kyiv Post. 2011. *Timošenko: Isk protiv Firtaša – podarok k godovščine har'kovskih soglašenij*, 27. april 2011. Dostopno prek:

- <http://www.kyivpost.ua/politics/news/timoshenko-isk-protiv-firtasha-podarok-k-godovshine-harkovskih-soglashenij-19554.html> (3. april 2012).
344. Lall, Sanjaya in Paul Streeten. 1990. *Foreign Investment, Transnationals and Developing Countries*. London: The MacMillan Press.
345. Lancova, S. A. in V. A. Ačkasova, ur. 2005 *Mirovaja politika i meždunarodnye otnošenija*. Moskva: PITER.
346. Laptev, Vladimir. 2010. Rossijsko-amerikanske otnošenija. V *Vnešnjaja politika i diplomatija Rosssijskoj Federacii*, ur. Smirnova, A., A. Drapej in T. Poljanskaja, 245–65. Moskva: Vostok-zapad.
347. Larsson, Robert. 2007. *North Stream. Sweden and Baltic Sea Security*. Defence Analysis, FOI-R—2251—SE. Dostopno prek: http://www.google.si/url?sa=t&source=web&cd=4&ved=0CC8QFjAD&url=http%3A%2F%2Fciteseerx.ist.psu.edu%2Fviewdoc%2Fdownload%3Fdoi%3D10.1.1.169.3940%26rep%3Drep1%26type%3Dpdf&rct=j&q=North%20Stream%20as%20a%20security%20threat&ei=Je08Tp_QD4_u-gaFocGIag&usq=AFQjCNEzbzAIT11SjJTpSizrvUGdGPNyDw&cad=rjt (24. maj 2010).
348. Lasserre, Philippe. 2002. *Global Strategic Management*. New York: Palgrave.
349. Lavrov, Sergej. 2011a. Mir v poiskah novogo ravnovesija. V *Meždu prošlym i buduščim* ur. Lavrov, Sergej, 75–83. Moskva: OLMA.
350. ---. 2011b. Sderživanje Rossii: nazad v buduščee? V *Meždu prošlym i buduščim*, ur. Lavrov, Sergej, 373–84. Moskva: OLMA.
351. ---. 2011c. Drugaja Rossija: vyzov ili novye vozmožnosti partnerstva? V *Meždu prošlym i buduščim*, ur. Lavrov, Sergej, 13–15. Moskva: OLMA.
352. ---. 2011d. Stenograma vystuplenija i otveta na vopros na jubilejnoj konferencii RSPP »Vzaimodejstvie biznesa i vlasti. 1991–2006 g«. V *Meždu prošlym i buduščim*, ur. Lavrov, Sergej, 883–6. Moskva: OLMA.
353. ---. 2012. BRIKS – global'nyj forum novogo pokolenija. *Meždunarodnaja žizn'*, marec 2012: 1–7.

354. Leguey – Feilleux, Jean – Robert. 2009. *The Dynamics of Diplomacy*. London: Lynne Rienner Publishers.
355. Leung, Guy. 2011. China's energy security: Perception and reality. *Energy Policy* 39 (3): 1.330–7.
356. Lihačev, Aleksej. 2006. *Ekonomičeskaja diplomatija Rossii. Novye vyzovy i vozmožnosti v uslovijah globalizacii*. Moskva: Ekonomika.
357. Lihačev, Vasilij. 2010. Vektor modernizaciji diplomatii Rossii. *Meždunarodnaja žizn'* 1 (2010): 82–90.
358. Lin, Christina Y. 2008. *The Prince of Rosh: Russian Energy Imperialism and the Emerging Euroasian Military Alliance of the Shanghai Cooperation Organisation*. Berlin: Institut für Strategie-Politic-Sicherheits und Wirtschaftsberatung. Dostopno prek: http://kms1.isn.ethz.ch/serviceengine/.../Russian_Energy_Imperialism.pdf (12. oktober 2009).
359. Locatelli, Catherine. 2008. *Gazprom's export strategies under the institutional constraint of the Russian gas market*. Laboratoire D'economie de la production et de l'integration internationale. Working paper N. 6. Dostopno prek: http://hal.archives-ouvertes.fr/docs/00/34/16/60/PDF/CL-CR6bis-08_gazprom-export_opeec-review.pdf (17. december 2009).
360. Loskot – Strachota, Agata. 2009. *Gazprom's expansion in the EU: co-operation or domination*. Centre for Eastern Studies. Dostopno prek: www.energiportal.com/download/315/ (2. april 2010).
361. ---. 2010. *Gazprom makes its gas trade with Europe more flexible*. Centre for Eastern Studies, Eastweek. Dostopno prek: <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/eastweek/2010-03-03/gazprom-makes-its-gas-trade-europe-more-flexible> (6. maj 2010).
362. Lought, John. 2011. *Russia's Energy Diplomacy*. Chatam House, briefing paper. Dostopno prek: http://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:qHCd8DOFSksJ:scholar.google.com/+Lough+Russia%27s+energy+diplomacy&hl=sl&as_sdt=0,5&as_vis=1 (10. oktober 2011).

363. Lovec, Marko. 2012. No country for old men? *A critique of abstract, ahistorical and finalist explanations of the contemporary economic diplomacy*. Draft version. 9th CEEISA Convention, September 2012, Krakow.
364. Lukas, Edward. 2009. *The New Cold War – Putin's Russia and the Threat to the West*. Palgrave Macmillan: New York.
365. Lukašanec, Aleksandr, Arnol'd Mihnevič in Vjačeslav Ščerbin. 1988. *Obščestvo-jazyk-politika*. Minsk: Vyšejšaja škola.
366. Lukes, Steven. 2005. *Power: A Radical View*. London: Palgrave Macmillian.
367. Lukoil. 2007. *Otčet o dejatel'nosti 2006*. Dostopno prek: http://www.lukoil.ru/materials/doc/annual_report_2006/AR_2006_RUS.pdf (9. oktober 2011).
368. ---. 2008. *Otčet o dejatel'nosti 2007*. Dostopno prek: http://www.lukoil.ru/materials/doc/annual_report_2007/%D0%9E%D1%82%D1%87%D0%B5%D1%82_%D0%BE_%D0%B4%D0%B5%D1%8F%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8_2007.pdf (9. oktober 2011).
369. ---. 2011. *Annual Report 2010*. Moskva: Lukoil.
370. Lund Sagen, Eirik in Martina Tsygankova. 2008. Russian natural gas export – Will Russian gas price reforms improve the European security of supply? *Energy policy* 36 (2008): 867–80.
371. Lunev, Sergej. 2007. Političeskie processy v central'noj Azii i ih vozdejstvie na energetičeskiju situaciju. V *Energetičeskie izmerenija meždunarodnyh otnošenij i bezopasnosti v Vostočnoj Azii*, ur. Torkunov, Anatolij, 392–412. Moskva: MGIMO.
372. Lykošina, Larisa. 2010. Energetičeskaja bezopasnost' Pol'ši. V *Energetičeskij faktor v ekonomike i politike stran Vostočnoj Evropy*, ur. Igrickij, Jurij, 77–99. Moskva: Rossijskaja akademija nauk.
373. Lynch, Allen. 2001. Realism of Russian Foreign Policy. *Europe – Asia Studies* 53 (1): 7–31.

374. Löschel, Andreas, Ulf Moslener in Dirk Rübhelke. 2010. Indicators of energy security in industrialised countries. *Energy Policy* 38 (4): 1665–71.
375. MacAvoy, Paul W. 2000. *The Natural Gas Market. Sixty Years of Regulation and Deregulation*. New Haven in London: Yale University Press.
376. MacFarlane, Neil. 1999. Realism and Russian Strategy after the Collapse of the USSR. V *Unipolar World*, ur. Kapstein, Ethan in Michael Mastandano, 218–60. New York: Columbia University Press.
377. Macswan, Angus. 2011. *East Libya oil outputs stops after attacks – rebels*. Dostopno prek: <http://uk.reuters.com/article/2011/04/06/uk-libya-east-oil-idUKTRE73562K20110406> (12. julij 2011).
378. Maigre, Marle. 2010. *Energy Security Concerns of the Baltic States*. International Centre for Defence Studies. Analysis, March 2010. Dostopno prek: http://www.icds.ee/fileadmin/failid/Merle_Maigre-Energy_Security_Concerns_of_the_Baltic_States.pdf (27. februar 2011).
379. Makhmudov, Rian. 2008. Russian and Iran: Attempts to Implement New Strategic Steps in the Caspian-Central Asia Oil and Gas Industry. *Central Asia and the Caucasus* 53 (5): 82–102.
380. Malyševa, Dina. 2007. Bol'shaja igra na Kaspii. V *God planety: ekonomika, politika, bezopasnost'*, ur. Baranovskij, Valerij, 97–105. Moskva: Institut mirovoj ekonomiki i meždunarodnyh otnošenij RAN.
381. Managhan, Andrew. 2011. Uzbekistan – Central Asian key. V *Russian Energy Security and Foreign Policy*, ur. Dellecker, Adrian in Thomas Gomart, 121–31. London in New York: Routledge.
382. Mancevič, Denis. 2008. V objemu nove ruske geopolitike. V *Sodobna Rusija*. Emzin, revija za kulturo XVIII (1–2): 63–6.
383. ---. 2009a. Vprašljivi transkaspjski plinovod je osrednja spremenljivka Nabucca. V *Delo, FT – tribuna*, 21. september 2009: 4.
384. ---. 2009b. Razprave o evropski energetske varnosti so predvsem razprave o plinski energetske varnosti. *Delo*, 13. november 2009: 5.

385. ---. 2009c. *Pomen institucionalnega okolja in političnih dejavnikov za vzpodbujanje tujih neposrednih investicij v Ruski federaciji – analiza izbranih primerov*. Magistrska naloga. Maribor: Ekonomsko-poslovna fakulteta.
386. ---. 2012. Diplomacija virov – instrument preteklosti ali prihodnosti: primer odnosa Ruske federacije do EU. *Družboslovne razprave XXVIII* (69): 75–98.
387. Mane – Estrada, Aurelia. 2006. European energy security: Towards the creation of the geo-energy space. *Energy Policy* 34 (2006): 3773–86.
388. Mansourov, Alexander. 2008. Mercantilism and Neo-imperialism in Russian Foreign Policy during President Putin's 2nd Term. *The Korean Journal of Defense Analysis XVII* (1): 151–84. Dostopno prek: http://kida.re.kr/data/kjda/17-1_07.pdf (2. februar 2010).
389. Marganija, Otar in Dmitrij Travin. 2010. Neft' i gaz v sovremennom mire: vyvody dlja Rossii. V *Neft', gaz, modernizacija obščestva*, ur. Dobronravin, Nikolaj in Otar Marganija, 505–22. St. Peterburg: Omega-L.
390. Markadya, Anil in Malcolm Pemberton. 2009. Energy Security, energy modeling and uncertainty. *Energy policy* (2009): 938–49.
391. Masuda, Tatsuo. 2007. Security of energy supply and the geopolitics of oil and gas pipelines. *European Review of Energy Markets* 2 (2): 1–24. Dostopno na: <http://www.eeinstitute.org/european-review-of-energy-market/erem5-article-masuda> (12. junij 2011).
392. Mazighi, Ahmed El Hachemi. 2006. *The drivers behind the globalization of natural gas markets*. Organization of petroleum exporting countries, June 2006. Dostopno prek: <http://ideas.repec.org/a/bla/opecrv/v30y2006i2p71-84.html> (9. september 2010).
393. Mazneva, Elena. 2012a. Ni kopejki neftjanikom. *Vedomosti*, 19. januar 2012: 8.
394. ---. 2012b. Predlagali akcii. *Vedomosti*, 20. januar 2012: 8.
395. McFaul, Michael. 2001. *Russia's Unfinished Revolution – Political Change from Gorbachev to Putin*. Ithaca in London: Cornell University Press.

396. Mel'nikov, Kirill. 2011. »My ne zainteresovany v vysokih cenah na neft'«. *Kommersant*, 6. oktober 2011, N. 187: 14.
397. Mel'nikov, Kirill in Seda Egikjan. 2011. »Surgutneftegaz« ne puskajut v MOL. *Kommersant*, 4. julij 2011, N. 60: 4601.
398. Mel'nikov, Kiril, Evgenij Hvostik in Olga Jagova. 2011. »Surgutneftegaz« otstupil bez poter'. *Kommersant*, 25. maj 2011, N. 92: 4633.
399. Mel'vil', A. Ju., M. V. Il'in, B. I. Makarenko, E. Ju. Meleškina, M. G. Mironjuk, V. V. Sergeev, I. N. Timofeev, ur. 2009. *Potencial meždunarodnogo vlijanija i effektivnost' vnešnej politiki Rossii*. Moskva: MGIMO.
400. *Memorandum on an Early Warning Mechanism in the Energy Sector within the Framework of the EU – Russia Energy Dialog*. 2009. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/energy/international/russia/doc/reports/2009_11_16_ewm_signed_en.pdf (12. april 2010).
401. Mesec, Blaž. 1998. *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
402. Mihajlović – Milanović, Zorana. 2010. Serbian Energy Sector – Status and Contemporary Russian-Serbian Energy Relations. V *Russia – Serbia Relations at the beginning of XXI. Century*, ur. Petrović, Žarko, 153–61. Belgrade: ISAC Fund.
403. Mihalisko, Kathleen J. 1997. Belarus: retreat to authoritarianism. V *Democratic changes and authoritarian reactions in Russia, Ukraine, Belarus, and Moldova*, ur. Dawisha, Karen in Bruce Parrot, 223–82. Cambridge: Cambridge University Press.
404. Mikhelidze, Nona. 2009. *After the 2008 Russia – Georgia War: Implications for the Wider Caucasus and Prospects for Western Involvement in Conflict Resolution*. Istituto Affari Internazionali, Documenti IAI0901. Dostopno prek: <http://www.iai.it/pdf/DocIAI/iai0901.pdf> (12. januar 2012).
405. Milner, Helen V. in Edward Moravcsik, ur. 2009. *Power, Interdependence, and Nonstate Actors in World Politics*. Princeton: Princeton University Press.

406. Milov, Vladimir. 2007. Rossiya i ES: k formatu bolee glubokogo vzaimnogo proniknovenija na energetičeskom rynke. V *Rossija v objedinennoj Evropi: diskusii – Energetičeskij dialog meždu Rossiej i ES: problemy i perspektivy*, 7–15. Moskva: RASVERO.
407. ---. 2011. Ups and downs of the Russia – Turkmenistan relationship. V *Russian Energy Security and Foreign Policy*, ur. Dellecker, Adrian in Thomas Gomart, 89–106. London in New York: Routledge.
408. Milov, Vladimir, Leonard L. Coburn in Igor Danchenko. 2006. Russia's Energy Policy: 1992–2005. *Euroasian Geography and Economics* 47 (3): 285–313.
409. Minaev, Sergej. 2007. *Global'naja ekonomika. 2006 god. Analitičeskij obzor*. Moskva: Rossijskaja akademija nauk.
410. Ministrstvo za energetiko RF. 2010. *Neftegazovyj kompleks*. Dostopno prek: <http://minenergo.gov.ru/activity/oilgas/oilsector/neftedobycha/> (16. maj 2010).
411. ---. 2011a. *Meždunarodnoe sotrudničestvo – Forum stran-eksportjorov gaza*. Dostopno prek: http://minenergo.gov.ru/activity/co-operation/fseg_contributio/ (2. maj 2011).
412. ---. 2011b. *Meždunarodnoe sotrudničestvo – Energodialog Rossija – ES*. Dostopno prek: http://minenergo.gov.ru/co-operation/russia_eu/ (9. september 2011).
413. Ministrstvo za gospodarski razvoj Ruske federacije. 2012a. *Turkmenistan*. Dostopno prek: <http://www.economy.gov.ru/minec/activity/sections/foreignEconomicActivity/cooperation/economicsng/> (9. marec 2012).
414. ---. 2012b. *Belorusija. Ukrajina*. Dostopno prek: <http://www.economy.gov.ru/minec/activity/sections/foreignEconomicActivity/cooperation/economicsng/> (22. april 2012).
415. Ministrstvo za gospodarstvo Republike Slovenije. 2011. *Osnutek predloga Nacionalnega energetskega programa Republike Slovenije do leta 2030: »aktivno ravnanje z energijo«*. Dostopno prek:

- http://www.mg.gov.si/si/zakonodaja_in_dokumenti/energetika/pomembni_dokumenti/nacionalni_energetski_program_za_obdobje_do_leta_2030/ (22. november 2011).
416. Ministrstvo za zunanje zadeve Ruske federacije. 2011. *Rossijsko-francuzskie otnošenija – spravočnaja informacija*. Dostopno prek: <http://www.mid.ru/ns-reuro.nsf/ZUstrana/432569D80022027E43256A7700508F8B?opendocument> (2. junij 2011).
417. Ministry of Economy of Poland. 2009. *Energy policy of Poland until 2030*. Appendix to Resolution no. 202/2009 of the Council of Ministers of 10 November 2009. Dostopno prek: http://www.mg.gov.pl/files/upload/8134/Polityka%20energetyczna%20ost_en.pdf (3. februar 2011).
418. Mironov, Nikolaj V. 2003. *Meždunarodnaja energetičeskaja bezopasnost'*. Moskva: MGIMO.
419. Miščenko, Vjačeslav. 2011. Gazovaja ataka. *Kommersant. Neft' i gaz – tendencii*, št. 219: 18.
420. Mitrofanov, Aleksej. 1998. *Šagi novej geopolitiki*. Moskva: Russkij vestnik.
421. Monaghan, Andrew in Lucia Montanaro – Jankovski. 2006. *EU – Russia energy relations: the need for active engagement*. EPC Issue Paper No. 45.
422. Moravcsik, Edward. 2003. Liberal International Relations Theory: A Scientific Assessment. V *Progress in International Relations Theory: Appraising the Field*, ur. Elman, Colin in Miriam Fendius Elman, 159–204. Cambridge: MIT Press.
423. Morawska, Katarzyna in Jakub Zielinski, ur. 2001. *The Forgotten Neighbour – Belarus in the Context of EU Enlargement to the East*. Warsaw: Stefan Batory Foundation.
424. Morgenthau, Hans. 1948/1995. *Politika med narodi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

425. Morozov, Sergej. 2008. *Diplomatija Putina – Russkoe dzjudo na mirovom tatami*. Sankt-Peterburg: Krylov.
426. Morse, Edvard. 1999. A new political economy of oil? *Journal of International Affairs*. 53 (1): 1–29. Dostopno prek: <https://woc.uc.pt/feuc/course/MRI/2007-2008/Morse%20-%20A%20new%20political%20economy%20of%20oil.pdf> (23. september 2010).
427. Munčaeв, Šamil' Magomedovič in Viktor Mihajlovič Ustinov. 2002. *Istorija Sovetskogo gosudarstva*. Moskva: NORMA.
428. Müller – Kraenner, Sascha. 2007. *Energy security: re-measuring the world*. London in Sterling: Earthscan.
429. Naimski, Piotr. 2007. *Energy diversification strategy for Poland*. Columbia University. Dostopno prek: http://www.columbia.edu/cu/ece/academics/regional/conf/Piotr_Naimski_at_Columbia%20University070917_.pdf (9. februar 2010).
430. Nanay, Julia. 2009. Russia's role in the Eurasian energy markets. V *Russian Energy Power and Foreign Relations: Implications for Conflict and Cooperation*, ur. Perovic, Jeronim, Robert Orttung in Andreas Wenger, 118–30. London in New York: Routledge.
431. Naročnickaja, Natalija Aleksejevna, ur. 2008. *Oranževye seti – ot Belgrada do Biškeka*. Sankt-Peterburg: ALETEJA.
432. Nazarova, Julija. 2010. OPEC ispugalas' rossijskoj nefti. *RBK Daily*, 19. marec 2010. Dostopno prek: <http://www.rbcdaily.ru/2010/03/19/tek/465494> (25. oktober 2011).
433. Neftegaz. 2011. *Tovariščestvo neftjanogo proizvodstva bratjev Nobel*. Dostopno prek: <http://neftegaz.ru/analysis/view/6181/> (18. februar 2011).
434. Neftegazovaja vertikal'. 2010. Eksport nefti i nefteproduktov. *Neftegazovaja vertikal'*, 5/2010: 73–89. Dostopno prek: http://www.ngv.ru/i/magazine_article/pdf_file_479.pdf (26. junij 2011).
435. Nelder, Chris. 2009. *How Much Oil is in the Arctic?*, 13. junij 2009. Dostopno prek: <http://www.businessinsider.com/how-much-oil-is-in-the-arctic-2009-6> (12. julij 2012).

436. Nemcov, Boris, Vladimir Milov, Valentina Ryžkova in Olga Šorina, ur. 2011. *Putin. Korupcija*. Moskva: samozaložba.
437. Neuman, Iver. 1996. *Russia and the Idea of Europe*. London: Routledge.
438. Neuman, Lawrence W. 2006. *Social Research Methods. Qualitative and Quantative Approaches*. Boston: Pearson.
439. Nevers, Renee. 1994. *Russia's Strategic Renovation. Russian security strategies and foreign policy in the post-imperial era*. London: The International Institute for Strategic Studies.
440. Nikiforov, Oleg. 2012. Političeskaja podkladka. *Nezavisimaja gazeta*, 5. april 2012: 4.
441. Nikolić Kokanović Otašević Law Office. 2009. *Pravna analiza aranžmana između Srbije i Rusije u oblasti naftne i gasne privrede*. Dostopno prek: <http://www.isac-fund.org/download/Pravna%20Analiza%20Aranzmana%20Rusije%20i%20Srbije%20u%20obalasti%20Naftne%20i%20Gasne%20Privrede-FINAL.pdf> (23. oktober 2011).
442. Nikonov, Vjačeslav. 2004. Resursy i priority vnešnej politiki Rossijskoj Federaciji. V *Sovremennye meždunarodnye otnošenija i mirovaja politika*, ur. Torkunov, Anatolij, 712–42. Moskva: Prosveščenie.
443. Nord Stream. 2011a. *Environment*. Dostopno prek: <http://www.nord-stream.com/en/environment.html> (22. junij 2011).
444. ---. 2011b. *Operation of the North Stream Pipeline System*. Dostopno prek: <http://www.nord-stream.com/pipeline/operations/> (16. september 2011).
445. Novaja gazeta. 2006. »Jukos« vyhodit na amerikanskij rynek pravosudija, 27. marec 2006. Dostopno prek: <http://www.novayagazeta.ru/data/2006/22/23.html> (15. april 2010).
446. Nowak, Bartłomiej in Pawel Grzejszczak. 2011. *Poland's Energy Security in the Context of the EU's Common Energy Policy. The Case of the Gas Sector*. Yearbook of Antitrust and Regulatory Studies, Vol. 2011 4 (4): 41–56. Dostopno prek: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1962070 (12. september 2011).

447. Nutrdinova, Gul'nara Ahatovna. 2010. *Sostojanie razvitija neftegazovogo kompleksa kak istočnika nalogovyh dohodov bjudžeta strany*. Dostopno prek: <http://www.finanal.ru/ekonomika-i-finansy/sostoyanie-razvitiya-neftegazovogo-kompleksa-kak-istochnika-nalogovykh-dokhodov> (20. junij 2010).
448. Nye, Joseph S. 1990. Soft Power. *Foreign Policy* 80: 153–71.
449. ---. 2004. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.
450. ---. 2011. *The future of power*. New York: Public Affairs.
451. Nyga – Lukaszewska, Honorata. 2011. Poland's Energy Security Strategy. *Journal of Energy Security*, March 2011. Dostopno prek: http://www.ensec.org/index.php?option=com_content&view=article&id=279:assessing-polands-energy-security-strategy&catid=114:content0211&Itemid=374 (7. januar 2012).
452. Oberndorfer, Ulrich, Dirk Ulbricht in Janina Ketterer. 2007. *Lost in Transmission? Stock Market Impacts of the 2006 European Gas Crisis*. Working Paper N. 07-030. Dostopno prek: <ftp://ftp.zew.de/pub/zew-docs/dp/dp07030.pdf> (17. oktober 2011).
453. O'Brien, Robert in Marc Williams. 2004. *Global Political Economy. Evolution and Dynamics*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
454. OECD – Organisation for Economic Cooperation and Development. 1999. *Detailed Benchmark Definition of Foreign Direct Investment*. Third Edition. Dostopno prek: <http://www.oecd.org/dataoecd/10/16/2090148.pdf> (3. december 2008).
455. Oil and Gas Eurasia. 2008. *Odessa – Brody: avers ili revers – vot v čem vopros*. September 2008. Dostopno prek: <http://www.oilandgaseurasia.ru/articles/p/83/article/719> (12. september 2011).
456. Olejnov, Anton Gennadievič. 2008. *Toplivo-energetičeskij kompleks mira*. Moskva: Navona.
457. OPEC. 2009. *OPEC Global Energy Outlook*. Vienna: OPEC Secretariat.

458. Opjonkin, Leonid. 2011. Iz prošlogo v buduščje – Obščestvenoe ustrojstvo novoj Rossii v kontekste otečestvennogo istoričeskogo opyta. *Svobodnaja mysl'*. 2 (1621): 71–86.
459. OSCE. 2011. *History*. Dostopno prek: <http://www.osce.org/who/87> (29. januar 2010).
460. OSKV. 2011. *Spletna stran Organizacije sporazuma o kolektivni varnosti*. Dostopno prek: <http://www.dkb.gov.ru/a/c.htm#> (7. maj 2011).
461. Overland, Indra. 2008. Shtokman and Russia's Arctic Petroleum Frontier. V *Russia's Energy Sector between Politics and Business*, ur. Orttung, Robert, Jeronim Perovic, Heinko Pleines in Hans – Henning Schroder, 45–50. Bremen: Working Papers of the Research Centre for East European Studies.
462. Pahomov, Sergej. 2009. Moskva – meždunarodnyj finansovyj centr. *Bjudžet*, april 2009: 76–81. Dostopno prek: http://www.moscowdebt.ru/common/ru/publications/mass-media/2009/MFC_blok_apr_2009.pdf (25. marec 2011).
463. Paillard, Christophe – Alexandre. 2007. *Gazprom, the Fastest way to Energy Suicide*. IFRI, Russie.Nei.Vision, N. 17. Dostopno prek: <http://www.ifri.org/?page=contribution-detail&id=4769&lang=uk> (9. oktober 2010).
464. ---. 2010. Russia and Europe's Mutual Energy Dependence. *Journal of International Affairs* 63 (2): 65–84.
465. Panjuškin, Valerij in Mihail Zygar'. 2008. *Gazprom – novoe russkoe orožie*. Moskva: Zaharov.
466. Pannier, Bruce. 2008. *Russia – Georgia Conflict Raises Concerns About Caspian Energy Exports*. Radio Free Europe, 13. avgust 2008. Dostopno prek: http://www.rferl.org/content/Conflict_Raises_Concerns_About_Caspian_Energy_Exports/1190774.html (12. september 2010).
467. Paškovskaja, Irina Grantovna. 2010. *Energetičeskaja politika Evropejskogo Sojuza v otnošenii Rossii i novyh nezavisimyh gosudarstv*. Moskva: Prospekt.

468. Pennings, Paul, Hans Keman in Jan Kleinnijenhuis. 2006. *Doing Research in Political Science – An Introduction to Comparative Methods and Statistics*. London, Thousand Oaks in New Delhi: SAGE Publications.
469. Perner, Josef in Anja Seeliger. 2004. Prospects of Gas Supplies to the European Market until 2030 – Results from the Simulation Model EUGAS. *Utilities Policy*. 12: 291–302.
470. Perovic, Jeronim in Robert Orttung. 2007. *Russia's Energy Policy: Should Europe Worry?* Russian analytical digest, N. 18/07. Dostopno prek: http://se1.isn.ch/serviceengine/Files/ISN/29825/ipublicationdocument_singledocument/3B9D9D9F-7322-4494-AA84-3A687F244EEB/en/Russian_Analytical_Digest_18.pdf (9. oktober 2011).
471. Perovic, Jeronim. 2008. Russian Energy Power Abroad. V *Russia's Energy Sector between Politics and Business*, ur. Orttung, Robert, Jeronim Perovic, Heinko Pleines in Hans-Henning Schroder, 63–7. Bremen: Working Papers of the Research Centre for East European Studies.
472. ---. 2009. Russian energy power, domestic and international dimensions. V *Russian Energy Power and Foreign Relations*, ur. Perovic, Jeronim, Robert W. Orttung in Andreas Wenger, 1–20. London in New York: Routledge.
473. Petersen, Alexandros in Fariz Ismailzade, ur. 2009. *Azerbaijan In Global Politics: Crafting Foreign Policy*. Baku: Azerbaijan Diplomatic Academy.
474. Petrič, Ernest. 1996. Zunanja politika majhnih držav. *Teorija in praksa* 33 (6/1996): 876–97. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
475. ---. 2010. *Zunanja politika – osnove teorije in praksa*. Ljubljana: Studia Diplomatica Slovenica.
476. Petrol. 2006a. *Petrol in Lukoil skupaj na naftne trge srednje in JV Europe*. Dostopno prek: <http://www.petrol.si/pr/petrol-lukoil-skupaj-na-naftne-trge-srednje-jv-europe> (4. november 2011).
477. ---. 2006b. *Petrol uspešno nadaljuje pogovore*. Dostopno prek: http://www.petrol.si/sites/www.petrol.si/files/petrol_lukoil_pogovori_11okt06_0.pdf (4. november 2011).

478. ---. 2007. *Sporočilo o povezovanju Petrola in Lukoila*. Dostopno prek: <http://www.petrol.si/za-vlagatelje/javne-objave/sporocilo-o-povezovanju-petrola-lukoila> (4. november 2011).
479. ---. 2011. *Letno poročilo 2010*. Dostopno prek: http://www.petrol.si/sites/www.petrol.si/files/letno_porocilo_2010.pdf (26. september 2011).
480. Petrović, Žarko. 2010. Russia-Serbian Strategic Partnership: Scope and Content. V *Russia-Serbia Relations at the beginning of XXI. Century*, ur. Petrović, Žarko, 25–40. Belgrade: ISAC Fund.
481. Pirani, Simon, Jonathan Stern in Katja Yafimova. 2009. *The Russo-Ukrainian gas dispute of January 2009: a comprehensive assessment*. Oxford Institute for Energy Studies, NG 27. Dostopno prek: http://lepii.centredoc.fr/opac/doc_num.php?explnum_id=125 (26. marec 2010).
482. Pirani, Simon. 2011. *Elusive Potential: Natural Gas Consumption in the CIS and the Quest for Efficiency*. Oxford: The Oxford Institute for Energy Studies.
483. Pleines, Heiko. 2009. Developing Russia's oil and gas industry. V *Russian Energy Power and Foreign Relations*, ur. Perovic, Jeronim, Robert W. Orttung in Andreas Wenger, 71–86. London in New York: Routledge.
484. Plinovodi. 2011. *Razvojni načrt*. Dostopno prek: <http://www.plinovodi.si/o-druzbi/letna-porocila/razvojni-nacrt/> (20. oktober 2011).
485. Polskie LNG. 2012. *LNG terminal in Poland*. Dostopno prek: <http://en.polskielng.pl/terminal-lng-w-polsce/> (22. februar 2012).
486. Pomorcev, Anatolij. 2010. Russia – Serbia Energy Deals: Two Sides of a Coin. V *Russia-Serbia Relations at the beginning of XXI. Century*, ur. Petrović, Žarko, 163–6. Belgrade: ISAC Fund.
487. Popov, Eduard. 2008. Ukrainskie NPO: Ot »oranževoj revoljucii« k esportu »demokratii« v postsovetskie strany. V *Oranževye seti – ot Belgrada do Biškeka*, ur. Naročnickaja, Natalija Aleksejevna, 92–103. Sankt-Peterburg: ALETEJA.

488. Pratts. 2011. *Russia's Rosneft closes deal for PDVSA's 50 % stake in Ruhr Oel*. Dostopno prek: <http://www.platts.com/RSSFeedDetailedNews/RSSFeed/Oil/8852693> (11. oktober 2011).
489. Predsednik Ruske federacije. 1992. Ukaz Št. 1403 dne 17. november 1992 »O posebnostih privatizacije in preoblikovanja v delniške družbe državnih podjetij, proizvodnih in znanstveno-proizvodnih združenj naftnega in naftno-predelovalnega sektorja ter sektorja zagotavljanja oskrbe z naftnimi derivati«. Dostopno prek: <http://base.garant.ru/100297/> (2. oktober 2011).
490. ---. 2003. *Sovmestnoe Rossijsko-francuzskoe zajavlenie o sotrudničestve v sfere energetiki*. Dostopno prek: <http://archive.kremlin.ru/events/articles/2003/02/39964/153945.shtml> (6. oktober 2010).
491. ---. 2008. *Koncepcija vnešnje politiki Rossijskoj Federaciji*. Dostopno prek: <http://archive.kremlin.ru/text/docs/2008/07/204108.shtml> (12. december 2009).
492. ---. 2009. *Federal'nyj zakon »O federal'nom budžete na 2010 god i na planovyj period 2011 i 2012 godov«*. Dostopno prek: <http://www.rg.ru/2009/12/04/budjet-dok.html> (28. april 2010).
493. Primakov, Evgenij. 1992. Preobražennaja Rossija. *Meždunarodnaja žizn'* 3–4: 10.
494. ---. 2002. *Mir posle 11. sentjabrja*. Moskva: Mysl'.
495. Prozoreva, G. K. 2010. Rossija i irakskij krizis. V *Vnešnjaja politika i diplomatija Rosssijskoj Federaciji*, ur. Smirnova, A., A. Drapej in T. Poljanskaja, 613–36. Moskva: Vostok-zapad.
496. Prvulović, Vladimir. 2006. *Ekonomska Diplomacija*. Tretja izdaja. Beograd: Megatrend univerzitet primenjenih nauka.
497. Puškov, Aleksey. 1999. Otrezvljajuščaja jasnost'. *Nezavisimaja gazeta*, maj 1999.
498. Putin, Vladimir. 1999. Rossija na rubeže tysjačiletij. *Nezavisimaja gazeta*, december 1999. Dostopno prek: <http://www.rg.ru/Prilog/vvd/1231/10.htm> (27. februar 2009).

499. ---. 2002a. *Poslanie Federal'nomu Sobraniju Rossijskoj Federacii*. Dostopno prek: <http://grani.ru/Politics/Russia/President/m.32402.html> (3. marec 2011).
500. ---. 2002b. *Vystuplenie prezidenta na rasšyreneom zasedanii s učastiem poslov Rossijskoj Federacii v MID Rossii*. 12. junij 2002. Dostopno prek: <http://www.czech.mid.ru/old/press-rel/17072002.htm> (23. avgust 2009).
501. Ragin, Charles. 1989. *The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Berkeley, Los Angeles in London: University of California Press.
502. ---. 2007. *Družboslovno raziskovanje – enotnost in raznolikost metode*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
503. Rana, Kishan. 2002. *Bilateral Diplomacy*. Geneva: DiploHandbooks.
504. Rankov, Suzana in Primož Cirman. 2007. Čigava bo slovenska energetika? *Dnevnik – Objektiv*. Dostopno prek: <http://moj.dnevnik.si/objektiv/271649> (8. november 2011).
505. Rar, Aleksandr. 2008. *Rossija žmjot na gas – vozvraščenie mirovoj deržavy*. Moskva: Olma Media Group.
506. Rathbone, John Paul in Simon Nixon. 2006. Breaking views: There is little to fear if Gazprom buys Centrica. *The Telegraph*, 11. junij 2006. Dostopno prek: <http://www.telegraph.co.uk/finance/2940796/Breaking-views-There-is-little-to-fear-if-Gazprom-buys-Centrica.html> (26. oktober 2009).
507. RBC Ukraina. 2008. *Belorussija gotova učastvovat' v realizacii proekta »Odessa-Brody« v aversnom režime*, 7. oktober 2008. Dostopno prek: http://www.rbc.ua/rus/top/show/belorussiya_gotova_uchastvovat_v_realizatsii_proekta_odessa_brody_v_aversnom_rezhime071020081 (12. avgust 2010).
508. Rebrov, Denis in Olga Jagova. 2010. »Surgutneftegaz« prinjali zakonnym kupcatelem MOL. *Kommersant*, 27. april 2010, N. 74: 4374.
509. RedOrbit. 2007. *Ukraine Meets Problems at Vilnius Energy and GUAM Summits*. Dostopno prek: http://www.redorbit.com/news/business/1098282/ukraine_meets_problems_at_vilnius_energy_and_guam_summits/ (10. september 2009).

510. Reuters. 2007. *Gazprom, Eni plan big gas pipeline bypassing Turkey*. Dostopno prek: <http://www.reuters.com/article/2007/06/23/us-eni-gazprom-idUSL2328219820070623?feedType=RSS&sp=true> (22. november 2011).
511. ---. 2011a. *Russia, France sign Mistral helicopter carrier deal*. Dostopno prek: <http://www.reuters.com/article/2011/06/17/russia-france-mistral-idUSLDE75G1K520110617> (7. oktober 2011).
512. ---. 2011b. *EU opens talks on Caspian gas pipeline – Commission*. Reuters, 12.09.2011. Dostopno prek: <http://uk.reuters.com/article/2011/09/12/eu-caspian-pipeline-idUKB5E7K600F20110912> (22. november 2011).
513. ---. 2011c. *OAO Gazprom – Agreement with Belarus*, 25. november 2011. Dostopno prek: <http://uk.reuters.com/article/2011/11/25/idUS134960+25-Nov-2011+RNS20111125> (12. maj 2012).
514. Revenkov, Vladimir in Vladimir Feygin. 2007. Gas OPEC or other forms of interaction. *Russia in global politics* 4: 176–85.
515. Ria Novosti. 2012a. *Gazprom prodolžit politiku nizkih cen dlja Belorussii*. Dostopno prek: <http://ria.ru/economy/20120823/729372284.html> (24. avgust 2012).
516. ---. 2012b. *Gazprom poka ne vidit osnavanij snižat' cenu na gaz dlja Ukrainy*. Dostopno prek: <http://ria.ru/economy/20120627/686383534.html> (24. avgust 2012).
517. Riley, Alan. 2006. *The Coming of the Russian Gas Deficit: Consequences and Solutions*. Centre for European Reform: Policy brief. Dostopno prek: <http://www.ceps.eu/files/book/1389.pdf> (17. april 2010).
518. Roberts, John. 2011. After the war. The Southern Corridor. V *Russian Energy Security and Foreign Policy*, ur. Dellecker, Adrian in Thomas Gomart, 170–87. London in New York: Routledge.
519. Roberts, Paul. 2005. *The end of oil: the decline of the petroleum economy and the rise of a new energy order*. London: Bloomsbury.
520. Rogoža, Igor Vasiljevič. 2010. *Neftjanoj kompleks Rossii – gosudarstvo, biznes, innovacii*. Moskva: Infra-M.

521. Rohozinska – Michalska, Joanna. 2003. Belarus. V *Nations in Transit 2003 – Democratization in East central Europe and Eurasia*, ur. Karatnycky, Alexander, Adrian Motyl in Amanda Schetzer, 124–44. New York: Freedom House in Rowman and Littlefield Publishers.
522. Rojec, Mitja. 1994. *Tuje investicije in slovenski razvoj*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
523. Rosneft. 2011a. *Konsolidirrovannaja finansovaja otčetnost'*. Dostopno prek: http://www.rosneft.ru/attach/0/62/19/Rosneft_GAAP_2010_RUS.pdf (11. november 2011).
524. ---. 2011b. *Rezultaty po OPBU SŠA za Iv. Kvartal i 12. mesjacev 2010 g.* Dostopno prek: http://www.rosneft.ru/attach/0/62/19/Rosneft_Q4_2010_US_GAAP_RUS.pdf (11. november 2011).
525. ---. 2011c. *Acquisition of a stake in Ruhr Oel GmbH*. Dostopno prek: http://www.rosneft.com/Downstream/refining/Ruhr_Oel_GmbH/ (6. avgust 2011).
526. Rossijskaja gazeta. 2007. *Europa podsela na rezerv*, 11. januar 2007. Dostopno prek: <http://www.rg.ru/2007/01/11/europa-neft.html> (10. junij 2007).
527. Rosstat – Federal'naja služba gosudarstvennoj statistiki Rossijskoj federacii. 2008. *Arhiv Rosstata za leta 1991–2008*. Dostopno prek: http://www.gks.ru/wps/portal/!ut/p/.cmd/cs/.ce/7_0_A/.s/7_0_37N/_th/J_0_CH/_s.7_0_A/7_0_FL/_me/7_0_35-7_0_A/_s.7_0_A/7_0_37N (22. marec 2009).
528. RTV Slovenija. 2007. *Odpoved obiska v Rusiji brez ozadja*. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/slovenija/odpoved-obiska-v-rusiji-brez-ozadja/72473> (5. november 2011).
529. Russell, Wynne. 1995. *Russia Policy Towards the 'Near Abroad': The Discourse of Hierarchy*. Working Paper N. 1995/7. Dostopno prek: http://ips.cap.anu.edu.au/ir/pubs/work_papers/95-7.pdf (22. februar 2011).
530. Russet, Bruce in Harvey Starr. 1996. *Svetovna politika: izbira možnosti*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

531. Rutland, Peter. 2009. US energy policy and the former Soviet Union: parallel tracks. V *Russian Energy Power and Foreign Relations: Implications for Conflict and Cooperation*, ur. Perovic, Jeronim, Robert Orttung in Andreas Wenger, 181–200. London in New York: Routledge.
532. Ryawkin, Michael. 2003. Russia and the Near Abroad under Putin. *American Foreign Policy Interests* 25: 3–12.
533. Safonova, Ekaterina. 2012. Gazprom zahlebnulsja gazom. *RBC Daily*, 2. februar 2012: 5.
534. Safonova, Julija. 2010. Novaja energetičeskaja politika Evropejskogo Sojuza: perpspektivy dlja stran »novej Evropy«. V *Energetičeskij faktor v ekonomike i politike stran Vostočnoj Evropy*, ur. Igrickij, Jurij, 7–28. Moskva: Rossijskaja akademija nauk.
535. Sagers, Matthew J. 2007. Russia's Energy Policy: A Divergent View. *Euroasian Geography and Economics* 47 (3): 314–20.
536. Sakhalin-1. 2011. *Consortium members*. Dostopno prek: http://www.sakhalin1.ru/Sakhalin/Russia-English/Upstream/about_consortium.aspx (28. maj 2011).
537. Sakhalin Energy. 2009. *Sakhalin II – Recent Key Milestones Achieved*. Dostopno prek: http://www.sakhalinenergy.com/en/atag glance.asp?p=aag_main&s=1 (17. maj 2009).
538. Sakwa, Richard. 2008. New Cold War or twenty years crisis? Russia and international politics. *International Affairs* 84 (2): 241–67.
539. Salygin, V. I. in A. V. Safarjan. 2004. Energetičeskie problemy v mirovoj politike. V *Sovremennye meždunarodnye otnošenija i mirovaja politika*, ur. Torkunov, Anatolij, 381–406. Moskva: Prosveščenie.
540. Salvatore, Dominic. 1998. *International Economics*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
541. Samartia. 2012. *History*. Dostopno prek: <http://sarmatia.com.pl/en/eaotc-project/history/> (19. januar 2012).

542. Sampson, Anthony. 1991. *The Seven Sisters: The Great Oil Companies and the World they Shaped*. New York: Bantam Books.
543. Saner, Raymond in Lichia Yiu. 2003. *International economic diplomacy: mutations in post-modern times*. The Hague: Netherland Institute of International Relations Clingendael.
544. Sanchez Andres, Antonio. 2007. *Russia and Europe: Mutual Dependency in the Energy Sector*. Real Instituto Elcano: Working Paper 25/2007. Dostopno prek:
<http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0C54E3B3-1E9C-BE1E-2C24-A6A8C7060233&lng=en&id=45867> (11. november 2009).
545. Sapožnikov, Petr. 2003. Transnefti ne nužen Ventspilskij port. *Kommersant*, 14. marec 2003. Dostopno prek:
<http://www.kommersant.ru/doc/370826?isSearch=True> (19. oktober 2010).
546. Sarantakos, Sotirios. 2005. *Social Research*. New York: Palgrave.
547. Schwarzenberger, Georg. 1997. Političeskaja vlast'. Izučenie mirovogo soobščestva. *Social'no-političeskij žurnal* 6: 165–79.
548. Secretary General Energy Charter. 2008. *Secretary General Issues Statement on Russia – Ukraine Gas Dispute*. 23. december 2008. Dostopno prek:
http://www.encharter.org/index.php?id=21&id_article=165&L=0 (24. avgust 2011).
549. Seleznjov, Georgij. 2001. *Političeskaja isstorija sovremennoj Rossii: 1991–2001*. Moskva: Gumanitarnyj izdatel'skij centr Vldos.
550. Senjur, Marjan. 1993. *Gospodarska rast in razvojna ekonomika*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
551. Shah, Anup. 2011. *Middle East and North Afrika Unrest*. Dostopno prek:
<http://www.globalissues.org/article/792/mideast-north-africa-unrest> (12. julij 2011).
552. Sharp, Paul. 2009. *Diplomatic Theory of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

553. Sherr, James. 2008. *Russia and the 'Near Abroad' in a Medvedev Presidency*. Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program. Dostopno prek: <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=56729> (3. julij 2010).
554. Silitski, Vital. 2003. Belarus Economic Status. Why Is Belarus Economy In Urgent Need of Reform? V *Belarus: Reform Scenarios*, ur. Vainiene, Ruta, Elzbieta Krolikowska, Jozef Ploskonka in Vladislav Romanov, 112–40. Warsaw: Stefan Batory Foundation.
555. Silverman, David. 2003. *Doing Qualitative Research: A Practical Handbook*. London, Thousand Oaks in New Delhi: SAGE Publications.
556. Simmons, Danil in Isabel Murray. 2007. Russian Gas: will there be enough investment? *Russian Analytical Digest* 27 (7): 2–5.
557. Simoniti, Iztok. 1995. *Multilateralna diplomacija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
558. Simonov, Konstantin. 2010a. *Rossija i Saudovskaja Aravija – dolžny imenno sejčas opredelit'sja – načnut li oni voevat' drug s drugom za rynki ili sumejut najti točki soprikosnovenija i momenty dlja sotrudničestva*. Dostopno prek: <http://www.energystate.ru/news/1916.html> (9. oktober 2011).
559. ---. 2010b. Russian Energy Relations in South-Eastern Europe. V *Russia – Serbia Relations at the beginning of XXI. Century*, ur. Petrović, Žarko, 139–46. Belgrade: ISAC Fund.
560. ---. 2011. Gazovij rynek Evropy – krah industrii energetičeskikh prognozov. *Nezavisimaja gazeta – energija*, 13. september 2011: 13.
561. Simurdić, Milan. 2010. Russian Energy Policy and the Balkans. V *Russia – Serbia Relations at the beginning of XXI. Century*, ur. Petrović, Žarko, 147–52. Belgrade: ISAC Fund.
562. Sinicyna, Natalija. 1998. *Tretij Rim. Istoki i evoljucija ruskij srednevekovoj koncepcii (XV–XVI vv)*. Moskva: Indrik.

563. Sinopec. 2011. *2010 annual report and accounts*. Dostopno prek: http://english.sinopec.com/download_center/reports/2010/20110328/download/2010AnnualReport.pdf (27. avgust 2011).
564. Sitarjan, Stepan, ur. 2003. *Aktual'nye problemy vnešne-ekonomičeskoj strategii Rossii*. Moskva: Nauka.
565. ---. 2005. *Strategičeskie orientiry vnešne-ekonomičeskikh svjazej Rossii v uslovijah globalizacii. Scenarij do 2025 goda*. Moskva: Nauka.
566. Sixsmith, Martin. 2010. *Putin's Oil – The Yukos Affair and the Struggle for Russia*. New York: Continuum.
567. Skupina Geoplin. 2004. *30 let zemeljskega plina v Sloveniji*. Dostopno prek: www.geoplin.si/pripone/133/Geoplin_30Let_web.pdf (9. september 2011).
568. *Skupna deklaracija Ruske feredacije in Kitajske Ljudske Republike*. 2003. Dostopno prek: <http://www.rg.ru/oficial/doc/ros-kit.shtm> (9. oktober 2011).
569. Slater, Robert. 2011. *Neft'. Kto diktuet pravila miru, sideščemu na syr'evoj igle*. Moskva: ID Kommersant in EKSMO.
570. Smith, Steve, Ken Booth in Marysia Zalewski, ur. 1996. *International theory: positivism and beyond*. Cambridge: Cambridge University Press.
571. Smith, Keith C. 2008a. *Russian and European Energy Security: Divide and Dominate*. CSIS. Dostopno prek: http://csis.org/files/media/csis/pubs/081024_smith_russiaeuroenergy_web.pdf (31. december 2009).
572. ---. 2008b. *EU Soft Security: Myth or Reality? Russian Economic Pressure on EU's Central European Members*. CSIS. Dostopno prek: http://csis.org/files/media/csis/pubs/080407_soft_security.pdf (31. december 2009).
573. Socor, Vladimir. 2006. Lugar urges active role for NATO in energy security issues. *Eurasia Daily Monitor* 3 (222). Dostopno prek: http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=32287 (3. junij 2010).

574. ---. 2008. A Russian-Led »OPEC for gas«? Design, implications, countermeasures. *Lithuanian Foreign Policy Review* 20: 112–119. Dostopno prek: http://www.lfpr.lt/uploads/File/2008-20/Socor_ENG.pdf (22. avgust 2011).
575. ---. 2011. Odessa – Brody Pipeline Operating On Azerbaijani Oil. The Jamestown Foundation. *Euroasia Daily Monitor* 8 (59). Dostopno prek: http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=37701&tx_ttnews%5BbackPid%5D=27&cHash=f38ca0bda316e7d2ca2431ba3c5e19cf (22. januar 2012).
576. Sojuz neftegazopromyšlennikov Rossii. 2011. *Istorija sozdanija*. Dostopno prek: http://www.sngpr.ru/history_of_creation.htm (5. avgust 2011).
577. Solovjov, E. G. 2010. Globalizacija i global'nye problemy. V *Vnešnjaja politika i diplomatija Rosssijskoj Federacii*, ur. Smirnova, A., A. Drapej in T. Poljanskaja, 61–76. Moskva: Vostok-zapad.
578. Solovjov, Vladimir in Dmitrij Belikov. 2011. Posle nih hot' potek. *Kommersant*, 209: 4750. Dostopno prek: <http://www.kommersant.ru/doc/1811697?isSearch=True> (8. december 2011).
579. Solovjov, Vladimir. 2012. Druzja i mir. *Vlast'* N. 14: 968, 9. april 2012: 15–20.
580. Spanjer, Aldo. 2007. Russian gas prices reform and the EU – Russia gas relationship: Incentives, consequences and European security of supply. *Energy policy* 35 (2007): 2889–98.
581. Spodnji dom parlamenta Ruske federacije. 2006. *K narodnym deputatom Verhovnogo Soveta Ukrajine v svjazi s planami vstuplenija Ukrajiny v NATO i situacij v Krimu*, 7. junij 2006. Dostopno prek: http://www.akdi.ru/gd/PLEN_Z/2006/06/s07-06_u.htm (10. marec 2010).
582. *Sporazum med Vlado Republike Slovenije in Vlado Ruske federacije o sodelovanju pri gradnji in delovanju plinovoda na ozemlju Republike Slovenije*. 2009. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlImpid=201020> (02. september 2011).
583. *Sporazum o prijateljstvu, sodleovanju in partnerstvu med Rusko federacijo in Ukrajino – Dogovor o družbe, sotrudičestve i partnerstve mežu Rossijskoj*

- federaciej in Ukrainoj.* 1997. Dostopno prek: <http://sevkrimrus.narod.ru/ZAKON/1997god.htm> (2. junij 2009).
584. Stanistawski, Wojciech. 2004. Catching up with Europe. V *Belarus: Catching up with Europe*, ur. Komorowska, Agnieszka in Bozena Kuzawinska, 38–44. Warsaw: Stefan Batory Foundation.
585. Statoil. 2011. *Azerbaijan.* Dostopno prek: <http://www.statoil.com/en/About/Worldwide/Azerbaijan/Pages/default.aspx> (23. julij 2011).
586. Stent, Angela. 2008. Restoration and Revolution in Putin's Foreign Policy. *Europe – Asia Studies* 60 (6): 1089–106.
587. ---. 2010. Germany – Russia relations, 1992–2009. V *Russia and Europe: building bridges, digging trenches.* Engelbrekt, Kjell in Bertil Nygren, 156–66. London in New York: Routledge.
588. Stepien, Tomasz in Aleksander Zawisza. 2011. *Energy Security and National Sovereignty.* New Direction – The Foundation for European Reform.
589. Stern, Jonathan. 2006. Natural Gas Security Problems in Europe: the Russian-Ukrainian Crisis of 2006. *Asia – Pacific Review* 13 (1): 32–59.
590. ---. 2007. *Gas – OPEC: A distraction from important issues of Russian gas supply to Europe.* Oxford Energy Comments, February 2007. Dostopno prek: <http://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2011/01/Feb2007-GasOPEC-JonathanStern.pdf> (9. oktober 2011).
591. ---. 2009. *Future Gas Production in Russia: is the concern about lack of investment justified.* Oxford Institute for Energy Studies, NG 35. Dostopno prek: <http://www.oxfordenergy.org/pdfs/NG35.pdf> (26. november 2009).
592. Stiglitz, Joseph E. 2002. *Globalization and its Discontents.* London: Penguin Books.
593. ---. 2007. *Making Globalization work.* New York in London: W. W. Norton and Company.
594. Strange, Susan. 1992. States, Firms and Diplomacy. V *International political economy – perspectives on global power and wealth*, ur. Frieden, Jeffrey A. in David A. Lake, 61–68. London in New York: Routledge.

595. ---. 1995. *Države in trgi*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
596. Sullivan, Michael. 1990. *Power in contemporary international politics*. Columbia: University of South Carolina Press.
597. Surgutneftegaz. 2011. *Godovoj otčet 2010*. Dostopno prek: <http://www.surgutneftegas.ru/ru/investors/reports/annual/> (6. maj 2011).
598. Svetličič, Marjan. 1985. *Zlate mreže transnacionalnih podjetij*. Ljubljana: Delavska enotnost.
599. ---. 1996. *Svetovno podjetje*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
600. ---. 2004. *Globalizacija in neenakomeren razvoj v svetu*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
601. ---. 2008. Koga in zakaj stiska primež globalizacije? *Družboslovne razprave XXIV* (58): 7–27.
602. ---. 2011. Diplomacija in mednarodno poslovanje v 21. stoletju: komplementarnost ali nadomestnost. *Teorija in praksa* 48 (3/2011): 604–27.
603. Svetlorusova, Larisa. 2010. Energetičeskij faktor v politike i ekonomike Bolgarii. V *Energetičeskij faktor v ekonomike i politike stran Vostočnoj Evropy*, ur. Igrickij, Jurij, 172–9. Moskva: Rossijskaja akdemija nauk.
604. Suzdal'cev, Andrej. 2007. Postsovetskoe prostranstvo: uhodjaščaja real'nost'. V *Mir vokrug Rossii: 2017. Kontury nedalekogo buduščego*, ur. Karaganov, Sergej, 122–36. Moskva: Kul'turnaja revolucija.
605. Šabič, Zlatko. 2007. Nova funkcionalnost mednarodnih vladnih organizacij. *Teorija in praksa* 44 (6/2007): 939–60. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
606. ---. 2011. Analogija med strukturama države in mednarodne skupnosti: globalno vladanje, mednarodne institucije in diplomacija v 21. stoletju. *Teorija in praksa* 48 (3/2011): 604–27.
607. Šanšieva, L. N. 2010. Rossijsko-germanskij »Energetičeskij al'jans« (2005–2010). V *Energetičeskij faktor v ekonomike i politike stran Vostočnoj Evropy*, ur. Igrickij, Jurij, 29–46. Moskva: Rossijskaja akdemija nauk.

608. Ščegolov, Aleksej in Mihail Sergeev. 2007. Po političeskemu ranžyru. *Nezavisimaja gazeta*, 17. december 2007. Dostopno prek: http://www.ng.ru/economics/2007-12-17/5_ranzhir.html (23. december 2011).
609. Ščerbakova, Julija. 2010. Problemy energetičeskoj bezopasnosti Čehii. V *Energetičeskij faktor v ekonomike i politike stran Vostočnoj Evropy*, ur. Igrickij, Jurij, 100–20. Moskva: Rossijskaja akademija nauk.
610. Ševcova, Lilija. 2010. *Odinokaja deržava – počemu Rossija ne stala zapadom i počemu Rossii trudno z zapadom*. Moskva: Moskovskij centr Karnegi.
611. Šišškova, Julija. 2012. »Gazprom« udvoit posvaki gaza iz Azerbajdžana. *RBC Daily*, 24. januar 2012. Dostopno prek: <http://www.rbcdaily.ru/2012/01/24/tek/562949982599201> (10. marec 2012).
612. Škuta, Aleksandr. 2008. *Evropejskij vektor gazovj strategii Rossii*. Moskva: EKOM.
613. Šmelev, V. A. 2010. Rossija i balkanskij krizis. V *Vnešnjaja politika i diplomatija Rosssijskoj Federacii*, ur. Smirnova, A., A. Drapej in T. Poljanskaja, 441–56. Moskva: Vostok-zapad.
614. Šnyrov, Aleksandr. 2004. Energetičeskaja politika Rossii. V *Učenyje zapiski* 2004, ur. Šutov, Aleksandr, 186–221. Moskva: Naučnaja kniga.
615. Štol', V. V. 2010. Problemy obespečenija euroatlantičeskoj bezopasnosti i politika Rossii. V *Vnešnjaja politika i diplomatija Rosssijskoj Federacii*, ur. Smirnova, A., A. Drapej in T. Poljanskaja, 266–78. Moskva: Vostok-zapad.
616. Šumilin, Aleksandr. 2008. *Energetičeskaja strategija Rossii i SŠA*. Moskva: Meždunarodnye otnošenija.
617. Šutov, Aleksandr 2010. Etapy stanovlenija i razvitija SNG. V *Vnešnjaja politika i diplomatija Rosssijskoj Federacii*, ur. Smirnova, A., A. Drapej in T. Poljanskaja, 169–96. Moskva: Vostok-zapad.
618. Tesemnikova, Ekaterina. 2011. Preimuščestva sodružestva dlja Rossii očevidny. *Nezavisimaja gazeta*, 2. avgust 2011. Dostopno prek: http://www.ng.ru/cis/2001-08-02/5_advantage.html (8. avgust 2011).
619. The Economist. 2002. *Bush's Russian Romance*, 22. maj 2002.

620. The Guardian. 2007. *Russian – Belarus oil row rattles EU nerves*, 8. januar 2007. Dostopno prek: <http://www.guardian.co.uk/russia/article/0,,1985683,00.html> (10. maj 2007).
621. The Independent. 2011. *German nuclear power plants to close*, 30. maj 2011. Dostopno prek: <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/german-nuclear-power-plants-to-close-2291015.html> (23. julij 2011).
622. The Lithuanian Tribune. 2011. *Baltic States should build their own LNG termina – President*, 12. julij 2011. Dostopno prek: <http://www.lithuaniatribune.com/2011/07/12/baltic-states-should-build-their-own-lng-terminals-%E2%80%93-president/> (13. avgust 2011).
623. The Visegrad Group. 2012. *About the Visegrad Group*. Dostopno prek: <http://www.visegradgroup.eu/about> (22. januar 2012).
624. The Wall Street Journal. 2011. *RWE – Gazprom threat to Nabucco*. Dostopno prek: <http://blogs.wsj.com/brussels/2011/07/14/rwe-gazprom-deal-wont-help-nabucco/> (17. oktober 2011).
625. Timofeev, Oleg. 2011. Formirovanie novogo meždunarodno-političeskogo prostranstva Central'noj Azii (1991–1996). V *Meždunarodnye otnošenije v Central'noj Azii*, ur. Bogaturov, Aleksej, 227–82. Moskva: Aspekt Press.
626. TNK-BP. 2011. *Annual Review and Summary Financial Statements 2010*. Dostopno prek: http://annual-report-2010.tnk-bp.com/upload/TNK_bp_ar10_en_lo.pdf (8. junij 2011).
627. Tompson, William. 2011. Hydrocarbon production and exports in Central Asia. V *Russian Energy Security and Foreign Policy*, ur. Dellecker, Adrian in Thomas Gomart, 39–57. London in New York: Routledge.
628. Torkunov, Anatolij. 2000. *Sovremennye meždunarodnye otnošenija*. Moskva: ROSSPEN.
629. Torkunov, Anatolij, V. I. Salygin, N. P. Laverov, S. Ž. Žyznin in D. M. Korjagina, ur. 2003. *Vnešnjaja energetičeskaja politika Rossii*. Moskva: Meždunarodnyj institut toplivno-energetičeskogo kompleksa.

630. Torkunov, Anatolij in Narinskij Mihail, ur. 2008. *Diplomatija resursov. Syrjevyje resursy i sistema meždunarodnyh otnošenij dvadcatogo veka*. Moskva: Navona.
631. Total. 2011. *Group profile*. Dostopno prek: <http://www.total.com/en/about-total/group-presentation/group-profile-922614.html> (12. junij 2011).
632. TPP RF. 2003. *Podpisano soglašenje o sotrudničestve meždu MID Rossii i Sojuzom neftegazopromyšlenikov Rossii*. Dostopno prek: <http://www.tpprf.ru/ru/committee/komener/mk/sogl/> (26. junij 2011).
633. Transneft. 2011. *Shemy nefteprovodov*. Dostopno prek: <http://www.transneft.ru/projects/> (5. september 2011).
634. Treisman, Daniel. 2006. Putin's Silovarchs. *Orbis* 51 (1): 141–53.
635. Trenin, Dmitri. 2011. *Post-Imperium: A Euroasian Story*. Washington D.C: Carnegie Endowment for International Peace.
636. Troickij, Mihail. 2011. Meždunarodnye otnošenij v regione v 2000-h godah. V *Meždunarodnye otnošenije v Central'noj Azii*, ur. Bogaturov, Aleksej, 315–79. Moskva: Aspekt Press.
637. Troickij, Mihail in Samuel Čapan. 2011. Igra s nulevoj summoj. *Nezavisimaja gazeta*, 13. oktober 2011: 3.
638. Türk, Danilo. 2007. *Temelji mednarodnega prava*. Ljubljana: GV.
639. Udovič, Boštjan. 2009. *Ekonomska in gospodarska diplomacija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
640. Udovič, Boštjan in Denis Mancevič. 2009. Poskusi prevrednotenja položaja Ruske federacije v mednarodni skupnosti – primer Gruzije. *Družboslovne razprave XXV* (61): 81–100. Ljubljana: Slovensko sociološko društvo in Fakulteta za družbene vede.
641. Udovič, Boštjan, Marjan Svetličič in Milan Brglez. 2012. *Poročilo k raziskavi V5-1039 »Kako povečati kakovost in učinkovitost slovenske ekonomsko-gospodarske diplomacije«*. Ljubljana: Center za mednarodne odnose Fakultete za družbene vede.

642. Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii ot 12. marta 1996. 1996. *Nr. 375 »O koordinirujuščej roli Ministerstva inostrannyh del Rossijskoj federacii v provedenii edinoj vnešnepolitičeskoj linii Rossijskoj Federacii«*. Dostopno prek: <http://base.garant.ru/10164116/> (27. marec 2011).
643. Ukaz Prezidenta Rossijskoj Federacii. 1995. *Strategičeskij kurs Rossii s gosudarstvami – učasnikami Sodružestva nezavisimyh gosudarstv*, 14. september 1995. Dostopno prek: <http://www.legis.ru/misc/doc/2406/> (28. november 2011).
644. Umbach, Frank. 2009. *Global energy security and the implications for the EU*. Centre for European Security Staretegies. Dostopno prek: http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_udi=B6V2W-4VS9M1J-2&_user=10&_rdoc=1&_fmt=&_orig=search&_sort=d&_docanchor=&view=c&_searchStrId=1123557244&_rerunOrigin=google&_acct=C000050221&_version=1&_urlVersion=0&_userid=10&md5=4420833f183d6e3c6dc90639e2dfa99d (02. september 2009).
645. ---. 2011. Energy security in Eurasia: clashing interests. V *Russian Energy Security and Foreign Policy*, ur. Dellecker, Adrian in Thomas Gomart, 23–38. London in New York: Routledge.
646. Urad predsednika Ruske federacije. 1995. *Strategičeskij kurs Rossii s gosudarstvami – učasnikami Sodružestva nezavisimyh gosudarstv*. 14. september 1995. Dostopno prek: <http://www.legis.ru/misc/doc/2406/> (10. junija 2010).
647. ---. 2004. *Tiskovna konferenca predsednika Ruske federacije Vladimirja Putina za domače in tuje novinarje, Kremelj, 23. december 2004*. Dostopno prek: http://president.kremlin.ru/appears/2004/12/23/1414_type63380type82634_81691.shtml (15. februarja 2009).
648. ---. 2006. *Nastop predsednika Ruske federacije Vladimirja Putina na posvetu z veleposlaniki in drugimi diplomatskimi predstavniki Ruske federacije, 27. junij 2006*.
649. Uradna stran stalnega predstavništva Ruske federacije pri OZN. 2008. Dostopno prek: http://www.un.int/russia/new/MainRootrus/index_plain.html (12. september 2009).

650. Uradni list Evropske unije. 1997. *Sporazum o partnerstvu in sodelovanju o vzpostavitvi partnerstva med Evropskimi skupnostmi in njihovimi članicami na eni strani in Rusko federacijo na drugi*. Dostopno prek: [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:11:56:21997A1128\(01\):SL:PDF](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:11:56:21997A1128(01):SL:PDF) (7. avgust 2010).
651. ---. 2006. *Odločba št. 1364/2006/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 6. septembra 2006 o določitvi smernic za vseevropska energetska omrežja in razveljavitev Odločbe 96/39/ES in Odločbe št. 1229/2003/ES*. L262/1. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:262:0001:0023:EN:PDF> (6. oktober 2010).
652. ---. 2010. *Prečiščena različica Pogodbe o Evropski uniji*. C83/47. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0047:0200:sl:PDF> (9. december 2011).
653. ---. 2009. *Direktiva 2009/28/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 23. aprila 2009 o spodbujanju uporabe energije iz obnovljivih virov, spremembi in poznejši razveljavitvi direktiv 2001/77/ES in 2003/30/ES*. L 140/16. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:140:0016:0062:SL:PDF> (27. september 2011).
654. ---. 2010. *Sporočilo Komisije Evropskemu parlamentu, Svetu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij. Energija 2020 – Strategija za konkurenčno, trajnostno in zanesljivo oskrbo z energijo*. SEC (2010)1346. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0639:FIN:SL:PDF> (6. september 2011).
655. ---. 2011. *Sporočilo Komisije Evropskemu parlamentu, Svetu, Evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in Odboru regij. O zanesljivosti oskrbe z energijo in mednarodnim sodelovanjem – »Energetska politika EU: povezovanje s partnerji zunaj naših meja«*. SEC (2011) 1022 in SEC (2011) 1023. Dostopno

- prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0539:FIN:SL:PDF> (6. november 2011).
656. Uredba vlade RF. 2003. *Energetičeskaja strategija Rossii na period do 2020 goda*. Št. 1234-p z dne 28. avgusta 2003. Dostopno prek: <http://www.minprom.gov.ru/docs/strateg/1> (9. junij 2011).
657. ---. 2009. *Energetičeskaja strategija Rossii na period do 2030 goda*. Št. 1715-p z dne 13. novembra 2009. Dostopno prek: <http://www.rosugol.ru/upload/pdf/Energostrategiya-2030.pdf> (10. junij 2011).
658. US Department of State. 2012. *Office of the Coordinator for International Energy Affairs*. Dostopno prek: <http://www.state.gov/s/ciea/index.htm> (22. marec 2012).
659. Varnostni svet OZN. 2008. *Resolution 1808, S/RES/1808 (2008)*. Dostopno prek: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/306/29/PDF/N0830629.pdf?OpenElement> (6. oktober 2011).
660. Varnostni svet Ruske federacije. 2011. *O Sovete bezopasnosti Rossijskoj Federacii*. Dostopno prek: <http://www.scrf.gov.ru/persons/sections/6/> (23. avgust 2010).
661. Vasanczki, Luca. 2011. *Gas export in Turkmenistan*. Note de l'Ifri: IFRI. Dostopno prek: http://www.ifri.org/?page=our-e-notes&id_pubcategorie=8 (9. januar 2012).
662. Vatasever, Adnan. 2010. *Russia's Oil Exports. Economic Rationale Versus Strategic Gains*. Carnegie papers, Number 116. Dostopno prek: http://carnegieendowment.org/files/russia_oil_exports.pdf (9. oktober 2011).
663. Veber, Aleksander. 2009. *Sovremennyj mir i problema global'nogo upravljenja. Vek globalizacii 1/2009: 3–15*.
664. Vedomosti. 2010. *Rosneft ispugalas'*, 27. maj 2010.
665. Vetrov, Aleksander. 2003. *Meždunarodnaja praktika diplomatičeskogo soprovoždenija trgovno-investicionnyh potencialov i sdelok*. Moskva: Vysšaja škola.

666. Vinhas de Souza, Lucio. 2008. *A Different Country – Russia's Economic Resurgence*. Brussels: Centre for European Policy Studies.
667. Vin'kov, Andrej in Dmitrij Sivakov. 2011. Vperedsmotrjaščij, a potomu živučij. *Expert*, št. 48, 5.–11. december 2011: 26–34.
668. Vlasova, Olga. 2005. Pakt Putina – Šredera. *Expert*, 19, september 2005. Dostopno prek: http://expert.ru/expert/2005/35/35ex-tema2_4051/ (9. junij 2011).
669. Vlasti. 2009. *Putin rešilsja isključit' iz rossijsko-pol'oskih gazovyh otnošenij »neudobnogo« pol'skogo biznesmena*, 2. september 2009. Dostopno prek: <http://vlasti.net/news/58344> (22. marec 2011).
670. Vodo, Vladimir, Natalja Skorlygina in Denis Skorobat'ko. 2003. Latvija prosit u Evropy rossijskuju neft'. *Kommersant*, 21. februar 2003. Dostopno prek: <http://www.kommersant.ru/doc/365724?isSearch=True> (2. oktober 2010).
671. Vodo, Vladimir, Natalija Grib in Seda Egikjan. 2010. Pol'sha vyrezaet kusok iz »Gazproma«. *Kommersant*, 2. september 2010, N. 161: 4461.
672. Vollert, Torsten. 2007. Energetičeskij dialog EU – Rossija. V *Diskusii – Energetičeskij dialog meždu Rossiej i ES: problemy i perspektivy*, 32–35. Moskva: RASVERO.
673. Vorobjov, V. P. 2010. ODKB kak instrument obespečenija bezopasnosti. V *Vnešnjaja politika i diplomatija Rosssijskoj Federacii*, ur. Smirnova, A., A. Drapej in T. Poljanskaja, 197–205. Moskva: Vostok-zapad.
674. Voskresenskij, Aleksej. 2007. *Političeskie sistemy i modeli demokratii na Vostoke*. Moskva: Aspekt-Press.
675. Vukadinović, Radovan. 1981. *Osnove teorije vanjske politike*. Zagreb: Školjska knjiga.
676. Vukavić, Vesna. 2006. Lukoila ne zanima celoten Petrol. *Dnevnik*, 09.10.2006.
677. Wachman, Richard. 2006. Centrica bidders aim to thwart Gazprom. *The Guardian*, 17. junij 2006. Dostopno prek: <http://www.guardian.co.uk/business/2007/jun/17/utilities.observerbusiness> (25. maj 2009).

678. Wagstyl, Stefan in Roman Olearchyk. 2008. Heat Rises in Russia – Ukraine gas talks. *Financial Times*, 16. december 2008. Dostopno prek: <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/787a705a-cb97-11dd-ba02-000077b07658.html> (27. oktober 2011).
679. Waltz, Kenneth. 1962. *Man, the state, and war: a theoretical analysis*. New York in London: Columbia University.
680. ---. 1979. *Theory of International Politics*. New York: McGraw Hill.
681. Weiser, Hellmuth. 2007. The security of gas supply – a critical issue for Europe? *Energy Policy* 35 (2007): 1–5.
682. Wendt, Alexander. 1999. *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
683. White, Brian. 2005. Diplomacy. V *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, ur. Baylis, John in Steve Smith, 387–405. Oxford: Oxford University Press.
684. Wingas. 2011. *BASF and Gazprom agree on swap of assets*. Dostopno prek: <http://www.wingas.de/basf-gazprom-060427.html?&L=1> (4. avgust 2011).
685. Woehrel, Steven. 2009. *Russian Energy Policy Towards Neighbouring Countries*. CRS Report for Congress. Dostopno prek: <http://fas.org/sgp/crs/row/RL34261.pdf> (20. februar 2010).
686. World Bank. 2012. *GDP per capita*. Dostopno prek: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD> (9. februar 2012).
687. World press. 2011. *Pipeline politics: Oil, the Taliban, and the Political Balance of Central Asia*. Dostopno prek: <http://worldpress.org/specials/pp/pipelines.htm> (9. oktober 2011).
688. Zarubežneft. 2011. *Harjaginskoe mestoroždenie*. Dostopno prek: http://www.nestro.ru/www/webnew.nsf/index/devhm_rus (6. maj 2011).
689. Zhurkin, Vitaly .1997. Phases in Modern Russia's Foreign Policy. V *The Future Role of Russia in Europe and in the World*, ur. Clesse, Armand in Vitaly Zhurkin, 4–18. Luxemburg: Luxemburg Institute for European and International Studies.

690. Zonova, T. V. 2010. Rossijsko-italijanske otnošenija. V *Vnešnjaja politika i diplomatija Rosssijskoj Federacii*, ur. Smirnova, A., A. Drapej in T. Poljanskaja, 346–52. Moskva: Vostok-zapad.
691. Zvereva, T. V. 2010a. Rosija i ES. V *Vnešnjaja politika i diplomatija Rosssijskoj Federacii*, ur. Smirnova, A., A. Drapej in T. Poljanskaja, 279–98. Moskva: Vostok-zapad.
692. ---. 2010b. Rossijsko-germanskie otnošenija. V *Vnešnjaja politika i diplomatija Rosssijskoj Federacii*, ur. Smirnova, A., A. Drapej in T. Poljanskaja, 299–315. Moskva: Vostok-zapad.
693. ---. 2010c. Otnošenija Rossii s franciej. V *Vnešnjaja politika i diplomatija Rosssijskoj Federacii*, ur. Smirnova, A., A. Drapej in T. Poljanskaja, 316–29. Moskva: Vostok-zapad.
694. Zvjagel'skaja, Irina. 2009. *Stanovlenie gosudarstv Central'noj Azii*. Moskva: Aspekt Press.
695. Zevelev, Igor. 1991. *Russia and Its New Diaspora*. Washington D.C.: The United States Institute of Peace.
696. Zevin, Leon Zalmanovič, ur. 2008. *Postsovetskoe prostranstvo v globalizirujuščemsja mire – problemy modernizacii*. Sankt Peterburg: ALETEJJA.
697. Zvezna carinska služba Ruske federacije. 2011. *Vnešnjaja trgovlja Rosssijskoj Federacii po osnovnym stranam*. Dostopno prek: http://www.customs.ru/index.php?option=com_newsfts&view=category&id=125&Itemid=1976 (9. oktober 2011).
698. Zvjagel'skaja, Irina. 2009. *Stanovlenie gosudarstv Central'noj Azii – političeskie processy*. Moskva: Aspekt Press.
699. Žagar, Mitja. 1992. Strategija in taktika zunanje politike »novih« (novonastalih) držav. V *Nastajanje slovenske državnosti (Zbornik referatov)*, ur. Fink – Hafner, Danica in Berni Strmčnik, 87–104. Ljubljana: Slovensko politološko društvo.
700. Žiljcov, S. S. in I. S. Zonn. 2009. *SŠA v pogone za Kaspiem*. Moskva: Meždunarodnye otnošenija.

701. ---. 2010. Rossija i Ukrajina. V *Vnešnjaja politika i diplomatija Rossijskoj Federaciji*, ur. Smirnova, A., A. Drapej in T. Poljanskaja, 225–33. Moskva: Vostok-zapad.
702. Žiznin, Stanislav. 2002a. *Energetičeskaja diplomatija: Rossija i strany mira na rubeže XXI veka: balans i konflikt interesov*. Moskva: MGIMO.
703. ---. 2004. Neftjanaja diplomatija Rossii. *Neft' Rossii*, N. 8. Dostopno prek: <http://www.oilru.com/nr/135/2615/> (5. avgust 2011).
704. ---. 2005. *Energetičeskaja diplomatija Rossii*. Moskva: Ist Bruk.
705. ---. 2007. Energetičeskaja diplomatija Rossii. *ESKO: elektronnyj žurnal energetičsekoj kompanii »ekologičeskie sistemy«*, N. 4, april 2007. Dostopno prek: http://www.esco-ecosys.ru/2007_4/art40.htm (2. oktober 2010).
706. Žumbar, Alenka. 2011. Plinovod Južni tok – v Sloveniji ali mimo nje? *Energetika.net*, pomladno-poletna številka 2011: 18–19. Dostopno prek: http://www.energap.si/uploads/Revija%20Energetika_net.pdf (9. oktober 2011).

8 SEZNAM KRATIC IN OKRAJŠAV

BDP – bruto domači proizvod
BEMIP – Baltski energetska povezovani načrt (*Baltic Energy Market Interconnection Plan*)
BP – *British Petroleum*
BRICS – Brazilija, Rusija, Indija, Kitajska, Južnoafriška republika (*Brazil, Russia, India, China, South Africa*)
BTC – Baku – Tbilisi – Ceyhan
BTE – Baku – Tbilisi – Erzurum
CAC – Osrednja Azija – center (*Central Asia – Center*)
CNOOC – *China National Offshore Oil Corporation*
CNPC – *China National Petroleum Company*
EBRD – Evropska banka za obnovo in razvoj (*European Bank for Reconstruction and Development*)
ECT – Pogodba o energetska listini (*Energy Charter Treaty*)
EK – Evropska komisija
ESPO – *East Siberia – Pacific Ocean*
EU – Evropska unija
EvrAzEs – Evrazijska ekonomska skupnost (*Evrazijskoe ekonomičeskoe soobščestvo*)
FAS – Zvezna antimonopolna agencija Ruske federacije (*Federal'naja antimonopol'naja služba*)
IAEA – Mednarodna agencija za jedrsko energijo (*International Atomic Energy Agency*)
ICSID – Mednarodni center za reševanje investicijskih sporov (*International Centre for Settlement of Investment Disputes*)
idr. – in drugo
IEA – Mednarodna energetska agencija (*International Energy Agency*)
IMF – Mednarodni denarni sklad (*International Monetary Fund*)
itd. – in tako dalje
JV – jugovzhoden
km – likometer
LNG – utekočinjen zemeljski plin (*Liquefied Natural Gas*)
m³ – kubični meter
mio – milijon
MNVO – mednarodna nevladna organizacija
MO – mednarodni odnosi
mrd – milijarda
Mtoe – milijon ton naftnega ekvivalenta
MVO – mednarodna vladna organizacija
MW – megawat
MZZ – ministrstvo za zunanje zadeve
NATO – Organizacija severnoatlantskega sporazuma (*North Atlantic Treaty Organization*)
NBP – *National Balancing Point*

NIS – Naftna industrija Srbije
npr. – na primer
OA – Osrednja Azija
OECD – Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj (*Organization for Economic Co-operation and Development*)
OPEC – Organizacija držav izvoznic nafte (*Organization of the Petroleum Exporting Countries*)
OSKV – Organizacija sporazuma o kolektivni varnosti
OVE – obnovljivi viri energije
OVSE – Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi
oz. – oziroma
OZN – Organizacija združenih narodov
PPP – pariteta kupnih moči (*Purchasing Power Parity*)
prim. – primer
PSA – Sporazum o razdelitvi proizvodnih obsegov (*Product Sharing Agreement*)
PSZAF – *Hungarian Financial Supervisory Authority*
RF – Ruska federacija
RS – Republika Slovenija
tj. – to je
TNI – tuje neposredne investicije
TNP – transnacionalno podjetje
SFRJ – Socialistična federativna republika Jugoslavija
SND – Skupnost neodvisnih držav
STO – Svetovna trgovinska organizacija
SZ – Sovjetska zveza
UNCITRAL – Komisija Združenih narodov za mednarodno gospodarsko pravo (*United Nations Commission on International Trade Law*)
ZDA – Združene države Amerike
ZP – zunanja politika
ZZSR – Zveza sovjetskih socialističnih republik